

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

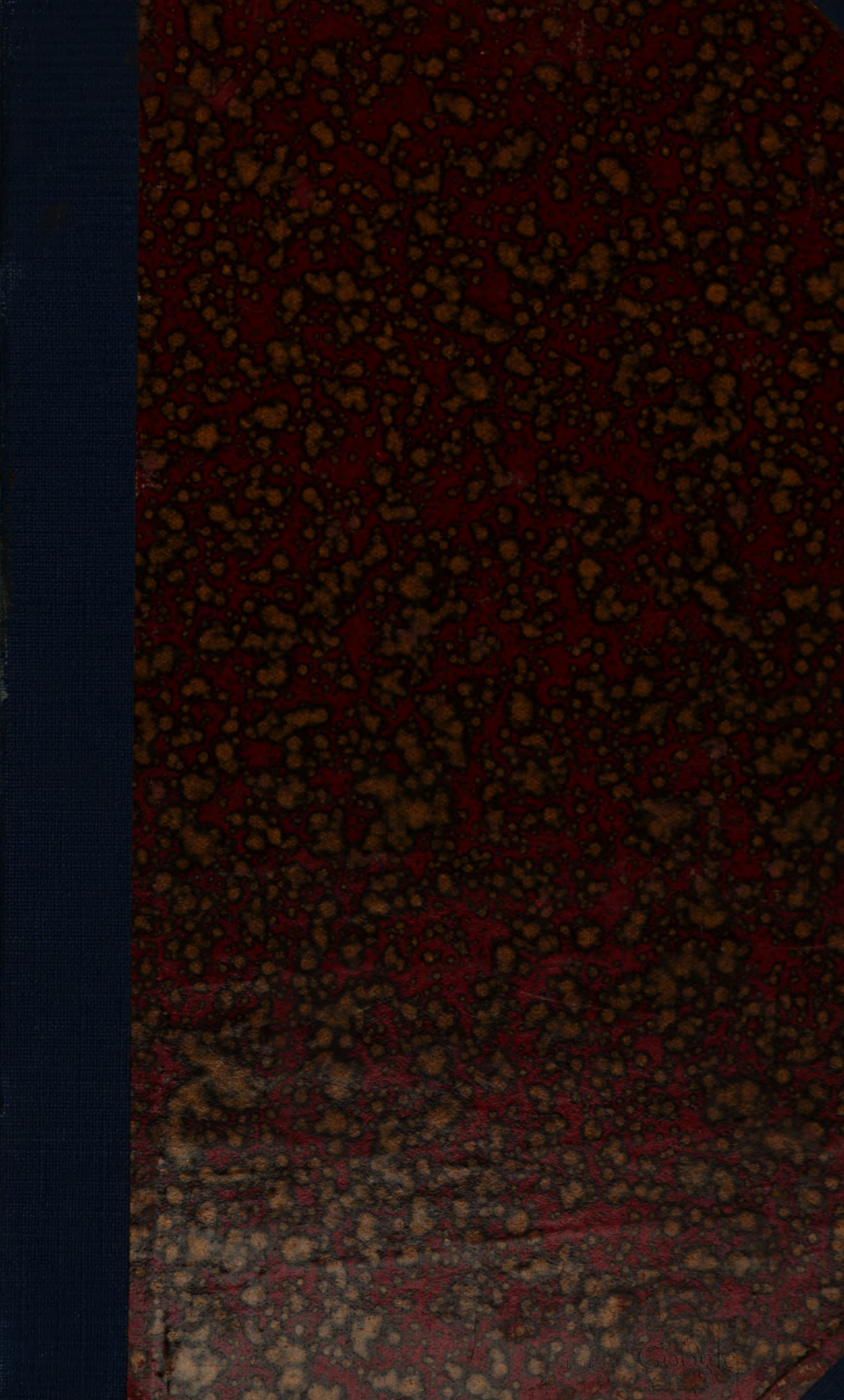
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Philol 625.26 (9-14)

HARVARD
COLLEGE
LIBRARY

D. 1849 — 1857.

33.	Slovenščina in Metelko na gimnaziji, sloven. ogovor v 8. razr.	72
34.	Slovnica. Potočnikova, o Malavašičevi slovn. razsodba	75
35.	Cvetja slov. pesništva J. Macua, Keršč. kat. nauka obsoja	77
36.	Staroslovenščina, Fr. Miklosič, Lex. ling. slov. pism.	80
37.	Váceslav Hanka, Ostromir, v staroslav. nauk. ogovor	82
38.	A. Oliban, Met. v Novio. o <i>lj</i> in <i>nj</i> , <i>u</i> in <i>v</i>	84
39.	Malo berilo za slov. nemške šole in razsodba o njem	86
40.	A. Janežič, Slov. Bčela, Slovnica s ber. cir. in glag.	89
41.	Pismene šolske naloge, svobodne domač. na lic., gimnaz.	90
42.	Star. učitelja previdna resnobaost, mlad. dijakov preširna kratkovidnost.	92
43.	Prijatelj čiste slov., o žabi in volu, J. Nečásek, poslavlji. v pokoj	95

XI, Leto 1873.

E. 1857 — 1860.

44.	Zgodov. društ. „Mitthg.“, Vedaik Spomenik, slov. sv. Pismo in Slovar.	99
45.	Ogovor o dušni slepoti, katehet rok. in obert. učencem	101
46.	Spominki ruski, oporoča, smert, po časnikih, na gomili.	104
47.	J. Poklukar alfab., spomen. po časnik, knjigah, Oesterr. Revue	106
48.	Oporoča sirotam, ljud. šol. in učiteljem, slovenščini	109
49.	Gimnazij. in bogoslov., Metelčica na grobčh, Metelkov spominek	111
50.	Rokopis. Pismenica, Slov. Beril. za 8. razr., o starosl. Levatik	113
51.	Iz predgovora o Cirilu in Metodu, ciril. in tevtonsk. navod	115
52.	O starosl. po Vostokov., Glagolišk., Ostromir, Remški evang.	117
53.	P. Maksim v Moskv, Karaman, Atoško gorovje	120
54.	Malikoslovje, Hanuš „slaw. Mythus“, Karantanski ostanki	123
55.	Novoslov. pismenstvo v 4 dobe, posebnosti glasov	124
56.	Pismen. po Čopu od Truberja do petr. Dajnkota	127
57.	Od Metelkota do Novio in Hrovašk. vzajem. slov.	130
58.	Vzajemnost slovenskega s drugimi sorodnimi jeziki, Petruzi	133
59.	Ogovori o začetku šolskega leta na lic. in gimnaz.	136
60.	Slov. beseda, slovniske oblike, izreki in pregovori	141

^Δ
Philol 625.26
✓ (9-14)

JEZIČNIK,

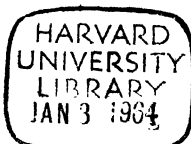
ali

M E T E L K O

slovenskem slovstvu.

Spisal

J. Marn.

IX., X., XI. Leto.

V Ljubljani.

Natisnil in založil Rudolf Milic

1873.

Francosko spričevalo kaže, da je dobil prvo leto (1811) iz *l' éloquence* (professeur Jérôme Agapito), iz „*la logique et metaphysique*“ (prof. M. Raunicher), in iz „*la physique experimentale*“ (prof. J. Kersnik) „*le Bene*“. Po doveršenem prvem bogoslovnem letu poprosi v semenišče, „*ut in numerum clericorum suscipiatur*“, kjer pravi latinski: „*statum clericalem summopere ambiens, et in vinea Domini ex viribus labrare desiderans . . . pollicetur indefessam in eo fore diligentiam tum in addiscendis scientiis Theologicis, tum in moribus incorruptis continue conservandis*“. L. 1812 dobi François Metelko na „*Académie de Laybach — sur l' histoire et l' archéologie biblique l' Accessit, sur l' introduction et l' exégèse du vieux testament le Bene, — sa conduite a été très bonne*“; — in l. 1813, kadar mu je „*Antonius (Kautschitz t. j. Kavčič), episcopus Labac., theol. doctor*“ 29. decembra dal bil „*primam tonsuram et quatuor ordines minores*“ (notarius et cancellariae director je bil tedaj Ant. Wolf), — dobi iz „*le dogme, l' introduction, l' hermeneutique et l' exégèse du nouveau testament, et sur la langue hebraïque l' Optime, — sa conduite a été irréprochable*“ (podpisan je razun poprejšnjih tudi Jos. Kos, prof. de philosophie). Da se je te leta učil tudi jezika francoskega, to se vé. Latinske spričevala iz l. 1814 kažejo, da je „*in C. R. Labacensi Scientiarum Lyceo*“, kjer je bil „*Studii theol. director Jos. Walland*“, poslušal „*praelectiones in jus ecclesiasticum publicum et privatum* (prof. Georgius Dolliner), in theol. moralem et pastoraalem atque in artem catecheticaam (prof. J. Walland) quam diligentissime“ ter dobil „*primam cum eminentia ubique*“. Za mašnika posvečen je bil Metelko 11. septembra 1814, in 21. oktobra ga pošlje „*sede episcopali vacante*“ tedanji „*Decanus et vicarius generalis Georgius Gollmayr*“ za duhovnega pomočnika ali kaplana v Gorje, od kodar ga pa že 18. aprila 1815 pokliče v Ljubljano za kateheta k stolni cerkvi (catechetam ad ecclesiam Archiparochialem s. Nicolai). V Gorjah je bil za duhovnega pastirja tistikrat dekan J. Škrinar (Schkriner, † 1825), znani slovenec svetega pisma.

Za stolnega kateheta je služil Metelko celo do smerti; učil je ob nedeljah in praznikih rokodelske in obertnijske učence kerščanskega nauka in dobival za to 300 gld. na leto. Razun tega je vedno pomagal v pastirstvu pri stolni cerkvi, navadno zgodaj maševal, pridigoval časih nemški, pozneje le slovenski, marljivo spovedoval, posebej Talijane, katerim je bil mnogo let edini spovednik. Prvega maja l. 1815 postane tudi hišni gospodar (Priesterhaus-Oekonom) in duhovni voditelj (Spiritual) v bogoslovskem semenišču, kjer je po smerti J. Kosa z vodjem vréd čuval nad bogoslovci, vodil njihove pobožnosti, učil jih cerkvenih obredov, sv. pis-

mo z njimi prebiral ob vtorkih in četrtek itd., vse to brez posebne plače, le za hrano, do velikonoči l. 1817.

2. Vodja semeniški je bil takrat sloveči M. Ravnikar, bogoslovcem tudi učenik vérne ali dogmatike, na liceji pa učenik kersčanskega nauka, nedeljski govornik in ravnatelj. Tu že je spoznal Metelkota in menda prav on je bil, ki mu je pomogel tako naglo z dežele v mesto, ter pripravil ga k sebi v duhovščinico. Sam ves vnet — je za slovenščino vnemal tudi druge, licejske učence in bogoslovce, z besedo in z djanjem; pisaril je lepo in čisto, da nikdo poprej tako. Res je nekako „Ravnikar začetnik nove, veselejše dobe za slovenščino“, kar se bere v dokladi k 50. listu Novic l. 1845, kjer je popisano življenje njegovo. Tiste leta, kar sta skupaj vodila mlade duhovnike (l. 1815–17), je spisoval svoje „Zgodbe sv. pisma za mlade ljudi“. Da je sproti navdihoval Metelkota, si lahko mislimo, in bil mu je Ravnikar res pravi duhovni oče. Pač živo sta čutila oba, kaj se pravi, brez znanja slovenskega jezika mlade duhovnike pošiljati med narod slovenski. Kako so pa tudi — sami poptujeni — poptujevali narod, kako kvarili njegov jezik, ker se ga znanstveno nikjer učili niso!

Bilo je l. 1795, da je Janez Debevec (bélec-lc-vc-uc!), kateteh v dekliški šoli pri Ursulinkah, slovenski jezik razlagati jel prihodnjim duhovnikom; ali vojska, modricam nikdar prijazna, ustavi že l. 1797 to početje in v semeniški knjigarni se hrani slovnica, katero si je spisoval bil v ta namen. Za Francoza so pač gojili narodni jezik. Vodnik je bil, kateri je učil in popeval slovenski, ter z raznimi spisi budil učence in vnemal rojake za domače slovstvo; ali po šolah se znanstveno nikjer ni razlagal jezik slovenski. Želeli so tega nauka vsi pravi domoljubi. Kako goreče ga je želel slavni J. Kopitar, popisuje v svoji slovnici, kjer tudi pripoveduje, kako hudo nemškutarijo tolikrat brez potrebe kranjski pisarji in govorniki, največ duhovniki, ter kaže, kako bi se dalo popraviti in zboljšati slovensko govorjenje in pisanje. Naši kranjski t. j. slovenski pisatelji, pravi, naj bi bolj pogostoma občevali s kmetom; latinski pisane knjige slovenili namesti nemških; prebirali naj bi slovenske narečja, katere od Nemčije nič vediti ne morejo; popoln pa razumen in zlasti zvest slovar; in — brez vsega tega, stanovitna stolica slovenskega jezika v bogoslovnici, to bi bili prav gotovi pomočki zoper omenjeno zlo t. j. zoper nemškutarjenje. Nauk slovenskega jezika — ta bi ves stan ljudskih učiteljev (duhovnov, ki imajo naj več olike in prilike) navdušil za lepi slovanski jezik s tisto vnemo, katere gorijo doslej le posamni prijatelji: s pomočjo takih učencev, ki so v svojih službah razpostavljeni po vsi deželi, bi slo-

venski slovničar vesoljni jezikov zaklad kakor z mrežo objel, le besedica, le prislovica bi mu ne ušla! Naši slovanski bratje na jutru in ob jugu, ki nas ménijo že skor popolnoma ponemčene, in — mi sami bi stermeli o svojem starem lastnem bogastvu! V kratkem bi na svetlem bilo dokaj vsakorsnih slovenskih bukev, pa dobrih!

Kako pa je bilo tedaj? Pisatelji naši, največ prestavljavci, nemškutarijo, piše Kopitar, po nepotrebnem v posamesnih besedah, kaj še le v stavkih in sploh v skladnji! Da si to, ako tudi ne oprostimo, vendar razložimo, mislimo si slovenskega pisarja. V 8. ali 10. letu popusti očetovo slovansko ognjišče, da bi v nemškem mestu po nemških ljudéh z nemškim jezikom izučil se za nemškega državnika. Tedaj mora gledati, kako svoj materni jezik slovanski, ki ga v teh letih se vé nikakor še popolnoma ne more znati, nalašč pozabiti, da mu mila bode vladarica Tevtona. Nikar ne oporekajte, da se po mestih govori tudi slovenski! To je ravno, kar nas žali. Trubrovo: „leben, špiža, štrytati, hudobo trybati, .. doli jemle, gori jemle, .. cajhen, šenkinga, .. vunkaj klicati (aus-rufen), gvant, rihtar, špendia, folk itd. itd.“ — to so take cvetke iz slovenščine meščanske; in ako mlajši pisatelji namesti teh pobirajo tudi domače cvetlice, vendar venec splétajo le po nemški; ali — da jo povém brez prilike, ta mestna kolobocija je, ktero prihodnji pisatelj posluša v mladih letih svojega olikovanja; ker je sam v šolah navadil se po nemški misliti, mu skoraj ni zameriti, da je zadovoljen, če se v njegovem slovenskem delu ne nahaja le nobena nemška beseda, in da še ne sumi ne, da imamo tudi slovensko skladnjo itd. (cf. *Grammatik der slav. Spr. in Krain, Kärnten u. Steyermark. Laibach. 1808. pag. 53 - 56.*)

Tako je bilo skor povsod; le sim ter tje so se čuli — v Arabije puščavi — nekteri slavci, ki so gojili milo slovenščino. Da je uno bolélo vse prave rodoljube slovenske, se vé. Kako si pomagati? Stolice za slovenski nauk je treba. Že so imeli tako učilišče v nemškem Gradcu na liceji, kjer je bil od l. 1812 prvi očitni učenik slovenskega jezika Janez Nep. Primic, po rodu Kranjec (iz Šmarije, r. 1785, u. 1823). To iskrenemu Ravnikarju ni dalo mirovati. Oberne se on prvi zavoljo tega na učenega in veljavnega barona Žiga Cojza (Zois), kranjski deželi nepozabljivega dobrotnika, in pa na slavnega Jerneja Kopitarja in jima razodene svoje želje v tej reči. S prizadevanjem teh mož se je zgodilo, da so presvetli cesar Franec v l. 1817 učilištvo slovenskega jezika dovolili v Ljubljani, in bogoslovce drugEGA leta zavezali k šolskemu učenju domačEGA jezika. Sad te naprave se ni le na Kranjskem pokazal, ampak tudi pri sosednih Slovencih. Kmalo je prišlo kaj dobro pi-

sanih slovenskih bukev na dan, in duhovni govori na prižnicah so bili prosti gnusne soderge in v lepši in čistejši slovenščini zglasovani. Da imamo toraj v Ljubljani učilišstvo slovenskega jezika, ta posebna hvala gre — Ravnikarju (cf. Življenje M. Ravnikarja v Novic. 1845; P. J. Šafařík's Gesch. d. südslaw. Lit. I. 1864, pag. 37. 38). — Ravnikarjevo delo je pa menda tudi, da je prvi to službo dobil ravno Metelko. Radi bi jo bili naklonili nekteri Vodniku; ali bil je nekaj že v letih, nekaj pa v zameri. Sicer je blagi pastir Avgustin Gruber (Episc. Labac. 1816–24) neki koj hotel bogoslovcem preskerbeti nauk slovenski, in mógli so prositi v Metelkovem imenu, ker so cesar 14. februarja podelili to službo ravno njemu, in se deželnega poglavarstva razglas od 11. marca 1817 sklicuje na njegovo prošnjo od 16. septembra 1816, ktera se mu je tedaj z vsemi prilogami poslala nazaj.

Metelko priseže pri deželnem vladarstvu 18. marca 1817 in postane tako prvi očitni učenik slovenskega jezika, s 400 gold. letne plače, proti temu, da ga razlaga po 4 ure na teden v II. bogoslovnem razredu, kamor so smeli poslušat hoditi tudi učenci iz liceje. Tako so slovenski jezik razun duhovnov prilastili si vsaj nekteri prostovoljci, katerim je, kar ga na ptujem po visokih šolah pozabili niso, dobro služil v raznih stanovih med slovenskim narodom. — Po tej službi vstopi Metelko tudi med profesorje licejske, ter malo prej sam še učenec, sedaj pa učenik, presojuje z njimi vred take, ki so bodi si pismeno bodi si ustmeno skušnje delali za gotove učiteljske službe, n. pr. J. Pavšek iz modroslovja (v. Gutachten über das Pauschkische Konkurs-Elaborat v. 3. December 1817 aus der theor. u. prakt. Philosophie zur definitiven Bestätigung in diesem Lehramte) itd.

3. L. 1789 je bil V. Vodnik za duhovnega pomočnika menda v Ribnici, l. 1798 je bil že v Ljubljani, prišel s Koprivnika, učenik pesništva (Lehrer der Poetik) ali tedaj VI. gimnazijskega razreda; l. 1806 dá na svetlo „Pesme za pokušino“ in l. 1809 „Pesmi za brambovce“ in l. 1811 je bil „vódia latinskih, prvih in délovskih šol“ (cf. Pismenost str. VIII.). Tedaj je Vodnik najbolj slovel. V novomeških latinskih že, gotovo pa v ljubljanskih licejskih ali visokih šolah (visokošolstvo Lyceum, vsešolstvo Universität Vodn.) se je bil Metelko soznanil z njegovimi veljavnimi slovstvenimi spisi. Posnemal ga je poslej v pisavi tako, da je v slovenščini, vzlasti v imenji ali slovničnem imenoslovji Vodnik bil mu res vodnik.

Od l. 1806 je slovenil Vodnik cesarske nemške ukaze in deželnega vladarstva razglase in razpise (Patente, Currenden, Circulare itd.) predstavljaj v „deželni jezik“ ter je dobival za to kar kranjski

tolmač (als kraienerischer Translator, ex Cammerali) 100 gld. na leto. To sitno in časih prav težavno delo so mu milostno pustili tudi poslednje leta, kadar se je zvezda njegova bila že uternila. Jeli dobival stanovitno plačo, ne vem; to pa vem, da je l. 1817 poslovenil 32 takih ukazov in razglasov in poprosil, naj mu deželno vladarstvo za to delo, „s katerim sem si, kakor sam najbolj čutim, velikrat hudo ubijal glavo“, nakloni dobrotno nagrado, in — dali so mu 60 gld. — V tej prošnji je podpisan Vodnik „začasni učenik laškega jezika na liceji (Provisorischer Prof. der It. Sprache am Lyceum)“, ker tudi to so mu bili dovolili, da je „stari pevec Ilirije oživlene in Ilirije zveličane“ smel učiti laški jezik še na liceji, vendar le začasno. — L. 1819 nagloma umre Vodnik. Metelko je bil prvi, ki je njegovo smert naznanil Zoisu, kateri gre za njim v grob še tisto leto. Kakor nekdanj Horac pa Mecena (l. 8. pr. Kr.), tako sta isto leto (1819) umerla Vodnik pa Zois.

Naslednik je bil Vodniku Metelko v slovenščini; naslednik mu je bil tudi v tem, da je koj po njegovi smerti sloveniti jel vradne ukaze in razglase. Delal je to nekaj časa z Debevcem vred. Prosil je, naj mu izročijo ta posel in plačajo, kakor nekdanj Vodniku, jako težko, dokaj časa utratno delo. Postavili so ga bili res l. 1820 za kranjskega tolmača ali prestavljavca z opombo, naj sloveni kar se dá po domače in naj se ogiba novih, priprostemu človeku neznanih besedi. Po tej opombi so čislali njegove prestave, ki sim ter tje niso vse čiste in krepké. Opravljal pa je to delo Metelko do l. 1847. — Služil je tako deželnemu vladarstvu, pa tudi drugim vradnijam ali gosposkam, deželskim in duhovskim, največ brez plačila. Še sedaj porabijo človeka radi tu in tam; kaj še le tedaj, ko so dobre Slovence šтели na perste! Tako je postregel nekterikrat kmetijski družbi, ktera ga je hvalno vpisala med svoje ude ter poslala mu 2. julija 1822 sprejemnico, češ, da jo bode podpiral še v prihodnje. Tako je pomagal vzlasti duhovski gosposki ali škofijstvu. Bere se, da je Metelko poslovenil „Presvética Gospoda našiga Piusa VII po božji previdnosti Papeža apostolsko pismo, s' k'irim je družba, imenovana karbonarska, preklicana. V' Lubl. 1822“; tako „Zadna pridiga, s' k'téro so mil. knez velki Škof Auguštín Gruber 4. pros. 1824 ... slovo jemali. V Ljublj. 8.“; tako pred ko ne tudi poslednje pismo njegovo: „Auguštín po božji ino apost. Sédeža milosti Ljubljanski Škof itd. vsim vérnim Ljublj. Škofije zdravje ter Škófji blagoslov ino zégen. V' Ljublj. 1824“ (vid. Šaf. südsl. Lit. I. pag. 88. 125. 149.).

Naslednik je bil Vodniku Metelko tudi še v tem, da je po njegovi smerti začasno učil laški jezik na ljubljanskih visokih šolah

ali na liceji in je opravljajal to službo vsled vladnega določila od 14. aprila 1819 to leto in v obeh tečajih l. 1820 tako, da so bili z njim popolnoma zadovoljni. Povedano je že bilo, da je v stolni cerkvi zvesto spovedoval Talijane, in l. 1821 je prevzel tudi duhovne opravila na ljubljanskem gradu, kjer so bili zaperti tedaj nekteri laški karbonari (t. j. ogljarji, nekaki zidarji svobodarji), ktere je pogostoma obiskoval. Priserčne so besede, ki mu jih je pisal 1. junija 1819 učenec, poslej učenik Leopold Gunz: „... jezika, ktera razlagate Vi, prečast. gospod, kakor Vaš preč. sprednik, g. Valentin Vodnik, jezik sv. Očeta naslednika Petrovega in jezik očetnjave, sta pač vredna, da imata dokaj učencev (verdienen wohl ein glorreiches Collegium)“.

Razun tega je že l. 1818 sam od sebe Metelko jel pripravnik za ljudske šole na kmetih učiti, kako je brati in pisati jezik kranjski (slovenski) in kako je to razlagati učencem. Po trikrat na teden je brez vsega plačila razlagal ta nauk. Pač mu je l. 1819 dala za to vlada posebno pismo, svésta si, da bode kranjskim ljudskim šolam v prid napredoval v tem hvale vrednem početji. Podučeval je tako Metelko menda še tudi l. 1820—21.

4. Redoma in vzlasti marljivo je razlagal slovenščino bogoslovcem. S kolikimi težavami se je boril novinec, samouk, brez pripravne knjige, — si nekoliko lahko mislim; komaj pa bi človek verjel, kako so po tuje vzobraženi učenci nasprotovali časih učitelju „pokmetške krajinšine“, kakor se je klical tédaj jezik slovenski. Kopati je jel ledino; lomil je, bi djal, trudoma kamnje, da bi zidal poznej slovenskemu jeziku dostojno poslopje. Nabiral si je dobrih slovenskih besedi, izrekov in pregovorov; poslušal v ta namen rad koj perve učence, ki so mu, domá iz raznih krajev, prosto smeli povedati kako dobro in resnično (gegründete Bemerkungen).

Učil je brez pripravne knjige. Da bi vzel si slovensko Vodnikovo, se je morebiti nekoliko bal; učni jezik na liceji je bil nemški, „Pismenost“ sicer le za perve šole, vendar — na njeni podlagi bi ves nauk bil naraven in naroden. Izvolil si je toraj slovnico Kopitarjevo, ktero je priporočal slušateljem svojim, da ne bi treba bilo preveč pisariti, ter je — množé jo in spopolnovaje — le sim tertje kaj narekoval. Tako je pa koj s perva slovenski nauk v tuji obleki Slovencem glasil se tuje, ker pisana je slovnica Kopitarjeva po nemški. Tudi je preobširna v nekterih delih, n. pr. o pravopisji itd. Razlagal je Metelko najprej nekoliko o Cirilu in Metodu, nekaj o slovstvu slovenskem, potem pa je učil slovnico samo, vzlasti na široko o pravopisih.

Na mnogih krajih piše Kopitar o raznih slovanskih pisavah (Alphabet, Buchstabenschrift, Orthographie, Schreibewege), posebno str. XX—XXVIII. — Kolikor enojnih glasov, toliko enojnih znakov — to je pravilo, po katerem mora sestavljen biti vsakteri čerkopis, da se more imenovati pravopis. Po njem se je ravnal Kiril, ki je gerški alfabet preuredil in za slovanski jezik pomnožil s potrebnimi znamenji. Kako so delali pa latinski abecedarji? Tudi latinica ima v sebi premalo pismen za jezik slovanski. Pa ne da bi bili po gerškem vzgledu primerno pomnožili abecedo latinsko; jeli so sestavljati in po svoje obračati latinske čerke tako, da je vstala velika pa brezpravilna razkolnija v pisavi med Slovani, ki so poprijeli se latinice. Pisarili so po svoje Kranjci, Dalmatinci, Hrovatje, Čehi, Poljci, Lužičani, — in celo posamesni pismarji (na pr. Dellabella, Voltiggi itd.) vsak po svoje. „Unusquisque pro suo sensu privato varium incertumque scribendi modum tenet“, se bere v hrovaškem v Gradcu l. 1615 tiskanem blagovestniku ali evangeliju. „Quae quidem res quanto sit detrimento et dedecori — nemo est qui non videat, quique tanto incommodo ac malo tandem aliquando occurri vehementissime non exoptet“ — piše P. Appendini v Dubrovniku l. 1806. — Kolika napaka! Kako dobro, kako potrebno bi bilo, da bi se Slovani z latinico pisajoči zedinili v pravopisu. Le razumnega in pogumnega vodnika, kliče Kopitar, in konec je tudi temu nepravilnemu ravnanju!

Na tanko in na široko popisuje kranjsko-slovenske čerkopise ter kaže, da nobeden ni popoln, in str. 159, 160 veli, da bi drug Kiril, ki bi Slovanom na zahodu sestavil latinsko-slovansko abecedo, kakor je uni greški Slovanom na vzhodu iznašel gerško-slovansko, vreden bil, da bi ga objeli z obema rokama! Slovani bi bili tedaj edini v Evropi tako srečni, da bi imeli res pravopis, pametno in popolno pisavo. Nič ne dé, da se je nekoliko zapoznala naša književnost. Doslej se poskušajo le posamesni pismarji, in vsi želijo, da bi enako pisarile se slovanske narečja. Tako blizo smo si po teh slovanski rodovi, po nasprotnih čerkopisih pa vendar ločeni med seboj kakor z zidom kitajskim! Le vzajemni pravopis, pa bomo občevali med seboj ter prebiralí duhovne izdelke po vseh narečjih, da bo kaj; govörile in pisarile se bodo kakor nekđaj gerške vse, dokler se najvredniše povzdigne v vzajemni književni jezik!

Pa poreče Rus: „Čemu iščete tega, kar že imamo; našo azbuko (alfabet) vzemite, sej je bila s perva že vam namenjena. Sokratov, Platonov, Ksenofontov alfabet je tū v podlago, kakor tam hočete djati za podlago Ciceronovo, Cezarjevo abecedo: Gerk

je Rimca vreden! Dejmo Slovani vsi rabiti le tisti pravopis: 50 milijonov ljudi, enega jezika in ene pisave! Ktero ljudstvo bude potem slovanskemu kos?!“ — Ali prav za prav, piše na to Kopitar, dobro je le načelo, po katerem je zložena cirilica, sicer pa ni ne oblika lepa, ne raba prava, in sebi na kvar se ločite po njej od vse olikane Evrope; in ako dobimo mi latinsko-slovanski pravopis, kdo vé, ali se ne bi morebiti tudi vi ga poprijeli, kar je domišljeval si že Schlözer (Nestor. II).

Dajte Dobrovskemu pošteno tiskarno, spretnih umetnikov, ki na tanko zveršijo njegove veleve, zmožnih založnikov, ki razširjajo po svetu v novem pravopisu tiskane knjige, in — storjeno je veliko delo, veliko ne tolikanj samo po sebi, marveč po svojih dobrotljivih nasledkih!

Tako mikavno in goreče je pisaril Kopitar že l. 1808. „Ko bi pač jaz mogel biti tisti Dobrovský“, si je marsikteri mislil pri onih Kopitarjevih besedah, ki so pregrévale mnoge pismarje, vzlasti slovenske. Metelko je bil poklican na stolico za učenika slovenskega jezika. Razlagal ga je po njegovi slovnici in poprijel se je tudi nasvétvanega dela. K temu ga je vnemal spet Ravnikar, in zgodaj sta móгла kaj poskušati s Kopitarjem na Dunaju. L. 1817 namreč piše že Ravnikar v Zgodbah svetega pisma: „Kiril ino Metodí, dva brata iz Tesalonike domá, ki sta terdno Slovénsko znala, . . . prideta na Slovensko, ino ne le evangelijsko oznanovata, tudi slovenske čerke sta Slovincem naredila, ino vse sveto pismo sta jim sčasama preslovenila, ino Slovenci se bili grozno veselí, ker so božje čuda v' lastnimu jeziku slíšali ino brali. Vsi Moškoviti, Serbláne itd. beró še dan današni to Kirilovo sveto pismo, ino tudi Krajnci, Štajerci, Koróšci, Hrováti, Dalmatinci, Čeč, Tersičani, Goričani itd., bi se lehka va-nj zvédel, ko bi Kirilove čerke poznali; tóde sčasama so jih po naših deželah Latinske odrinile. Lepši scer od Kirilovih so Latinske, pa premalo jih je, devét jih mánjka. Ino ravno zato je krajnsko težko brati, ker móremo dostikrat po dve čerki stakniti, de glás zapišemo, ino dostikrat edíno čerko zdaj drugač zdaj drugač izrékati. Svétí Kiril je vsakímu slovenskímu glasu svojo lastno čerko dal, ino, kar to tíče, Nemci, Latinci, Francozi, vsi naródi naj se gredo skriti proti njemu. Z' Latinskimi čerkami scer, pa po Kirilovo, . . . hočemo tudi mi v' prihodno pisati, ino torej čerk, kar nam jih mánjka, pernarediti. Ino na Dunaju že delajo se, ino če Bog dá, k' letu osórej bi jih že imeti vtegnili. Svetiga Kirila ino Metodija pa hočemo vedno spoštovati ino posebno častiti“ itd. (IV. D. str. 324. 325.)

5. Pervi, ki je med Slovenci sprožil to misel, naj se Slovanom pisajočim z latinico pomnoži njihova abeceda po azbuki — cirilici, bil je na Štajarskem rojeni Jan. Žiga Popovič (r. 1705, u. l. 1774) v nemško pisani knjigi (Untersuchungen vom Meere. Leipzig 1750.); enake misli je razodel na Koroškem O. Gutschmann v svoji slovnici l. 1777 (Windische Sprachlehre. Klagenfurt.); na Kranjskem J. Kopitar l. 1808; Jan. Primic spet na Štajarskem l. 1814 (Bukvar. Gradec str. 106).

Na Kranjskem je posebej snoval to misel France Bilic (Billiz, Bilc, Bilec), rojen krog l. 1784 v Bistrici na Notranjskem; bil je Vodnikov učenec in naj zvestejši mu prijatelj; — znal je skor vse narečja slovanske, vzlasti serbsko, rusko in česko; imel nekaj pevske žile; umrl v Harijah l. 1824. Življenje njegovo je popisal sorodnik njegov, verli J. Bilc v Koledarju družbe sv. Mohora l. 1865 str. 28 — 32. (Ber. tudi Novic. 1858 str. 58 in Vodnikov Spominek 1869 str. 43. 44.) Kaj bi skladal pravopis le za Slovence ali Slovane, si misli ta, mar ga zložim za vse Evropejce! Dobil je njegovo osnovo v presoji Metelko, in v tej l. 1817 pisani presoji (Gutachten über die von Franz Billiz entworfene Anwendung des latein. Alphabets auf alle Neu-Europäische Sprachen) pravi, da je latinica za slovenski jezik res preuboga, in da je Slovincem, katerih književnost se še le dobro pričinja, po cirilici pomnožen latinsk pravopis naj večji književna potreba in naj gorečniji želja; vendar velevali to drugim narodom, zdi se mu prederzno. Bilčeva osnova je sploh hvale vredna; nove čerke so po vnapi obliki dokaj prijetne, ali po notranji potrebi jih je še vedno premalo. Graja mu čudni (mystični) y v tyrpey, vidiy nam. terpel, vidil, ker drugi Slovani, tudi nekteri dolenski Kranjci, izrekujejo na tanko l; široki o, ker ni zadel njegovega pravega pomena (v sredi med o-a, ne pa o-u) itd. Več o tem načertu govoriti se mu zdi nepotrebno, kajti na d j a m o se v kratkem, pravi, druge bolj popolnoma abecede (indem man ohnehin ein anderes vollkommeneres Alphabet nächstens erwartet). Na zadnje mu nekako ščipaje očita, da tak Slovenec prestavlja tako tlačansko — od besede do besede. — iz nemškega, da ne rabi prav svojivnih zaimkov, vsilva celo člen ali spolnik; njegov načert vesoljne abecede da je sicer vreden, da se oziramo nanj, vendar naj se delo tako prepusti možakom, ki so že pokazali, da so kaj bolj izvedeni v jezikoslovstvu (die schon Beweise ihrer tiefen Einsicht in den Bau des Sprachwesens gegeben haben).

Ravnika je pripravil Metelkoto v Ljubljano, v duhovščinico in na slovensko učilnico, in menda ravno on ga je naklonil naposled k vstanovitvi nove abecede. Oznanil jo je že l. 1817, in bilo je

l. 1820, da so v ta namen sošli se na Dunaju Dobrovský, Kopitar, Ravnikar, Metelko, Kalister, Šlakar — in posvetovali o napravi edinega slovenskega in celo občnoslovenskega pravopisa (vid. Življ. Ravnikarj. l. 1845).

6. Bil je Metelko kranjski tolmač in slovenil je nemške ukaze in razglase deželnega vladarstva. To delo mu je bilo časih dokaj težavno. Mnogo truda so mu prizadevale posebno lastne imena mest, trgov, vasi, posamesnih krajev; nemške pa slovenske se vselej ne vjemajo in so dostikrat popolnoma različne. Kolike pomote se v tem lahko primérijo človeku! Oberne se toraj Metelko 30. novembra 1822 v posebni prošnji do deželnega vladarstva, naj ono dá popisati krajevne imena po Kranjskem. Pomagam si, pravi, kakor morem; nekatere imena so čisto neznane; poprašujem sim ter tje tudi pismeno, pa vendar vselej prave ne izvem: ta mi pové tako, drugi drugače, na pr. Wabenfeld se mi ime-nuje Babno polje, Babje polje in Babja poljica, Freythurn Pobrèžje in Podbrèzje, Kreutzdorf Križeva vas in Križna vas. Brez dvombe je pravo le eno, in sicer, ktero je ravno v tistem kraju navadno. Neudorf bi človek mislil je po slovensko Nova vas, ali grad Neudorf se kliče Zaverh. Prestaviti je časih treba hitro. To mi daje pogum prositi, naj stori to visoka vlada. Zgoditi bi se moglo po okrajnih gosposkah ali še bolje po duhovnih, ki so v službah tu in tam po deželi. Paziti bi bilo, da se pišejo lastne imena kar se dá pravilno s pristavljenim rodivnikom, da se ognemo mnogoterim pomotam itd.

Deželna vlada mu je prošnjo koj uslišala ter 4. decembra to reč ukazala vsem trem okrožnim glavarjem, naj jo zveršijo po svojih okrajnih gosposkah. L. 1823, velí, bode popisovanje vojaško; pri tem se vdeležujejo okrajni vradniki in župniki s farnimi bukvami. Naj se tedaj na tanko popišejo krajevne imena po nemški in po kranjski. Kar je tako naukazala, naznani tudi Metelkotu s pristavkom, da mu hoče potem izročiti ves imenik. Metelko pa koj čuti, da vlada ni razumela, zakaj je zahteval lastne imena tudi v rodivniku. Zloži toraj poseben poduk v ta namen ter ga pošlje vladarstvu 16. decembra.

Kranjske lastne imena, piše ondi Metelko, se sklanjajo kakor latinske, in sklanjatev je mnogokrat razvidna še le iz družega sklona ali rodivnika, na pr. Zalog-a, Ljubljana-ne, Sela-Sél, Ternovo-viga, Sostro-ra, Ovsíše-ša, Straže-Straž, Kočevje-ja, Gorje-Gorj, Zeleznike-kov, Pirniki-kov, Novo mesto-Noviga mesta, Bruna vas-Brune vasi. Sliši se p. Zaloh (Šaloch), Čreteš, ali iz rodivnika Záloga, Čreteža se vidi, da nam je pisati Zalog, Čretež. — Ro-

divnik se izvé na vprašanje: Od kod si? Iz Ljubljane, iz Poljan, iz Sél, iz Ternoviga, od Sostra. — Na vprašanje: Kako se pravi temu kraju? — odgovarja slovenski kmet v mestniku: Temu kraju se pravi v' Gorjah, v Cirklah, v Selcah, v Sostru, v Trebnim, na Dobravi (zu Dobrova), in od tod nemške oblike Görjach, Selzach, Sostru itd. — Imenovavnik ali prvi sklon pa se dóbi na vprašanje: Kej, kako deleč je ta kraj — Zalog, Čretež, in tudi v množnem številu: Kej so Poljane? Kako deleč so Cirkle? itd.

Tudi ta poduk je vlada že 8. januarja 1823 radovoljno razposlala vradnijam po deželi, in Metelko je po tem takem prvi sprožil to jako koristno in potrebno delo. Koliko se je bilo tedaj doseglo, tega sicer ne vém; to pa vém, da si je Metelko zgodaj bil napravil abecedni spisek naj imenitniših krajevnih imen ljubljanske škofije v nemškem in slovenskem jeziku. Tudi to vém, da je verlo pomagal ranjkemu H. Freyer-ju, ko je prvi sestavljal vojvodine Kranjske zemljovid s slovenskimi imeni (l. 1842. 1849.), in vzlasti, da je na svetlo dal Freyer tedaj prav koristno knjižico: „Alphabetisches Verzeichniss aller Ortschafts- und Schlösser-Namen des Herzogthums Krain in deutsch und krainerischer Sprache u. s. w. als Commentar zur Special-Karte des Herzogthums Krain (Laibach, 1846. 8. 159).“ Kar se bere v predgovoru o tem, kako se prav izrekujejo in sklanjajo lastne imena krajevne, je spisal mu menda Metelko. Vredba ni povsod dosledna; sostava imenska pa in pisava je dokaj dobra. — Nekoliko po tej knjigi je vravnan celo „Abecedni spisek imén vseh seliš, grašin, gradov in gradičev v Kranjski Vojvodini“ z ozirom na razdelitev dežele leta 1854, ki je (v IV. str. 214., slov. nem. spisek str. 46) na svetlo prišel l. 1857 v deželnem vladnem listu v Ljubljani. — L. 1853 je sestavil P. Kozler zemljovid slovenske dežele, in l. 1854 „Kratek slovenski zemljopis in pregled politične in pravosodne razdelitve ilirskega kraljestva in štajerskega vojvodstva s pridanim slovenskim in nemškim imenikom (str. 57) mest, tergov, krajev“ itd. (Na Dunaju 8. XXIV). Kranjske krajevne imena kaže naj bolje „Catalogus Cleri dioec. Labac.“, ki jih ima od l. 1866 tudi po slovenski, zdaj že precej popolnoma. — Vladni tolmači imajo toraj v tem oziru sedaj lahko delo, vse drugače kot nekaj Metelko.

7. Dobrovský, res začetnik boljšega jezikoslovstva slovenskega, je l. 1809 prvič in l. 1819 drugič dal na svetlo svojo izverstno slovnico „Lehrgebäude der böhmischen Sprache“ (8. XX. 326). Spremenil je bil nekoliko česki pravopis, lotiti pa se vseslovenskega si ni Dobrovský ni Kópitár ne derzne. Metelko skuša tedaj po cirilici za slovenski jezik napraviti primerne

čerke. Vódi ga vzlasti polglasnik, in zgodaj je mógel kako poskušnje na Dunaj poslati Kopitarju, ker mu le-tá v dopisu z Dunaja 9. jan. 1821 graja za polglasnik nasvetovano znamenje — a —, katero se mu zdi, kakor pravi, „hoedus inter oves“.

Kakor na Kranjskem Metelko, je snoval to misel na Štajarskem duhovnik Peter Dainko, kateri je v Radgoni l. 1822 spisal in v Gradcu l. 1824 na svetlo dal slovnico „Lehrbuch der Windischen Sprache“ (8. 344). Prenaredil je bohoričico — s, sh, f, fh, z, zh, — nekoliko po cirilskih pravilih, pa nič kaj lepo. Razun teh je rabil é za é, in y za ū. Pisal je v tej novi abecedi — Dajščici — nekaj knjig sam, pridobil si nekoliko družnikov, pa le malo, in ni bilo brati, da bi se bili o njej kaj bolj prepirali, ter je skoro potihnila.

Med tem pa je Metelko po cirilici za slovenščino zložil abecedo latinsko, ter po Dobrovskega slovnici spisal posebno za jezik slovenski:

a) Lehrgebäude der Slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen. Laibach. Eger. 1825. XXXVI. 8°. 296.

Pervt, ki je po Dobrovskitovem nauku spisal slovnico drugega jezika slovanskega, je bil A. Jaroslav Puchmayer, kateri je sestavil svoj „Lehrgebäude der Russischen Sprache“ (Prag 1820. XLI. 8°. 288), in koj drugi je bil Metelko, kateri jo je zložil za jezik slovenski. Pozneje je spisal V. Hanka poljsko (l. 1839) in J. P. Jordan serbsko za severne ali lužiške Serbe (l. 1841), pa že nekoliko drugače. — Slovenci so bili prvi, ki so veseli pozdravili Dobrovskega Slavina pa Slovanko; in Slovenci so bili med prvimi, ki so po njegovi izverstni česki dobili izverstno slovnico slovensko. Dasi po česki podobi — je slovnica ta vendar izvirna, Metelkovo prvo, pa tudi naj slavnije delo. Res je, kar ime pravi, poslopje (Lehrgebäude), po katerem se je treba dolgo sprehajati in bistro ogledovati, da se človek soznani z njim do dobrega. Bil sem v četrtem gimnazijskem razredu, ko sem si jo omislil. Dostikrat sem jo potem pregledoval, preiskoval, tudi zvesto prebiral, a smem reči, da še vedno v nji dobim kaj novega pa dobrega. Kar so tu in tam razlagali in razpisovali jezikoslovci pozneje, to ima sim ter tje povedano že Metelko ob kratkem, v jedru ali v osnovi, in še tiči v njej marsiktero dobro, doslej neizluščeno zerno. Da je slovenski jezik v besedi in pisavi tako čist, pravilen in dosleden, veliko bolj od drugih slovanskih, hvala za to gre naj več Metelčici. Dobrovský je vsem Slovanom, Metelko posebej Slovencem prvi razredil glagol v znanih šest verst. Kolika dobrota je že to! — Ločiti se

ima vendar slovnica sama na sebi in oblika njena ali čerkopis. Čerka je sicer umerla, duh jezikov pa, ki ga uči slovnica, ostane dokler živi narod ter govori jezik slovenski.

Po tej knjigi je „oče perve in naj bolj čislane slovnice“ postal tudi „oče sedanjih slovniško izobraženih Slovencev“. — Brez Metelkove slovnice in Metelkovega učenja, pravi Jeran v „Zg. Danici“ l. 1861, bi slovenščina menda nikoli ne bila dosegla tolike čistosti in popolnosti. Vse, kar je pozneje slovniškega pisanja, ima Metelkovo slovnico za podstavo, in kdor koli se je želel dopolno izučiti slovenščine, se je mogel lotiti tudi Metelčice. — In res je tudi, kar piše Levstik v „Novicah“ l. 1862, da se je od l. 1825 mnogo popravil naš književni jezik, ali vendar izmed vseh slovníc, kolikor nam je od tedaj spisanih, nobena Metelčice ni dosegla, nikar že presegla. — Prav tako je pisal sedanji prvi slovničar Janežič že l. 1854 v svojem „Pregledu slovenskega slovstva“ (str. 143): „Zmed vsih slovníc, ki so bile pred njo in za njo spisane, se nam svetlí kot edino neprecenljiv biser, njena krepost ostane stanovitna. Vsi poznejši slovničarji so skoziinškozi dobili luč od njenega leska, in njihove slovnice so le izsnutki iz tega v resnici mojstrovsko izdelanega poslopja, ali pa so spisane za posamezne stranke, ki so jih naši časi zbudili. Ta slovnica ima lasten čerkopis, ki pa ni nikdar splošne veljavnosti dosegel Slovnica je skoz in skoz z globoko premišljenostjo sestavljena; zatorej se je je pa tudi težko izučiti. Naslednjič vendar poda sladek vžitek poterpežljivemu bravcu; gotovo bo njegov jezik čist, gladek in lahkorazumljiv, kar se mora od vseh spisov, ki so po pravilih te slovnice spisani bili, očitno izreči“.

Ker slovnice ne mislim posebej popisovati, naj povém le sploh, da ima v predgovoru nekoliko o Slovanih in Slovencih po Dobrovskitu in Kopitarju; I. brizinski spominek „Glagolite po nas redka slovesa“ v prvotni obliki, v metelčici in latinski prestavi; slovanske narečja po Dobrovskega razredbi; kranjsko slovstvo ob kratkem, kranjske slovnice bolj na tanko, ter vzrok knjigi sami in nje obliki. V slovnicí razlaga najprej čerke in njih glasove, kako se strinjajo in spreminjajo, ter naglašujejo. Prav dober in koristen je nauk, kako se besede skladajo, po prvotnih glasnikih in zlogih v treh redovih, kar namestuje nekaki slovar, kako se obrazijo po končnicah in sestavljajo po predlogih. Umetno je oblikoslovje ali nauk, kako se sklanjajo in spregajo besede, in skladnja z mnogoterimi zgledi. Po tem kaže, kako naj se prav slovenijo nemški izreki in pregovori, ima nekoliko slovenskih, in naposled nektere Ezo-pove basni.

Ker je bila slovnica ta že poprej napovedana, se vé, da so je težko pričakovali iskreni pisatelji slovenski in slovanski, in res mikavno je brati, kako so jo sprejeli ter presojevali na pr. Slomšek, Jarnik, vzlasti Dobrovský, Kopitar, Šafarik in drugi slovanski veljaki.

8. Slomšek (r. 1800, u. 1862) je bil v Celovcu bogoslovec, l. 1824 že duhoven, in je na prošnjo semeniškega ravnatelja bogoslovcem razlagati jel slovensko slovnico. Sam ves goreč je živo vnemal slovenščino v svojih tovarših (cf. Beseda Slomšku v spomin, govor. Kosar, 1862). Slišati o novi slovnici ljubljanski, poprosi Metelkota, da mu sproti pošilja tiskane pole, kakor so prihajale na svetlo. Ko dobi prve tri, jih pokaže tudi Jarniku, in na to pošlje spisovatelju naslednje (nemško) pismo:

„Prečastiti Gospod!

Resnična ljubezen zedinva blage serca, opravičuje njih početje ter odvrtačuje razžaljenje.

Na to in na Vaše privoljenje se prederznem Vam . . . izreči svojo prav ponižno hvalo za takó prijazno mi poslano pole nove slovnice, iz katerih sem se tolikanj naučil in v svojem če prav še majhnem delovanji tudi učil, da bi takó skupno ravnali si pot k dušni oliki ljubljenih Slovencev.

Ne zamerite, . . . da sem prve tri pole poslal iskrenemu slovanskemu rodoljubu g. Jarniku, kateri je meni že marsikaj prijateljsko razodel, ker jih je le tako želel. Jako se jih je oveselil; in pisal mi o njih to-le: „Nate nazaj tri mi dobrotno pokazane pole naj novejše slovnice kranjske, z nekterimi opombami o pričetem delu. Sicer bi, dokler še ni vsa na svetlobi, ne smel govoriti o njej, ker pred „prodiit in lucem“ še ni „juris publici“; vendar če mislite, da gospod spisovatelja ne bo žalilo, ako mu človek pri nadaljevanji dobro osnovanega dela z nekterimi opazkami o koroškem razrečji in njegovimi razlikami pripomore, da bolj na tanko spozná vse narečje slovensko (se vé, da Štajarci tudi to storite), bi me pač veselilo razodevati mu tako svoje misli. Naj se mi naglica moja ne očita; v čisljih mi je le dobra reč, in po pomenkih se razširja veči luč. Upam, delo hode izverstno, in slovnica med vsemi dosedanji za rabo naj bolja. Bog hotel, da bi Jugoslovani vsi spoznali to dobroto ter jo sprejeli! Velik korak bi storili tako v napredovanji. Dobički, ki se nam iz tega utegnejo izvirati, so preočitni in preveliki, da bi jih misleči ljudje mógli zametovati in zanikovati“.

Kakó vseč je Jarniku vse to, spričuje njegovo prizadevanje prilastiti si koj novo pisavo, kar kaže v pridjani pesmi. Ker je iz-

reka tako različna, bomo vnanji storili pač marsiktero napako še, dokler se popolnoma privadimo. Pesem „Ostrovica“ je namenil v slovenski časopis, o katerem mi je, ko sem bil v Ljubljani, pripovedoval moj nekdanji častivredni součenec g. Burger, ktereга pa vedno še čakamo.

Ko sva bila prvič skupaj z g. Jarnikom in sem mu pravil o časniku ter ga prosil, naj tudi on po svoje pomaga, je ves vesel obetal ter velel ljubljanskim rodoljubom slovanskim povedati, da je pred nekaj leti že to svojo željo razodel bil čast. g. prof. J. Zupanu, naj se ustanovi tak slovenski časopis. Sicer mi je g. Stupica v svojem poslednjem pisma poderl skor vse upanje, da vzide nam časnik; pošljem Vam vendar te dve pesmi, po Vaši želji in po svoji obljubi, pa si naj izprosim za to tudi „Krajnas dona gratis data“. Ako vendar časnik vzide, dopisovala bi vanj po moči skoraj ter sprejemala ga tudi Koroška in Štajarska.

Ko bi naša učilnica imela slovensko stolico, kako naglo bi doslej radovoljno le napol storjeno po postavi razcvetla se popolnoma; pa vesel sem, da reči morem: storil sem jaz svoje. Tudi natiroma vsejano gorčično zernce vzraste lahko veliko drevo. Veseli me, da morem spoznati ljubljene in blage likarje Slovinje ter vdeleževati se njihovih del. Po tej hvali vredni slovnici je tedaj našemu narečju postavljeno dno, vendar pogrešamo zelo pripravnega slovarja, da moremo zidati više. O da bi že saj Krajne pismarji lotili se velikega dela, „naj de začno zidarji, Korošci pa Štajarci bomo strežaji“.

Prosim, da mi pošiljate tudi prihodnje pole, dokler bode slovnica dodelana, se izvé cena in je dobimo lahko več. Smemo li na svoje vprašanja prositi razjasnjenja, in smem li jaz od Vas nadjati se odgovora? — Gosp. Jarnik se Vam ponižno priporoča; tako tudi jaz č. g. Zalokarju, Streli, in Vam, preč. gospod!

Vaš

prepokorni sluga

Anton Slomšek
duhoven.

9. Jarnik (r. 1784, u. 1844), ki se prav imenuje „koroški Vodnik“, je bil iskren Slovan. Od Slomškega dobí perve tri pole nove Metelkove slovnice, pozneje tudi druge, ter spiše o njih nekatere prav znamenite jezikoslovne opazke. — Šimek (r. na Štajarskem l. 1748, u. na českem redovnik 1798) je sprožil misel, naj se sestavi vzajemna ali primerjoča slovnica slovanska; ali Kopitar piše na to, da tako delo prej ni mogoče, dokler nimamo slovnice o posameznih slovanskih narečjih gotovih. To se bo menda, pravi Jarnik

(v nemški pisanih opazkah), spolnilo pri novi slovnici kranjski. Častitljivi g. pisatelj si je v zgled izbral naj večjega mojstra, dela pa premišljeno sam po potrebah našega narečja in kaže posnemaje povsod vendar svojo izvirnost.

Metelko je pisal v slovnici: „kranjske“ čerke, izréko kranjskih pismen, náglas kranjskih besed in govori koj v začetku sim ter tje o dolenskih Kranjcih itd. Na to pravi Jarnik: „Le nerad pogrešam na čelu imena narodnega, ki ga namestuje deželno ime: Kranjsko; sicer bi se po istem pravu pisati móglo: slovnica saska ali saksionska, toskanska, isle de franciska, ne pa: nemška; italijanska, francoska. Da dolenski pa notranjski Kranjci čisteje govorijo, ta čast jim ostane, če tudi namesti posebnega imena sprejamejo obče ali splošnje. Kopitar sicer pravi: Hrovat pa Kranjec nočeta biti Slovenca (Windische). To naj že velja o priprostem človeku, ki je od nekdanj navajen klicati se po kraju ne po narodu, toda olikani vé ta razložek in se mu ogniti ne more. Kadar nam napóči doba, postane kranjsko narečje za vesoljno slovensko lahko to, kar je saksionsko postalo za vesoljno nemško. Da je to mogoče, ni težko razumeti. Ne ob kraju kacega plemena, ampak v sredini njegovi se je olikalo vselej naj bolje in naj lepše narečje. To nam očitno spréčuje zgodovina. Krajec ima velikrat po tuji tvarini ožgano skorjo. Korošci se bomo po Kranjskem in spodnjem Štajarskem vselej radi posvetovali v jezikovih rečeh, posebno v tistih, v katerih smo terpeli že kvar in zgubo. Nasproti imamo pa še marsikaj, kar znamenito bode vsem sosedom“. — Vidi se, da je vsled tega Metelko v naslednjih polah opuščal imenovanje kranjsko, in da je pred ko ne ravno po tej opombi tiskal se slovnici naslov: „Lehrgebäude der Slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen“.

Nova abeceda, piše Jarnik, je velika velika dobrota; zdaj vsaj lahko pišemo, dozdamo smo kerpali. Vendar se ji more imenovati „omnibus numeris absolutum?“

Po tem presojuje nekatere posamesne čerke, njihove pomene in oblike, besede itd., ter naznanja povsod svojo misel o povedanih rečeh. Tako na pr. str. 5 „ultra modum absone exprimitur v pro 1^a p. Hipolita nam kaže poljski prečertani ž, ki ga dolenci Kranjec deloma še ima, Gorenec in Korošec pa sta ga spremenila v v. Na Koroškem sem ga ob štajarski meji še tudi dobil: dala, stala, bila itd., kjer se vse drugače glasi kakor v dale, stale, bile. Tenko uho čuti razložek na tanko. Sosedov Nemca in Talijana uho se je ustrašilo grobega l; od tod menda pregovor, in zabavljica je more-

biti premenila *l* v *v*; po dolenjem Kranjskem pa ne, kjer so dalje od teh sosedov. Imeli bi toraj nekako 3 *l*: *l*, *lj*, *ž*.

Kako se po Koroškem izrekuje *e* (str. 2), to je Gutsman v svojem slovarju večidel prav zaznamjal; pisal je *ie*, kadar *i* lahko mašine čez *e*; zadej za *e* pa se rahli *i* na Koroškem skor' ne sliši. Le v vejža Laube, mejšta Sterz, cejna Korb in še v malokterih se čuje ob zahodu po gornjem Koroškem. Največkrat se v *e* spreminja *ie* p. *lies* *lesa*, *brieg* *brega*, *rieč* *reči* itd. Vsem tem razlikam v okom pride *e*; seime, seitva itd. je posnel Gutsman po Kranjcih^a.

O polglasniku *a* (*l*, *ü*) in širokem *o* (*oa*): „Večidel, kjer Kranjci imajo *a*, rabijo ga tudi Korošci, ali v človek, sosed, oreh in nekterih drugih ne zdi se mi polglasnik na pravem mestu; namesti njega naj se piše čisti *e*, le-ta se povzdiguje v *é*: človek človeka, sosed soséda, oreh oréha itd. Po Koroškem se te besede izrekujejo navadno človek in človak, sosed sosad, oreh orah, vendar tako, da se ne more imeti za čisti ilirski iz polglasnika nastali *a*. — Kjer so ga vajeni, naj se že izrekuje polglasnik, pisari naj se pa prvotni *e*, sicer bi se v rodivniku reči moglo človka ali človka, sos'da, orha, kakor zlomka, hipka iz zlomsk, hipak.

Sedaj je razvidno, od kod gorenske in napol koroške oblike mošči, druží, muše, roče, svetniči, oreši itd., namreč iz moškji, svetnikji, orehji, muhje, rokje, kakor pravijo še drugi Korošci. Le z *j* topljena *k* in *h* se spreminjata pred *e* in *i* v *č*. Svetnika in oréha sta dajavnika v ednini za svetniku, orehu.

Kedaj naj se piše *o* in *o*, v tem se Korošci pa Kranjci zelo ločimo; vendar — bodimo za to brez razkolnije (schisma). Opazil sem, da mi Korošci skor praviloma rabimo *o* ondi, kjer stari Slovani *u* ali *ą* in Poljaci svoj nosnik *ą* p. *bąde*, *dąb*, *dąbrava* . . *ląk*, *mąż*, *pąt*, *stąpiti* ali *stupiti* itd. V Junski dolini pravijo *pąt* = *pôngt*. Brez gotovega pravila bodé vedni „quodlibet“ v našem pisanji, in drugi Slovani nam bodo očitali naš „Babel“. Kranjci se morate v tem že podati. Pravilo naj bi bilo: „Kjer stari Slovani rabijo *u* in Poljaki svoj nosnik, ondi naj se piše *o*“. Tako bo Poljak koj razumel našo roko manum (rąką). — Po izreki se rabi *res* v mnogih, kjer je staroslovanščina brez *u*, ali tedaj se vjemata Korošec pa Kranjec, p. *vóda*, *mora*, *smola* itd. — Preiskuje naj se, ne bode li treba pisariti *o* tudi pri sklanjatvah na pr. v edinem toživniku žensk. spola: *hišo*, *zimo*, in pri spregatvah v 3. sedanjikovi osebi množ. št.: *vi-dijo*, *znajo*, vzlasti z náglasom na poslednjem zlogu: *berô*, *pijô* itd. — Po sredi na Koroškem se izrekuje tedaj *hišə*, *zimə*, *vidijə*, *znajə* (po česki; prim. „ma svetí verí“ na vojvodskem stolu). Tako bi se v 1. sedanj. oseb. mn. štev. morebiti lahko rabilo *vidmə*, *délamə*

za vidimo, delamo, kakor se po Koroškem sliši prav velikrat. In tako bi tudi v tem bili bliže staroslovanščini. Vendar se to sme storiti le, kadar veléva prav obširna raba, ker staroslovanščini k ljubvi (v ljubo) občne umevnosti v nemar pustiti ne smemo. Tanke ušesa naj glas e dobro preiščejo in presodijo, da nam iz takega „concilio conclusio infallibilis evadat“.

Kedaj naj se piše e, kedaj pa e, tudi v tem se Korošec pa Kranjec ne vjemata. Starosl. ja, ki ga je Dobrovský v latinici pisal ä, se po Koroškem navadno spreminja v čisti e (ä), in pisalo naj bi se po Jarnikovo: devet, deset, gledati, pet (quinque), svet (sanctus), vezati itd., ne pa devet, deset, gledati, pet (pět), svet (svět), vezati itd. Vidi se, da Korošec razločka, ki ga Kranjec Dolenec ima med starosl. ê in ě, ter ga je Metelko izrazil z é pa e p. svět (mundus), svet (sanctus), razumeti ni mogel.

„Korošec ne izrekuje nikjer noš, moš, mras, obras nam. nož, mož, mraz, obraz (str. 8). Kaj pa, če je to namesti nožl, možl, mrazil, obrazl? Tedaj bi nam manjkalo še nekega znamenja za ta glas (jer tenkij)? Doslej topimo časih l in n z j: lj, nj; mar ne kaže topiti tudi r: rj? Prikaže se v volarja, kqzarja, topirja; ni li skrit že v volaf, kozaf, topif, ki se je Čehom sprevergel v rz, kadar ga nekako posteržemo, in ga nam z mehkim r obdarjeni Avstrijanec oponaša, ki pravi: samena nam. armer Narr!?

Kar tiče dvoglasnike, meni samemu ni še vse prav jasno.

Veselo pa je brati, da so se po Dolenskem in na Notranjskem še ohranile staroslov. oblike: za lojem, učenjem, kraljem, kraljev, hlapcem, hlapcev (str. 10). Naše bolj grobo narečje jih je sicer zatopilo, v pisanji smemo vendar upati ter po pravici pričakovati, da se nam spet ožive (palingenesia). Kar je tu pa tam po slovenski deželi (Sloveniji), če tudi le v kakem kotu, boljšega ali starejšega v navadi, poprimimo se tega, vzlasti ako ne móti občne umevnosti; nikar nas ne bodi sram! Ščasoma se bomo spoznali med seboj, in kar spravimo dobrega na dan, bolje čislali. V teh treh polah že mi je pokazal Metelko marsiktere besede, ki so prav staroslovanske in o katerih nisem vedil, da so še kje v navadi. Dobil sem v njih tudi sicer nekatere mi prej neznane prav čiste slovenske. Tako sem se naučil iz Dajnkove slovnice mnogo starosl. in drugih dotlej neznanih besedi. — S koliko besedami se dá pomnožiti zdaj zbirka staroslovanska! A to dozori polagoma, samo po sebi; sej smo se tako vneli za olikovanje maternega jezika. Vzajemnost najboljše pospešuje zedinjeno napredovanje.

Jaditi se, stark zürnen str. 24 t. j. jeziti se, jezati se, jeza v Junski dolini z nosnikom janza (cf. stsl. jeza), torajjad Gift; ponemčeni

gornji Korošci pravijo: sich giften. Slovani so ponemčevani v novi jeziki sprejeli marsikaj iz svojega prvotnega p. se je zaderl er hat sich verrissen, „je zabodlo hat verstoichen, zlo dober feindla guet, zlo hud feindla schlimm, in koliko je drugih tacih izrekov med nemškimi Korošci! — Za „jaditi se“ vernemo Korošci lahko stsl. gnjevati se, — v kranjskih bukvah je doslej nisem bral, — stsl. zürnen, korošk. schmollen, mocken, kranj. togotiti se; pognjevati se, gnjevanje, gnjevavec (cf. Jezičn. VI. VIII).

Leha str. 26, nekaj njive, nem. korošk. Lechen, isti del, ki se s slamicami nekako načerta, da kmečje prav seje, in načertanje se zove „das Anlechnen“ (Jezičn. IV, 48). Kar je med brazdama, se veli v Zilski dolini „rázkład“. — Sa šujco schräg str. 28; krog Gospe Svete (Maria Saal) sem slisal po ševi s pristavkom „lenker Hand (stsl. šujca) nach'n Rain aussı“. Od tod morebiti v podružnici moji vas Pošov nem. Possau, ali po ševi, nach dem Saum hinaus.

Se-li moški rodivniki pridevniški res po vsem Kranjakem glasijo na a ga? Po Koroškem vsaj se sliši povsod e purum: dobrega, starega, mladega, in v moškem dajavniku emu, pač tudi amu in omu. Kaj pa, ko bi se Kranjci v tej reči približali Korošcem? Ne bilo bi to preveč; tudi Dainkovi spodnji Štajarci so na naši strani. Opira se ta želja na razloge, ki niso zaničljivi:

1. Ima naše narečje polglasnik a že tolikrat, da nobeno slovansko ne. Ako se pomnoži še po Kranj. aga, amu, stori brez potrebe to, da se tujec teže uči jezika našega, in da jezik sam za petje ni tako pripraven.

2. Polglasnik a se v teh dveh sklonih celó ne dá skazati v jeziku staroslovenskem, do kterega po Kopitarjevih neoveržljivih dokazih imamo mi kot pravi nasledniki prvo pravico; povsod se bere le ago, ego, omu, emu, toraj samo čisti glasniki. To spričujejo celó brizinski spominki.

3. Jaz bi želel, da se tudi v ženskem dajavniku pridevniškem poprimemo stsl. oblike ej, ktera krepko še živi pri 100.000 koroških Slovanih. — To se lahko doseže, in Kranjci bi ne bili na zgubi, marveč na dobičku gledé na druge narečja slovanske, ker oblike te niso izmišljene, ampak so popolnoma navadne.

Milar, Seifensieder, str. 49, je le pti severnih Slovanih iz milo, midlo; topir ali netopir je dobro razloženo, tako tudi merjasec (Prim. Dobrovský v naslednjem pismu; Mikl. Radic. ling. slov. netopyri vespertilio, compositum esse videtur e nêtû part. praet. pass. a ni (etym. rov niti cf. vêtû a vid — têtô a tis-) et pyri quod cum pero cognatum est, ut sit pro nêtopyri i. e. avis

junctis alis; Lex. ling. palæoslov. nerestī f. coitus, fortasse pro narastī cf. serb. rast, nsl. narasec, neresec verres, nerosec, merčsec, merjasec, nerist aper hung.) — Pečat str. 51 bolje menda s peku, peči; čest v stsl. obliki po srednjem Koroškem v navadi nam. čast; obresti, obrenčati etwas Ungesuchtes finden, v Zilski dolini (Gailthal). — Kranjski ratati str. 52 se glasi po Koroškem gratati, toraj iz nem. gerathen. Lakát, morebiti lakat ali pravilniše lakot od lok Bogen — Ellebogen (cf. stsl. lakŭti g. -ti m. cubitus, ulna, nsl. lakot: sto lahti; lakoti f. hamus, curvatura rotæ, ansa). Kazea na gorenjem Koroškem öffentliche Abgaben. Berluzgati im Wasser pritscheln, plätschern, v Zili ljazna, lezna Backenstreich. — Rovaš, roš str. 54 tudi pri nemških Korošcih Rosch (daher das Amt des ständischen Anreschers); veša je sicer Selbstfeind; namesti predolzega pribežališče naj se rabi stsl. pribežišče; kaj, čij pravita gorenji Kranjec pa Korošec, v Junski dolini in po dolnjem Kranjskem zmanjševavno kic; hinavec pravše: hinjavec. — Namesti hruščevcevec str. 55 pravimo hruškovcevec. — Poznič, Spätling str. 56, morebiti požnič? Póznjak je pri nas in pri Čehih Spätmoswiese.

Zleg str. 57, ko bi tudi res bilo kje v navadi, je vendar le v prejšnjih časih ljudstvu v javnih govorih nepremišljeno poslano slovo; ker si starega pridevnika niso znali razkladati, menili so, da je zlega v Očenašu samostavnik (vid. Jezičn. II, 13); beljuga v ruskem, kakor se mi zdi, tudi Hausen. — Bolje oréšk nam. oréhak str. 60; zvonec po korošk. planinah Kuhglocke, zvonček Glöckchen; Glockenthurm (cf. str. 70 zvonik) tudi zvonica; česko na novo skovano neznabog str. 70 mi ni všeč, Bog ima biti prednji zlog, toraj Boganeved (Heide, der Gott nicht kennt). Pot rabijo tedaj Dolenci in vsi Korošci v mošk. spolu, nikoli pa se ne sliši na Koroškem v srednjem. Stsl. čuzij str. 79 se pač bolj vjema s tuj kot s ptuj, lat. peregrinus, peregrinor, od tod pelegrin, nem. Pilgram (cf. Jezičn. II, 6). Po Kor. hlapcev, eva, evo za hlapčev str. 81; namesti slovanskega gorek bitter pravijo v Zili jerek, gorek v pomenu warm je po Korošk. malo v navadi. Znamnje str. 81 preterdo, toraj znamenje; za dol. medenka str. 82 pravijo v Zili medenca messingene Stecknadel, Sperrnadel; zbirčen str. 84 nem. kor. kläublerisch v. kläubeln. Začernel str. 89 je toraj tudi roth, kakor v Zili černjel. (Poreden str. 89 vid. Jezičn. II, 22; tisuč str. 92 vid. I, 35; hejnati str. 119. vid. III, 16.)

Zakaj ne bi se pisale stare še jako navadne oblike pravičnejši, potrebnejši, starejši, šlabejši (str. 90) itd.; nepotrebno je po tem takim ondi povedano pravilo. Ko bi ta oblika ne bila vterjena v starodavnosti, bi jo smeli pustiti; sedaj pa ne. Drugače je hud in

mlad, na tanko po pravilu. Čveterina str. 87 Viergespann, na spodnjem Koroškem imajo glagol čveteriti vierspännig arbeiten p. ackern; za polovina - ica je po srednjem Koroškem slišati tudi pólmac, po pólmac; namesti marsikteri imamo najsikteri, za marsikak najsikak; kazavni zaimek s se je po spodnjem Koroškem ohranil še v do se dobe, do seh dob; ni - li temu prištevati tudi sedaj? Tudi na spodnjem Koroškem se sliši pogostoma: smo vzdignuli, zvernuli, vtek-nuli str. 109 itd.; rezati str. 111 na Korošk. mit den Zähnen blöcken: kako je na me zarežal; auseinander stehen, gähnen, gespalten seyn. Stare oblike učiste, rečeste, dobiste str. 136 itd. so tudi po gornj. Koroškem v navadi, pa le v sedanjiku. Predpretekli železnik str. 137 so koroški Sloveni razun Teržacanov pa Ziljanov pogubili že vsi. V Zili se glasi v edn.: bésam, bés, bé, dvoj.: bésva, bésa, množ.: bésma, bésé, bésó. Vodnik je svetoval duhovnom, naj se ga poprimejo in naj ga razširjajo. Ne bom se sprega po svoje: nébam nebaš nébe, nébava nebata, nébam nebate nébje. Morebiti je tu bim nam. budu. Pravi glagolni deležnik (Transgressiv) pretekl. časa na ša str. 138 je še slediti po Koroškem; pred malo dnevi še le sem slišal gornjo Korošo: pəpognúvš.

Členek raz str. 143 sam za se t. j. von oben herab: raz glavo, mizo, steno vzeti, raz streho pasti, raz goro priti itd. Zavoljo, zavolj, tudi korošk. zadela, zadel, rusk. dlā (dlja). Ni li vzrok iz nem. Ursache po pismenni prestavi? Urak po Kor. incantatio, med ljudstvom navadno „das Vermeinte“, iz u in reči: lep junec, úrak ne bodi mu! Lepa krava, úrak ne bodi jej! (cf. stsl. vúzrokū causa; urokū sententia, supplicatio etc., nsl. ureči fascinare, urok incantatio, uroki das beschreien, ima uroke, vuročiti vurčiti, urokljiv leicht zu beschreien Mikl.) Primščina str. 150 je kor. die Ehrung (auf eine Hube, Keusche mit einem bestimmten Gelderlag an die Grundherrschaft), prijeti (die Realität bei der Herrschaft verehren cf. arrha, arenda etc.). Pratkan Kalender ni znana na Koroškem, menda iz tal. pratica (practica); kalēndar je širjega obsega in ima že več državljanskih pravic! K doslé str. 156 tudi pošle (stsl. posle) verh potle; zjutra, zgoda itd. str. 160 so sploh navadne.

Prislov ima v sodnji stopnji e, eje, ejše, še: teže, topleje, toplejše, lepše, pridevnik pa s, eja, ejša, ša: teži, topleji, toplejši, lepši. To naj bi se str. 162 popravilo in pristavek „Unterkrainisch, Oberkrainisch“ naj se zбриše. Če smem v mošk. in srednj. sp. str. 195 reči: lepšaga, lepšamu, zakaj ne bi smel v žensk. reči: lepše, lepšej? K pol str. 197 naj se oméni tudi spodnj. kor. spólu (spóvu) immer, fortwährend, česk. spolū zusammen, miteinander. Če Notranjci v srednj. tož. še rabijo je str. 200, se vjemajo s Korošci

v tēm, da se lepo ognejo gorenski dvomljivosti. Korošci pravijo: tele, vidiš ja ali jo, pa nikoli ga. Tako je množ. tož. nje, je še popolnoma v navadi nam. novejših (modernisirenden, russissirenden) njih, jih p. Ste je vidili? kam ste je djali? ste je drago kupili? Kranjci naj si prizadevajo pripraviti ta toživnik zopet v pisavo. Da je naju, vaju, nju, ju, str. 201 rodivnik, naji, vaji, nji, ji pa toživnik, opomba ta se mi vidi prav dobra. Da Kranjci v obeh spolih rabijo ta str. 202, to je pomanjkljivo; bolje razločujejo Štajarci ta, ta, to, in s pristavljenim to: toti, tota, toto, kakor Kranjci z le: tale, leta, leto. Verh tega pravijo Korošci te, ta, to. Obliki te se ni čuditi, sej tudi Latinec piše mošk. iste, ille, ipse. Na spodnj. Kor. skor sploh kira str. 204 n. kateri; iz dolenskega ki, ka, ko se izhaja hrov. koji, koja, koje; čega, okrajšano ča je povsod po Korošk. v navadi, pa nikoli namesti koga. Tudi tu pravijo: od koga si dobil? čaga je le wessen, in iz tega je Kranjec stvaril svoj čigav. Nam. hočem se govori po gornj. Kor. še čo str. 206, kakor ne mo nam. ne morem. Zakaj ne bi se pisalo jedo, rečejo str. 207, vse njivo, po glasu in priliki. Sploh bo minulo nekaj časa, dokler bomo prav pisali e pa e, o pa o. Za nas Korošce rabite Kranjci e in o prepogosto ondi, kjer imamo mi e in o, in prav velikrat se vjema z nami staroslovenščina. Le čas bode vbral nam tu spet soglasje.

Po tej slovnici je storjen velik korak k izboljšanju našega narječja, in iz Notranjskega in Dolenskega je marsikaj pomanjkljivega, pozabljenega in zanemarjenega se doveršilo in oponovilo, kar nam obeta veselo prihodnost, in kateri se jezika še le uči, pa tudi jezikoslovec, bo rad v roke vzel to naj novejšo delo.

Da mora biti na Dolenskem in Notranjskem dosti velik jezikov zaklad, se mi je dozdevalo, in iz vzrokov, ki sem jih že povedal, sem bil vedno te misli, da se je tudi skladnja mogla ondod ohraniti bolj čista. Tu ob Dravi smo v obeh ozirih že mnogo pogubili, ter smo iz lahko razvidnih vzrokov v veliki nevarnosti pri sedanjih razmerah še več pogubiti. Nova učilnica v Ljubljani daje naj vgodniši priliko, pobrati vse kar koli živi še jezika po vsej deželi, ker si Štajarci tudi prizadevajo storiti, kar le morejo. Jako želim i jaz po svoje pomagati dobri reči, ali — čez 14 let že služim za duhovnega pastirja med Nemci, in to je, kar me tlači, kar me je v potrebnem znanji pomeknilo nazaj ne pa naprej; nekteri pa, ki živijo sredi med (slovenskim) ljudstvom, ne storijo nič, in kakor je že Nedožer opomnil od svojih Slovakov, „gloriosum sibi ducunt, si nullo in sua bibliotheca slavicos libros habeant!“

Perva in naj potrebniša reč je slov. časnik, ki ga Ljubljancani mislite dajati na svetlo, da se prime izboljšani čerkopis in po času

ljudstvo pripravlja, da se bode moglo vdeleževati koristnih ved, ki se po njem imajo razširjevati.

Ko bi jaz mogel pa utegniti, bi v jezikoslovnem oziru preiskati hotel kranjsko-koroške planine. Zaverhom n. pr. v Kaplji itd. bi se dobilo še prav mnogo, česar si nismo svesti, ker tod so se ohranili ljudje v besedi in navih prvotniši; kakor pred planinarji. Sploh je, kar tiče čistoto v besedi, pastir, kmet in górník (vinogradnik) pred Slovenom trgovcem, kakor tudi gorjanec pred poljancem in notranjec pred mejašem s tujimi jeziki.

10. Tretji učenjak, ki mu je posebej presodil slovnico, bil je mojster njegov sam, „patriarcha“ Dobrovský. Pisal mu je (po nemški) takole:

V Pragi 12. avg. 1826.

Visokočastitljivi, Visokospoštovani Gospod Profesor!

Poslali ste mi Svojo lepo slovnico (Lehrgebäude) slovenskega jezika, meni jako prijetno darilo, za katero bi se Vam že zdavnej bil mógel zahvaliti. Dobil sem jo precej pozno, ko so jo knjigarne že imele, in na to se me je majnika po prehlajenji lotila neka vročnica, ktere sem se znebil le prav počasi. Prebrati sem pa hotel prej kajigo, kedar sem Vam imel pisati. Sploh se je Vaše delo prav dobro (vortrefflich) obneslo. Veseli me, da me niste napak uméli, ter čestitam (ali srečo voščim) Vam in Vašim deželjanom, ki imajo zdaj prav dober (gründlich) navod, po katerem je zljajšano daljno učenje Vašega bogatega jezika. K temu ste dali marsiktere dobre opombe (gute Winke). Dovolite mi sedaj, naj Vam razodenem nekatere svoje misli, ki so se mi vzbudile pri prebiranju Vaše knjige. Str. VI zdi se mi le igrača (Scherz), kar se bere v opombi, da se glagolitje razlagajo iz glagolati. Ker glagoli, kakor slova, pomenijo tudi písmena ali čerke, je imenovanje azbuke glagolska, potlej glagolitska, dosti po volji. To ime so dali na zadnje duhovnikom, kateri so rabili take knjige. Str. XI oltar, ocet, pop, post pač niso nemčice; ampak oltar, ocet latinici, pop iz *papas* gerčica, Ciril rabi zanjo ierei, post je čisto slovanska beseda, bila že pred Cirilom. Več o tem ne morem pisati, ker sem zastran domovine starega cerkvenega jezika celo druge misli že nekaj let, in o tem si pisariva še vedno z Vašim pravim (braven) deželjanom Kopitarjem. Jaz nahajam oblik in besedi, ki so lastne cerkvenemu jeziku, več v Ilirskem kot v Slovenskem, n. pr. budu z nedoločnikom, da se naredi dalji prihodnjik itd. Str. XIV ispověde ni preminjati, ker wjedje, powjedje se nahaja kar pogostoma za prvo osebo. Gl. Inst. l. slav. p. 565.

Na take starice (Archaismen) je dobro paziti. Str. 8 kar je povedano o pisavi po besedoslovji (Etymologie) zastran z in s, ž in š na koncu, mi celó dopade (cf. pa Jarnik); ko se beseda podaljša s samoglasnikom, se na tanko razloči končnik, jeli z ali s. Str. 17 leu k javaljne iz l-at (List), ampak od levš, v rus. levša, leva roka, neprava, od tod Vaš l-šk (lešk) nepravichen (cf. Jezičn. III, 3), Str. 25 s -péh Fertigkeit se sim ne šteje, ker je s koreninski in h obrazilo; cf. str. 57, kjer je bolj prav. Str. 52 srez je čes. stržž (stržž), in se gotovo ne šteje pod ž ali ež. Str. 80 snatjav — od n-ti — mar od snjet, čes. Brand im Getreide. Str. 109 vernem od vračam, mar od veriti, kjer t odpade pred nem. Str. 144 oje od jeti, dubito. Str. 145 paziti in pažiti nista sestavljena, nista toraj jemati pod pa. Str. 145 pa v pauk je pač namesti po, in uk je tudi koren. Pota (puta) ni iz peti (pjati); puto naj se primerja s Fuss, Fut. Str. 149 v vrok z ni odpadel, čes. auřek (uřek), slovaško urok, das Beschreyen, iz uřknuti beschreyen. Str. 154 vsok, vséta ni tiste korenike; vysoký in viseti, vijs česko (tudi polj. rus. stslov.) je vys — vs pa vis. Tega Kranjci ne ločijo več, ali v drugih narečjih je y in i dobro ločiti, tudi v izreki. Str. 154 vizati je pač iz weisen. Str. 215 naj bi se nam. dvignem sprejel bil nesem ali grizem v II. spregi, ker pretekli čas in nedoločni naklon od nesem, grizem kaže več različnosti kot dvigniti, dvignil. Zdaj je v II. spregi str. 213 za II. naznanjeno znanilo (Character) el, (el, in el le tedaj, kadar deblo kaže te samoglasnike). Kakor v pijem ne morem reči, da je pripona il (pil), ampak le l, ki se deblu pridene. Tako je v imel, plel le l znanilo. Né bi bilo napak, postaviti za zgled kar pijem (ali kterege drugega na jem) poleg nesem ali grizem.

Str. 151 pratika je lat. practica. Vprašaj (?) že kaže, da se Vam ni zdelo prav varno ondi. Str. 150 prilast je pač iz privlast, ne iz last. Str. 148 sokol ni sestavljen. Str. 49 netopir je edino pravo (unbefledert, cf. Jarnik, Mikl.) Str. 45 p-na ne more biti iz nap ti, cf. s-puma; zapona od zapeti, temu naj se pristavi sedanjik zapnem, da se bolje pokaže izpeljava. Str. 57 šega ne more izpeljevati se iz šal. Str. XVIII Rusje se imajo prištevati po naj več znakih v I. red, kakor tudi Kranjci, če prav Dolenci pravijo tudi popel. Pepel je nekako pravilo, popel le izjema. Denite na mesto pepel drugo besedo, n. pr. sumjeti, zweifeln, pa mi je tudi prav. Na Kranjskem sem pred 30 leti, ko sem vpríčo bil pri otroškem nauku, slišal cviblati ali cviblovati; to mi je bilo celo nerazumljivo, dokler nisem vprašal o tem kaplana. Vi imate sicer neko drugo besedo, ki je pa zdaj ne najdem, ali kako pravi priprosti človek? Tudi Vendi so jo vzeli iz nemškega: zwubluyu. Poljci imajo wät-

pić, Cesi pochybowati; sumnjati je ponarejeno po geršk. *α'μφιγνοέω*, kakor dvojim po lat. dubito, ter so mislili na duo. Tako ponarejenih, kakor sumnjati, je v staroslov. dokaj, in iz tega se sklepati da na domovino staroslovan. Vendar dosti o tem. Ko bi le že tudi v Poljskem in Ilirskem (Serbskem) imeli slovnici, ki bi bile vravnane po mojem ali po Vašem vzgledu (Formular), bilo bi onaj lahko sestaviti vzajemno (harmonische) slovnico slovansko. Dokler se to ne zgodi, poslednje ni mogoče ali vsaj sklenjeno z velikimi težavami. Še nekatere vprašanja: Se-li smem povsod zanesti, da ste prideržali izreko deželno (die Aussprache des Landes); p. raz, ali ne pravijo bolj sploh rez? Ali res i za t v nedoločniku nikjer razločno ne izrekujejo? Jaz bi a glasú še razumel ne bil, ko bi ne bil na Dunaju govoriti slišal neke pésterne (rojene Kranjce). Ali naj se taki zagrizeni (verbissene) glasniki tudi pišejo, in mar ne sem ali sim nam. sem? Nerad pogrešam i v ti nedoločnikovem. Jeli odlika (Abweichung) v toliko rečeh bila res potrebna brez vsega ozira na poprejšnje pisave (Schreibmethoden)? V tem — se vé — jaz nimam besede. Kar tiče izvoljene znamuja ali čerke, se zdijo nekterim celó barbarske, posebno o, w, n. Za poslednje bi se bil vsaj mógel sprejeti c, ker ga že imajo Pemci, Poljci in Ilirci (Slavonci, Dalmatini p. Stulli). Potem bi lat. z lahko ostal, čemu a? n, l se komaj loči. Jaz bi bil j pisal za n, l, sej se piše tudi za t in r. Ko bi ostal bil h, bi se mogle tiste maloktere, v kojih se izrekuje lat. h, naštetí za izjemo, ker jih je tako malo. Ali naj se izvoli x nam. h. Pa, kakor sem že rekel, v tem naj jaz nimam nobenega glasú. Ne bi se li dala najti kaka srednja pot? Če nasledniki Vašega čerkopisja zdaj na svetlo dajo pobožne bukve, in Dainko tudi tako napreduje, kakor je začel, morajo bravci biti zbegani. Čez 50 let bi hotel viditi, kako bode.

Str. 15 naj bi se Prosthesis bolje ločila od Epenthesis. K prvi bi se jemal ptuj nam. tuj, starosl. tužd, novoserb. tudj; k drugi (Elisionen) tica nam. ptica. Snica (hrov. senicza) pa ni skrajšano iz jesenica. Tù Vas je zapeljal P. Marko, ki se drugoč graja. Sicer sem se iz Vaših bukev naučil marsikaj, kar bom sčasoma lahko porabil. Str. 37 se Vam zdi čudno, da pridevniki v množini ne ločijo več srednjega spola od ženskega. To delajo zdaj skor vse narečja, celó Čeh, kateri se slovnice ni učil; le v učeni pisavi (im hohen Styl) razločuje srednji spol od ženskega. Da pišete srove drava (str. 269), tega ne razumém prav; srov je skrajšano iz sirov, piše naj se toraj z s: srov. Ali res razločuje kmet nedoločnik spatá od namenivnika spat? Jeli razloček dokaj znaten? So ga li poprejšnji pisatelji spoznali in spolnovali? Misliti moram zdaj, kako

bi Vam za to meni drago darilo poslal kaj, kar bi Vam móglo biti ljubo. S posebnim spoštovanjem bivam

Vaš

G. Kalistra in tiste, ki so z njim
bili na Dunaju, prosim, pozdravite.

Vdani

Dr. Jos. Dobrowský.

11. Kar so ti trije učenjaki pisali o slovnici Metelkovi, to je čversta kritika, ktera ne podira le, ampak tudi zida. In taka bodi nam Slovencem v čislih. Povedali so mu, vzlasti o čerkah in njihovih oblikah, prijazno in spodobno skor vse, kar se mu je pozneje očitalo neprijazno in časih celó nedostojno! Iz Gorice mu je 12. sept. 1825 Valentin Stanič (Stanig r. 1774, u. 1847), ki je bil ondi oziroma to, kar Dajnko na Štajarskem, Jarnik na Koroškem, pisal to-le: „Povedati Vam moram, da mi oblika novih čerk, malo da ne vseh, ni všeč“. Tako sta sodila i Ravnika i Kopitar; Metelko sam ni bil z njimi prav zadovoljen (Vorrede XXVIII); čislali pa so notranjo veljavo njegove slovnice vsi, posebej tudi M. Čop in P. J. Šafařík.

Pavel Josef Šafařík (r. 1795, u. 1861) je l. 1826 spisal ter v Budi (Ofen) dal na svetlo „Die Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten“. Ta knjiga mu je bila osnova, po kateri je zložiti hotel polagoma slovstveno zgodovino vseh rodov slovanskih. Obračal se je iz Novisada, kjer je bival do l. 1833, pismeno do raznih pisateljev, naj mu pomagajo v ta namen. Izmed Slovencev sta ga podpirala Kopitar in Matija Čop, tedaj knjižničar ljubljanski. Prijateljsko so si dopisovali, in razun Kopitarja je bil vzlasti Šafařík, kateri je Čopu, kakor sam pravi, nekako vsilil veselost do slovanskih in slovenskih reči. Marljivo je nabiral Čop vse, karkoli je mogel dobiti o bukvah slovenskih (windischen), popisal jih ob kratkem in poslal je spis svoj, 100 strani v celih polah, učenemu prijatelju v naznanjeni namen. Poslal ga je bil po Kopitarju, kateri je kratko pa krepko po svoji navadi tu in tam še kaj pristavil, ter pisal o tej priliki Šafaříku: „To so krasni spiski; javajlne bi bili mogli od kod drugod za svoje delo dobiti tako dobre priprave. Čop je mehek presojevalec in obsírnega vzajemnega znanja (Zhóp ist ein milder Recensent und von extensivem Vergleichsge-sichtskreis)“. Šafařík je jugoslovansko književno zgodovino tedaj bil sicer doveršil, ali na svetlo jo je še le po njegovi smerti dal Jos. Jireček (l. 1864 in 1865 v Pragi). V prvem zvezku, ki ima v sebi slovensko pa glagoliško pismenstvo (Paul Jos. Šafařík's Geschichte der südslawischen Literatur. I. Slowenisches u. Glagolitisch-schriftthum), se bere p. o Metelkotu str. 40, 41: Temu dobremu jezikoslovcu in pridnemu pisatelju gre hvala, da je kranjski

pismenosti dal več jedernatih jezikoslovnih in naučnih bukev, in ta hvala bode še večji, kadar pride na svetlo njegov slovenski slovar, o katerem se dela že nekaj let. S svojo slovnico (Lehrgebäude) slovenskega jezika po Dobrovskega sestavu je slovnicičnemu razlaganju kranjskega narečja dal znanstveno, stanovitno podlago: prihodnjemu slovanskemu Jak. Grimmu pa prijetno pripravo k spisanju občne primerjajoče slovnice. Da bi pač le predolgo ne izostala po tem sestavu narejena poljska, serbska in hrovaška slovnica! In str. 61: Zasluženje, ktero si je Metelko pridobil, ker je Dobrovskega slovnicični sostav obrnil na jezik slovenski in tako slovanskim jezikoslovcem podal vgodno, tehtno, kaj pripravno naučno knjigo, to zasluženje je brez vsega pregovarjanja veliko in stanovito. V tej knjigi skuša Metelko popoln in dosledno vstreči potrebi, ktero sta čutila n. pr. že Popović, Gutschmann i. t. d. in ktero je na tanko opisal Kopitar, da tiste glasove, za ktere latinska abeceda nima znamkov, piše z lastnimi čerkami, kakor je l. 1824 poskušal že tudi P. Dajnko. Bilo je odslej na Kranjskem več bukev natisnjenih v tej Metelkovi abecedi; vzdiga se pa tudi zoper to čerkopisje precej veliko nasprotovanje.

V predgovoru k svoji slovnici str. XXVI. pripoveduje Metelko o Markotu in Dajnkotu, da sta oba popravljala naš čerkopis, pa da ga nobeden ni popravil. Po moji misli, pravi, bi bil Dajnko bolj prav storil, ko bi se bil v svoji slovnici v marsikterih rečeh ravnal bolj po Šmigocu; pa — quilibet abundet in sensu suo.

S kolikim vspehom je delal pa Metelko in kako osodo je imela njegova pisava — Metalčica?

B.

12. Podoben tihemu potoku, ki rosi lepe senožeti in ravne polja, je l. 1817 delovati jel Metelko, prvi očitni učenik slovenskega jezika. Razlagal ga je od leta do leta po slovnici Kopitarjevi, dokler ponudi l. 1825 učencem svojo lastno v novem čerkopisu.

Redki, pač redki so bili še tedaj, ki so marali za slovenščino ter obdelovali domače književno polje. Da je Metelko marsikterega izmed svojih učencev k temu vzbudil, ni dvomiti. Brati so med njegovimi prvimi poslušalci razun bogoslovcev ali duhovnikov Jož. Orel, And. Smole, Mat. Čop, Mih. Kastelic itd.; poslušala sta ga neki tudi Fr. Prešern in J. Vesel Koseski. Vidoma pa se je kazati jel vspeh slovenskega nauka pri bogoslovcih, kateri najprej učenci p. A. Bohinc, Fr. Felician Rant, G. Švab, F. Baraga, M. Verne, A. Kafov, J. Kek, P. E. Podvinski, A. Albreht, J. Cigler, M. Ravnikar, J. Holzappel itd. itd., so postali v kratkem učeniki in pisatelji

slovenski. Zaporedoma so zlasti od l. 1826 prihajale na dan bukve, pisane v dokaj čisti slovenski besedi. „Res je, pravi Čop (Šaf. Südslaw. Lit. I. 38. 39), da skor vse bukve, kar jih je zadnjih 15 let na Kranjskem prišlo na svetlo, v besednem oziru presežejo naj boljše iz prejšnje dobe. Presiljave, ako so se res kje prigodile, bode čas nam najboljše omečil“.

Pervi, ki je pisariti jel o in v Metelčici, bil je še zdaj živeči gospod Janez Zalokar (r. v Šmarjeti pri Klevevžu l. 1792). Spisal je najprej v Bohoričici: 1) *Splohni nauk od kranjskih čerk; posebni glas novih, in navoj po njih prav brati*. V Ljubljani 1825. 12ⁱ. ½ pôle. V Metelčici pa: 2) *Nauki in molitve za mladost*. V Ljublj. 1825. 12ⁱ. 178 str. 3) *Kratko premišljevanje Kristusovega terpljenja*. V Ljublj. 1826. 12ⁱ. 72 stⁱ. 4) *Kratko podučenje v nar potrebniših kerčanskih resnicah*. V Ljublj. 1826. 12. 381 str. 5) *Doanajst bukev Tomaša Kempčana*. V Ljublj. 1826. 12ⁱ. 580 str.

„Vse Zalokarjeve bukve so posebno znamenite zavolj čiste in lepe kranjščine, kakor tudi zavolj pravega cerkvenega duha, ki je v njih“. Tako je pisal Metelko sam (pr. Pismenica).

Drugi, ki je pisal nekoliko v Metelčici, bil je tudi še živeči gospod Blaž Potočnik (r. v Naklem l. 1799). Dal je v Metelčici le na svetlo: *Svete pésmi za vse velike praznike in godove med letam*. Jih je neka zložil, nekaj zloženih perđjal. V Ljubljani, 1827. L. Eger. 12ⁱ. 139 str.

„Te pesmi se posebno priporočajo, ker so v zadevi pesniške mere, soglasja in čistosti jezika v lepem redu in torej v zmožnosti ginjbe sercá in povzdige duha“ (cf. Pismen. Met.).

Da sta Zalokar in Potočnik prej in slej pisala tudi v Bohoričici, je znano. Potočnik se je razun tega pridružil pevcem v „Kranjski Čbelici“, kjer so mnoge krěpke pesmice njegove (cf. Šaf. Südslaw. Lit. I. 42).

Poprijemali so se Metelčice pisatelji in pisarili v njej bukvice narodu slovenskemu, naj bi jih prebiral v svoje podučenje in boljšanje. K temu je pa treba, da se naučijo novega čerkopisja že mladi, koj v malih šolah. Toraj spiše Metelko:

b) *Abecednik za slovenske šole v c. k. deržavah*. V Ljubljani, 1829. 8i. 39 str.

c) *Abecednik nemško-slovenski za šole v c. k. deržavah*. V Ljubljani, 1830. 8ⁱ. 77 str.

Da bi pa ljudski učitelji sami znali prav brati v novem čerkopisu ter učiti jezik slovenski, spiše Metelko malo slovnico:

d) *Slowenische Sprachlehre. Ein Auszug aus dem Lehrgebäude der slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien, für Anfänger, Lehramts - Praeparanden und Lehrer an den slowenischen Volksschulen*. Laibach, 1830. 8°. 108 S.

V predgovoru pripoveduje, da je bilo ukazano, naj šole po deželi imajo se v domačem jeziku, kar je, pravi kaj vgodno jeziku in slovstvu slovenskemu, in da je bil naprošen spisati v ta namen kratko slovnico. Spisal jo je po svoji veliki slovnici ljudskim učiteljem in učiteljskim pripravnikom, in da bi se jim bolje vjemalo, je posnel slovniske izraze po nemški v ljudskih šolah tedaj navadni slovnici. Namenil jo je pa tudi ptujcem, katerim je že sedaj ali bode v prihodnje treba kolikor toliko znati jezik slovenski. Pa je res krepka in lahka slovničica. Kratko pa dobro kaže obrazila, v katerih je slovenščina tako bogata, po njihovih pomenih; na koncu ima tudi nekatere izreke in pogovore.

Da se narod budi in lika, in da se pospešuje res slovstvo njegovo, ni dosti, da se uči le svojega jezika; treba je tudi, da se mu razlagajo drugi potrebni nauki v materni besedi. V ta namen je postavil Metelko v pocirilici (tako je imenoval sam svoj pravopis):

e) Številstvo za slovenske šole po c. k. deržavah. V Ljubljani, 1830. 8^l. 141 str.

To je prevod iz nemškega: „Anleitung zur Rechenkunst zum Gebrauch der deutschen Schulen in den k. k. Staaten“. Ako se ne motim, je to knjižico zložil ali poslovenil bil že Vodnik; primerno vredil jo je sedaj Metelko. V kazalu se vidi, da uči knjiga v XI. stavah na pr.: kaj je številcati; skladev, odkladev, nakladev, razkladev sprimkanih števil; drobižev, debelitev; kaj so drobovi, permere, spermere, prosta, lična in nelična tristavka v celinah in drobvih, perhitljeji v štirih štetbah, v drobvih, tristavkah itd.

13. Bil je Metelko v mnogih rečeh Vodnikov naslednik. Dobil je menda tudi nekatere njegove spise. Tako je n. pr. sestavljal veči slovenski slovar že J. Ž. Popovič, B. Kumerdej itd. Tudi Vodnik se poprime tega dela, marljivo nabira ter nabere do 30.000 slovenskih besedi, in jih (po Adelungu) vredí v nemško - slovensko - latinski slovar, ki bi šteti imel do 80 pol srednje osmerke. Naznanjen je bil že l. 1806; posebej napové nanj naročevanje sredi l. 1813 s prvo tiskano polo, ali po vojski in nemili Vodnikovi osodi zastane tolikanj zaželeno delo. Po njegovi smerti rokopis za 130 gld. kupi Ravnikar, modroslovnih šol ravnatelj, ter ga izroči Metelkotu, češ, da ga spravi polagoma na svetlobo.

Kakor Vodnik na Kranjskem, je zdeloval slovar Jarnik na Koroškem. Pošlje mu neki Metelko tudi rokopis Vodnikov. Jarnik si dobí založnika in tiskarja; bile so štiri pole že natisnjene, kar se zboji založnik s tiskarjem vred prevelikih stroškov, in tudi Jarnikov rokopis ostane le rokopis. Enako je pripravljaj zanj Dajnko na Štajarskem, pa ni Dajnko ni Metelko ga ne moreta spraviti na dan.

Krog l. 1830 se je Metelčica jela nekoliko bolj gibati, in i. majnika je z Dunaja Kopitar o slovarju pisal Metelkotu: Prav Vi ste ali bi vsaj biti mogli tisti mož, ki sem si ga želel v svoji slovnici str. 56, kateri nam popiše naposled jezikov zaklad . . . Zedinite se z gosp. Čopom in pomenkovaje se z Dobrovskym ter s slovarji vseh drugih narečij v rokah, nekaj sami nekaj po svojih učencih zapisujte besede, kakor nanese, na posamne osminkske liste, ki jih dajte potem vsaki teden abecedno vrediti. Čez leto in dan je tako nastal slovar Vukov. Ali začeti se mora. *Dimidium facti qui bene coepit habet*, pravi naš Horac. *Dic hoc tibi ipsi et Čopio cum salute mea.* — Kako je z Ravnikarjevo biblijo? — Vi tedaj pa Čop cum discipulis — spravite se nad inventarium ut dixi. Valet et favete vesterrimo Jernejo. —

Tretji, ki je pisal v Metelčici, je bil ranjki Franec Jelovšek (r. v Ljubljani 1793, u. v Novomestu 1868). Iz tistega vzroka, da se v njej prične učiti po šolah in se je privadi mladina, dá na svetlo: *Kerščanski nauk za slovenske šole poleg katekizma po c. k. deršavah.* V Ljubljani 1831. 8^l. 131 str. — Metelko ga pripisuje kar Jelovšku, ki je bil takrat katehet v normalni ljubljanski; bere se vendar, da so ga skladali skupaj Fr. Jelovšek, U. Jerin (v Ljubljani r. 1785, u. 1849) in J. Burger, tedaj prvi ali naj gorečniji Metelkovec (cf. *Carinthia* 1831, 25; *Südsl. Lit.* I. 45). „Ta katekizem je po pravih kateheških pravilih lepo zversten, in se tudi v zavédi lepe slovenščine priporoča“ (Met. Pismen.).

Zapored so prihajale šolske knjižice v novem čerkopisu na svetlo. Vlada sama, kakor se kaže, je podpirala to početje in pripustila Metelčico v državne šole. Množili so se pisatelji in skerbeti jeli ne le za šolsko mladino, tudi za prosto ljudstvo, za narod slovenski. I temu naj se dajejo v roke podučne knjige, da se mu po njih, si mislijo, prikupi tudi popravljena pisava ter se tako vstanovi. Naj gorečniji med temi je bil J. Burger, duhovni vodnik v ljubljanski duhovščnici, naslednik J. Zalokarjev. Množili so se pa tudi Metelčice neprijatelji, in dasi ravno so to leto že prednje straže bile se spoprijele in je v kratkem udariti se pretila abecedna vojska, naj se vendar naštejejo poprej še knjige, ki so prišle tedaj v Metelčici na svetlo.

Četerti namreč, ki je boril se in pisaril o in v Metelčici, je bil že tudi ranjki Jožef Burger (v Krašnji r. 1800, u. 1870 v Šmartinu pri Litiji). Poslovenil je: 1) *Nedolžnost preganjana in poveščana*, povest iz pisem Kristofa Šmida. V Ljubljani, 1832. 8^l. 124 str. 2) *Eostahi*. Povest iz pisem Kristofa Šmida. V Ljublj., 1832. 8^l. VI. 149 str. 3) *Pomoč v sili ali lesení križ in oreča dobrega uka*. Dvé povesti iz pisem Kristofa Šmida. V Ljublj.,

1832. 8^l. 48 str. 4) *Svete Terezije Premišljevanja in perserčni pogovori s Bogom*, z njenim popisam svoje mladosti in z nekterimi njenimi uki. Iz njenih pisem okrajšal Simon Bahfelner, fajmošter na Nemškem. V Ljublj., 1834. 8^l. str. 84. — Pri sv. Jakobu je slovel tedaj duhovni pomočnik Anton Pekec (r. v Stopičah 1803, u. v Ljubljani 1833). Prav radi so njegove duhovne govore poslušali ljudje, in da bi z duhovnim pridom pomnili jih tudi v prihodnje, dá po njegovi smerti v pocirilici na svetlobo Jož. Burger : 5) *Razlaganje dopoldanje očitne službe božje*, ali kerščanski nauki od s. maše in pridig, ki jih je imel Antoni Pekec, kaplan per s. Jakobu v Ljubljani, v l. 1832. Natisnil J. Blaznik v Ljublj., 1834. 8^l. VIII. 499 str. In 6) *Kristusovo Terpienje v osem postnih pridigah*, ki jih je imel Antoni Pekec, kapl. per s. Jak. v Ljublj., v l. 1831. V Ljublj. natisnil J. Blaznik, 1835. 8^l. 122 str.

„Bukve g. Burgerja, piše spet Metelko v Pismenici, in veliko prevred ta svet zapustivšega Pekca so v prav lepi in čisti slovensčini pisane, in se tudi v svoji oségi sosebno priporočajo; marsikteri, ki so že veliko tacega brali, pravijo, de kaj bolje in lepše zdelanega v slovenskem, in tudi v nemškem jeziku, še niso najdlji, kakor je Razlaganje dopoldanje službe božje. Hvala, ki jo tukaj g. Burgerju, zgorej g. Zalokarju in g. Potočniku po zasluženji njih lepega pisanja damo, tudi skorej vse druge pozneje pisatelje zadéva, kateri so se po teh ravnali“.

14. Ravnali so se po naznanjenih pravilih mnogi pisatelji slovenski, ki so bili prijatelji Metelkove slovnice, toda neprijatelji njegovih čerk — Metelčice. Med temi je bil posebno A. Albrecht (roj. v Idriji 1782, tedaj v Ljubljani kanonik in stoini župnik, u. v Novomestu proš l. 1848), kateri se je neki hudo poganjal zoper nove Metelkove čerke (v. Südsl. Lit. I. 42). Prepirali so se nekaj let le bolj med seboj, v družčinah, po šolah.

Pervi pa, ki se je očitno, vendar ne s pravim imenom, vzdignil zoper Metelčico, je bil Horatius t. j. Dr. Jakob Zupan (r. 1785 v Prevojah na Berdu, u. 1852 v Celovcu). „Carinthia“ v Celovcu prinese l. 1831 v št. 20 iz njegove roke spis: „Cyrillisirung des windischen Alphabetes“. Dva tujca (Leopold u. Carl), ki se učista slovenskega, najdeta, tako popisuje šaljivo, na sprehodu brez naslova bukvice, v katerih pa ne poznata vseh čerk. Serbske niso, ruske tudi ne, pravita; kar zadeneta na pisatelja tega sostavka, kateri jima pové, da so to Potočnikove sv. pesmi, pisava pa da je Metelčica; prvi naslednik njen je Zalokar, drugi Potočnik; več si jih — ukljub vsi svoji doslednosti — ni mogla doslej pridobiti, tako terdo se Kranjci deržijo stare navade. Prav imajo, pravi prvi; čemu kaziti lepo latinico! Ne Dobrovsky, ne Kopitar, veljaka slovanska, nista si upala naznaniti Metelčice; hvaliti je menda ne moreta, grajati nočeta, da malemu slovstvu ne škodujeta. Prav pa bi

bilo, da si primerno pomnožijo Kranjci latinsko pisavo. Kaj še, pravi drugi; to ni lahka reč. In če si jo Kranjci tudi pomnožijo, kako se more usiliti Nemcem, Francozom, Talijanom, Angličanom. Na Kranjskem se utegne prijeti; uči se je mladina v vzglednih šolah, vadijo se je v bogoslovnih duhovniki. — Bolje bi ne bili mogli pričeti; le škoda, da se tako malo gleda na lepoto. Dokler tega ni, naj bi se novim čerkam nasprotvalo. *Versate diu — Horatius.*

Koj v 25. l. odgovori na to J. B. t. j. Jož. Burger, tedaj naj gorečniji Metelkovec. Metelčica nima le dveh naslednikov, pravi, sej so znani pisatelju oni trije, ki so skladali slovenski katekizem; razun teh so že mnogi mnogi, ki pisarije v Metelčici, pa se nočejo očitno imenovati, ne le po Kranjskem, tudi po Štajarskem in Koroškem. Če po obliki čerke niso lepe, sej se dajo olikati, kakor so se polagoma olikale tudi latinske. Take poprave abecedae so že davno želeli; Metelko jo je popravil. Kopitar je hvalno naznanil Metelkovo slovnico v „*Šaf. Geschichte der slav. Spr. u. Liter. nach allen Mundarten. Ofen. 1826*“, kjer v „*cyclus grammaticarum symphonarum et lexicorum symphonorum*“ razun česke (Dobrovsky), ruske (Puchmayer) in slovenske (Metelko) želi še primerne poljske in serbske. Da se čerkam zlejša oblika, za to si prizadeva Metelko, kar more in utegne. Čemu nasprotovati! Sej se vé, kako se počasi navada popravlja; čakamo take poprave že od Popoviča. Kdor noče v vodo, se plavati ne navadi itd.

Nato se oglasi spet J. Zupan v 32. l., kjer mnogo piše o pravopisih, o čerkah, o *x* (žabi) itd.; da pomanjkljiva abeceda ne opovira tolikanj slovstva, sicer bi Angličani imeli naj manjše, Uskokí pa s cirilico mnogo večje; kakor se različno izrekuje, naj se tudi različno piše. Čemu le množiti abecede, in ločiti Slovence po Dajnci in Metelčici. Učiti bi se mogli v prihodnje obeh, azbuke in abecede. Toraj vedno le abecede! Da sta bila zoper Metelčico Kopitar in Ravníkar, to je znana reč; ta pa, ki je z njima bil na Dunaju, se razklicevati daje za Il. Cirila. Pustíte nam lepo latinico! Nikarte prazne slame mlatiti! Upati je, da šolske poskušnje ostanejo le poskušnje. *Aetas animusque virilis*

Commisisse cavet, quod mox mutare laboret.

Hor.

V 39. l. mu odgovori zopet J. Burger. Naj se reč pojasni na vse strani, pravi. Čerkam namen je, da enojne glasove znamenjajo enojno, da se med seboj razločne, nove latinskim v obliki primerne, da se lahko pišejo zderžema itd. Popolnoma ni nobena reč, vendar za to še ni zametovati. Kar tiče pravopis in čerke, zavrača na slovnico Kopitarjevo in Metelkotovo, kjer je o tem dokaj brati. Zoper

Metelko.

5

pravila, po katerih se ravna Metelčica, tudi Ravnikar in Kopitar nikdar nista bila. Branje se po njej mnogotero zlajšuje, in duhovni, kateri to reč najbolj pospešujejo, terdijo, da se otroci v enem letu navadijo bolje brati po Metelčici, kot po Bohoričici v treh letih. Nadjati se je, da se od tega odverniti dali ne bodo.

Ali — dali so se odverniti, in kdo bi si bil mislil, da bode prav tam, kjer se je bila pričela ta abecedna vojska, zoper Metelčico odločil jo — Metelčice prvi prijatelj — Slomšek!

Pričela se je ta vojska v nekdanji Karantaniji (na Koroškem) v Karintiji l. 1831, kadar je na Kranjskem v II. bukvicah Kranjske Čbelice v zabavlji „Nova pisarija“ Fr. Prešern poprijemal presilno književno in нравno čiščenje (purizem) v prozi in poeziji po pravilih, ktere so dajali ter v djanji spolnovali Ravnikar, Metelko in nasledniki. Ločili so se tako slovenski pisatelji po duhu, ločili tudi po čerki. Eni so pisali v Dajncici, eni v Metelčici, eni pa, in teh je bilo največ, v Bohoričici na pr. Albrecht, Ziegler, Baraga, Veriti itd., ki so tako djanski podirali Metelčico. Kar pride v Gradcu na svetlo nova slovnica in nov slovar, spisal A. J. Murko, v Bohoričici. Ves vesel naznani to delo v „Carinthia“ štev. 10 l. 1832. pod naslovom: „Erfreuliche Erscheinung in der slowenischen Literatur“ Lubomir t. j. Slomšek. — Kakor skerbnemu popotniku na razpotji dober kašipot, pravi koj v začetku, se je vsem prijateljem in podpornikom slovenskega slovstva prikazal A. J. Murkotov slovar s slovnico vred. Silo treba je bilo takega dela že tujcem in domačinom. Lahko bode zdaj verlim slovenskim književnikom in zlasti po hudi abecedni vojski zelo žaljenim šolskim prijateljem in podpornikom, odpravljati nevgodne in same sebe podirajoče novotarije ter slediti hvaležno zaupanja vrednemu možu, kateri nam bolj v djanji kot z besedo kliče: Bratje, naprej po dosedanem, s tako lepim vspehom venčanem tiru do 300 let dobre pisave! Ne dajte se od te poti odverniti ne na desno, ne na levo. Le na tej se more vedoželjnemu ljudstvu dajati dokaj in dobre dušne hrane. Kaj pomagajo še tako popolni pravopisi, dokler nimamo v njih dosti bukev, in ni mož, ki bi tako spisovati hotli svoje dela v občno rabo, kakor nam dosedanja skušnja dokazuje.

Res je, da je tako imenovana starokranjska pisava pomanjkljiva in nepripravna; pa je nje poprava viditi tudi prepozna in prezigodnja. Prepozna, ker imamo že precej ljudstvu prav koristnih bukev, katerih ne maramo pustiti le zavoljo čerkopisja. Za Cirila ali notranje-avstrijskim Slovencem za Bohoriča bi bila mogoča bila. Zdaj se pa bralci večidel ne dajo pregovoriti, da je to, kar je novo pa

nenavadno, bolje mimo starega in navadnega. Prezgodnja, ker jih je med jezikoslovci vendar le premalo, ki bi sprejeti hotli to prenaredbo.

Ni še čas (*non dum hora est*) za taki vzajemni pravopis. Dokler možje, kakor Murko, Jarnik itd. pišejo po starem, nikarte begati učiteljev, nikarte ovirati slovstva. Bolje ob bergljah naprej, kot brez njih ne móči dalje. *Concordia minimae res crescunt, discordia maximae dilabuntur*, je djal veliki cerkveni učenik Hieronim. Da bi k sercu vzeli si ta izrek največjega učenjaka in jezikoznatelja tedanjega časa sedanji jezikoslovci in da bi ga ne skušali sami nad seboj po njegovi drugi, temuč po prvi polovici. Oni gotovo dobro mislijo; ali ta resnica naj bi jih prenagnila k velikodušnemu sklepu, zavolj dobre stvari pustiti to poskušnjo za zdaj, da vgodniši čas (*plenitudo temporis*) temu početju prinese vgodniši vspeh. (Prim. tudi o tem A. J. Murko's *Sprachlehre*, *Vorr. S. XII — XV.*)

Nepriistranski slovenski jezikoslovci pa bodo vsi zmožnemu spisatelju omenjenih del hvaležno podali roke ter rekli soglasno: Med abecedami volimo mi tisto, ktera nam najbolj služi t. j. mi ostanemo pri stari abecedi (Bohoričevi)!

15. L. 1832 pride v Celovcu na svetlo „*Versuch eines Etymologikon's der Slowenischen Mundart in Inner-Oesterreich*“, ki ga je po zanesljivih virih zložil U. Jarnik, na Koroškem drugi prijatelj Metelkove slovnice, ki ga pa ni spisal v Metelčici, ampak v Bohoričici. V „*Carinthia*“ štev. 12. t. I. naznani Slomšek tudi to knjigo ter kaže, kako pomenljivo in kako koristno je Slovincem tako delo. Jedro vsakteremu jeziku je v koreninah, pravi. Iz teh se razrašča in razcvita in prav v njih se vidi, kako lep in bogat je jezik slovanski sploh in slovenski posebej. Skor 1500 slovenskih korenin je nabral pisatelj in primerja jih s staroslovenskimi, s poljskimi, českimi itd. Koliko bogastvo se razodéva v našem jeziku; res je, da se ga človek nikdar ne nauči popolnoma. Ta „*Etymologikon*“ ima biti podlaga velikemu slovarju, ki ga z nekterimi prijatelji sestavlja Jarnik, in ki ga že naprej vesel pozdravlja Slomšek.

Spisal je bil omenjeno delo, slovar po koreninah, Jarnik že l. 1830, kar je razviditi iz predgovora. V tem spominja tudi, da so ljudje vseskozi popraševali po slovenskem slovarju, in da je v dveh zimah nabral bil čez 20.000 besedi, ki jih je pa namesti po navadni abecedi, v kateri se tolikanj razločujejo med seboj slovanski rodovi, vredil po sorodnih glasnikih, kakor jih ima že tudi Metelko v svoji slovnici. Zakaj ni dal te knjige natisniti v Metelčici, tega sam ne pové.

Drugače pa je storil Anton Janez Murko (r. l. 1809 pri sv. Rupertu na Štajarskem; dr. bogoslovja, sedaj dekan v Hočah).

Konec l. 1830 je bil že na Dunaju spisal slovnico o slovenskem jeziku (vid. Vorred. XVI.) in v dveh letih je hotel na svetlo spraviti tudi slovar v dveh delih. Vendar pride prva na dan v Gradcu l. 1832 z naslovom: „Theoretisch-praktische Slowenische Sprachlehre für Deutsche“, s pristavkom, v katerem ima poslovenjene nekatere potrebne besede, nekaj nemško-slovenskih pogovorov, Ezopovih basen in Prešernove pesmi „Slovo od mladosti“ pa „Povodnji mož“ (8. XVI. str. 198); slovar pa l. 1833 najprej „Deutsch-Slowenischer Theil“ (8. v predelih str. 862) in potlej „Slovensko-Nemški Ročni Besednik“ (8. str. 788). Kakor se slovensčina govori na Štajerskim, Koroškim, Krajnskim in v zahodnih straneh na Vogerskim“. — Reči se mora, da slovnica in slovar, ki sta bila tedaj prav dobra, sta dobra še sedaj, vzlasti slovensko-nemški besednik, ker boljšega nimamo doslej. Ni se toraj čuditi, da je obeh teh del bil Slovencek tolikanj vesel.

V predgovoru k slovnici razlaga Murko, zakaj ni pisal ne v Dajnci ne v Metelčici, ampak v Bohoričici. Pervič, pravi, za to, ker sem spisak to delo (slovnico in slovar) za Slovence vse, ne le za nekatere, za kako peščico naslednikov te ali une abecede, sej vem, da Slovenci rabijo sedaj še največ Bohoričico; drugič, ker je gotova resnica, da se kaka nova tudi dobra reč, dokler je narod in večina njegovih pisateljev ne poterdi, v slovar sprejeti ne sme; tretjič, ker bi nova abeceda, ako je že res potrebna, mogla biti čisto latinska, ne pa zmes iz latinskih, cirilskih, pokvarjenih in na novo iznajdenih pismenk. Vsak terdi svojo, se vé; vendar nobena novih abeced ne skezá, in sestaviti bi morat spet drugo, in tako le pomnožiti dosedanje zmešnjavo. Opomnim naj, da se Bohoričeva meriti sme (razun s Cirilovo) z vsemi drugimi evropejskimi. Kopitar, na katerega se ti novi abecedarji sklicujejo, je želel latinskega Cirila, ki bi v svojem pravopisu sklenil zapadne Slované. To imenitno in jako dobro zedinjenje slovanskih narečij bo pa ostalo menda le želenje, dokler se manjši, v državi manj pomenljivi in manj olikani rodovi ne pridružijo bolj izobraženim in premožnim.

Štajarski Slovenci smo bili s Kranjci lepo sklenjeni v pisanji, kakor smo v govorjenji še; zdaj pa se vzdiguje neka književna razlika, kakor stena kitajska, ki proti nas razdeliti, kar ni in ne more dobro biti ne gledé na jezikoslovno ne sploh na ljudsko omiko, ker si na vso moč prizadevajo na Štajarskem Dajnkovo, na Kranjskem pa Metelkovo pisavo pripraviti v občno rabo ter jo vpeljujejo v ljudske šole in tako med ljudstvo samo. „Le vzajemno abecedo, vse drugo pride samo po sebi“, vpijejo in vendar delajo vedno le

novi razpore. Poznam človeka, ki si je, ker mu nobena dosedanjih abeced ni všeč, stvaril popolnoma novo, češ, da rabi v priležnosti sam svojo! Ako se imra to ponavljati, se bomo vkvarjali na zadnje kakor Kitajci le s pravopisji, poglavitno reč, vedo samo, pa zane-marjali. Kdor se je naučil pravilno brati slovensko, lahko bere in razume vsako tudi v Bohoričici pisano ali tiskano knjigo; kdor se pa ni naučil, tega nevednosti ali priprostosti ni pomagano še s toliko celimi ali polglasniki! Kadar sem pisaril poprej svojim rojakom, pisal sem vselej v navadnem pravopisu, ter sem dobro vedil, da me bodo razumeli; zdaj bi pa enim mogel pisariti v Bohoričici, drugim v Dajncici, spet drugim v Metelčici, in bi še vselej ne vedil, bodo li znali brati, ali me bodo razumeli itd. Čemu se neki ločiti in na stran zahajati, kadar se po ravni poti in z zedinjenimi močmi najprej pride do zaželenega konca itd. To so razlogi, da sem pisal v Bohoričici; ako bode treba, povem jih še več, vendar le-ti so poglavitni.

Tako je z besedo in v djani na Štajarskem poderl Dajncico, pa tudi Metelčico, A. J. Murko, na Koroškem djanski U. Jarnik, in ondi pričeto abecedno vojsko sklenil in dokončal je, djal bi, z obeh omenjenih del tolikanj iskreno priporočbo — Lubomir t. j. Slomšek. Pa — komaj potihne abecedna vojska na Štajarskem in Koroškem, kar se vname le še huje na Kranjskem!

16. Na Kranjskem je Metelčico hudo pičila „Čbelica“, ktero je l. 1830 na svetlobo dajati jel Mih. Kastelic (r. v Zatičini l. 1796, u. v Ljubljani knjižničar v pokoju l. 1868). Kar so bile „Pisanice od lepeh umetnost“ l. 1779 — 81, to naj bi primeroma bila „Krajska Čbelica“. Združeni so takrat domovini peli; toda

Serco od „Pisanic“ je komaj zgráto,
Slovó od njih so raskropljeni vzeli;
Prenéha potje u Emon' začéto —
Le éden serca vnéma po deželi;
Iz njega ust nar slajši pésem 'svíra —
Prehitro tako strune glas umíra!

Ta „éden“ bil je V. Vodnik, umerl l. 1819. Popeval je sicer na Koroškem Jarnik, na Goriškem Stanič, na Štajarskem tudi Dajnko; poskušali so se celo v narodnem pesništvu; vendar z Vodnikom se nobeden meriti ne more. In res je, kar poje „Prijetlam Krajššine“ v l. bukvicah M. Kastelic dalje:

Modrica Krajska dolgo je zdihvala,
Utihnili prijetni so glasovi,
Zastonj ubrane citre prebirala,
Dremáli, Krajna! tvoji so sinovi:
K Slovencam drugim reva je gbežala,
K vam, Poljcov, Serbov, Čehov ljub' rodovi;
Vi Krajsce znali ste buditi, unéti,
Naródu spét prederzanemo se péti.

Da bi v duhovnem, нравno-podučnem, slovničnem, jezikoznan-skem slovstvu dremali bili Slovenci po Vodnikovi smrti, to se reči ne more, ker takih del je dokaj spisanih bilo od l. 1820 — 30. Ono veljá torej le o kranjski Modrici. Leta 1827 zapoje Fr. Prešern (v Illir. Bl.). Rojak njegov pa, Matija Čop (r. na Breznici l. 1797, u. knjižničar v Ljubljani l. 1835), učenec Vodnikov in Metelkov, „velikan učenosti, ki govoril jezike vse Evrope je učene, ki skrita nobena bila ni zvezd mu neba poezije“, on je bil vzrok, da so združeni prepevati domovini jeli spet mladi pesniki in da je izrojila „Krajska Čbelica“ (vid. Oesterr. Morgenblatt; Jordan's Jahrbücher 1843). Da pa je prikazala se Čbelica v Bohoričici, to je djanski poderlo Metelčico na Kranjskem, ker glasili so se po njej, razun že ranjkega Vodnika, naj boljši pisatelji na pr. Jarnik, Zupan, Prešern, Zemlja, Kastelic, celo Metelkovec Bl. Potočnik itd.

Pa tudi na ravnost so Čbeličarji poprijemali novo pisarijo (vid. II., str. 30 — 37), in v III. bukvicah spusti Prešern nekatere seršene, n. pr. Ravnikarju, ki se v Zgodbah sv. pisma l. l. 1815 zoper ptujke poteguje za deležnike:

Poptujčevca.

Gorjancov naših jezik poptujčevati
Si kriv, de kolac Krajno molitve bravi.

Z ozirom na pričakovani slovar, menda Metelketu (str. 21):

Nečimurni up.

O Krajci! ako čakate slovarja,
Ne čakajte ga od abecedarja.

Koj na drugi strani (22, nat. II.) pa ima sonet, po katerem se je abecedna vojska sprožila tudi na Kranjskem, in naslov mu je:

Čerkarska pravda.

Al prav se pišo kawa *) ali kaša,
Se kola novo-čerkarjev sordita
Z možmi prepira stariga kopita;
Kdo njih pa pravo tedi, to se praša.

Po pameti je taka sodba naša:
Če je od kaše kawa boljga žita
In boljše obdelana in bolj polita,
Naj se ne pišo kaša, ampak kawa.

Če pa po čerki boljši jed ne bode,
In zavolj čerke ne terpi nič škode;
Obhaja taka misel nas Slovence,

De pravdajo se ti možje morbiti,
Za kar so se nekdanji Abderiti
V slovčici pravdi od oslavo sode.

*) w jo v novi abecedi, kar v stari fh, ali sedajni s.

17. Kakor Dobrovsky so se na slovensko slovstvo prijateljsko ozirali tudi drugi pisatelji česki. Med njimi slovi Fran Ladislav Čelakovsky (roj. l. 1799, u. l. 1852). Nabiral je on narodne pesmi vseh rodov slovanskih ter v prvih treh zvezkih (l. 1822 — 27) na svetlo dal nekaj slovenskih in prav kranjskih. Kar izroji Kranjska Čbelica. V časopisu „Českého Museum“ l. 1832. IV. str. 443 — 454 naznani Čelakovsky njene perve (I — II) bukvice.

Rad bi se seznanil z jezikom slovanskim po njegovih različnih narečjih ter z njihovimi slovstvi, pravi, toraj sem jel prebirati tudi knjige milih Slovanov prebivajočih po Kranjskem, Koroškem in Štírskem; ali bile so tako pokvarjene, da sem že obupoval, ali si pomorejo kdaj iz kaluže, v katero so bili zabredli. Pozneje pride na dan vendar nekaj spisov v boljši obliki; dobim nekaj pesmi iz ust prostega ljudstva; zdaj je izrojila Čbelica, ki obéta, da se kranjska Muza v kratkem ovenča s krasnejšimi cvetki. — Na to presoja Čbelico bolj na tanko; hvalno omenja vzlasti Prešerna, prestavi nekatere njegove pesmi na česko, ter piše:

Naslednji sonet „Čerkarska pravda“ poprijema kranjske gramatike in pravopisce, a zabavljica njegova bi s prav malo premembo predmetov svojih lahko našla tudi pri nas. Po natisnjenih besedah in kratki razložbi sonetovega pomena piše dalje:

„Výborně, milý Prešern!“ enega mnenja smo z Vami. — Priznati se mora, da jezik naših Slovencev je kaj bogato previden s slovniciami. Kolika sreča to! — Ko bi se vsa njihova književnost sicer dala sošteti na perstih ene roke — nič ne škoduje. — Slovenci imajo poln „ducet grammatik“, in toraj obilo prijetnega, glavo in srce likajočega beriva! — Kolika je pa tudi teh gospodov bistrournost in skerblijvost, která se obrača na čerke same! O veliki „reformatorové“ — v abecedah! — Vendar nikar da bi norčeval se v tej reči še dalje.

Znano je spleh, da pismo latinsko ne skezá s čerkami za vse glasove, kar se jih nahaja v jeziku slovanskem. Slovani, kteri rabijo latinsko abecedo, so si toraj pomagati hotli tako, da ali po več čerk pisarijo za en glas ali pa z nekterimi čerticami in kljukicami razločujajo sorodne glasove. Po prvem načinu ravnajo Jugoslovani, po drugem Čehi in deloma Poljaki. Poslednje leta pa vstane na Štírskem mož, kteri ima za slovenski jezik sicer mnogo zaslug, Peter Dainko, in prične po slovnici, pa tudi v družih svojih na svetlo dajanih spisih in spiscih, dotlej po sostavljanji z več čerkami naznanovane glasove izrazovati z enojnimi znaki. Berzo pa najde i ta „mistr mistra“ svojega. Metelku namreč Dajnково početje ni bilo všeč, kakor je sam v predgovoru svoje slovnice omilovaje opomnil: „Schon P. Markus versuchte es unserm orthographischen

Mangel zum Theile abzuheffen, — aber unglücklich! Eben so wenig ist diess dem H. P. Dainko gelungen“. Sam se je toraj vzdignil ter je iznašel nekaj novih čerk, da bi znamenjal z njimi nekatere samo- in soglasnike! Pa njegove čire-čare (čary-mary) ravno tako drugim niso mogle dopasti, kakor njemu Dajukove nevote niso bile po volji. Kaj tedaj početi v tej zmešnjavi babilonski? Modrejši (kakor tudi izdavatelj Čbelice kranjske) se ravna po stari navadi, in bodi jim i za to hvala. Po naši misli je latinska abeceda, vzlasti po svoji razširjenosti po večem delu naše zemlje, sama na sebi tako dovršena, da z lepo ne sprejame nobenih novih znakov; in ko bi bili še tako primerjeni, vedno bodo žalili oko in poterjeni ne bodo. To so čutili dobro prvi ustanovitelji naših latinsko-slovanskih abeced, in nespametno bi bilo misliti, da naši predniki niso imeli toliko razuma, kolikor ga je treba k izmišljenju nekterih čerk; le skerbelo jih je in bali so se, da ne bi bili v posmeh, česar se pa — se vé da — naši novejši in pogumniši slovničarji nikakor ne bojijo. To je tedaj znamenje nemale derznosti, s tû pa tam pobranimi ali v svoji učeni glavi v potu svojega obraza nakresanimi pismenkami vsilovati se bodi si svojemu narodu bodi si vesoljnemu Slovanstvu in hoteti po svoji glavi učiti ga brati in pisati. K sreči ne najdejo njihovi bistri iznajdniki nobenega nasledstva, in naj se toraj nikar ne čudijo, da tudi tû velja: kolikor glav, toliko misli; sej se tolikrat sami s svojo lastno glavo poravnati ne umejo. Ostanite tedaj raji, ljubi Slovenci! pri svoji navadni pisavi; ne dajajte prostora tem in podobnim pustim in nevžitnim novotarijam; in ako bi vam kdaj na misel prišlo popravljati svoj pravopis in svojo abecedo, storite to po načinu Čehov in Poljakov, ter sprejmite za svoje f, s, z, fh, sh, zh naše s, z, c, š, ž, č; s tim sebi in nam knjižno branje vzajemno polahkate ter mnogo pripomorete k povzdigi svojih in naših tiskaren; čim več se povede pisma, tim lažje se skrbí za lepšo obliko njegovo. Ne bi pa svetoval, da se take obnove naj poprime kak suhoparen gramatik; ako že kdo, naj se je loti kak bistroumen in priljubljen spisovatelj — kak Prešern.

Po tem presoja Čbelico še v drugih rečeh ter opominja naposled, naj se Slovani med seboj nikar ne ločimo, marveč zedinavamo, češ da na nas gleda šestdeset in več milijonov Slovanov.

Ta spis je po nemški Čop ponatisnil dal v „Illyrisches Blatt“ l. 1833. štev. 6 — 8 s svojimi pristavki in popravki. Med drugim omenja vzlasti Prešernove „Nova Pisarija“ (Kr. Čbelica II. str. 30); ko bi česki sodija vedil te zabavljičice posebne namere, gotovo bi katero povedal bil posebej o njej. Po vsem svojem načinu in duhu spominja le-ta na Alfierijevo „I Pedanti“.

K sklepu str. 31 pravi: Misel g. Čelakovskega o neprimernosti novih čerk je tudi naša; le pristaviti še moramo, da se nam pravila, po katerih se je storila ta novotarija, in katerih ni bil najprej postavil Metelko, zdijo še bolj graje vredne kot njihova izveršitev po njem. To s potrebno natančnostjo dokazati, nam zdaj prostor ne dopusti; zgodi se pa lahko drugikrat, ako se pokaže potreba. Sicer pa nismo te misli, da g. Metelkova slovnica z njegovimi čerkami obveljá ali ne obveljá; marveč smo si svésti, da ta koristna knjiga v drugih rečeh obderží svojo očitno veljavo, naj že ktera koli osoda zadene nove pismenke.

18. Te poslednje besede Čopove so bile pisan klic na boj. In res, oglasili so se mu Metelkovci koj v 10. št. v sestavku na dveh straneh z znamenjem — •, kakor je tudi Čopov spis bil brez imena.

Malokdo bode v resnici obžaloval, pravijo ondi, da imamo Slovenci že dokaj slovníc. Pesmi v Kr. Čbelici v tem oziru niso kaj pravilne, v nravnem ne kaj hvalne. Suhoparno naj Čelakovsky imenjuje slovnico; drugače piše o njej Kvintilijan (I, 4). Pisatelj omenjene slovenske slovnice si nikdar ni prilastoval časti, da je on edini stvaritelj novega pravopisa. Bilo jih je več, ki so poznali tudi česki čerkopis, ozirali se na pisavo vseh slovanskih, pa še drugih jezikov. Zgodovina uči, da vsaka dobra reč si mora priboriti občno priznanje. Tega so si svésti o novem pravopisu, če tudi ne v kratkem ali po kaceu pesniku. Slovenščina se vjema najbolj s staroslovanščino v besedi, naj se vjema, kar se dá, tudi v pisavi. Latinica opovira celó slovstvo; v bližnjih narečjih slovanskih ne tolikanj. Popravljená pisava pa more in mora odpraviti premnoge dvombe, domačinu in tujcu polahkati branje, ter veljavni književnosti dati podlago za vse bodoče čase.

Na to pride M. Čopov odgovor v posebni dokladi (Ausserordentl. Beilage zum Illyr. Bl.) v številkah 13, 14, 15 in 17 na 17 straneh z mnogoterimi prav drobno tiskanimi opombami in razlagami ter podpisan z vélikim q. po Metelčici. Naslov mu je:

Slowenischer ABC-Krieg.

— A ognun sia palese che l'amor patrio e la verità mi hanno fatto pigliare la penna, e non odio che io porti a particolar persona.

A. Firenzuola, Discacciamento delle nuove lettere inutilmente aggiunte nella lingua toscana, pag. 17. (ediz. Ven. 1828.)

Ni ga skoraj naroda, ki bi v svojem slovstvu ne bil imel kake „čerkarske pravde“, kake „abecedne vojske“. Imeli so jo Latini, Talijani, Angličani, Čehi, Serbi, Hrovatje; kaj čuda, da smo

Metelko,

jo imeli tudi Slovenci! — Talijanska, ki jo je bil sprožil Trissino l. 1524 v Rimu, in zoper kterega se je ravno ondi bil vzdignil A. Firenzuola v posebnem spisu: *Discacciamento* itd., je geslo dala M. Čopu k čerkarski pravdi slovenski, ktera se je pa godila največ po nemški. Ne morem tu popisovati borbe same; opomnim naj le, da se v njej ponavlja skoraj vse to, kar so očitati Metelčici ustmeno in pismeno že Slomšek, Jarnik, Dobrovsky, Murko in drugi prijatelji, vzlasti kar se je pisarilo v abecedni vojski na Koroškem. Pa tudi to naj omenim, da Čop v tem spisu z vso hvalo govori o Kopitarju in njegovih znanstvenih zaslugah, o Metelkotu in njegovi slovnici; le nekterih čerk obliko graja in načela, po kterih je narejena Metelčica t. j. abeceda in kterih našteva VI, mu niso pravila t. j. prave, dobre vodila, nektare se mu zdijo celó neizveršljive, pogubljive itd.

Metelkovci odgovorijo na to tudi v posebni dokladi k štev. 22 v sestavku na 7 straneh, na koncu z zvezdico *. Bere se tu, da nasprotnikov spis je straničen in da ni brezstrasten; da on premagati ali na vsaki način ubraniti hoče popravljeno pisavo, da si pa vendar le sam zida gradove ali stavi terdnjave, ktere potem naskakuje in razsiplje t. j. pravila, kterih niso postavili začetniki novega čerkopisja. Ponavljajo se nekteri že povedani razlogi in dokazi, ter k sklepu je pristavljena opazka, da bi g. q. gotovo bolj priljudno in manj serdito pričel bil omenjeno abecedno vojsko, ko bi sam bil kedaj kako kranjsko delo že spravil na dan ter djanski okusil mnoge težave, ktere človeku tolikrat prizadeva pravopisanje našega jezika.

V štev. 23 pride spet v posebni dokladi s tistim znakom q. odgovor „*Slowenischer ABC - Krieg* Nr. 2.“ na 8 straneh, kjer Čop bistro zavrača poprejšnji spis in že nekoliko osornije poprijema i Kopitarja i Metelkota, češ, da je hvalna le-tega marljivost, v kateri je ponapolnil Dobrovskega kalup (Formular). Mnogotere nedoslednosti one pisave razkazuje bolj na tanko, ter oménivši, da čerkarska obnova morebiti ni storjena po nobenem pravilu, ponatisne v prikladi nekaj več besedi iz A. Firenzuola „*Discacciamento delle nuove lettere inutilmente aggiunte*“ itd.

A sedaj se oglasi Metelčice prvi znanstveni buditelj — Kopitar, ker v 27. štev. je s podpisom K. na 6. straneh ponatisnjen „*Ein Wort über den Laibacher ABC - Streit, aus einem Briefe aus Wien an Hrn. M ***.*“ t. j. Metelko. V tem pismu poprijema Kopitar preučeno, pa tudi prebridko pemskega patrona Bileam - Čelakovskega, spretnega dohtarja - pesnika Prešerna, češ, oba krasoslovna veleduhova (*ästhetische Genie's*), vzlasti pa učenjaka vojvoda Matija Čopa (Pan Maciek), primerjaje ga osebno in npravno nedostojnim pisateljem, oponašaje mu ljubljenca njegovega seršena:

Čudni dihur.

V Ljubljani je dihur, ki noč in dan žre knjige,
Od sebe pa ne da nar manjši fige (vid. Kr. Čb. III. 20.),

vendar pristavlja je, da bojni tovarši njegovi celo niso vredni njega vojvoda itd. Po mnogih tudi rečnih razstavih pravi naposled, da se z njim, ako se po teh besedah ne verne k „bona fides“, noče več prepirati, pomljiv (des echt-göthe'schen Spruchs) izreka, ki ga je povedal modri Leo Mediaevus:

Hoc scio pro certo, quoties cum stercore certo,
Aut vinco, aut vincor, semper ego maculor.

„Di che lievi cagion che crudel guerra!“ zakliče s Petrarkom Čop v „Slowenischer ABC-Krieg Nr. 3.“, posebna priklada k števil. 30 str. 6, s podpisom u. (za g. K. s pristavkom: ironice). — Jeli vsa ta zanikarna abecedarija vredna, da se kdo tako psuje, popraša je omilovaje. Vendar po pravilu: „Kakor se posojuje, tako se povračuje“ — obere tudi Kopitarja, opêre Čelakovskega, ter prepuštvši Prešernu, da opere se sam, pošere (18) §§. pisma njegovega, rekši naposled: Dosti je, in več kot dosti! — Ko bi g. K. še kterikrat hotel me napadati psuje moj značaj, zavračevaje me ponosno, s splošnjimi terditvami, z zlobnimi primerami, s puhlo bistroumnostjo in s preprostimi nesnagami, ne pa z razlogi vzetimi iz reči same, povém mu kar naravnost, da onih nesnažnih verstic „modrega Leona Mediaevus-a“ sicer nočem obračati nanj, da mu pa tudi ne bom odgovoril nobene verstice.

Kakor „pervo“ s sonetom: Čerkarska pravda, tako je tudi „zadnje“ v abecedni vojski imeti hotel Prešern, da bi za nekatere zabavljice po svoje znosil se nad Kopitarjem. Poslednjemu Čopovemu spisu so pridjani namreč (I—V): Literärische Scherze in August Wilhelm v. Schlegel's Manier. Vom „Doctor-Dichter P.“ — I. Error typi kaže, da po Zoisu je Kopitar le „Zoilus“; II. Apél in čevljar po Plinijevi pravljici v sonetu, da „le čevlje (t. j. gramatiko, nikar pa estetike) sódi naj Kopitar“; III. Relata refero v nemškem jeziku, da po „Mémoires de l. Académie Celtique“ bi slovnica l. 1808 ne bila njegova, marveč Zoisova; IV. Hoc scio pro certo, quoties cum stercore certo, v katerem se spet po nemški omenja „Thersites“, očita mu na zadnje „ingenium suile“; in V. tudi po nemški, da v boju, kdor nima sicer orožja, popade navadno — ce pec (Flegel). S cepcem toraj se konča glasoviti „Slowenischer ABC-Krieg“ v Illyr. Bl. 1833.

19. Iz vsega tega se vidi, da je slovenska „čerkarska pravda“ bila kaj več kot sloveča pravda od oslove sence! Tako je, kadar se peró pomaka v žolč in strast pravdarju narekuje besede. „Zhop

ist ein milder Recensent und von extensivem Vergleichsgesichtskreis“ — je poprej Kopitar pisal bil Šafaříku (vid. 11, str. 27.); pa — sedaj?!

Kako pa se je vedel tedaj Metelko? — Podoben tihemu potoku je deloval res natihoma, učil slovenščino, pisaril že omenjene knjižice, pomagal v besedi in v djanji, delil mnogim dobrote, predstavljaj in skladal razne spise vsém, ki so jih želeli, duhovskim in deželskim vradnijam, kmetijski družbi, in morebiti je ravno po tej zaslovel, da je Vertnarska družba v Frauendorfu na Bavarskem (Die practische Gartenbau - Gesellschaft) „za domovinski in ljudski blagor vnetega pa učenega profesorja“ izvolila si za dopisovalnega uda in počestila s primerno okrašenim pismom l. 1831.

Med tem, ko se je na Štajarskem in Koroškem precej glasno že veršila abecedna vojska, je pa Metelko domá na Kranjskem imel drugo bolj tiho, vendar dokaj sitno pravdo. Priljubil se mu je bil Hahnemann, začetnik homeopatičnega zdravljenja (roj. v Mišnji 1755, u. v Parizu 1843). Po njegovem nauku si je napravil bil zdravil ter delil jih ljudém, kar so delali tudi nekteri drugi, vzlasti duhovniki. Bile so pa grozne borbe prej že in tedaj med alopati in homeopati, in ker je bila po lastnem dvornem razglasu l. 1819 prepovedana homeopatija tudi v našem cesarstvu, so nekteri prijatelji zložili prošnjo do cesarja, naj se jim dovoli v Ljubljani zdravnik homeopat, kteremu hočejo na pet let zagotoviti plačo ter dajati mu po 800 gold. na leto; kar pošljejo mestni zdravniki hudo tožbo do okrožnega glavarstva in po tem do škofijstva, češ, da je v mestu posebno homeopatiško društvo, njemu na čelu stolni kaplan Potočnik in slovenščine profesor Metelko, in lekarna, ktero vlada stolni dekan Jerin, ter zahtevajo, da se gledé na raznotere postave homeopatija prizadetim gospodom ostro prepové; kar se je tudi storilo ustmeno in pismeno. Z ozirom na „Svete pesmi“ v Metelčici (vid. 12, str. 29), pa na to pravdo je spustil menda prvemu Prešern v Kr. Čbelici III. seršena:

Popred si pel, zdaj pa homeopatiš;
Popred si čas, zdaj pa življenje kratiš.

Natihoma se je boril Metelko tudi v pravdi čerkarski ali abecedni vojski na Kranjskem. Iz natisnjenih dotičnih spisov ni znati, da je on bil vojvoda; po besedilu in dokazovanji se marveč sklepati smé, da je bil pravi vojvoda v Karintiji in v Ilirskem listu J. Burger, naj gorečniši Metelkovec, tedaj duhovni vodnik v ljubljanski duhovščnici. To je sumil tudi Čop sam (cf. Slow. ABC-Krieg št. 13). Na nekem Ilirskem listu v ljubljanski knjigarni sem našel sicer k znamenju — pripisane imena: Metelko, Burger,

Zalokar, Jerin. Da so tedaj posvetovávali se med seboj, o tem ni dvomití; toraj sem pisal, da so v pravdi čerkarski Čopu odgovarjali Metelkovci. Verjetno je pa, da so le-tí uganili marsiktero, ki ni bila Metelkova, pa se je poslej vendar njemu oponašala. Mnogokrat se tudi sicer prigodi, da so učenci hujši mimo učitelja.

Kako bridko so se kresali že učenjaki, pa očitno; kaj še le dijaki sami in nasproti učitelju, ter prostaki med seboj, v družbah, na ulicah itd.! Slišal sem pripovedovati, da so celó otročaji po ulicah popévali: Metelkova (Метелкова) je umrla. To je bila toraj nje osoda. Prešern ji je zložil bil lastno nadgrobnico, da „vsi homeopati — ji niso mogli pomagati“ itd. Poklonil mu je vdan učenec pesmico v Metelčici lepo vtakano v svilo; dobil je pa tudi iz Maribora grobo pismo, v katerih se v gerdih spakah po nemško gerdo psuje! Marsiktero grenko je moral preslišati, ko so preslavljevali zmago nad Metelčico, in takrat že si je bil prisvojil Metelko slavnega klasika zlati nauk, ki ga je poslej vedno spolnoval:

Aequam memento rebus in arduis
Servare mentem, non secus in bonis.

Hor. Carm. II. 3.

Metelko

v

slovenskem slovstvu.

Tihemu potoku podoben, ki lepe senožeti in ravne polja rosi, je delal Metelko do svoje sive starosti kakti naš drugi Dobrovski. Bil je Metelko ves Slovenec, in pa Dolenec. Bodi mu slava!

Slomšek.

C.

20. „Pomni v protivnih rečeh, da pokoj duše ohraniš“ — si misli Metelko, in tihemu potoku podoben spisuje mirno tudi med abecedno vojsko šolsko knjigo, ktera bi bila v tesni zvezi s poprejšnjimi (gl. b — e, 12. str. 29. 30), toda ni prišla več na svetlo v Metelčici, ampak v Bohoričici:

f) Berilo za male šole na kmetih po c. kr. Estrajških deržavah. Na Dunaji, 1834. 8^l. 213 str. Ravno to: Berilo za drugi klas malih šol na kmetih (vnovič natisnjeno). V Tersti, 1846. 8^l. 195 str.

Tiskano je v različnih čerkah ter ima v sebi po kazalu: „Šolske postave za ljudske šole. Povesti iz svetiga pisma stare zaveze. Nekoliko znanosti od zemlje, na kateri živimo. Dolžnosti podložnih do svojiga deželiniga oblastnika, do gosposke od njega postavljene in do rojstne dežele. Djanski pregovori za mladost. Pravila ali regelce za perljudnost. Pravila za zdravjevarstvo“. — Kakor „regelce“, imá še marsiktero tujo besedo v šolsko pojasnjenje; sploh je pa pisava krepka, in tvarina, ki se nahaja zdaj v mnozih posamesnih knjigah, se ob kratkem razlaga ondi skupaj, primerno prvemu poduku.

Berilo to se ni tiskalo več v Metelčici; ali — kdo bi si bil mislil! tisto leto je zamerla tudi „Krajnska Čbelica“, ktera je tako hudo bila pičila Metelčico. S IV. bukvicami je — brez žela — l. 1833 že skor vsa zaljubljena nehala rojiti.

Čerkarska pravda ali abecedna vojska je sicer mnoge razperla, nektore hudo ranila, nekterim celó zgrenila njihovo delovanje na slovstvenem polji; pa je tudi mnoge vzbudila in vžgala, zlasti neduhovne, da so se marljivo pečati jeli z dotlej zanemarjano slovenščino. Koliko učene tvarine je spravila ona na dan, in kako očitno je pokazala vnanjemu svetu, da za uk je Slovenec prebrisane glave! Vendar so si sploh tedaj želeli mirú in pokoja. In — kaj se zgodí?

Leta 1835 šestega julija utone Matija Čop, velikan učenosti, ki

Ako bi daljši časi b'li mu dani,
Svoj narod s pismi bi razsvetlil bil,
Peró zastavi komaj stare Slave
Buditi rod — odnese val ga Save.

Niso jokali za njim le priyatli, nista plakala le Prešern pa Kastelic; žalovali so Slovenci vsi, kar spričujejo premnogi spisi, v nemščini in slovenščini, zloženi njemu v spominj. Materi Krajni, kaj pravim: „Grobu na tvojem oči materi Slavi rosé“. — Čbelica je nehala rojiti; vzrojił pa je njen „Plutarčik pa Nestorčik“, Jak. Zupan, tedaj med Slovenci prvi Pan-Slovan, tako da je l. 1835 v Ljubljani še bogoslovja učenik — l. 1836 bival že v Celovcu pokojnik — v pregnanstvu.

Zginili so, ko se vtolaži vihar, nekako osodno tudi Metelkovci. Kopitar je služil v dvorni knjižnici na Dunaju, Ravnikar je bival, od l. 1830 teržaško-koperski škof, v Terstu, Zalokar župnik v Teržiču; Pekec umre, in zdaj se umakne še Jelovšek za kanonika v Novomesto, Potočnik za župnika v Šent-Vid, Burger za dekana v Šmartin; Metelko pa ostane sam v „črni šoli“ učitelj, da mu veljajo skoraj Koseskega besede o Sloveniji:

Kakor o zori junak razbiti po boju ponočnim
Samši na skitu medlí, trume plakaje pogin,
Plakala pravde pad sem svoje pomembe na šibrah.

21. Milo je nekaj let poznej v Matija Čopa spominj tedanji čas popeval Prešern:

Tájati led naš še le začne se, pomlad je drugod zé,
V dragi slovenski vkroten ni domovini vihar.
Stešemo svoj si čolníc nov, z Bogam zroč'mo ga valovam;
Ni se navadil popred breznov se, skal ogibat'.
Zvezde, ki roš'jo, bilé so neznane, ki čoln pogubijo;
Lél bil naš je kermár, drugi je bil Palinúr.
Ti nam otél si čolníc, si mu z jadrami kerno popravil,
Ti mu pokazal si pot pravo v deželo duhov t. j.

Drugi Slovani, na pr. Čehi, Poljaki, Serbi (cf. 16, str. 37.), so že mnogo storili na svojem slovstvenem polji, mi Slovenci smo še le nekoliko jeli delati, pa se že hudo prepiramo med seboj, v čerkarskih pravdah ali abecednih vojskah. Napravimo si malo slovstvo, vzbudimo si posebej Krajnsko Čbelico. Lel je bil poganom bog ljubezni (lat. Cupido, geršk. Eros); Palinur pa Enejev kermar, ki je zadrémal na ladiji, ter padši v morje utonil. Zdí se mi, da je Lel Prešernu bil Kastelic, vrednik Čbeličin, Palinur pa Metelko, češ, po zgubljeni čerkarski pravdi je zgubil Metelko tudi veslo v književnosti, utihnil, utonil; ti pa o Čop! si zmagavši ovaroval nas razkolnije v pisavi in nam pokazal, kako si množimo svoje slovstvo itd.

Ali — utonil je Čop, ki je bil knjižničar v Ljubljani, in službo njegovo dobiti sta si prizadevala Kastelic pa Metelko. Rad bi se, je pisal o tem Kopitarju, prav (ordentlich) pečal s slovenščino, kar mi zdaj ni mogoče. S samimi 400 gold. — kar učenik slovenščine — bi ne mogel živeti; kateheška služba pri stolnici mi pa jemlje skoraj ves čas. Govori se, da je po deželnega poglavarstva nasvetu Kastelic na prvem, neki pisar iz Gradca na drugem, jaz pa da sem na tretjem mestu, toraj je ves ta moj up po vodi. Ako morete v tej reči kaj storiti, prosim in izročim se Vam vsega i. t. d. Vidi se iz tega pisma in iz prošnje pisane 12. febr. 1836, da je Metelko želel le še bolje poprijeti se slovenščine ter vladati naše slovstvo; pa že 19. oktobra mu tedanji namestni vodja modroslovnih šol Jan. Kersnik naznani vradno, da je vsled cesarjeve do-ločbe knjižničarjevo službo v Ljubljani dobil profesor modroslovja na Graškem vseučilišču Jos. Kalas. Likavec, in za tem še le jo je dobil l. 1850 M. Kastelic.

L. 1832 je bila razpisana služba prvega varha vseučiliške knjižnice na Dunaju; prosil je za njo tedaj M. Čop, in iz tiste njegove prošnje je razviditi, da je znal 19 jezikov, da je bil toraj Čop pravi slovenski Me-zofanti (prim. Matiju Čopu v spomin spis. gimn. učitelj Melcer l. 1865). V prošnji Metelkovi za knjižničarjevo službo v Ljubljani leta 1836 pa je brati, da je Metelko znal (ist kundig) jezik slovanski, nemški, la-tinski, gerški, hebrejski, francoski, italijanski, ter da je raz-umel po nekoliko vse desetere narečja slovanske (hat sich über diess einige Kenntniss aller zehn slavischen Dialecte eigen gemacht).

22. Znamenito v slovenskem slovstvu je l. 1836, ker tedaj pride na svetlo „Glagolita Clozianus“, to je knjiga, po kateri je rojak naš J. Kopitar pokazal, da tudi on je „velikan učenosti“ in po kateri je povzdignil tudi Slovence med učeni svet.

Dobrovský Josef, „otec slavistiki“, kakor mu pravijo Čehi (r. l. 1753 v Dermetu na Ogerskem, u. l. 1829 v Bernu), je spisal „Institutiones linguae slavicae dialecti veteris“ ter s pomočjo Kopitarjevo na Dunaju dal na svetlobo l. 1822, kadar je malo prej v Celovcu verli Jarnik nabral bil svojo »Kleine Sammlung solcher alt-slavischen Wörter, welche im heutigen windischen Dialect noch fortleben, ein Beitrag zur Kenntniss der alten hochslowenischen Büchersprache. Klagensfurt 1822. 8°. 79 S.« — Dobrovskega „Institutiones“ pa Kopitarjev „Glagolita“ sta vzbudila staro jezikoslovstvo slovansko in sta podlaga novemu učenemu preiskovanju o Cirilici in Glagolici v seda-njem veku.

Metelko, kateri je po Dobrovskega „Lehrgebäude der böhmischen Sprache“ sostavil svoj izverstni „Lehrgebäude der slowenischen Sprache“, je tudi njegove „Institutiones ling. slav. dialecti veteris“ pridno prebiral,

in zdaj mu pošlje Kopitar svojega „Glagolita Clozianus“. Kako se ga je oveselil Metelko!

Sprejmite, preblagorodni gospod! mu je pisal na to (po nemški), mojo naj spodobnišo in priserčnišo zahvalo za jako zanimivega „Cloziana“, kateri o glagolici in slovanščini sploh razširjuje nepričakovano svetlobo. Prebiraje ga sem zapazil nekatere reči, ktere se mi zdijo čudne in ktere naj Vam sedaj naznam; p. XXVIII. prihode (v Cirilici), na medorezu 4. specimen prê —; str. 55 je dvojno štev. srednj. spola v imenovavnem in toživnem na a, Dobrovsk. pg. 512 pa na ê in i, enako žensk. dvojn. To poslednje, mislim jaz, je pravilniše in našemu jeziku sploh bolj primerno; Dolenc namreč govori dvě vědr, polén, brunz i. t. d. (bruno ali brunu je po Dolenskem povsod srednj. sp.), in še Gorenec pravi dvě l'ta, ne dva l'ta. Naš a je nastal le iz ê ali i, ne pa iz a. V enaki razmeri je pri pridevnikih str. 57 tiskano ê in a, kjer se mi iz ravno tistega vzroka pravilno zdí le ê. Dalje je ondi tudi v toživnem in zvavnem nišča in vendar v imenovavnem ništi. Zaimena imajo dvojn. štev. srednj. sp. v imenov. in toživn. ženskemu enako, in str. 59 pa je brati ja. Se-li ja v dvojn. toživn. srednj. res kje najde v kakem spisku? Enojn. toživn. mene (mę), tebe (tę), sebe (sę), menim da je prvotna oblika rodivnika, kateri je v novejši, morebiti naj novejši dobi, kakor sicer pri moških imenih živih bitij, prišel v navado za pravi toživnik mę, tę, sę (v našem sedanjem govoru me, te, se). Str. 68 vapno, naše apno dozdeva se mi prvotniše; od tod je Kucharski razlagal „Apenine“. Str. 71 gąsenišča, mar ne — ica? — išča je po Dobr. 305 Russorum forma augmentativa. — Drūkoli, na Dolenskem je zanj navadno rekali. — „Carniolis est drávén, sed non satis probat, cum tam ex e quam ex ê faciant suum ê fermé“. Po Dolenskem in celó v nekterih krajih po Gorenskem je ta razloček v izreki očiten, in sicer iz e je é (e) s predglasnim in iz ê pa je é (é) z zaglasnim i slišati na tanko, toraj je pravo le drévénü. Te opazke sem si prederznil narediti Vam le za to, da pokažem, da sem „Cloziana“ bral. — Malo jih je, ali že té kažejo modrega jezikoslovca.

Znamenito v našem slovstvu je l. 1836 tudi, ker je takrat posebej pervikrat na svetlobo dal Prešern svoj krasni „Kerst per Savici“. — Krajnska Čbelica se je bila priljubila Slovencem tako, da so prvih bukvic drugi natis oskerbeli l. 1834, ali petega roja sama ni mogla več pripraviti na dan. Tem bolj je vstregel Prešern tedaj vsem, in morebiti je ravno nemila Čopova osoda mu navdihnila ta premili spev o Čertomiru in Bogomili; sej ga je prav njemu posvetil, in sej v dotičnem sonetu sam tudi spoznava,

De srečin je le tá, kdor z Bogomilo
Up sreče unstran groba v persih hrani.

Zložen je „Kerst per Savici“ poleg povesti Valvazorjeve, značaja epičnega pa tudi liričnega, v duhu slovenskem in slovanskem, priprosto ter učeno, da se skoraj imenovati sme cvet narodne ter umetne poezije slovenske, dotlej naj veče delo neduhovskega pesništva. — Sicer se je tudi od l. 1830 lepo množilo pobožno, nravno-podučno slovstvo, ter pridno gojilo cerkveno pesništvo. Popeval je vzlasti častitljivi Luka Dolinar (r. l. 1794 v Loki, u. 1863 v Šmartinu Tuhinjskem); pošle so bile tudi že v Metelčici l. 1827 natisnjene Svete pesmi Potočnikove, in želeli so drugega natisa. Metelko je imel pravico do založništva, in naprošen jo dá L. Kremžarju proti temu, da se natisnejo v ravno tistem enojnem pravopisji (einfachen Orthographie), v katerem so bile pervikrat. Ali kakor je verli Bl. Potočnik pridružil se bil pesnikom v Čbelici, tako so l. 1837 njegove „Svete pesmi“ drugega pomnoženega natisa na svetlobo prišle le v Bohoričici, ne več v Metelčici.

Hvalno je nekđaj Valvazor (r. l. 1641 v Ljubljani, u. 1693 v Kerškem) preslavljal svojo domovino (cf. Ehre des Herzogthums Krain. Laibach. 1689); tako so sedaj Slovenci preslavljevati jeli svoj narod in razun besed nabirati tudi pesmi narodne. Da ne omenjam nekterih „Koroških ino Štajarskih“, ki jih je bil na svetlo dal Matija Ahacel (r. leta 1779, u. 1845) v Celovcu l. 1833, II. 1838, in drugih, povem naj le, da na Štajarskem je bil med prvimi Stanko Vraz (roj. l. 1810, um. 1851), na Kranjskem pa za Vodnikom, po katerem so nekatere narodne tiskane bile tudi v Čbelici, vzlasti Poljak Emil Korytko (r. l. 1813 v Levovu, u. l. 1839 v Ljubljani). Mikavno je brati, kako je l. 1838 v ta namen budil Slovence po Kranjskem, naj po zgledu družih Slovanov, na pr. Rusov, Čehov, Poljakov in Serbov, nabirajo i oni narodne pesmi, prislovice, pravljice ter naj popisujejo šege in navade, sploh domače življenje svojega naroda (gl. Illyr. Bl. Nr. 25. Den Freunden des Slaventhums in Krain; ein Slave aus Norden), in kako že v št. 29., kjer napoveduje I. zvezek „Slovenskih pesmi kranjskiga naroda“, za poslano dragoceno tvarino med drugimi hvalo daje tudi profesorju Metelku. Vidi se iz tega, da je Metelko koj pripravljen bil pospeševati napovedano delo slovensko. Do l. 1844 je prišlo pet zvezkov omenjenih pesmi na svetlobo, toda Korytko ni doživel še prvega ne, ki je bil tiskan l. 1839 v Ljubljani; v Zagrebu pa je ravno to leto na svet izdao Stanko Vraz „Narodne Pesmi ilirske, koje se pevaju po Štajerskoj, Kranjskoj, Koroškoj i zapadnoj Ugárske“.

23. Male šole ali šole po deželi so se imele navadno v domačem jeziku, in tudi po mestih v vzornih ali normalnih šolah se je podučevati mógel kolikor toliko jezik slovenski. Da bi se po njem vanje pripravila i Metelčica, v ta namen so šolske knjige spisovali Metelkovci; ali — „Berilo za male šole na kmetih“ se je l. 1834 tiskalo že spet v Bohoričici, in

v njej je po naročbi šolskega vodstva tiskan tudi „Mali besednjak slovenskiga in nemškiga jezika“ v Ljubljani l. 1834. 8. str. 230; II. 1843, ki ga je nekoliko s pomočjo Metelkovo zložil J. Kek (r. v Zatičini 1796, u. v Ljubljani 1854), ki je spisal bil tudi „Kratek katekizem v vprašanjih in odgovorih“, kateri je nastopil v prvih šolah pozneje za l. 1831 v Metelčici natisnjenim „Kerščanskim naukom“.

V srednjih šolah je pa slovenščina menda po Vodnikovi dobi potihnila popolnoma. Čop jo je ječ zopet buditi, in kaže se, da so tedaj nekteri poskušali slovenščini pridobiti nekoliko veljave v šolah latinskih. Konec l. 1836 dobi Metelko od deželnega poglavarstva po ravnateljstvu modroslovnega učilišča v presodbo slovnico latinsko — Handbuch der lateinischen Sprache —, katero je vsaj nekoliko na podlagi slovenskega jezika sestavil tedanji katehet v latinskih šolah blagi Joža Globočnik (r. v Cerkljah l. 1796, katehet od 1828 do 1854, u. v pokoju l. 1863), ktera pa vendar natisnjena ni bila.

V nemški l. 1837 pisani razsodbi pravi Metelko, da posebno v skladnji razkazuje pisatelj, kako malo se vjema latinščina z nemščino, nekterikrat celo nič, velikrat se pa lepo sklada s slovenščino. — Prav res je, da latinščina po vsem sestavu svojem t. j. v mnogih posamesnih besedah pa celih stavkih ima veliko podobnosti s slovenščino. Jasno je toraj, da kranjska mladina veliko prej in bolje uméva latinščino, če se na to podobnost z malo besedami opomni v maternem jeziku, kakor pa ako se z mnogimi na široko razlaganimi pravili o latinščini v nemškem jeziku obtežuje njen spominj. Nemško dvombo „ich werde verlassen“ razlaga pisatelj l. VI str. 2 prav dobro po slovenski z „bom zapustil in sim zapušen“; tako tudi „ich arbeitete“ z „bi delal in sim delal“. Spridoma bi toraj kranjska latinščine se učeča mladina rabila to delo; nektore reči bi se vendar — po njegovih mislih — mogle popraviti. Nemške sklanjatve naj bi se vravnale po slovnica v normalnih šolah navadnih. Pisatelj je nemščini dal 6 sklonov; praviloma ima le 4. Hotel je pred ko ne to doseči, da se vjemajo z latinskimi, kar pa nikakor ni prav, vzlasti že za to ne, ker je prepovedano podtikati komu kaj tujega. Čisla naj se lastnija vsakterega, toraj tudi nemškega jezika, in nobenemu naj se ne vtika ali ne vriva, česar mu narava ni dala. Mar naj se učenec koj v sklanjah soznani z razločki obeh jezikov, kar se mora prej ali slej že tako zgoditi. „Das Verfahren jener Empiriker, die einst der deutschen Sprache Gewalt anthaten, um darauf das Latein mechanisch betreiben zu können, kann man mit Recht wohl nicht zurückwünschen“.

Slovenske besede, pravi proti sklepu, naj se podčertajo in potem drugače tiskajo kakor latinske, da se človek v njih ne moti. Ta zmota — priméri tem lože, ker se marsikterikrat v obeh jezicih enako glasijo, in asih enacega časih inacega pomena; p. me, te, se, novo itd. po-

meni v obeh jezikih ravno tisto; rana latinski pomeni der Frosch (žaba), slovenski die Wunde; perversi lat. die Verkehrten, slov. werfe zu; is lat. er, slov. aus; pes lat. der Fuss, slov. der Hund itd.

Tako natihoma je deloval Metelko, da razun l. 1838, kadar ga v Illyr. Bl. hvalno imenuje Korytko, nikjer nič ni brati o njem nekaj let. Sicer so po doveršeni čerkarski pravdi nekako sploh potihnili bili delavci na slovstvenem polji slovenskem, da je l. 1840 v ravno omenjenem listu št. 50 Prostoslav Milko takole popeval slovstvo naše:

1833 — 1840.

I.

Let sedem je v Egiptu hudih bilo,
De zemlja nič sadú ni obrodila,
De še kopriva se je posušila,
In vsako zerno kal je svoj zgubilo!

Let sedem! Čudno res je to število,
Ker nas stiskala tud' je taka sila!
De b' je Modrica naša ne čutila,
Serce bi bolj prosto Slovincam bilo! —

Polje sicer nam ni pusto ležalo:
Rodilo nam je žita, zlahtne vina,
In moč in živež nam je vsm dajalo.

Rodila nam je tudi domovina
Cvetlice medne, zlahtne in dušeče,
De bi ji vence spleтали cveteče!

II.

Pa kaj cvetlice, zlahtne vina, žita!
Sladkosti vunder nihče nič ne vžije,
Če vsako seme rodovitno klije,
Al setev vsa od toče je pobita. —

Kaj vinska terta, zlahtne vina, žita,
Pomagajo sinovam domačije?
Peljinovko vsak žejen grenko pije,
Če medonošnih bčel nihče ne pita.

Al' domačija vertu ni enaka?
Glej, zlahtne mednate rodi cvetlice,
Iz katerih med bi brala bčela vsaka.

Glej, naša ta je domačija draga,
Še bčele daj ji, sladke beračice,
Saj ljubi bčele tudi Mati blaga!

In v tem smislu je l. 1841 Kopitar v posebnem pismu (Baden d. 5. May) popraševal Metelkoto: Ps. Wie kommt es, dass selbst Korytko's Beispiel, u. Ihr langes Professorat, keinen Carniophilus im echten Sinne wecken? —

24. Kar raste, pravijo, šuma ne dela. — Tisti Prostoslav Milko, ki je v Illyr. Bl. stan slovenskega slovstva od l. 1833 do 1840 popeval tako černo, je pa književno napredovanje slovensko od l. 1830 do 1839 v III. tečaju časnika „Carniolia“ l. 1840-41 popisal že dokaj prijetno, in še prijetniše v „Jordans Jahrbücher f. slaw. Lit., Kunst und Wissenschaft 1843. Leipzig. S. 223 — 225“. Le-tù pripoveduje o slovenskem pesništvu, o Čopu in Čbelici, o Prešernu in njegovem „Kerst per Savici“, o Dolinarjevih in Potočnikovih lepih pesmicah duhovskih. Sicer pa vlada tihota; nekako kasni so slov. književniki, pravi, ter se umikajo, in skoraj bi kdo mertvašnico zapel našemu slovstvu, češ, da je slovenski jezik že spet ob lepo ime, ktero si je bil komaj pridobil pred vnanjim svetom. Res so opovire, nekaj v pisateljih samih, nekaj v drugotnih zadevah. Ona kasnoba ali počasnost izvira menda od tod, ker so naši pisatelji le preskromni, in svoje književne izdelke sami ostro presoajo ter čakajo

le vgodnega časa, da se očitno pokažejo svetu slovenskemu. Imenoval bi lahko nektare, ko bi ne bal se jih žaliti, ki se pripravljajo na to p. Kastelic, Žemlja, Koseski, Krempelj, Klančnik itd. Vidite toraj, da napredovanje v narodnem jeziku med nami ni tako slabo, kakor bi se človeku dozdevalo na prvi pogled, in da priti mora doba, v kateri se nebó zvedrilo bode nad Slovenci. Razun tega gojimo lepo upanje, da v kratkem dobimo časnik, v katerem se bodo skazovale mlade slovenske glavice.

K sklepu tega svojega spisa naj vašo pozornost obrnem na sadičnik bodočih Slovencev književnikov (die Pflanzschule der künftigen Slovenen-Literatoren). Jaz menim prihodnje duhovnike po škofovskih semeniščih v Ljubljani, Gradcu, Celovcu in Gorici, kateri so vsi vneti jeli učiti in vaditi se jezika slovanskega. Vzlasti med mladimi bogoslovci v Ljubljani se že nekaj let pod vodstvom profesorja Metelkota opazuje velika vnema za slovanske reči. Preteklo šolsko leto so se bogoslovci združili med seboj ter naročili si več slovanskih časnikov, in slednjemu družniku je bil nalog, do dobrega navaditi se slovenščine in učiti se razun te tudi kterege drugega jezika slovanskega. To jih ne stane težko, ker obe knjižnici — semeniška in licejska — imate dokaj knjig slovanskih v vsakterem narečji, in tudi g. Kastelic rad posojuje bukve iz svoje po Čopu pridobljene krasne knjigarne, ki šteje blizo 3000 zvezkov v vseh jezikih evropskih.

Bog naj venča njih vseh prizadevanje s svojim blagoslovom ter po njih daje narodu pravih učencikov!

In ta Prostoslav Milko, ki je tako milo popeval slovenske domovine lepe senožeti in ravne polja, ter prosto slavil potok, kateri je rosil jih natihoma, je bil France Malavašič (r. v Ljubljani l. 1818, Metelkov učenec l. 1839, u. zdravitelj l. 1863).

25. Krog leta 1830 so sploh Slovani jeli se nekoliko oživljati na severu in na jugu. Na Českem sta delovala velikana J. Šafařík pa Fr. Palacký; med ogerskimi Slovenci je za vzajemnost slovansko svet budil Jan. Kollar (r. Slovak l. 1793, u. na Dunaju l. 1852). Iz Prage in Pešta in z Dunaja je selil se duh slovanski v Zagreb, Gradec, Ljubljano itd. Da so bogoslovci tako vnemali se za slovanstvo, k temu so pač pripomogli slovenski dijaki, ki so iz Hrovaškega prihajali domú v prej imenovane bogoslovnice. Iz le-téh se je razširjal slovenski duh po deželi ter navdajati jel i neduhovne.

Na Hrovaškem je vzlasti od l. 1835 deloval s svojimi tovarši dr. Ljudevit Gaj (r. v Krapini l. 1809). Po njem so Hrovatje dobili svoje Novine in svojo Danico. I Slovenci so želeli svojega časnika, in že l. 1838 je tiskar J. Blaznik prosil, naj sme dajati na svetlo časopis slovenski „Zoro“, pa se mu ni pripustilo (vid. Krain und d. Deutschthum. 1862.); še le po prizadevanji nadvojvoda Jovana se je l. 1843 kmetijski družbi

dovolilo na svetlo dajati „Kmetijske in rokodelske Novice“, katerih l. list se iz Blaznikove tiskarnice in založbe prikaže v sredo 5. mal. serp. ali junija, in katerih vredovanje prevzame njen tajnik dr. Janez Bleiweis.

V Slavinu že in v svojih pismih do Vodnika (1806 — 1808) je želel Dobrovský, naj bi Slovenci pa Hrovatje zedinili se v latinskem pravopisu ter s Čehi vzajemno pisali po istih pravilih, in l. 1832 je zoper Metelčico (vid. 17, str. 40) Slovence vnemal Čelakovský: Ako vam, mili Slovenci! pride kdaj na misel popravljati svoj pravopis in svojo abecedo (Bohoričico), storite to po načinu Čehov in Poljakov, ter sprejmite za svoje *f, s, z, fh, sh, zh*, naše *s, z, c, š, ž, č* itd. To stori na Hrovaškem Gaj, in po njem so se tega česko-ilirskega pravopisa (Gajevica, Gajica, Gajčica) poprijemali štajarski in koroški Slovenci; kar pridejo l. 1840 v Ljubljani zapored v Gajici na svetlo: „Pesme Valentina Vodnika, Linhartov Veseli dan ali Matiček se ženi, pa Varh, iz angležkiga prestavil Andrej Smole“ (r. v Ljubljani 1800, u. 30. nov. 1840). V Illyr. Bl. je v prej natisnjenih dveh sonetih l. 1840 prvi rabil česko-ilirski pravopis Malavašič, in oglasil se mu je l. 1841' ondi v št. 3. Krájničan t. j. Jož. Žemlja (r. na Breznici 1805, tedaj duhoven v Ambružu, u. l. 1843) v sonetu: „Odziv iz Krajne“ z narodno ilirsko poslovico: „Slogom rastu male stvari“ itd., češ, skušajte pridobiti zanj veljake, da od Muz praga slogo to razširjajo „Do Slave matere pokrajne vsake“. — Na Štajarskem je bil str. 34 — 37, št. 14, 15 omenjeni, zdaj že tudi ranjki A. J. Murko (u. 31. dec. 1871 v Hočah), kateri je v l. svoji slovnici l. 1832 v Bohoričici boril se zoper Metelčico, v 2. l. 1843 sprejel Gajico, ter je med slovničarji začetnik sedanjega slovenskega pravopisa.

Novice so sredi l. 1843 izhajati jele v Bohoričici, in prvi, ki jim je poslal v Gajici spis, zložil Tone Krempel, od Radgone št. 6, je bil spet Malavašič. L. 1844—45 so prinašale spise zdaj v Bohoričici zdaj v Gajici, kakor so jim dohajali; l. 1846 pa se prikažejo Novice v novem pravopisu vse, češ, da „s tem pravopisam stopimo v koló z drugimi Slovani, de oní naše, mi pa njih bukve lahko beremo“. — Huda čerkarska pravda ali abecedna vojska je bila kriva, da so mnogi, vzlasti stareji pisatelji dolgo pomišljevali si prestopiti k novemu pravopisu; tako n. pr. Slomšek v Drobntinah l. 1846, ki je na posebno prigovarjanje odgovoril: Bojim se, da se bo sedanjemu pravopisu ravno taka godila, kakor Metelčici, ktera ni obveljala, akoravno je bila celo od vlade zapovedana (cf. Beseda Slomšku v spomin, govor. Kosar, 1862).

Zoper Gajico je bil posebno Kopitar (cf. Hesychii gloss. 1839) in se vé da tudi Metelko.

26. Marljivo je Metelko prebiral „Novice“, ktere so se tudi po njegovih učencih od leta do leta vidoma doverševale v dobri pisavi in pravičnih vnanjih oblikah. To pa mu ni bilo po gôdu, da so se poprijele

bile Gajice. Slovenščino je razlagal sam v Metelčici, sicer po šolah je vladala Bohoričica, in učenci so mu spisovali svoje naloge nekaj v tem, največ pa v njegovem čerkopisji. Javno je rabil tedaj sam le Bohoričico, in v njej je prišlo na svetlo v št. 20 omenjeno »Berilo za drugi klas malih šol na kmetih« l. 1846 v Terstu; v njej je od l. 1819 do 1847 spisoval:

g) Oznanila c. k. Ilirskiga poglavarstva v Ljubljani z mnogotérimi podučenji in c. k. razpisi.

Za Vodnikom je bil namreč Metelko kranjski tolmač (cf. IX. 3. str. 6); za njim pa je to opravilo dobil in menda do smerti svoje izverševal Fr. Malavašič. — V Bohoričici je to leto dal na svetlobo pobožno knjižico, kateri je naslov:

h) Serce ali spoznanje in zboljšanje človeškiga serca, katero je ali božji tempelj ali pa hudičev berlog. Za obuditev in vterditev keršanskiga duha. V Ljubljani 1847. 8^t. 312 str. Predgovor IX. Z 10 lesoreznimi podobami. Iz nemškiga prestavljeno in z mnogoterimi pristavki pomnoženo. Druziga natisa 1848. Tretjiga 1851.

„Te bukvice, pravi v predgovoru, so bile iz Francoskiga na Nemško prestavljene, in že v letu 1732 pod naslovom ali imenilam: Duhovno zerkalo zaderžanja, iz kteriga vsak za večno zveličanje skerbem kristjan stan svoje duše spoznati, in svoje življenje prav vravnati zamore, po gorečih željah pobožnih duš na dan dane.

Od leta 1732 se je na svetu veliko spremenilo, — resnica pa je zmirej tista večno nespreminljiva — in lahko je vediti, de te resnice so sedanjimu svetu zló neperjetne . . . Kakor ima Bog svoje kraljestvo v vernih in pobožnih; tako ima tudi satan svoje kraljestvo v hudobnih, nevernih in spačenih . . . Tako so Kristus in njegovi aposteljni razločno učili . . . Kdor tedaj veruje v té njih nauke, mora tudi verjeti, de je človeško serce ali božji tempelj ali pa hudičev berlog.

Iz stanu serca, katero je prebivanje in sedež dobriga ali hudiga, se mora res človek obsoditi; obličje je le naznamek, ki ga notranji človek očitno obesi, po kterim se notranji stan, kteriga duha otrok de je, nekoliko spozná. Zatorej poglej v svoje sercé, premisli svoje notranje, de izveš, v kterim stanu se znajdeš; ako Kristus, ali hudič v tebi kraljuje, ako je božje ali hudičevo kraljestvo v tebi, ako si prost božji otrok, ali suženj greha in hudiča . . . Le Kristus te zamore sprostiti, in če te On sprosti, si resnično prost ali svoboden“.

V takem duhu so pisane te bukvice. Jako presunljive so pridjane podobice, v kterih se prav živo razodeva notranji stan na pr. človeka, kateri grehu služi ter v njegovem sercu kraljuje hudič s sedmerimi naglavnimi grehi, ki jih kažejo po pomenu: pav, krastača, kozel, kača, svinče, risat in terdorong; ali smert njegova s strahotno glasilko: Poberi

se spred mŕene, ti prekleti, v večni ogenj! — Ravno tako presunljiva je nasprot podoba, v kateri se kaže notranji stan pobožnega, kterega sercé je tempelj živega Boga in prebivanje presvete Trojice; ali smert pobožnega in pravičnega s premilo glasilko: Bali ti zvesti hlapec!

Po teh in po svoji notranji vrednosti in lepoti so se omenjene bukvice slovenskemu ljudstvu, ki je takrat imelo že dokaj prav lepih in mičnih mašnih in pobožnih, priljubile tako, da je v kratkem treba bilo tretjega natisa, in se je po smerti spisateljevi napravil že četerti, pa v Gajici, l. 1862. XI. 8ⁱ. str. 416.

Pa še v nekem drugem oziru so znamenite te bukvice. — Vzajemnost narodovska je tedaj naglo rastla, in mimo poprej so bolj pogostoma dohajale iz Amerike pisma in v njih po časnikih se brale tožbe, kako hudo se sim ter tje godí ondod kerščanskim verovéstnikom ali misijonarjem sploh in posebej kranjskim. Kranjskim v severni Ameriki stradajočim misijonarjem nekoliko pomoči, to je bil nagib, da se je Metelko lotil prestave že popisanih bukvic. Da si ravno se takih knjig Slovencem ne manjka, vendar mislim, da po njih nisem pomnožil le štečila nekoristnih bukev. Iz Amerike sem dobil ene nemško natisnjene (morebiti edine v Evropi, v Lipsku vsaj ni nobenih); v Ameriko naj dobrotno se vračajo kranjski poslovenjene. Konec l. 1847 izroči Metelko ves njihov dobiček t. j. 617 gold. ljubljanskemu škofijstvu, naj ga pošlje v Ameriko, in naj iz le-tega denarja dobi misijonar And. Skopec 117 gld., Frid. Baraga, Fran. Pirc, Jur. Godec, Ign. Mrak in o. Ot. Skola pa vsak-teri po 100 gold. Škofijstvo 10. jan. l. 1848 z drugimi za misijone nabitimi novci pošlje tudi to darilo na Dunaj Leopoldinske družbe ravnateljstvu, katero koj na to razodene posebno pohvalo Metelkotu za njegovo velikodušno in zdatno prizadevanje k razširjanju in vterjevanju katoliške vére v daljni Ameriki obétaje, da se dar njegov med naznanjene misijonarje razdelil bode na tanko po storjenem določilu. — Se-li more dati slovstvu blagši namen od ljubeznjivega pospeševanja pravega kraljestva božjega?

Tudi drugoč je Metelko rad delil milóstinjo tù in tam po pravilu, naj ne vé levica o tem, kar stori desnica, podoben tihemu potoku, ki rosi lepe senožeti in ravne polja; vendar naj se o tej priliki oméni, da je l. 1836, kadar je bil župan verli J. Hradecky, mestnemu starašinstvu izročil 300 gld. za uboge zanemarjene otroke, naj bi se jim naklanjala poštena izreja; in že l. 1832 je neki dobrotnik po njem oskerbništvu ljubljanske ubožnice daroval 500 gold. proti temu, da se denar varno náloží, obresti med uboge šproti razdeljujejo, glavica pa oberne za beraško delavšnico, če se vstanovi kedaj v Ljubljani. Vidi se, da je davno že snoval Metelko, kar je verno sporočil tudi v poslednji svoji volitvi.

27. Da se je za naše slovstvo svetla zarja prikazala, komu se imamo zahvaliti? — Tako poprašuje v „Slovenskih mislih“ l. 1847 M. Majar, ter pravi: „Slavni kmetijski družbi na Kranjskim, ki nam Novice izdaja, čestitemu vredništvu naših Novic, verlim prijateljem, ki za Novice pišejo in hudobornih prepirovcov med seboj ne terpé, in vsim domorodcam, kateri nam slovstvo podpirajo, in slovenščini, bodi z besedo ali z djanjem, prijateljsko pomagajo“. — „In prav bi bilo, piše str. 7 v 2. listu Novic, da bi obči naš pravopis vsigdar upotrebovali, ne samo v Novicah, temuč tudi ako kake bukve, ali bodi kar hoče, pišemo. Mešati zdaj jedno zdaj drugo, je zmešnjava, ktera ni lepa in samo moti“.

V Bohoričici je poslovenil bil Metelko prej omenjene bukvice: „Serce ali spoznanje in zboljšanje človeškiga sercá“, ktere je And. Skopec iz Amerike v nemškem jeziku svojim prijatlom v Terzič poslal v spomin, in priporočil z besedami: Berite in premišlujte, spet in spet berite, in na-se obračajte! — ter jih oznanil v Novicah l. 22. „V resnici so te bukve tako lepe, piše v oznanilu še posebej Metelko, da se jih človek skorej ne more naveličati brati, temuč če jih večkrat bere, lépši se mu zdé. Zavolj njih posebne lepote ali božjiga duha, kateri se iz njih glasí, smo jih na Krajnsko predjali, in akoravno upamo, da bo Krajncam ali šploh Slovincam z njimi tolikanj bolj vstreženo, ker dozday v kranjskim jeziku še nismo imeli taci bukev, iz katerih bi se mogel notranji človek prav spoznati: smo verh tega še takó naredili, da vsak, kateri te bukve kupi, s tem tudi svéto véro v Ameriki razširiti pomaga; ker vse, kar se per njih perdobí, se bo misijonarjem ali oznanovavcam svéte vére v Ameriko poslalo, de bi mogli z večimi perpomočki luč svete vere nekoliko delj v tiste kraje nesti, kjer dozday v strašni dušni temi peklenski duh kraljuje. — Iz teh bukev tudi vsak vidi, kako lepo branje imajo ljudje tudi v daljnih krajih svetá“.

Metelko ranjkemu škofu Antonu Alojzju, kateri ga je jako číslal, pokloni posebej bukvice „Sercé“ in naznani njihov namen ter v posebnem pismu po nemški razodene svoje misli o stari in novi pisavi. — Te bukvice sem spisal v dosedanem čerkopisji; to pa zato, si bode mislil marsikdo, ker jih želi kar se dá močno razširiti; ali — imam k temu še druge tehtne vzroke. Dasi ravno je dosedanji čerkopis (Bohoričica) v samoglasnikih zeló pomanjkljiv, in ker njih bistvenih razločkov ne more zaznamnjati, pravilno branje obtežuje, tujcem dela celó nemogoče; imá vendar po primerni spreminjavi dolgih in kratkih soglasnikov, pri kateri se med branjem okó manj utrují, svojo gotovo prednost pred mnogo drugimi pravopisi, tudi pred Gajevim.

Nekteri so za Gajico strastno vneti in ne číslajo nobenih razlogov, češ, njena vesoljnost, ktero si pa le domišljujejo, preseže vse drugo; ne-

kteri so pa strastno razdraženi zoper njo in ne terpijo nobenih takih bukev v svoji hiši. V mojih očéh nima ne ta ne una stranka nobene veljave; jaz milujem obe, in zrem edino le na neoveržljive če tudi v strastni razdraženosti ali po predsodkih prezirane razloge. Svést si, da svetli knez in škof, prosti sleherne strasti, gledate le na to, kar je dobro, se derznem razložiti Vam o tem svoje razloge.

Čerke *š*, *ś*, *č*, opovirajo hitro pisanje in sploh zaderžujejo človeka, da ne more brez pogostnih prenehlejev zderžema pisati mnogo besedi — Gerk je iz tega vzroka odpravil celó piko nad *i* —; vélike so previske ter v drobnem tisku nerédno razširjajo verstice; očem neprijetno pačijo pisavo, ako se samoglasniki, da se odpravijo dvombe, znamenjajo z velikrat potrebnimi naglaski. Nasledniki tega čerkopisja opuščajo toraj naglaske, in tudi pogoltnice pri *v*, *s*, *k*; zajdejo pa tako v mnoge druge nedoslednosti. V slovenščini se nobena beseda ne piše brez samoglasnika; toraj je nedosledno predloge *v*, *s*, *k* pisariti nam *v'*, *s'*, *k'*. V češčini naj že bo, ker ima svojo priliko; vendar celó Čehi zmehčujejo mnogokrat one terdobe s pridjanim *e* ali *u*: ve vodé, ve mné, se střechy, se sveta, ke mné, ku konci itd.

Grajati je, da se nam. *z* piše *c*, ker temu znamenju oni glas s perva ni lasten, toraj ni klasičen, ter se v pisanji in tiskanji lahko zamenja z *e* . . .; brez *f* so pismena le preveč v verstah, premalo nad in pod njimi, vzlasti ker se v našem jeziku *f* skor nikdar ne rabi. Da se temu pride v okom, bi latinskim čerkam pustiti se mógli njih izvirni glasovi, razločki pa óčitno znamenjati. Do tega svésto pridemo in priti moramo. Kolike napake se sicer godijo v lastnih imenih! . . .

V nobenem slovanskem narečji pisatelji s svojim čerkopisjem niso tako nezadovoljni kot v českem, in pred kratkin je Hanka, da se odpravijo nelični *š*, *ś*, *č*, nasvetoval drugačne znake (Jordans Jahrb. 1846) in v evangelijih jel jih tudi rabiti. Obžalovati je toraj, da je Gaj priporočati jel tako neprilično pisavo.

Kar veseljnost zadéva, se-li po njej more doseči? Nikakor ne, mi je pisal prevred umerli Kopitar, ki se je zeló hudoval nad njo. — In kaj pridobi s tem naše ljudstvo v oliki? — Olikanim pa razna pisava težave ne dela. — Pravopis je treba vstanoviti, kateri ima za vse razločke bistvenih glasov svoje lastne znamenja, kar se zgoditi more le po cirilskem navodu. Do takega slovanskega vsem potrebam primerjenega pravopisa v prihodnje gotovo pride; dotlej pa je po moji misli bolje pomagati si za silo z že privajenim, kot pomanjkljivo zamenjavati s še bolj pomanjkljivim.

Iz tega se vidi, da Metelkota nikakor ni bila volja pustiti svoj pravopis in prijeti se Gajice. Motilo ga je tudi, ker je bilo sim ter tje brati o vzajemnem pravopisu slovanskem na podlagi latinske

abecede itd. (cf. Entwurf eines gesammtslav. Alphab. auf lat. Grunde, nach den Ansichten eines Südslaven. Jordans Jahrb. 1847.)

Vse drugač pa je ravnal Slomšek. Prijatelj resničnega napredka, in vselej pripravljen, osebne misli temeljitim željam drugih in občenemu pridru podvreči, se je tudi novega pravopisa brez daljega pomislika poprijel, berž ko se je pokazalo, da je pri mnogoteri pomanjkljivosti vendar prva stopinja k vzajemnosti in književni edinosti Jugoslovanov (vid. Besed. Slomškeku v spom. str. 11). Druge Drobince njegove l. 1847 so tiskane bile že v Gajici. — Tega jako vesel spregovorí o njih dr. Bleiweis v Novicah str. 180 gledé na Metelkovó nasprotvanje nekoliko bolj rezno:

„Cele Drobince so se prikazale letas v novi obleki, to je, v novim pravopisu, kteriga bi že zdaj lahko stariga imenovali. To nas je prav razveselilo, ker je očitno znamenje, de je tudi na Štajarskim novi pravopis občinski pravopis, kteriga zdaj vsi imenitniši slovenski pisatelji po Krajskim, po Koroškim, Teržaškim in Goriškim pišejo in tudi omikani kmetje brez spodtike beró. Zadnji čas bi bil tedej, de bi se od pravopisa tudi pri nas nič več ne govorilo, ker ni nad njim toliko ležeče, kakor nekteri mislijo, ki se ne morejo čez abecedo povzdigniti. Saj to vsak izobražen človek vé, de ga še ni v nobenim jeziku in de ga tudi nikdar ne bo — popolniga pravopisa, in de je prazno prizadevanje, taciga iskati; de torej tudi naš sedanji pravopis ni brez pomanjkljivosti. To pa je njegova gotova prednost, de z majhnimi razločki ga večí del Slovanov našiga cesarstva piše; in v ravno ti občjosti obstoji tudi prednost nemškiga, laškiga, francozkiga pravopisja, če ravno nobeden izmed njih ni popoln. Kdaj bojo tedej tudi Slovani jenjali abecedarji biti?! Oj! de bi si pač druge narode: Nemce, Lahe, Francoze itd. v izgled vzeli, kterim je več na reči, kakor na čerki ležeče! Naj bi Slovenci raji več pisali in dobriga, kakor pa se preganjali za gole čerke in se tako zmirej med abecedarje povračevali! Pač res je: de čerka morí, duh pa oživlja“.

28. Med abecedarje so se povračevali Slovenci radi, ker to jim je bilo vsaj prosto polje! Jako prostrano se je onim junakom odpiralo celó l. 1848, kadar prinesó Novice same v 6. listu posebej latinsko oznanilo vesoljnega alfabeta, to je, novih čerk za vse Evropejske narode in jezike; vendar v tistem listu pravijo, da slovenski pesnik 1848. leta v stari Bohoričici bi bil enak možiceljnu s kito 1790. leta!

Čerka morí, duh pa oživlja; in res se je duh slovenski oživljal tedaj vidoma. Čim bolj so ga vkléпали in krotili, tim bolj se je razprostiral in povzdigal. Mladi duhovniki so ga budili v malih šolah po deželi; domoljubni učitelji p. Kersnik, Martinak, Globočnik i. t. d. po srednjih, latinskih in licejskih; poleg Metelkota v bogoslovnih je za

J. Zupanom čisto slovensko učiti jel duhovno pastirstvo J. Poklukar. Kakor je v Čbelici popéval Prešern, tako je po Novicah jel J. Koseski. Kako so pa tudi njegove pesmi, n. pr. Slovenija Ferdinandu l. 1844, Bravcam Novic h koncu l. 1845 v spomin (»Svetu pokazite lik domače navade in misli, — Biti slovenske kervi bodi Slovincu ponos«), Kdo je mar l. 1846, Novice bravcam ob novim letu 1847 (»Urno tedaj kresavnike v dlan, zedinite iskre, — Dajte zasvetiti luč, množite, širite plam, — Ino ne motite se, če pisano gleda protivnik. — Tudi naroda otes je slavniga čina poslopje«) itd. itd., vžigale mlade Slovence, vzlasti učence; to se skor popisati ne more. Tihi potok, ki je dotlej rosil lepe senožeti in ravne polja slovenske, bi bil moral narasti se v mogočno reko, da bi bila zadostovala; toda — namesto reke se razlije povodcnj, in

Kakor divji natok serditiga morja se vzdigne,
Kadar vihar globočin zemlji se v drobu zbudi,
Brezdnov valove napne, peneče na bregе derviši,
S tminami krije ostrov, ki ga razbiti ni moč,
Sivo pečovje ječi, v korenu se tresejo gore. —

Tako, kdo reče zakaj, je vrelo nebrojno narodov — Vsakega konca sveta — l. 1848. Cesar Ferdinand I. dá 15. marca svojim državljanom vstavo, in nova doba se prične takrat tudi narodom slovanskim. Prenavljati in prestvarjati so jeli po vseh krogih, po vradnijah in sodnijah, posebno po učiliščih. V Ljubljani so se zbirali šolski ravnatelji in učitelji, ter posvetovali o slovenskem nauku, o napravi slovenskega vseučilišča itd. V Gorici je bila že napovedana slovenska šola v dveh tečajih, in J. Irkič se ponudi, da hoče v ljubljanskih viših šolah vsaki teden trikrat razlagati slovenščino; tedaj oznani Fr. Metelko, ces. učenik slovenskega jezikoslovstva, zboru 11. majnika, da hoče svoje učenstvo slovenskega jezika razširiti (Vorlesungen über die erweiterte slowen. Philologie) in nekako po izgledu talijanskega dokončati v dveh tečajih. „Z veseljem, pravijo Novice, je zaslišal zbor hvale vredni namen učeniga gosp. profesorja — in dr. Bleiweis je v imenu novo izbujene slovenšine g. Metelkota očitno in serčno prosil, naj bi gosp. profesor opustili svoj pravopis in se brez odlašanja poprijeli našiga sedanjiga pravopisa, kateri, akoravno tudi ni brez pomanjkljivosti — ima to prednost za se, de je bolj občinski. Dobro sicer vémo, de ima tudi naš sedanji pravopis še nektare protivnike — pa ktera reč na svetu nima protivnikov? Še katoliška vera ni brez njih!

Mi nobenimu ne branimo, de naj za-se piše, kakor koli hoče — od očitniga učenika pa pričakujemo, de se v sedanjih časih naj ne zoperstavlja občinskim vošilam. Upati gré tedej, de gosp. Metelko bojo prijazno spolnili želje novo izbujene slovenšine! Še enkrat prosimo“. (Novic. I, 20, str. 84.)

Koj 16. maj. je dal Metelko prošnjo o premémbi slovenskega jezikoslovnega nauka svojemu ravnateljstvu, naj jo pošlje do ministerstva. Kako se je rešila in kako se je vraval potem nauk slovenski, ne vém; to pa vém, da je vsled tega vstala nova „čerkarska pravda“ l. 1848, v kateri se je očitno oglasil Metelko sam.

Pomenke o vprašanji, kako in koliko bi bil slovenski jezik precej vpeljati v šole in kancelije, sproži v Novicah P. Hicinger, ter piše l. 24. str. 98: „V zdanjih latinskih šolah bi se znala pervzeti bolj popolnoma slovnica, in semtertje tudi kako prestavljanje iz slovenskiga v latinsko in iz latinskiga v slovensko. To bi se lahko zgodilo, de bi se le stol za slovenšino iz desete šole (bogoslovstva) v prvo ali drugo latinsko ponižal. Do zdaj je bilo res nekoliko čudno, de smo se nar pred učili nemšine, po tem latinšine in grekšine — more biti tudi italijanskiga, francozkiga in angležkiga — slovenšino pa smo čisto v némar pustili; ali pa, kateri smo šli k bogoslovstvu, smo še popred hebrejsko, sirsko, kaldejsko in arabsko imeli, preden je bila slovenšina na versti! Pesništvo in govorništvo v slovenskim jeziku se je prostovoljno že davno začelo v višjih latinskih šolah — že per ranjcim M. Čopu smo včasih kak slovensk izdelik dali; zdaj je tega veliko več.

V modroslovskih šolah bi lahko bila slovenska filologia kakor tudi latinska.

Per bogoslovcih je ravno duhovno pastirstvo v Ljubljani, kar sostavnost in učenost tiče, v slovenšini tako visoko povzdignjeno, de je komaj še kaj vošiti itd.“

„Slovenski jezik ni otrok“ — je kazal v Novicah že prej M. Ambrož; v 26. listu pa o Hicingerjevem nasvetu piše: „To je bilo vse prav. Jez še to-le pristavim, de naj bi, ker nam bo zdej več slovnice potreba, gosp. Metelko popravili svojo sicer slavno gramatiko, de bi bila nekoliko krajši in v sedanjim pravopisu pisana, kakor so gosp. Murko v drugim natisu tudi s svojo hvale vredno gramatiko storili. Čerke, ktere gosp. Metelko terdijo, so — naj nam resnice ne zamerijo — tako neprijetne, de jih nikakor ne moremo vabilo slovenskiga jezika spoznati. Nočemo jim odreči, de imajo kake posamesne prednosti, za občni slovenski jezik pa niso.

Res je, de ne rabimo imenovanih čerk v Novicah in v drugih spis-kih, pa tudi to ni prav, da učijo v šoli tak pravopis, ki je v občinstvu že zdavnaj overžen. Zakaj bi visoka učenost tega častitljiviga gospoda učenika ne hotla potrěbam sedanjiga časa se ukloniti? Rodovitno seme, kteriga bi sejali v prid domovine, bi potem obilni sad rodilo. Kolikanj zdaj obžalujemo, de se to ni že davnej storilo! Kaj pomaga kramarju

blagó, če ga prodati ne more? Čimú je visoka učenost, ako se med ljudstvo ne razširi?"

Besede le preresnišne, ki pa tudi kažeje, kako močno so razumni možje čislali Metelkota. Bilo se mu je tedaj podati ali na mir ali na boj; on pa — kaj stori?

29. Odgovor dá v Novicah l. 28. 29. sam prvičrat in žadnjikrat očitno, kateri se glasi tako-le:

»Ko ste me v Novicah opominjali, da bi svoj pravopis zapustil in Vašiga v sloveslovje vpeljal, je treba, da me kdo svojeglavnosti ne obdolži, tudi očitno odgovoriti in povedati, da bi to ne bilo prav, in zakaj de ne. Vém, da dobro mislite in želite, da bi bilo Slovincam z edinostjo v pisanji pomagano; tudi jez to serčno želim; ali tega mi ne bote odrekli, da tako reč, ki ima velike nasledke, je treba od vsih strani pogledati in potem soditi, kaj je storiti, da bo prav. Pa porečete: »edinost slabim stvarém moč daje, edinosti nam je treba«. Res je, da edinost veliko veljá, pa je tudi gotovo, da se kesá, kdor na samo edinost gleda in svojo boljši reč za slabji zamenja; boljši je ločitev kot zgubitev.

Ali bi bilo s tem komu kaj pomagano, ko bi se Vaš pravopis v slovoslovje vpeljal? Vsak slovoslovec ga že tako zná, če le Vaše Novice enkrat prav pogleda. Taciga slovoslovca pa, Vam stavim, če hočete in kolikor hočete, ni med nami, da bi Vaših Novic, ki nam toliko lepiga in dobrega povedó, še ne bil pogledal. Slovoslovec pervinske in nadelinske sostave slovenščine si prisojivši bo vse navadne besede gladko bral, bodo naj mu pisane po Vaše ali po moje. Pri nenavadnih besedah pa po Vaše pisanih se bo velikrat opotikal, in bodi si Vašiga pravopisa tudi še tako vaje, vender velikrat ne bo vedil, kako besedo izreči, ker imate v samoglasnikih premalo razločka.

Slovenski jezik hočete v kancelije vpeljati, — prav je to, ali ste pa tudi premislili, kako bote po Svojim pravopisu primke, imena vaš in sosesk in marsiktere druge neznane besede pisali, da jih bote mogli prav brati, da bi jih ljudje razumeli in se Vam ne smejali? — To je po Vašim pravopisu velikrat celo nemogoče; post. Podpéznik, Pekéc, Tévézelj, Zelenévic itd.»

In glasnike posebej razloživši pravi:

»Vse to moj in stari slovanski pravopis na tanjko razloči, po Vašim pravopisu se mora pa ugiati, in če se ne ugame, bo zmota ali pa smeh. G. H. Frejer, ki je imena vaš in sosésk popisoval, ni mogel pri veliko imenih drugač pokazati, kako jih gre izreči, kakor le z mojim pravopisam . . .

V neznanih besedah je sosebno slabim očém težko razločiti Vaš *c* od *e*; v latinskim pisanji zavolj tega razločka devamo kljuko nad *c*, kar se pa tukaj ne smé, sicer bo č. Te kljuko nad č, š, ž so tudi zadržavne ali mudivne v hitropisu. Velikrat cele besede z eno potégo ne morete zapisati. Lejte to so ob kratkim pokazane slabosti in pomanjkljivosti Vašiga pravopisa. Zato ga učeni gospodje v časopisu, ki se mu pravi: »Jordans Jahrb. f. d. Lit. Leipzig 1847, V. Jahrg.« imenujejo tačasni (provisorisch) pravopis. V ravno tem časopisu je tudi dokazano in na ravnost rečeno, da so vse čerke mojiga pravopisa silno potrebne (»sehr nothwendig«).

Kakih pomanjkljivosti mojiga pravopisa mi dozdaj še nihče ni pokazal. Samó to pravijo, da čerke niso lepe, pa sim veñdar že kteriga slišal reči, da so lepši in prijetniši kakor Vaši: č, š, ž. Kar lepoto čerk zadene, je gotovo,

Metelko.

7

de se dajo zlepšati; sej vémo, de tudi latinske čerke niso bile vselej tako lepe kot so zdaj. Čerke starih Slovanov so menj lepe od latinskih, pa vender pravi izrek vsake besede popolnoma razločno pred oči postavijo; zato pa tudi med Slovani, kateri stare čerke rabijo, ni nikoli tacihi preprirov zavoljo pravopisa, kakor med temi, kateri so se latinskih čerk prijel. Sama lepota človeka ne stori zadovoljnega.

Čehi in Poljaki, akoravno imajo veliko pisaniga v svojim jeziku, so se že od nekdanj prepirali zavolj pravopisa in njih preprirov še zdaj ni konca, upanje pa vender imamo, de bodo ti prepri skorej jenjali, ker si učeni gospodje prizadevajo, kakor vidimo v zgorej imenovanim časopisu, tak pravopis vstanoviti, de se bo mogla vsaka beseda po pravim izreku z njim pisati. Med tem je pa moj pravopis, de se pomanjkljivost Vašiga in Truberjeviga pravopisa z njim nadomesti, in za višji slovoslovsko učenost silno potreben; sicer bi mogli naši sedanji slovoslovci za potrebne razločke v pisanji, kakor so nekdanji storili, kar se iz Kopitarjeve slovnice leta 1808 in tudi iz družiga pisanja vidi, pri cirilskim ali pa glagoliškim pravopisu pomoči iskati. Dokler tedaj pravopisa potrebam našiga jezika primérjeniga ne dobimo, je treba, de per svojim dozdanjim ostanem; kadar pa boljši na dan pride, ga bom z veseljem sprejel.

Fr. Metelko.

Na ta Metelkov odgovor je v Novicah l. 31. 32. dr. Bleiweis spregovoril poslednjo „V rečéh slovenskiga pravopisa“, češ, da v taki reči ne veljá to, kar meni in mojim prijatlom dopade, ampak to, kar občinstvo razsodi. V pravopisu pa je občinstvo postavedajavni vladár, kteremu se mora pisavec vклонiti, ako hoče, da bo ljudstvo bralo, kar on piše.

„Napol samoglasniki, ktere g. profesor nar veči prednost svojiga pravopisa čislajo, ločijo že Gorenca od Dolenca, še bolj pa Krajnca od Štajarca itd. — torej nikakor ne morejo vpeljani biti v slovenski pravopis! G. Metelko so Dolenec, torej hočejo, de bi vsi Slovenci po dolenski pisali plesali — to pa brez zamére ne gré . . . Če bi hotli vsaki glas de lasú natanjko zaznamovati, bi tudi z Vašim pravopisam ne mogli izhajati.

Prazne besede so na dalje, de kljuke (✓) nad *s*, *c*, *z* so mudivne — ali ni *h* na strani *s*, *f* in *z* še bolj mudiven? — Kdor po našim *š*, *č*, *ž* piše, si prihrani (po storjeni skušnji) pri 27 natisnjenih polah celo polo; ali ni to prihranitev časa in denarja? — Da se *c* lahko z *e* zameni, damo Latincam razsoditi, ali jim je že kdo očital. — Kar ličnost g. Metelkoviga in Bohoričeviga pravopisa memo našiga zadéne, naj bravci sami iz naslednje predpodohe razsodijo: Z velikimi gospodi ni dobro češinj zobati, je rekel Žabnikar iz Čirčič (natisnjeno v Bohoričici, Metelčici in Gajici).

Ker stariga (Bohoričeviga) pravopisa razun majhne množice Slovincov nobeno drugó slovansko ljudstvo ne piše in tudi nikdar ni pisalo, — ker g. Metelkov pravopis še clo Krajnca od Krajnca, še bolj pa od Štajarca in družih Slovincov loči, naš sedanji pravopis pa nobene ločitve

ne dela, in se mu tedaj tudi ni treba pogube bati, zato ker je edin z ilirskim in zlo enak pravopisu drugih Slovanov, katerih bukve in časopisi se bojo zmirej bolj med Slovenci razširjevali — kdor — pravimo — vse to le nekoliko premisli, bo lahko razsodil, kterimu pravopisu prednost gré . . . Kteri pravopis zdej kraljuje na Krajskim, Štajarskim, Koroškim, Teržaškim in Goriškim? v kterim pravopisu se natiskujejo zdaj nar imenitniši knjige?

V stari Bohoričici se zdej nobene druge bukve več ne pišejo, kakor molitvene in pa pratike. — Že v l. 1832 začeti prepir zavoljo Metelkoviga pravopisa se je v l. 1833 tako hudo vžgal, de se je popisala cela knjiga pod nadpisam: „Nuovo discacciamento di lettere inutili, d. i. slovenischer ABC-Krieg, Laibach, 1833“. — In odtistihmal je zginil g. Metelkov pravopis iz natisa. Drugači pa je z njegovo slovnico (gramatiko), kteri vkljub overženih čerk radi podamo nevsahnljivi venec slave.

V l. 1843 so jele Novice po malim novi pravopis pisati . . . Zdej se pišejo v novim pravopisu vsi slovenski časopisi brez sneme; knjige Slomšeka itd. (so našeti tedanji pisatelji) . . . Poslednjič še povemo, de je novi pravopis že tudi v slovenskih šolah Primorskiga poglavarstva vpeljan. — Kdor iz tega ne spozná, kaj de je zdej storiti treba: ali se občinstvu udati ali pa sam svoj ostati, temu se bomo zastonj prizadevali sedanje potrebe razjasnovati.

Le ena sama se mora pri nas še zgoditi, de bo enkrat konec vsiga abcedniga besedovanja. In to je, de se ta pravopis po izgledu Primorskiga poglavarstva tudi po vsim Slovenskim v šole vpelje. To pa se mora zgoditi zdej pri osnovi noviga šolstva na Slovenskim, de se ne bo ljudstvu podučenje kradlo, ktero zamore iz gori imenovanih in tudi prihodnjih knjig in časopisov vživati . . . Jez sim za tega voljo v velikim deželnim zboru v Ljubljani 7. mal. travna tega leta zbranim stanovam svetoval, de naj položijo to reč ministru na Dunaj, de se ima povsod novi pravopis vpeljati, — in vsi (tudi knez in škof Anton Alojzi, stolni dekan Jerin, vodja bogosl. šol kor. Zupan, vodja normal. šol kor. Novak) so enoglasno poterdili ta naklep (Antrag); torej je tudi njih opravilo skerbeti, de ne bo ta reč nikjer nobenih enostranskih protivnikov našla, ker zdej v tacih rečéh ne veljá več to, kar kaka posamesna glava ali posamesno vredstvo (Behörde) misli, ampak to, kar je glas občinstva. Kaj pa ta glas terja, spričujejo gôri dokazane slovenske dela v novim pravopisu očitniši, kakor vse naše besede . . . Novi pravopis polajša tudi poduk v pregibanji glagolov, kadar se s, z, c spreminja v š, ž, č ali pa nasproti, postavimo: groziti — grožen; nositi — noša — nošen; rečem — reci; strižem — strizi itd.

In tako sklenem ta sostavek s tem zagotovilam, de ne besedice več ne bôm od te reči govoril, ker iz celiga serca priterdim resnico g. Hi-

cingerjevih besed: „Raji bi več pisali in dobrega, kakor pa vedno se pričkali za gôle čerke, in se tako zmirej v Abecedarje povračevali“. Ojstro nam jo gosp. Hicinger tudi povedó v sledečem napisu, v kterim nam pokažejo, kaj Vodnik in Čop na unim svetu od naš govoriga:

Vodnik :

Dobro hitijo naprej v izobraženju verli Slovenci,
Vedno popravljajo bolj národni svoj pravopis.

Čop :

V tem se je bati samó, de se dost izučili ne bojo,
Ker se vračnjejo skoz le v abecedo nazaj!

Ne boj se tega, slavni Čop! Ko si Ti živel, je spala Slovenija, le malo rodoljubov se je poganjalo za mater svojo. Zdej pa je vse živo po Slovenskim, in edinost ni več prazna beseda. Po mestih je še sicer premalo národniga občutka, tolikanj bolj pa živi duh domorodstva po deželi, kteriga nar zvestejši varhi so od nekđaj duhovni gospodje bili!“

Dr. Bleiweis.

30. Po pomladnji vstavi l. 1848 je pomladnja svoboda napóčila i rodovom slovanskim, in prosteje gibati so se jeli tudi Slovenci. Na Dunaju se jaderno vstanovi družba Slovenija, v Ljubljani pa društvo Slovensko; uni predsednik je bil dr. Miklosič, temu pa dr. Bleiweis. Da bi delali vzajemno, pride dr. Miklosič z nekterimi svojimi drugovi takrat sam v Ljubljano. V kratkem se prikaže sad društvenega delovanja: Mestne ulice so poleg nemških dobile imena slovenske; v gledišču se je jelo pevati in igrati slovenski; na slovanski shod v Pragi 31. majnika se pošlje tudi Slovenec. Ker je 19. junija imel se sniti prvi kranjski deželni, 26. pa že državni avstrijski zbor, se napové prvi veliki zbor Slovenskega društva 6. junija, da se izvoli mu stano-vito vodstvo, zgotovijo se društvene postave ali pravila, in povabijo se v ta namen sploh slovenski veljaki, se vé da tudi Metelko. — Znamenito, jako znamenito je pismo, ktero je poslal Slovenskemu zboru na omenjeno povabilo.

Blagi Slovenski Zbor !

Prejemši dans Vaše povabilo za pristop v Slovenski zbor, se Vam častiti Gospodje za to čast prav lepo zahvalim. V zadévi Vašiga hvaljniga prizadevanja Slovenščino bolj in bolj izobraziti in olikati sim že od nekđaj z vsimi blazimi Slovenci, tedaj tudi z Vami iz celiga serca v ljubezni združen, in želim vsim k pridu biti. Vaš namen pa tudi zadéne silno visoke in nežne rečí, ki moj um presežejo, in na tako tencih nitih visijo, de se jih jez s svojimi hodnjimi rokami ne upam dotekniti, in

zato se časti meni z Vašim slavnim pismam namenjene, bodi mi brez zamére, nikakor ne morem vdeležiti.

V Ljubljani 5. Mozniga cveta 1848.

Vam

sluga naj ponižniši

Metelko.

Veliki zbor je določil, da društvu Slovenskemu namen bude ~~omikovanje~~ in razširjanje slovenskega jezika po vseh mogočih in po ~~vstavi~~ pripuščenih potih, v politiko pa da se vtikal ne bode. Novi odbor 8. junija naznani, da eno naj prvih opravil njegovih ima biti naprava slovenskega besednika, in poprosi vse Slovence, kateri imajo kaj nabrane tvarine za slovník, naj k temu pomagajo društvu. Metelko je po Ravnikarju v lasti imel Vodnikov slovar v rokopisu (v. str. 30. 38.); tega s svojimi spiski vred koj radovoljno posodi slovenskemu društvu v pomoč sostave slovenskega besednika, in vodja njegov mu dá na to 23. t. m. pismo in po Novicah (l. 26.) tudi natisnjeno zahvalo. Po tém pa se udarita v Novicah (l. 28. 29; 31. 32.) Metelko in Bleiweis v rečeh slovenskega pravopisa, kakor je bilo že razkazano. Metelko pové, da pri svojem dosedanjem pravopisu ostane, dokler slovenskemu jeziku bolj primerjenega ne dóbi; Bleiweis pa zaterdi, da od te reči v Novicah ne spregovorí ne besedice več. Mislil bi si človek, da je po tem takem bil čerkarske pravde konec. Kaj še! Sej je ravno tedaj v odborni seji Slovenskega društva na ponudbo nekega odbornika, „slavjanskimu“ jeziku primerniši pravopis za natis društvu prepustiti, bilo sklenjeno, natis imenovanega pravopisa prevzeti, dasiravno se o njegovi pripravnosti in veljavnosti ni izrekla društvena misel in razsodba (Novic. l. 32).

Društvo samo je dokaj napredovalo, napravljalo slovenske besede, natiskovalo „slovensko gerlico“, in češ da razcvete iz njega slovenska akademija, je množilo in popravljalo tudi svoje pravila. Po vstavi so l. 1848 postali ljudje šploh vsi politikarji! Tudi Slovensko društvo se je razširilo v političnem oziru; ob času dunajskih prekucij se je 10. in 15. oktobra v krepkih razglasih obračalo do Slovencev, ter 22. novembra obhajalo prav sloveč shod. Poprej že je poseben odborček lotil se slovarja in delo dognal bil dotlej do 46 pol. Sklenjeno je bilo, da se spis pošlje v pregled nekterim znanim jezikoslovcem po deželi, pred natisom pa da ga v Ljubljani doveršita učena gg. kan. J. Poklukar in prof. Fr. Metelko (Novic. l. 51. str. 218). Razun tega se je društvo obrnilo do vlade, naj se vpelje slovenščina v šole in vradnije, in naj se v Ljubljani napravi vseučilišče slovensko. V malih šolah je prevzel slovenščino J. Navratil; za srednje je primerno slovnico v Gajici spisati obljubil Bl. Potočnik; z Dunaja so dovolili slovensko kmetijsko šolo, dve slovenski

pravoslovni učilnici; visoke šole pa ali „vseučilišče so obljubili na bolji dobo“.

31. Kakor l. 1833 v Illyr. Bl. (Ausserord. Beilage . .), tako je l. 1848 o Metelčici protila zopet čerkarska pravda v „Politisch. Bl.“ (Extra-Beilage z. Laib. Ztg.). Kar je namreč dr. Bleiweis 2. in 9. avg. v rečeh slovenskega pravopisa po Novicah slovenski odgovoril Metelku, to prinese omenjeni list 17. avg. po nemški v imenu Slovenskega društva. Na to se, kdo bi si bil mislil! ondi tudi po nemški oglasi prvi, ki je pisariti jel o in v Metelčici (gl. 12, 29), stari borec g. J. Zalogar, tedaj župnik v Škocijanu pri Dobravi, rojstnem kraju Metelkovem. Avg. 31. spiše: „Noch ein Wort über die neue slovenische Orthographie“, in „Extra-Beilage z. Laib. Ztg.“ priobči ta spis 14. pa 21. septembra. Zdaj, pravi, ko je napočila nam nova doba, ko se vzbujajo Slovenci, lepi jezik slovenski vpeljava v šole in vradnje, zdaj naj bi učenjaki zedinjeni vbrali mu primerjen pravopis; Bohoričica je prepomanjkljiva, ravno tako Gajica, ki je tudi nelična in pokvarjena; toraj Metelčico, ktera naj se primerno vravná in oliká; ali pa, ako te ne, Cirilico samo, le Gajice nikar! V nekdANJI abecedni vojski se je ta reč premalo mirno obravnavala; nasprotniki so le nekako razdraženi Metelčico kar zaverгли, češ „nočemo jih teh čerk, pa je“ itd. —

Metelko pa je vmes, svést si obljube v zboru učiteljskem 11. majnika, da hoče razširiti svoje učenstvo slovenskega jezika (gl. 28, 61), „s svojimi hodnjimi rokami“ pripravljaj v ta namen vgodne tvarine, in sad tega tihega delovanja je bil:

i) Anhang der Vorrede des Lehrgebäudes der Slow. Sprache vom Prof. Fr. Metelko. Fortsetzung der S. XIII angeführten älteren slawischen Denkmäler. S. XXXVII — LII.

V tem pristavku sta II. in III. Brizinski ali Karantanski spominek (I. je že Vorr. S. XIII — XVI v prvotni pisavi, v pocirilici in latinski prestavi) v pocirilici in po latinski (poleg Glag. Cloz.) jezikoslovno nekoliko prav dobro razložena, in natisnjena v sedaj navadni besedi, toda v Metelčici; razun tega „Ot Joana svetoe blagovéstvovanije — Evangeli svetaga Joana“ iz l. 1144 po Metelčici v nekdanjem in sedanjem jeziku, ter oznanilo bukev, ki so „v tém namenu naré ju primerjenim pravopisom“ na prodaj pri gosp. Leop. Kremžarji pod Trančo hišine številke 168. —

Ta spisek oznani Metelko sam, pa ne v Novicah, ampak v Illyr. Bl. 9. Sept.: „Für Freunde der Slowenischen Sprache“, in to oznanilo je sprejeto bilo tudi v „Mitth. d. histor. Vereins S. 55“. — V Novicah pa je bil naznanjen še le 1. novem. v 44. l., kjer o njem pod naslovom: „Staroslovenski spominki“ — spregovori Podlipski t.j. P. Hicinger, kateri je čerkarske pravde še učenec bogoslovec vdeleževal

se precej goreče, sedaj pa učenik duhoven v Podlipi ne manj vneto boril se zoper Metelčico.

„Zveselilo nas je, piše Podlipski, ko so g. Metelko izdajo še dveh drugih spominkov od nekdanjih Frizinških misijonarjev med Slovenci oznanili —; nekako užalilo pa nas je, ko smo namesti natisa po izvirnim spisu (Original) v roke dobili ga le po pravopisu imenovaniga gospoda; ravno tako, kakor de bi bil že tisti Korotanski Abraham, Frizinški škof konec desetiga stoletja letá pravopis znal, ali kakor de bi bili g. Metelko sami ga slišali, kje je tisti polglasnik izrekel, ali tisti *e* s predglasečim *i* rabil . . . Nekdanjo besedo spoznati, to je želja njih, kateri se za slovensko slovstvo pečajo. Kje pa bo kdo mogel globokeje v staro govorjenje seči, ako se mu z unim pravopisam že naprej vsa sodba vzame? . . .

Kjer je pisano: „i česti ih pijem“ bi morebiti beseda „pijem“ bila vzeti za „pojem“ (pojemo); saj bi se z drugimi besedami bolj vkup zjelo in lahko, de so tudi kateri zmed Slovincov rekli: „piejem“ namesti „pojem“ kakor še zdaj Čehi. Dalje beseda „sničistve“ ni od senice izpeljati, temuč od priloga „snik, snikav“ kar pomeni radovedniga (curiosus) kakor kaže g. Miklošič. Narobe je pred tudi „senica“ ali „snica“ od une besede izpeljano; „snica“ namreč bi bilo toliko, kakor „snikova tica (avis curiosa)“ . . .

Ene pa vendár ne moremo še zamolčati. Viditi je, kakor de bi g. Metelko svoj pravopis vender le še zmirej radi Slovenjim narodam prikupili; še so pred kratkim v njih imenu tudi nek drugi gospod se za ta pravopis potegnili v dokladi nemškiga Ljubljanskiga časopisa. Pa naj rečejo od primernosti in lepote tega pravopisa kar koli hočejo, to ostane resnica, de v življenji ljudstev ni vselej to izbérati, kar je samo na sebi nar bolj primerjeno, ampak to, kar se nar ložej vpeljá. Z novim Gajevim pravopisam je mala teža, kar vpeljanje tiče, in z njim je na enkrat več Slovenjih narodov zedinjenih. — Če pa se komu novi pravopis ne zdi dosti lep zavoljo kljuk nad *s*, *z*, *c*: naj pa namesti kljuke greško kačico (circumflexus) našvetva . . . De je pa na čérke včasih vender kakiga risa ali kljukice treba, namesti de bi se povsod nove čérke kovale, pokaže ravno imenovani pristavek slovnice; zakaj skorej v njem jih nič manj ni najti, kakor v kakim natisu po Gajevi šegi . . .

Sicer hočejo zdaj g. Metelkotovimu pravopisu več prijatlov dobiti, ker pravijo, de bodo polglasnika manj rabili. To tudi prav storé, zakaj nikjer na Slovenskim se polglasnika toliko ne sliši, kakor ga pišejo . . . Dalje *e* s predglasečim *i*; *o* . . . Vender, ako bomo hotli vsako spremembo glasú še tako majhno natanjko v pisanji zaznamnjati, ne vemo, kam se bo po takim prišlo. Oči in ušesa niso en ud, temuč

dva razložna . . . Vsak jezik se po poslušanji nar bolj popolnoma nauči; ravno tako se bodo tudi slovenskiga ptujci več mogli po govorjenji učiti, kakor po samim branji. Če je pa komu Cirilica z vsimi svojimi ovinki toliko všeč, ne vémo; kje se bodo Slovčni še té učili, sej so abeced že siti.

Pa pustimo prazne prepire nastran. Treba je, de Slovenci vkup deržé; in en pravopis že sploh sprejet naj bo znamnje edinstvi, namesti de bi tukej ta tamkej ta pravopis bil le prilóžnost razpertja. Tudi kdaj se bomo kaj naučili, ako bomo véčno v abecedo dregali?"

Na te precej vročinske besede ne reče Metelko o pravopisu nobene; vendar jezikoslovec — nikakor à la Marko — dá koj v 45. l. „Opombo k sestavku Staroslovenski spominki“:

De bi naši slovarji, ki pridno besede pobirajo, tudi negotovih in preneglo verženih iz sestavka prejšnjiga lista pod nadpisam »Staroslovenski spominki« ne pobrali, se mi zdi potrebno dati naslednje kratko zjasnjenje. Ondi je rečeno: »Sničistve ni od senice izpeljati, temuč od priloga snik, snikov kar pomeni radovedniga curiosus), kakor kaže g. Miklošič. — Ali kdor prav pogleda (Radices p. 84), bo vidil, de g. Miklošič ne reče, de je »snik« prilóg, tudi ne reče, de »snik« ampak de »sničav« radovedniga pomeni, pa tudi ne pové, kakor sicer véči del pri drugih besedah, kje se beseda »snik« še najde, ki je v svojih bogatih nabirah nimata ne Dobrovski ne Kopitar. Dokler pa ni spričano, de se beseda v starih bukvah najde, se sme soditi, de je nova; iz nove besede pa stare izpeljavati, bi bilo napak. Sničav je pa stara beseda, in de radovedniga pomeni, nam je iz bukev leta 1824 prvi izkazal g. Šafařík; lépa hvala mu bodi! S to opombo želim odverniti, de bi se nam zmota, ki je v povédaním sestavku iz negotove besede »snik« izpeljana in na ondí vpervič izmišljene »snika, snikov« i. t. d. natvezena, v kake bukve ne vrinila.

Metelko.

32. Malokteri narod ima v primeri toliko pa lepíh molitevnií bukev, kolikor jih ima pobožni narod slovenski. Torej je želel Metelko, da bi dajale se mu v roke tudi bukve, ki bi budile ga k duhovnemu premišljevanju, svést si, da bi kerščanske dolžnosti tim bolj spolnovale se v djanji, čím bolj bi se premišljevale v sercu. Na to je merilo že njegovo „Sercé ali spoznanje in zboljšanje človeškiga serca“. — Perva taka knjiga pa je sveto pismo, poslano nam iz nebes. To so od nekda radi prebirali in premišljevali verniki, posebno psalme in buke novega zavéta s primerno razlago. V ta namen so skerbni dušni pastirji razlagovali jih in bodi si ustmeno bodi si pismeno razširjevali po mestu in po deželi. Med njimi je slovel J. Škrinar, znani slovenec Japelj-novega svetega pisma, na zadnje dekan v Gorjah. Ta je poslovenil in s kratkimi razlagami spisal „štiri evangeliste in grédne psalme“. Le-ti spisi so se posojevali, sim ter tje prepisovali tudi napačno. Po njegovi smerti jih dobí Metelko, sklene primerno poslovenjene in popravljené dati na svetlobo, ter prične z evangelijem svetega Matevža ravno tedaj, kadar je s starim zakonom jel o. Placid Javornik, češ da

poleg bolj učene prestave za glavo mnogo lahko koristi bolj pobožna za sercé. Spiše pa delo v Bohoričici z naslovom:

k) Vir in izvirek vsih zveličanskih nauk, to je: Razlaganje evangelija sv. Matevža. I. Del. Hodi za menoj. Mat. 8, 22. 9, 9. V Ljubljani. Natisnjeno per Rozalij Eger. 1849. 8°. X. 278 str. Izdal in zal. Fr. Metelko.

„Kdor te bukve kupi, pravi spredej v nekaki glasilki, bo imel narveči zaklad v svoji hiši, in če se po njih ravna, tudi v nebesih. De si jih tudi ubogi ložej omislijo, smo jim prav nizko ceno postavili, akoravno njih notranja cena vse preseže. Ker smo pa pred Bogam vsi sromaki, je vsm rečeno: Ubogim se evangeli oznanuje.“ Mat. 11, 5.

In v predgovoru str. IX piše: „Pričujoče bukve so v to namenjene: lepe nauke, kateri so v svetim evangeli za nekteri slab um prekratko povédani, bolj razložiti in zjasniti. Tukaj ni učeniga izlaganja beséd, tudi ne izlaganja skrivnost v svetim evangeli zapopadenih v celi širjavi, ampak je le kratko izlaganje evangeliskih resnic v duhovnim pomenu, ktero pomaga sveti evangeli, ki je kakor pismo iz nebes, premišljevati, in obuditi v sercu svete misli, želje in nagibke. Tistim kristjanam, kateri per branji svetiga evangelija ne znajo nič prav misliti in le nekako dušno suhoto čutijo, s to izlago na pomoč priti, to je ves namen teh bukev. Ker vemo, de le pridno in pravo premišljevanje evangeliskih nauk človeka varuje dušne suhote, mu stori Jezusa bolj in bolj znaniga, pa tudi če dalje bolj lepiga, ljubeznjiviga, častitljiviga, in mu dela zmirej veči veselje do branja svetiga evangelija; tedaj si bomo perzadjali, če Bog hoče in srečo da, kmalo po tém tudi razlaganje še družih treh evangelistov na svetlobo dati“.

Ker pa je menda v novi službi svoji dobil preveč novega opravila, in ker so malo pozneje ljubljanski knez A. A. Wolf sklenili na svetlo spraviti celo sveto pismo s primernim razlaganjem, obljubljenih bukev ni bilo na dan. Rokopis Škrinarjev je po Metelkovi smerti izverševatelj njegove oporoke daroval slovenski Matici, ta pa ga je izročila potem Katoliški družbi za Kranjsko, ktera ga hrani sedaj v svoji knjigarni. Pač bi bilo dobro, ko bi kateri duhovnih učenikov vredil ta rokopis in pripravil na svetlobo. Kako radi in kako spridoma bi prebirali nekoliko razložene psalme in evangeli pobožni Slovenci!

Kakor Sercé — je tudi „Razlaganje evangelija sv. Matevža“ poklonil Metelko ranjkemu knezu Antonu Alojzju s priprostim pa kaj znamenitim pisemcem, v katerem med drugim po nemški piše n. pr.:

»Die Gabe zu schreiben, die ich an E. F. G. hochverehre, ist mir nicht zu Theil geworden, um so mehr muss ich den Höchstgütigen bitten, dass er meine Wenigkeiten segne . . .

Die Darreichung entschiedener Lehren, gegen welche der Verstand nichts einzuwenden hat, ist vorzüglich zur Zeit der allgemeinen Wühlerei, wie gegen-

Metelko .

wärtig, wo alles Positive mithin der Grund unserer heil. Religion und aller Wohlfahrt der Menschen gewaltsam erschüttert ist, dem Volke nothwendig; daher bin ich mit Dr. Wiery gegen alle Halbheiten, die anfangs zwar viel zu versprechen scheinen, aber immer mehr schaden als nützen, ganz einverstanden...

Kann ich Gottes Acker nicht bauen, so wünsche ich wenigstens guten Samen auszustreuen: der Herr gebe sein Gedeihen!«

V Bohoričici je spisal Metelko omenjeno „Razlaganje evangelija sv. Matevža“, in ker so Novice vzlasti bile zoper njegov pravopis, bi si mislil kdo, da je zoper Novice bil tudi on. Kaj še! Vidi se to nekoliko že iz tega, da je prijateljsko pojasnil koj v 3. listu 1849. l. pravo pisavo našega narodovskega imena. Ker je želéti, da bi se v pisanji svojega imena vjemali vsi, in ker še dan danes napačno pišejo nekteri: Slavjan, Slaven, slavenski itd. (gl. Jezičn. III. 1865.); naj se ponatisne oni spisek tudi tukaj. Glasí se tako-le:

Sloven ali Slovan, pa ne Slavjan ali Slavijan.

»Kdo more po pameti misliti, de bi bili naši predniki ime svojiga naroda iz besede slava olikovali ali izpeljevali? Veliko bolj jim je bilo mar za mir ko za slavo, kar nam njih zgodovina pové, in tudi že beseda bran očitno spričuje. Beseda vojska poméni pri njih kardelo vojšakov, in vojsko so imenovali bran; in ta beseda nam razločno pokaže, de se niso vojskovali za slavo, ampak so se le branili. Smešno je terditi, de bi bil ta tako mirin in pameten narod v besedi svojiga imena, ko še v vojskovanji ne, na slavo mislil. Lahko si je pa misliti, de so le po besedi kakor druge tudi svoj narod imenovali: Latince sò imenovali Vlahe, to pomeni pri njih, kar pri nas blebetavce, vlahvovati je pri njih blebetati, — Teytone pa Nemce, to je mutce, nem pomeni mutastiga; kdor pa je njih jezik govoril, jim je bil Sloven ali Slovan, to je z besedo, njim znano, obdarovan; slovo pomeni besedo, govor.

Pa tudi konec besede »Slavjan« je napčen: kadar se beseda z *v* končá in si jan natakne, se mora vselej *l* predstaviti, ki ga tukaj ni, postavim: Lancovljan itd. Lahko si je tudi misliti, de je Nemec po svoji šegi imé Slovan v »Slawe«, »Slawen« prekoval.

Kogar je pa Rusovski pravopis v napčno pisanje tega imena zapeljal, se bo te napčnosti lahko prepričal, če le v Rusovsko slovnico pogleda, kjer je pravi izrek Rusovskega *ja* ali *'a* povédan.

Tudi primki Souvan, ki jih je več v naši deželi, nam kažejo pravo imé našiga naroda, in *u* so še zmirej ohranili, de nam očitno pokažejo, od kod je to imé; pa še očitniši bi to pokazali, ko bi *u* pred *o* devali: Suovan, Slovan. Častiti gospodje Souvani mi ne bote zamerili, de vas tukaj očitno v misel vzamem!«

Metelko.

D.

33. Slovencev, kateri so obdelovali našega mladega slovstva lepe senožeti in ravne polja, je bilo od dne do dne več, in tihemu potoku podoben je ono rosil Metelko, v deseti šoli razlagovaje novo slovenščino po pristavku k predgovoru svoje slovnice, po brizinskih spominkih,

na podlagi stare slovenščine (gl. Novic. 1849. l. 3.). L. 1848 pa se je slovenščina nagloma jela učiti tudi v latinskih šolah. Razlagati so jo morali koj tedaj postavljeni učitelji domači in nedomači, Slovenci, celó Talijani in Nemci, na pr.: Globočnik, Pogorélec, Petruzzi, Heinz, Rechfeld itd., in takrat se je vzlasti godilo, kar pòje Koseski v Sloveniji (1848. l. 24.):

Slovenja slobodna potrebo spozná,
De šoli domačo besedo vpeljá,
Besedo slovensine gladko;
Ožuljen učitelj pa briše si znoj,
Kaj bomo tradirali, misli, oj! oj!..

Pa tudi, kako bomo tradirali, ker sami ne znamo, in kako moremo znati, ker se sami učili nismo! — To leto sploh še niso dajali znakov „e studio linguae slovenicae“, kakor se je bilo natisnilo koj v tedanje latinske svedočbe; naslednje leto pa že, katero so vendar gledé na slovenščino z neznanskim trudom dotirali do konca.

Po Slovenskega društva odboru naprošen je verli Bl. Potočnik spisoval latinskim šolam namenjeno slovnico, koja je v Gajici, toda v nemškem jeziku po posamnih polah prihajala na dan, da smo se po njej učili slovenščine. Donatisnjena je bila kmali v začetku onega leta z naslovom: *Grammatik der Slowenischen Sprache*. Verf. v Blasius Potočnik. Laibach. 1849. 8. VIII. 183 S. — Ima pa v sebi razun primernege predgovora, v katerem spisovatelj hvalno omenja Metelkove slovnice, da mu je z nekterimi drugimi vred dobro služila, in razun slovnice tudi „Berilo“, in v njem tolikanj podučni J. A. Komenskega „Svet v obrazih“, nektare povesti, ter nektare izbrane pesmi slovenskih treh pervakov: Vodnika, Prešerna in Koseskega. — Po tej slovnici se je pisala toraj slovenščina v latinskih šolah v Gajici, razlagala pa po nemški.

Malo pozneje pride na svetlo: Slovenska slovnica za prve slovenske šole v mestih in na deželi. V Ljubljani. 1849. 8. VIII. str. 176, katero je mnogotero tudi po Metelkovi zložil že omenjeni Fr. Malavašič mladim in starim Slovencem, učencem in učiteljem, češ da se vpelje v niže šole. — L. 1847 je pa v Gradcu tiskana bila „Kratka slovenska slovnica za pervence“, ki jo je (8. str. 87.) spisal dr. J. Muršec po slovenski tudi že v novem pravopisu.

Doslej so razločevali štiri gramatikalne razrede, dva humanitetna in dva licealna; odslej pa so vse te sklenili v gimnazijo, koja naj se loči v višo in nižo, in v kateri naj se uči tudi slovenščina po vseh osmerih razredih. Tako se je zgodilo, česar je želel že prej Hicinger, naj bi se stol za slovenščino iz desete šole (bogoslovstva) ponižal v prvo latinsko. Tedaj prestopi tudi Metelko z liceje na gimnazijo, z bogo-

slovnih na srednje šole za učitelja, in tedaj se prične zanj novo delovanje, novo življenje pa novo terpljenje.

Skoro 33 let je Metelko razlagal slovenščino bogoslovcem v II. razredu, kamor so ga poslušat hodili tudi iz liceje; prestopivši na gimnazijo jo je razlagal s perva navadno od IV. do VIII. razreda. Vsled učne osnove za srednje šole t. j. gimnazije in realke l. 1849 bi se najprej pripraviti mogle tri knjige, po katerih naj bi se učila slovenščina: a) Slovnica, b) Berilo, c) Književna povestnica. Za prvo rabo se imenuje ondi slovnica, ki jo je na svetlo dal Muršec. V Ljubljani so v prvih treh razredih obderžali Potočnikovo; v drugih treh pa je Metelko poglavitne reči razlagal po svoji slovnici, in v naslednjih dvéh bolj na tanko vzlasti glaso- in besedoslovje in skladnjo po Metelčici, s prav kratko novoslovensko književno povestnico k sklepu v osmem razredu. Dokler ni bilo lastnega Berila na svetlo, so mu služile v to „Zgodbe svetiga pisma“, „Blagomir puščavnik“, posebno pa „Ezopove basni“ v Metelčici.

L. 1849/50 sem bil njegov učenec v VII. in l. 1850/51 v VIII. razredu. Razlagal nam je slovenščino po nemški; v začetku osme šole nas je pa vendar ogovoril po slovenski takole:

»Ljubi moji prijatli! čas dela je nastopil, tedaj moramo delati in si prizadevati, da svoj namen dosežemo. Zdaj je zadnje leto, ko vam je še prilžnost dana se v slovenščini izuriti, in na koncu leta bote mogli na tanko pokazati, kakšno je vaše znanje v maternim jeziku. Zrelôtna skušnja bô vednost ali nevednost vsakteriga na dan potegnila. Pri zrelôtni skušnji se bo slabo obnesel, kateri v slovenščini ni dobro zurjen, in se bojim, da bo takrat nekteri clo odletel. Pretečeno leto sim še nekteriga s tem izgovoril, da se je še le eno leto slovenščine učil, in v enim letu ni mogoče popolnamasti doveršeniga znanja zadobiti. Tega izgovora zdaj per teh ne bo, kateri se že drugo leto slovenščine učé.

Pridnosti je tedaj treba in pazljivosti, to je: domá pridno brati, tukaj pa pazljivo poslušati ali paziti na vse, kar bom govoril in razlagal, in potem pojde vse po sreči. Veči del bom vprašaje razlagal, naj tedaj nobeden ne misli, da to njemu nič mar, kar kteriga družiga vprašam. Kar se tukaj govori ali vpraša, je treba vsim vediti, in marsikteri bo mogel pozneji v svoj kvar, v svojo škodo to spoznati in potlej z velikim trudem iskati, kar bi tukaj brez vsiga truda s samo pazljivostjo lahko zadobil.

Tudi v pisanji se je treba vaditi; vsakih 14 dni naj vsak 1 četert pôle vsaj po eni strani popisane prinese, da se vadi in naprédva. Nekterimu bom pisanje nazaj dal, da naj svoje napake popravi. V treh prigodkih pa pisanja ne bom nazaj dajal: 1) Če je brez napak, kar želim, da bi večí del bilo. 2) Če so napake taciga plemena, da se iz njih velika nemarnost vidi; dragi in kratki čas ne pripusti se s takimi veliko pečati, dosti je takim, da se sploh k pridnosti opominjajo. 3) Če jih več ravno tiste napake storí, jih ne bom vsakimu posebej pravil; ker je zadosti, da se ob enim vsim pové, ktere napake se večí del v njih pisanji najdejo, da se jih v prihodnje vedo ogibati.

Vsak naj piše ali iz družih jezikov prestavlja, kar hoče; vendar je pa bolji, da se vsak večí del v lastni napisatvi vadi. Napak naj se pa vsak skerbno varuje; nič ni zopernišiga kakor brati pisanje, ki je polno napak. Kteri se jih

zavolj pomankljiviga znanja slovnice ne more še ogibati, naj pusti sestavke, in naj posebne besede sklanja.

Kteri bodo v djanji pokazali, de hočejo doveršeno znanje našiga mater-niga jezika zadobiti, ali de jim je na tem ležeče naš materin jezik ne po verhu ampak iz stališča, to je: po vsih njegovih zalogah in pravih poznati, tisti bodo vselej lahko shajali, posebno veselje bom imel nad njimi in jim bom vselej zapise lepe hvale dajal, kteri zapisi jih bodo povsod in vselej perporočevali in jim k njih sreči pomagali. Kar vsakimu iz polnôte svojiga serca pervaščim.

34. Perva knjiga, ktera se bi naj pripravila za slovenski nauk v srednjih šolah, bila je a) Slovnica. — V razredih, kjer je podučeval Metelko, je rabil koj svojo, pri jezikoslovnem podučevanju slovenskem vsled dvornega šolskega razglasa l. 1836 pripuščeno; v nižih je pa obveljala Bl. Potočnikova (r. v Naklem l. 1799, u. v S. Vidu nad Ljubljano župnik 20. junija 1872). Dasi Metelko ni zahteval, naj pisarijo učenci po njegovo, vendar je rad imel, kadar mu je kdo v Meteltici spisoval naloge. — Perva napaka je torej bila, da se je slovenščina učiti jela po nemški, in sicer od leta do leta terše po nemški, in druga, da ni povsod vladalo isto čerkopisje.

Malavašičevo slovnico pa, preden se poterdi za v ljudske šole, dobi v presojevanje Metelko. Naglo sestavljena je v mnogih rečeh pomanjkljiva, premalo določna in dosledna. To skazuje v svoji nemški razsodbi, kjer na pr. graja posebno nauk o čerkah, njih izrekovanji in naglaševanji, da je prepomanjkljiv, vendar pravi, da vsega tega ni pisatelj sam kriv, temuč Gajevo čerkopisje; besedo broj nam. navadne število, in višebroj (höhere Zahl) nam. Vodnikove množno število, češ, dvojnina (Dual) je po svojem pomenu tudi višebroj, in v Hrovaškem, kjer dvojnega več nimajo, naj že služi višebroj za množno število (Plural); nestanovitno imenoslovje p. gibavni-gibovni zlog, dajavnik-prisvojivnik, nedoločni-nedoločivni naklon, terpivno deležje-deležje terpivne oblike; temeljne iz geršk. nam. Vodn. pervoobrazne števila, ali stanovne (stan Grund), razločivne presploh nam. Vodn. plemenivne (pleme Gattung); nej. n. naj, nej. n. ni, nejsim n. nisim; tajivno narečje n. Vodn. odnujavno, ali nikavno (in den meisten Verneinungen: ne vem, ne znam, ne morem u. s. w. ist kein Gedanke von tajiiti d. i. läugnen); zna n. more, Slovincu je zná scit in more potest, Nemec obakrat pravi kann. Celo napčno je vodilo str. 12. 4. Imena s koncam elj, če so imena živih stvari, obderže svoj *e* pred *lj* in vzamejo za *lj* še *n*, pr.: brencelj, in za vadbo: angelj, apostelj, durgelj, kavelj meželj . . . in potem: Imena neživih stvari p. recelj, reclja itd., češ, da so durgelj, kavelj, kembelj etc. imena živih stvari! Tudi se angelj (prav za prav angel-a) in apostelj-na ne vjemata v sklanji. Tako napčne so vodila str. 54, 2; str. 63 k VI redu; str. 86, §. 59. Sklanjanja, same na sebi sicer pravilne, so s' toliko razdelki in opomini pretežke; nektre reči se ponavljajo brez potrebe, nekterih pa manjka. Tako na pr. je pri

sostavljenih imenih naj pogostniši sostava s predlogi vsa izpuščena; nasproti pa »zum Ueberflusse die aus dem Lehrgebäude der slow. Sprache wörtlich genomene Abstammung der Wörter von S. 92 bis S. 113 aufgeführt. Was hier eben so wenig am rechten Orte ist als die S. 105 vorkommenden Regeln, wie die griechischen und lateinischen Eigennahmen zu slawisiren seien. Bei Kindern in den Trivialschulen, für welche diese Grammatik bestimmt sein soll, kann man doch keine Kenntniss des Griechischen und Lateinischen voraussetzen. Ueberhaupt gehört die Etymologie mit ihren Regeln nicht hieher; diess erweitert nur und vertheuert das Buch unnöthiger Weise. Solche unnöthige Erweiterungen trifft man in diesem Buche hin und wieder an, z. B. S. 30 stehen vier lange Reihen krainischer Beiwörter, die $1\frac{1}{2}$ Seite einnehmen, woraus aber niemand etwas lernen kann; denn sind sie ihm bekannt, so braucht er sie hier nicht zu lesen, sind sie ihm aber unbekannt, so findet er hier nicht ihre Bedeutung«.

Neнавadni, torej neznani slovniški izrazi bi se mógli, pravi, posebej razložiti, kakor je storil Vodnik to že l. 1811 v svoji Pismenosti, kjer se na koncu nahaja razložen „Pomén pismenjih besed“. Huduje se nad toliko pogreški, zlasti tiskarnimi, p. nadpiťje (!) n. podpićje doversivni glagol n. določivni glagol, predlog n. prilog, izklepavne n. skle-pavne, zadaj n. sadaj ali sedaj, pogojivni čas n. pogojivni naklon, g v z n. g v ž, u n. v, težji n. teže, se je perzadeval n. si je prizadeval itd., ter piše: »Die vielen Druckfehler hätten um so mehr am Ende angezeigt werden sollen, als dadurch die vielen hier vorkommenden ungewöhnlichen daher schon an sich schwer zu verstehenden Kunstausdrücke oft ganz entstellt werden, und weil dieses Buch zum Gebrauche der unerfahrensten Schuljugend und der oft unbehilflichen Lehrer auf dem Lande bestimmt sein soll«.

Posebno hudo graja pa kakor v začetku tudi v sveršetku čerko-pisje. »Ein vorzügliches Gebrechen in dieser Grammatik ist auch die darin befolgte durchaus unentsprechende so genannte Gaj'sche Orthographie, die in den letzten Jahren in Krain und den benachbarten Provinzen so mächtig wie einst die arianische Ketzerei um sich gegriffen hat, die sich aber bei weitem nicht so lange als diese wird erhalten können, indem sie weit auffallender als diese die Spuren ihres Verderbens an sich trägt«. —

Na to pripoveduje, kako je po Truberju nastala Bohoričica, in kako je Kopitar svetoval, naj se le-ta vredí po Cirilici. To se je zgodilo, ali »Die nach diesem Vorschlage endlich bewerkstelligte Ergänzung des latein. Alphabetes zum Gebrauche unserer Sprache fiel unglücklicher Weise in eine Zeitperiode, in der man allen Neuerungen abhold das Herkömmliche, so mangelhaft es immer sei, um jeden Preis behalten wollte, und unter dem Vorwande, dass die neuen Zeichen zu den schönen lateinischen Buchstaben nicht passen, gelang es einem einzigen Gegner die ergänzte Orthographie, nachdem sie kaum ihre ersten Lebenszeichen gegeben hatte, zu verschreien und vollends zu stürzen. — Die Einführung der Gaj'schen Orthographie, die doch noch weit mangelhafter als die vorerwähnte Truber'sche ist, begünstigten hingegen die Zeitumstände auf eine unbegreifliche Weise: Gaj trat auf mit dem allerdings sehr lächerlichen Vorgeben, er biete in seiner (eigentlich aus dem Böhmischen entlehnten) Orthographie ein Vereinigungsmittel aller Slawen dar, und fand begeisterte, ja bald leidenschaftliche Anhänger, und diese fanden blinde Nachahmer

in Menge! Ohne je gefragt geschweige untersucht zu haben, ob diese Orthographie in ihrem Geburtslande Böhmen entsprochen habe, und insbesondere, ob sie in unserem von dem böhmischen viel verschiedenen Dialekte entsprechen könne, haben sich einige bei uns, die in das slawische Sprachwesen nie einen tiefen Blick geworfen haben, unbedingt dafür erklärt; ja sie sind mit einer (solchen Leuten eigenen) Kühnheit dafür aufgetreten, die alle diesem Gegenstande gebührende Forschungen verbannet und der nichts widerstehen zu können scheint«.

Potem razlaga, kar je že nekterikrat razložil, ktere napčnosti in pomanjkljivosti ima Gajica, kako tudi gimnazijski učenci tožijo, da se po novem slovenskem pravopisu velikrat motijo učenci v branji latinskem, da je Hanka novi pravopis za Čehe skušal popraviti, da ga Jordanovi letopisi zovejo le začasni čerkopis, in da bo treba, ako se po Cirilici popravljene slovenski pravopis ne sprejame, poprijeti se naposled Cirilice same, kateri že Dobrovský pravi: „alphabetum omnibus numeris absolutum“. In res so se dvakrat že oglasili zanjo, v Sloveniji in v Slovenskem društvu s pristavkom, da nameravajo pri vladi prositi, naj bi se koj v slovenske abecednike poleg latinice tiskala tudi Cirilica, „welches Gesuch auch Gefertigter möglichst zu unterstützen sehr geneigt ist“. Uni javni glas pa kaže, da se njim, ki prav mislijo, začenja svetliti, da so se z Gajico prenačili

»Aus den obenangeführten Gründen muss endlich Gefertigter über die in der Frage stehende Grammatik seine Ueberzeugung dahin aussprechen, dass sie dem beabsichtigten Zwecke grossentheils nicht entspreche, und wenn er das darin befindliche Gute auch sehr hoch anschlägt, so könnte er doch mit Beruhigung nicht darauf antragen, dass sie als Schulbuch in die Volksschulen eingeführt werde«.

Vsled te razsodbe menda tudi Malavašičeva slovnica ni bila sprejeta v prve slovenske šole v mestih in na deželi. Pomagali so si z okrajšano po Vodnikovu v Terstu l. 1847. natisnjeno Krajsko Pismenostjo za male šole, nekaj s precej okorno nemško-slovensko, nekaj drugače, dokler je l. 1869. spisal A. Praprotnik svojo v ta namen primerno „Slovensko slovnico za pervence“.

35. Druga v srednjih šolah potrebna knjiga je bila b) Berilo ali Čitanka. — Perva slovnica Potočnikova ima sicer nekoliko beriva v vezani in nevezani besedi, vendar premalo; še manj ga ima Metelkova v izrekih, pregovorih in basnih. Tedaj ukaže vlada, naj se sestavijo posebne berila slovenske; kar se razglasi, da prof. J. Macun v kratkem spiše knjigo, ktera bi se v ta namen mogla porabiti, in res pride na svetlo „Cvetej jugoslavjansko“ s dodanimi cveti drugih slavjanskih vertov. Zložil Ivan Macun. I. Cvetje slovenskiga pesništva. U Terstu. 1850. 8. XII. str. 270. —

Metelko dobi to knjigo v presojevanje. Kakor slovnica Malavašičeva, ima tudi ta, v kratkem zložena, dokaj pomanjkljivost in napak, ktere je razkazal Metelko v nemško pisani razsodbi. Z ozirom na svoj spis

„Sloven ali Slovan (gl. IX, 82.), graja koj naslov „jugoslavjansko“, napčno rabo predlogov *u-* in *v* posebej in *v* sostavi, krajše in daljše oblike osebnih zaimkov (njega-ga, njo-jo itd.), nepotrebnih nemštic ali germanizmov (p. za dosegnuti, za izreči, za povedati; za ode derži, za hymne derži, češ, deržati je halten, ne pa dafür halten; sem slišijo primeri, ker slišijo je hören, ne pa gehören; cilj n. namen; se čez nje n. jim smeje itd.) slovnične pomote v naglaskih, v pisavi in drugih jezikoslovnih rečeh (na pr. zmisel n. smisel, gen. smisla der Sinn; ganenje, uzdignenje n. ganjenje, vzdignjenje; slobodni n. svobodni, „denn sloboda u. slobodno ist eine kroatische Volkskorruption“, kakor kolonik n. kanonik; ne imamo, ne so n. nimamo, niso; reka, ki se valja brez ogleda na breg n. ki se vali na breg; listom in pismam n. pismom; da ga bravci radi poslušajo n. beró; vsakdanje djanja, ki nje bravec vsak dan opravlja d. h. alltägliche Handlungen, die der Leser alltäglich verrichtet, wie tautologisch! S človečjim sercom n. s človeškim sercem; s celim svetom n. z vsim svetom, ta igra se ljudem manje dopade - dopasti ist kein Reflexivum - daher ohne se; služkinja n. služabnica, utemeljeno n. uterjeno; na višjoj izobraženosti današnjoj n. na današnji viši izobraženosti; obudjena po premišlovanju nadčlovečanskiga n. obujena po premišljevanji nadčloveškiga; da njim ni je časa zapirati nje — „der gemeine Slowene wie auch der sich an die slov. Grammatik haltende Literat würde es so sagen: da jim ni časa zapirati jih itd.“).

»Ganz verwerflich sind die vielen hier vorkommenden Härten, die den Slowenen theils immer theils schon seit Jahrhunderten fremd und daher unerträglich sind, z. B. Gerčki, junački, satirički, dramički, liričkoepički, divjački usf. Die Slowenen in Krain und in den nächsten Nachbarschaften sprechen hier immer das *š* vor *k*: Gerški, junaški, divjaški itd.; živečno n. živo, pesništvo n. pesništvo, človečansko n. človeško, človečanstvo n. človeštvo; on njoj je kazal — gde njoj je težko bilo, da nji dušo ukrepi za dalje — unter den Slowenen Krains ganz unbekannte Härten und Unrichtigkeiten! —

Die hier S. 17 bis S. 21 aufgenommenen Lieder sind ohne Einen erhabenen Ausdruck und in jeder Beziehung so werthlos, dass sie kein Pädagog in den Händen seiner Schüler wünschen wird. — Von den weiter hier aufgenommenen Gedichten haben mehrere zwar in sich selbst einen Werth, den sie aber leider durch fehlerhaften Abdruck zum Theile einbüßen, z. B. S. 50.: Alj kadar odtegne — Iz serc jo pobegne st. Alj kadar pobegne — Iz serc jo potegne; S. 196 — pomoč je revšina — ist nach dem Wortlaute eine Thorheit statt des erhabenen Sinnes — pomoč je rešivna etc.

Endlich sind von S. 215 bis zum Schluss S. 270 serbische Lieder, die den Slowenen ohne ausführliche in einer ihnen verständlichen Sprache verfasste lexikalische und grammatische Erklärungen, die hier ganz fehlen, grösstentheils unverständlich sind und mithin für selbe nicht geeignet.

Gefertigter glaubt überhaupt aus vorstehenden Gründen seine Ueberzeugung dahin aussprechen zu müssen, dass das gegenwärtige Werk für studierende Slowenen ganz unbrauchbar ist.

Morebiti tudi vsled te razsodbe „Cvetje slovenskiga pesništva“ ni bilo sprejeto v srednje šole. Lastne slovenske berila pa sta z nekterimi pomočniki sestavila in vredila za nižo gimnazijo dr. Bleiweis v Ljubljani (I, 1850. II, 1852. III, 1854. IV, 1855.), za višo pa dr. Miklošič na Dunaju (V, 1853. VI, 1854. VII, 1858. VIII, 1865.), s katerimi so si odslej pomagovali gimnazijski učitelji pri razlaganju slovenskega jezika.

L. 1850 dobi Metelko v presojo še „Kerščanski katoliški nauk“ za slovenske ljudske šole labudske škofije, ne bi li bil pripraven tudi za ljudske šole ljubljanske škofije. Tudi ta nemški pisana razsodba je znamenita, in naj posnamem nekoliko iz nje!

Čudi se Metelko najprej, kako je mogla tiskarna tako zmešati nauk o sveti veri, da se nahaja vse križem, na pr. prej o terpljenji in smerti Kristusovi, kot o njegovem spočetji in rojstvu. Koliko zmešnjavo v zapopadkih kaže vprašanje: „Je več takih skritih krajev, ki se jim pekcl pravi?“ — sej še tako priprosti človek ume ločiti vice, predpekcl in pekcl! — Nauk o zapovedih je prepomanjkljiv. S. 39 auf die Frage: »Kaj je v sedmi zapovedi zapovedanoga?« wird, was doch den Leuten oft einzuschärfen sehr nöthig ist, mit keiner Sylbe erwähnt, dass uns dieses Gebot zur Pflicht macht, durch Arbeitsamkeit und Fleiss uns ein Eigenthum zu erwerben, das Erworbene durch Sparsamkeit zu erhalten, dasselbe gut zu verwenden und mit Wenigem zufrieden zu sein. Was doch sonst in unseren Catechismen wenigstens mit einigen wenigen Worten gesagt wird.

Hinsichtlich der vielen hier vorkommenden unnöthigen Härten, Germanismen und anderen Sprachunrichtigkeiten findet Gefertigter noch weit mehr zu rügen.

Der hier so häufig zu lesende Genitiv der Adjective auf oga: pravoga, čistoga, drugoga etc. ist nicht slowenisch, sondern serbisch, denn die Slowenen haben nie so gesprochen. Diess, und dass die gegenwärtig noch üblichen slowenischen Formen, die man hier in der falschen Meinung das Alte herzustellen durch serbische verdrängen will, älter als die serbischen sind, und dass ferner die slowenischen Urkunden viel tiefer in das Alterthum reichen als die serbischen, haben Dobrovský, Vostokov und andere Gelehrte schon längst erwiesen. Doch sollen wir diesen Formen vielleicht desswegen den Vorzug geben, weil sie fremd sind? — Allein sie bringen in unseren sich durch Wohlklang auszeichnenden Dialekt, wo sie nicht passen, um so mehr eine unerträgliche Härte als sie ungemein häufig sich wiederholen. Wenn den Slowenen schon drugiga zu hart klingt, und es deshalb durch družiga oder drujiga zu lindern pflegen, so muss ihnen drugoga zum Eckel werden.

Tako je osoba po serbski, kjer pišejo tudi sobé, sobóm, po slovenski pravimo sebe, seboj, toraj prav le oseba; do toga n. do tega, sercom, delavcom n. srcem, delavcem; davati n. dajati. Napak je vseveden, vsemogočen n. vsegaveden, vsegamogočen, ali še bolje vsegavedoč, vsegamogoč, kakor je pisal naš Dalmatin že l. 1584. —

Kolikokrat je *u* in *v*, *lj* in *nj* ravno na robe, p. sedajno n. sedanje spolnenje n. spolnjenje, alj, nikolj n. ali, nikoli; z ktero, z tem, n. s ktero, s tem; društvo, ubožstvo n. društvo iz drugstvo, ubožstvo iz ubogstvo (das

gs gehet niemals in *š* sondern immer in *s* über; nur das einfache *g* für sich, d. i. mit einem darauf folgenden Vokal wird in *š* verwandelt); nesem, n. nisim, nisem (nejsim, nis'm). Se poslužiti (sich bedienen) vseh pripomočkov, kaj sliši (was gehört) h kerščanski pravici? je bolje po slovenski povedano v naših katekizmih. Tako je nemščica tudi: pod podobami kruha in vina; ker ste le dve, toraj pod podobama ali posebej pod podobo. Čemu pač nenavadne oblike: kdé, tote, koji, nego ali marveč, ker imamo kaj poštene (ganz untadelhafte) domače: kjé, té, kteri, ampak itd.

»Es ist allerdings gut sich dergleichen Wörter zu merken, weil sie bei unseren Nachbarn den Kroaten üblich sind, allein in einen für die Kinder geschriebenen Katechismus gehören sie nicht.

Man sieht bei mehreren Literatoren heutiges Tages, dass sie lieber durch Herbeiziehung fremder Elemente in unsere Sprache auffallen als durch Gründlichkeit gefallen wollen.

Unmöglich würden die Kinder einen Religionsunterricht beherzigen können, den man ihnen in einer theils mit unbekannten Wörtern theils mit fremdartigen Biegungen bekannter Wörter gemengten Sprache, wie es die gegenwärtige ist, vortragen würde. Zweifelsohne würde eher ein Gelächter, als eine Beherzigung bei ihnen erregt werden, wenn man ihnen wörtlich sagte, wie es z. B. S. 61 zu lesen ist: »Ako grešnik ne veli samo z besedo, da ga greva, marveč je tudi v serci ginjen«. Oder wenn man aus S. 45 an sie die Frage stellt: »Zakaj opravlja mešnik daritvo svete meše?«

Da Gefertigter eines Theils glaubt, dass jedermann, der nur einigermaßen mit der älteren und neueren slowenischen Literatur bekannt ist, einen solchen Rückschritt der Sprache, wie er sich hierin zeigt, für kaum möglich halten würde; so kann er auch andern Theils nicht umhin dafür zu halten, dass dieser »Kerščanski katolški nauk« für die diessdiözesanigen Volksschulen aus obigen Gründen durchaus nicht geeignet sei.

Iz tega se vidi, kako zvésto in na tanko je presojal Metelko vsaktere pisarije; kako je zahteval, da se lepa resnica kaže tudi v lepi besedi; kako so se mu gnjusili tako imenovani „Büchermacher ali Bücherfabrikanten“, kakoršnih je dokaj bilo vzlasti od l. 1848 prav po nekdanji Prešernovi pesmi:

»De zdej, ko že na Krajnskim vsak pisari,
Že bukve vsak šušmár daje med ljudi,
Ta v prozi, uni v verzih se slepari« itd. —

36. Da je pa Metelko tako temeljito znal presojati pisanja slovenske, k temu je pomagalo mu največ marljivo učenje staroslovenščine in narečij slovanskih. Bil je v tem samouk, kakor mnogi Slovenec pred in za njim. Reči se vendar sme, da so ravno Slovenci veliko pečali se s starim jezikom slovanskim, če tudi ne slovijo po svetu, ker njihove preiskovanja niso prišle na dan. Kar sta pa Dobrovský in Kopitar vrata odperla v hram starega jezikoslovstva slovanskega, množijo se verli jezikoslovci od leta do leta. Med prvimi nasledniki je če tudi bolj skromno ali pohlevno — Metelko. Pokazal je to svoje znanje že v „Lehrgebäude

der Slowenischen Sprache“ l. 1825, v „Anhang zur Vorrede“ l. 1848, v svojih naukih in slovenskih pisanjih; posebno veselo pa je napredoval v staroslovenščini, kar so jele na svetlobo prihajati slavne Miklošičeve dela, na pr. l. 1845 „Radices linguae slovenicae veteris dialecti“, in „S. Joannis Chrysostomi homilia in ramos palmarum palaeoslovenice“ itd.

Konec leta 1849 razpiše Miklošič naročevanje na svoj „Rečnik starega slavenskega jezika ali lexicon linguae slovenicae veteris dialecti“ (gl. Novic. l. 46 in 47), in že 26. novembra mu je Metelko na Dunaj poslal sledeče pisemce:

Prečastiti, visokoučeni, mnogozaslужni Gospod Profesor!

Blagovolite prejeti tukajšnjih 30 gl. v predplačo staroslavenskega rečnika in mi ga poslati v 11 stisih, ki ga z velikim veseljem pričakujem. Vi ste nam, Prečastiti Gospod, v silni potrebi na pomoč prišli; iz čistih virov staroslavenskih rokopisov zajemate ste nam kakor že préd s posebno koristnima in vse hvale vrednima izdelkama (Radices linguae slovenicae et Homilia s. Chrysostomi) pravi pot pokazali, po kateri je moč Slavenščino na visoko stopnjo olike povzdigniti. Lepa hvala Vam bodi za tolike Vaše zasluge, de ste tamo pregnali in svetlobo vstanovili, ki razsvitlja vse Slovanske narečja. Iz polnote svojega serca Vam rečem svojo zahvalo in česčenje

Vaš

sluga naj ponižnisi
Metelko.

Ker so se po njegovem spodbudovanji v kratkem naročili nanj še nekteri učenci, mu 10. decembra pošlje drugo pismo, ktero se je glasilo:

Prečastiti, Visokoučeni Gospod Profesor!

Prejšnjiga mesca 26. d. sim Vam poslal 30 gl. v predplačo za Vaš staroslavenski rečnik s prošnjo mi ga blagovoljno v 11 stisih poslati. V ravno ta namén Vam pošljem zdaj spet 30 gl. za drugih 11 stisov, in Vas lepo prosim mi skupej 22 stisov Svojiga brez dvoma neprecenjeniga rečnika ob prvi izdaji poslati. Terdno upam, de bo Vaš izdék nam v veliko povzdigo našiga materniga jezika in v večí in večí spoznanje Vaših mnogih zaslug služil, in v tem upanji se zaznamvam

Vaš

V Ljubljani 10. grudna 1849.

sluga naj ponižnisi
Metelko.

Na to mu 25./12. 1849 odpiše Miklošič tako-le:

Prečastiti Gospod profesor!

Jaz sem dobil Vaša dva lista in denarje, ki ste mi jih poslali za 20 istiskov mojega staroslovenskega rečnika, kterimu številu sta dva dodana. Lepa hvala Vam bodi, Gospod profesor, za Vaš trud in za denarje, lepša pa še za besede, ki so v Vaših listih zadržane: ali hvala, ki jo meni dajete, meni vsa ne gre, velik del te hvale se mora k Vam vrniti, ker Vaša gramatika našega milega maternega jezika je najprvič mene podbodla se tudi starega bolje

izučiti, kakor se to navadno godi. Primate tedaj priloženi istisek mojega delca na boljšem papiru za slabo znamenje moje hvaležnosti in mojega poštovanja.

Z Bogom!

Vaš

ponižni sluga in srčni prijatelj
Miklošič.

L. 1850 pride toraj na svetlo „Lexicon linguae slovenicae veteris dialecti“; tisto leto še spiše Miklošič „Lautlehre der altslowenischen Sprache“ in za njo tudi „Formenlehre“. Kako je Metelko želel slednjega novega dela njegovega, spričuje tudi naslednje pismo:

Prečastiti Gospod Profesor!

Ne Turek — ampak naš častiti rojak gosp. Ignaci Knobleher, generalvikar srednje Afrike, Vam bo to pisemce v roke podal. Morebiti po tem prijetlu in Vaši blagovoljnosti dosežem, kar sicer po nobeni ceni nisim mogel dobiti, namreč Vaše »Lautlehre«. Skazite mi, Vas prosim, to prijaznost in dajte te bukve pričujočimu, ki Vam bo ceno ročno poravnal, in mene z njim zveselil. Zakaj jih bukvarji ne morejo dobiti, ne vem, pa upam, da se bo sčasama zjasnilo. Ne zadržujte luči tistimu, ki po njej hrepeni, in je po toliki iz Vaših slavnih del prejeti svetlobi do Vas poln hvaležnosti in poštovanja

Vaš

V Ljubljani 29. kimovca 1850.

sluga naj ponižniši

Fr. Metelko.

37. Na Českem je bil naslednik slavnemu Dobrovskemu Váceslav Hanka (r. l. 1791, u. 1861). Zaslovel je vzlasti po Zelenogorskem in Kraljedvorskem rokopisu, dajal Dobrovškega spise poznej na svetlo v primernih oblikah, posebej Remski (l. 1846) pa Ostromirov (1853) spominek, zložil tudi staroslovensko slovnico v českem pa v ruskem jeziku, ter je verlo deloval v spseh slovanske vzajemnosti.

Metelko, duha nekako Hankovega, je bogoslovcem razlagal staroslovenščino nekoliko že l. 1848. Konec l. 1849 dá po Novicah v 52. listu na znanje: „Prihodnjo sredo, 2. prosenca, in dalje ob sredah od 11. do 12. ure, bom v izbani 2. léta bogoslovstva staroslovenščino razlagal. Gospodje, tega uka željni so povabljeni“. Novembra 1853 je pričel učiti staroslovenščino posebej v 7. gimnazijskem razredu, in Novice napovedovaje le-tá nauk v 95. listu pišejo: „Ker je važnost staroslovenščine poslednji čas od vseh strani slavno spoznana, se je nadjati, da bojo g. profesor toliko učencev imeli, da bo prostora manjkalo“; in v 97. pravijo: „Veselo je slišati, da okoli 80 učencov imajo“. — Učil pa jo je dvakrat v tednu, ob sredah in sabotah. V ta namen si je sestavil nje sklanjatev in spregatev po Dobrovskitu in po Kopitarju, ter po unem imenoval jo navadno „das Altslavische“, „lingua sacra“, poznej pa po Miklošiču le „staroslovenščino“. Razum oblikoslovja je narekoval nekoliko iz Vostoko-

vega Ostromira (l. 1843), ter iz svojih Brizinskih spominkov. Kar je pa Hanka jel dajati na svetlo staroslovenske reči, je kakor Miklošičeve tudi té naročeval Metelko in razširjeval med svojimi učenci. Vidi se to iz naslednjega Hankovega pisma:

Ew. Hochwürden
Hochgeehrter Herr!

Jetzt werden es 27 Jahre sein wie mir Dobrowský Ihr Lehrgebäude der Slowenischen Sprache in die Hand gegeben, ein Exemplar, welches der selige Kopitar in Ihrem Namen unserem Meister gesendet hat; das nämliche Exemplar mit der Aufschrift Kopitar's „Summo Dobrovio DDD Auctor“ (steht in der Bibliothek des böhm. Museums). Wir sind also alte Bekannte, und zum Andenken dieser Bekanntschaft hab ich dem Packet der 30 bestellten Exemplare Světoje Evangelije po Ostromirovu spisku (naslovo je pisal cirilski) für Ew. Hochwürden Sazavoemmauskojesvętoje Evangelije, dann noch ein Exemplar Ostromirovo und Božestvennaja služba mit glagolitischen Lettern beigelegt, mit der Bitte sie gütig von mir anzunehmen, so wie 10 Exemplare Počátky posvátného jazyka slovanského, Pravopis český und Pravopis ruskočeský Ihren Zuhörern gratis zu vertheilen. Der ermässigte Preis des Ostromirer Evangeliums ist 40 Kr. Conv. Ich wünsche Ew. Hochwürden feste Gesundheit, und Ihren Zuhörern guten Fortgang, auf dass sie unsere vernachlässigte Slavia in ihrer langersehten Blüthe fördern.

Prag am 30. Octob. 1853.

Ergebenster Diener

Vácěslav Hanka.

Morebiti mu je Metelko, naročivši še 9 iztiskov Ostromirovega Evangelija, pisal po slovenski, ker mu je Hanka nato poslavlji verh naročenih spominkov „gratis 9 Kralodvorskyh rukopisů v preložení juhoslovanskem a 9 praktických částek ruskeho jazyka“ v Praze 22. brezna 1854 odpisal po česki, kjer tudi pravi:

Výsoce důstojný Pane!

Velice imu potesilo čísti vo Vašem psaníku, že studium staroslovanského jazyka u Vás radostný prospech činí . . . Pripojuju Vaši Důstojnosti obraz našeho mistru Dobrovského, jak vyhlízel jest v predešlém století t. j. 1796.

Bůh daj zdraví na dlouhá leta.

Koliko je potem l. 1853—54 Metelko razlagal staroslovenščine in kako, ne vém. L. 1849—50 sem bil njegov učenec v 7. gimnazijskem razredu, in hoté nekoliko bolje se izuriti v slovenščini rad hodim z J. Božičem iz 8. razreda edin v staroslovenski nauk, k kateremu je razun več bogoslovcev prihajal tudi tedanji pastirstva učenik g. Janez Poklukar.

V gimnaziji je slovenščino učil Metelko navadno le po nemški, staroslovenščino pa je razlagal po slovenski. Dobro še pomnim, da se mu je samo kar smejalo, ko nas je l. 1850 v kratkem nagovoru pervikrat pozdravil. Spisal si je bil tisti nagovor v Metelčici, za l. 1853—54 pa s prav malo spremembami v Gajici in že v tako imenovanih novih oblikah tako-le:

»Ljubi moji prijatli! me prav veseli, de se vas je toliko tukaj zbralo, kateri želite doveršeno znanje našega maternega jezika zadobiti, in si prizadjati s staroslovenščino se dobro soznaniti; ker veste, de staroslovenščina je podloga ne le našega maternega jezika, ampak tudi vsih družih slovanskih narečij. Kdor tedaj hoče doveršeno znanje kterega koli slovanskega narečja doseči, se mora z oblikami staroslovenščine dobro soznaniti. — Tudi imamo slavne spominke v svojem maternem jeziku od prvih oznanovavcev kerščanstva v tem kraji iz osmega stoletja, te slavne spominke pa le tisti zamore prav razuměti, kateri se je z oblikami staroslovenščine dobro soznanil. — Silno lepi nagovor iz desetega stoletja, ki je po vsem slovanskem svetu med učenimi slavno znan, bil je namreč že pred več leti v Petrogradu, v Pragi, na Dunaji in v več družih mestih natisnjen in razlagan, ta pravim, tako slavni nagovor nas mora tolikanj bolj veseliti, ker ima svoje začetje prav iz našega kraja, iz naše dežele: Frisiński škof Abraham ga je imel, kakor mentijo učeni, tukaj v Škofji Loki. Toliko vsaj vemo za gotovo, de je bil škof Abraham slovenskega rodu, de mu je cesar Oton II. v letu 974 Loško grajščino podaril, in de je po tem škof Abraham več časa v Loki stanoval. Verjetno je tedaj in skorej se ne more drugač misliti, de je škof Abraham ta slovenski nagovor tukaj med svojimi slovenskimi podložnimi imel, ne pa v svoji škofiji v Frizingi med zgol nemci. — Naj bo že to kakor hoče, zdaj le še vprašam, koga bi ne veselilo vediti, kakšen je bil naš materni jezik pred 900 leti? In to vidimo prav razločno v Abrahamovem nagovoru. Kdo bi se tudi ne čudil, de se naš materni jezik od tistega časa ni veliko bolj spridil in popačil, ker je bil 900 let popolnoma v nemar puščen. Njega ohranitev nam priča, de ima naš materni jezik sam v sebi veliko moč, krepko življenje in obilno zalogo, de je mogel toliko stisk prenesti, toliko ran, ki mu jih je ptujščina storila, zaceliti, toliko krivim poravnati in se po teh okoliščinah v dosti dobrem stanu do naših časov ohraniti. —

K našemu namenu je nar potrebniši, de se z oblikami staroslovenščine dobro soznamimo, tedaj bomo začeli sklanjati«.

38. V duhu in na podlagi staroslovenščine je razlagal Metelko tudi novoslovenščino; toraj je bil tako terden v slovenskih oblikah in sploh v jezikoslovnih rečeh. Od l. 1848 se je posebno naglo razvijal naš bogati jezik slovenski, in prikazovale so se po knjigah tolike razlike, da si časih celo dobri pisatelji niso vedili prav svétovati. Obračali so se tedaj do Metelkota ustmeno in pismeno, pa tudi očitno po časnikih svéta iskaje. Metelko se sicer ni rad očitno skazoval; kadar je pa vidil, da kdo res želí podučjenja, mu ga je tudi dal. Tako je n. pr. A. Oliban (r. l. 1824 in u. 1860) v nekterih slovniških rečeh želel podučjenja, ter je v Novicah l. 1853-omenjaje tudi Metelkota, poprosil očitno pojasnjenja, in vredništvo je podpiralo njegovo prošnjo s pristavkom: „Živa potreba res je, da o tej reči bi se kaj stalnega dognalo in različne pisave kolikor moč se zedinile

„sine ira“ sed „cum studio“. Ljubo nam bô, ako v občni prid se oglasi več veljavnih mož, in nam razodene vsak kratko pa dobro svoje mnenje. (gl. l. 90).

Koj v 92. listu se je oglašil Metelko, in vredništvo spremlja njegov spis s temi besedami: „Gotovo ljubo bo vsim našim pisateljem, da visoko učeni gosp. profesor Metelko, oče perve in naj bolj čislane slovenske slovnice, prvo besedo izgovorili so o vprašanji 90. lista „Novic“ in določili nekatere pravila v dosego edinosti in doslednosti slovenske pisave, za katero in da je v duhu narodnem si zdaj hvale vredno prizadevajo veljavni slovenski pisatelji na Dunaji in po vsih slovenskih krajinah. Da bi „viribus unitis“ kmalo ustanovili pravila, katere naj bi bile potem vsim pisateljem zakonik. Naj se nekaj zarad svoje notranje veljave nekaj pa zarad vnvanje celote pričujočega spisa ponatisnejo one pravila tudi tukaj!

K sestavku v 90. listu.

Ker se je v ljubih »Novicah« v pisavi nekterih besed vprašanje vzdignilo, se mi zdi pripravno in prav v té reči svoje misli razodeti.

Ako ravno edinost in doslednost v pisavi ste žive potrebi, ju vender v navadni našem jeziku neprimerjeni pisatvi ni mogoče popolnoma doseči. Torej hočem tukaj le kaj malega opomniti, v čemur se po slovniških pravilih lahko zedinimo.

1. Od *lj* in *nj*.

V besedah »mergoljenje, zvergoljenje, poželjenje, boljenje, trohjenje« itd. je -ljen in -njen napak namesti -len, -nen, ker vsi glagoli tretje oblike, ki imajo v nedoločivniku -eti, dobivajo v terpivnem deležju -en, tedaj samora pisati: mergolenje itd. Le glagoli četrte oblike, ki imajo nedoločivnik s koncem -iti, pridevajo k terpivnemu deležju -jen, n. pr. svariti svarjen, kuriti kurjen, voziti vožen, prositi proščen. Tudi vožen in proščen imata svoj -jen, ako ravno se -j- pri njima ne vidi, in sicer za to ne, ker se -j- v šumiče vtopí, in ravno ta vtopljivost storí, da se sikovci (Sauselaute) z, s, c v šumiče (Zischlaute) ž, š, č spreminjajo. Tako je tudi v: hvaljen, hranjen itd. -j- v l in n, gledé prave izreke, vtopljen. Pri nekterih glagolih te oblike se pa -j- izpahne, n. pr. spriden, nasiten (nekdaj nasičen) itd.

V krajih na Gorenskem in Dolenskem, kjer topljeni *lj* od prostega l dobro ločijo, ga izrekujejo pri vsih prilogih pred-iv: zanašljiv, postrežljiv, dobrotljiv itd. To kaže, da ima *lj* v té zadevi tudi v pisanji svojo pravico. Tem se pridruži oziroma tudi: ljub, ključ, stopinja, gospodinja, draginja itd. Tanka, vganka in več drugih, ki jih slovnica bolj razširno razodeva, pa ne najdem s topljenim *nj* v tako razširjeni izreki, da bi jih mogli med une šteti.

2. Od *u* in *v*.

Nekteri ne vé, kdaj bi pred glagolom v in kdaj u pisal, in zato piše brez razločka v pomenu zdaj: vtaknem, vgasnem, vkradem itd., zdaj: utaknem, ugasnem, ukradem itd. Tukaj bi se lahko dosegla edinost in pravoslednost v pisavi po tem pravilu: Piši v 1) kadar pomeni djanje v kako reč (ein, hinein), n. pr.: vrinem, vtisnem, vložim itd.; 2) kadar pomeni na ali góri (takrat je v iz predloga v'z): vložim (auflegen namesti vzložim), vzamem,

vstanem itd. Sicer pa piši vselej **u**, ki velikrat nič drugega ne pomeni kakor spolnjeno ali doveršeno djanje v doveršivnih glagolih, n. pr.: utopim, ulovim, ugledam itd. V tem ali unem pomenu dobiva ravno tisti glagol zdaj **u** zdaj **v**: utopiti (ersäufen), udariti (schlagen, perfectiv), in vtopiti (eintunken, einmengen), vdariti (einschlagen, auch perfectiv) itd. Iz tega se vidi, da vkradem, vmerjem, vkažem itd., ker se le spolnitev djanja naznanja, je z **v** napak pisano.

Tudi želim, da bi se v marsikterih posameznih besedah zedinili, in pisali, n. pr.: ven, vne, vender, in ne: **vun** ali **vön**, vunder ali vunder. Že nekdanj so pisali **ven**, ker se tukaj izgovarja polglasni **e** kakor **v** oven in se tudi izpahne kakor **v** tem, n. pr.: **ven**, (hinaus), **vnej** (draussen), **oven** pri ovneji po starem (po novem pri ovnu). Nekateri pa méni, **vun** se mora pisati zavolj izpeljave, ker se **v** zunej (ali **zvunaj**, kakor nekateri pišejo) **u** izrekuje. Res je, da se **v** zunej **u** izrekuje, ali kakor se velikrat **u** **v-ov** ali **-ev** povzdigne, n. pr.: kupu-jem, kupov-ati, kralju-jem, kraljev-ati, tako se tudi **v** ali **ev** v **u** spremení, tedaj je zunej iz **ven**, **vnej**, kakor bruno iz nekdanjega brevno, ali duri iz nekdanjega dveri itd. Po doslednosti v izpeljavi je tudi treba pisati: svetujem, verujem, kmetujem, itd. ne svetjem, verjem, kmetjem itd.; iz tega se ne more izpeljati: svetovati, verovati itd., akoravno se v svetujem verujem itd. po pravi izreki le polglasen **u** sliši.

To premembo **v** v **u** tudi v samostojnem predlogu vpeljati se mi ne zdi varno, ako ravno v pesmih to svobodo rad poterdim. Zakaj se mi prederzne premembe sploh nevarne zdé, si je lažje misliti, kakor jih tukaj v preozkem prostoru dovoljno razložiti.

Še nekaj.

Po doslednosti in, kakor menim, večini govora bi se prilogi v ženskem in srednjem dvojniku mogli deležjem kakor sicer sploh, in ne imenom enakokotno pisati, toraj n. pr.: lepe (in ne lepi) hiši ste bile prodane.

Metelko.

39. Redko, prav redko se je oglasal Metelko po časnikih; tim pogostniše se je mógel pa odgovarjati ustmeno in pismeno. Nanj so se obračali mladi pisatelji v svojih potrebah; duhovski in deželski predstojniki, kádar so kako knjigo dobili v poterдитеv. Vlada reče sestaviti „Malo berilo za slovensko-nemške šole“ in hoté, naj se vravná tudi za enake šole po Kranjskem, mu pošlje spis po škofijstvu v presodbo z le-tegá posebnim priporočilom, naj presodi knjigo takó, da Slovencev po Koroškem in Štajerskem ne žali z nebitvenimi rečmi, ter vzajemnosti v pisanji ne opovira, marveč jo pospešuje, da pa vendar ne prezira slovenskemu jeziku lastnega napredka in bralcem sploh, zlasti pa šolski mladini potrebne umévnosti.

Na to izročí Metelko škofijstvu l. 1854 tehtno pa določno pisano razsodbo, v kateri najprej skaže, koliko bistvenih, celó otrokom potrebnih pravil in zgledov se pograša v tej knjigi, koliko je v njej pomanjkljivega, napačnega, tudi nepotrebne; poglobitno vodilo, naj se pri otroškem

poduku napredva od znapega k neznanemu, od ložega do težega, se v njej ne spolnuje. „Samostavno ime se spozná, ako se mu teh besed edna (nam. ena) pridá, p. toti, tota, toto“. Kako če otrak po celó nznajem „toti“ spoznáti, kaj je samostavnik!

»Von dieser Seite d. i. von Seite ihrer Bestimmung betrachtet (anders lässt sich ohnehin der Werth oder Unwerth einer Schrift nicht finden) ist die kleine, dem »Malo berilo« beigefügte slovenische Grammatik »Vaja slovensko in nemško besedo prav pisati in govoriti« den Anforderungen ganz unentsprechend, ja unbrauchbar . . .«

O samostavniku posebej piše n. pr.: »Obwohl das *j* im Instrumental sing. bei weibl. Hauptwörtern auf *a* und Beiwörtern im Alterthume seinen Grund hat, so ist es doch hierlands schon längst so sehr abgeschliffen, dass Wörter wie *z opicoj*, *z gospoj* fremd, übelklingend und lächerlich erscheinen; daher solche vorzüglich in Schriften, welche wie die hier vorliegende für den Kinderunterricht bestimmt sind, zu vermeiden sind.

Sehr ungern vermisst man die Anmerkung, dass viele männl. Hauptwörter im Genitiv *j*, *n* oder *t* erhalten . . . Auch sollte hier wenigstens kurz angedeutet werden, dass sehr viele Hauptwörter im Nominativ pl. nicht *i*, sondern *je* bekommen z. B. *možje*, *lasje*, *golobje*, *gospodje* u. s. w. Wenn man dafür *moži*, *lasi*, *golobi*, *gospodi* u. s. w. schreibt, so entfernt man sich dadurch nicht nur von der jetzt lebenden Sprache, sondern auch vom Altalovenischen, und das heisst nicht die slovenische Sprache bilden, sondern vielmehr verbilden oder corumpiren. — Es ist sehr tadelnswerth, dass die Hauptzierde der männl. Hauptwörter, nämlich die so häufig vorkommende Dehnung des *u* oder *u* im Genitiv und die Vermehrungssilbe *ov*, die auch im Altalovenischen gegründet ist, ganz mit Stillschweigen übergangen wird. Diese Dehnung z. B. *možá*, *darú*, *sinóva* u. s. w. verleiht der slovenischen Sprache eine besondere Kraft und einen Wohlklang, der besonders in dem Versbaue oft unentbehrlich ist.

Die Deklinationen der Hauptwörter umfassen überhaupt viel zu wenig, die der Beiwörter hingegen zu viel; denn S. 190 ist die Deklination *staroga*, *starom*, *starom*, *staroj* u. s. w. ganz überflüssig und sollte weggestrichen werden, weil sie nicht slovenisch, sondern serbisch ist. Der slovenische Dialekt ist sehr reich an seinen eigenen Formen, daher bedarf er nicht der fremden. Auch sind die slovenischen Schriften nur dann schön und leicht verständlich, wenn sie frei von fremder Beimischung nach echter slovenischer Grammatik verfasst sind. — Die Form der Beiw. *ega*, *emu* ist zwar slovenisch und in den persönl. Fürwörtern *njega*, *njemu* gegründet, obwohl . . . — Die Biegung des Comparativs im Weibl. *a* und im Sächl. *e* wird hier als etwas Gewöhnliches angegeben, da es doch so selten vorkommt, dass Literatoren behaupteten, es gebe gar keine Gegend im Lande der Slovenen, wo diess gesprochen werde.

S. 194 wird von den Zahlwörtern gesagt: »*Više od pet se ne sklanjajo*«, was ganz unrichtig ist, indem sie sogar auf doppelte Art gebogen werden, als: *petih* oder *peteh*, *petim* oder *petém*, *s petimi* oder *petémi* so auch *šest*, *sedem* u. s. w. . . . — Durch Unkenntniss dessen, was die Grammatik über den Gebrauch der Zahlwörter lehrt, kommt man dahin, dass man einen wahren Unsinn hinschreibt . . . S. 82 lautet der Satz: »*Petero sinovih žen so Martinu in Ani sinahe ali neveste*«. Wenn man fragt: was ist hier das Subjekt, das den Plural »*so*« bestimmt? so bleibt der Verstand still; denn »*sinahe ali neveste*« ist hier das Prädikat. Ganz deutlich wäre der Satz, wenn es hiesse: *Petero žene sinov so* u. s. w.

Bei dem persönl. Fürworte ist der Unterschied zwischen der längeren und kürzeren Form gar nicht angegeben, und doch ist er zu wichtig, als dass man ihn auch in einer kurzen Sprachlehre mit Stillschweigen übergehen dürfte. — Mit gleichem Unrecht ist im Dual das allgemein übliche weibliche *medve*, *vedve*, *onedve* ganz beseitiget, das unrichtige *ma* hingegen beigesetzt. — Das zueignende Fürwort *njihov*, *a*, *o* ist S. 200 richtig angegeben, S. 78 aber unrichtig dafür *jihov*, *jihovemu* mozu gebraucht. So stehet auch häufig *jih* statt *njih*, *kde* statt *kje*. — Eben so entstellen den slovenischen Dialekt und machen ihn dem Volke unverständlich manche aus dem kroatischen unnöthigerweise entlehnten Partikeln, als *kajti* st. *ker*, *neka* st. *naj*, *nego* st. *ampak*, *niti* st. *ne* u. s. w.

Das Zeitwort *delati* gehört unter die Verba imperfectiva, die kein Plusquamperf. indicativi haben, also ist diese ganze Seite 212 unrichtig angesetzt. — Das S. 214 als etwas Bekanntes hingestellte *delav*, *a*, *o* ist ganz unrichtig aus dem Altslovenischen genommen; denn es ist nur ein Gerundium praet. und wird nicht gebogen. Man findet nie in dieser Eigenschaft *delava*, *delavo*. — S. 222 heisst es: »glagoli v slovenjem terpinve podobe ali zaloga nimajo kakor v nemškim« — und doch haben wir eben hierin im Slovenischen mehr als im Deutschen; denn wir haben für die leidende Form z. B. *delan*, *a*, *o* und für die thätige Form *delal*, *a*, *o*, während man im Deutschen für beide Formen nur Ein Mittelwort — gearbeitet — hat.

Die Terminologie. Gegen die hier gebrauchten grammatischen Kunstausdrücke muss bemerkt werden, dass sie nicht immer gut gewählt und für die Bezeichnung des nämlichen Begriffes häufig mit anderen verwechselt worden sind, was vorzüglich den Anfängern unnöthige Schwierigkeiten verursacht, so z. B. *narečje* Adverbium und auch Dialekt, besser daher *prirečje*, *vez* u. *veznik*, *zaima* u. *zaimek*, *končnice* u. *končavke*; *šterti padež* *terjajo* statt *četerti sklon* *vladajo* (*terjati* *koga* za *dolg*); *slovka*, *pismenka*, *rastlika*, *prednica* u. s. w. Es ist nicht abzusehen, warum hier die bisher üblichen slovenischen Wörter als *zlog* statt *slovka*, *čerka* statt *pismenka*, welche doch wenigstens den Schullehrern schon bekannt sind, nicht beibehalten werden sollten. *Prednice* heissen hier die Vorsilben; wie wird aber der Lehrer diess den Kindern erklären und zeigen können, nachdem die slovenische Sprache ausser den Vorwörtern gar keine Vorsilben hat.

Der Ton. Die Bezeichnung des Tones vorzüglich an jenen Wörtern, deren Bedeutung von dem Tone abhängt, insbesondere für ungeübte Leser ist nicht nur wünschenswerth, sondern nothwendig, daher findet man sie durchgehend in bisherigen slovenischen Grammatiken von *Bohorič* 1584 angefangen bis zu der in Klagenfurt 1854 gedruckten Grammatik von *Janežič* . . . So kennt man die wahre Aussprache und Bedeutung sehr häufig vorkommender Wörter, wenn sie isolirt stehen, einzig nur durch das Tonzeichen z. B. *reči* der Sache *reči* die Sachen, *reči* sagen; *póčiti* bersten, *póčiti* ausruhen; *dólga* die lange, *dolgá* der Schuld, *sladka* die süsse, *sladká* er nascht, *na pósono* auf Borg, *na posódo* auf das Gefäss, *vózi* er pflegt zu führen, *vózi* führe du u. s. w.

Aus dem Gesagten erhellet nun, dass das vorliegende kleine Lesebuch »*Malo berilo*« sammt der beigefügten kleinen Sprachlehre an zu vielen Gebrechen leidet, als dass es in den Schulen mit Nutzen gebraucht oder ohne gänzliche Umarbeitung brauchbar gemacht werden könnte. An dergleichen Gebrechen leiden im Allgemeinen aber auch die übrigen bisher in Wien gedruckten Volksschulbücher.

40. Tretja v srednjih šolah potrebna knjiga je bila c) Književna povestnica ali Slovstvena zgodovina. — Pervi, kateri je slovenski popisal slovstvo slovensko, je bil Matija Majer in to v Drobttincah l. 1849 str. 202—216. — Metelko je v latinskih razredih od IV. do VIII. učil največ slovnico; v VIII. je vendar že l. 1851 nekoliko povedal nam iz književne zgodovine slovenske, dasi malo, p. o Cirilu in Metodu, Maksimu, Marku Pohlinu itd.

L. 1853 ga v nekterih jezikoslovnih rečeh v pismu 27. aprila svéta poprosi verli Anton Janežič, ter mu piše: „Ker nimamo prav priprave v slov. jeziku spisane slovnice za gimnazije, sem jo po zgledu Vaše izverstne gramatike sestavil. Poslal sem jo že dr. Miklošiču, kateri jo je pregledal in mi jo že spet nazaj poslal. Serčno bi želel, če bi jo tudi Vi pregledati blagovolili, da se kaj napčnega ne spodrine. Tudi slovstveno zgodovino hočem jej na koncu pridjati in jo tako šolam pripravno storiti. Prosim Vas, mi taj naznaniti, ali Vam smem rokopis poslati“ — z vsim spoštovanjem itd. — In že v dveh mescih mu je zepet pisal:

Visoko častiti gospod!

Po Vašem dovoljenji Vam pošljem tū drugi oddelk slovnice (glagol, predlog, prirečje, vez in medmet), da bi ga blagovoljno pregledali in popravili. Posebno prosim pri glagoli paziti, ali nisem kaj glavnega izpustil ali kaj napak povedal. Ravno zatagadel ga še nisem prepisati dal. Izobraževanje 2. preteklega in terpivno-preteklega priložaja bom že popravil. Po Vašem nasvetu bom skladnjo v 2. poglavji podal. Kakor rokopis hitro pregledate, ga mi prošim nazaj poslati. Ob enem Vam pošljem 3. del Katekizma. Na koncu Vas še enkrat prosim, mi moje prošnje ne zameriti. Zdravstvujte!

Vaš

V Celovcu 20. junija 1853.

ponižni sluga

Ant. Janežič.

Tisto leto je v Janežičevi „Slovenski Bčeli“ prišla na svetlo „Slovenska slovstvena zgodovina“, ktero je precej obširno, vzlasti staro glagoliško in cirilsko, spisal posebno po razlaganji g. prof. Metelkota, po Šafaříku in Jungmanu iskreni Ivan Valjavec. O Metelkotovi slovnici str. 214 na pr. še posebej pravi: „Pogostoma se ima jemati v roke, z vednim premislikom in večkrat in večkrat brati; potem še le pravi sad obrodi in podá sladek vžitek poterpežljivemu bravcu. Polglasnik Metelkotov je že marsikterega zbudil k premišljevanju, ki je s smehom to slovnico v roke vzel, in blagor Slovencu, ki je bil po njem zbujen. Gotovó je njegov jezik čist in gladak, lep in pravilen. Od kod si je naš mojster Koseski tako moč, gotovost in lahkoto v slovenskem jeziku, v njega stavbi besed in v izrazu govora pridobil, da njegov jezik zdaj gromi kot reka pri visocem vodopadu, zdaj šumlja kot med lahnm vetercem peresa na olši v gaji, da teče tukaj mirno, tam mogočno, da

zveni kot glas srebrá? Z nikomur drugim si ni prilastil tacega vladanja, kakor s pogostim branjem imenovane slovnice, kar nam je tudi sam g. Metelko pri razlaganju ove zgodovine pravil. Naš globokoumni g. Podgorski kaže z mogočnostjo in krasoto, ki ju vidimo v njegovih lepih sestavkih, da je njegov slovenski jezik na podlagi Metelkotove slovnice sozidan, da vé za sleherni kot tega mogočnega poslopja. Naš verli narodni g. Poženčan in izverstni g. Verne; v spisih obéh teh mož, kdo ne vé, od kod izverstnost in blagozvučnost v njunem jezici.

Pravila slovnice so iz naroda vzete; zatorej je pa tudi delo kot čisto zlato, in one so jej ravno zato obveljavo v narodu zagotovile. Po njej so se z malimi izjemki ravnali vsi pisatelji, kar jih vidimo na slovstvenem našem polju po letu 1825, in dandanašnje so spisi po Metelkotovi slóvnici spisani zares naj lepši in čistejši, akoravno imajo po drugih ravnalih sestavljeni tudi visoko eni celó neprecenljivo vrednost“.

Pri tej priložnosti prosimo vse slovenske rodoljube, piše v pristavku k Valjavčevi slovstveni zgodovini str. 108 vredništvo, da bi nam, kar morebiti napčnega ali pomanjkljivega najdejo, čim beržej naznaniti blagovolili, da bi se tako s časom popolna slovstvena zgodovina sestaviti in posebej izdati zamogla. In res, koj naslednje leto pride na svetlo „Slovenska slovnica (str. 1—114) s kratkim pregledom slovenskega slovstva (115—156), ter z malim cirilskim in glagoliškim berilom (str. 157—182) za Slovence“. Spisal Anton Janežič. V Celovcu, 1854. 8. VI. str. 182. — Kakor se Bl. Potočnik l. 1849 v svoji slóvnici hvaležno spominja Metelkove, tako tudi Janežič v svoji drugi in tretji izdavi l. 1864, v prvi pa mu daje iskreno zahvalo, da je z Miklošičem tudi Metelko slovnico v rokopisu pregledati in semtertje popraviti blagovoli. „Spisali smo pričujočo slovnico, pravi v predgovoru Janežič pomenljivo, v slovenskem jeziku, ker je nas večletna skušnja prepričala, da vsak nauk, torej tudi jezikoslovni, tam naj lepše in naj veseliše napreduje, kjer se učencom v domačem, ne pa v tujem jeziku razlaga in razjasnuje. Ravno to željo je tudi naznanilo visoko ministerstvo uka, ki je g. Muršecovo kratko slovensko slovnico začasno za naše gimnazie predpisalo, ako ravno imamo več obširniših in prav izverstnih v nemškem jeziku sestavljenih slovenskih slovníc. — Pregled slovenskega slovstva smo sestavili posebno po Majarjevem in J. Valjavcovem spisu, za prvo potrebo. Podlaga je zastavljena, na kateri se da potem daleč zidati in pomanjkljivo dopolnovati“.

41. Po svoji slóvnici je razlagal Metelko slovenščino po nemško največ iz čerkopisja in glasoslovja, iz besedoskladja in oblikovja, nekoliko iz skladnje in nekoliko iz književne zgodovine, in iz tega je dajal tudi pismene šolske naloge. Za domače je kakor pred na bogoslovji imel tudi na gimnaziji zlato vodilo: „Vsak naj piše ali iz družih jezikov

prestavlja kar hoče; vendar je pa bolji, de se vsak veči del v lastni napisatvi vadi. Napák naj se vsak skerbno varuje; kateri se jih pa zavolj pomanjkljivega znanja slovnice ne more še ogibati, naj pusti sestavke, in naj posebne besede sklanja“. Zlato tako svobodno vodilo pametnim ter v resnici svobodnim! Po njem so mu slušatelji njegovega nauka na liceji prinašali res zlate svobodne sestavke ali spise v vezani in nevezani besedi, in prilastil si je bil Metelko toliko znanja o pesništvu, da je skor vsakteremu vedil kaj svetovati, kako naj se to ali uno popravi in še zboljša.

Drugače pa se mu je godilo na gimnaziji pri lahkomišljeni in dostikrat preširni mladini. Pač so tudi tù nekteri nosili mu lepe spise, mnogi pa mojih součencev so le sklanjali in spregali v VII., pa še v VIII. gimnazijskem razredu, in to je ostalo neki, dokler je javno učil Metelko.

Šolske naloge je dajal naj rajši iz slovnice, o čerko- in pravopisji, o glasu, náglasu in naglaskih, o glagolu, pa tudi iz višega jezikoslovja, iz književne zgodovine, potem o pravi oliki, o pridnosti in marljivosti v mladosti, o premagovanji samega sebe, o modrosti in nasproti o neolikanosti, lenobi in zanikernosti, o mladostni nagajivosti in preširnosti, o drugih njenih napakah in njihovih žalostnih nasledkih; n. pr.:

Kteri razložek je med navodom in sestavo slovanskih čerkopisov? Z Gajico se pride velikrat pri glasnikih in soglasnikih v zadrego, s Cirilico pa nikoli ne; zakaj in kako to? — Kteri razložek je med cirilskim in tevtonskim pravopisjem, ktero je bolje in kdaj posebno potrebno? — Ktere zadrege se velikrat primerijo pri branji pisem v sicer sploh navadnem tevtonskem čerkopisu, in kako si je v tem pomagati? — Kaj je glas, kaj náglas, koliko različnih glasov in koliko náglasov imamo v slovenščini? Kaj izide iz premembe glasa, kaj iz premembe náglasa? — Koliktera je izreka glasnikov, ktera je prava raba naglasnih znamenj, in ktera njih napéna raba se v sedanjem pisanju večkrat vidi? — Kako ločimo v govoru glas od náglasa in kako v pisanju oba pri vsih samoglasnikih zaznamvamo; kdaj se náglas mora in kdaj se ne more prav zaznamvati? — Kteri samoglasniki in kdaj delajo dvoumnost v besedah in ktera je prava stava slovenskih samoglasnikov mém nemških? — Kteri predlogi po spremembi náglasa sklon spreminé? Ali tudi podvojena zateza pomen besede loči? To naj se v zgledih skaže. — Ktere posebnosti ima polglasni e v izreki in v pisanju? — Ima li polglasnik lastnijo pravega glasnika in kako se v tevtonskem čerkopisu zaznamva? Kolikéri je polglasnik po izviru in kolikéri po slovniški rabi?

Ali je dosti za slovenski pravopis le sklanje in skladnjo dobro znati brez znanosti izobraženja besed, in ali se more kdo tega brez slovnice naučiti? — Kteri izobrazni zlogi ali izobrazniki pri zmanjšavnih in drugih imenih se v tevtonskem čerkopisu po pravi izreki ne morejo pisati in kako jih moramo pisati po Gajici? — Ktere številke se rabijo v skladnji imenom, ktere prilogom enako, ktere in kdaj vladajo rodivnega? — Ktera je prava raba osebnih zaimen po obeh oblikah, ki naj se tukaj naznanijo po skladnji in sestavi s predlogi? — V ktere razrede smo razdelili glagole in ktere obrazve se po tej razdelitvi bolj različne vidijo? Kako se od tod skaže, da glagoli mahnuti, dvignuti itd. nimajo izobrazne priličnosti v slovenskem, in da sodivna stopnja nižji, višji itd. brez j ima svojo priličnost? — Kteri so glagolski značaji, in kteri zmed njih se brez znanosti glagolskih oblik ne morejo prav izobraziti? — Zakaj imamo v

slovenskem tako malo nepravnih glagolov, in ali je bilo vselej tako? Ktere napake se prigodé v pisanji iz neznanosti glagolskih oblik? To naj se s pri-stavkom zadetih pravil v zgledih skaže.

Zakaj je k veljavni pisavi znanje slovnice neogiblivo potrebno? — Zakaj go-spóda, kateri v slovenščini ostudne napake dela, tudi sicer malo čislajo? — Iz slovnice in slovstva je skazati, da so resnične té Kvintilijanove besede: Slovniška uče-nost je izmed vsih vednost edina, ktera več koristi prinese, kakor kaže; kaže namreč le majhne reči, pa je podpora vsim, tudi nar večim učenostim in torej potrebna mladini, prijetna starim, in vsim mila spremljevalka skrivnost. — Ktere posebne koristi prinese ukoslovcu doveršeno znanje slovenščine? — Zakaj smo dolžni slovenščino mikati in sicer tudi po njenem duhu, ne le po njeni telesni snovi? — V katerih notranjih in vnanjih zadevah je pri nas slovenščina mém nemščine, in ali ne zahtevajo različne zadéve različnega navoda v učenji? — Kako se da skazati, da nimajo vsi jeziki enake vrednosti, in da slovenski nemškega preseže?

Zakaj je za omiko slovenščine treba tudi njeno slovstvo dobro znati, in ktero djansko korist nam prinese to znanje? — Kdo sta bila Ciril in Metodij, in zakaj jima veliko hvalo vemo? — Kaj vemo zanimivega od o. Maksima, od Atoškega gorovja; o glagoliškem slovstvu, v ktere dobe se razdeli in od kod so mu rusnije?

Če se dušnim in telesnim močem že v mladosti prava natega da, se je nadjati srečnega življenja. — Kdor majhnoto reči zanemarja, velikoto zgubi. — Lenoba je gnjezdo, v katerem se vsaktera hudobija zleže. — Kakor za polžem smerkova steza, tako za razuzdanim človekom pohujšanje gre. — Hinavec in pijanec oskrunita nad seboj nar večí božji dar; prvi zanapčva, drugi zapije svojo pamet. — Kakor se stoječa voda usmradi, tako se človek v lenobi spridi. — Bahač in prevzetnež le malo imá in malo veljá. — Kakor se prazno klasje mémo polnega vzdiguje, tako si prazna glava več od učene domišljuje. — Napuh in popačeno serce sta nar večí ovirka izobraženosti. — Zla zadira ima mnoge hude posledke. — Ksanje mladostne preširnosti v poznejih časih malo pomaga. — Preširnost pripravi človeka v velike zadrege. — V mladosti navajeno neo-likano vedenje jo velika nesreča za ves čas življenja. — Jeziku berzda reč je lépa, — Ker kdor je nima, se mu utépa. — Olik ali izobraženost se posebno razodeva po skerbni prejemi družih volje v svojo. — Kdor nagaja, gotovo drugim hudo, sam sebi pa vselej nar huje stori. — Brez zatajenja samega sebe ali premagovanja svojega nagnjenja ni mogoče izobraženosti doseči in celó misliti je ne. — Ne smejaj se o nečasu in ne govori prederzno; uno te kaže nemodrega, to neumnega. — Seneka pripoveduje od modrega Sekstja, da si je vsak dan, preden je šel počivat, te tri vprašanja postavil: Ktero rano si dans na sebi zacelil? Kteri napaki se ubranil? V katerem obziru se poboljšal? Današnja naloga zahteva namen in veljavo teh vprašanj pokazati. — Seneka pravi: Preden se hočeš poboljšati, moraš spoznati sam sebe: ker začetek tvojega blagra je spo-znanje tvojih napak itd. itd.

42. Kdor hoče pravilno pisati, mora se slovnice učiti, dokler je še mlad; nekako tudi o tem nauku veljá: „Ura zamujena — ne pride nobena“. Tega pa lahko miselna mladina velikrat noče spoznati. Taka, tudi prav zmožna, za slovenščino strastno vneta mladina je Metelkotu prizadevala dokaj grenjav, bodi si pismeno, bodi si ustmeno, in le čuditi se mora človek, kako mirno je presojal on tudi take reči. V dokaz náte le spiska

dveh slovečih pa obéh že umerlih pisateljev o slovniški učenosti po prej naznanjenih besedah Kvintilijanovih, da se tim bolje pokaže starega učitelja previdna resnoba, pa mladih dijakov (časih — brez zamere — divjakov) preširna kratkovidnost. Spiska sta v tedanji obliki z vmes rudeče pisanimi, tukaj v oklepih različno tiskanimi opombami Metelkovimi.

I. „Da slovniška učenost več prinese, kakor pa kaže, je tako gotovo, da nar bolj zabita buča nad to resnico dvomila ne bo; le pogledjmo namreč, kaj je že ta učenost prinesla in vidili bomo cele sklade slovnice i družih slovstvenih neizrečeno učenih knjig; kaže pa nasproti tako malo, da ni bolj krotke živali, kakor je slovničar, ki se le s čerkami peča. (Ni lepo rečeno.)

Da je potrebna podpora vsmi učenostim, se bo pa iz tega nar lože previditi dalo, če je bila med vsimi učenostmi nar perva na svetu, ker dokler podpore ni, tudi reč, ki ima na nji stati, obstati ne more. Če je pa taka ali ne, pa vsak vé, i ni treba, da bi mu jaz to reč dalje razlagal.

Da je slovnica mladini potrebna, pa mora zopet gotova resnica biti, sicer bi je nam ne vlivali tako v glavo, da nas že glava i trebuh od nje boli. (Vaša oholnost je tega kriva, ki vas pa, ako je ne premagate, v prepad pahne.)

Prijetna starim že mora tudi biti, ker se tako zakopljejo v stare rokopise, slovnice i zastarane oblike, kakor kert v zemljo. (To je gerdazarobljenost.)

Da pa vsmi mila ni, naša vsa šola lahko v dokaz služi, ker vsak je ima že toliko v želodcu, da se mu preseda, da si ravno je še vsacimu kaj manjka. (Če je manjka, je ni preveč.)

Od skrivnost, ki bi jih slovnica spremljevala, nič ne vem, i ako bi tudi kaj vedel, od skrivnost se ne smegovoriti. (Vsaj toliko bi se moglo povedati, v čem skrivnost obstojí.)

Na čelu je tej nalogi rudeče napisana razsodba:

Slovnica dosti olikana, če tudi ne godna.

Vredeva terda, zoperna, slovniški učenosti sovražna, neizpeljana.

II. „Ali se je Homer učil slovnice, ali pa Mozes? Učeni možje še niso skazali tega. Ali pa zavoljo tega ni slovnica potrebna? — Potrebna je! Zakaj? zato, ker je Kvintiljan rekel. On gotovo ni brez pomislika govoril. Verjemimo mu torej in učimo se slovnice, saj je ona spremljevalka skrivnost. Kdor se nje uči, na veke ne bo pogubljen, ker le tisti, ki nima skrivnost na jeziku, in ki to v sercu odberži, kar mu prijatelj ali kdo drugi zaupa, je mož, ki prijatla ljubi, kakor Bog zapové, in kdor prijatla ljubi, kakor Bog zapové, bo zveličan. (To ne gre sem.) Srečen je torej tisti, ki se slovnice uči.

Ona prinese veliko koristi; če se postavim učenec slabo slovnice uči, koliko jeze prizadene učeniku, koliko risov mora ta s tužnim sercom narediti, in svinčnik se grobu bliža. Ali ni torej vsak bedakast, če se slovnice bojí, saj še ni nobenimu nič hudiga storila, razun tistimu, ki hoče bistroumno kako slovniško resnico spričati, in ga strela praviga moža v molčanje pobije. — Potrebna je mladim. Resnično, v Rimu je vsak deček najprej k slovničarju šel, in ko je enmalo odrasel, koj ga je zapustil. Torej je nam treba, zdaj dokler smo še majhni dečki, se slovnice učiti, kadar bomo pa seženj veliki, se bomo kaj drugega poprijeli, in to nam bo gotovo dobro od rok šlo, ker bomo terdo na slovnici stali. (Vse je skerhano in nezvezano.) —

Prijeta je starim, saj imamo dosti izgledov, toraj nam ni treba tega dalje dokazovati. — Kaj iz tega sledi?

Učimo se slovnice pridno, ker le ona je, ki nas v pisanji vodi po pravi poti, da ne zajdemo v goščavo zmot, ker vsak, ki enkrat vanjo zajde, je revež, kteriga je oslepila zmeta, dese je bo le s težkim sercom znebil. In ta človek je gotovo pomilovanja vreden. (Naloga je vsa zanemarjena.) Horaci je rekel:

Vos exemplaria graeca versate manu diurna, versate manu nocturna.

In kar je rekel Horaci, to bomo obrnili na slovnico in zaklicali:

Učimo se slovnice z dušo in telesam.“ (Kje je pamet?)

Konec te naloge je opomba: „Vaša oholnost, prehlópnost, prejezičnost Vam žugajo prepad. Na čelu pa:

Slovnica sama na sebi ni brez veljave.

Vredeva terda, neslana, gerčasta.

Obéma téma prav zmožnima učencema je napovedoval Metelko prepad, ako ne premagata oholnosti svoje; in res, umerla sta oba v naj boljših letih prevred za-se, prerano za narod. — Tako je tudi drugim čertal napake in grajal jih v šoli, češ, da je slovnica „prenagljena, pomanjkljiva, po lahkomišljenosti ali zanikernosti verzélasta, na zeló nizki stopnji, silo zanemarjena; vredeva pa v pravi zvezi dobra, godna, ali pa prenizke modrosti, berzna, nepremišljena, pokvarljiva. — Vaša nepaznost in razmišljenost delo uničuje. — Vaša razposajenost se razodeva kakor sploh v Vaši osebi, tako tudi tukaj v osebnih zaizenih“! itd. —

Tako je pismeno pa tudi ustmeno marsikteremu povedal ob kratkem, kar mu je šlo. Dobro še pomnim, da je součencu mojemu na glasno vprašanje: Zakaj ste mi podčrtali sonce brez l, sej Hrovatje tudi pišejo sonce? — kratko pa krepko odgovoril: Hrovatje tudi pišejo dug pa vuk. Kar omolknil je součenec moj, češ, slovenski pišem dolg pa volk, pisati mi je toraj tudi solnce ne pa sonce. — Bil je Metelko Dolenc, in marsiktero je mógel preslišati o polglasniku, o predin zaglasnim é, o dolenski izreki, o nenavadnih besedah v slovnici itd.; toda — bil je tudi, kakor pravi Slomšek, ves Slovenec, in znal je toraj Gorenecem in Notranjcem povedati jo po slovenski, kadar je bilo treba. Na preneumne ali prederzne ugovore navadno ni imel odgovora. Tako mi je sam pripovedoval o učencu, kteri je hudo jezikal, da „gonobiti verderben, schänden, gonoba Uebertreibung, Schande str. 115 v Lehrgebäude“ — ni nikjer v navadi; da mu je pa malo pozneje brat njegov s kmetov rekel: sej sem ti že večkrat pravil, če boš tako nagle jeze, da se boš sam „ugonobil“!

Kakor Vodniku so poslednje leta tudi Metelkotu nekteri dijaki („Leichtsinnige — ich will sie nicht Schüler nennen — erfrechten sich, den Unterricht zu stören“ — piše prof. Petruzzi v Vodnik Album pg. 14).

zeló nagajali ter ponašali se z rečmi, katerih so se pozneje sramovali. In res, nikogar še nisem čul, da bi se bil hvalil: „To smo ga dajali, prav mu je bilo itd.“; — marsikoga pa sem slišal, ki je omilovaje spoznal: „To ni bilo prav, to je bilo prehudo, žal mi je, da se nisem bolje učil slovenščine, da Metelkota nisem rajši poslušal; zdaj bi pisal rad to in to, pa ne znam pravilno, popravljat dajati drugim me je sram itd.“ — In koliko dobrega blaga ostane tako v predalu, bodi si v rokopisih, bodi si le v možganih, ter ne pride na dan, narodu slovenskemu na zgubo!

Kakor Vodnik je tudi Metelko take djanja navadno pripisoval mladostni nagajivosti in razposajenosti. Nekteri so mu šteli to v zlo, da je molčečnost njegova bila boječnost, krotkost le slabost; toda — šolski zapisniki kažejo, da je dobro poznal svoje učence, in skušnja poterjuje, da je dvojka pa trojka njegova nekterega spodbodla, ki prej ni maral, poznej pa se je iskreno poprijel slovenščine in marljivo pospeševal nje slovstvo. — „Redek dar je bil njegov mirni duh, zlata in občudovanja vredna njegova poterpežljivost z marsikterikrat sitno in nepremišljeno mladostjo (Zg. Dan. 1861)“. Pripoveduje se, da mu je v tem bilo vodilo: „Wenn Kinder schwätzen, so strafft man sie. Wenn Erwachsene schwätzen, so ermahnt man sie; wenn die Ermahnung nichts fruchtet, so nimmt man sich zur Notiz; und wenn der Notizen viele sind, wird man — unwillig!“ — Vidi se, da je ravnal z mladino tudi prav po Vodnikovo, svést si tega, kar piše ranjki Matija Vertovec (r. l. 1784, u. 1851.) o njej vsem rednikom: Spomnite se in živo si k sercu vzemite, da je mladost rada lahkomiselna, hitro pozabljiva in velikrat prenagla. —

43. Kar je pisal J. Navratil o dr. Fr. Miklošiču, veljá prav za prav o prof. Fr. Metelkotu, da je bil prijatelj čiste slovenščine; mešanica iz vsih narečij in slovnic slovanskih mu je bila gnjusoba in krivica nad častitljivim jezikom slovenskim, ki se kvari s takim početjem, katero zadušiti nameruje živi jezik svojega ljudstva. Jezik ni igrača, da bi ga vsakdo šemil po praznih domišljijah; — jezik je božji dar ljudstvu, da se v vednostih povzdigujejo na zmirom višjo stopnjo omike v svojem lastnem jeziku. Čistiti, likati, izobraževati je treba jezik naš, ne pa šemariti ga, da ni ne slovenski, ne hrovaški, ne serbski, ne česki, ne ruski itd. (Vid. Koledartik 1854. str. 41.)

Motil bi se, kdor bi mislil, da Metelko s časom ni napredoval v jezikoslovnem nauku, ali da je slovnica bila verhunec vsega njegovega znanja! Napredoval je — se vé — korak za korakom, ne pa — na vrat na nos, kakor so zahtevali sim ter tje navdušeni mladiči slovenski, kteri so bili danes Slovenci, jutri Pol-ali Jugoslovani, pojutrišnjem Pan-ali Vseslovani! — „Zakaj ste mi to podčertali? To je ilirsko. Kaj čudno je to,

da učeni gospod o ilirskem slovstvu tako malo veste! Ne premenim pa nič, ker je vse prav. Pisal sem v duhu slovanstva. Brez lastnega prepričanja nisim celo nič pisal . . . Bote rekli, neizrečeno prederzno je kaj takega od dijakov? Druzega Vam, častiti gospod, ne vem odgovoriti, kot da sim istino govoril. Če jo že Vi spoznate, ali ne, istina je vse jedno, dasiravno sim jo le kot Vaš učenec pisal«. Takim učencem je Metelko navadno prav mirno kazal Ezopovo basen o žabi in volu, koja se po njegovi slovniči glasí tako-le:

»Žaba je vidila vola na travniku, in želí njemu enaka biti. Začne tedej svojo gerbasto kožo napihovati, ter vpraša svoje tovaršice: Ali nisem tako velika kakor vol? Nisi ne, ji pravijo. Le še bolj se napenja, ter vpraša: Sem zdej vender velikemu volu enaka? Spet ji odgovoré, da ne. Pa ne neha; z vso močjo se bolj in bolj napenja, in razpoči.

Napuh v nesrečo pripravi. Kdor sam sebe prav pozná, se nima čemu napihovati«.

„Vidim, da so Slovenci le vaščani (Kleinstädter), mu je pisal spet neki učenec; terdijo le svojo zlodjevo termo, in nočejo se pridružiti drugim Jugoslovanom . . . Le po berglah se vleče naše slovstvo. Za slovstvene prepire si v lase segajo, drugi narodi se jim smeja, sovražnik jih podpira in vidi, kako krasno mu v žrelo hité. V šolskih vajah se mladina, iz ktere bi mogli potlej postati možje naroda, le malo, ali bolj prav, nič slovanskega duha ne navžije, in tako se že večidel v mladosti domači jezik vsakemu prignjusi in Boga hvali, da se ga je vendar znebil tega mučenja. In večidel je le vsak, če ima kaj estetičnega duha, napolnjen z ljubeznijo do nemškega jezika. To je pravi stan naših slovstvenih Epigonov. Rekel bi kdo, da jest sem malo vnet za svoj narod, ki ga ne hvalim; ali še preveč sem iskren in ljubim ga strastno, pa nisem vaščan, ampak občni Slovan! . . Imam le ranjeno in včasih kervavo serce, glavo pa polno obupa in nade in čudnih načrtov, kako bi le kterikrat mogel za en vinar pripomoti, da bi bil moj slovanski narod prvi in naj slavniji tega sveta itd.«. Taki ješči mladini nasproti je Metelko — se vé — vse prehomeopatično učil slovenščino, da si ravno je od leta do leta bolj segal v znanstveno jezikoslovje in v književno zgodovino, kar spričujejo že tudi naloge, ktere so brez dvoma vjemale se z naukom samim.

Nekterim tako vžganim dijakom je bilo slovenščine po šolah vse premalo, mnogim pa še preveč, vzlásti nekterim domačim in tujim profesorjem, kterim je bilo toraj prav po godu, da se slovenščina ne osebno ne vradno ni pospeševala, in radostno so si časih — sam sem jih čul — pripovedovali serborite djanja dijaške v šoli slovenski. Razun tega ni bilo pripravnih knjig, in znak iz slovenščine nikomur ni škodval. Kako težaven stan je imel tedaj Metelko med učenci in učeniki, si potem vsakdo lahko misli.

Sreča, velika sreča zanj in za slovensko reč je bila, da je l. 1852 ljubljanska gimnazija dobila ravnatelja, kteri je bil do vseh ravnega duhá ter duhá slovanskega, in taje bil Jan Nečásek. V kratkem spozná nevgodne razmere tukajšnje, pa hvalne lastnosti in književne zasluge Metelkove. Česki Slovan vidi, da Metelko dela do svojesive starosti kakti slovenski Dobrovski, ter ga podpira krepko pri vseh

njegovih šolskih opravilih. Močen na duhu je slabel Metelko na očeh; razun pogostnih šolskih sej ali skupnih posvetovanj po novi učni osnovi so ga mučile vzlasti premnoge naloge, ki so slabotnim očem res prave nadloge. Učil je toraj od l. 1854/5 le še v VII. pa v VIII. razredu, in ker je sila tudi tū do verha prikipela, hodi ravnatelj Nečasek dve poslednji leti sam z njim v šolo, češ, da se učí slovenščine, v resnici pa njemu za brambo proti derzni mladini.

Po tolicih notranjih in vnanjih šolskih spremembah si Metelko želi stanovitnega pokoja. S posebno dr. Maderjevo spritbo hudo oslabilih oči ga poprosi 28. maja l. 1857, ter dobí po sklepu cesarskem 18. avgusta verh pokojnine za slovstvene zasluge svoje tudi zlati križec s krono. To pa na iskreno priporočbo Nečaseka, kateri mi je sam pravil, da je v dotičnem pisanji, razun zveste vdanosti do svetle cesarske rodovine, povzdigal vzlasti književno delovanje njegovo. *„Der feierliche Akt — piše v gimnazijskem izvístji l. 1858 o tém Nečasek sam — ging am 10. September 1857 um 11 Uhr im Praesidial-Bureau vor sich, wo Se. Excellenz der k. k. Herr Statthalter Gustav Graf Chorinsky, in Gegenwart des Gymnasial- und mehrerer Mitglieder der übrigen Lehrkörper unserer Stadt — nach einer der Feier des Tages und den Verdiensten des Jubilanten angemessenen Rede dem im Staatsdienste egrauten Veteranen des Lehramtes die hohe Auszeichnung an die Brust heftete. Der Jubilant sprach hierauf tief gerührt dem erhabenen Monarchen und dem k. k. Herrn Statthalter seinen ehrfurchtsvollen Dank aus. Das Verdienst, welches sich Professor Metelko während seiner mehr als vierzigjährigen Lehrerswirksamkeit um die Ausbildung der slovenischen Sprache durch schriftstellerische Leistungen erworben, ist weit über Krain's Grenzen bekannt“.*

Tako je tedaj tudi Metelko za slovstveno delovanje slovensko dobil cesarsko poslavljenje, kakor pred njim že Japel, Kopitar, Miklosič. Bila pa je Metelkova v tem oziru sama priprostost, in pripovedovali so mi tedaj vprični, da je razun svetlemu cesarju in njegovemu visokemu namestniku očitno takrat hvalo dajal tudi blagemu ravnatelju, ki mu je poslednji čas tako verlo pomagal krotiti derzno šolsko mladino! — „Vekša ko je pravičnega moža vrednost, vekša je tudi njegova ponižnost, ako je mož po volji božji,“ piše Slomšek o lepi zvezdi slovenskega slovstva, o ranjem Japelnu (Drobtince l. 1852. str. 126. — Koledarčik Bleiweis. l. 1856. str. 29.). Koristne njegove bukve, osebne zasluge in izverstne dušne lastnosti so bile tudi svetlemu cesarju znane, in zlata svetinja mu je bila poslana. Poklican v Ljubljano častito znamenje prejet, se je pešec podal na pot — kakor sem slišal pripovedovati. Po cesti se za njim pripelja gospod, kateri se je ravno na to slovesnost v mesto namenil. Vgledaje ponižnega Japelnega pešca ga prijazno po-

vabi, naj se ž njim pelja na častito obhajo, ktera je njemu veljala. Blažen mož, kateri več veljá pred Bogom in pri pravičnih ljudeh, kakor se sam obraja; le on lahko zadovoljno in veselo živi, kajti več prejme kakor po svojih mislih zasluži in poželi. Zadovoljnost je polovica življenja! ona je prave keršanske modrosti blažena hčer, pa le onemu zvesta družica, ki brez truda za božje kraljestvo dela in za blagost svojega naroda skerbi. Tako je delal tudi Metelko do svoje sive starosti kakti naš drugi Dobrovski.

Metelko

slovenskem slovstvu.

Tihemu potoku podoben, ki lepe senošeti in ravne polje
reši, je delal Metelko do svoje sive starosti kakti
naš drugi Dobrovski. Bil je Metelko vas Slovenec
in pa Olovec. Bodi mu slava!

St. o m. š. k.

E.

44. V miru je Metelko naj rajši pečal se s slovenščino, marljivo je prebiral časnike in knjige, vzlasti slovenske. — Slabel je telesno, na obeh, nikakor pa na duhu. Vidi se to že iz tega, da je poslednji dve leti svojega službovanja bil jako delaven. Kar je slovenščino učil le še v dveh višjih razredih, je pa v zborih Zgodovinskega društva pogostoma čital ali govoril kaj iz slovstva slovenskega in zgodovine njegove. Zdi se mi, da ga je Nečásek pripravil na to, svést si, da bodo književne povesti, ki jih je slišal pri njem v šoli, v društvu mikale tudi odrasle zgodovinarje. Govoril je Metelko le-tù po nemški, in ob kratkem so naznanjale se omenjene tvarine po Novicah l. 1857, obširniše pa nekaj po „Mittheilungen des historischen Vereins,“ nekaj po „Laibach. Ztg.“ l. 1856—1858.

Po tej poti so prišli na svetlo spiski na pr. l. 1856: *Die ältesten schriftlichen Denkmäler der Slaven; Geschichte des slovenischen Evangeliums, worauf die Könige von Frankreich bei ihrer Krönung den Eid geleistet haben; Ein Monogramm oder eine Inschrift in der Wochein und Profess. Grigorovič's von Charkow wissenschaftliche Reise durch Serbien, Bulgarien, Macedonien. und durch Laibach.* — L. 1857: *Ein Artikel der goldenen Bulle; Kopitar's und Dr. Miklosich's grossartige Leistungen im Fache der slovenischen Philologie; Pater Maximus, ein Martyrer für die wahren Grundsätze der slov. Grammatik; Die Slaven-Apostel Cyrill und Method; Vortrefflichkeit und Schicksale der cyrillischen Orthographie; Ueber Dobrowsky's Slavin.* — L. 1858: *Geschichte der sloven. Liturgie; Die slovenische Liturgie im Küstenlande.* —

Kadar smo l. 1858 slovesno obhajali stoletnico Vodnikovega rojstva, je očitno pomladil se nekoliko Metelko, naslednik njegov, in v Vodni. kov Spomenik, ki ga je l. 1859 na svitlo dal dr. E. H. Costa, je

str. 21. 22 pod naslovom: Valentin Vodnik, slovenski pisatelj — „de ponovljen spomin njegovih večno neumerljivih zaslug njegovo čast povikša, naznanil imenitniši dela njegove bistrumnosti in učenosti.“ — Pri Pesmih za pokušnjo l. 1806 pravi: „Te pesmi so bile po deželi z veseljem sprejete; iz teh so se slovinci prepričali, koliko premore njih jezik v lepoglasji, in de dozdej še niso vidili nobene pesmi prave cene v svojem jeziku. — V Pismenosti ali gramatiki za perve šole l. 1811 je spredej, piše spet Metelko, natisnjena njegova zgodovinska in veličanska pešem „Ilirija oživljena“, ki nima svoje enakosti v osegi in osodi. Skorej bi smeli reči, da ga ni Slovenca med izobraženimi, kteremu bi ta neprecenjena pesem ne bila že večkrat ogrela serca.“ — V rokopisu je zapustil tudi „Slovar“, ki se je Vodnik dolgo z njim trudil, je hribe in doline besed in izrazov zanj iskaje prehodil, njega natis v novicah oznanil, in prvo polo v pokušnjo tudi že bil dal natisniti. Ta slovar, ki ga ne le slovinci in drugi slovani, ampak tudi nemci, kateri imajo s slovinci opraviti, že toliko let z gorečimi željami pričakujejo, se ravno zdaj natiska in za-nj se bo Njih Prezvzišenosti našemu Premilostljivemu Gospodu Knezo-Škofu, ki so tolikanj velikodušno vse stroške za-nj prevzeli, za toliko dobroto dolžna hvala in slava v slovečem spominu vse prihodnje čase prepevala.“

Povedano je že bilo, da je rokopis Vodnikov bil last Metelkova, in da ga je l. 1848 radevoljno prepustil društvu Slovenskemu, in kako je po nemilih prigodkih zastala vsa ta reč. Sproži pa jo dr. J. Bleiweis, poklonivši svoj slovenski Koledarčik l. 1854 s podobo Vodnikovo ljubljanskemu knezu A. A. Wolfu, kateri nato nekako o svoji zlati maši sklene na svetlobo dati dve zlati knjigi narodu slovenskemu v prid in radost, in sicer: Sveto pismo, pa Slovenski slovar. Tega vredovanje prevzame po dr. Bleiweisovem nasvetu sloveči M. Cigale, ter ga na podlagi Vodnikovega rokopisa v I. delu pa v 2 zvezkih (Deutsch-slov. Wörterbuch. I. II. Theil. XIII. 8. SS. 2012.) z nekterimi pomočniki spravi na svetlo l. 1860; unega vredovanje pa prevzame po škofovi volitvi čestiti J. Volc, ter ga na podlagi nemške, po Vulgati narejene prestave in razlage dr. Aliolitove v šestih zvezkih z nekterimi sodelavci doverši l. 1863.

Krasna venca ste te dve knjigi knezu Antonu Alojziju, in kakor se sveti v uni, tako lepo sije tudi v tej ime Metelko.

Neprecenljivo dobroto je storil knez Anton Alojzij slovenskemu narodu, da mu je na svoje stroške tiskati dal slovar, in kakor se bere v predgovoru str. VII—IX. je Metelko prebiral in pomnoževal rokopis še pred tiskom, kar je naznanjeno tudi sim ter tje v knjigi sami. Koj tedaj so iskati jeli podlage za II. slovensko-nemški del. Oglasi se J.

Zalokar, nekdanji sloveči Metelkovec, da spisuje slovenski slovar po koreninah ali besedoslovji. Poprašan je bil o tej reči tudi Metelko. Kar jezikoslovec je bil, koj ves vnet za tako jezikoslovno vredbo, češ, da se po njej pospešuje pravo jezikoslovje, in da se po tej poti bolje in lažje nauči človek jezika slovenskega. Toda bolj djanski Slovenci so odsvetovali omenjeno vredbo, ter nasvetovali slovar v navadni abecedni obliki, in res je predelal na to J. Zalokar (u. 11. septembra 1872) svoj rokopis, kateri ima z Miklošičevim in Cafovim, s katerim je v slovarskih rečeh Metelko dopisoval si za davno prej, podlaga biti II. slovensko-nemškemu delu. Žali Bog, da veleslavni založnik ni doživel ni I. celega dela (u. 7. febr. 1859); II. je po njem Slovincem sicer zagotovljen, dogotovljen pa sedaj še — l. 1873 — ni, ker so nasledniki tega poročila menda le preveč književnega, premalo pa kneževnega duha!

Kakor slovarja, pa še bolj, so duhovni in sploh katoliški Slovenci želeli primerno poslovenjenega svetega pisma, ker se je slovenščina v zadnjih letih čudovito zboljšala in olikala. Dobili smo je pod naslovom „Sveto pismo stare in nove zaveze z razlaganjem poleg nemškega, od apostolskega Sedeža poterjeniga sv. pisma, ki ga je iz Vulgate ponemčil in razložil Dr. Jožef Franc Allioli. Natisnjeno po povelji Gospoda Gospoda Antona Alojzja, Ljubljanskega Škofa. I—VI. V Ljubljani. Blaznik. 8. 1856—59.“ — Metelko je poslovenil bil preroka Ezechiela in Daniela, ki sta ponatisnjena v IV. zvezku l. 1859 str. 382—592. Bere se v predgovoru med sodelavci in pomočniki v I. zvezku l. 1857 str. XIV: František Metelko, učenik slovenščine v ljubljanskih latinskih šolah. — Preden je pa samo delo njegovo prikazalo se na svetlobo, je v latinskih šolah učenik slovenščine že bil tedaj v I. zvezku koj pred njim na tisti strani imenovani kaplan v Horjulu.

45. Tudi v miru Metelko nikdar ni bil brez dela. Prost latinskih šol je bil še vedno stolni katehet; marljivo je spovedoval v stolni cerkvi, in pustni pondeljek po navadi pridigoval. „Prava gnječa je bila v cerkvi tedaj, kadar je Metelko tehtno govoril v čisti, gladki in lahko umevni slovenščini“. Prihajali so k njegovim govorom celo taki, katerim pridige sicer niso bilo kaj zelo mar. Verno ga je poslušalo priprosto ljudstvo, in sam vem, kako zvesto smo pazili na besedo njegovo bogoslovci. Kako je pa na tanko izrekoval svoj polglasnik, visoki in globoki o, e s pred in zaglasnim i itd.! — Koliko moč je pa tudi imela njegova beseda in saj je bilo vsem očito, da premnoge mika lepa slovenščina, in da toraj cerkveni govornik čistote in lepote v besedi ne sme zanemarjati.

Bilo je l. 1851 pustni pondeljek, da je govoril od dušne slepote po reku: „In ljudje so bolj ljubili temó, kakor luč, zakaj njih dela so bile

hudozne». (Jan 3, 10). Govor nam je bil jako všeč, in poprosimo ga nekteri bogoslovci, naj nam dá tisto pridigo prepisati. Da se vidi, kaka je bila njegova beseda v cerkvenih govorih, kako priprosta pa vendar mična, kako je znal povedati jo Metelko v prilikah in podobah, naj posnamem nekoliko iz omenjene pridige v tedanji obliki.

„Kako žalosten, nevaren, objokovanja vreden je stan tistih, kateri so na duši slepi; strašna je dušna slepota sama na sebi, od tega v I. delu; se strašnejši je, ker je človek ne spozná, od tega v II. delu; in nar. strašnejši je, ker jo človek ljubi, od tega v III. delu.

Ni je na tem svetu šibe Božje, ktera bi bila za grešnika večji, grozovitnejši in strašnejši, kakor je ta, če ga Bog z dušno slepoto udari, t. j. če mu luč svoje gnade odtegne; luč gnade, ktera tamó naše pameti razkropí, ktera nas razsvetlí, de nevarne, krive in zapeljive pota svetá spoznamo; luč, pri kateri se nam krepost ali čednost in pobožnost, kakoršna je, lepa, prijetna, ljubeznjiva vidi; luč, brez ktere na poti pobožnosti, na poti proti nebesam le ene stopnje dalje ne moremo storiti; luč, brez ktere naša duša od vsiga tega, kar njeno zveličanje zadene, celó nič ne vidi in potlej celó nič ne razloči, kadar solnce in ž njim njegova svetloba, svetloba gnade zgine, ravno tako nič ne razloči, kakor kadar gosta temá, črna noč zemljo pokrije.

Kdo bi tedaj mogel velikost in grozovitnost te šibe božje zadosti popisati? Vse druge šibe božje, naj bojo še tako velike, zginejo, če se s to primerijo; ker pri vsih družih šibah božjih je z ostrostjo pravice božje tudi božja ljubezen sklenjena; šiba serditiga Boga se velikrat spremeni v šibo ljubezni polniga pastirja . . .

Vse zaderžanje tacih kristjanov — slepcev — kaže, de jih je zadela strašna šiba, s ktero je prerok Ezechiel žugal Izraelskimu kralju Sedekiu, rekoč: »V Babilon ga popeljem in vender ne bo vidil tega mesta« — kar se je tudi zgodilo. Mogočni kralj Nabuhodonozar ga premaga, dobí v svojo oblast, in mu ukaže oči izrovati in ga slepiga v Babilon peljati. Ravno tako se tudi dušnim slepcam godí. Oni živé v sredi pregrešniga sveta, v sredi vsih ostudnost polniga Babilona, in ga vender ne vidijo, ker so slepi. Babilonski so njih pogovori, ker so pohujšljivi, polni želca, polni smertniga strupa; Babilonsko je njih nagnjenje k prevzetnosti, nečimurnosti, k posvetnimu pregrešnemu veselju, igram, pijančevanju, plesu; Babilonsko je njih zaderžanje, polno nesramnosti, razuzdanja, pohujšanja, in vender, ker so slepi, ne vidijo Babilona, ampak še menijo, de so v božjim mestu Jeruzalemu.

De se bote pa od vsiga tega, kar sim dozdej govoril, še bolj prepričali, poslušajte prigodbo sv. pisma in učite se iz nje, kakšen konec ima dušna slepota, kadar jo človek ljubi. Ahab, Izraelski kralj, je bil sklenil nad Sirskiga kralja vojsko vzdigniti; vender pa vpraša za svet 400 prilizovavcov ali lažnjivih prerokov. Vsi mu z enim glasom srečo oznanujejo: »Pojdi, mu rekó, nad svoje sovražnike in gospod ti jih bo v roko dal.« — Ali — Ahab! Ahab! ti bi vender mogel pomisliti, de se ti tvoji preroki prilizujejo, de le zato tako govore, ker vedó, de hočeš ti tako imeti. Zakaj ne vprašaš Miheja, Gospodoviga preroka? — Miheja bom vprašal, nam odgovori Ahab, ki ga le viditi ne morem, zato ker mi nikoli sreče, ampak vselej nesrečo oznanuje! Pa — naj tedaj pride, de ga vprašam! »Mihej! ali smem iti nad Sirskiga kralja?« »Nikar ne hodi, mu odgovori Mihej, če greš, boš nesrečin.« — Ali nisim rekel, se začne Ahab jeziti, de mi Mihej nikoli nič dobriga, vselej le hudo prerokuje? Zgrabite Miheja, reče kralj svojim služabnikom, in verzite ga v ječo, dokler nazaj ne pridem;

jest grem z vojsko, kakor sim sklenil. — Pojdi tedaj slepi, nesrečni Ahab in stori, kar si sklenil, kamor te nagnjenje žene, in ker nočeš prihodnje nesreče viditi, pojdi, da jo skušiš! In to je tudi v resnici skusil: njegovi vojščaki so bili premagani, razkropljeni in on — umorjen.

Tako, ljubi kristjanje! se godi tistim slepim, kateri bi lahko vidili, pa nočejo. Slepi, nesrečni Ahabi so tudi med nami, ali vsaj zaslužijo to imé vsi tisti, kateri ljubijo dušno slepoto Iz notranje temé, ktera je v človeku, se pride v vnanjo temo, v temó peklenške ječe, večniga pogubljenja. Hodimo tedaj za lučjo, katero nam Bog pošlje, s katero nam po božjim povelji sv. katoliška cerkev sveti, in ta nas bo po tem življenji pripeljala k večni luči, v večno veselje«.

Kar stolni katehet je skor do svoje smerti — več kot 40 let — vsako nedeljo kerščanskega nauka Metelko učil rokodelske in obertnijske učence, in kar so premalo še morebiti nagajali mu v srednjih šolah, to so obilno nadomestovali le-ti v nedeljskih. Vzlasti pri njih se je „pokazala pravega misijonarja angeljska poterpežljivost“ (Vid. Siroška ustanova str. 8. 9.), in kdo bi si bil mislil, ravno ti mali poredneži so postali dobrote njegove deleži! „Paupertas turpia cogitat“ — to je skušal pri njih sam, in pomagaj človeku iz nemarnosti k potrebnemu živežu, in pomagal si mu dostikrat iz gerdobije k čednosti in pobožnemu djanju.

Kar človek je imel Metelko kaj malo potreb, in kakor sam nikdar brez dela ni bil, tako je vsakega budil k delavnosti in varčnosti svest si, da „Lenoba je mati revščine in korenina obupnosti. Kakor rija železo, tako sné lenoba dušne in telesne moči. Lenoba v mladosti prinese težko delo na starost. Pridno obdelovanje preminí pusto zemljo v rodovitno; tako se s pridnostjo povzdignejo dušne in telesne moči v vir prihodnje sreče. Kakor zemlja po predolgi moči svojo gorkoto in plodivnost zgubi; tako tudi duša in telo po nezmernosti. Nezdravo in sramotno je mere svojega želodca ne poznati. Kdor se je jedavost berzdati naučil, je veliko napakam vrata zaperl. Pijanec je podoben derečemu vozu brez voznika. Z vinom omamljenemu se lahko prigodi, kar dremločemu kočijažu. Platon je rekel: Vinska kupica spravi iz človeka celo resnico in vse skrivnosti. Po modrosti hrepeneči duh in pa delavno telo je zmožno spoznati, kar je človeku v korist, in storiti, kar nakani itd.“

Po tacih izrekih in pregovorih je tudi šolsko mladino ustmeno in pismeno budil k zmernosti in delavnosti. — „Den Hausbettel verabscheute Meteelko als eine Abart des Müssigganges; — Zimmer- und Hausthürbettler wies er mit kalten Worten ab“ (Fr. Met. Waisen-Stiftung, S. 8). Kjer pa je bila res potreba, je tudi rad pomagal, očito in prikrito, v mestu in na deželi, da velikrat levica ni vedila, kaj in koliko je storila desnica, in da je tudi v teh rečeh Metelko „podoben bil tihemu potoku, kateri lepe senožeti in ravne polja rosí“.

46. Tiho je živel Metelko v pokoju, spoštovan kar človek in kar duhoven. Po mnogoletnem učitelstvu in po knjigah, vzlasti po slovnici svoji je zaslovel, da ga je obiskal marsikteri književnik slovanski. Radostno nam je pravil še v šoli, kako sta goričevala Metelko pa Rus Viktor Grigorovič, profesor Kazanski, kadar je l. 1844 potovaje skozi Ljubljano pripovedoval mu marsikaj zanimivega iz Soluna, od Atoškega gorovja itd.

Poprej že l. 1841 sta ga obiskala ruska učenjaka Izmail Sreznjevskij in Peter Preis, profesorja v Petrogradu. Berž ko ne naprošena sta v Cirilici zapisala mu nekatere besedice v spominek. — Sreznjevskij na pr. 17. aprilja: „Ščastlivü (srečen), kto znalü soediniti ljubovi kü narodnosti sü ljuboviju kü narodu, kto znalü i svoj narodü ljubiti, i uvažati (čislati) drugihü svo bodu.“ — Preis pa 28. aprilja: „Vremë i blagodëteli i vragü narodovü. Blagodëteli — kogda oni moguče vyražavajutü ponëtie (po moči izrazujejo misel) o sebë vü sozdanijahü nauki i iskustva (v delih vede in umetnije); i vragü — kogda narodü terjaetü dovërie (zgubi, zaupanje) kü samomu sebë, kü svoëi slavë i silë (môči). Duhü novoj žizni, pronikajuščij (prešinjajoč) plemena Slavjanskija — čëmü dalje, tëmü glubže — kosnulse (dotaknil se, prešnil je) i Horutanü: vperedü, čada (naprej deca) Kirilla i Methodija!“ — L. 1860 mu je izverstni pisatelj Ivan Aksakov, nekdanj vrednik slovanskega Parusa v Moskvi, 5. junja na listek cirilski začerkal besede: „Tolko (le) soznanije načalü narodnosti možetü spasti (ohraniti) na rodnosti.“ —

S takimi možmi je rad govoril Metelko o Cirilici, ker potem je beseda sama po sebi nanekoliko ali Metelčico. — Menda posebno zato, ker sem l. 1849/50 poslušal njegov nauk o staroslovenščini, in je Nečaseku nasvetoval tudi za svojega naslednika. Kadar sem toraj l. 1857 s kmetov poklican na ljubljansko gimnazijo za učitelja vérstva in slovenstva, domá ali na sprehodu popraševal ga o slovstvenih rečeh, mi jih je vselej rad pojasnoval, in jako vesel je bil slišati, da hočem opraviti državno skušnjo za učiteljstvo slovensko. Tega vendar ni dočakal.

Mož resnične pobožnosti in previdne določnosti spiše l. majnika 1858 svojo slovečo oporoko, kakor sam pravi v začetku še „bei guter Gesundheit und vollkommenem Gebrauche meines Verstandes“, ter jo sklene „im hochgepriesenen Namen der allerheiligsten Dreieinigkeit“. — Jame pa pešati in boleha skor dve leti; zvesto opravlja vendar svojo duhovsko službo, spoveduje, mašuje navadno zgodaj, kar ga sveti dan l. 1860 obidejo težave tako hude, da zjutraj ob štirih komaj zverši eno sv. mašo. Domú prišel se vleže ter — sam homeopat — pošlje po

dr. Maderja homeopata. Radoveden popraša nekoga, kaj da mu je zapisal: nato pa se 'koj' dá previditi še tisti večer, ter reče svoji sestri: Zdaj pa le trguj! In res že 27. decembra mirno zaspi v Gospodu. Po lastni določbi v oporoki: 1. „Will ich, dass mein Körper nach hingschiedener Seele, die ich der unendlichen Barmherzigkeit Gottes mit kindlicher Zuversicht anempfehle, nach christkatholischem Gebrauche jedoch einfach beerdigt werde“ — je bil 29. decembra pogreb njegov vendar slovesen (unter allgemeiner Theilnahme), ker so razun učencev iz vseh šol ljubljanskih spremljali truplo njegovo premnogi meščani in ranjcega čestitelji na pokopališče k sv. Krištofu.

Naznanovaje smert Metelkovo so slovenski časniki naznanovali vzlasti njegovo oporoko, opisovali pa tudi ob kratkem življenje in slovstveno delovanje njegovo. Novice na pr. v št. 1. l. 1861 kažejo „ono žalostinko, da smo pokopali slavnoznane, doslužene učitelja slovenskega jezika... Zapustil nam ni slovstvenega dela nobenega imenitnega kakor slovnico svojo, pa s to si je postavil lep spominek na veke itd.“ — „Zg. Danica“ tudi v 1. št. l. 1861: „Šentjanžev dan ob 3/4 ponoči je ugasnila velika zvezda na obnebj slovenskiga slovstva; duhoven resnične pobožnosti, učen mož, oče ubožnih in potrebnih... Bili so ranjki gospod priprosti, z malim sami za se zadovoljni; kjer koli pa je bila kaka nesreča, pogoriše, lakota, ali sicer revšina ali potreba, so bili ranjki gotovi pomočnik... Večkrat smo le od strani zvedili, od ktere plati je prišlo, ko smo kak posebin dar v Danici zaznamnjali... Bog je ranjčimu pri vsih milosinah njih imetek obilno oblagodril, de bodo še pozne leta po njih smerti u boge zapušene sirote utého imele... Njih zasluge za slovensko slovstvo so sploh znane... mož brez strasti, verus Izraelita siine dolo itd.“ — Slovenski Glasnik v 2. št.: „Oznani po širokem svetu, posebno Slovanom, bitko zgubo, ki je nas Slovence te dni zadela... Umerl nam je visoko učeni in slavnoznani gospod profesor... Njegova slovnica slovenska ga bo slavila še pozno za nami... Njegove zadnje naredbe razodevajo v resnici blago serce in pravega rodoljuba itd.“ — Učiteljski Tovarš v 1. l.: „Njegovo ime se bo vedno lesketalo v slovenski literaturi.“ In v 2. l. je brati: „Čertica iz življenja slavnega gospoda Fr. Metelko-ta in dve prijazne besedi — ktere ste sedaj čez toliko let in po mnozih žalostnih skušnjah še bolj potrebne — slovenskim učiteljem;“ toraj o tej reči in njegovi oporoki nekoliko pozneje.

„Da se njegov spomin vredno preslavlja in ohrani, bi se mu spodobil tudi spominek na gomili, desiravno si je nar boljšiga med sirotami sam postavil“ — piše Danica v 1. l. in v 23. l. 1861: „Za spomin vsih vernih duš je dobil dobro zasluženo vezilo tudi naš ranjki

Metelko, oče sedanjih slovniško izobraženih Slovincov, namreč: teden spominek na svoj grob. Na čveterih stranéh se beró naslédnji napisi:

Franc. Ser. Metelko
Ad Eccl. Cathed. Lab. Catecheta,
Philolog. Sloven. Prof. p. o.
Nat. XIV. Jul. 1789. Deft. XXVII. Dec. 1860.

Bil v življenji je prijatelj ubožnih,	Mašnik, svete vere je učil resnice,
Rad natihama delil dobrote,	Mili jezik naš oteval iz tamnice,
Ves priprost v okoljšinah premožnih,	Mati Slava bode dobro ga pomnila,
Dede svoje storil je sirote.	Dokler nje beseda bo se govorila.

Aurea Cruce
Cum Corona
Pro Meritis Insignitus.

47. Posebna osoda je bila, da 24. dec. 1860 — skor o smerti Metelkovi — prinesó Novice sostavek: „Ozir na dozdanje slovenske alfabete — dovezete in ponujane“, ter v njem pomenljive besede: „Pri vseh novarijah je nasebna primernost najbolja priporočba . . . Ni nam treba na dolgo in široko preiskovati in dokazovati vzrokov, zakaj je izmed znanih dveh novarij za slovenski alfabet pred in po gajici ena za vselej že padla, druga se pa, pri vseh ponudbah in prestrojih, le še ne zasadí“.

Perva dveh novarij, ktera je po teh besedah padla za vselej, je bila Metelčica; drugo pa je snoval več kot trideset let Jožef Poklukar, korar stolne cerkve, bivni c. kr. učenik moralne in pastirske vednosti (r. v Gorjah l. 1791, u. v Ljubljani l. 1866). Sprožil jo je bil po Novicah že l. 1849 popraševaje: „Kako dolgo še ne bomo lažnivosti svojiga pravopisa slovó dali“? Odgovori mu prav šaljivo tedaj Podlipski v Sloveniji, in potem v Novicah: „Pišimo, kakor smo pisali“. Poklukar vendar snuje in sklada svoj pravopis, ter naznanivši ga v Novicah l. 1851 dá posebej na svetlo nemško knjižico: „Ankündigung eines Universal- oder Welt-Alphabetes, mit Beigabe eines Brevi manu-Vorschlages des slovenischen Alphabetes als Probe. Laibach, 1851. 8. S. 42.“ — Poslal je bil neki to svojo osnovo v Mnihov in v Moskvo, pa od nikoder ni bilo ne duha ne sluha o njej. Stroji jo sam ter vedno prenareja, in l. 1860 jame zopet ponujati svojo „poskušnjo novih domestivnih čerk za slovenski alfabet“ (Novic. l. 34. 48.), kar mu v 52. l. Abecedar (menda spet Podlipski t. j. P. Hicinger) razun drugih resnic pové tudi, da „prepozno je misliti na vpeljavo le nekterih domestivnih čerk, če še toliko ugodnih, ker nam — Slovencom — že terka na duri . . . Cirilica“. — L. 1861 dá Poklukar tretji in zadnji natis svoje abecedne poskušnje v Novice s pristavkom, da bode omenjeno delo pod naslovom: „Allgem. Slov. und Universal- oder Weltalphabet“ z „analitiko in

sintetiko lat. alfabetu“ v ljubljanskem muzeju za 8000 gld. na ponudbo. — Vem, da so tedaj nekteri, siti vse abecedarije, smeje popraševali, je-li on ponuja toliko svoto, ktero je celó v svoji oporoki odmenil za dobrotne naprave?! — Metelko pa je v svoji Pismenici o Poklukarjevi poskušnji zapisal si te-le besede: „Potreba poprave čerkopisa je sosebno v slovenskem narečji silno velika, in vsako delo, ktero pomaga to popravo prej dognati, ima gotovo velike zasluge“.

Kar je v svoji abecedi cenil Metelko naj više, to mu je v omenjenem oziru (Novic. 1860 l. 52) grajal Abecedar naj hujše: „pologlasnik, češ, da je namestoval mu sam vse petere glasnice ojstro naglašene, ravno kakor nekdanji gimnazijalni adjunkt tudi vse šestere učnike (naglašane), kadar je ktereга zmanjkalo v katerem koli višjem ali nižjem razredu; da pologlasnik, ki je bil tako rekoč serčna žila vse te znajdbe, prav za prav ni bil družega, kot le peto kolo tega novočérškega voza“ (str. 416). — Toda — le gimnazijski vodja vé, kako vgoden je „adjunkt“, kadar obolí ta ali uni „profesor“, in — le voznik vé, kako dobro je peto kolo, kadar se potre mu — četerto!

Jako je čislal Metelkoto gimnazijski ravnatelj J. Nečasek, in kadar koli je o njegovem godu prišel mu čestitat, dobil je vselej 10 gld. za ubožnico gimnazijsko. Po smerti Metelkovi je l. 1860 koj 3. jan. v Zgodovinskem društvu priobčil zanimive čertice iz njegovega življenja, v „Programm u. Jahresbericht d. O. Gymn. S. 58“ pa po virih sam skerbno sostavil mu spomenico ter kratko pa dostojno popisal življenje, lastnijo in delovanje njegovo. V tem spisku so poleg že zuanih reči braťi tudi besede: „— überdiess verfasste Metelko mehrere Uebersetzungen und kleinere Aufsätze, welche in den Mittheilungen des historischen Vereins für Krain enthalten, einzelne noch im Manuscripte (z. B. eine sloven. Literatur-Geschichte) vorhanden sind.“ —

L. 1852 je dr. Miklosič pisal v „Lautlehre der neuslov. spr.“ str. 230: „Der vocal *r* lebt im slovenischen fort... Die neuslovenischen grammatiker sind indessen nicht zur erkenntniss der vokalischen Natur des *r* gelangt, indem sie serce, terpeti und sogar kardelo (jarnik) schreiben; selbst Metelko hat sich, wie es scheint, von der altslovenischen schreibweise bestimmen lassen, dem vocal *r* einen halbvocal beizugesellen, den er dem *r* vorsetzt: sm^hrt, obgleich jer im slovenischen ausnahmslos dem *r* nachgesetzt erscheint; bloss in den für die ungarischen Slovenen gedruckten büchern wird richtig srce, trpeti u. s. w. geschrieben, so dass auch hier die einfalt richtiger sieht als der verstand der verständigen.“ — Po Miklosiču so očitali Metelku to-isto profesorji A. Lesar (Jahresb. U. Realsch. 1861), J. Macun (Novic. l. 1862), V. Jagić (Književnik I, 1.) itd. — „Morebiti je ravno ranjki Metelko v svoji sicer izvrstno izdelani slovnici največ pripomogel, da

se nismo do sedaj pravega poprijeli, ter po krivi neki misli, kot da ne bi poznal samoglasne narave te pismenke, v njegovo (!) slovnico str. 3 pisal je: *tard, smart parst i. t. d.*, kot da bi bil pred *r* polglasnik, kar pa ni res. (Glej Miklosič *vergl. Lautlehre* str. 227. 230)“. Tako odgovarjajo tudi Novice l. 1862 na vprašanje: „Zakaj izpuščajo tihi *e* in pišejo črko *r* kot samoglasnik“? — Da pa to ni res, in da je *r* osamel po zatrenji sprednjega ali naslednjega pravega glasnika, uči po Boppu Miklosiču nasprot A. Schleicher in to naj vsem, ki ne verjamejo, o pri-liki skaže stric slovanski! Človek, kateri gledé na slovansko vzajemnost ni tolikanj zoper pisavo kolikanj zoper uk, bi celó po borbi, ki je vsled tega nastala v novoslovenščini (Vid. Učiteljski Tovarš 1864. Novice 1862. 1864. 1865), poredno djal z Miklosičem: „dass auch hier die einfalt (Metelko) richtiger sieht als der verstand der verständigen!“

L. 1862 piše v Novicah str. 399 Levstik naznanovaje Miklosičev staroslovenski slovar: „Miklosič vedno tudi sam še napreduje ... Vedno napredovanje kaže dušno zmožnost, ostajanje dušno medlost. Čuditi se je tedaj Metelku, da od leta 1825, kar je bil dal med ljudi svojo zares globoko premišljeno, za tiste čase jako učeno, če tudi po Dobrov-skem osnovano slovnico, potlej do smrti nej nič velicega 'spisal, ali vsaj spisanega popravil, pomnožil.“ — Iz doslej razkazanega je pač slehernemu očito, da Metelko nikakor ni „dušno medle“, marveč napredoval marljivo do zadnjega če tudi bolj natihoma delovaje, in da so nasprot preresnične besede, ktore je v Drobotincah l. 1862 str. 75 pisal o njem iskreni Slomšek:

„Koliko je častiti Franc Metelko za čisto slovenščino storil, nam kaže njegova mojsterno zložena pismenost, nam pričajo Metelkove mnogoverstne zbere in dela. Tihemu potoku podoben, ki lepe senožete in ravne polja rosí, je delal Metelko do svoje sive starosti kakti naš drugi Dobrovski. Bil je Metelko ves Slovenec, in pa Dolenec. Bodi mu slava!“

Skoraj ravno tako opisuje Metelkota dvé leti pozneje dr. V. Klun v „Oesterr. Revue“ 1864, kjer govori o Meteltici in njeni osnovi, o čerkarski pravdi, o njegovem značaju, n. pr.: „*Das Vermitteln ist ein undankbares Geschäft. Der Vermittler verdirbt es häufig mit beiden streitenden Parteien. So erging es auch dem Metelko. Seine Neuerung rief einen mächtigen Sturm hervor, den berüchtigten ABC-Krieg, welcher auf die schonungsloseste Weise geführt wurde. Der Hauptgegner des Metelko war der geistreiche, stylistisch gewandte, sarkastisch einschneidende Čop. Metelko's friedliebende, in seiner Gelehrtenstube ruhig arbeitende, etwas schwerfällige Natur konnte nicht so schlagfertig und gewandt auftreten; er vermied so viel wie möglich öffentliche Erklärungen; — einige seiner Freunde gaben sich arge Blößen, für*

welche Metelko verantwortlich gemacht wurde; — Kopitar und Čelakovsky endlich, welche in diesem Streite entscheidend hätten eingreifen können und sollen, hielten sich fern davon; — ohne Zweifel besorgten diese beiden, dass ein schliesslicher Sieg Metelko weiter führen könnte, als sie selbst aus mancherlei, vielleicht nicht ganz wissenschaftlichen Gründen wünschen mochten, d. h. zu dem kyrillischen Alphabet. Fiel auch Metelkos Orthografie, so konnte sein Lehrgebäude selbst von den erbitterten Gegnern nicht angegriffen werden, sein Werth ist bleibend. Kopitar's und Metelko's Grammatiken sind wahre Zierden der slovenischen Literatur.

Metelko war unermüdlich und auch sein Wirken als Lehrer ein sehr nutzbringendes. Nach seinem Tode fiel sein nicht unbedeutendes Vermögen wohlthätigen und frommen Anstalten, so wie armen Studierenden zu. Er war ein gelehrter Slavist, ein eifriger Lehrer, ein warmer Helfer und Tröster der Armen, — eine durchaus edle Natur. Sein Andenken sei gesegnet!¹⁴

48. V blagem in hvalnem spominu ostane Metelko posebno po svoji oporoki. Ta je res sloveča, in v posnemanje naj bi služila premožnim Slovincem. Da se mu je premoženje naraslo celó nad 70.000 gid., to se je zgodilo, kakor sam pravi, naposled po srečkah (Loosobligationen, wodurch sich bis jetzt mein Vermögen wirklich schon vermehrt hat); in komu je volil poglavitni delež? Ne bližnji sorodovini, ktera čim več po duhovnih dobí, tim bolj nehvaležno obrača, ter se navadno potem pravda in bridko prepira! Mladina, kakoršna je skoraj 40 let vsako nedeljo najbolj skušala njegovo poterpežljivost, skuša sedaj njegovo dobrotljivost; rokodelski in obertnijski učenci t. j. sirote, ubožni zakonski otroci ljubljanski, kateri nimajo več staršev ali pa imajo le revne starše in sorodnike, so do 15. leta, da se pripravijo k stanovitnemu delu ali v kako službo, poglavitni deležniki ali dediči njegovega premoženja. Ako se vstanovi kedaj v Ljubljani sirotnica ali delarnica zanemarjenim otrokom, kateri se po mestih sedaj vedno množijo, naj se vanjo oberne vsa istina, ktero naj po njegovi določbi vzajemno oskerbuje županijsko pa škofijsko predstojništvo. Kako koristna, kako potrebna je pač taka vstanova! Pravila, po katerih se vreduje Metelkotova vstanova za sirote, so brati v že omenjeni knjižici Ambroževi l. 1864.

Sicer je bližnjim sorodnikom Metelko volil tudi spodobne deleže, vendar s pomenljivim pristavkom, ako se kateri s kakim pravdarjem ali zakotnim pisarjem prikaže v Ljubljano ali pred sodnijsko gosposko, da koj zapade ali zgubi ves svoj delež. — Za izverševalca svoje oporoke si je naprosil duhovskega pastirstva profesorja Janeza Poklukarja (r. v Gorjah 1802, u. kanonik v Ljubljani 1867), kteremu naj o kakem dvomu ali pravdanji razsodnika bosta dr. Matija Leben in dr. Janez

Semen tako, da kar ti trije odločijo, ostane sklenjeno, prav po staroslovensko in po svetopisemsko („ut in ore duorum vel trium testium stet omne verbum“. Matth. 18, 16).

„Vojak pa dijak pri meni vselej gostak“, je djal neki dober duhovnik; tudi Metelko ni pozabil bolnikov in beračev sploh, ne oslabeledih vojakov rojakov, ne potrebnih slovenskih učencev, neti slovenskih učiteljev. Za farne šole v svoji domačiji in sosednjih krajih je volil 10.000 gld. Ljudskim učiteljem na deželi je odločil 6000 gld. tako, da jih vsako leto darilo po 50 gld. dobí šest, kateri pošteni in marljivi v svojem poklicu se spridoma pečajo vzlasti s slovenščino in sadjerejo (Landschullehrer, welche sich durch sittlichen Berufseifer, sorgfältige Pflege der slovenischen Sprache und Veredlung von Obstbäumen vortheilhaft auszeichnen). V tem oziru so pred nekaj leti prav živo jeli delovati po Kranjskem. Koliko slovenščini zopernega se pa čuje sim ter tje sedaj, in da peša pri šolah djanjska sadjereja, se vidi tu in tam po zanemarjenih drevesnicah! — Ako se vstanovi kedaj v Ljubljani slovensko učiteljsko semenišče (ein slovenisches Schullehrer-Seminar), se zanj sme obrniti polovica omenjene vloge. Morebiti je Metelko prvi, kateri se je spomnil tako naših ljudskih učiteljev; — in „Bog naj poverne njegovi dobri, blagi duši v svetem raji obilne dobrote, ktere je naklonil krajskim učiteljem in šolam. Lepe vsakoletna darila bodo gotovo marsikterega učenika spodbadale, da se bo malo bliže primaknil k svoji mili materi Slovenii“, je vzklical Rodoljub Podratitovski po smerti njegovi v „Učit. Tovaršu“ 1861 str. 82. Da bi le ne gojilo se ravno na robe!

Verli Podratitovski si takrat gotovo ni domišljeval, da utegne kdo ljudskim šolam na Kranjskem namesto slovenščine l. 1873 priporočevati nemščino, češ — *„Metelko, der sich in der Schule ausschliesslich der deutschen Sprache als Unterrichtssprache bediente und auf Fragen, die von seinen Schülern absichtlich in slovenischer Sprache an ihn gerichtet wurden, hartnäckig nur deutsch antwortete, unbekümmert um die schlechten Witze, die deswegen über ihn gemacht wurden.“* (Laibach. Schulzeitung Nr. 3. 1873. *„Die deutsche Sprache und die Volksschule in Krain“*). — Kdor je to pisal, nima pravega razuma o zgodovinskem napredovanji našega šolskega jezika; ni poznal Metelkota in njegove véstnosti; ni pomislil, da je bilo tedaj celó prepovedano razlagati slovenščino po slovenski, da je učni jezik bil nemški, in da si je bila slovenščina za Nečaseka po hudi borbi še le predzadnje leto pridobila naravno pravico, da se učiti sme po slovenski! Vém, da so taki, kateri se zdaj čudijo oni „postavnosti“ Metelkovi, takrat še divjali zoper slovenščino pri nauku slovenskem! Exempla odiosa. — Kako veselo pa je vedno po slovenski razlagal Metelko nauk o staroslovenščini,

kjer je svobodno govoril brez une Slovincem nenaravne postave!

49. Kakor za male šole na kmetih, v mestu pa za rokodelske in obrtnijske, za ktere je Metelko pomenljivo odločil še posebej: „Jährlich 15 fl. einem Schuldienner oder Praeparanden als Honorär, dass er während des zweistündigen catechetischen Unterrichtes für Lehrjungen an Sonn- und Feiertagen durch Ueberwachung das Schwätzen verhindert, wodurch der Unterricht fruchtbarer wird;“ — tako je poskerbel za srednje šole gimnazijske, kamor je ubožnici volil 200 gld., trem poštenim pa pridnim učencem milodare po 80 gld., Alojznici 1000 gld.; pa tudi viših — bogoslovnih — ni pozabil, kajti sporočil je razun svojih duhovskih bukev nepremožnim novoposvečenim duhovnikom 500 gld. itd. —

Tako je lépo svoje premoženje obrnil Metelko vse lepó v dobre namene in blage naprave. Da si ga je nabral toliko, k temu je precej mu pripomogel neki tergovec ljubljanski Dežman izročivši mu nekoliko svoje lastnine, naj jo on po svoji previdnosti obrača blagodarno. To je bil tisti Dežman, kateri je tolikanj čislal Metelčico, da je svojo hišo dal si opisati v njej z reki iz svetega pisma, na pr. „Ako Gospod hiše ne zida, se zastonj trudijo, kateri jo zidajo; ako Gospod mesta ne varuje, zastonj čujejo, kateri ga varujejo“ itd., kar so poslej zazidali, češ, sedaj je istina le „videz pa pinez“?! To je bil tisti Dežman, kateri ima na mirji ali pokopališču sv. Krištofa poleg Zupana edin še v Metelčici napis na svojem spominku. Obema napisoma se zna roka Metelkova; toraj naj se, če prav le v Gajici, ponatisneta tukaj in — izvirna celó sama po sebi — ohranita zanamcem!

Mihael Dežman

Radoličan iz Berd, rojen 23. kimovca 1783, kupec, živ in mertev ubogim dobrotnik, de nikjer ne boljšiga; vežam božjim podpora, vsim izgled, perjatelj homeopatii in slovensčini.

† 16. prosenca 1835, neoženjen.

Večin mu spomin.

Juri Zupan

Gorenec Doslovčan — Naučitelj sv. pisma. — Škofiski pismovod, potem Fajmošter per sv. Petru zadnjič per sv. Nikolaji in korar.

Duhovnim svétnik — Ubogim oče — Učencam podpora — Vsim izgled. Star 71 let † 21. mal. travna 1822.

Téma, Zupanovemu pa Dežmanovemu, skoraj ravno nasprot sta na drugi strani slovenska spominka, Vodnikov pa Čopov, in med njimi nekoliko bolj proti sredi je Metelkov, iz kamna sicer, toda prenizek in premalo očiten, in še ta se že podira in maja! Res je, kar je pel mu l. 1830 v Čbelici Prešernov Lesničnjek (Holzapfel):

Tak' u prah in razvaline
 Se na zemlji vse razspe,
 Čas pomigne, vse to mine,
 Kar človeški rod počne.

Le kar v sercu lep'ga stvar
 Božja milost, obstojí,
 Unstran svéta lepši zari,
 Lepši se ponebesí.

Vendar se mi zdi primerno spomniti, naj se pazi na Metelkov grob in naj skerbita mestni župan ter stolni župnik, da na gomili ljubljanski dostojniši spominek ranjkemu napravijo, ako ne drugi, vsaj — sirote ljubljanske !

Kakor peneze, tako je tudi knjige svoje modro volil, kar je duhovskih, duhovščenci ali potrebnim bogoslovcem darno (*gratis*), kar je neduhovskih, slovenskih in slovanskih, pa licealni bukvarnici. Ker pa je le-tá mnogotere že imela, jih je poslednje vstanovitve njegove izverševatelj, profesor Janez Poklukar, naklonil pristojno nekaj knjižnici gimnazijski (Cf. Jahresb. Obergymn. Laibach, 1861. S. 32: 130 Werke in 148 Bänden, 20 Landkarten, 101 Program. und 1862 : 22 Werke und 1 Karte), nekaj semeniški, kjer se dobijo na pr. še nekatere slovnice njegove itd.

Po Nečaseku izvem, da je v spisku Metelko zapustil neko slovstveno zgodovino slovensko. Meni pismeno sam ni izročil nobene stvari, ustmeno pa rad pojasnil vselej, kar je vedil ; česar pa ni vedil prav, je koj tudi povédal, da ne vé prav, da dvomi ; nikdar ni hotel več vediti, kakor je res vedil. Po njegovi smerti se obernem toraj do izverševatelja njegove oporoke, in ta mi rad dovóli, da pregledam knjige in spise Metelkove. Imel je Metelko knjig kolikor že iz vseh deseterih narečij ali jezikov slovanskih, hranil pisma nekterih slovstvovateljev in književnih svojih prijateljev, nekatere spiske ali naloge nekdanjih učencev z liceje pa tudi z gimnazije. Teh nekoliko — knjig in spiskov — pokloni prof. J. Poklukar tudi meni, češ, naj jih obernem po njihovem namenu slovenstvu, vzlasti slovenskemu šolstvu v prid.

Po vsem tem se sme reči, da je Metelko, kar je pri šoli in slovenščini zaslužil, tudi za šolo in za slovenščino založil, in — kolikor so premalo čislali ga v življenji, toliko bolj ga hvalimo po smerti in ga vsled tega še v prihodnje slavili bodo hvaležni učenci in učitelji slovenski.

50. Po učnem načertu l. 1849 za srednje šole se poleg slovnice in slovstvene zgodovine kaže na ilirščino ter na staro slovenščino (das Altslawische S. 150—151), na kateri naj bi se oziralo pri razlaganju jezika novoslovenskega. Metelko pa se je iz gotovih vzrokov nagibal le k staroslovenščini in je koj na gimnaziji jel na njeni podlagi spisovati slovstveno zgodovino, ktero je menda bil tudi doveršil, preden se je podal v pokoj. Da je ni spravil na svetlobo, izvira največ od tod, ker ga je l. 1854 prehitel bil marljivi Anton Janežič s svojo

književno povestnico in celo s cirilskim in glagoliškim berilom za Slovence (Gl. 40 str. 19). Naslov naj bi jej po spisku bil:

»Pismenica ali zgodovinsko razvitje in razcvetje slovenskega jezika z njega naj imenitnejšimi spominki od začetka pisanja do sedanjega časa.«

Predgovor (a—d) ima v sebi nekoliko o staro- in novoslovenščini, njuni vzajemnosti in zgodovini, kar je po nemški pripovedoval v zborih Zgodovinskega društva in so ponatisnili tudi letniki njegovi (Gl. 44). — *Malikoslovje* (A—K) je posnel po Hanuševem spisu: „Die Wissenschaft des slawischen Mythus, 1842“, pridjal nektare reč iz ozirom na Slovence in iz slov. Bčele nektare imena latinskih bogov iz slovanskega. Ves ta spis Metelkov je brati v Učiteljskem Tovaršu 1864 l. 10—22, kjer sem str. 347 tudi opomnil, da tako vbranega celega sestavka o verstvu nekdanjih Slovanov doslej še nismo imeli Slovenci, dasiravno so nam drugi pisatelji sim ter tje marsikaj že tudi bolj na tanko in bolj verjetno povedali in razjasnili. Dr. J. Hanuš (r. 1812 v Pragi, u. 1869) sam je poznej mnogotero popraviljal svoj spis. — *Pismenica* (1—45) kaže najprej v Metelčici staroslovensko slovnico, ktero sem po želji ranjkega Janežiča predelal nekaj po Miklosiču nekaj po Schleicherju (Cf. Rek str. 3) tako, da je — doklada k njegovemu slovenskemu Glasniku — mogla na svetlo l. 1863 o tisučnici slovanski; potem *Karantanske ostanke* (Die Carantanischen Fragmente) tudi v Metelčici, nekoliko iz Ostromirovega, Remškega in Supraselskega spominka, iz Glagolita Klociana evangeli od dveh učencev gredočih v Emavs v mnogoterih slovenskih narečjih (1—23) ter evangeli od človeka gredočega od Jeruzalema v Jeriho (1—17), kar je prepisal nekaj sam nekaj pa prepisati dal. Razun tega naj bi se po njegovem lastnem zaznamku v *Pismenici* ponatisnilo iz slov. Bčele I.: „Izvir in azjatska starodavnost slavenskih ljudstev“; iz Nov. pa: „Hvala kmetij. življenja l. 1845; Oda Bogl. 1846, Ne sodi l. 1847; O zadevah eniga samiga slovan. jezika in Staroslov. in vseslovanski književni jezik l. 1851“. — *Slovensko pismenstvo* (46—77) je pa sim ter tje z nekterimi pristavki skoro le poslovenjeno knjigopisje Čopovo, ktero mu je v rokopisu posodil bil M. Kastelic, in ktero je česki nekoliko razkazano v Čas. Čes. Muzeum. l. 1833 — 34 ter 1859—60, nemški pa celo natisnjeno v „Paul Josef Šafařík's Geschichte der südslavischen Literatur. I. Slowenisches Schrifthum v. Jos. Jireček“ (Gl. 11. str. 27). — *Vzajemnost slovenskega z drugimi sorodnimi jeziki* (78—84) je pristavek, ki sem ga na znanje dal v „Jahresb. d. Obergymn. z. Laibach 1864 S. 15—22“ v obliki, v kateri ga je slovenski doveršil Metelko nekako po sestavku nemškem, ki ga je spisal bil prof. Peter Petruzzi.

Sicer hočem v kratkem širje pisati o Metelkovi veljavi v slovenskem slovstvu, sem povedal ondi; vendar pri tej priti

vnovič razodenem priserčno željo, da bi nam skorej došlo za VIII. gimnazijski razred povestno ali zgodovinsko slovensko berilo, katerega gotovo po vseh slovenskih gimnazijah že težko pričakujemo iz rok slavnega in preučenega g. dr. Fr. Miklosiča. L. 1865 res pride na svetlo njegovo „Slovensko Berilo za osmi gimnazijalni razred“, katero po kratkem predgovoru (str. 1—6) v prvem delu ima zgodovino stare slovenščine z nekterimi izgledi (str. 7—18), potem zgodovino nove z natisnjenim spomenikom Brizinskim II. ter z naslednjimi po stoletjih od XV. do Slomška v XIX. veku (str. 19—102); v drugem delu pa ima izgleda iz sedanje slovesnosti (str. 103—189).

Dokler omenjenega Berila ni bilo na dan, sem si v viših razredih pomagal jaz z Janežičevim slovstvom in berilom staroslovenskim razlagovaje novoslovenščino po vzgledu Metelkovem in lastnem prepričevanju vedno z ozirom na staroslovenščino. L. 1861 je Nečasek izkoledval prof. Macunu, da je posebej podučeval na naši gimnaziji nekaj časa ilirščino (Cf. Jahrsb. Obergymn. Laibach 1861. S. 28. 34). Po Berilu Miklosičevem pa, v katerem je z dvema basnima str. 76—77 omenjen tudi Metelko, je dana podlaga in pokazan načert, po katerem se ima odslej učiti slovenščina v srednjih šolah slovenskih. — „Dasiravno je naš jezik že v devetem stoletju nekaj različen bil od pravega staroslovenskega jezika, piše v njem dr. Miklosič (str. 7), in se je od tistega časa do zdaj jako spremenil, se vendar more reči, da je sedanji slovenski jezik staroslovenskemu najpodobnejši v glasih, v podobah imen in glagolov in v besedah. V bukvah, katere imajo pokazati premembe, ki jih je slovenski jezik od najstarih do naših časov preterpel, ne smejo manjkati izgledi staroslovenskega jezika“. — In kar sem l. 1861 pisal v gimnazijskem letniku ljubljanskem: „To je prava slovanska vzajemnost, da se nekaj staroslovenskega jezika in ž njim vred vsak svojega domačega pridno učimo ter ga likamo in obrazimo z ozirom na staroslovenščino, nekaj pa, da se učimo bližnjih slovanskih ter njihove slovstva primerjamo in zmenjujemo“ (Gl. Slovnice slovenskega jezika str. 26); — to se sedaj kolikor toliko godi ter pospešuje, in tudi po pričujočem spisu bode dokaj razvidno, koliko je v ta namen deloval že Metelko — naš drugi Dobrovski, podoben res tudi v tej reči tihemu potoku, ki rosi lepe senožeti in ravne polja — književnosti slovenske.

„Trdna resnica je, da še le, kadar bode vse Miklosičevo preiskavanje dovršeno, potem si bomo Slovenci mogli narediti pravo slovensko slovnico, piše Levstik v Novic. 1862 str. 400. Nepremekljive so tega jezikoslovca besede, katere je dvakrat povedal v uvodu knjige „vergleichende lautlehre“, na VII. i XI. strani, da namreč „stara slovenščina vsem slovanskim jezikom brez izimka v sebi hrani

pregloboko pravilo“. Če to veljá za vsa narečja, mora še posebno za slovenščino, poleg bulgarščine prvo šči stare čestitljive matere. Zato naj bi se zdanji naš jezik utíl, pretresal i sodil vedno le na stalu starega jezika; vse drugo modrovanje je prazno. Kdor hoče iskati novej slovenščini pravil, pa stare ne zna, tak le golomiši. Lahko je razumeti, koliko bi nam pridovalo, ko bi se stara slovenščina po učilnicah posadila na mesto, kakoršnega je vredna“.

51. V ta namen je Metelko morebiti deset let poprej že pisal v predgovoru k svoji Pismenici takole: „Po ukazu slavnega c. k. ministerstva učenosti morajo pripravniki učenštva za gimnazije v slovenskih deželah doveršeno znanost slovenščine 16. véka kakor tudi karantanskih ostankov (Carantanische Fragmente), ki jih imamo iz 8. do 10. véka, v posébni skušnji spričati, prédén bodo za učeníštvo poterjeni. K temu je pa znanje staroslovenščine neogiboma potrebno. Ne le v starodavnih pisanjih, celò tudi v sadanjih se najdejo mnogotére tamòte ali neumévno-sti, ki nam jih še le staroslovenska slovnica razodéne in zjasní; tedaj je treba vsim, ktéri si hočejo doveršeno znanost tudi le sadanje slovenščine prisvojiti, s staroslovensko slovnico se soznaniti.

Kér je doveršena znanost tudi učencem soséбно 8. gimnazijalnega razréda ukazana in jo morajo konec leta v zrelòtni skušnji s pisanjem in ustnimi odgovori na znanje dati, je tedaj silno treba, de se v 7. poséбно pa v 8. razredu s staroslovensko slovnico soznanijo.

Da se naše slovstvo od 16. véka noter do naših časov marsiktérih nepotrébnihih nemških priklad ni moglo znebiti in se na višji stopnjo vzdigniti, pride od neznanosti staroslovenščine. Kar sta namreč Dobrovski in Kopitar jéla staroslovenščino priporočati in pripomočke k temu uku na dan dajati, akoravno so ji le maloktéri slušali, nam vendar sedanje slovstvo dosti očitno pokaže, kolikanj se je slovenščina v malo letih očistila, zboljšala, zlépšala. Pri vsim tém pa vendar v resnici ne moremo reči, da smo že deleč od pervega konca.

Veliko svetlòbo v slovensko pismenstvo nam je prinesel častiti g. prof. Dr. Miklošič ne le s svojim staroslovenskim slovarjem, ampak posebno tudi s slovniškimi oblikami, iz nar starjih rokopisov pridobljenimi. . .

Cirilsko pisanje (Cirilica) se je pa začelo v sredi 9. véka, in se po svojem znajdniku s. Cirilu tako imenuje. Ko so namreč Sloveni kerščansko véro nase vzéli, *) so želéli korenitega in razločnega podu-

*) Od poprej nam zgodovina od našega naroda celò malo pové, pa vendar toliko, da je bil slovanski národ silo velik, in da je bil ob Jadranskem morji starodaven, nam že Polibi, ki je skorej 200 lét pred Kr. živel, pové rekoč: „Kar je še druge zemlje pri Jadranskem morji, to ima neki drugi starodavni narod. Imenujejo se Veneti (Slovanie), in govoré drugi od galskega razlióhen jezik.“ Tacit in Ptolomej pa terdita, da je bil ti že ob njunem času silo velik národ. Jornand, ki

čenja v kerščanstvu, ktereга jim pa prvi oznanovavci svéte vere, kër so bili ptujci in niso dosti dobro znali slovenskega jezika, niso mogli dati, in njih radovédnosti v té reči, na ktereji jim je bilo po vsi pravici tolikanj ležéče, niso mogli zadostiti. Tedaj so, kakor piše Nestor **), trije slovenski knezi Rastislav, Svetopolk in Kocel v Carigrad k cesarju (Mihaelu III.) može poslali, ki so mu rekli: Naša dežela se je v kerščanstvo spreobrnila, pa nimamo učenikov, kateri bi nas mógli dostojno učiti in nam svete pisma izlagati: mi sami ne umémo ne greškega ne latinskega, in ta takó, drugi drugač uči; tedaj ne umémo pravega duha in moči svetega pisma. Pošlji nam tedaj učenikov, ktereji nas morejo beséd svetega pisma in njega pravega uména učiti. — Ko je cesar Mihael to slišal, je poklical svoje modrijane in jim razodel prošnjo slovenskih knezov. Modrijanije so mu rekli: V Solunu (Tesaloníki) je mož po imenu Leon, ta ima dva sina, ki uméta slovenski, in oba sta ostra modrijana. Cesar to slišavši pošlje po nji v Solun k Leonu rekoč: Pošlji nam hitro svoja sina Metodja in Konstantina. Leon, to slišati, ji hitro pošlje. Oba prideta k cesarju, in ta jima reče: Lejta, slovenski knezi so k meni poslali in prosijo učenikov, kateri bi jim mógli sveto pismo izlagati; to so njih želje. Rada se dasta sprositi, in gresta v slovensko deželo k knezom Rastislavu, Svetopolku in Kocelu. Ko sta prišla, sta začela slovenski pravopis sostavljati, in prestavita evangeli in aposteljna. Zeló so se Slovence veselili, slišati v eličanstva božje v svojem jeziku. ***)

Ta dva učena brata Metodi in Konstantin (kteri je pozneji samostansko ime Kiril, Ciril nase vzél) sta najdla slovenski pravopis,

je živel v srédi 6. véka po Kr. pa piše takole: „Po neizmérnih prestorih prebiva preljudnati narod Vinidov (Slovanov). Ako ravno so njih imena različne po različnih plemenih in mestih, se vendar posébnó Slovanie in Antie imenujejo.“ Ob tistem času in v enakem smislu (pomenu) piše od njih tudi Prokopi.

**) Redovnik Nestor je pisal staroslovenski v Kíevu v 11. veku, pa je bil pri nas ves neznan, in še le naš učeni deželjan Baron Sigmund Herberstein (r. v Vipavi 1486), bivši dvakrat avstrijsanek poslanec v Moskvi l. 1517 in 1526, je ondi zanj svédil, in ko Slovenec ga je bral, umel in v naše dežele prinesel.

Nestor je počel svoj letopis od léta 858. Od leta 879 popisuje vse obširniji in piše tako točno in določno, da se vidi, da ni samo po ustnih pravlicah pisal, ampak da je marsikaj iz drugih verjétnih knjig in napisov jemal. Za tega voljo je Nestor v zadévi verjétnosti, obširnosti in starobilosti ravno tako imeniten kakor naj prvi med vsimi drugimi slovanskimi létopisci. Njegov letopis so Rusje vselej zelo čislali, zato tudi njih cerkveni spisi od njega s hvalo govoré. Praviijo, da ni umrl pred l. 1113, ki je bil takrat 57 lét star.

***) Tudi s. mašo so brali v slovenskem jeziku. To so jim pa nemáki sosédje zavidili in so Metodja v Rimu tožili, kamor se je mógel iti odgovarjat; je pa tako dobro opravil, da papež Joan VIII. vse njegovo delo in tudi njegove pismena pohvali (litteras slovinicas jure laudamus), in stori Metodja nadškofa na Panonskem in Moravskem, kjer je 24 let nadškofoval. Konstantin pa holden je pod imenom Ciril šel v samostan, in ondi kmale po tem umrl.

ktérega še zdaj Rusje, Bulgarji in Serbljanje rabijo. Kér sta bila Greka, sta slovenske besede z greškimi pismeni tako pisala, da sta za tiste slovenske glasove, katerih greški jezik nima, in se tedaj z greškimi pismeni po pravi slovenski izréki ne morejo pisati, nove pismena znajdla. Greškimi pismenom po izréki 9. veka sta za posebne slovenske glasove posebne nove pismena pridjala, in tako sta Slovenom in vsim, kateri so se slovenščine učili, popolnoma vstréгла.

To je pravopisa Cirilski navòd: ptujim pismenom njih izvirne glasove brez vse premémbe pustiti, in vsakemu enojnemu glasu tudi enojno pisme dati: tako se vse dvombe in pomote v zadévi prave izréke odvernejo. Tevtonski navòd pa imenujemo sadanjo navadno rabo v pisanji, po kateri izvirni glas nekterih latinskih pismen v slovenščini preminimo, in nekterikrat več soglasnikov za en glas, pri glasnikih pa eno pisme za več glasov dévamo. Od tod izvirajo brezštevilne dvombe, pomote in pritožbe posebno ptujcev, de se v slovenskem gróžno težko prav bere.

52. Krivična je pa pritožba mnogoterih, de je slovenski jezik réven in premalo izobražen: naj se dobro soznaniijo s staroslovenščino, in kmalo bodo družih misel; še le tudili se bodo bogastvu in veliki izobraženosti slovenščine že v preteklih več stolétjih. To nam spričuje več visoko učenih Nemcev naučivših se staroslovenščine: Grim, Humbold, Bernd itd.; kakor ti (imena pervega réda) sadanjih, tako tudi drugi učeni nemški pisatelji poprejšnjih časov slovenščino po vsi pravici nemalo čislajo. Slavni Schlözer (Nestor Russ. Ann. Göttingen 1805. 3. Bd. S. 224) piše te beséde: „*Unter allen neuen Sprachen ist die slavonische (slovenische) eine der ausgebildetsten (ihr Reichthum u. a. Vorzüge gehen mich hier nichts an): wie sie dazu gekommen sei, wird aus dem Gange ihrer Cultur erklärlich. Ihr Vorbild war die griechische Sprache, die ausgebildetste der damaligen Welt.*“ . . . Zdolej spet pravi: „*Unter allen neueren Sprachen ist die slavonische (slovenische) am allerfrühesten zur Ausbildung gekommen. Wie sah es im 13., 14. Sác. mit dem Deutschen, Französischen, Englischen etc. aus?*“

V poznejih časih je staroslovenščina zmirej več svoje čistòte in lepòte zgubila, ker so ji pisatelji v svoji veliki nevédnosti mnogotere ptuje priklade in prégibe posebno iz rusovskega naréčja vrinili. Zato si pa tudi sadanji čas sosebno učeni Rusje: G. Vostokov, g. Köppen in več družih, za čistòto staroslovenščine veliko prizadenejo.

Po Vostokovem ima staroslovenščina tri dobe ali razréde: a) stari razred od devétega do trinajstega veka; b) srednji razred, ki se je sčasoma po rusovskih prepisateljih do petnajstega in šestnajstega veka nagodil; c) novi razred, ki obseže vse v poznejih časih na Poljskem in Rusovskem (poséбно po tako imenovani popravi) natisnjene sta-

roslovenske bukve. Le samo v prvem razredu se najde prava in čista staroslovenščina, v drugem je že bolj in v tretjem narbolj popačena. Več staroslovenskih spominkov je naznanjenih v Institutiones Dobrowsk-1822, pa v predgovoru Lexicon l. sl. gosp. Dr. Miklosiča, 1850.

Glagoliško pismenstvo ima pa le dve dobi, staro in novo, ki se ločite po svojnosti pismen in jezika. Pismena obeh dob so znane iz Glagolita Klociana. Jezik perve dobe je enak cirilskemu pismenstvu tistega časa, druge dobe pa, ki se začne s 14. vekom, cirilskemu pisanju serbske izreke. Samo štirje glagoliški čini stare dobe so dozda znani: a) Glagolita Klocian, b) Evangelii Asemanianovi, ki jih je Jožef Simon Asemanian 1736 v Jeruzalemu najdel in v Rim prinesel, kjer so zdaj v Vatikanu hranjeni, c) Pariške knjižnice tako imenovani Abecenarium Bulgaricum, ki ga Kopitar v svojem Glagolita popiše, in d) Evangelii, ki jih je Rusovski prof. Grigorovič na Sveti Gori „Athos“ dobil, pa so, kakor je slišati, žalibog zgubljeni. *) — Ti skorej vse presežejo s svojim lepoglasjem in kratkostjo oblik, kakor vidimo iz otétega izgleda Dr. Miklosich sl. Biblioth. p. 262.

S cirilskimi pismeni in s pridjano letnico nar starji spominki pri družih Slovanih so Ostromirovi nedeljski evangelii, ki jih je pisal Grigori Djakon knezu Ostromiru v Novgorodu leta 1056 in 1057. Slavni Remški evangelii, katerih drugi natis je v Pragi častiti Gospod Hanka s pridjanim Ostromirom oskerbel, so po njegovi terditvi tudi iz tega veka. Dalje je tudi iz 11. véka napis na Tmutarakan l. 1068 in dva Sbornika l. 1073 in 1076. V pisanji ima Ostromir vse potrebne razločke, ki se v Remškem zlo pogrešajo; ta clo nima terdega polglasnika, in ker sploh le mehki polglasnik postavlja, se po njem ne more vediti, kako vsako ime sklanjati . . . Od sosebne imenitnosti, ki jo imā Remški evangeli, nekdaž Sazavo-Emavskoje svétoje blagovéstvovanje — od Benediktinarskega v Praškem predmestji bivšega samostana tako — imenov, je treba kaj več govoriti.

Remški evangeli. Ta slovénski evangeli ima od tod posebno imenitnost, ker so nekdaž Francoski kralji ob vénčalnem maziljenji nanj priségali. Pa kako je to čast doségel, v katerem véku, kje in od koga je bil pisan, in kam je po tem zginil, vse to je bilo dolgo časa v gosto tmo zagernjeno. Le toliko je bilo od njega znano, da ga je Rusovski car Peter Véliki v Remsu leta 1717 v roke vzél in njega hranivcem prvič povédal, da je v slovénskem jeziku pisan. V létu 1721 ga je tudi tajnik Rusovskega poslanca vidil, in naprošen je pervo plat prestavil, ki se s sadanjim spominkom popolnoma zлага; in zadnjič ga je vidil Angleški popotnik po imenu Fort Hill v letu 1798. Po teh pričah se je védilo, da je gotova resnica, kar je zgorej povédano. Po tem je bilo slišati,

da so ga vzdigovavci ali puntarji v hudobnem namenu ves spomin nekdanjih kraljev zatreti, njega drage lepote ogolili in v ogenj vergli.

Silno so žalovali Dobrovski in drugi učenj Slovani po zgubi tega spominka, dasiravno, da je tolike starosti, takrat še nikomur ni na misel prišlo. Učenj Rus A. J. Turgenjev ga je po silnem prizadevanji poslednjič (vsih vnanjih dragotin golega) v Remški mestni bukvarnici najdel, kamor so bili vsi rokopisi po ukazu prvega konzula Napoleona preneseni. V letu 1843 je bil ta spominik, slava Slovanov, po ukazu Rusovskega cesarja v Parizu v prav ozališanem natisu, na svetlobo dan.

Kje je kteri Slovan, da bi ne želel izvediti, kako se je zgodilo, da je ta slovanski spominik na Francosko prišel, in bil v Remsu v toliko čast povzdignjen? —

Vse to nam častiti gosp. Hanka v predgovoru svojega v Pragi l. 1846 storjenega natisa tega spominka prav razločno in po okolinah pové. Sveti Prokopi namreč, ki je v enajstem veku na Pemslem živel in bil puščavnik, potlej pa opat Sazavskega samostana, je pisal nedeljske evangelije na blano ali pergament sam s svojo roko. Vsi nedeljski evangeliji, če se z Ostromirom in drugimi priméri, so mogli biti na 22 legah, vsaka lega po 8 listov, kterih pa le dve legi namreč 19. in 20. imamo, tedaj jih manjka 20 leg ali 176 listov. Na koncu je bil morebiti pisatelj podpisan. Manjkajočih 20 leg je bilo morebiti konec enajstega veka ob preganjanji slovanske obrednije (liturgije) odterganih.

Ta evangeli je cesar Karel IV. v slavo Sazavo-Emavskemu samostanu *) (kjer so imeli slovansko obrednijo t. j. slovanske duhovske opravila) in v čast s. Hieronimu in s. Prokopju podaril. V tem samostanu so cirilskemu še glagoliški del, ki so bili evangeliji iz mašnih bukev v letu 1395 vanj spisani, pridjali, in te bukke so z nadévo dražih kamnov, z zlatom in svetími ostanki terdno in dragótno oplatničili, ter jih ob posébnih slovesnostih pri službi božji rabili. Ali 16. kozoperska 1419 so Husiti ta samostan napadli in med drugimi dragotinami tudi ta slavni evangeli uplenili, ki je bil potem čez 40 let v rokah mnogoterih Husitov, kteri so ga zadnjič v Carigrad (Konstantinopel) poslali. Morebiti so se hotli s tem in drugimi dragimi darili jutrovi cerkvi prikupiti, potem ko so bili od Rimske kot krivovérce izpahnjeni. Sto let pozneji ga je od ondod Carigrajski živopisec ali slikar Paleokapas v letu 1546 v Trienški cerkveni zbor na prodaj prinesel.

Tako je ta dragocenni evangeli prišel v roke Kardinalu od Lotring, ki je bil takrat Remški nadškof; ta ga je svoji stolni cerkvi podaril, in tako je bil v Remsu med venčalne dragotine Francoskih kraljev položen.

*) Ta samostan je bil Karel IV. 1347 za slovanske Benediktinarje iz Hrovačije in Dalmacije v čast s. Hieronimu in ss. Cirilu in Metodju v Praškem predmestji osidral.

Tukaj je ta dragi slovanaki spominek skorej čez poltretje sto lét ostal, in ob ventalnem maziljenji Francoskih kraljev, ki so nanj prisegali, slavno služil.

53. Ob času, ko so bili Rusje v mongolski služnosti (l. 1238—1477), so se po nevédnih prepisateljih mnogotére napake v njih cerkvéne bukke vrinile, in tadaj se je pokazala silna potreba slovenske cerkvéne bukke po izvornih greških bukvah popraviti. V to slovniške delo je bil po prošnji carja Bazilija Joanoviča l. 1512 carigrajski patriarh zmed greških redovnikov (mnihov) gore „Athos“ Maksima izvolil. Pa kaj se zgodi! Maksim v Moskvi 9 lét bivši in knjige po slovenski slovnici popravljaje se je za slovniške pravice tako poganjal, da se carju zaméri, in je — v jéti umerl *). — Tako imajo nad njim slovničarji svojega častitega slovniškega mučenca. Pod patriarhom Nikonom l. 1652 so spet jéli skerbéti za popravo cerkvénih bukev. Pa kaj se spet zgodi? Njih prepira skorej ni bilo konca; nevédnost in svojeglavnost jim napravite brez števila razkolnikov. V letu 1667 je bila vender poprava njih cerkvénih bukev končana, in svétega pisma še le 1751.

Pa kakošna je bila ta poprava? Popravljavci s svojim delom očitno pokažejo, da so bili brez slovenskega duha in brez vse znanosti slovénske slovnice: iz greškega so od besede do besede, in marsikaj brez smisla predstavili, in kar je bilo v starih rokopisih, ki so jih pred seboj iméli, prav dobro, so celo popačili. Sam Rus po imenu Silvan, bivši Maksimov učenec, jim je še ktéro pametno povédal, pa zastonj; niso ga hotli poslušati. Nikogar ni bilo med njimi, kateri bi bil kaj védlil od Cirila in Metodja; vsi so ménili, da imajo staro rusovščino pred seboj, ki jo je treba prenoviti in umévniši storiti; celo tudi zadnji pregledovavci s. pisma, ki je 1751 bilo natisnjeno, niso nič védili od s. Cirila; menili so le, da je bil prvi prevod s. pisma pod Vladimirom 988, tedaj na Rusovskem in v rusovskem jeziku storjen, in omilujejo osodo, da je rokopis od Vladimirovéga časa zgubljen, iz kterega je bilo Ostroško s. pismo l. 1580 natisnjeno. Ali rokopis, iz kterega je Ostroško s. pismo natisnjeno, je še v Moskvi (če ni 1812 zgorel), in, kakor pravi Dobrovski, ni od Vladimirovéga časa, ampak od leta 1499 ali pa še pozneji. Da ti izvoljeni popravljavci cerkvénih bukev od s. Cirila nič niso védili, se je skorej nemogoče zadosti čuditi, ker je vender njih deželjan Nestor že v 11. véku od njega pisal. To so tisti Rusje, ki jih Dobrovski, v svojem „Institutiones linguae sl.“ tolikrat „correctores“ imenuje, in jim marsiktéro resnico pové.

*) Nekteri pišejo, da greški redovnik Maksim, ktérega slovniški nauki so še le dolgo po njegovi smerti pri Rusih sad rodili, je umerl l. 1556 (Šafarik *Slaw. Alterth.* II. p. 39; po tem bi bil 35, po W. *Jahrb.* 17. B. p. 75 pa le 33 lét v jéti; je že to dosti! —). Menda je bil še le v l. 1514 v Moskvo prišel, in po vse prav stika.

Rusovske napake so se pa sčasoma tudi v glagoliške bukve vrnile. Karaman je bil popravljaec glagoliških v létu 1741 natisnjenih mašnih bukev, in ker je ménil, da v rusovskih cerkvenih bukvah je prava stara slovenščina, je v glagolitico brez števila veliko zopernih rusovščin vsilil. Vse to, in še več od tega, se bere v W. Jahrb. der Lit. 17. Bd. 1822. str. 74—102.

Iz doslej povedanega bo nektéremu še le mogoče prav razumeti, zakaj se oblike v bukvah čistitega g. Dr. Miklošiča, prvega slovstvovalca sedanjega časa, tolikanj ločijo od Dobrovskitove slovnice: une so namreč posnete iz prvega, te pa véti del iz drugega razreda staroslovenščine. Pervi razred se bo sčasoma pomnožil s Svete Gore.

Sveta Gora (Monte santo, Athos). V Macedonii tik morja stoji visoka, 7 do 8 milj dolga in blizu 4 milje široka gora, ki se od starodavnih časov zavolj mnogega števila na njej stoječih cerkev, samostanov in puščavniških kolib (kočic) „Sveta Gora“ imenuje, in je zavolj starih neprecénjenih tukaj hranjenih, nékdaj z veliko skerhjo pisanih slovenskih rokopisov za naše pismenstvo silo imenitna; tedaj je treba od nje kaj več véditi. Že v prvih časih kerščanstva so nekteri sveti možje ali spokorniki svet zapustivši tukaj v Boga zamaknjeni iz edine skerbí za zveličanje svoje duše v pokori živeli; od s. Atanazja, bivšega vladika (škofa) v Aleksandrii l. 326, se bere, da je nekaj časa tukaj prebival.

Ko so nékdaj v Carigradu svete slike ali podobe po povelji Leona III. *) in po zboru l. 754 od njegovega sina Konštantina Kopronima ukaznem, v katerem je bilo 888 vladik združenih, z vso silo tergali in končavali, so marsikteri svoje drage slike skrivši na Sveto Goro hranit nesli, katerih nektere, kakor pravijo, imajo še zdaj ondi hranjene.

Ravno tako so v poznejših časih duhovni slovenske cerkvéne šege (liturgije), kateri zmed njih o preganjanji zavolj božje službe v slovenskem jeziku v Rusijo ali Bułgarijo niso zbežali, svoje drage cerkvéne knjige in druge nar imenitniški rokopise na Sveto Goro hranit nesli, kjer jih je še zdaj veliko hranjenih.

Léta 1838 je Dr. E. Zaharia *) iz nemškega obiskal Sveto Goro, in piše, da je še zdaj na njej 20 velicih in obširnih samostanov in blezo 800 puščavniških kolib (kočic, celic), ki so nektere blizo nektere pa več ur deleč od samostanov, nektere po skalah in pečinah, kakor gnejzda, nektere pa v globokih tokavah postavljene, v katerih posamezni puščavniki prebivajo, majhne reči: t. j. molke (rožnikrance), križčike, slike ali podobice za romarje pridno izdelujejo, zraven tega pa molijo in Bogu hvalo prepévajo. Take dela in opravila, zraven pa tudi obdelovanje vertov, njiv,

*) Leon III. je bil l. 730 zavolj posebne krahrestí in prostaka više in više in nadnjié na cesarski prestol povzdignjen.

*) Dr. E. Zaharia's Reise in den Orient, Heidelberg, 1840.

nogradov, so tudi redovnikov (mnihov), ki se vsi reda s. Bazilija deržé. Mesa nikoli ne jedó, ribe in jajčne jedi so jim le o posebnih časih pripuščene; in vender so silno stari možje med njimi; Zaharia je najdel med njimi redovnika 119 let starega, ki pa ni bil kak stokovnik, ampak še precej pri moči.

Romarji pridejo pogosto iz daljnih krajev in prinesó cerkvam in samostanom bogate dari, zato jim pa tudi redovniki (mnihi) z vsim potrebnim brez plačila postrežejo: tode nikoli nobena ženska in celó tudi nobeno živinče ženskega spola ne sme stopiti na Sveto Goro.

Samostani so eni slovenski, eni greški; pa ne po narodu ampak po tem se ločijo, da so eni živežniki, eni pa svobodniki. Živežniki (coenobia) se imenujejo tisti samostani, katerih redovniki le živež in obléko imajo, in nobeden nič zase ne premore; kar kateri pridéla, ni njegovo, je le samostansko. Svobodniki (Freie Klöster) se pa zovejo tisti samostani, katerih redovniki ob svojem živé, in imajo vsak posebej svoje premoženje. Velikrat gredó imenitni in bogati gospodje (tudi nekteri vladika), kadar so se že sveta naveličali, zadnje léta svojega življenja v svobodnik pokoro délat, ohranijo svoje premoženje do konca življenja, in po tem ga samostanu zapusté. Od tod so dobili samostani od nekđaj veliko bogastvo, in dasiravno mora vsak redovnik ali puščavnik na leto 200 piastrov (20 golj.) Turkom plačati, imajo vender še zmiraj v Bulgarii, Moldavii, Valahii in tudi na Rusovskem velike posestva.

Samostani so veliki in s terdnim in visokim ozidjem kakor prave terdnjave obdani; nekđaj jih je tudi več bilo, in število redovnikov, ki jih Zaharia v svojim pisanji le 2000 naznani, ki jih je pa po zagotovbi družih pisateljev nekđaj čez 6000 bilo, se je po tem takem močno zmanjšalo.

Od pismenih zakladov Svete Gore je za staroslovenščino prvega razreda, po katerem se bodo sčasoma tudi druge knjige prenaradile, veliko upati. *) Tje je tudi Dobrovsky svoje upanje stavil rekoč: „Utinam montem Athos sine periculo adire liceret! Inde profecto tot Patrum et Historicorum opera, olim in bibliothecam Seguerianam illata, accepta sunt“. Instit. I. sl. XXIII. Razun nevarnosti popotovanja do Svete Gore nam tudi druge velike težave nasprotvajo; ves čas, dokler kdo tam prebiva, se mora mesa zderžati; na tleh mora sedéti in na kolenih pisati, kakor je ondi navada, kér nimajo ne mize ne stolov; česar se pa gospodje iz našega kraja silo težko navadijo. To so napotljeji, ovirki in zaderžki, po katerih nam toliko neprecenjenih pismenih zakladov toliko sto in sto vekov v tami ostane! —

*) Dokler se cerkveno-slovenske knjige ne popravijo ali pravemu Cirilovemu pisanju, ki so ga njih nevédni prepisovalci bolj in bolj zapustili, spet ne vpadobijo, ni mogoče v staroslovenskem pisanju zediniti se; kakor serčno opominja čestiti Gosp. vladika Joannovič v predgovoru svoje slovnice „cerkveno-slavenskago jezika“, natisnjene na Dunaji 1851.

54. Iz *Malikoslóvja* naj se le-tá posnameta samó boj izvirna kóta: V pervém se béré: „Preden je Slovenom dobročívó solncé pravé veré po božji milósti prísijalo, so po zgubljenem božjem razódenji, kakor drugi národí, v tami malikovavstva tíčali; pa vènder tudi pri svojí ótámení pametí so si míslili, da mora biti mogočno bistvo, kteremu so vse stvári podvéržene. Le lastnost in volje víšjega bistva niso mógli spóznati, zato so si míslili: da je več bogov, da skórej vsaka reč ima svojega posebnega boga; da so med séboj v prijaznosti ali sovraštvu kakor ljudje, in da se jim z ópravljanjem vnánjih šég vstreže in njih prijaznost zadóbi.“

Ker imajo na Slovenskem še zdaj marsikteri kraji in osebé svoje imená od nekdanjih krivih bogov, in ker so se ostanki nekterih šég, s kterimi so malikovavci svojim bogóvom služili, noter do današnjih časov še óhranili; tedaj je tréba za doveršeno znanje lastnih imen in šég malikovavstvo nekdanjih Slovenov poznati. Učeni gosp. Dr. Hanuš je malikoslóvje v svojih bukvah (*Slaw. Mythus, Lemberg, 1842.*) na dolgo in široko popisal“ . . .

V zadnjem pa piše: „Potrebno se mi je zdelo pričujoči kratki osnutek slovenskega malikoslóvja, če tudi še v veliki nepopolnomasti, tukaj na dan dátí, da bi blagovoljno Slovence opomnil ali spodbudil pridno nábiti, kar je k doveršenju tega predmeta silno potrebno, t. j. pravljice, mrazinje, basni, stáre šege, národove pesmi, marsikake lastne imená, ki so se iz starih časov med ljudstvom še óhranile. Med ljudstvom po sebi se marsikaj slíši, kar je v mestih popolnoma neznano; in velikrat je že ena zastarana pa na znanje dana beseda k znájdbi ali vterditvi imenitnih reči pripomogla.“

Pervé tri slovenske spominke ali Karantanske ostanke je priobčil Metelko nekaj že v predgovoru k svoji slovnici l. 1825, nekaj pa v pristavku l. 1848 (Vid. 7. str. 14 in 31 str. 68—70); prepisal jih je tudi v svojo *Pismenico* in sicer „v pocirilici (to je z latinskimi po cirilovi šegi pomnoženimi písmeni), ker nam jih njih pervina ali pervopisba v latinskih písmenih podá in ne v cirilskih; ako ravno po pravem pogledu cirilovo izréko, ki se z zgolj latinskimi písmeni ne dá razločno naznaniti, rážodevaje. Zato jih je tudi Kopitar v svojem „*Glagolita Cló-zíanus*“ ne v cirilici ampak v pocirilici dal natisniti. Rusovski *) prof. g. Köppen jih je sicer v cirilici dal na svétlóbo, pa njih pervino zanemaril in oblike tako prevergel, da jim je lastnija karantanstva ali našega staroslovenstva skórej vzéta. Njih pervina, ker bi utegnila véčini slovenskih

*) Rusovski kakor bratovski, očetovski itd. se pri nas sploh govóri, Ruski pa, kakor nekteri píšejo, pogróša ónakostí; ker se dva stáknjena s vslejí v š povzdigueta, če se námeré iménu s kósním s -- sk natakne: Vas Vaški, Starovaški. Ruski pa kakor tudi Ruski pri nas ni slíšati. Rusó sami pravíjo Rusijáki in Sertljanio Rusijski, kar pa je pri nas tudi nenavadno; ako ravno ima dosti svojih ónakost.

učencev bolj zmotna kòt podučna biti, je tukaj opuščena; kdor jo pa viditi želi, jo najde v oménjenem „Glagolita Clozianus“. Kdor pervino le bolj po verhu pogleda in jo z našim pisanjem priméri, ne bo védil, zakaj pišemo: d·a·n in ne d·e·n, s·e·l in ne s·e·l, k·a· bogu in ne k·e· bogu itd. Kdor pa hoče vso pervino pretuhtati, bo najdel na nje družih krajih: d·i·n, s·i·l, k·i· bogu itd.; po tem nam pervina na znanje daje, da po pravi izréki ni ne e ne í, ampak drugi glasnik, ki latinski čerkopis nima zanj posebnega znamnja, in prav taka je tudi pri nekterih družih glasnikih.

Nobeno drugo slovansko narečje nima tako starih pismenih sostavkov kot so ti trije naši spominki ali karantanski ostanki; po vtérjenih dozddevkih sta I. in II. iz 8. in III. iz 10. véka, dokazano je pa, da so bili vsi trije spominki v 10. veku na blano (pergament) od dvéh različnih rok prepisani, ki so zdaj v Monakovem (München) v kr. knjižnici hranjeni^{*)}.

Na drugem kraju pa pravi: „Sploh so menili, da naš slovenski jezik nima nič starih pisanih spominkov z latinskimi pismeni kot iz 16. veka (stoletja); pa v kraljevi bukvarnici v Monaku so bili najdeni trije sostavki in v letu 1807 v „Lit. Anzeiger“ št. 12, str. 190 na znanje dani, ki so veliko starji pisanje našega slovenskega jezika razodeli. Perva dva sta iz 8. veka od prvih oznanovavcev svete vere v naših deželah, in zadnji sostavek je nagovor, ki ga je imel škof Abraham v 10. veku, kakor menijo na gorenskem v Loki, v svoji grajščini. Tako starega pisanja, kot je to, nima nobeno drugo slovansko narečje. Moglo je že pred velikrat prepisano biti, in da so ga tudi neslovenske roke prepisovale, se vidi posebno v nagovoru, kjer je večkrat *b* namesti *p* postavljen, ktere dvé pismeni vsak Slovénc na tanko razloči. Ker se pa tudi sicer ves pravopis pogreša, je izvirno pisanje težko brati. Dasiravno je podobniši cirilskemu kakor našemu sedanjemu slovenskemu jeziku, se vendar dosti razločno kaže, da je to prav naše in nobeno drugo slovansko narečje; toda vendar mora, kdor ga hoče prav uméti, staroslovensko pismenico znati. Ti trije tako imenitni spominki nam pa tudi kažejo, kako je nemarnost naš slovenski jezik iz visoke stopnje, na kateri je pred 1000 leti bil, na nizko djala“ . . .

55. Novo slovensko pismenstvo je razločeval Metelko v štiri dobe tako, da „I. doba se začne s Truberjem in seže do Tom. Hrena ali od l. 1550 do l. 1612. To je doba krivovérstva. — II. s Tom. Hrenom do P. Markota ali do l. 1765. To je doba pravovérstva. — III. s P. Markotom zato, ker je on prvi začel deželske in posvetne reči — bukve za kratek čas — pisati; do zdaj so namreč Slovenci razun slovníc in slovarjev le duhovske osége bukve pisali. — IV. s Kopitarjem, ker je s

*) Te tri spominke ali perve začetke izobraženosti nam je s. kerščanska véra že precej ob svojem nastopu dodelila, od poprejšnjega dolzega časa malikovavstva pa ni nobenega sledú tudi le nar manjšega žarka izobraženja. Kde no vidi iz tega velikosti darú kerščanstva, s ktérím nam je luč izobraženja jezika in ljudstva prisijala? Kaj bi bilo z našim jezikom in ljudstvom brez kerščanstva?

svojo slovnico 1808 pravi pot pokazal, po katerem se dá slovenščina zboljšati in zlepšati, in tako nalogo storil, iz ktere se je slovenščina, četudi le počasi in čez več lét, pa vendar stanovitno in srečno noter do zdaj razvijala in razcvitala¹⁾.

„Na Kranjskem, piše v Pismenici dalje, čeravno na kraji ali koncu slovanskih narodov (kakor imé Kranj¹⁾ krajina — Gränzland — pové), se je slovensko pismenstvo narprej začelo razvijati in razcvétati. Da so se nekatere nemške in laške besede v slovenščino od bližnjih sosédov vrinile, se ob pomisleku zveze s sosedi ni čuditi; ali čuditi se je, da se to v veči osegi ni zgodilo, da dvojno število, da nekatere besede, ki so se pri vsih družih Slovanih že zdavnej zgubile, tukaj še živé, in da se je slovenščina memo vsih družih slovanskih narečij vendar le v nar veči čistobi ohranila. Slovenščina nima nobenih terdih skladov soglasnikov, njéne beséde se véci del z glasniki končajo, in v zadévi njenega ji skorej pri-rojenega lepoglasja ji bližnje sosedstvo Italije ni v kvar.

Res je sicer, da nekteri Slovani, postavim: Serbljani in Dalmatinci v slovenščini lepoglasja pogrešajo, to pa prav za prav le tako dolgo, dokler se njih sluh našega pogostnega polglasnika ne navadi. Polglasnik, ki smo ga iz staroslovenščine zvesto ohranili, varuje naš jezik prevelike mehkóte, in mu daje véci moč v govorjenji. Ravno po premembi mnogoterih samoglasnikov v polglasnik in tega spet v druge glasnike, kakor tudi soglasnikov v soglasnike, razodéva naš jezik polnóto življenja in gibanja v sebi: odpisati je p str (rižast) od tod posterv; od mikati je mč-ta (imaginatio) od tod tudi presm-jkati se (serpere); b-k od bučati zob od zebsti (v starém poméni raztergati); od kisel (kysel) kvas; od kerniti kvar itd.

Posebnosti glasov. Skorej ne bo preveč tukaj v zgledih pokazati mnogotéri izrék: a) samoglasnikov, b) soglasnikov.

a) Pri izreki nekterih glasnikov glas ali na dolgo ali na kratko povzdignemo, in to povzdigo, ki jo náglas imenujemo, zaznamvamo z (ˆ) ali (ˆ) nad glasnikom: vás pa vàs; rávna, ravná; lása, lasá; sládká, sladká; dólga, dolgá; táko, takó; ígra, igrá; pródam, prodám; dájo, dajó; na posódo, na pósodo itd. Glasnike z dolgo povzdigo tudi imenujemo zatégnjene, in s kratko povzdigo predtégnjene in glasnike brez povzdige brez náglasne.

Veči razloček delamo nad o in še véci nad e; ker ta dva glasnika ločimo v zadévi glasa in náglasa. Predtegnjen o imamo v: potóp, kolovóz, berlóg itd.; zatégnjen: potópa, kolovóza, berlóga itd. Tudi predtegnjen pa v zadévi glasa razlóčen o je v: otrók, bòb, bòk, kònj itd.; zatégnjen: otróka, bôba, bóka, kônja itd.

¹⁾ Kranj je od kraj, kakor dolenji od dolej, gorenji od gorej, tadanjji od-tadaj itd.

Ne todaj po náglasu ampak po glasu (ker sta oba zatégnjena) se ločita: bôdem, bôdem; gospôda, gospôda; môli, môli itd.

Po glasu je *e* visok, globok ali polglasen; po náglasu pa zatégnjen ali predtégnjen, če ni breznáglasen.

Visoki *e* se v izreki bliža glasu *i*, kadar je ž njim stopljen, sicer se pa pred ali za njim glasi; ker teh razločkov ni mogoče z latinskimi pisnimi zaznamovati, smo prisiljeni druge pridjati; s predglasnim *i*: pet, tek, svet, čeda, omečem, gospa, prereditl. z zaglasnim *i* imajo, kar je vsakemu Slovencu znano, drugi pomen: pít, ték, svét, čéda, oméčem, gospe prereditl (verdünnt) itd.

Visoki *e* s predglasnim *i* preide v globoki *e*: svet, posvetiti; rekel, rekla; tekla, tekla; posteljem, postelji; peljem, pelji; odenem, odeni itd. visoki *e* z zaglasnim *i* pa preide v polglasnik: svétvati, svét; gréh, gréšiti; snéž, snéžn; potreba, potrebovati; cénà, ceniti; svét, svetiti itd.

Drugi Slovani so *e* v *i* preminili: dite, dilo itd. Ribničani pa v *aj*: dajte, dajlo itd. *e* so pa ohranjali ali pa v *e* preminili: čeda ali čeda, rep, rèp itd.

Globoki *e* je 1. zatégnjen: nésem *), bérem, tédem itd. 2. predtégnjen: odprém, zažgém, kmét itd. 3. breznáglasin: kašljem, zibljem, nočem itd.

Polglasni *e* je tudi 1. zategnjen: tárda, késen. skédnja itd. 2. predtégnjen: tárd, párt, smárt itd. 3. breznáglasin: tárdó, svetle, písem itd.

V enozložnih besedah glasnik radi predtégnemo, in vsak predtégnjen *i* ali *u* preide v *e*: dím, bák, kréh itd. V večzložnih besedah ga pa zatégnemo in spet *i* ali *u* razločno izrečemo: dima, bika, kruha itd. Ravno tako velikrat tudi breznáglasin *i* ali *u* v govorjenji v *e* preminimo, in kadar ga zatégnemo, vselej *i* ali *u* razločno izrečemo: jézak, jezika; kočeh, kočuha itd. V enakih prilogah se tudi *e* v *i* in *e* v *e* preminai: hláb, hléba; snég, snégá; človek, človeka; kmét, kméta; zét, zeta itd.

Na Dolenskem in tudi na Štajerskem se *u* v nekterih krajih kakor *ju* v nekterih pa kakor *u* izgovarja: buča, búča; kjupil, kúpil; kjuril, kúril; krjuha, krúha itd. namesti buča, kupil, kuril, kruha itd.

b) Izmed soglasnikov je sosebno treba vediti, kako se *l* izrekuje; ta soglasnik je kakor tudi *n*, kadar ima v pisanji *i* za seboj, topljen t. j. *lj*, kakor tudi *nj*, se v en glas izrekujeta: ljudje, kralj, Ljubljana itd. Sicer pa je *l* čist: lep, leča, lipa itd. Ta *l* premine gorenci pred *e*, *o*

*) Oba *e* v *zategnem* in *nésem* sta zategnjena pa s tem razločkom, da v *zategnem* je visoki, v *nésem* pa globoki *e*. Nekteri zaznamvajo visoki *e* s (v) in pišejo: zategnem. To pa meni ni kaj všeč, in sicer zato ne, ker 1. ta kljukica še nad debélimi síčniki, potem pa še nad *e*, enóto in lepóto pisanja kalí; in 2. tudi razloška med predglasnim in zaglasnim *i* ne nastani. Clo napóno je pa, kakor se v nekterem pisanji najde, to kljukico nad breznáglasen *e* devati, kakor: človek itd. Po moji misli bo nar boljše visoki zatégnjeni *e* s (v) in globoki zategnjeni *e* s (u) zaznamovati: zategnem, nésem itd.; nad breznáglasnimi glasniki pa nadglasniške opuscati, todaj ne: písem ali písem, térdén ali térdén, ampak písem, térdén, itd.

in *u* v *v*: *pvatno*, *masva*, *Vuka* itd. namesti *platno*, *maslo*, *Luka* itd. V té naključni pišejo Poljaki svoj debeli ali presekan *ž*; kadar pa pred *a* ali *o* tega *ž* ne pišejo, je gotovo namesti *a* ali *o* pri nas *e*: *late* pri nas *leto*, *lat* pri nas *let*. Kjer Poljak pred *u* *l* piše, je gotovo *lj* pri nas: *lubič* pri nas *ljubiti*. Na dolenskem pred *a*, *o* in *u* čist *l* izrekujejo: *skala*. Vendar se pa tudi v nekterih krajih na dolenskem sliši kakor poljski presékani *ž*: *skala*. Sicer se pa véci del na Kranjskem *l* pred soglasniki in na koncu besed kakor *v* izrekuje: *dolg*, *pola*, *polh*, *dal*, *vzel*, *učil* itd.

Kaj posebnega je tudi to, da na Goranskem na koncu besed *d* prav tako kakor angleški *th* ali pa *θ* v Novogreškem, in v nekterih krajih kakor *s* izrekujejo: *hus*, *tera*, *gospos* itd. namesti *hud*, *terd*, *gospod* itd.

Goltnike *g*, *h*, *k* na gorenskem pred *e* in *i* véci del v debele sič-nike tudi v ptujih besedah premine: *štenže* (pa tudi *noje*), *muše*, *tače* itd. namesti *štenge*, *noge*, *muhe*, *take* itd. Nekteri pa v tem nastopu *k* kakor *tj* ali kakor Dalmatinski *ch* izrekujejo.

V ptujih besedah se *f* velikrat v *v*, *b* ali *p* spremeni: *veršt*, *bakla*, *štepanja vas*. Nekteri na dolenskem *f* v *h* premine in pravijo: *Habjan*, *hajmošter* namest *Fabjan*, *fajmošter*. Nemci pa nam nasproti naš *b* v *f* spremine: *Ljubno* *Laufen*, *Bistrica* *Feistric*, *Žabnica* *Safnic* itd. Domača popaka je pa, da nekteri *b* na koncu besed ali pa pred *k* in *t* v *f* premine: *bof*, *bofli*, *droftine* namesti *bob*, *bobki*, *drobtine*.

Tako tudi *h* namesti *d* pred *k*: *rehko*, *glahko* ali *gvahko* namesti *redko*, *gladko*; ali pred *e* in *i* *l* namesti *v*: *bukle*, v cerkvi, na gvali *nese* itd. namesti *bukve*, v cerkvi, na glavi *nese* itd.

Na koncu besed nekteri *g* kakor *k*¹⁾ izrekó, nekteri ga pa v *h*. spremine: *roh*, *sneh*, *prag* namesti *rog*, *sneg*, *prag* itd. Nekteri hribovci bolj na notranjskem sploh namesti *g* izrekujejo mehki *k* *Pemcem* enako: *haloh*, *hlava*, *noha* itd. namesti *goloh*, *glava*, *noga* itd.

56. Drugo pismenstvo je ob kratkem poslovenjeno po Čopu, in le tu in tam je pristavil Metelko svojo razsodbo ali ktero bolj izvirno opombo, na pr. pri Metelkovcih (*Zalokar*, *Potočnik*, *Burger*; vid. IX, 12, 13.) in še nekterih.

„Da so pisma perve dobe t. j. od leta 1550 do 1595 tako redke, pride od tod, ker se je bilo, kar vselej Bog varuj! naših prvih pisateljev krivovérstvo polastilo, in kakor so potem to preganjali in srečno pregnali, so bile tudi tadanje pisma véci del kontane; veliko jih je pa tudi v Ljubljani ob velikem pogoru 1774 z Jezuitarskim samostanom vred zgorelo.

¹⁾ Mehke soglasnike: *b*, *p*, *z*, *k* in *g* na koncu besed ali pred tordimi soglasniki izgovarjamo sploh tardo: *golob*, *ad*, *gladko*, *uraz*, *niske*, *doš*, *teško*, *prág* itd. kakor *golop*, *sat*, *glatko* itd.

Truber (p. Primuž Kranac, Anton Dalmatin, Stipan Istriani itd.) in njegovi tovarši se v nekterih svojih bukvah le s kerstnim imenom podpišejo. Tako še današnji dan pri nas kmetje svoje duhovne le po kerstnem imeni poznajo: gospod Primož, gospod Juri, gospod Jernej itd.

Kastelic Matija, bivši župnik ali fajmošter. Župa (fara) in župnik (fajmošter) je iz Dalmatinskega in nekterim prav všeč. Morebiti bi bilo pa bolje fari reči duhovnija in fajmoštru duhovnik, kakor že kaplanu pravijo obhodnik. — Farman pomeni na Notranjskem fajmoštra, sicer pa uda fárine soséske.

P. Marko piše: „Castellez canonicus Rudolphiwerdae“ t. j. Rudolfove Berda; kakor je tudi sicer več tacih krajnih imen: Vélike Berda, Male Berda itd., pa ne Rudolphi pretium. P. Marko tudi sicer *w* namesti *b* piše: *wel*, *wodem* namesti *bel*, *bôdem* itd. — Marko je prav za prav zvavni od im. Marka, in je v imenovavnega ravno tako povzdignjen, kakor oče. — P. Marko je veliko pripomogel k temu, da so začeli tudi deželske ali posvetne reči pisati, čeravno je od druge strani tudi marsikaj zmédel, ali morebiti bolj prav reči, popačil. — Besedo „arrezh“ je P. Marko, ki je terdil, da ima od prvega déda Adama pravico nove besede stvarjati, izmislil, in poméni vzrok. — Iz pisatve naslovov njegovih bukev že vsak lahko sodi, kako deleč je segla njegova učenost v slovenščini, in da bi bilo malo dobička za naše slovstvo, ko bi hotli tudi vse njegove pisanja po samezu pretresovati. Da je bila njegova vednost v slovenščini tako plitva in verzélasta, pride od tod, kakor Kopitar v svoji slovnici str. 127 pravi, ker je bil v mestu rojen in je tudi zmirej v mestu živel, in ni tedaj nikoli bil v tistih krajih med Slovenci, kjer se je slovenščina v svoji čistóti še ohranila.

Od Casparja Rupp nigg . . . Svojega primka ne sklanja, in ga skorej tudi ne more, ker ga tako nerodno piše, da mu dva *g* natakne, kjer bi mogel *k* biti. Tako tudi še dan današnji nekteri ponémčen Slovenec svoj primek popači!

Gutsmann je nar prvi 6 slovenskih sklonov postavil, ki jih pa vender ni imenoval. P. Marko je zmirej trobil, da bi se mogel slovenski jezik slovniškim postavam ali pravilom, ktere so učenim iz ptujih jezikov znane, podvreči; pa ravno to bi ne bilo prav, in ravno od tod je prišlo, da tako dolgo vseh slovenskih sklonov in tudi veliko družega v slovenščini potrebnega niso najdlji. Slovniške postave ali pravila se morajo le v pravem slovenskem jeziku poiskati, té bodo obveljale.

Kar sta Kumerdej in Japel od družih slovanskih narečij pisala, sta jemala iz tadanjih slovníc, ktere pa tudi niso bile veliko boljji od slovnice našega P. Markota; od tod pride, da se jima je v nju pisanje marsikaj napčnega vrnilo. Tako je tudi Linde v svojem veliko obsežnem

slovarji marsikaj Kranjcem prilastil, kar pa prav za prav ni kranjsko ampak le Markotovo.

Med nar modrejši prestavljavce (Japelnovega) sv. pisma štejemo Jožefa Skrinarja (Shkriner), bivšega župnika tukaj pri D. M. Oznanjenji, zadnjič v Gorjah, kjer je umerl 17. Mal. trav. l. 1825... Skrinar (akoravno rojen Ljubljančan, ki je pa več let po kmetih kaplanaril) je pisal za tisti čas v prav lepem jeziku, in je bil prvi, ki se je nemških vsiljencev: *ta, to, tega* itd. ogibal. Skrinar (ali bolj prav Skrinjar) je pisal tudi veliko lepih nagovorov ali pridig, keršanskih nauk in drugih duhovnih reči v pravem cerkvenem duhu, ki pa niso natisnjene, ampak od mnogoterih le prepisane, in ljudje jih še zdaj radi beró. Tako ostane on med svojimi deželjani od nar lepši strani, ker jim namreč um bistri in serce ogréva, še dolgo dolgo v slovečem spominu.

Baron Zois Sigmund (Žiga) je imel tudi mnogocene latinske rokopise, med njimi je nar starji pratika (kolendar) leta 1415 na blani (pergament) pisana s podobami svetnikov, ki so podobam sadanjih pratik zelo enake. Pratika v slovenskem jeziku pisana je bila vpervič 1726 v Avgsburgu natisnjena. Eno tega leta imamo v natvornici (muzeum). Iz te pratike se vidi, da je od tistega časa v vsih poznejih pratikah le malo popravljenega. Dnevom ni bilo števil podstavljenih, pa tudi v pratiki l. 1787 jih še ni bilo. Še le v pratiki l. 1788 najdemo to popravo. Ker pratik od več let ne moremo dobiti, ne vémo, v katerem letu so bile pratikam vganke vpervič pridjane in v katerem spet opuščene. Perva slovenska pratika kaže, koliko je bilo takrat pri nas zapovedanih praznikov, verh nedelj in sidanjih 16 praznikov so še družih 30 zapovedanih praznikov obhajali. Pa teh 30 zapovedanih praznikov ni zunaj perve pratike v nobeni drugi, kar nam jih je še dozdej v roke prišlo.

Kopitarjeva slovnica je bila za tisti čas (l. 1808) seobno znamenita in bo zmorej svojo veliko ceno ohranila. Od strani 158 do 212 razloži ravnila čerkopisa v tako osegajoči in vterjeni učenosti, da vse druge pisanja tega plemena deleč preseže. Silno velike zboljšave slovenskega pismenstva je ta slovnica zbudila; po nej so se bolj in bolj ravnali Vodnik, Ravnikar in vsi drugi naši razumni pisatelji, in morebiti še nikoli nobena slovnica, pri nobenem drugem narodu, ni toliko zboljšanja storila kakor ta v slovenščini. — Njegov „Glagolita Clozianus“ je sad večletnega truda in dognane visoke učenosti, ki ga noben učen Slovan ne more odstraniti. — „Hesychii glossographi discipulus“ — iskre visoke učenosti v zadévi slovanske zgodovine posebno velike cene. Kopitar je pisal tudi veliko učenih in ostroumnih pretresov, ki se beró v mnogoterih letopisih.

Jarnikov „Versuch eines Etymologikons der Slowenischen Mundart in Inner-Oesterreich“. Te bukve so po Dobrovskitovem navodu z

velikim pridoma pisane, vterjeno podloga slovenščine razodevajo, in bode še dolgo svojo ceno ohranile.

Ravnikar Matej je bil ostroumen, da malo tacih, za slovenščino vnet in mnogozaskužim mož; sosebno veliko hvalo smo mu Slovenci zato dolžni, ker po njegovi prizadetvi je bila slovenska stolica v Ljubljanski liceji l. 1816 vstanovljena in bogoslovcem bilo ukazano v slovenščini slovstvovati. — V vseh njegovih pisanjih se vidi prizadevanje po lastni šegi prostih Slovencev v govorjenji se ravnati in na nemške izreke in stavke se ne vezati, kar je opomnilo in marsikterega obudilo; bolj ko pred, na govorjenje slovenskih prestakov paziti; ker se pravi slovenski duh le pri čistih razodeva, kateri nerazdeljeno v slovenščini mislijo in živé.

Dainko Peter je na dan dal slovnico pod naslovom: „Lehrbuch der Windischen Sprache“; še več družih knjižic je spisal in dal natisniti, v katerih je le sičnike prenarédil, samoglasnike pa, iz katerih nerazločnosti veliko dvomov izvira, je pustil pri stari šegi, in tedaj brez vseh posnemavcev ostal.

57. Metelko Franc, učenik slovenščine v Ljubljani, je pisal: Nemško-slovensko slovnico pod naslovom: Lehrgebäude der Slovenischen Sprache itd. (Pač znamenito je brati, kake je po tolikih borbah svojo reč 36 let po njenem postanku vedno še sodil.) — Ta slovnica je pisana v pocerilici t. j. v latinskem po cirilovi šegi pomnoženem čerkopisu. Za glasove, ki so v slovenskem in latinskem jeziku enaki, so latinske pisane, za lastne glasove pa slovenskega jezika, ki jih v latinskem ni, so neve po latinski okroži pridjane pismena. Le po tem navodu je mogoče vse potrebne razločke, kakor v govorjenji tako tudi v pisanji delati; brez potrebnih razločkov v pisanji je pa velikrat silno težko, in ptujcem clo nemogoče, vsako besedo prav brati. Pa vsaka nova reč, bedi še tako koristna, ima svoje ovirke. Koliko prednosti imajo arabske številke mem latinakih, in vendar so se jih Evropejci 100 let z vse močjo branili.

Veriti Franc, rojen na Benetanskem v tergu Tolmezzo l. 1776, bivši župnik v Horjalu, umrl korar v Novem mestu l. 1849. — Vse njegove bukve so v lepi slovenščini pisane. Ko je na prve bukve „Življenje svetnikov“ naročnikov nabiral, so se mu nekteri posmehovali rekoč: „No, Lah*) nam bo že kej lepega spisal“. Zato so prve bukve le malo naročnikov imele; pa komaj so zlato sonce zagledale, so mogli že vsi zabavljivci omolkneti, ker jih je vse hvalilo. Torej jih je na drugo že čez 1700 naročilo. Da ljudje življenje svetnikov radi beró, nam to priča, ker je že trikrat natisnjeno, vsaki pot po 2000 izdov. — Veriti nam spriča med drugimi, da ptujcu ni nemogoče slovenščine se popolnoma dobro naučiti. Že 30 let je bil star, ko na kranjsko

*) Lah t. j. Vlah ali Valah poméni Italijanz, na Delenskem pa staroverci.

pride, in takrat ni znal, kakor je sam večkrat pravil, ne besedice slovenske. Pa kako se je slovenščine učil, ker takrat še ni bilo slovníc, slovarjev in drugih priprav, zlasti pripravnih ne? — Pridno je pazil na govorjenje Slovencev, se vadil v izreki slovenskih glasov, ki se Lahom sicer težki zdé, mnogotero popraševal in zapisoval, in tako mu je bilo mogoče že čez pol leta, kakor pravijo, iz pisma pridigovati. Po tem se je pa slovenščine redovno in slovniško zučil, kakor njegovo pisanje priča. (Pr. Slovenija 1848 l. 52 in Zg. Danica 1849 l. 49.) Ptujega rodu, pa ves dobrega slovenskega duha je bil, zato bo živel njegov spominj med Slovenci od roda do roda! —

Ziegler Joan: Štiri posledne reči . . V Iblani, 1831. — Namesti v Ljubljani marsikteri skrajšajo v govorjenji prvi zlog in pravijo Ibljana; bral sem pa vendar tukaj v prvič tako. Ali ni tudi Ipava namesti Lipava? Na Dolenskem pa v nekterih krajih / namesti j izrekajo: melnik, smalni dan, pálik itd. namesti mejnik, smajni dan, pajik.

Prešernu Franc, dr. pravníštva, je zložil mnoge pesmi, ki niso brez sladkorja in soli, nekatere so clo visoke pesniške cene, in bodo njegovo ime še dolgo ohranile. V mnogoterih časopisih posámezno, potem pa tudi bolj popiljene skupej natisnjene pod naslovom: Poezije Doktorja Franceta Prešérna. V Ljubljani, 1847. 8i. 191 str.

Miklosiç Franc, Štajerec: Bukve častitega g. prof. Miklosiça med vsimi drugimi slovenščino na viši stopnjo peljejo, in se ne morejo preplačati, ker so za prav vterjeno izobraženost v slovenščini neogibno potrebne.

Kreml Anton: Lepe cene bi bile njegove bukve, ko bi ne bil tako silno nemškaril; pri vsi svoji gorečnosti za slovenščino se od nemškarije ni mogel odtergati.

Slo mšek Anton, slavni izbuditelj ljubezni do slovenščine na Koroškem in Štajerskem, po vsej Slovenii znan in v lepem spominu zavolj izdanih mnogih pobožnih bukev, ktere so že večí del v več natisih na svetlobo prišle. —

Novice kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči. To časopisje, ki se je začelo 1843 pod sedanjim vrednikom gosp. Bleiweisom, ima toliko naročnikov, da se bo gotovo še ohranilo; in v zaslugu se mu mora šteti, da iz mlačnosti budi, neotesanost graja, sploh izobraženost priporoča in tako slovenščini v povzdigo služi. V ravno ta namen je tudi Vodnik l. 1797 svoje „Novice“ izdajal, tudi lepe in mikavne sestavke je na znanje dajal, in vendar so zavolj premalo naročnikov že z letom 1800 mogle nehati. Ali so Slovenci takrat svoj jezik menj ljubili kakor zdaj? To se sploh ne more reči, ker se vídi iz te-

danjih pisem, da so bili: Kumerdaj, Japel, Skrinjar i. dr. silno vneti za slovenščino; ali pred Kopitarjevo slovnico in pred ustanovljeno stolnico slovenščine (slow. Lehrkanzel) v Ljubljani jih je bilo silno malo med Slovenci, katerim je bilo mogoče lepoto in ceno slovenščine prav spoznati; kar pa kdo ne pozna, rad v nemar pusti.

Ravno od tod je tudi verjetno, da se bo cerkveno časopisje ohranilo, ki ga od Mal. serp. 1848 pod naslovom „Zgodnja danica“ (pervi tečaj je bil pod naslovom: „Slovenski cerkveni časopis“) gosp. dr. Pogačar Janez, c. kr. prof. bogoslovja in vodja v Alojsjušči, vreduje in zalaga. — Tretje slovensko časopisje, ki še v Ljubljani dije, se je začelo 1. Mal. tr. 1850 pod naslovom: „Ljubljanski časnik“; njega vrednik je bil od začetka g. Potočnik in zdaj je g. Melcer Dragotin, namestiven učitelj v Ljublj. gimnazii.

Toman Lovró je dal na svetlo: Glasi domorodni. Slovenske pesmi. V Ljubljani, 1849. 8. str. 135. V njih se razodeva duh lepih naravnih darov; tode veliko večje cene bi bile, ko bi se znanje slovnice v njih tolikanj ne pogrešalo.

Jeran Luka, r. v Javorjah 1818, duhovsk obhodnik, je dal na svetlo: Pirhi za device . . . Še več družih hvale vrednih pa brezimernih dél, ki se todaj tukaj ne morejo imenovati, tudi marsiktere prav lepe pesmi je zložil, ki so v mnogoterem časopisji na pr. v „Drobtinica“ l. 1847 od sv. Maksimiliana itd. natisnjene.

Koseski-Vesel Joan, r. v Kosezah pri Moravčah, zdaj kamerški svétnik (Kameralrath): Devica Orleanska. Tragedija petih djanj s predigro. Spisal Miroslav Šiler. V Ljubljani, 1818. 8. str. 140. — Mnogoteri vézani sostavki v Novicah, ki vso hvalo presežejo, so vsim Slovincem znani. Slavno ime Koseski-Vesel naznani pesnika prvega reda, ki, kot Metastasio neumerjočega spomina, o čistem duhu rajnih višav okrepčan, ne samo sladke, tudi zdrave, tudi oživljavne, zgolj čistozvišavne dušne hrane zagotavlja.

Cafov Oroslov, r. pri sv. Trojici v Slovenskih Goricah l. 1814, je iz českega poslovenil: Robinson mlajši. V Gradcu, 1851. 8. str. 358. — „Windischbücheln“ predstavimo Slovenske Gorice. Da bi dvombe ne imeli, ali smo ime prav zadeli ali ne, bi bilo pač dobro vse slovenske krajne imena v duhovski imenjak zraven nemških natisniti; kar je v našem in Labudskem že storjeno.

Skorej le memo gredé hočemo tukaj od svojih hrovaških sosedov omeniti: „Arkiv za povéstnicu jugoslavensku“. Ta knjiga obseže imenitne sostavke za nas Slovence; vreduje jo slavnoznani gosp. Ivan Kukuljević Saksinski, ki v predgovoru pravi: „U obziru člankov, koje smo stavili u ovu prvu knjigu našega Arkiva, gledali

smo za sada večom stranom na takove predmete, koji spadaju na povestnicu kraljevinah Dalmacie, Hervatske i Slavonie; pa nismo nikad iz pred očih izgubili ukupno jugoslavenstvo, timveč uzeli smo nekoliko člankov govorećih o bajoslovju (mythologii), književnosti, umetnosti i u obće o povestnici vsih Slavenov stanujućih na jugu. U drugoj knjigi obratiti ćemo veću pozornost na takove spomenike i predmete, koji spadaju na povestnicu serbsku sa vele zanimivom historiom Hervatov i Slovencov stanujućih u gornjoj Ilirii.“

Ker so tudi drobtinice božji dar, in jih tedaj ne smemo zaničevati, zato sem nekatere tudi prav majhne pismene delca Pismenici pridjal. . . . Po naslovih se že precej vidi stan pismenstva, in pri knjigah sedanjega časa tudi to spozná, ktere so v Bohoričici in ktere v Gajici natisnjene.

Le po naslovih soditi se je slovenski jezik od 40 ali 30 let tolikanj zboljšal, da zdaj vse prejšnje dobe v vsakem oziru deleč preseže. Prav za prav se pa slovenski jezik ni celo nič zboljšal, ampak le njega znanje pri pisateljih od tistega časa, kar so dobre slovnice na dan prišle, je veliko večí. V resnici pa se je slovenski jezik v poznejših dobah zmirej bolj in bolj, žalibog, le shujšal, tako da ne le v sestavkih bolj po nemškem kopitu vleče, ampak tudi nekatere besede, izréke in velikrat potrebne tanjši ločine v sklanjah in vpregah so v poznejših časih ali večí dél ali popolnoma zgubljene; česar se posebno iz knjig perve in druge dobe sléhern lahko prepriča, in tudi v slovnici „Metelko's Lehrgebäude der slow. Sprache“ je to semtertje dokazano“.

58. Vzajemnost slovenskega z drugimi sorodnimi jeziki — je Pismenici pristavek, ki ga je nemški spisal profesor P. Petruzzi, slovenski pa nekoliko predelal prof. Fr. Metelko. Menda zadnji njegov slovstveni spis, jezikoslovcem zanimiv tudi sam po sebi, je natisnjen v gimnazijskem izvestji ljubljanskem l. 1864 v obliki, v kateri ga je doveršil Metelko sam. Tukaj naj se ponatisnejo le bolj splošnje reči.

„Če se kterikoli jezik po zalogah njegovih besed in sestavkov premisli, se najde po pridnem preiskanju, de je ne le stvarivna ampak tudi razdjavna moč nad njim gospodarila. Nobenemu jeziku, kar jih je, se ne morejo vse njegove korenine popolnoma odkazati, nobenemu vse njegove po pravih postavah nekda izobražene besede poverniti. Ta dvojna težkota zmirej zoperva jezikoslovcem ne le v novih jezikih, kteri pri vsi svoji lepôti in móči več znamenj razdjanja kakor popolaemasti na sebi imajo, ampak tudi v starih v izobraženji skorej doveršenih jezikih. Velikrat ga serce bolí, de je jezik nekoliko korenin, pravi pomen svojih izobraznih zlogov, ali svojo svést izobrazne postave, tedaj déloma ali popolnoma svojo stvarivno moč zgubil. De je temu res tako, se toliko

bolj razločno pokaže, če se kak jezik v različnih dobah njegovega življenja premisli, n. pr. nemški jezik od Ulfilas-a do naših časov. Tako se pridobi veliko število pred neznanih korenin, se najde pravi pomen izobraznih zlogov, in se začne dobivati predčutek izobrazne postave jezika. Ta znanost dobí toliko večí oségo in podlogo, kolikor več sorodnih jezikov n. pr. sanskriški, greški, latinski, nemški in slovenski se med seboj primerja.

O priméri pa se mora na dve reči gledati: 1) na enakost ali enorodnost besed in na posebitost jezika; 2) po spoznani enakosti se morajo dvoje beséde na tanko razločiti, namreč take, ktere so več jezikom enakopravno prirojene in jim že od začetka prilastene, in take, ki so po zadobljeni samostojnosti jezikov po svoji potrebni ali nepotrební vzajemnosti pozneje privzete. Po skerbnem primérjenji omenjenih jezikov ménim, de smem novakom v jezikoslovji v razsojevanje sorodnih besed te vodila priporočiti: 1) na oblike, izraze in sostave jezika se mora bolj gledati kakor na enakoglasne besede; 2) več jezikom prirojene so večí dél tiste besede, ktere, čeravno dozdévne različnosti, se dajo po znani postavi glasoméne na enak korén izpeljati; 3. samotna beseda brez koréna in vej je skoraj gotovo od ktere ptujščine prišla; 4) znamenje prederznosti, enostranosti in silne nevednosti je, če kdo, kar je več jezikom v lasti, le samo svojemu jeziku prilastiti hoče....

Skušnja uči, de vsak narod, ko se začne z drugimi narodi pečati, od njih nove umévke in z njimi vred tudi nove besede dobiva, in ta silno priložin osredek, svoj jezik obogatiti, se ne da popolnoma ovreči, če le privzeta beseda gladko teče, in mém družih nobenih gerbancov ne déla. Tako so tudi Slovenci, kar so se v kersčanstvo spreobrnili, od svojih sosednjih Nemcev, Lahov in Turkov veliko ptujih besed privzeli, kterih ene so se tako spremenile, de se njih izvirnost težko spozná; ene so pa v svoji ptuji izviri popolnoma nespreminjene ostale. Kaj posebnega je pa še to, de so se ene tukaj nespreminjeno ohranile, na svojem domu pa sčasoma tako popačile, de jih brez doveršenega jezikoslovja skorej ni mogoče spoznati.

Iz omenjenih besed, kakor tudi iz ohranjenega dvojnega števila, ki so ga tudi Greki in Gotje iméli, pa iz nepreminenega skazavnega in storivnega naklona, verh tega tudi iz pravoredne preménje vsih glasnikov se razločno vidi, da so se Slovenci od nekđaj pravoreda svojega jezika terdo deržali, in ob času, ko so Nemci svoje besede mnogokrat premínili ali predrobili, so jih Slovenci v izvirni obliki, v kteri so jih bili prejeli, zvesto ohranili.

Lahko je skazati, de se besede Sanskritu sorodne v nobenem jeziku indo-germanskega rodu niso v tolikem številu in v toliki čistóti ohranile kakor v slovenskem, in de pravorédna lastnija preménje vsih glasnikov

je v slovenskem nar bolj vterjena. — V furlanskem je slovenščina skorej popolnoma zaterta. V resnici žalosten spomin, če se pomisli, de po vsi Karnii ali po vsi ondotni planjavi do adriškega morja je slovenščina od časa Karljna velicega, razun enih besed, ki se tudi še po italiansko izgovarjajo, popolnoma zginila. Pogostno topljenje ali jotiranje enih soglasnikov je ondi skorej edino znamenje slovenskega rodu. Tudi lastne imena so se veči del silo preminile, in le s težo se njih prava izvirnost najde. De se narodska mlačnost, nar nevarniši podkopovavka slovenščine, odverne, in Slovencem, ki svoje poglede proti jugu obračajo, njih lastnija ohrani, je naša dolžnost ljudem s prijetnimi in lahko umevnimi bukvami k veči oliki pomagati, in pri njih veči in veči ljubezen do maternega jezika in domovine buditi.

Veliko besed je v našem jeziku, ki so besedam mnogoterih drugih jezikov ali popolnoma ali nekoliko, bolj ali menj enake, od katerih se pa vender v resnici ne more reči, de so jih Slovenci od drugih narodov ali pa drugi narodi od Slovencev vzeli; ampak so le občinska last mnogih narodov. — Kdor pa hoče vso sostavo kakega jezika razložiti, mora več jezikov v priméro vzeti: ravno tako, kakor se v rastlini doveršena znanost enega zeljišča po vsih njega razmerah brez znanosti družih sorodnih zeljišč nikakor ne more zadobiti.

Z dokazano sorodnostjo jezikov se pa ne smejo tiste ptujke zagovarjati, ki so se v poznejih časih v slovenski jezik sosebnó iz nemškega vrinile, in sčasoma nekatere slovenske besede odrinile in skorej v pozabljivost pripravile: tacih ptujih besed se je treba skerbno ogibati; ker take ptujke čistoto lepega slovenskega jezika pokvarijo, dvomljivosti v zrékih napravljajo, in nas od naših bližnjih bratov, družih Slovanov ločijo.

Še veliko bolj pa, kot v posámeznih besedah, se je treba v skladnji nemškarije varovati, ktera nam celo velikrat terdôbo v zrekih, nerazločnost in dvomljivost prinese. Nekteri pisatelj je nemškega duhá takó navdan in slovenskega tako prazen, da s slovenskimi besedami nemško piše; kdor ga tedaj hoče prav razuméti, mora, kadar bere, nemško misliti, sicer ne bo lahko posnel pravega smisla ali poména: komur je pa nemški jezik ptuj, si bo pri taki slovenščini zastoj glavo belil. —

Od vzajemnosti slovenščine še zadnjič sploh opomnim: Besede, ktere so iz prvih časov, ko so bili Slovenie z drugimi narodi še enega debela, drugim jezikom enake, so Slovencem ravno tako kot drugim narodom občinska sveta last. Besede pa, ki so se v poznejih časih iz ptujih jezikov v slovenščino priklatile, in velikrat boljši slovenske izreke ali izraze odrinile ter v pozabljivost pripravile, so slovenščini v nadlego ali pogubo, in jih je treba z boljšimi nadomestiti. Za tega voljo se mi je

potrebno zdelo, teh in unih besed tukaj nekoliko na znanje dati in pokazati, ktere in kako je treba z drugimi boljšimi zmeniti. Se posebno pa se je treba varovati (kar se skorej ne more prepogosto priporočiti in zaterditi) v pisanji ptuje skladnje (Syntax), ktera je slovenskemu miselstvu ali duhu nasproti, ker ta še veliko bolj od posameznih besed svobodno razvijatev in razcvetev slovenščine ovira in zadržuje. Kar dobrotljivi Bog odverni, in blagoslovi blago prizadevanje Slovéncem!

59. Kar je Metelko na gimnaziji jel učiti slovenščino, je v začetku šolskega leta navadno posebej ob kratkem ogovoril učence — se vé — po nemški. Po listkih so zaznamnjani nekteri taki ogovorčki, na pr.: Ljubi moji akademiki! Časove razmere so pripomogle, da je visoko naučno ministerstvo naš materin jezik ukazalo učiti po vsi gimnaziji. Učenje jezikov je rés posebno pomenljivo postalo dan danes, kar so mnogoteri narodje približali se po železnicah med seboj in se je jako povekšalo občevanje med njimi. Pa tudi brez tega bo več let nadaljevano temeljito učenje maternega jezika našega prineslo še druge koristi, ki so visoke pomembe; ker v našem od stvarnika vzlasti umetno vravnanem maternem jeziku tičí kot v kali vsa umoslovna ali logika, ktera se še le po pravem učenji jezikovem pokaže in zjasní, in tako dobí naš duh lučí in podpore v svojih pravilih.

Pozdravljam vas, ljubi moji akademiki, z velikim veseljem! — Zdi se mi to spreveliko veselje, imeti pred seboj prav poštene in marljive mladenčce, kteri po svoji poštenosti ali nrvnosti, pridnosti in blagi prizadávi, olikati si dušne moči in darove, dájó veselo upanje, da bodo kedaj dobri možje. Dragi moji akademični prijatli! V mladosti si človek s svojim čednostnim vedenjem, s svojo pridnostjo, razširjevaje in vterjevaje si svoje vednosti, pripravlja srečno prihodnost. Lepo popisuje to klasik govornik Ciceron, češ, da kakor se iz kakošnosti rastlin soditi in terdno sklepati more, kako sadje bodo rodile v prihodnje, tako se tudi iz vedénja šolskih mladenčev soditi in prav sklepati sme, kaka bodočnost se po njih pripravlja in kak sad prinesó kedaj. Klasično kakor vselej pové to Ciceron po svoje: *Studia, quae sunt in adolescentia, tanquam in herbis significant, quae virtutis maturitas, et quam fruges industriae sint futurae.*

Kar moj nauk zadene, rečem le toliko, da dobro znanje slovnic je neogibno potrebno k dobremu napredku, in da nobena nevednost ne more tako malo ostati prikrita kot nevednost slovnična. Naj v slovnični vedi zaostali govori ali pisari kar koli hoče, povsod se kaže nevedneža. Slovnic obsega vse miselstvo in besedstvo, toraj je na njenem polji vse znamenito, vse tehtno, bodi si na videz še tako majhno. To nam kaže prav dobro Ciceron v besedah: *Non sunt contemnenda quasi parva, sine*

quibus magna constare non possunt. Brez dobrega znanja slovnice nihče ne more ne ustmene ne pismene skušnje častno opraviti; s tém znanjem oboroženemu pa ne bo nepremagljiva nobena težava.

Marsikaj so staremu učitelju prizadéli mladi učenci, in v tem oziru ni brez pomena njegov — morda poslednji — odgovor do njih, kateri naj se kaže toraj po nemški, kakor si ga je spisal bil Metelko sam.

„Meine Herren, da die Zeit der Erholung vorüber ist, so müssen wir zur Erreichung unserer Bestimmung unsere Kräfte anwenden. Jeder wünscht einen guten Fortgang zu machen, das ist natürlich, aber nicht jeder kennt die Mittel dazu, die einen guten Fortgang bedingen: und mancher, der sie zwar kennt, wendet sie nicht an, und so wird er Schuld an seinem Unglücke.

Nachdem nun heutiges Tages mehr als je von den Studierenden gefordert wird, so ist es nöthig, dass sie die Mittel zu einem erwünschten Fortgange auch mehr als je nicht nur kennen, sondern auch beherzigen und anwenden. Die den Studierenden nie genug zu empfehlenden Mittel zu einem erwünschten Fortgange sind: nebst dem guten sittlichen Betragen vorzüglicher Fleiss und Aufmerksamkeit. Wem es daran gebricht, dem ist es absolut unmöglich beim Studieren Glück zu machen. Und jeder sieht es leicht ein, wie äusserst traurig die Lage desjenigen ist, der schon viele Jahre in den Schulen zugebracht, und endlich das Studieren ohne bessere Aussicht in die Zukunft aufgeben muss. Leider geräth auch mancher, dem man ein gesittetes Betragen, Fleiss und Aufmerksamkeit eben nicht absprechen kann, durch seine Unklugheit in die eben erwähnte traurige Lage; durch blosser Unklugheit hat sich mancher schon bittere Tage bereitet. Was hat daher der Studierende zu thun, dass ihm der erwünschte gute Fortgang gesichert werde? Die Antwort darauf findet jeder leicht bei sorgfältigem Nachdenken; denn jeder sieht es leicht ein, dass demjenigen gute Noten zu Theil werden, der durch sein kluges Benehmen den sämmtlichen Professoren, die ihn nach allen Umständen pflichtgemäss beobachten müssen, immer gute Begriffe von sich beibringt. Man soll nicht bloss äusserlich gut scheinen; denn das wäre Heuchelei, sondern man soll wirklich gut sein, und sich dann auch äusserlich gut zeigen. Es geschieht leider auch, dass mancher durch seine Unachtsamkeit und Unklugheit äusserlich schlecht erscheint, der es aber nicht ist und nachdem alles Aeussere notirt wird, so soll sich der Studierende vor dieser Klippe, an der sein Glück scheitern könnte, sorgfältig hüten.

Es liegt schon in dem Charakter eines jeden Menschen demjenigen, von dem er einmal schlechte Begriffe aufgefasst hat, nichts zu trauen; nichts nachzusehen, und wohl auch oft kleine Fehler für gross zu halten; demjenigen hingegen, von dem er eine gute Meinung hat, viel zu trauen und ihm manche Fehler nachzusehen, ist eben so folgerichtig, und in der

Erfahrung gegründet. Daher kommt es, dass mancher in Vergleich zu Andern zu schlechte und unverdiente Noten erhalten zu haben glaubt, allein bei näherer Betrachtung wird er finden, dass er doch nur selbst daran Schuld ist, indem er durch sein leichtsinniges Betragen alles Vertrauen verscherzt hat. Seine Censoren waren daher gegen ihn keineswegs ungerecht, indem sie nach den über ihn erhaltenen Begriffen urtheilten und nach ihrer subjectiven Ueberzeugung, von der sie mit gutem Gewissen nicht abgehen können, handelten. Jeder einzelne beflisse sich in Allem eines solchen Benehmens, dass die sämmtlichen Professoren die subjective Ueberzeugung seines guten Willens über ihn gewinnen, und das ganze Collegium betrage sich so, dass jeder Professor jederzeit mit Freuden hereinkommt, dann sind Ihnen die besten Noten und der erwünschteste Fortgang gesichert, was ich jedem vom Herzen wünsche.

Bogoslovne učence svoje na liceji je ogovarjal Metelko v začetku šolskega leta tudi po nemški; po slovenski se glasi nekako po prvi osnovi ogovor njegov — morebiti še od l. 1817 — takole:

Prespoštovani prijatli in predragi učenci moji!

Kar med vsemi živimi stvarmi na zemlji človeku daje posebno vrednost in prednost, to je um; kajti le po umu, ali prav za prav po pravi rabi njegovi more človek dospeti do tiste popolnosti in blažnosti, katero mu je odločil premodri stvarnik njegov. Dokler je pa um človeški navezan na naše telo, dotlej se razvijati in v načelih svojih vterjevati more le po jeziku. Čim bolj si toraj človek lika in vreduje jezik, tim terdnejši in čistejši so njegovi zaumki ali pojmi, in nasproti čim ubožniši in manj olikan je njegov jezik, tim bolj nejasni in zmedeni so tudi zapopadki in je vse mišljenje njegovo. Po jezikovi oliki se ravna tedaj umska in nравоska omika človekova. Hočemo toraj svojim rojakom pripomoči k boljši umski in nравоski omiki, pričeti moramo z olikovanjem njihovega jezika.

Vsem prihodnjim rodovom storimo veliko dobroto, ako si ohraniti olikati in povzdigniti prizadévamo ljudski jezik, vzlasti tako jedernati, blagoglasni in umétno stvarjeni jezik, kakoršen je slovanski. Zgodovina vseh stoletij in tudi lastna skušnja nam kaže, da narodu, kateremu propade jezik, za vse naslednje čase ohromí tudi duh ali miselstvo. In to ne veljá samo o prav priprostih ljudeh, temuč neolika ljudskega jezika zadeva jako tudi više in olikane stanove; kajti tudi učenemu se vzbujá duh po prvi strežnici njegovi. Svoje perve in poglobitne pojme o vñanjih rečeh ali predmetih dobiva v jeziku, ki mu jih dati ne morejo v nobenem tujem; le-ti se mu v dušo vsadijo po izrazih, po katerih jih je slišal vpervič, in na le-té se po rabi v vsakdanjem življenji vedno bolj naraščajo. Izrazi čistih pojmov v domačem jeziku morajo toraj za do-

mačina imeti veliko več jasnosti, vzbujati mu veliko bolj določne, natančne, žive in prilične zapopadke, kot izreki v tujem jeziku. Kolikanj mora tedaj vse miselstvo zgubiti jasnosti in živosti, moči in priličnosti, kadar se obleče v tuj jezik, ni težko razsoditi.

Misli ali pojmi se le v olikanem jeziku dajo jasno in določno znamenjati. Toraj terdijo neki novejši modroslovci in sicer ne brez vzroka, da se celó otrokom nekteri prav tenki modroslovni razumki dajo zlahkoma dopovedati, ako bi se z njimi nikoli drugače ne govorilo kot v jeziku po modroslovni določbi doveršenem. Bodi si že kakor koli, tega nam vsaj nihče odrékal ne bo, da ljudstvo more le po olikanem jeziku pustiti svojo sužnjivost in gerde predsodke ter napredovati v omiki. Kdo ne vé iz zgodovine, da so gerški pa latinski jezikoslovci, pesniki in zgodopisci omikovaje svoj jezik neznansko omikovali tudi ljudske nrave in vso ljudsko lastnijo? Enak zgled se nam kaže pri vseh družih narodih.

Ako premislimo to reč nekoliko bolj na tanko, vidimo, da ne le prosto ljudstvo, tudi mi sami, ki smo svojo oliko prejeli v tujem jeziku, iz učenja maternega jezika svojega dobivamo mnogotere koristi.

Da ne govorim o tem, kako velik je slovanski narod, ki v tem previšuje vse druge znane ljudstva na zemlji, — šteje se jih že do 80 milijonov; da ne omenjam, da si mnogotere narečja v nobenem jeziku niso tako podobne kakor v slovanskem, da toraj človek, ki se je dobro naučil enega slovanskega narečja, vse druge za potrebo uméti in z njimi po svetu najdalje priti more: brez vsega tega ima jezik slovanski kakor gerški sam v sebi mnoge tenčine, ktere človeku um bistrijo ter mu čudovito prižigajo prav nove misli in zapopadke. O tem se prepričamo posebno pri glagolih. Iz tega vzroka se mnogi razumniki na Nemškem učijo jezika slovanskega. (Tako se je pruski poslanec baron Humboldt, sedaj na Britarskem, tedaj na Dunaju, v slovansčini podučevati dal Kopitarju.) S tim bolj se smemo mi rojeni Slovani po učenji svojega maternega jezika nadjati dotičnih koristi. Ljudje se ponašajo s tim, da znajo mnogotere jezike. Iskreno se učijo jezikov prav daljnih ljudstev, v katerih govoriti jim je le redko prilika; zakaj ne bi se dobro naučili jezika domačega, kateri jim je potreben vsaki dan. Dan danes vsaj ne zasluži noben Slovan imena učenjak, kateri je v svojem maternem jeziku nevednjak!

Cesar Karl IV. je že spoznal, da je temeljito znanje slovanskega jezika kaj potrebno vsem tistim, ki imajo opraviti s katerim koli plemenom slovanskim; toraj je v svojem zlatem razpisu koj ukazal, naj se sinovi, dediči in nasledniki velilnih knezov vsi od sedmega do štirinajstega leta učijo jezika slovanskega, da ga razumejo ter znajo govoriti, ker je ne le koristen, temuč jako potreben.

Da je tudi vam, predragi prijatli moji! ne le koristen, temuč zelo potreben, kdo bi pač dvomil o tem, sej bode vaš vradni ali službeni jezik. Odmenjeni ste ljudstvu biti kedaj predstojniki in učeniški ali po besedah Zveličarjevih: „svetu luč in zemlji sol“. Po vas se bo ravnala vsa olika v občinah vam izročenih. Sodite toraj sami, kako vam bode pravo znanje deželnega jezika pomenljivo ter neogibno potrebno. Kdor koli tedaj želi z dobrim uspehom spolnovati dolžnosti svojega stanu, gotovo si bo prizadeval, da si prilasti k temu potrebnih pomočkov. Da se ljudstvo prav olika in se mu vcepijo čisti pojmi o Bogu in o verozakonu, k temu neogibno potrebno je pravo znanje ljudskega jezika. Kako koristno in potrebno je to znanje, o tem se bote prepričali najbolj, kadar vam bo treba govoriti slovenski. Še preden dorečite svoje šolske nauke, vam bodo poglavitne reči in pravila, kar si jih bote sedaj prisvojili iz maternega jezika, dobro koristile, ker bi sicer v pastirstvu, posebno v djanjskih vajah, nahajali velike težave. Po splošnjem priznavanju in po moji lastni skušnji je pa zlasti težko, očitno govoriti ljudem v jeziku, ki ga zna kdo nekoliko po verhu, le po sluhu. Vsem tēm težavam pridete v okom, ako se pridno učite svojega domačega jezika, in pripravite se tako v stan, da bote tim več koristili domovini naši.

Naj čistejše govorijo naš jezik hribovci, ki so z nemci in tujci najmenj v dotiki. Pri njih se nahajajo še prav dobre slovanske besede in prislovice, ktere se v naših bukvah in pri meščanih popolnoma pogrešajo.

Da se kdo na tanko nauči kakega živega jezika, se mu je učiti ne le iz dobrih bukev, temuč tudi iz ljudske govorice. Nihče naj ne méni, da je v ljudski govorici vse grobo; nahaja se v njej obljubim marsikaj njeznega. Samo po sebi pa se razumé, da ga nikjer ni kraja, kjer bi se med ljudstvom popolnoma čist bil ohranil jezik slovanski. Povsod je več ali manj tujk v njem; da toraj človek to, kar je res slovansko, ločiti zna od tujega, mora poprej dobro preučiti se pravil slovniških, posebej iz skladnje.

Ker se bomo učili po slovnici Kopitarjevi, ktero naj si vsakteri omisli, nam bo tedaj nepotrebno vsaj nekoliko pisarjenje. Dasiravno se ta slovnica jako priporoča s pravo razlago sostave slovenskega jezika, vendar je pomanjkljiva, in na nekterih mestih enostranska in ne povsod resnična. Kar je pomanjkljivega in nepravilnega, vam bom pojasnil z nekterimi dostavki in zgledi, ali po potrebi pozneje tudi marsikaj narekoval, da si zapišete.

Ker ste domá iz raznih krajev, vaših lastnih opomb, ki jih bode kdo povedal po svojem krajevnem narečju, ne bom nikakor zamétal, marveč rad sprejemal, če bodo vterjene. Iz svojega domačega govorjenja bote lahko povedali marsiktere besede in izreke, ki doslej niso še naznani. „Non sunt contemnenda quasi parva, sine quibus magna constare

non possunt“, pravi slaven pisatelj. Vsaka dobra reč ima v začetku težave, in le polagoma ter po mnogi vzajemni pomoči dospé do popolnosti.

Sicer si bom, kar se bo dalo, prizadeval zljajševati vam nauk in zmanjševati vam trud, kolikor se smé v tako imenitni reči, in svést sem si, da jo bo lahko dobro opravil vsakteri v tem nauku.

60. Metelko je že v svoji slovnici l. 1825 nabral in določil dokaj pravih slovenskih besedi, razložil mnogo pomenljivih slovniških oblik, priobčil nekaj krepkih izrekov, po katerih se loči nemščina od slovenščine, na svetlo dal nekoliko narodnih pregovorov, katerih ni še vseh poznalo slovstvo naše. Pa tudi potem si je marljivo nabiral jezikoslovnega blagá nekaj po učencih ustmeno in pismeno, nekaj pa po bukvah in časnikih, ter si jih je spisoval na posamesne listke in v posebne knjižice. Naj k sklepu po teh njegovih zaznamkih sestavim nekatere reči, ki so znamenite, če tudi sedaj že bolj znane.

Besede na pr.: Bajin *mündig*, nebajin, nebán-én *unmündig*; beriziti *auswachsen* prim. briga *Sorge*; bledenec *Phantast*; brambez *Schild*; brezdnice-breznice *Sümpfe* v. brezen; buden *munter*, budilo *Motiv*; budlja *die Fülle*. — Cvélití *affligere*, stsl. razcvélica *Qual*. — Čad *Höhenrauch*, čadi se *der Höhenrauch steigt*; — čil t. j. spočit: Vso živino sem utrudil, dokler ne, bo spet čila, ne bom mogel ž njo delati. Čili konji lože peljejo, kakor trudni. — Deržaj *Anker*; doblji-a-e *fähig*; doumeten *verständlich*; drevérje *kleines Holzwerk zum Verbrennen*; dvojljivo *zweideutig*. — Hiba (pohabiti) *Fehler* p. konj, krava ima hibo, ga, jo boš težko prodal. Konj bije, grize i. t. d., ima hibo. — Južnica *warmer Nebel vom Südwinde*. Na jutrenje jo je vzel ali ga je vzela, *d. i. sie oder er hat nur so lange das Recht beim Hause zu bleiben als sein Ehegenosse lebt*. — Kalina *Temperament*; koč (in *Oberkrain* v. kót) *ein abgesonderter Ort für abgespänte Kälber oder für das Mastvieh, das etwas Besseres zu fressen bekommt, davon ist üblich* kočljiv und kočljivost; in *Unterkrain* špurav v. spor *proficiuus*, spor kruh t. j. tečen, sporati se (špurati se) *wenig essen*; kroglinja *Sphäre*. — Lezečina *reptile*; ločina *Art*, ločitno *partheiisch*. — Mižavo vreme *dunkles Wetter*; motrin *Dichter*; mraznica *ein kalter Nebel*. — Naborè *ein Eitler in der Tracht*, *Stutzer* v. nabrati; napčevanje *der Missbrauch*, vse zanápčeva *er missbraucht alles*; naplatti *anstecken, den Anfang machen*; nasajenost *üble Laune*; navtisljivost *Reizbarkeit*; neča *Heizung* v. neti, netiti; nemarljivost *Gleichgültigkeit*; nepogumnost *Kleinmuth*; nestoren *ungefällig*; nestrezen *unmässig*; nevstoren *plump*; nevték mož, žena t. j. kočljiv; nuče t. j. vnuče *Schuhfetzen*. — Obikniti *verhärten*; obstransk *indirect*; občutje *Gefühlsvermögen*; ognjak *Vulkan*; ohotnost *Lüsternheit*; opokel *gefühllos, verhärtet*; osebujik *Ausgeding*: oče ima osebujik; osebujno premoženje *Privateigenthum*. — Pervinska resnica *Princip*; piker *reizbar*; pluti *segeln*, kri pod-

pluje *das Blut kommt unter die Haut*; pljulo *Speittrügel, Spucknapf*; pomoli *Altan*, visoke pomoli *Erker, Balkon*; ponikniti *schwinden*, ponikne *taucht unter*; posebiten *neutral*; pravota *Billigkeit*, pravjeten *rechthaberisch*; pretrup *Vielfrass*; pretvara *ein verstellter Mensch*, 'se pretvarja *verstellt sich*, ga bom že pretvoril *umändern*; protati se *entgegen auskommen, das Leben fristen*. — Radigovati se *sich unterhalten*, se radi-guje; razprenčati *lasé*; retiti *versehren*: jabelka z rokami tergati, da bi se ne retile; rilo *Rüssel bei Schweinen*; roptéla *die Ratsche*; rožim, pf. vrožim *wahrsagen*; rožno gleda *verlegen*; ružiti *türščico losmachen p. die Maiskörner*. — Samiten *privat*; samoradnost *Eigenliebe*; samoslišec *Ohrenzeuge*; samovidec *Augenzeuge*; skromen *bescheiden*; skropéti *es juckt, brennt v. krop*; slepoočen *unverschämt*; sočnik *Propfpreis* (cep, sce-pika, ščepika); spredek *Vorsprung*; sterdenje *Lebzelt*; stranica *pagina Seite*; stremen p. v tri stremene *dreifach*. — Tajba: se je spustil v tajbo *leugnen*; tén *Dünntuch, Schleier*; ténčina *seichter Grund*; tepsti *strafen*, šiba Božja *Gottesstrafe*; toga *Trägheit*: se je v tógo podala; toliti otroka t. j. tažiti, tolažiti *trösten*. — Uhanci *Ohrringe*, sg. uhanec; umoslovno *logisch*; umšati *nachgrübeln*, umšavec *Grübler*. — Vég: vega planjava *planum inclinatum*; vjemec *Gefangener*; vek *Kraft*, nevečen *kraftlos*; vmes *einschliesslich*; vnovično *abermaliges*; voliti *testiren*: meni so več volili kot unemu, zato sva se skregala; verljivost *Wahrscheinlichkeit*; verzlen, i. f. *Zaunthor*; vezava *Syntax*: vtikavost *Geschäftigkeit*; vznika *taucht empor*. — Zadegati *verschleudern*; zapestnica *Bracelet, Armband*; zasek *Köder*; zatratovati kaj v kaj *missbrauchen*; zbila *Wirklichkeit*; zbočen, zbokast, vbokel *concav, convex* slok, oblokast, sločen izbokel, izbušen, izbuh *Convexität*; zdražba *Streitigkeit*; zdražbar *Störer der öffentlichen Ordnung*; zména *Zwitter*; zvlažiti *befeuchten*: da se usta zvlažijo. — Žarek *der Strahl*: žarki ogenj; ženiven *heiratslustig* — *fähig*; žerek *bitter*: žerka resnica; žernov *Mühlstein*, žernovina, žernje-vina *Mühlsteinbruch*; živah *Zunder, Zunderschwamm* itd.

Oblike slovniške so mu znamenite bile vzlasti tiste, ktere kratko pa krepko kažejo razliko v izreki, pravopisji, naglaševanji, kterih se mnoge na tanko v sedanjí pisavi še zaznamvati ne dajo. Posebno rad je zapisoval si razločke po glasu in náglasu, p. počiti *bersten*, počíti *ausruhen*; stópiti *treten*, stopíti *schmelzen*; kópanje *das Baden*, kopánje *das Graben*; ígra *das Spiel*, ígrá *er spielt*; dólga *lang* *weibl.*, *dolgá* *der Schuld Genit.*; rávna *eben* *weibl.*, *ravná* *er ebnet*; kot *der Winkel*, kòt *so wie*; oblák *die Wolke*, oblàk *der Kugelstein*; oblácíti *anziehen*, oblácíti *mit Wolkenübersieken*; vólar *der Bierbrauer*, volár *der Ochsenhändler*; délež *der Erbe*, delèž *das Erbe*; lása *des Haares*, lasá *er zieht bei den Haaren*; pózna *spät* *weibl.*, pozná *er kennt*; sládká *auch* *sládká* *süss* *weibl.*, *sladká* *er nascht*; na pósodo *auf das Geschirr*, na pósodo *auf Borg*; méniti

meinen, meniti *wechseln*; tmiti *abrichten*, umiti *abwaschen*; pródati *feil bieten*, prodáti *verkaufen*; dájo *sie geben*, dájó *sie pflegen zu geben*; *táko eine solche, etwas solches*, *takó so, auf diese Art*; postál *geworden*, postál *stehen geblieben*; káplje, zadéva, zadíra *subst.*; káplje, zadéva, zadíra *Verb.*; krilo *bedeckt*, krilo *Bedeckung* i. t. d.

Vsa vás vás pozna. Vaš brát ne zna bráti. Grem spát, ne morem spáti. Ga prime za vrát in verže do vrát. Grem v log urezat lok. Delo vterdi telo. Osa je méd. Osa je (ist) med muhami. Osa je (isst) med muhami. Hlapec vódi konja k vódi. Boj se gospóda; gospóda se bojí. Sosed le reží, kadar se mu reče, da naj zastavo reši. Ta kúp žita dam boljši kúp. Poznati ga hočem, je rekel óčem. Sosed, ne bodi jezen, ker sem jeseni tvoj jesen posekal. Moja volja je bila, nekoliko olja in vóla prodáti, pa vóla kupiti. Smert luka, na duri kljuka, kje si Luka? —

Ampak — temuž *sondern*: Pri igri nisem obogatil, ampak obožal; nisem igral, da bi obogatil, temuž da bi srečo skusil. — Ne gre po vina, ampak po kruha. Je li Terst večí kot Gorica? Ne le večí, ampak trikrat večí. Dober kristijan ne samo telesno terpljenje, ampak tudi vse britkosti svojega serca radovoljno prenese. — On ne dela, da bi kaj storil, temuž da bi kaj zaslužil. Ni zadosti, dobro delo delati, temuž je potrebno, dobro delo tudi dobro storiti. Nekatere reči ménimo da se le naključijo, pa se ne naključijo, temuž Bog jih tako oberne k našemu pridu. Tudi svojemu bližnjemu škoduje, ne le sam sebi *er schadet nicht nur sich selbst, sondern auch seinem Nächsten*. — Ne da bi ga bilo sram, še le smeja se. Ne da bi bratovo zmoto prikrl, še le raznaša ga *anstatt* i. t. d.

Izreki lastni slovenščini, po katerih se loči od nemščine, časih prav krepko, na pr.: Vpirati se z delom *harte Arbeit verrichten*; povsod oči imeti *auf Alles Acht geben*; od zora do mraka *vom Aufgange und Niedergange*; na glavo komu priti *zur Last fallen*; pod se ga je spravil *er hat ihn von sich abhängig gemacht*; znositi se nad kom *die Galle über jemanden ausgiessen*; sama dobrota ga je *er ist lauter Güte*; plačaj mu in odpravi ga *schicke ihn fort*; s šetjo prah pobrati *bürsten*. Nobena strast mu ni obraza skalila *entstellt*; iti po kaj *etwas holen*; zmirom je pela *hiess es immer*; zdaj je vse kakor prav nalašč *die beste Gelegenheit*; si méro vediti *sich mässigen*; svoje žive dni ne *nie und niemals*; nihče se ne more z njim meriti *übertreffen*; kako teslo si *unartig bist*; živo mesto *volkreiche Stadt*; mu ni upati *er ist verdächtig*; gotovo vam povém *ich versichere euch*; ne mu žolča delati *nicht Verdruss machen*; to pest žita *dieses wenige Getreide*. — Šiba strahovavka *die Zuchtruthe*; pravica maščevavka *die rächende Gerechtigkeit*; ljubezen odpuščavka *nachtsichtsvolle Liebe*. Komaj sem bila osem dni v vročinski bolezni,

sem se bila že zanémila *habe ich mich schon verloren*. Žito je poskotalo im Preise gestiegen; otrok je prav obétaven *zeigt viele Anlagen*; vse prenevreden sem vaše milosti ganz und gar unwürdig; govori, da ni nikamor ohne Kopf und ohne Fuss. — To drevo vse druge drevesa doraste in preraste *holt alle mit seinem Wuchse ein und lässt sie bald wieder zurück*. Mečniko še poterpíte, sej že dodelujem *habet nur noch eine kleine Geduld, ich bin mit meiner Arbeit schon beim Ende*. Da bi se skoraj izdal, izgodel *dass doch sein Geben, Geigen bald ein Ende hätte*. Bučelica po malem nabira, pa vendar veliko nabere *sammelt langsam und kleinweise, und bringt allmählich doch viel zusammen*. Kozina se mu je prinajela *er hat von dem Ziegenfleische so viel gegessen, dass es ihm daran eckelt*. Z bratom se izgovarja, da ga je zapeljal *er schiebt die Schuld auf den Bruder*. S kamnom se izgovarja, da je padel die Ursache seines Falles. Ves je razposajen *er ist im höchsten Grade unruhig*. Ta mu je zagrenéla *das Ding hat ihm aufgebracht*. Pretekél ga je *er hat ihn im Laufen zurück gelassen*. Veliko dolgov si je naigral *mit dem Spielen hat er viele Schulden gemacht*. Sape ga je bilo groza, ki je zvečer po drevji med perjem pošumela *das Rauschen der Abendluft in den Blättern der Bäume versetzte ihn in Schrecken*. Dušo greh, kaj gobe telo! oskruni in ognjusi *die Seele wird durch die Sünde mehr entstellt und verunreinigt, als der Leib durch den Aussatz*. — To sta jo derla, plela, gnala, lila, vila, mahala, cverla, tresla, kadila, cedila, smukala, šverkala, žgala, derčala, prav v prvo sta jo djala itd. *sie zwei sind sehr stark gelaufen*. — Navdara, avša, šema, prismoda, bedak, beba, bebec, šamlja, šlapa, tuta, klama, klamuza, gumpec, tepec, trap, trapa, bāt, osel, tele, zaletel, štoklež, burklež *Dummkopf* itd. — Ovca se merče ali merka, kokoš se jartí, koza se perska, krava se poja, kobila se goni, presica se buka, ribe se dresté; ovca se je ojančila, svinja opresetila, kobila ožebila, psica oščenila itd. — Veliko moke bi mógel imeti, kdor bi hotel vsem opravlјivcem usta zlépiti (spopati).

Razun krepkih slovenskih izrekov je Metelko nabiral si tudi dobrih pregovorov narodnih in umetnih ter poskušal jih sim ter tje lepo opisati in prav posloveniti po družih jezikih ali že znane z boljšimi nadomestiti, n. pr.: Kdor se z mokrim bratom druží, ne bo dolgo suh *böse Beispiele verderben gute Sitten*; v slovnici l. 1825: Po hudi tovaršii rada glava bolí *schlechte Gesellschaft verdirbt gute Sitten*. Pleve in pšenico zavreči *das Kind mit dem Bade ausgiessen*; l. 1825: Z ljuliko pšenico izruti.

Kdor óaka brez truda in v upih živi,
Velikrat na zadnje v obupu zaori.

*

Izobrazuj se sam, izobrazuješ svet,
 Boljšaj se sam, bolji bo svet.

*

V družini, kjer soglasja ni,
 Nikdar se delo ne spošl.

*

Zaklad prevelik je v jenuku
 Rateju kakor plemeniku;
 Nar viši blagor je ljudi —
 Življenje teraj sanj in kri!

JEZIČNIK,

ali

HITZINGER

slovenskem slovstvu.

Spisal

J. Marn.

XII. Leto.

V Ljubljani.

Natisnil in založil Rudolf Milic.

1874.

*V spominj! In
h. g. dar!*

Terstenjaku

in

Hioingerju!

~~~~~

*Kdor dragoceno naroda starino
Na dan pospravlja skerbno iz zapaha;
Kdor spomenike svete treblje maha
In davnih vekov razdeli temnino;*

*Kdor dóma razmotruje zgodovino,
Ko iše spričeb slavnih djanj iz praha
In oznanuje, kar je res, brez straha:
Ta ljubi zvésto svojo domovino.*

*Vidva na čast preljube majke mile,
Darujeta takó vse svoje sile:
Ohčutke serca in vednosti glave;*

*Zato pa se v prihodnje vse vremena
Svetila častno bosta Vaj imena —
Ker sta ju zapisala v bukve Slave.*

Dr. Lovro Toman.

V Novicah 28. I. 1857.

Peter Hitzinger

(Znojemski, Podlipski)

V

slovstvu slovenskem.

Vse imamo,
Pa ne znamo;
Le išimo,
Da dobimo.
Dr. J. Zupan.

I.

Vsak narod ima svoje mučence. Med prve mučence slovenskega naroda se prištevati sme Peter Hitzinger.

Rodil se je v Teržiču, 29. jun. 1812, kadar poleg V. Vodnika slovenskih pisateljev ni bilo toliko, kolikor je perstov na roci. Oča mu je bil Miha Izinger, nogovičar, mati Urša, rojena Poprianin. Sinek Peter je podedoval lastnosti svojih nekaj po očetu nekaj po materi, in o njem, če pri kom, veljá pregovor, da v imenu tiči tudi pomen (nomen — omen).

L. 1822 je mali Inzinger v ljudski šoli domači drugi razred zveršil prav dobro; učila sta ga duhovnik Tomaž Jeseničar in školnik Jožef Tomaževic. Od l. 1823 do 1826 je živel v Novomestu, kjer so imeli rojaka dobrotnika, ter je v glavni šoli, kateri je bil vodja in učenik P. Celestin Novak, pa v prvih treh latinskih, tedaj gramatikalnih, v katerih ga je učil P. Albert Šubic, predstojnik ali prefekt gimnaziji pa je bil P. Grat. Manermeyer, napredoval Peter Izinger prav verlo („*primae eminenter praemioque secundo donatus; primus proxime primis accessit*“). V četrti latinski razred pride v Ljubljano na gimnazijo, ktero je vodil Fr. Hladnik (u. 1844); učitelj mu je bil Gr. Dolar (u. 1836), in po spričbi v 2. tečaju l. 1827 „*praemio donatis 4to loco accessit*“.

Za slovenščino in sploh narodno stvar ga je vzbudil menda v petem in šestem razredu gimnazijskem, tedaj I. in II. *humanitatis classis*, poleg blazega Jož. Globočnika sloveči Matija Čop, kateri (r. 1797, u. 1835) po besedah Prešernovih

Jezike vse Evrope je učene
Govoril, ...
Umetnosti le ljubil je, zgubljene
Mu b'le so ure, ki njim služil ni;
Mladenčem v Reki, v Lvovu in v Ljubljani,
Netruden učenik, je um vedril . . . .

Vedril je um tudi verlemu Izingerju ter vsadil mu v serce ljubav do jezikov, ved in umetnij, v katerih je napredoval l. 1828 in 1829 tako, da je v I. Hum. Cl. 1. sem. „inter Septem Optimos secundum“, v II. Hum. Cl. 1. sem. „inter Eminentes quartum locum obtinuit“; v 2. sem. pa v I. Hum. Cl. „tribus praemio donatis secundo“, in v II. Hum. Cl. „primo loco accessit“. Ravno tako izvrstno se je učil tudi l. 1830 in 1831 v sedmem in osmem razredu gimnazijskem, tedanji liceji, kjer sta mu razun drugih učenika bila čislana domačina Elija Rebič (u. 1865) pa Janez Kersnik (u. 1850). L. 1831 se je učil slovenščine, ktero je na bogoslovskem razdelku razlagal Fr. S. Metelko (r. 1789, u. 1860), in to leto se prikaže v nemški pisanih svedočbah P. Hitzinger.

V bogoslovji, ktero je doveršil od l. 1832 do 1835, mu je v prvem letu učenik bil glasoviti dr. Jakob Zupan (r. 1785, u. 1852), prof. pub. palaebiblicus. V njegovih svedočbah se čita „Hicingar, Carniolanus Neocomanus, ex archaeol. hebr., introd., exeg. a. f. primam cum eminentia, e syriasmo, chaldaeismo et arabismo primam“. Vpliv njegov je bil nekoliko znati v letega značaju. Razun J. Zupana je v vseh naukih bogoslovnih, katerih se je „P. Hitzinger, Carn. Neoforensis“ učil prav izvrstno, med učeniki poprijemal ga menda najbolj ranjki Jož. Poklukar (u. 1866) v slovenskem pastirstvu.

Leta 1835 posvečen pride Hitzinger najprej za duhovnega pomočnika v Kamnogorico, l. 1838 v Mokronog, l. 1846 v Dob, l. 1847 za samostojnega duhovnika v Podlipo, tedaj podfaro okraja Postojnskega, in l. 1859 v Postojno za farnika, dekana ter šolskega nadzornika, kjer umre prevred 30. avgusta 1867. leta. „Prezgodaj nam je nemila smrt vzela učenjaka, kteremu jih je malo kos v starinoslovji in v zgodovini, zlasti slovenskega naroda. Novicam je bil od prvega začetka marljiv dopisovalec“. (Novic. 1867. l. 36.) Pa ne le v starinoslovji in zgodovini, skor bi dejal, v vseh raznoterih vedah in znanstvih se je vadil in poskušal ranjki neutrudljivi Hicingar, ter delal pod lipo slovansko neprenehoma v „potu svojega obraza“ res Znojemski (znoj aestus, sudor).

Po Čopu vnet za slovenščino je z drugimi zmožnimi pa narodnimi mladenči rojil s Krajnsko Čbelico l. 1830 do 1833, in koj l. 1831 je vzlasti po njenih vzorih skladati jel različne pesmice ter v prostih nalogah donašati jih učeniku Metelkotu, na pr.: Veseli se (Kaj bi li zmiram — Žalosten bil? — Kaj b' se nikoli — Ne veselil? itd.)! — Cvetje. — Per potoku. — Vganitva (iz Šilerjeviga). — Ob hudim vremenu. — Na Dovžanovim mostu. — Večer (>Zarja svetli še nebó, ko' za gore zašlo je že solnce; — Žarkam omáganiga vetrec oživlja hladn. — — V grobu človeka tako noč bode objela v pokoji, — Pa zasvetila se luč dneva zveličaniga.).

Krajnska dekleta.

Čudežev groznih zakrila
Stvarnica tebi v zemljo;

Menj te očitno darila,
Kaže ljubezen tako.

E m o n a

Ko so v mogočnem Rimu rasle
Po gričih še trave,

Goveda lepe tam se pasle:
Emona bila že.

Ptuja deklica.

V nekim dolu — prebivala
Je tam puščoba žalostna —
Pastirjem revnim perkazala
Se lepa, čudna deklica.

Sadú pernesla ino cveta,
Ko drugo solnce obudi
Ga na srečnejši trati, vzeta
Je spred človekovih oči.

Se ni rodila v tej dolini,
In znano tudi ni bilo,
Kje dom je deklici edini,
Al kaj peljalo sem je njo.

Je vsakimu kaj podelila,
Cvetlic dišečih al sadu;
Mladeneč, starček veselila
Se sta prejetiga daru.

Jo viditi, vse ostermelo,
Nebeška visokost je v nji;
Zveličano je oživel
Serce, kjer bližala se li.

Tu gor pogledala neznana,
Nar višjemu je svet altar;
Se vzdignila ljubezni vžgana,
Ter dala sad nar lepši v dar.

S o n e t

Visoko bod' Marija ti češčena!
Zmed žen te božja milost izvolila
Sinóvu svoj'mu mater; ohranila
Devištvo si brez madeža rojena.

Nam bila smert po Evi zadolžena,
Življenja vir ti zemlji podarila,
Z nebeškim miram žejno napojila,
In krog in krog lepó je spremenjena.

Tebi se truma angelov uklanja,
Pojo zveličani duhovi hvaló,
Nebesa te časte svojo kraljico;

Človeštvo, kter'mu ni tu stanovanja,
Je k tebi, mila mati zdihovalo,
V te vedno kliče, svojo pomočnico.

Turjaški Hervard.

Balada.

Valv. L. XV. pag. 488.

Tolazi Hervard ga (mladega sinka
Engelbrehta): »Ne boj
Nikar se, ljubi sinček moj;
Če pride Turk, le serčén stoj.
Če ravno smert nas dohiti,
Za Boga, brate teče kri,
V spominu bodemo živici. i. t. d.

V Meteltiči je skladal in slovenil take pesmice Peter Hicingar osmošolec že l. 1831. V njih kaže v mladosti, kar biti ima v starosti. Vzlasti so poslednje besedice Hervarda Turjaškega v nekem oziru pomisljive tudi o našem Znojmskem; v katerem — bode razvidno iz naslednjega žitja njegovega.

II.

Verno je pastirstvoval P. Hitzinger perve leta v Kamnigorici, potem v Mokronogu, kjer je ljudem ostal še dolgo v hvalnem spominu. Na slovstvenem polju pa se prikaže tisto leto, v katerem so prikazale se „Novice“.

Bilo je v Mokronogu, kjer imajo božjo pot ter svete stopnjice na Žalostni Gori, kamor vzlasti dolenski Kranjci radi prihajajo molit, da njim spiše v tedanji Bohoričici prav vgodno knjižico: 1. Molitve per obiskovanji svetih šteng. V Ljubljani, 1843. 12. str. 24.

Koj za to knjižico pride na svetlobo: 2. Mali rožni vertic ali molitve v vsih posebnih časih, perložnostih in potrebah za mladost. Spisal Peter Hitzinger, kaplan v Mokronogu. V Ljubljani, 1843. 12. str. 185. Blaznik. Na prodaj per Leop. Kremžarju, bukvoezu pod Trančo. — Kar te molitevske bukvice, ki so l. 1854 pa v Gajici ponatisnjene bile že tretjič, mladosti pred drugimi priporoča, je to, da se po njih mladi kristijan ne le v navadnih, ampak tudi v posebnih svetih opravilih, o dnevnih urah, ob katerih nas opominja cerkev, o svetih časih in zapovedanih praznikih, obhodih, zakramentih sv. kersta, sv. birme, sv. olja itd., o blagoslovih, za spomin in o pokopu mertvih — lepo sklepa s svojo cerkvijo, ker so ponarejene največ po cerkvenih, in v redu tako, da se napreduje z njimi nekako po katekizmu. Molitve so sploh kratke, beseda v njih zložna in vsakemu umna. (Novic. 1844. l. 7.)

V Novicah se je prvičrat oglašil l. 1843 in koj potégnil za čast dolenskih Kranjic proti Krašovki, ktero je pohvalil ranjki M. Vertovec (r. 1784, u. 1851), da je — omožena na Pivki — oplévati jela svoje žita, pa so jo sosede, ker so žita njene od vseh družih očitno se razločevale v rastvi, v klasji in zernji, zavidale copernico. „Oh, de bi vender vse Krajnice, de bi vse Slovenke po celi Piriji take copernice postale! koliko več in čistejšiga in lepšiga žita bi se perdelovalo!“ — „Niso samo Krašovke tako pridne, de plevejo njive, kjer je žito sejano, ampak tudi marsiktere Krajnjice. Saj v eni nar lepši strani Dolenskiga je viditi, kako vsako leto plevejo pšenici in ječmenu še po dvakrat, ker sami spoznajo, de bi brez pletve veliko manj žita perdelali. Če ne delajo povsod na Krajskim tega, si lahko v tem tukej še bolj bližnji izgled vzamejo“; toraj hvala, komur hvala gre, se zanje ponese P. H. v l. 13.

V 4. l. naslednjega tečaja 1844 daje v dokaz, da hišna mati več z očmi, kakor pa z roko stori, z modrim mnihom vsakteri gospodinji zaperto škatlico, ktero naj sleherni dan precej ob jutru nosi po vsi hiši okrog, po vsih hramih in tudi pri živini, pa se ji bode zboljšalo stanje, ter listek v njej z napisom:

»Čuj in glej, kaj v hiši se godi;
Dosti zgube tak odverneš ti.«

Na Pegaza pa se je povzdignil očitno v l. 23 s pesmico: „Naprej“. Človek naj s časom napreduje, — Novi časi, novi svet — in v prid si obrača nove koristne znajdbe, zato mu sije uma luč, in nekako nejevoljen na tiste, ki le pri starem, hočejo ostati, pesnik poprašuje: Mar zastoj se je dodelil zemlje sinu bistri um? — ter kliče rojakom:

O nikár ne zanič'vati,
Kdor z zemljo imaš svoj trud,
Kar, bolj prav jo oskerb'vati,
Se ti dáje na ponúd!

Kdo za rók umetno delo
Ne bi hotel kaj storit?
In komu b' se lepše zdelo
Rákov, smešno pot sledit?

Le kar s časam se ne gáne,
Vedno staro bod' per nas;
Stara véra naj ostáne,
In poštenost vsaki čas!

V l. 33 razkazuje ob kratkem „razširjanje katolške cerkve“ ne le po Ameriki, ktera se je tedaj bolj pogostoma jela imenovati pri nas po misijonarjih Kranjcih, ki so delali že ondi na pr. Fr. Baraga, Fr. Pirc, frančiškana p. Oto Skala in p. Ivo Levic, J. Godec, ampak tudi po Evropi se budí boljši duh in poživlja vera po posamesnih deželah, po Aziji, Afriki, Oceaniji. Kakor razširjanje, terpi tudi preganjanje — tako sedanji kakor vsaki čas, v Aziji v zadnjih straneh Indije, v deželah Košin — Šina in Tongking, v Koreji pod Sineškim cesarjem. Upajmo, pravi naposled, da bo Gospod tudi tamkej dodelil rešenje.

V l. 49 je spisal: „Nekaj zastran reje lesá in host“. Toži se že zdaj, da pomanjkuje sem ter tje lesá; kaj bo še le v nekterih letih! Precej na tanko našteva najprej vzroke tega pomanjkanja, potem pa nasvetuje nasproti pomočke, kako so ohranjevati stari lesovi in zasajevati novi, ter med drugimi djanskimi pomočki svetuje: „Tudi ta in druga kuhinjska, ki s tako lahko vestjo brez potrebe dreva žge, naj bi sama jih mogla iti v hosto sekat, de bi se učila, kaj veljajo!“

V tečajih 1845 je Hitzinger pod naslovom „Krajopisje“ povedal najpred v l. 5 nekoliko o svojem rojstnem kraju, da je „Stari Teržič“ nekdaš stal bliže Ljubelja — na Benedkovi zemlji — pod Košuto, da je pa plaz od te gore posul stari terg po ljudski pripovedi, kar poterjujejo tudi razvaline na tistem mestu. „Velik drakon (lintvern), pravijo, je čez hrib derl, pod kteriga nogami so se gore drobile. In na ta posip je povodenj peršla, in popolnoma vse zakrila. Ljudje pa, ob času opomnjeni, so popred odbežali; nekoliko jih je šlo čez Ljubelj na Koroško, kjer so še zdajnji Borovljani, ki veliko strelniga orožja izdelujejo, njih nasledniki; nekoliko pa jih je nižej šlo in novi Teržič postavilo, kjer še od nekaj hišnih imen vedo povedati, de so še iz stariga Teržiča, kakor Venedki, Poljaki i. t. d.“ — V l. 20 pa opisuje od kratkem „Teržič sedajni čas“ in kaže, da po tem, kar je povedal, „je Teržič memo vsih krajev kranjske dežele prvi, kar obertnost in rokodelstvo zadéne“.

V l. 50 v spisu: „Nova šola v Kamnigorici“ hvalo daje vsem, kteri so kaj pripomogli k njej, ter pripoveduje, kako so ljudje tam že takrat, ko je on bil pri njih za duhovnega pomočnika, ob nedeljah radi se učili brati, in — da je v dveh ali treh letih razun Baragovih „Dušna Paša“ in družih molitvenih bukvic le Rozmanovih „Očenaš“ oddal okoli 120. — „Per ti perložnosti moram očitno reči, de za uk je krajnsko ljudstvo bolj vnéto, kakor bi kdo ménil iz téga, kar se od šol piše. Koliko se jih (práv po Lankasterjevi vodbi) nauči brati eden od družiga, ena od druge in z lastnim poskušanjem takó, de tudi v krajih, kjer ni šól, jih veliko v cerkvi na bukvice móli, pa več gre tukej hvale ženskemu spolu. — De bi le tisti, kterih je dolžnost, si povsod več perzadevali za šole, ne pa, kakor semtertje se zgodi, jih še le opovirali zoper voljo viši gosposke in zoper želje sosesk!“

Koj v naslednjem listu je pa sprelepa pesem: Sanja Cesarja Friderika IV. v letu 1459 ali osnovanje Ljubljanske škofije. (Prestavljeno iz nemškiga F. Rihtarja, nekdašnjiga učenika dogodivšine v Ljubljani — izdelano po Valvazorji buk. VIII. in X.) Predmet pesmi, sicer dokaj znan, naj z obliko kažejo le nektare verstice.

Krog pod Celjskim građam hruje
Divja vojska in proti;
V Taboru pa množ'ca čuje
Móž, ki Caru so zvesti.
Vró plohé, bucé vetrovi,
Divja je in strašna nóč.

Tù med bliskam, med gromovi
Cesar moli zdihajoč:
De naj zoper vzdvignjene viharje
Milo ga nebeška móč obvarje.

»Slab, Gospod! sim prehvaliti
Tvoje roke čudno moč;
Pa kar v sanji se mi je kazalo,
To, obljubim, spolnjeno bo kmalo.«

Spolnil je letó Gospodu
Fridrik svitli Car tedaj;
Na Ljubljance pizkim produ
Je škofijska cerkev zdaj. —
Kot življenje, tako sanje.
V svet, ki še le biti zna,
Nese duha dozdevanje,
Kjer ne vé, kaj prit' imá.
Gledajoč oči kar ne uméjo
Sanje večkrat čudno razodéjo.

III.

Leta 1846 pride v Dob za duhovnega pomočnika, vendar naznani z Dolenskega še v l. 26 „Toplice per Šmarjeti blizo Novomesta“, češ, naj bi umeten zdravnik vodo po njenih delih in lastnostih presodil, da bi poleg Toplic unstran Novomesta in pri Bledu bolj spoznale se tudi té, ker so v prijetnem kraju in „je njih voda za več boleziu dobro služna, za ktere so toplice na uni strani prehude“.

„Nesreča“ je bilo njegovo prvo poročilo iz Doba, kjer je hud ogenj trem kmetovavcem pokončal pohoštva, in ker je bil zavarovan le eden, obudovaje pravi: „de bi pač enkrat ljudje spoznali, de plačilo zavarovanja ni noben davk, ampak le dobrotin dar, ki se bratu v nesreči podeli; kateri ima tedej podobo milošine ali almožne; kateri pa tudi v času nesreče stotero plačilo pernese“. — Prav veselilo ga je pa, da se je na gorenski strani ne le krog Ihana, temuč tudi krog Doba, Bleda, Mengša, Komenda in Kamnika razširjala posebna obertnija s slamniki; veselilo ga je, da so zanje pletli kite, ki niso imeli družega zasluzka, za potrebo si pridobivali nekaj denarja, in ker slamnato blago ne ostane samo v deželi, temuč gre tudi na ptuje; zlasti ga Tirolci pobirajo cele vozé, in v deželo pride okoli 60000 gl. itd. „Le pridno si Slovenec pomagaj, hvalno opominja v spisku: Pletenje slamnjevokov na Krajnškem (t. 1847 l. 12), pošteno kakor veš in znaš“.

Teržičanu je na sercu bil vzlasti Teržič in „Cesta čez Ljubelj“, ktero je opisal v l. 37, mu ni dala mirú. Da bi Ljubelj prekopali ali prevertali, kar je namérjal že Valvazor, pravi, se ne bo lahko zgodilo; nekoliko poznej l. 39 pa vendar méni, dokler ni železne ceste, da Kranjska in Koroška preveč ne zastane za Štajarsko, po kateri je železnica že speljana, morebiti bi se dalo — od cerkve sv. Ane na Kranjski do, sv. Lenarta na Koroški strani. —

Ker so tedaj mnogo pisarili in že tudi med prostimi ljudmi govorili o tlaki in desetinah, kako naj se odpravijo ali premenijo, je Hitzinger v l. 45—48 razkazal: Od kod imajo desetine, tlaka in gosposkini davki svoj začetek? Da bi lože se razsodilo, na kakršne pravice je vse to uterjeno in kako stoji z njegovo odlogo ali spremembo, je pojasnil to reč iz poganstva in kerščanstva, pri Gerkih in Rimljanih, nekdanjih Nemcih in Slovanih, pa tudi Slovencih, primer-no sklepovaje s tim, kar učenik narodov piše Rimljanom: „Dajte vsakimu, kar ste mu dolžni: davk, komur gre davk, còl komur còl, strah komur strah, čast komur čast; nikomur ne ostanite kaj dolžni, razun de se med seboj ljubite“.

„Izgled, posnemanja vreden“ se mu zdí to, da na Kranjskem polji skerbijo za hosto in les, ter sproti sadijo mlado drevje, in „ali bi ne bilo spodobno, poprašuje v l. 49, od vsaciga, kateri drevo poseka, tirjati, namesti njega dva — tudi deset in več — po potrebi zasadi?“ — Sam sicer pevec, ki — po glosi Prešernovi — „živi, vmerje brez denarja“, — je vendar znal svétovati, kako človek obogati, in obljubim, da bi sedanjega treska ne bilo, ko bi ljudje poslušali in v djanji spolnovali njegov „Svet o bogatétí,“ ki se tako-le glasi:

Trud, prizadevanje,
Ne leno posejanje;
Varčnost in hišvanje,
Ne pitje, pojejanje;
Delavno ravnanje,
Ne leno sprehajanje;
Molba pa čuvanje,
Ne kletev, šale, spanje;
Terpež in čakanje,
Ne kratkičas, igranje;

Moško obnašanje,
Ne babje zdihovalje;
Trebljenje, kopanje,
Ne kerčme obiskanje;
Pridno njiv oranje,
Ne lov in pa plesanje;
Krotko zadržanje,
Ne napačno bahanje;
Le delo vsakdanje,
Ne pa loterijske sanje;

Modro sploh ravnanje
Te pelje v blago stanje.

V čislih mu je bilo razširjevanje katoliške cerkve po novem svetu in vidi se, da je verno opazoval delovanje naših misijonarjev bodi si v Ameriki bodi si v Afriki. „Nov misijonar iz Krajskiga“, je vesel naznanil v l. 21, kadar sta Ignacij Knobleher iz Škocijana na Dolenskem pa p. Rilo šla v notranjo Afriko; bolj na tanko pa je po „Illyr. Bl.“ popisal Knobleherja v l. 34. V l. 49 je po letopisu Leopoldinskega društva povedal menda Hitzinger „Kako je kaj v Ameriki z razširjanjem katoliške vere?“ „Naj nebeški Oče ohrani dobrotnike, pravi naposled, ki podpirajo imenovano milo društvo, de se luč katoliške vere in omikanje človeštva vedno bolj razširja!“ — Prav znamenito je tudi, kar v Novicah 1847 l. 11 pripoveduje „Iz dvéh pisem gosp. Andreja Skôpca, misijonarja v Ameriki;“ to spri-

čuje, da je rad priobčeval, kar koli je služiti moglo rojakom v čast in cerkvi v slavo.

Sam pa je bil misijonar domá, in kolikor vém, je za Slomšekom bil on prvi, kateri je preslavljal jel domače svetnike ter buditi slovenskih zavetnikov blagi spomin. Temu dokaz je hvalna pesem: „S. Hermagora in s. Fortunat, mučenca in stara slovenska apostelja.“ (Na dan nju godú 12. Maliga serpana.) Kranjski Slovenci so že skoro pozabili, da sta sv. Hermagora in sv. Fortunat tudi „dioceseos Labacensis patroni“, in iz tega vzroka kliče t. 1846 l. 28 vneti pesnik:

Nič naj iz serc sinov slovenske zemlje
Spomina velikih mož letéh ne jemlje;
Češenje nju naj bolj in bolj se vnéma,
De njuno varstvo vedno nas objéma.

Ravno to leto je Ljubomir t. j. Slomšek v Novicah l. 34—38 spregovoril, da „nar imenitnejši keršanska učitelja Slovenskiga naroda bila sta slavna brata sv. Ciril in Metod, v Solunjah na Gerškim domá, katerih god 9. Sušca obhajamo,“ in da „Bratje sv. Cirila in Metuda v naših šolah“ so blagi duhovniki, kateri mlado tersje v vinogradu Gospodovem — v šolah — ob nedeljah in delavnikih lepo obdelujejo. Zapisane so njih imena v bukvah življenja. — „V sedanjih dneh soseska, bodi si na planini ali v ravnini, brez šole slabo izhaja; v sredi sosedov hitro zaostaja, podobna zapuščenimu tersju, ki skerbniiga gospodarja nima. Pa tudi skušnja učí, de šola samo tam dober sad obrodi, kjer jo duhovski gospod oskerbijo, kakor svoje okó. Otroci poželijo kruha, in kdo bi jim ga lomil, kakor duhovski očetje; gospodje šolski le pomagajo. — Naj se jim ravno njih trud po zasluženju ne poplača; njih imena, ki veliko drugih v pravici podučijo, bojo sijale kakor zvezde na vse večne čase.“ Dan. 12, 3. — Koj naslednje leto zloži v l. 10 verli Hitzinger krasno, po notranji ceni ter vnANJI obliki vzorno pesem:

V spomin sv. Cirila in Metoda.

Kdo sta častita možá? — je podoba ko Grecije mnihov;
Ino pa vajno blagó? — bukke helenske so skór.
»Klicali naju« — povésta — »so knezi slovenski; neséva
Vero pa knjige sveté, kakor umevne so jim.«
Draga sta brata, Ciril pa Metod! kakó zaželeli
Vaju Slovéní so zé, slišati božji podúk.
O pač kmalo prišla sta tje do meje Slovénje,
Jela cvetéti lepó véra je Kristusova.
Zaliga sadeža rast pa vihár polnočni zatáre;
Kjer zgol ptujci deró, ptuj je še daljni Slovén.
Zdaj med ljudstvo novó zasejáti besedo nebesko,
Pride sem Italijan, blíza se tudi Bavár.

Ali po rodu letéh ni jezik, uméti ne more
 Láhko Slovén besedi; vnet za resnico pa je.
 Vama neznana pa ni govorica preblaga Slovéna,
 Glas mu je vajnih ust kot materinski sladák.
 Zbrati za vama hití pod znamenje križa se narod,
 Srečno nebeški si mir v vajnimu vodstvu dobí.
 Z glasi domačmi Bogú čast dáje ko Grék pa Latinic;
 Kar razodel je Gospód, bère po svoje celó.
 Če za viši edinstvo tû Slovén se k latínsini druží,
 On ne pozabi nikdar, kar se po vama je učil.
 Sveťa možal še prosíta za rod, ki sta kdaj ga vodila,
 V njem duh vére de bo vedno nezmagan ostal.

IV.

Leta 1847 pa se preseli za samostojnega duhovnega pastirja v Podlipo. Znati je, da se je tu najprej skerbno pečal z duhovskimi rečmi in potrebami cerkvenimi, in je, kar sem tudi sam vidil in slišal, mnogotero vredil in zlepšal malo podfaro, kjer je vsled tega še sedaj v dobrem spominu.

L. 1848 začne svét noréti in še zdaj v tedanjem smislu iznorel ni. Karkoli se je veršilo tedaj, vse je poprijemalo tudi verлага Hitzingerja, in viditi je, da je s prva deloval domá in v družbah, potlej tudi javno in — duhoven je jel pisariti najprej v listu duhovskem ali cerkvenem. Vstavno so jeli takrat očitno obravnavati vse reči, duhovske in deželake, državne in narodne, in spoznavši, da slovenska duhovščina brez svojega glasila ostati ne smé, vstanóví sredi l. 1848 dr. Janez Križ. Pogátar „Slovenski cerkveni časopis“ in med prvimi ter najboljšimi sodelalci je bil Peter Hitzinger.

Koj v l. 1—4 je popisal „Kristijanstvo per Slovencih“ ter razkazal v kratkem: 1) Nekdajne zgodbe in véra Slovencov; 2) Začetik kristijanstva per Slovencih, njih prvi apostoljni; 3) Prihod novih slovenskih rodov — kristijanstvo zlo zaterto; 4) Nevérski Slovenci h keršanski véri spreobrnjeni; 5) Nove škofije med Slovenci postavljene, kloštri zidani; 6) Nove škofije v slovenskih deželah; 7) Nova (kriva) vera vpeljana in spet odgnana; in 8) Stan kristijaanstva v poslednjih časih. — V ravno tem listu se prične njegov pomenljivi spis: „Ostanki malikvavske vere starih Slovencov“, v katerem (l. 4—7) kaže v začetku razloček med malikvavskimi farji pa kerščanskimi duhovni, potem popisuje, kaj je prav za prav malikvavstvo, kaj poméni osoda, kaj na pr. rek: mu je namenjeno, narejeno ali zacoprano, zagovarjati, babo žagati, kaj razne šege o posebnih godovih, o koledi in o kresu, o porokah in pogrebih, in kar je najbolje, povsod prav bistro, kaj je o teh ostankih soditi v duhu kerščanskem, ter naposled str. 52 pravi: „Pomnite, ljubi kristjani, kaj je sv. Pavel rekel stanovavcam Atenskiga mesta: „Vi imate

le silo vére“, to je, „vi veliko prazniga verujete“, verzite, kar je prazno, preč. Glejte pa, de z prazno véro ne odveržete tudi prave vére, kakor jih je že dosti storilo“.

Vzdigovali so se tedaj že tudi pri nas zoper marsiktere obrede sv. katoliške cerkve; toraj je Hitzinger v 5. listu jel popisovati in razlagati: „Svete navade in opravila katoliške cerkve“, in spisa, sam o sebi kratka liturgika, sega v l. 25; vmes pa se nahaja v l. 11—19 njegovo napácnemu času prav primerno razjasnjenje: „Kako bi nekteri radi katoliško cerkev pre naredili (spáčili)“. V tem sestavku se pojasnuje, kaj je n. pr. 1) narodna cerkev; 2) služba božja v domačem jeziku; 3) veljavnost in oblast rimskega papeža; 4) o nauku kat. cerkve in njenih svetih navadah, zlasti o spovedi; 5) o veljavi kat. duhovščine, o zakonu, podučevanju mladosti; in 6) o kloštrih in cerkvenem posestvu. — Ker se je takrat posebej o papežu in našem cesarju govorilo mnogo, je pojasnil dotične stvari v Novicah l. 24: „Poprava nekterih misel in besedi“.

Kakor je bilo že omenjeno, je po Novicah l. 1847 razlagal nekoliko vnanjo razmero med duhovni in njih verniki ali duhovnijani, in ko je dotična reč zastran kmetijskih zadev v državnem zboru bila sklenjena, jo je koj v cerkvenem časopisu naznanil v l. 12: „Modra in pravična razsodba Dunajskega zbora“. V ta namen je v l. 21 priobčil: „Nekaj od farnih ali duhovskih desetih“. Nekoliko vsaj se vjema s to razmero med cerkveno in državno oblastjo v l. 23 spis: „Pariški nadškof (d' Afre) in Francòzki kralj (Ludvik Filip)“, kjer kaže njuno svado pa osodo ter razloček med škofovo kapo in kraljevo krono.

Prekucija marsikaj zatre, pa tudi vzbudi kaj novega ter oživi marsikaj ostarelega in zamerlega. Vzbujati se je jelo tedaj res tudi cerkveno življenje na vse strani, in kakor je marsiktero sprožil o cerkvenih navadah in svetih opravilih, tako je opisal na pr. v l. 14: Podoba sv. Krištofa; l. 17: Mnoge prerokovanja od zdajnih časov; l. 19—21: Kropljenje z žegnano vodo; Žalostna gora; l. 22: Cerkev blagoslov (žegen) nad ženinam in nevesto; l. 26: Apostolski blagoslov v smertni uri (papežev žegen za zadnjo uro). V l. 18 že opominja, da je „Potrebin razločik“ med Luterani in Nemško-katoličani (Rongeani), češ, da uni „saj nekaj vere še imajo, desiravno ne cele, leti pa niso nič bolji od nejevercov ali ajdov“.

Povéstniča ali zgodovina je bila vzlasti njegova véda, in po njej je opisovati jel vstanovo katoliške cerkve po domovini slovenski. V tem oziru so v I. tečaju cerkvenega časopisa znameniti spisi njegovi: a) Škofje nekda jnje Emonè (Ljubljane) l. 4; b) Versta Ljubljanskih

škofov l. 7—15; c) Versta Oglejskih škofov in patriarhov l. 16—26 in 1849 l. 26; d) Stare in nove fare na Krajskim l. 27.

Rodoljub, da malo tacih, se je briga! Hitzinger tudi za vse narodne in domovinske reči. Vtaknil se je skoraj v vsako le nekoliko bolj pomenljivo zadevo. Slovenščina je l. 1848 nosila zvonec, in slovenčili so takrat ne le Kranjci, ampak tudi nemškutarji in laškutarji. „Vse slovensko“ — se je glasilo vsaj nekatere tedne, in previdniši so jeli se pomenkovati o tem, in med prvimi se oglasi Hitzinger v Novicah l. 24: „Kakó in koliko bi bil slovenski jezik precej v šole in kancelije vpeljati“. Modro razkazuje, kako bi se nekaj precej lahko pričelo s slovenščino v nižih in viših šolah, in bi bila napeljana pot, da bi dalje počasi se še kaj več moglo zgoditi. „Kar na enkrat pa šola ne more biti vsa slovenska: od kod bukev tako naglo vzéti? Tako tudi pri manjših rečeh bi prišla slovenščina brez težave v kancelijo, dokler bi se z nemščino na enako stopnjo vzdigniti mogla.“ V l. 31. pride: „Še ena beseda k sestavkam k vpeljanju slovenščine v pisarnice“, kjer svetuje, kako ravnati z Nemci, Italijani in Furlani modro in sčasoma, in da se osnuje Slovenija, kako je treba na tanko po statistiki — na pr. po „Šafarikovem Narodopisu slovanskem“ določiti jej meje, češ: „Ne toliko prazniga tolčenja z besedami — delati, delati — in pisati, kar kaj veljá! Štatišške znanila bodo ravno potrebovali naši Dunajski poslanci, ako hočejo za Slovenijo govoriti“.

To pa se je nekterim zdelo premalo in prepočasi, toraj mu dá v l. 33, 34. Janez Bučar: „Odgovor na besedo gosp. P. Hicingerja za voljo vpeljanja slovenščine v pisarnice“. — Nekoliko razumé, kar se je godilo l. 1848, kdor vé, kako napeto je bilo l. 1847. Da molčim o lastnih skušnjah, naj povém le, kar je ostro bilo rečeno o gledališču, kjer so časih plahoma zapeli bili kako slovensko: „Nie und auf keinen Fall dürfen krainische Lieder im Theater gesungen werden“. Tako je bilo tudi po šolah, v družini; od tod nasprotna serditost, ki se naslednje leto razodéva skor povsod. Bučarjev odgovor je pa tako poprijel Hitzingerja, da je precej serdito oglasil se koj v l. 36: „V slovenskih réčeh“. Sicer ga vredništvo samo v opazkah nekoliko krotí in zavrača, vendar so pomenljive iskrenega pisatelja, kateri je zunaj mestnega hrupa presojeval nekdanje in tedanje razmere slovenske, vzlasti nekatere besede, na pr.:

„Od Nemcov ali Italijanov, ki med nami prebivajo, bi menim ne bilo kakor od ptujcov govoriti. Ne preveč mogočno govoriti proti drugim narodom; z zložnim ravnanjem bo Slovenija pred zmagala, kér si ne bo brez potrebe zopernikov delala. Tako serditim pa nekterim tudi ni potreba biti, kakor se včasih kaže; ni vsak Slovénii sovražnik, kdor se še ni kam zapisati dal, ali kdor za-njó v mogočin rog ne trobi. Ve-

liko prijatlov Slovenije bi se še pokazalo, ki jih zdej nemškutarje kličejo, ako bi nekteri Slovenci, ki so se lani še Slovenije sramovali letos ne bili na enkrat tako serditi oznanovavci Slovenšine.

Krajnci so počasni, pomišljujejo in gledajo: kaj bo; in kjer je tako nagla sprememba in tako grozovitin hrum, se le bojé, de bi kaj napak ne šlo. Ni potreba, de bi mi kdo té beséde zaméril; jez povém, kakor je, in moj namen ni družiga kakor to, de bi se slovénski rojaki med seboj razuméli, in ne edin drugimu misel podtikovali, kakoršnih e čidel nimajo“.

V.

Kakor so o slovenščini l. 1848 pisarili slovenski rojaki v Novicah, tako so pomenkovali se tudi v Sloveniji, koliko in kako bi se vpe-ljala v šole in v pisarnice, in koj se oglasi Hitzinger menda tudi tu v l. 19: „V kakšnim jeziku se bodo Slovencam postave dajale?“ Posebej povdarja pisatelj, naj se postave v lastnem vradnem ali držav-nem listu razglašajo za vse Slovence ne le prestavljene, temuč „z močjo izvirniga spisa obdane“, in to celo tedaj, ako bi Avstrija ne postala zvezna država (Föderativstaat), ampak se celo cesarstvo, kakor je na Francoskem, razdelilo v male okolice (departements), ktere bi vse ne-posredno stale pod Dunajsko vlado, „kar bi deželam vso kri popflo, na Dunaju pa vedno proletariat in ž njim punte redilo in množilo.“ — Za nimiv je tudi v l. 34 kratek spis njegov: „Nekaj o Slovenšini“, kjer gledé na to, da se slovenski vojaki na ptujem manj sramujejo Slo-venije kot domá, da na pr. iz Italijanskega domú naj raji pošiljajo pisma slovenske, da vojaki česki očitno popévajo pesmi česke, in pri narodni straži v Pragu so vpeljali velitev česko; iskreno poprašuje, ne bi li bilo pametno, vojakom slovenskim, da — vojakom slovanskim dati velitev ali komando slovansko (nam. francosk. marš slovansk. stupaj itd.), ter z o-zirom na morje Teržaško kaže, kolike pomembe Avstriji utegne biti mornarija Slovenska ali mornarstvo Ilirsko.

Ker so oponašali nekteri slovenščini, da je mlada še in negodna za marsiktere potrebe, je posvétil jim v Novicah l. 29 po šolskih buk-vah Vodnikovih: „Geschichte des Herzogthums Krain“ ter po Valvazorju VII, str. 394, da je „Slovenski jezik v starih časih“ govoril se celó „pred cesarskim sodnim stolom in v nemških velikih zborih“, in da so v njem na lepem polji pri Gospej sveti (Saalfeld), dve uri od Celov-ca, stavili se nekdanji vojvodi na Koroškem; opravilo to pa da je vpe-ljal „vojvoda Ingvo konec osmiga stoletja in zadnjič se je godilo, ko je bil avstrijski Nadvojvoda Ernest v letu 1414 Koroški vojvoda postav-ljen“. — Ko je k svoji slovnici dal bil Metelko dostavek in v njem po

svoje dva spominka Brizinska ali Karantanska, je prvi v Novicah l. 44. obširneje naznanil to reč Hitzinger v precej vročinskem sestavku: „Staro-slovenski spominki“, kjer na pr. nezadovoljen z vnanjo obliko popravlja nekatere besede ter dokaj serdito graja pravopis-Metelkov ali Metelčico potegovaje se za Gajico v jezikih slovanskih. Nekatere jezikoslovne reči, v katerih se je bil prehnalil, mu popravi Metelko v listu naslednjem 45. (Prim. Jezičn. X. str. 68—70.)—V Novicah je spregovoril o pravopisni ter besedni obliki; v Cerkvenem Časopisu l. 22: „Spominki nekdanjih misijonarjev na Slovenskim“ pa po Kopitarju posloveni stvar samo in po novem govorjenji v spreminjeni besedi v pokušnjo dá pridigo Abrahama, škofa Frizinškega od l. 957—994, pa daljši očitno spoved. Naglica sicer ni pridna, je spoznal tedaj sam; gorečnost njegova je pa vendar bila hvale vredna.

Bil je Hitzinger pesnik, pa tudi pevec za silo; toraj mu je duhovnu mar bilo najprej petje sveto, duhovsko ali cerkveno, potem pa neduhovsko ali posvetno, ktero so tedaj najprej med mladino gojiti jeli v Alojzjevišču, pa tudi drugod. V tem oziru spiše v Cerkv. Časopis. l. 23. „Nekaj od petja v cerkvi in zunej cerkve“. Zgodovinsko pojasnuje oboje, sveto in posvetno, razlaga njuno moč, in kaže, kolika dobrota je, da so poleg latinskega v službi božji gojiti jeli tudi petje v domačem jeziku, za pošteno družbo skladati kratkočasne napeve, ter opominja, takih pesem s prijetnimi napevi ne deržati na skrivnem, marveč na svetlo ž njimi! „Po takih pesmih se bo živinsko rijovenje naših mladenčev in neprijetno vriskanje naših pastirjev sčasama zgubilo. Ne samo nositi in serditi se nad nerodnimi pesmi, ampak prave pokazati in učiti. Prave take necerkvene pesmi ne zbudé samo narodniga duha temuč tudi duha pobožnosti“.

Kar pesnik je l. 1848 v Cerkv. Čas. dal na svetlo pesmi: „Jezus in duša“ (Poleg s. Alfonza), l. 7; „Pot prot nebesam“ (Iz nemški-ga) l. 8: Poznate dom? na zemlji ne leži, — Od kterga bridko serce govori i. t. d. — „Na sveto devico“ (Sonet vid. I. nekoliko popravljen) l. 15; „Zahvalna nedelja“ l. 19; „Duša najde Jezusa v jaslicah“ (S. Alfonza Ligorijana) l. 26: Iz doma gor znad zvezd, o kralj nebeški! — V ta hlevce prideš zdaj ko otrok človeški i. t. d.

Povéstnica je bila njegova véda, in vidi se, da je zgodaj vstopil v Zgodovinsko Društvo, pa tudi koj pisariti jel v njegov glasnik: „Mittheilungen des historischen Vereins für Krain“. Navadno je tiste stvari, ktere je naznanjal in opisoval po slovenski, v njem priobčeval primérno po nemški; na pr. l. 1847: Eine Sage des Marktes Neumarktl; Zur Geschichte der Kirchen in Krain; l. 1848: Einige Notizen über die Gegend von Mannsburg. — Ko se vstanóví Društvo Slovensko v Ljubljani, je marljivega gospoda Podlipskega sprejelo koj za

svojega družnika 19. kimovca pod glasilko: „Vse za vero, cesarja in narodnost“. Društvu vodja je bil dr. Bleiweis, tajnik pa M. Cigale. — V katerem smislu se je boril, in česar je narodu in domovini svoji želel, to je pokazal Hitzinger posebno v Novicah l. 31 v pesmi:

Slovenije zmaga.

Ljudstev kri se v bojih staka,
Vojske grom terdnjave strésa:
Kaj Slovenja sama čaka?
Kaj ne vzame si na ušesa? —
Mirno zmago če Slovenja!

Ona vé, očetov slava
Se ne piše sém od bojév;
Čast od del mirú je prava,
Ne od zmag sovražnih rôjev; —
Mirno zmago če Slovenja!

Kaže ji nekdó Serbljane,
Kot de b' ona v boj ne znala;
Glej junaške Turjačane!
Vender — če se v boj ni bala —
Mirno zmago če Slovenja!

Meš je vzela proti trumi
Kervotočniga Turčina!
Ki v divjosti ne razumi,
Kaka je miru sladčina; —
Mirno zmago če Slovenja!

Sveto véro je branila,
Varovala dom in svoje;
Vender mir je bolj ljubila,
Kakor pa kervave boje; —
Mirno zmago če Slovenja!

Ved'la je, in vé bojvati
Se za svojiga cesarja;
Sama vender napeljati
Noče vojskniga viharja; —
Mirno zmago če Slovenja!

Malo zna od bojév peti,
Žal po zgubah glas ji vzame;
Raj' darí mirú po sveti
Ona prepevati jame; —
Mirno zmago če Slovenja!

Serbski pévc naj strune vbira,
Čast junakov oznanuje;
Gine bolj, ko hrum prepira,
Kák Serbljanka de miluje; —
Mirno zmago če Slovenja!

Zdaj je vlada razumnosti:
Kliče vse — divjost minila!
Mirni vžitik narodnosti
Bo Slovenja pač dobila, —
Mirno zmago če Slovenja!

VI.

Divjost je minila, kliče vse, divjost l. 1848, in nastopila je vlada razumnosti. Podlipski in z njim razumni Slovenci so se nadejali, da mirno zmago doseže Slovenija. Svést si, da se to zgoditi more le po poti pravice, in da resnico vso hrani nam le prava cerkev Kristusova; za-poje rojakom svojim, naj se luči posvetnih modrijanov nikar ne dajo motiti, v cerkvenem listu po njegovem naslednjem imenu:

Zgodnja Danica.

»Luč naša, ta vse bode razjasnila!«
To vpijejo neverni modrijani;
Po njih pa vsi le v noč bi bili djani,
Ne manjši, kakor je v Egiptu bila.

Nespametni tajé, od kod svetila
Je prava luč v temi sveta neznani;
Katolska cerkev le resnico hrani,
Je ona je od Kristusa dobila!

Popolni dan pa vonder gor le sije,
 Kjer Bog se v vsi svetlobi, nam odkrije,
 »Tu ko v megli spoznam«, apostelj pravi.

Luč cerkve je ko tega dne danica,
 Na večni dan pripravlja nje resnica:
 In to v razgled Danica zgodnja stavi.

Poleg svésti, da je cerkev vstanova Božja, tudi zgodovina njena človeka v resnici najbolj poterjuje in povzdiguje. Iz tega vzroka je Hitzinger po Zg. Danici l. 1849 koj v I. listu jel spisovati: „Zgodbe katoliške cerkve“, ktere so se bralcem tolikanj prikupile, da so jih želeli si posebej v lastni knjigi. Tej želji se je (l. 34, str. 272) tudi vstreglo, in prinašala je odslej Danica P. Hicingerja „Zgodbe kat. cerkve“ za priklado, kakor so poprej že Novice prinesle nam M. Vertovca podučno „Vinorejo“.

Prostost, ki je razgrajati jela l. 1848, je polastiti hotla se tudi zakona, češ, naj se sklepa svobodno brez ozira na posebne, vzlasti cerkvene zaderžke. Vedoč, kam to méri, pojasni Podlipski to zadevo v Danici ter mnogim v prid razloži v sostavku: „Zakonski zaderžki“ l. 4—15.

Govorilo se je tedaj po deželi naši mnogo o zamaknjeni na Gori blizo Sodražice; kar spregovori v spisu: „Béseda od zamaknjenih“ l. 22 nekoliko, in sicer, pravi, ker se nekteri, kadar kaj tacega slišijo, posmehujejo, in vse v lažnjive ali goljufive marnje štejejo, nekteri pa se silno čudijo, poprašujejo, gledat hodijo, in bi radi le svojo radovednost napasli, in vse skrivnosti iz ust takih oseb izvedili, in potem še marsikaj praznega, neverjetnega dalje raznašajo. Nočemo razsojevati, ali je vse res čudno in gotovo, kar se tukej ali tamkej pripoveduje; povedati hočemo nekoliko le od stanu zamaknjenih, „de bi vsak vedil božje čuda čislati, in nihče tudi prenašlo vsiga ne verjel, vsakteri pa si več po resnični svetosti prizadevati začel.“

Kakor ima kristjan vsak svojega zavétnika ali patrona, in so vérniki v posebnih dušnih in telesnih potrebah volili si posebnega priprošnjika; tako imajo razni stanovi svoje, ktere so nekdanj tudi skupaj in slovesno čestili. Da bi se njih blagi spominj oponovil, da bi se bolj pomnili; in v izgled jemali svetniki, ki so bili s človekom enacega stanú, jih sostavi vzlasti rokodelcem v l. 24: „Priporočniki (patroni) raznih stanov“ n. pr. kmetom, vojščakom, kupcem, hlapcem in deklam, pastirjem, ribčem, tesarjem, sedlarjem, kovačem, pericam i. t. d. — „Prav bi bilo, pravi o sklepu, imenitnejši teh svetnikov v pratiko postaviti, pa na pravi dan, ne kakor s. Marjete, ktera o vsih dneh stoji, samo o svojim ne, 20. vél. Serpana!“ —

V prejšnjem letniku Cerkv. Časopisa je opisoval škofo Ljubljanske in Oglejske; v tem nasledvajo do l. 36: „Versta Goriških škofov in nadškofov; Nekdanji škofje v Koroški in Štajerski strani l. 40—43; Versta Lavantinskih škofov z ozirom v

Solnograške nadškofe“ l. 44, ter v št. 2 l. 1850. — Tudi l. 1849 je vbiral Podlipski pevske strune, in naj povém naj prej, kako se je glasila njegova lira duhovska ali cerkvena. Razun soneta „Zgodnja Danica“ v cerkvenem po njej imenovanem listu razglasi nekaj pesem, ki jih je prestavil ali iz latinskega in talijanskega ali iz nemškega, nekaj pa izvirno zložil. Vzlasti priljubljene so mu bile pesmi s. Alfonza Ligorijana, na pr.: Duša najde Jezusa v terpljenji l. 13; Duša v premišljevanji sv. rešnjiga Telesa l. 23; Ime Mariino l. 36 („Zakličem Marijo, in polno že je — Miru in veselja per meni tu vse; — Per glasu imena se vzdigne sercé, — Vsa žalost preč gre; — O srečin, kdor ljubi Marijo zvestó!“ itd.); Na presveto Devico l. 33 (Pesem Sicilijanskih mornarjev: O čistiljiva — Neprehvaljena — Vselej čista Devica itd.); Sveti post l. 13; Velikonočna l. 16; Od Angelov Varhov l. 35; Od vsih Svetnikov l. 44; Adventna in Božična (Jezus, rešenik svetá itd.) l. 52; Človeško življenje l. 32 poleg nemškega, in Od nebeškiga veselja l. 51 poleg Tomaža Kempčana. — Izvirne pa so v omenjenem tečaju v l. 27: „O srečni vernitvi „Antona Alojza“ od škofskiga zbora iz Dunaja“, kjer preslavlja njegovo modro peró in v zboru veljavno njegovo besedo, ter z ozirom na imé škofovo pôje:

Zdaj govoriš prot svetu za cerkev očitno nestrášen,
Kot kdaj tisti Anton, kteriga nosiš imé;
Ter si želiš brez madeža njo kot Alojzjevo dušo,
Kteriga v cerkvi svetlo drugo še nosiš imé!

V l. 40: „Antonu Alojzu, Ljubljanskimu knezoškofu, o pet in dvajsetletnim jubileji posvečenja“, svést, da „zvez duhovna viši je spomina, — Ko sreberna posvetna ženitnina“ — popéva slavne predhodnike na pastirskem stolu Ljubljanskem, ter zasluže njegove, češ:

Ne manjkajo doma pastirji vneti,
Gre v Afriko in Ameriko učeníkov;
Se s kuplo škofje cerkve slava zviša,
Odpre mladini prave izreje hiša.

V cesarskim mestu govoriš besede,
Ki zadnji sled teh zmot so ugnati v stani . .

Na zemlji cerkev gledaj v zmagi, oblasti,
Dokler ne gledáš je v nebeški časti.

Izvirna je tudi v l. 33: „Glas cerkve“ cesarju Francu Jožetu prvemu o njegovim veselim rojstnim dnevu“. V tej pesmi opéva, primérjaje Rudolfa I. pa Franca Jožefa I., njuno dobo ter njuno verno

vladarstvo, in — gledé na škofom dano obljubo, da hoče braniti cerkvi prostost, kaže poslednjemu:

»Zatorej ni Rudolfa zapustila
Nikoli božja reka blagodarna;
Ga iz nadloge vsake je rešila,
Če bila reč je še tako nevarna;
Bo tebe tud', Franc Jožef! ohranila,
Če ravno zdajnja ura je soparna.
Gospodovih le potov ne pozabi,
In On v kraljestvo boljši te povabi.«

VII.

Kakor za svete cerkve prostost, tako je gorel tudi za Slovenije mirno zmago. Da pa si vzmorejo Slovenci, treba je, da se strinjajo s sorodnimi Slovani. Po zgodovini je spoznal Hitzinger, da za nekdanjimi Gerki so na svetno pozorišče stopili Rimljani, za Romani Germani, in da za témi nastopiti utegnejo Slovani. Prikaže se mu v duhu „Slovanska dóba“, ktero v Novicah t. 1849 popéva v 3. l. tako-le:

De prevelike prekucije
Pridejo ob svojim časi,
Stare, nove prerokije
So pripóvedváli glasi.

Nemcu predstvo so pustile
Kralja Višiga razmere,
Prostost de bi otel on sile,
In pa varh bil svete vere.

Kér poklic svoj Neme je zgrešil,
Popravlja je vse le béga,
Spake té de svet bi rešil,
V delo tó Slován zdaj sega.

Misel to v Slovanov sredi
Modre glave so zbudile,
In bandero o njih besedi
So roké junaške 'zvile.

Ako je nebés osoda
V to Slovane nameníla,
Naj modrost pogum naroda
K pravim koncu bi vodíla!

Kako pomenljiva je ta pesem že celó v sedanji čas! — Prav in modro se mu je zdélo, da se približujejo Slovani med seboj najprej v pisanji, in oglasi se o tém v „Dopisu iz Notrajskiga“ l. 11, kateri naj bi bil vseslovanski književni jezik, v katerem bi se razumévati lahko vsi omikani Slovani: „Kaj meni pri tem prašanji v glavo pride? Še le išemo vseslovanski književni jezik, in — ga že imamo! Kakor je Dr. Zupan, nekdanji profesor, dostikrat rekel:

Vse imamo,
Pa ne znamo,

Le išimo,
De dobímo.

Vseslovanski književni jezik je staroslovanski. Tega je rabil Slovanski apostelj in prvi pisatelj sv. Ciril, tega rabijo v božji službi Rusi

in Serbljani, tega poznajo vsi učeni Slovani — in zastran bolj vesoljniga vpeljanja bi se ne bilo bati zavidnosti od tega ali uniga zdajnega slovanskiga narečja, zakaj vsem je Cirilov jezik v časti; tudi so v ravno tem jeziku vse razne oblike in korenine besed hranjene, katerih se nekatere zdaj le v enim, nekatere le v drugim slovanskim narečju obderžujejo. In če bi se s staroslovanskim jezikom še Cirilov pravopis obderžal, bi bilo morebiti mnogim rodoljubam vstreženo. Ako bi se pa staroslovanski jezik imel še na letinski pravopis predjati, bi tudi to ne bilo nemogoče, in pred ko ne tudi ne napčno; sej tudi Čehi še rabijo nemške in latinske čerke v svojim pravopisu; tako naj bi se v staroslovanskim vpotrebovale Cirilove in latinske, dokler bi se v unih ali teh vsi ne zedinili; Nemci bi nam ne mogli tukaj nič očitati, sej zraven lastnih gotiških sami rabijo tudi latinske.“

Pri vsem tem naj se pa književni jezik slovenski razvija tudi posebej, naj se množi in bogati po besedah, ki so le tu pa tam v navadi, pa dobre slovenske, ki se naj toraj pripravljajo v knjige. Na to méri njegova opombica: „Mala slovenska stran (v Borovniški, Preserski in deloma Ižanski fari) s zlo različnim jezikom“ v l. 50.

Vendar kot pajek hud pa je bil na vse, kateri so v pisavi cepili Slovence ter razdirali književno slogó. Ko je tedaj prof. J. Poklukar po Novicah Slovincem ponujati jel svoj pravopis, češ: „Kako dolgo še ne bomo lažnivosti svojiga pravopisa slovó dali?“ — je to Podlipskega tako zjeczalo, da zabavljivo v Sloveniji l. 30 odgovori v spevu: „Smešnica in resnica“. Zbor o Slovenskem pravopisu. Zbrani so poslanci iz vsih Slovenskih strani: Koroški in Štajerski, Gorenski, Dolenski, Tominški, posebej Kroparski, Teržiški, Kranjski, Loški, Šent-Vidski, Ribniški, Idrijski, Beli Krajnec, Pivčan. Po ogovoru predsednikovem se prepirati jamejo, koj o prvem predlogu, ki ga prebere pisar:

»Kdaj še ne bomo slovo pravopisu lažnivosti dali?

Pišimo, kakor povsod govoré: šu, vstov in perjažu.

Čerk preobilo je greh zapisati, ko manj se jih sliši« —

tér zajdejo v osebnosti, da vstane šepetanje, šum in hrum, prepír in vpitje — iz levice in sredice; predsednik zvoní, toda zastónj, in — ko vstane celo cepetanje z nogami, razpustí zbor in poslanci gredo prepíraje se na vse strani. — „Dragi rodoljubi! kliče v opombici Podlipski, pustite enkrat Abecedino vojsko na stran; tisti, ki jo je začel, je gotovo ni hotel večne, namreč rajni slavní Matija Čop; ampak le to je hotel: Si vis pacem, para bellum (utique non sempiternum)!“

Ker je pa prof. Poklukar še dalje snoval spis svoj v Novicah, oglašil se v l. 20 precej ostro: „Pišimo kakor smo pisali!“ Podlipski razkazuje tu, da naš pravopis ni lažnjiv, ampak resničen in redoven; da

se ne sme paziti le na pravorek Gorencev, ampak tudi Dolencev in Notranjcev; da izrekovanje polnih samoglasnikov in soglasnika l na koncu ni neprijetno, po zgledu Belega Kranjca in Pivčana, kterima tudi v smešnici daje prednost, ter opominja naposled: „de bi pač v prihodnje ne bilo več govorjenja od pravopisa ali abecede v očitnih listih; naši zoperniki se temu le smejaajo, de nam je abecedna vojska nekako načarana. Čehi, Slovaki in Iliri več za drugo dalje gledajo, kakor nazaj na abecedo, katero imajo zlo enako z nami. Tudi nam je na veliko drugih in imenitniših reči več gledati in delati; sej smo v abecedi že vendar nekako edini“. — Poklukar mu na to celó v posebni prikladi mirno odgovori, razkazovaje svoje razloge, svést si, da — nasprotnika v pravdi — ostana med seboj vendar prijatla.

Smešnica in resnica so bili prepiri o novem pravopisu; smešnica in resnica so bili pa tudi prepiri o novih časih, kteri so od l. 1848 skoro vse premenili tudi po deželi, po kmetih. Odpravila se je bila tlaka, ukazalo se potem gotovo povračilo, prestvarile so se soseske, gospóda bratila se s kmetom, šole se slovenile i. t. d. O teh in drugih rečeh je poslušal Podlipski kmete, ter šaljivo in resnobno popeval v Novicah l. 24: »Poménki o novih časih«. Podobica s kmetov. Razgovarjajo se Pravoljub, Zvijáč pa Dvomnež, na zadnje o šoli:

Zvijáč.

Res je, de v šoli so gospóda
Ravnali iz kmečkiga naroda,
De praša glava puhloznanska:
Kjé raste zemlja tam Ljubljanska?

So tudi mógle se preplésti,
Nositi ošabno se in vésti
Tam kakor mestne gospodične
Dekléta tud zagorelolične.

Dvomnež.

Je šola se poslovenila,
Za domačijo več bo učila?
Še človek hotel mlad bi biti,
Si novih vednost pridobiti!

Pravoljub.

Naj praša kdo kar kóli koga,
Je šola védnosti podloga;
Pa še po šoli se je učiti,
Če hoče kdo se bolj zmorditi.

Možém je šola skušnja razna,
Menitev med seboj prijazna;
Vedno skerbno premišljevanje,
In pa podučnih spisov branje.

Dvomnež.

Smo tak učeno modrovali,
Bi céli svet zravnatí znali, —
Le ena reč nam še ostane:
Kdaj zopet žvenk papir nastane?!

Nasproti mestnim homatijam vlada po deželi navadno mir, in kjer je mir, tam biva tiha zadovoljnost. V duhu novih časov in slovenske šole je popeval to Podlipski v Sloveniji l. 40: »Pastirska podobica« (Idyllion). Konec se glasi:

Anton:

O pač bo nar bolj,
Ljudem kaj po volji,
De iz šole bo kmalo
Za dom se več znalo.

Anka.

Smo tak govorili,
Ovac pozabili;
Jih vernem čez mejo,
De v škodo ne grejo.

Jakob.

Le stori za naji,
Sej teteš ti raji;
Midva počakajva,
Še malo kramljajva.

Prav zdí se mi, da je njegova tudi v duhu narodnih serbskih zložena pesem: „Ljubljani“ — v 76. l. Slovenije, kjer pesnik Hišnikar tolaži poslovenjeno mesto malo, da „Vedno, kar popred si bila, — V duhu si Slovincam sreda, — Narod ves še nate gleda“. — Ako popustijo te tužci Nemci, približajo se ti rojaci bližnji Slovani. — Visoko se je povzdignila takrat Slovenija, polna naj boljših nad o bodočnosti; toda — kar se je v naglici dalo ali obétalo, naglo se je nazaj jemalo, prvi ogenj je jel ugasovati, slovenščina pešati, in že se je bilo bati za Slovenijo. Tedaj zapoje Podlipski kazaje na nekdanje Slovene, Rimljane, Franke in Germane, sploh na sovražnike Slovanov — v Novicah l. 31: „Kje Slovenija živi:“

»Na zemlji ako bi stanú ne imela,
Bo v sercu svojih sinov še živela.«

Da pa bo Slovenija tudi na zemlji imela svoj stan, tega se nadeja pesnik vzlasti z ozirom na nje pravičnega vladarja, na njegovo slovesno objubo, pa tudi na njeno nepremakljivo zvestobo. Res je, da

»Svoje želí vsak, bodi možak sam, bodi si narod;
Tudi Slovenija imá svoje vošila ta čas,
Njeni sinovi v eno de bi združeni bili ko zemlja,
In de bi lahkó učenost našli domá ne drugej,
In de cenil tak v pisu kot uku se njeni bi jezik.«

V tem smislu prepeva „Slovenija Francu Jožefu I. ob njegovim veselim godu“ l. 1849 v Novicah l. 34, ktera Podlipskega pesem je nasledba veličastne pesmi Koseskega: „Slovenija Ferdinandu ob veselim dohodu v Ljubljano l. 1844“ — tim več, ker

»Ni le beseda, je djanje ta njena prisega; v resnici
Blago, život, kri, vse Tebi, Vladar, posveti.
Tvojemu rodu na čast, na pobjo za protivnike Tvoje
Duh ji iz oserčja kipí; suče ji v roki se meč.
Zmaje se hrast, ko še lipa stoji — pa Slovenija zvesta.«

Gorel je Hitzinger za Slovenijo, popeval je dobo slovansko; najbolj v tishih mu je pa le bila vera in cerkev katoliška, in v tej ni hotel terpeti nobene prenapete narodovnosti. Spričuje nam to „Eine unmassgebliche Bemerkung“, ki jo je bil dal še l. 1849 o vprašanji, v kojem jeziku naj v mestnih šolah Slovincem razlaga se kerščanski nauk, češ: „*Man beruft sich zur Entscheidung dieser Frage auf Gesetze, und zwar Gesetze der Methodik, Katechetik, Nationalität, politischen Gesetzgebung u. s. w. Und wo ist noch eines geblieben? Auf die Gesetze der katholischen Kirche ist wenigstens öffentlich noch nicht hingewiesen worden . . . Weder Ultra-Slavismus, noch Contra-Slavismus soll bei der Katechetik herrschen, sondern Katholicismus,*

das ist: jene Ordnung, wodurch Griechen und Hebräer, Deutsche und Slaven, überhaupt alle Völker in Eine, nicht bloss deutsche oder slavische, sondern in Eine heilige, allgemeine christliche Kirche vereinigt werden. (Vid. Theolog. Zeitschrift Nro 17. S. 144.)

VIII.

Da je Podlipskemu res najbolj v čislih bila vera in cerkev katoliška, o tem spričujejo nam živo spisi, ki jih je poleg „Zgodeb katoliške cerkve“ priobčeval naj več po Zg. Danici. — L. 1848 so državno prostost dobile vse verstva; glasiti so se jeli protestantje tudi v Ljubljani ter zidati svoj tempelj, češ, ako povekšamo si srenjo, povekšamo si tudi veljavo. V ta namen so med Slovenci razširjali knjigo, v slovenščini natisnjeno na Dunaju l. 1850: „Bramba evangeljske vere proti krivim usodkam spoznovavcov druge vere“, ki je bila poznej tudi v nemščini prenatisnjena v Ljubljani v tiskarnici Kleinmaier - Bambergovi pod naslovom: „Vertheidigung der evangelischen (? bolje bi se reklo rationalistischen) Grundsätze gegen die Vorurtheile (?) der Andersglaubenden (t. j. katoličanov)“. Tako je nemško zaznamnjel Hitzinger sam v Danici 1851 l. 51; slovensko pa že 1850 l. 48 v spisku: „Ni vsakimu duhu verjeti“. Kar je v tem spisku ob kratkem in v osnovi povedal, to je na tanko in podučno razložil potem v petnajstih pogovorih med duhovnim pastirjem in vernikom v Zg. Danici 1850 l. 49—51, pa 1851 l. 1—12 pod naslovom: „Edina pot v nebesa ali podučenje od razločkov prave katoliške vere memo drugih nekatoliških ver“. Ta veroznanski razgovor je velike pomembe, in prvi enak pogovor v našem jeziku je zložil Matija Kastelec (Castellez), kanonik v Novomestu, l. 1688 (Navuk Christianski, tu je, Enu nuznu Govorjenje v' mei enim Ozhetam inu nlegovim synam od te prave Vere, s' enim lepim pomenkovaniem eniga Chatolisch in Lutrisch zhlovéka).

Pismeno pa tudi ustneno so poskušali drugovérce, kako bi si pridobili več vpliva med Slovenci, in stermé so pripovedovali si katoličani o njih govorih na grobu; toraj jim pojasni Hitzinger 1851 v l. 16: „Kaj je od govorov na grobu misliti“. O posebnih priložnostih, pravi, so primerjeni in celo koristni; nikakor pa ne smejo biti tako pogostni, kakor pri evangeljcih, in sicer zato ne, ker so njih pastori le služabniki besede, ne pa molitve in daritve, torej jim mora govor vse namestiti, in ker bi pogosti govori zgubili od svoje važnosti in veljavnosti. — Ko so novovérce gibati se jeli med Slovenci, se nekteri katoličani za novega nasprotnika še zmenili niso; nekteri so bili zavoljo nove vere v strahu; nekteri so se nad početki evangeljcev zlo serdili in rekli ktero pre-
 nekteri so jih celo prevzetno zaničevali. Tem nasproti piše Hitzin-

ger, kako je prav misliti in ravnati zdaj, ko nam je zmota vojsko napovedala zoper resnico, ter kaže v l. 17: „Kaj se nam žalostno zdi“. Katoličanom naše dežele vsem je napovedana vojska za vero, duhovna vojska, ki se ima goditi v tem, da bolj čujemo, resnice svete vere svetleje dokazujemo in čednosti kerščanskega življenja v djanji spolnujemo; žalostno pa se nam zdi, kar povemo iz ust priprostega človeka, kako da napačno ravnanje nekterih nasprotnikom orožje v roke daje, kako da na pr. po javnih porotnih sodbah, premehkem ravnanji s hudodelniki i. t. d. hudobiji dohaja nekakošna slovitosť in se njena ostudnost ljudstvu zgublja iz občutka! — V tem smislu je v l. 24 poslovenil po A. Jarišu: „Ali je ena vera, kakor druga?“ Mladeneč spomladanski dan na trati čoketa prebiraje méni že, da je ena vera kakor druga; v senci pod križem prikrit sedé pa se po obnašanji in besedvanji mimošedših ljudi — evangeljca, nemškokatoličana, juda pa rimskokatoličana prepriča, da ni ne ena vera kakor druga, da je zveličanje le v Kristusu križanem.

Opomnjeno je bilo v Danici, da bi bilo dobro razložiti, kaj pri svetnikih v pratiki in drugej pomenijo posebne znamenja, in koj se loti Podlipski tega, in v spisu: „Znaki ali znamenja svetnikov na podobah“ l. 35—42 razkaže a) splošnje, b) posebne znamenja svetnikov na podobah, in c) še nekatere druge znamenja v pratiki. „Poskušnja tapa ni popolna, pravi sam, zakaj težko je najti pomen nekterih znamenj, ker podobari se s pesniki vred radi na legende, sad bolj žive domišljije, obračajo, med tem ko so zdanji pisatelji življenja svetnikov radi tanki in izbirični, in vse, kar se jim nekoliko negotovo ali čudno zdi, memo pušajo; starih legend pa ni vselej pri rokah, se iz njih podučiti. Kar tedaj v pričejočim spisu pomanjkuje, bo morebiti pozneje, ali pa komu drugimu dostaviti mogoče“. To se je zgodilo po Slov. Prijatlu l. 1858. — Kakor je l. 1848 pričeto „Versto Lavantinskih škofov z oziram v Solnograške nadškofe“ pletel dalje l. 1850 št. 2—26; tako je l. 1851 št. 47, 48 spregovoril vnovič „Nekaj od zamaknjenih“, ker je posebno velik hrum bil tedaj zastran zamaknjene na Gori pri Soderšici. Zmerno pa modro kaže o posebnem vzgledu, da a) v takih prikaznih ni prenašlo vsega verjeti in za čudno spoznati, b) takih prikazin, dasiravno so gotove in zares čudne, ni po nespameti skazovati in raznašati, in c) kaj je misliti pri taci od bolj ali manj pogostnega sv. obhajila.

Verno pa mlo se je glasila tedaj tudi lira njegova, in kakor je l. 1850 koj na čelu v pesmi: „Klic cerkve v zgodnjo Danico“ o viharju protečem čolnu sv. Petra klical: O kaj prikrivaš cerkvi se, Danica? — Oherni v njo svoj mili obraz, Devica! — tako je l. 1851 zložil pesmko: „Marii, zgodnji danici:“

Ne skrivaj dalje, o Danica mila!
Predraziga obličja v sredi reve,
Ki božjo čedo stiska zdanje dneve,
Ne mudi s Sinam, ki si ga rodila.

Pastirja v Rima cerkev je dobila,
De modro, serčno vodi njé zadeve;
Pa še proti navihita iz desne, leve,
Nad ovce, jagnjeta bi zdaj planila.

Tam ovni čede so na ptujim, v ječi;
Pa tu in tam volkovi še dereči
Pripravljeni so v rop med čedo prosto.

Ozri se, ki vse zmote si končala,
Pokaži Jezusa, de bo bežala
Pred njim vsa moč sovražna v temo gosto.

Izvirna je tudi t. 1850 l. 21: „O srečni vernitvi papeža Pi-ja IX. v Rim“, kjer poje, da „So grešni Rim pred Babilon zovali, — So res mu zdaj vid Babilona dali. — Svet' Oče pride spet na staro selo, — Pa izpolnjene še niso cerkve želje, — Še huda vojska zoper ajo le vstaja i. t. d. — V l. 33 je iz latinskega poslovenjena prekrasna: „Ave maris stella — Zdrava morska zvezda“.

Zdrava morska zvezda,
Božja Mati zlata,
In Devica vedna,
Neba srečne vrata.

V ustih Gabriela
Klicana si zdrava;
Mir nam daj, za Evo
Ti si mati prava i. t. d.

Razun te je nekaj iz latinskega, nekaj iz nemškega poslovenil jih v l. 3: Nesrečna večnost; l. 13: O terpljenji Jezusovim (Sv. Alf. Lig.); l. 26: Duša po sv. obhajilu (Sv. Alf. Lig.); l. 34: Sv. rešnje Telo, popotnica v večnost (Ob obhajilu bolnikov):

Pritecite, poklekните
Pred Gospoda tu na tla;
Počastite in molite
Svojiga Zveličarja.

Sveto, sveto, čez vse sveto
Jezusa rešnje Telo,
V testamentu, v zakramentu
V živ spomin postavljeno i. t. d.

L. 1851 št. 17: Velikonočna (Iz latinskiga): „Velikonočno Jag-nje kristjani — Časté in hvalijo naj v sercu vžgani“ itd., — l. 26: O godu ss. apost. Petra in Pavla (Iz latinskiga); l. 49; Hrepenenje po sv. raji (Sv. Alf. Lig.); l. 50: Živi plamen ljubezni (Poleg sv. Janeza od križa), in: Vesela pesem Jezusu (Poleg sv. Jerderti):

O Jezus, ves moj blagor ti!
Ljubezen sladka čez moči!
Serce po tebi vse gori,
Ko v tebi le se zveseli.

Ne zmaga zlato solnce te,
Ti umakne mila luna se,
Prijazno zarja zad ti je,
In tudi svitle zvezdice i. t. d.

Po Novicah 1850 je v l. 3: „Kmetijstvo in obertništvo vkupej“ — povedal je nekterim kmetom na besedo: „Kmet vse redí! Ako bi kmeta ne bilo, kdo bo obstal?“ — kako neresnična in prevzétna je ta govorica, ker prav za prav Bog, ki je zemljo stvaril in ji rodovitnost daje, nas vse redi, in ker je k človeškemu obstanju potreba tudi drugih stanov. Ljudje naj si med seboj vsak po svojem vsi pomagajo;

posebej pa kmet in obertnik, toraj: kmetijstvo in obertništvo vkupej! — Naslednje leto, ko so časniki pripovedovali od posebne bolezni ali plesnobe, koja se je v Italiji in v Tirolih pokazala na grojzdji, sporoči l. 39. iz Notranjega: „Bolezen na grojzdji že blezo pri nas“. —

Na prašanje: Zakaj ljudje konjskega mesá ne jedó? — je v Danici l. 23: „Nekaj za radovedne“ iz zgodovine povedal jim, da so stari Nemci in Sloveni svojim malikom posebno konje darovali; črnim ali hudim bogovom so šli črni, belim ali dobrim pa beli konji. Tako so se tudi pri nas na Krasu bogu Belinu beli konji darovali. Ker so se zastran konj, njih opravljanja in jedi njih mesa tudi po prihodu kristjanstva mnoge vraže obderžati hotle, zato je cerkev jed konjskega mesa prepovedala, da pa tista zapoved sedaj več ne velja. —

Kar koli se je v njegovi sosesčini storilo ali pripetilo znamenitega, vse je Podlipski zvesto sporočal v časnike domovini na čast ter rojakom v prid, na pr. v Novic. 1850 l. 37, 38: Slovesnost v jami pod Malim gradam pri Planini; Iz Notranjiga šestokrat od železnice, stare in nove cerkve na Verhniki; v Mitth. d. hist. Vereins: Reste oder Spuren ehemaliger Befestigung in Krain; 1851: Eine sehr alte Glocke; Ruinen alter Bauten; Neue Pfarrkirche in Oberlaibach. — Zlasti na tanko je o tej pisaril v Danici, in sicer l. 1850: Stalni kamen posvečen in vložen; l. 1851: Blagoslovljenje in l. 1852 št. 44: Posvečenje nove cerkve na Verhniki. — Kako vsestransko je res bilo Podlipskega opazovanje in prizadevanje, nam pa iz te dobe najlepše kaže pesmica njegova Novicam l. 1851:

„Za novo leto.“

Rad pratkar, novičar
Z vošilam se bliža,
De bogat petičar
Se k njemu poniža,
Mu dati šestico,
Še raji petico.

Pa v cunjah in kosih
Šestic me ne mika,
Petice ne tak bosih,
Ki moka jih stika.
Tak prvo vošilo:
Srebro je obilo!

Pa vojska vse tare;
So ušle dvajsetice;
Petice ni stare,
Ne nove šestice.
Mir vošim, in raji
Le meč naj bo v kraji.

Vse vojskne priprave
Hud strah nam le dajo;
Umetne naprave
Naj mesto imajo.
Živí naj kupčija,
Živí obertnija!

Prek mečev naj kuje
Se kmečko orodje;
To kmeta naj sluje,
Ž njim tud so gospodje!
Le vošim, kar treba
Še gor je od neba!

Še eno je polje
Brez časti, brez srebra,
Kjer dobre le yolje
Gre trebuh pod rebra.
Naj šola domača
S pravico se plača!

Ko rečem: pravica,
Slovenšna se vzdigne;
Ta bodi resnica
Tud menil pomigne.
Ah tvoja je sreča
Mi želja goreča!

Vsih želje spolniti
Sam eden ne more,
Svèt mnogih združiti
Da terdne podpore!
Zbor moder naj s slavo
Ukrepi državo!

Z močjó tak edino
Car vitezki čuje:
Narodov družino,
De res oblagruje.
Vse Bog gospodari,
Franc Jožefa varil!

To k novimu letu
Je moje vošilo;
Ne vém, po obétu
Če bo se spolnilo.
Vse Bog gospodari,
Vsih blagor obvaril!

IX.

V Ljubljanskem Časniku 1850 l. 74—79 je spisal J. Terdina „Pretres slovenskih pesnikov“. Najprej spregovori o tem pretresu v Novicah 1851 l. 6—10 L. Pintar pod naslovom: „Nekaj iz Vesne“; koj za njim pa se v Ljublj. Časn. l. 13 oglasi Podlipski v sestavku: „Beseda na pretres slovenskih pesnikov“.

„Pesnike in sploh pisatelje pretresati in med seboj križem primerjati, je pač sitno in nehvaležno delo; nekdo mu je odločil med pesniškimi merami hromaste Jambe („Der Choliambe ist ein Vers für Kunstrichter“. A. W. Schlegel). Nam se zdi, da bi si bil pretresavec besedo v Prešernovem „Orglarji“ v vodilo vzeti smel, kjer svari Bog orglarčka:

Komur pevski duh sim vdihnail,
Z njim sim dal mu pesmi svoje;
Drugih ne, le te naj poje,
Dokler de bo v grobu vtihnail.

Kakor slavčik ne da se drugač podučiti, in vsak tičik nar raji svoje goni, tako je po svoje tudi s pesništvam. Prešerin je povsod le Prešerin, Koseski je Koseski, in Vodnik, naj se tudi na germadi sožge, le pride tič Fenis na dan. Vender tudi pretresavec vsak po svoje sodi, in nočemo svojih misel nikomur vsiliti. Ene pa naj vonder ne zamolčimo, da ... Vodnik se v pesništvu zato ni višje vzdignil, ker je bil duhovnik in miniščik. De se duhovnik in miniščik ne bo v tistih pesmih lahko povzdignil, v kakoršnih se je Prešerin, to lahko veljati damo; de bi pa v drugačnih pesmih po svoje višje leteti ne mogel, ker je duhovsko in miniško oblačilo malo okorno, se nam zdi, da ni resnica. Saj Vodnika to ni zadrževalo, ko je pel Veršaca in Ilirijo oživljeno, še tudi ne, ko se je lotil Anakreohtovih pesem, v katerih Vinodaj in celo pobič Ljubezin mesto imata. Po drugim se nam zdi, da ne nese pesnika samo predmet njegoviga petja visoko, ampak perute, ktere so mu od stvarnice dane;

drugač ne ako velja Šilerjeva pesem: „Deklica iz ptuje“, kakor jo nekateri razlagajo, od pesništva“. (Sledí nekoliko bolje poslovenjena od I, 3) — „Poslednji stavik:“

Je vse prijazno sprejemala;
Se bliža mili z miljeno:
Nar boljši dar je njima dala,
Zmed vsih nar lepši rožico —

bi po takim dal razumeti, kakor de bi bile „pesmi ljubezni“ same na sebi nar višji leteti pripravne; tega pa pretresavec sam prav ne verjame, saj ne vemo, kako de bi bil družiga pesnika zavoljo visokih misel hvalliti mogel, kateri nosi tudi duhovsko suknjo, ni sicer po obleki pa je po duhu ves minišček, in tiste pesmi ljubezni silno čerti. Po naše zdi se nam, de bi nar višji predmet pesništva izrečen bil, ko bi se poslednji stavik Šilerjeve pesmi nekako prestvaril (kar je še dijak storil že Hitzinger, cf. I, 3), na primeru:

Je vse prijazno sprejemala;
Ko vidi svet Bogu altar,
Je vneta vzdignila se, dala
Nar lepši cvet, nar boljši dar.

Saj je Koseski „visoko pesem“ imenoval, ko si je predmet taciga obsežka v prepevanje izbral. In tudi Dante, nič manj imeniti rojak ti-stiga slovitiga Petrarka, kteriga si je Prešerin, ako se je na kteriga obračal, v zgled vzel, je svoje dni nekakošno tako sodil. Naj sledi tukej v konec naše male besede začetik njegove kancone v hvalo Marije Device (Della beata Vergine Maria):

Serca nečimernost, duha zmotnjave
So znale misel nápačno nagniti,
Pogosto govoriti
Od tega, kar molčim, zakrijem raji.
Zdaj hočem praviti od ljubezni prave,
Od zgleda, v kteriga blišečim sviti
Tam mora zamakniti
Se vsak zveličan duh v nebeškim raji,
Kjer čuti se nar slaji
V zavetji svetim vsaka blaga duša,
Ko to ljubezin skuša,
Ki pelje jo na zveličansko mesto.
In jez pustim zdaj misel na nezvesto
Ljubezin tega svéta,
Časti za sladko ime je duša vneta,
In od Device presveté Marije
Povem naj zdaj; nji pesem naj se izlije itd.« —

Kakor je o tej priliki Podlipski dostojno spregovoril jo o slovenskih pesnikih ter iskreno o pesništvu najvišem predmetu; tako je šaljivo zapél jo o pravopisu v Novicah l. 31 v dobrovoljni gazeli:

Kdo kaj sme, in kdo ne.

Vsak poljubno piše; jez tud' se pripravim — pa ne smem.
 Čerke nar pred kot Latinec vse vse stavim — pa ne smem.
 Frank ima in Brit s Poljakom za edin glas čerki dve;
 Mislim tak hoditi jez po potu pravim — pa ne smem.
 Kdaj Ciril je greške čerke z novimi pomnožil bil;
 Ravno tak jih zdaj k latinskim jez pristavim — pa ne smem.
 Kljuk Španjol verh čerk prideva, in enako tudi Čeh;
 In vesel kaj tako rabo jez pozdravim — pa ne smem.
 Kje v besedi glas se vzdigne, to začerta Grek povsod;
 Ga posnemam nekaj, spet sim na nepravim — in ne smem.
 Stavi Rus in Serb v imenu božje Majke *i* in *ja*;
 Mu podobno dolgo v svojim onegavim — pa ne smem.
 Vsak po svoji volji piše; le Slovenec nimam prav;
 Vse se graja, kar počnem pod nebam plavim: de ne smem!

Zgodilo se je, da je nekdo izdal zbirko pesem v več polah iz nekega slovenskega časnika, pa ni poprašal prej ne vrednika ali založnika njegovega, ne pesnika samega. Ker je prizadeti pesnik bil Podlipski sam, pojasni pravice pisateljev zastran njih izdelkov, dobo brambe za literarno lastino ter določke za kazni in pravico odškodovanja v Novicah 1851 l. 32, 33 pod naslovom: „Ne kradi!“ — „Za razno lastino so Novice že postave oznanile; naj prineso, pravi, še tisto, ktera tudi njih in njih dopisatelje zadeva, namreč postavo ali patent zastran varstva pismenske ali literarne lastine zoper nepravno izdajo in ponatis, od 19. kozoperska 1846“. —

Kar je sprožila „Matica ilirska“ potrebo bližanja mnogoterih slovanskih jezikov, so se poprijeli v jezikoznanstvu zvedeni možje v mnogih časopisih tega predloga in ga pretresovati začeli. V Novicah l. 33 je P. B. pričel spis: „O zadevah eniga samiga slovanskiga jezika“. — Hitzinger, ki je že l. 1849 (Cf. VII, str. 18.) nasvetoval v ta namen jezik staroslovanski, ne more dočakati skončanja, in se oglasi zapored o tej stvari v Ljublj. Časniku št. 69, 70, 74: „En vseslovanski književni jezik“.

Po kratkem vvodu piše s perva nekako muhasto, na pr.: „Tedad en vseslovanski književni jezik hočemo. Kateriga pa bom izbrali? Mi Slovenci pač tukej ne bomo s svojim glasom prevagali, ker nas je premalo; dasiravno Abecedo brez nehanja za celi svet kujemo. Vonder kako besedo reči znamo zraven, ali nam bo prav ali ne.“ — „Desiravno je želja skorej vsih učenih Slovanov en književni jezik imeti, niso vonder vsi ene misli o tem, po kateri poti bi bilo do eniga vseslovanskiga jezika priti. Ena stran meni nar bolj storiti, ako med raznimi slovanskimi narečji eniga v poglavitniga izvoli, dasiravno bi se tisti še kaj bolj izobraziti znal. Po tej poti imamo res nar hitreje en književni jezik, naj se izbere staroslovanski, ali ruski, ali kateri drugi (česki, serbski ali ilirski). Druga stran pa misli, da naj se vseslovanski književni jezik časama rodi,

samo naj se v vsakim narečji pridno piše, in zraven pazi, se v pisanji če dalje bolj drugim bližati.“

Da je znal Podlipski marsikaj povedati o slovanskih jezikih posebej in sploh; pa tudi o tem, po katerih vodilih naj si med seboj bližati prizadevajo, kako v posamesnih besedah, kako v skladanji pri govorjenji in pisanji; pokazal je dokaj učeno v omenjenih treh sestavkih, kjer proti koncu na primer spet piše: „Rečeno je bilo, da staroslovenščina bi bila pred drugimi v vseslovanski književni jezik priporočiti; tega bi se več ali manj tudi Rusje poprijeti znali, kateri so ga že pisali, in ga v cerkvi še imajo.“

Enake misli je tudi pisatelj v Novicah z znamenjem P — B —; in on tudi prav primerjeno pot do ediniga jezika priti naznani; misli namreč, naj bi se en časnik ustanovil, kteriga namen bi bil o tej reči Slovane združiti. Koliko se po enim, dasiravno ne obširnim časniku v jezikoslovstvu storiti zamore, so nam Slovincam Novice spričevanje; kje bi še mi zadej bili, ako bi nas ne bile spodbudile in naprej peljale! Za tak časnik ustanoviti, bi morebiti Dunaj ali Beč nar boljši mesto bilo, ker ima dosti učenih Slovanov v sebi, in ker bi bilo dopisovanje in razpošiljanje nar bolj olajšano. Ruski časnik so v Pragi menim da ravno zavoljo vpeljanja rusovskega jezika napraviti hotli. Ako bi tedaj staroslovanski jezik bolj sploh dopadel, koliko bi ravno naš rojak, Dr. Miklosič tukej storiti zamogel; tudi v staroslovanskim bi novi pravopis znal mesto dobiti, kakor je bilo prvi pot od ruskega rečeno. Naj bi pa v začetku še noben jezik kakor vesoljni spoznan ne bil, tedaj pa naj bi se časnik ali v ilirskim. ali v raznim jeziku začel, in gotovo bi se v nedolgem času na eno ali na drugo stran večjina pokazala, po kateri bi se dalje ravnati moglo.“ (Cf. Ljublj. Časn. 1851, str. 294.)

X.

Bilo je majnika l. 1850, da je Slovensko Društvo o svojem letnem zboru sklenilo, dati na svetlo zemljovid vesoljnega sveta v slovenskem jeziku, vzlasti na korist ljudskim šolam, in ponudi se mu v ta namen Podlipski, ter vsled tega sestavi:

- 3) Popis sveta s kratko povéstnico vsih časov in narodov. Berilo mladim in starim. Spisal Peter Hicinger, fajmošter. Na svitlo dalo društvo slovensko. Natis. J. Blaznik v Ljubljani, 1852. 8. str. 124.
- 4) Obraz cele zemlje v dvéh polkroglah. Izdelal P. Hicinger.

P prvi zemljovid v slovenskem jeziku je bukvicam „Življenja srečni pot“ pridjal Slomšek. Srečna in modra je bila misel, naj se napravi zemljovid vesoljnega sveta s kratkim zemljopisom, po katerem se ukaželjni

Slovenec soznaniti more s svetom. Kako marljivo je sestavljal Podlipski to delo, vidi se iz tega, da je poizvedil krog 4000 krajnih imen, po katerih v različnih deželah mesta, terga in vasi imenuje narod slovenski. Kratka, prav po domače pisana knjižica ima v I. delu zemljopis občni v dveh razdelkih, od sveta in njegove sestave, ter od zemlje, nje poverh-nine in stanovanavcev, v II. pa posebni zemljopis v treh razdelkih, od sta-rega, sredočasnega, pa sedanjega sveta, kateremu so pridjane zgodbe nove-ga in naj novejšega časa.

Spisovaje omenjene stvari je vmes v Novice l. 11 zapel mično pes-mico: „Zadovoljni kmet“. Nekega kmeta je prašal mestjan, kako tako zadovoljno in srečno živi. On pravi:

Družino dobro jez imám,
Imé je hlapcu: *Delajsam*,
In *Zgodejvstat* in *Poznospat*.
Za dekle hoče kdo prašát':
Te *Redovnost* so s *Čednostjo*,
Poterpežljivost s *Pridnostjo*.

In *Pamet* gré voznik z menój
In *Um* je vedni hišnik moj.
Točajka je in kuharca
Pa *Žeja* mi in *Lakota*.
Dve hišni ste mi še v posést:
Molitev je in *Dobravést*,

Te mene ziblujete lepó,
Dokler zaspím zvečér sladkó!

„Besedica o kovanji novih besed“, ktero je sprgovoril Pod-lipski v l. 89, je tako budna in resnična, da naj bi jo pomnili tudi se-danji kovači jezikoslovni. „Če hoče kdo kaj slovenskiga dandanašnji pisati, mu dostikrat težavno z besedo gré, ker sedanje potrebe in okol-nosti zares večiga znanja tirjajo, kakor po domače rěči le „hruške pēči“. Pred kakimi leti je še dobro bilo, če je kdo „hruške pēči“ znal, desiravno so že takrat menili, da je boljši več kot to znati; zdaj pa smo od male pečice dospéli k plavžem velicih kovačnic, kjer ni le nekoliko pokovati, temuč večkrat kar naravnost vlivati potreba različnih besed. In o tacih zadévah je težko samimu sebi in pa ljudem vstreči.

Dosti naših bravcov slovenskih bukev ali časnikov, posebno tistih, ki niso nikdar čez berv domače vasi stopili, in se nikdar z nekakošnim pazenjem v drugih krajih mudili, précej vpije nad novo besedo, če je le niso slišali v svoji koči, dasiravno je drugej dobro znana. Če že to pri bese-dah veljá, ki niso nove, temuč so že od kdaj med Slovenci in v dosti krajih znane, se pri novokovanih besedah ni čuditi, ako nad njimi kdo jezik brusi.

Pomniti je pa vonder tudi kovavcem slovenskih besed, da bi ne samo po svoji glavi ali brez potrebe novih imen kovali, in da tudi ni povsod krivica, ako pri marsikterih novih bukvah slovenski bravci tožijo, da niso razumeli, ker se sme po pravici večkrat misliti, da niso za Slo-vence pisane, temuč za druge narode. Ako se kaj za naše slovensko ljudstvo piše za novzdigniti na stopnjo omike, je dobro pomniti, da ni

toliko na tem, ga novih jezikov učiti, marveč ga z novimi rečmi soznani. Res je scer, da mora tudi naše ljudstvo svoje govorjenje bolj zmnožiti in izobraziti; vonder zmirej bo razloček med slovenskim jezikom in med drugim, kakor tudi razloček v pisanji za učene in za neučene ostati mogel.

Naš namen ni tû govoriti od nerazumljive soderge, v ktero so nekteri po otročje zaljubljeni, ampak mi želimo le memogredé nekaj v dobro opomniti, to namreč, koliko naj besede drugih narečij pomnoženju našiga jezika pripomorejo. Skušamo sami, kako naglo se včasih nova, dobra Slovencu umevna beseda dobí, če se v kakim ilirskim, serbskim, českim ali poljskim slovníku poiše. Nočemo pa tega terditi, da bi vse besede le v drugih narečjih iskati bile; veliko jih je in prav dobrih, zlasti v rečeh navadne potrebe, v narodu našim po domačih hribih in dolinah najti, samo da jih žalibog! premalo poznamo; k večimu se malo posmejati známo, ako besedo slišimo, ki v našim berdu ni v navadi.

Ako pa je potreba v druge narečja seči, pač ni le pri enim ostati, ampak treba je, da se večidel na vse slovanske narečja oziramo, in tisto besedo izberemo, ktera se narodnemu jeziku bolj prilega. Kakó dalječ so, postavim, Horvatje le s tem od drugih slovanskih narodov odstopili, ker se preterdo le svojiga o namesti l konec besedi in zlogov deržé, — njih „živio“, desiravno je občno pravico po svetu zadobilo, je še zdaj marsikomu med nami tako čudno, da se ne vé iznajti, kakošna oblika da je.

Mi hočemo s tem le rêči, da kakor pri eni reči, tako pri drugi — le enostranosti ne! Razun slovarjev mnogoverstnih slovanskih jezikov nam staroslovenski slovník dr. Miklošiča k marsikteri besedi dobro pomaga.“

Marljivo je tudi l. 1852 pisaril in pevaril v Zg. Danico, in vzlasti o novem letu posvečeval jej pesmice navadno v sonetih, v kterih je o Mariji opéval tedanje življenje cerkveno. Tako na pr. l. 2: „Marija, danica belim in černim narodam“, in za naslednje l. 53: „Danici za novo leto“. Krasni ste tudi l. 41 „Lepota Marije Device: O Devica, zvezd kraljica, — O Marija, rajski cvet! — Té lepote, té čistote, — Kakor tvoja, nima svet itd.; pa l. 44 „Sladko serce Marije“:

O Marijno serce sveto,
Proti nam ljubezni vneto,
Polno božje milosti,
Polno lepe čednosti!

Naj, Marija! petje moje
Hvali sladko serce tvoje;
Kar se giblje in živi,
Naj ga hvali in časti itd.

Dokaj krepke in ginljive so tudi l. 4 „Nar dražji rosa (Solze pokore); l. 14 Od terpljenja Gospodoviga (Poleg latinskiga); l. 22 Sveto leto; l. 24 K sv. rešnjimu Telesu (S. Tomaža Akvinskiga);

vzlasti l. 51 Adventni zdihljeji“ (Cerkvene Antifone O); poslednji na pr. se glasi:

O Emanuel — sam Bog z nami,
Kralj naš in zapovednik!
Čaka te ves svet z željami,
Ker si naš Odrešenik.
Pridi rešit grešni rod,
O naš Bog in naš Gospod!

Poslovenil je v istem tečaju po časniku kat. bogoslovstva l. 39 Obhajanje nedelje, in Abisinska cerkev v Afriki l. 46. — „Nedelja je poglobitni in nar. starji cerkvenih svetih dni, dan telesniga počitka in duhovniga djanja in življenja . . . Praznovanje nedelje ni samo zapoved iz božjih ust, ampak je tudi naprava v stvarjene reči globoko vtisnjena . . . L. 1832 je angleški državni zbor dal preiskovati, kakšne nasledke de ima, vsih sedem dni v tednu delati; in sklep preiskovanja je bil, de človek sicer nekaj časa neprenehano delo zmaguje, potem pa naglo ma opeša in omaga, in zgodnjo smert najde. Dr. Smith, zdravnik v Novim Jorku, piše: „Na Angleškim je dva tisuča ljudi več let vsaki teden po sedem dni delalo, v nedeljo so jim celo dvojno plačo dajali; pa ljudje so bili čedalje slabji, revniši. Začeli so spet le po šest dni delati, in so bili spet boljši in bogatejši. Take skušnje so se storile tudi v Francii in v Ameriki“. Tudi živina potrebuje svojiga pokoja sedmi dan; tako piše ravno ta zdravnik: „Konjev je 120 več let po vsih sedem dni tedna delalo, pa pred časom so pojemali; gospodar je mogel delo spet na šest dni djati, in konji so štirkkrat delj živeli in za delo bili. Dva soseda sta svoje ovce na daljin somenj gnala, eden je šel vsaki dan dalje, drugi je ob nedeljah počival; in ta je ravno toliko dni pred prišel, kolikor je nedelj obhajal; unimu je bila živina vsa opešala“ itd. —

Posebne pomembe zdi se mi pa spis njegov l. 13. 14: „Vošila zastran katekizma“, po katerem je koj zboljšal katekizem naš slovenski. „Katekizem, piše na pr. Hitzinger ondi, to je kratik, cerkveno in poljudno vreden obsežik katoliške vere, katoliškiga spoznanja in djanja, v prašanjih in odgovorih . . . Nar. kraji katekizem je bil od zgorej dan v desetih zapovedih, ktere je Bog oznanil na Sinajski gori, v očenašu, kteriga je Gospod Jezus Kristus učil, in v apostolski veri, ktero je sv. Duh apostelnam zložiti dal . . . V sedanji red je prišel katekizem, ko so. krivoverskimu katekizmu Lutra Martina nasprot izdani bili pravoverski katekizmi: rimski za duhovne pastirje po povelji Tridentinskiga zbora l. 1566, Petra Kanizja l. 1554 in Roberta Belarmina l. 1603. — Gotovo bi katekizem naš bolj svoj namen dosegal, in očitno pričevanje od ednosti katoliške cerkve po celim svetu bi dajal, ako bi po poglobitnim redu in obsežku povsod eden bil . . . Pa še naši slovenski katekizmi do

zda j niso hotli med seboj preveč edini biti . . Dostikrat so mogli jezikoslovskim novinam v podslombo služiti, tukej za nov pravopis, tamkej za nove oblike . . Nemški in francoski se sicer povsod ponujajo, kaj italijanskiga in rimskiga pa se raji zamolčuje . . Naj bo dopušeno, nekatere vošila zastran dozdanjih slovenskih katekizmov izreči, zlasti v Ljubljanski škofiji“ itd.

XI.

L. 1853 je pričel Podlipski slovstveno delovanje s pesmijo „Glosa za novo leto“, kateri je geslo posnel po Prešernovi „Zvezdogleدام“:

O lažnivi pratikarji,
Vi lažnivi zvezdogleđi,
Vi vremena vsi preroki,
Le vsi pojte rakam žvižgat!

Ni ne pratik v novem leti,
Ni ne pratikarjev šteti;
Vsak bolj modrega se kaže,
Od mirú in vojske laže,
Vsak predjal bi vse na sveti.
Biti dobri gospodarji
V svoji hiši pa ne znajo,
Vprek in križem vse ravnaajo.
Ne bodite več čenčárji,
O lažnivi prátikarji!

Bazumejo modrijani:
Kaj obraz ne bá oznani,
Kaj prinašajo planeti,
Kaj pomenijo kometi,
Mlaj in šip kaj dela brani.
Vražniki so pa besedi,
Ki zadeva vednost pravo,
Za življenje ima veljavo.
Slovo dajte svoji zmedi,
Vi lažnivi zvezdogleđi!

Vreme vedeži sledijo,
Vse naprej od njega učijo;
Dajo vest od zgodnje zime,
Spet od treskov in uime,
Dež in solnce v red verstijo.
Čas pa gre ko vód potoki;
Mar jim ni, da se spreverne,
Da se vse za njim oberne.
Nam ne boste več poróki
Vi vremena vsi preroki.

Bo li novo leto bolji?
Bo li vsakemu po volji?
Kdor sejal bo seme blago,
Žel bo truda klasje drago
Na človeštva velkem polji;
Šel lenuh bo lačen žvižgat.
Vsak po pameti se trudi,
Časa drazega ne mudi!
Leni pojte rakom žvižgat,
Le vsi pojte rakom žvižgat!

Konec preteklega leta že je razkazoval, da z zedinjenimi močmi se mnogo stori, in v Danici l. 47 popisavši „Pobožne društva“ je naslednje leto l. 16 spregovoril „Besedo o bratovšini ss. Cirila in Metuda“, na katero se je sedanji čas jel bolj ozirati. Slovenski rojaki se trudijo v Ameriki, v Afriki i. t. d. „Veliko slovanskih bratov, pa vernih katoličanov prebiva v Turčii v veliki stiski, med ropanjem, požiganjem, tepenjem, morijo; malo štejejo duhovnih pastirjev med seboj, slabe ali celo poderte so njih cerkve in kapelice za božjo službo. Ali bi ne bilo tudi tem, nam še bližjim bratam kaj pomagati? in sicer ne samo z molitvijo, ampak tudi z denarno pomočjo? . . Ali bi tukej ne zamogla bratovšina sv. Cirila in Metóda svojiga perviga namena razširiti,

molitve tudi na stiskane katoličane obračati, in denarne ali drugačne doneske za-nje nabirati?" . .

Mična in priserčna je l. 17 po napevu „Lepo jutro je“ v Drobti-
nicah l. 1851 zložena „Otrokova juterna pa večerna pesem“:

Šla je črna noč,	Srečno je končan
Dala božja moč	Spet ta božji dan,
Beli dan je spet;	Vse počivat gre;
Vnovič oživim,	Ko je noč okrog,
In se veselim	Sam, o ljubi Bog!
Lepih mladih let i. t. d.	Čuješ ti za mé i. t. d.

Priserčna je l. 18 „K detetu Jezusu“ in l. 51 „Od ljubezni
Jezusove“; vzvišana pa poleg sv. Alfonza l. 19 „K svetimu Duhu“:

O želje in upi posvetni, bežite;
Nasitvati druge, le druge hitite,
Se v duši mi dalje nikar ne mudite;
Vé razveseliti ne morete me,
Perserčno veselje sam Bog le mi je i. t. d.

Jako živa se mi zdi tudi v Novicah l. 18: „Podobe življenja“:

Pri studenčki je sedelo	Poleg reke mož postava,
Ljubeznjivo detica,	Gleda njeni silni tek,
In je gledalo veselo	Tam se v tmine zakopava,
Teči valčke sreberne.	Tam ji stopa hrib navprek.
Bili so mi podarjeni	Človek dela in se vpira,
Taki dnevi nekedaj,	Ne miruje noč in dan;
Kakor čist vir neskajjeni,	Marsikaj mu pot zavira,
Pa pretekli so sedaj.	Mnogokrat je goljufan.
Za potokam se spreha	Starček kraj morja počiva,
Zal mladenec ne misleč,	Kjer se vode stekajo;
Da za valam val odhaja,	Solza mu oko zaliva,
In se ne vračuje več.	Ker mu leta minejo.
Tako mine čas mladosti,	Kakor se čez sinje morje
Dan za dnem se poslovi,	Unstran vidi boljši kraj,
Tako zginejo sladkosti,	Tako pa življenje gorje
Od nikoder sem jih ni.	Kaže tam presrečni raj.

Posebno marljivo pa je obdeloval to leto domače polje zgodovinsko ter budil rojake k vzajemnemu preiskovanju. Prepirajočim se o Ljubljani je spregovoril v Novicah najprej l. 19 „Nekaj od Navporta in Ljubljane; potem pavl. 56: 1) Lobia, ktero mesto je to? ali ne Ljubljana?“ vzlasti po „de Rubeis Monumenta ecclesiae Aquilejensis;“ 2) l. 57 „Ostanki rimskih cest po Krajskem;“ 3) l. 58. 61 „Kaj g. Terstenjak od Lobie in Santika pravi.“ Po razglašnem njegovem dopisu pravi:

„Sploh g. Terstenjak veliko veselje nad tem naznanja, da bi se domorodci več na polji starozgodovinskem trudili. In res je to kaj bolj

žetletu posebno na Krajskem. Korošci se že davno trudijo o zgodovini svoje dežele, in lepe dela so že na znanje dali, tako o politiški kakor o cerkveni zgodovini. Pri nas se pa od Linhartovega in Vodnikovega časa le bolj počiva. Društvo zgodovinsko v Ljubljani si prizadeva svoje donesti; pa na njegove dela se malo gleda, ali se jim še kaki drugi namenijo podkladajo. Nečem s tem terditi, da je vse prav in gotovo, kar spisi zgodovinskega društva prinašajo; pa ravno tak malo in prazno tudi ni.

G. Terstenjakovi spisi o starozgodovinstvu so pač sila imenitno in važno delo. ne samo za radovednega zgodovinarja, in sploh za omikane- ga Slovenca, ampak tudi za bogoslovca, ker ga učijo, na kakošno polje so prvi oznanovanci sv. evangelija svoje seme sejali v naših krajih; namreč ne samo na rimsko-gerško, ampak tudi na slovensko-indiško basno- slovje. Pri vsem tem so menj poznani, kakor bi bilo prav.

Zgodovinske reči naše dežele pa bi se imele tudi priprostemu ljud- stvu bolj prisladiti; rado posluša kake stare zgodbe in pripovedi dosti- krat domišljene; naj pazi tudi na gotove in resnične zgodbe svoje domačije, da zna tudi kake najdene starine prav ceniti, bodi si kamne ali denarje.

Nektere reči naše zgodovine se tudi prav lepo v otroške kerščan- ske nauke vplesti dajo. Na primer: pripovedujemo otrokom, kako so kdaj narodi pravega Boga pozabili, in malike častili; kdo bi zraven ne pristavil prašanja: kako je to v naših krajih bilo? Naj povémo, kako so bili naši stari nespametni, da so solnce kot boga častili; naj povémo, da sedanji kres, ki ga otroci zdaj veselo žejejo s. Janezu v spomin, so kdaj mertvemu solncu kurili; naj razložimo, da baba, katero še v ka- kem kraju za igračo v vodo nesejo ali pa žagajo, je po nekdanjem mne- nju na boginjo zmišljeno merzle zime kazala, in drugo tako. Naj pristavimo, da vsi moramo Bogu hvaležni biti, ker zdaj živimo v luči prave vere; bi otroci tega ne poslušali, ne pomnili radi? Ali drugo: Pripovedujemo, da aposteljni so šli po Gospodovem odhodu po celem svetu, oznanovat sv. evangeli; kdo ne bo prašal: ali je kateri apostelj tudi v naše kraje prišel? Naj povemo, da sv. Marka je bil v Ogleji, da sv. Peter je obiskal za njim nove cerkve v Primorji; naj razložimo, da so po tem sv. Hermago- ra, in pozneje sv. Pavlin, sv. Rupert, sv. Virgili, sv. Ciril in Metud pra- vo véro pri nas oznanovali: ali to naših otrok ne bo veselilo? Gotovo da! S tem bo zgodovina bolj domača postala, namesti da je zdaj tako ptuja, kakor iz neznanega sveta!“

V l. 66 preiskuje: 4) Kaj je ajdovski zid za Verhniko? l. 71. 72: 5) Ali se je duhovna oblast Solnograških škofov kdaj na Krajsko stegnila? l. 91: 6) Kje sta kneza Privina in Kocel imela svoje posestvo? l. 101: 7) Kaj je slovenski narod Oglejskim patriarhom hvale dolžan? in l. 104: 8) Dva do zdaj zamolčana kraja na Kranjskem v rimskem času (Acervo in Crucium na tabli Peutingerjevi).

Ker so v slovenski pisavi prikazovale se mnoge razlike, je v l. 90 k slovniškim pomenkom A. Olibana opomnilo vredništvo, naj bi se v občni prid oglasili veljavni možje, da bi dognalo se kaj stalnega in različne pisave (na pr. ia — ija, u — v, lj — nj) kolikor moč se zedinile „sine ira sed cum studio“; se za Metelkom (cf. Jezičn. I. X.) v l. 94 oglasi udi Hicinger „Slovniški pomenki“ (k sestavku v 90. listu) češ: „Ne mislim, da bi bil s tim spisom vse dognal, ker se do zdaj še nisim štemed opravičene slovničarje; pisal sim tukaj bolj. kakor sim po drugih možéh posnel; ako pomaga kaj k edinosti — prav“.

„So marsiktere navade med našimi ljudmi, ali prav za prav razvade, ktere se zavoljo stariga zgleda na pol nedolžne štejejo, so pa prav za prav zavoljo nevarnih okolišin in nesrečnih nasledkov rade zlo pregrešne . . . Včasih kratka beseda več velja, kakor dolgo govorjenje; tnektare stare nauke vzemite tedaj v kratki novi obleki,“ piše v Danici i. 21 ter pod naslovom: „Stare resnice — novi pregovori“ po kratki razlagi podaja pregovorov naslednjo osmorico:

1. Kjer proso se mane, 2. Rad, kjer lan se tare, 3. Večkrat dviški cveti
Čistost slabo obstane. Zdravi um se stare. Se usušé v snožeti.
4. Spola zmes, in vino 5. Božji strah je v zgubi, 6. Sramožljivost v šumu in plesi
Je za greh edino. Kjer se kvanta ljubi. Rada v prodaj se obesi.
7. Skupšine ponočne 8. Slabo znanje veže
So zaderge močne. Pogubljive mreže.

L. 41 je opisan „Bonard, nov marternik v Kitaji“; l. 35 pa je ob kratkem naznanjen po njem „Sad duhovnih vaj“, ki jih je tedaj za o. Sartorijem pod o. Serapionom s svojim višjim pastirjem Antonom Alojzijem drugikrat obhajala duhovščina v Ljubljani. Kako blagovito so poprijele tudi Podlipskega, vidi se iz pomenljivega soneta njegovega v istem listu, kteri se glasi:

Duhovne vaje.

Kadar proti sovražnik grozoviti,
Vojaké svoje vkup sklicuje,
Delí orožje, serca navdušuje,
Učí, veléva, kako prav se býti;

Pospéh duhovni vojski srečin dati,
Pastir preskerbni svoje tudi zbere,
Za serčin, stanovitin boj jih vžgati.

Sovražnik duš ne da se pomiriti,
Se vedno zoper božji ljud vojskuje,
Zdaj zmote, zdaj pohujšanja vzdiguje,
In ga želí seboj vřed pogubiti:

Naj vsak očisti se, za Bóga vname.
S tem moč pekla sam v sebi pred zatáre,
Potem spet za ovčice boj povzame.

XII.

»Spomnite se imenitnosti del pokojnih očetov,
Cénite vrednosti scer roda sedajnega tud;
Kdor zaničuje se sam, podlága je tujčevi péti.«

Tako je slavni Koseski bravcem Novic klical v spomin h koncu leta 1845, in verli Hicinger je v začetku l. 1854 rojakom svojim, po novem kopernecim, zagodel jo po švedski šegi v alliteraciji, ki biva v tem, da se v začetku verstic in besed povračujejo enake tihnice ali soglasnice, na pr. d, l, st, v, itd. v krasni pesmici:

Novo in stare.

Dan se za dnevom
Dalje pomika,
Leto za letom
Lahno poteka.

Staro odstopa,
Stvari se novo;
Vendar se vrača
Vedno še staro.

Svetlo zdaj sije
Solstice mladim,
Gorko pred grelo
Glave je sivčkom.

Kmetič poskuša
Kmetovati bolje,
Manj si ni vmišljal
Modri Egiptčan.

Stavbe prostrane
Stavi umetnik;
Gleda pa v zglede
Glavnega Rima.

Mnogo spreminja
Mestnik obleko;
Staro pa suknjo
Samo prevrača.

Celo že citre
Cene so nove;
Pesnik še poje
Pesme s Homerjem.

Slikar tu stvari
Slavno podobo;
Zad se ozira
Zmiraj v Apela.

Naj pa kdo najde
Novega res kaj,
Pot mu napravlja
Prednikov delo.

Svoja naj slava
Staremu bode!
Nič se ne znižaj
Novega vrednost!

Nikjer se ta resnica ne pojasnuje tako očitno, kot v zgodovini zlasti v zgodovini svete katoliške cerkve, in ravno to leto doverši Podlipski svoje največe l. 1849 pričeto delo slovensko:

5) Zgodbe katoliške cerkve. Spisal Peter Hicinger. V Ljubljani, 1849. Natisn. Jož. Blaznik. 8ⁱ str. 402.

Kakor je bilo že omenjeno, je Zg. Danici za doklado spisoval dogodbe svete cerkve od začetka do najnovejših časov, ki so v 150 zvezkih ponatisnjene še posebej po 1 gld. 20 kr. dobivale se pri M. Gerberju. Krasna ta knjiga, namenjena sploh slovenskemu ljudstvu, koristna pa tudi učenim, ima po kratkem vvodu in po pripravljanji na Odrešenika in njegovo cerkev str. 28 zgodovino Kristusove cerkve razloženo v IX. dobah (I. 1—100, II. 314, III. 500, IV. 800, V. 1073, VI. 1294, VII. 1517, VIII. 1792, IX. 1854) tèt bi v rokah dobrega učitelja dobro služila pri zgodovinskem podučevanju celó v srednjih šolah, kjer jo pa, žali Bog! pozná le malokdo.

Kakor sveto cerkev, tako je rad popisoval Podlipski svojo domovino slovensko, in ko je l. 1852 dr. V. F. Klun, tajnik Društva Zgodovinskega, na svetlo jel dajati „Archiv für die Landesgeschichte des Herzogthums Krain“, pridružil se mu je v 2. in 3. zvezku l. 1854 koj tudi on. „Če kdo zasluži ime neutrudljivega domoljuba, pišejo Novicel 15, ga zasluži Hicinger. Živa priča tega sta spet njegova sestavka

ki ju je izročil temu arhivu, katerih eden popisuje cerkveno razdeljenje krajske dežele od prve vpeljave kristjanstva noter do današnjega časa (III. S. 76—120), — drugo pa povestnico kartajzerskega samostana v Bistri (Freudenthal, IV. S. 120—140). K prvemu spisu je izrisal g. Hicinger tudi zemljovid krajske dežele v srednjem veku, in pa zemljovid krajske dežele po osnovi škofijstev od l. 1462 do 1787. Koliško delo, spraviti vse to skupej, in vrediti tako izverstno! Svesti smo si, da vsak zgodovinoslovec bode hvalil ta donesek, in da tudi naši duhovni gospodje, katerim je količkaj mar bolj natanko poznati domačo zemljo, na kateri se trudijo v nogradu Gospodovem, ne bojo le z veseljem brali teh spisov, temuč bojo hotli ta zvezek svoj lasten imeti“.

Po Novicah je to leto v zgodovinskih rečeh spisal: 1) Nekaj od Cerknice in Loža l. 41, 42; 2) Rimski zidovi v Hrušici l. 90; 3) Od Vipavske doline l. 104. Bolj določno popisujeta to stran v naslednjem tetaju sostavka: Še nekaj od Vipave in starih rimskih zidov l. 10, pa l. 56: Rimski ostanjki pri Ajdovšini. — V Danici pa je v l. l. v terčinah lepa pesem: „Cerkev v začetku leta 1854“, kjer opéva njeno veselo razširjevanje in vterjevanje po vsem svetu, posebej po deželah evropskih, ter pravi k sklepu:

O sveta Cerkev, mati naša mila!
Lep del nebeški ženin ti daruje,
Oblast narodov že si pridobila,
Gospodstvo cele zemlje te še dočakuje.

Po doveršenih zgodbah vesoljne cerkve je marljivo preiskoval cerkvene zgodbe po svoji domovini, in koj v 4. listu priobčil: Dva znamenita lista sv. Hieronima a) do devic Emonskih in b) do Antona miniha (Valvaz. I, 11. 12); l. 14: Sv. Pavlin, Oglejski patriarh, apostelj slovenskega naroda (Po. Bolandistih); l. 26 je pa pod naslovom: Nekaj iz slovenske cerkvene zgodovine razkazal I: Kteri aposteljni in učenci Jezusovi so prišli do slovenskih strani, l. 1855 pa II: Kteri škofje so bili na slovenski zemlji v prvem času keršanstva l. 15—42, v naslednjih razstavkih: 1) Akvilejski škofje in patriarhi, 2) Škofje, Akvilejskimu stolu poddruženi, 3) Škofje drugih pastirskih stolov, 4) Manjši oddelki škofij ali fare.

Leto 1854 je v cerkvenem življenji vzlasti znamenito, ker se je tedaj pobožna ménitev o Mariji brez madeža izvirnega greha spočeti povzdignila v versko resnico. Preden se je to 8. decembra storilo, razkaže Hitzinger v izverstni znanstveni razpravi l. 47, 48: Marija Devica brez madeža spočeta po pobožni misli vsih časov, in l. 49: God spočetja Marije Devce na Slovenskim zgodaj

znan. Rad je popeval Marijo že prej; kaj še le o tej priliki! Obhajali so 11. septembra na prijaznem holmcu prijateljsko veselico trije dobro znani domoljubi in po dogovoru v spomin tega snida dali v Danico l. 42 skupaj vsakteri svojo pesmico: Slava Marii, naši Materi. Res „Kakor pri maši slovesni z leviti — Trije duhovni pri oltarji stoje“ (str. 184), je v onem listu na eni strani »Tebe, Marija! želim poslaviti, — Šopek cvetlični prinesem Ti v dar« itd. zložil A. Praprotnik, na eni strani »Tebi, Marija, o Mati premila! — Rad bi jest pesmico novo zapel« itd. zložil J. Volčič, v sredi med obema pa „Slava Marii v nebesih visokih, — Kjer se z Zveličarjem vred veseli“ itd. zložil P. Hicinger. Vsem trem je ranjki Gr. Rihar naredil primerne napeve, in vse tri se še zdaj rade pojó. — L. 48 je poklonil še posebno, v kateri se opéva „Slava Marii o prečistim spočetji“.

Razun teh so v tečaju 1854 natisnjene še „Od terpljenja Kristusoviga l. 14, Češenje presv. Zakramenta l. 24, Miserere: Usmili se“. Petdeseti Davidov, četerti spokorni psalm l. 31, s prvo in zadnjo sloko n. pr.:

Oh! usmili se me, usmili,
Moj Gospod in Bog premili!
In z obilno milostjo
Zbriši mi pregreho vso itd.

Ravnaj z nami milostljivo,
Daj nam blagor dobrotljivo,
De prejemal boš dari
Hvale, slave in časti.

Kedar se je veroznanski učenik Jož. Globočnik imel podati v pokoj, poklonili so mu gimnazijski učenci v spomin spoštovanja in hvaležnosti pesmici l. 29, 30 in to hvalno djanje je Podlipskega ganilo tako, da je za odgovor l. 41 zložil pa prav ginljivo „Poslovilo učenca in učenika“; in l. 51 slavno pesem prevzvišenemu Antoniju Alojziju, škofu Ljubljanskemu in knezu, v spomin petdesete obletnice nove maše 17. grudna 1854. — Naslednje leto je v Danici l. 23: V god presvetiga Rešnjiga Telesa (Poleg nemškiga), in l. 30: Od Marije Device na Zaplazu, n. pr.:

Sred gojzdičev, vinskih gričev
Hribec lep zelen stoji,
Kjer zvolila Mati mila
Si je v novo kraj časti itd.

Prejšnje leto pa je v Novicah l. 28 po stari narodni popravil legendo „Limbarska gora“, po kateri je prevzetnica zastonj zdihovaje klicala:

»Pomagaj, Bog! svet Valentin,
In brat njegov, svet Peregrin!«

Jako živa in v duhu narodnih je l. 66 zložena tudi pesmica „Žanjice“, kateri se na primer glasita prvi in slednji razstavek:

Izhaja svetlo solnčice,
In megla preč beži,
Škerjanček že oglaša se;
Kaj tukaj vse molči?
Oj Micka! si ti tičica
Si katero zmislila?
Jo berž zasukajte, deklīci, na glas;
Veselo spevajte, ker mlad je še čas itd.

Požeta zdaj je njivica,
Potile smo se res;
Pa zlata je pšenica
Ki lulike ni vmes.
Še ena zetek čaka nas,
Pa kakšna? — zadnji čas.
Hranila pšenica se v žitnico bo;
Naj vzame dušica se v sveto nebo.

XIII.

Da bi v deželskih in duhovskih razmerah nekoliko bolje opisal svojo domovino, popotval je Podlipski, kolikor je utegnil, po Kranjskem in bližnji sosesčini, opazoval znamenitosti, zapisoval jih, pa tudi sporočal o njih koj v Novice ali Danico, kjer je več manjših dopisov njegovih vzlasti v tej dobi zdaj „od Verhnike, Zatičine, Dolenske strani, zdaj od Škofje Loke, Poljanske doline, iz Kranjske okolice, zdaj od Loža, z Notranjskega, starost nekterih far na Teržaškem in Goriškem“. — Bilo je tudi l. 1854, da je „Catalogus Dioecesis Labacensis“ precej boljše in so hvalno omenjati ga jeli celó drugod.

Tedaj so jele slovėti verlega Davorina Terstenjaka zgodovinske preiskovanja, ki jih je priobčeval tudi po časnikih, največ po Novicah. Hicinger, ves vnet za take stvari, l. 42 opominja in prosi, naj bi naši ljudje, tudi neučeni, kaj več gledali na najdene stare reči, bodo naj si kamni z napisi, ali posode, denarji ali pisma, češ, koliko se časih posname, razjasni in dokaže iz njih. G. Terstenjak veliko piše od nekdanjega stanovanja Slovencev v naših krajih. Na koga opira svoje dokaze, poprašuje v sestavku „O gosp. Terstenjakovih spisih“. Največ na stare rimske kamne. Tako pojasnuje tudi Slovencev in Slovanov basnoslovje, in prevažni so njegovi spisi na dvojno stran, za svet učeni in za ljudstvo prosto. Ne bilo bi napačno, ako bi g. Terstenjak s svojim razlaganjem ali sam stopil pred učeni svet nemški, ali ko bi kdo po poglavitnem obsežku, kar je brez dvoma in do dobrega dokazano, v pokušnjo dajal nemškim bravcem. Društvo Zgodovinsko, si misli, naj bi pospeševalo tako delo; ker pa ni bilo lahko, lotil se ga je sam in pridobil tudi preiskovatelja, da je poslal časih kak spis v „Mitth. d. histor. Vereins“. „Der gelehrte, für die heimathliche Geschichtsforschung rastlos thätige Hitzinger, pravi ondi tajnik njegov dr. Klun, hat die schwierige Aufgabe übernommen, das deutsche Publikum von den Resultaten der slavischen Forscher, insbesondere Terstenjak's, in dieser Frage in Kenntniss zu setzen“ itd.

Pri vsem tem dokaj sitnem nemškem spisovanju je pa, skoro bi dejal, še bistroje pazil na slovenščino samo; vsaj mu ni ušla nobena bolj nova ali posebna prikazen v slovenskem slovstvu, da bi je tu ali

tam zaznamnjal ne bil. Naglo se je spreminjala slovenščina v pisavi, in pisarilo se je marsikaj še o čerkah ali pravopisji, o novih in starih oblikah iga-am, ega-om, oj-oj, o glagolih doveršivnih in nedoveršivnih itd., kar je povedano že v prejšnjih Jezičnikih. Muhast še po Čbelici jame Znojemski kovati ter streljati po Novicah l. 1854 „Dobrovoljne pušice“ v prijetni, časih prav novi in bistri obliki, s potrebnimi opazkami, n. pr.:

1. Slovenski stric.

(Triolet. *)

Slovenski stric bi pisal rad,
Ne vé, kako da bi naredil;
Vse, kar oblik in čerk je zvedil,

Slovenski stric bi pisal rad.

Med stolov pet pa v sredo sedil **),
In kmalo skor bi šel v prepad.
Slovenski stric bi pisal rad,
Ne vé, kako da bi naredil!

*) Triolet je mehek puščar, po šegi romanskih narodov, ki šteje 8 verstic, ktere so tako postavljene, da se prve dve v sredi in na koncu povračujeta.

**) Po navadi pravijo: da se kdo med dva stola na tla usede; pa — greški stari bogovi so imeli le en obraz, latinski Jan je imel dva, slovenski bogovi pa so imeli po več obrazov, in — ravno tako je sedaj s slovensko slovnico in s slovenskim pravopisom. Res, da naša naj večja moč je — v praznem prepiru in razdruhu!

2. Slovenski abecé.

Kdaj so rekli: abecé,
Krave več so kot ovcé.
To je: brat, od čerk naprej,
Le po bukvah dalje glej!
Zdaj bolj moder rod je že:
Vedno misli v abecé.

Slovenec za duha

Pa boljšega kaj zna,
Za čerko le je vnet!

4. De gustibus non est disputandum.

Terst in Gorica derži se bolj stariga,
Pravi še: našiga glasa, ne kvari ga!
Kakor ga slišim, tak pisal ga bom.
Štajer in pa Goratan če le novega,
Hoče za vse vse slovenske sinove ga;
Meni, pri njem da slovenski je dom.
Rod je ubog! še Ljubljana razčesa ga,
Grabi za leviga, prima za desnega,
V sredi, ne vé se ediniti s kom.*)

3. Čerka in duh.

Da čerka le morí,
In duh duha živi:
To kliče celi svet;

*) Znojemski — pisatelj teh pušč, preslovenjen Nemeč, noče nikogar žaliti; za-se ne vleče na nobeno stran; piše marsikaj po slovenski, pa s tim pravopisom, s katerim mu kdo veléva; méni namreč: „čerka morí, duh le živi“, in da „v potrebnih rečéh naj vlada med nami edinost, v dvomljivih prostost, v vseh ljubezan“.

5. Pogovor dveh Slovencev.

A. Brate, kje si spal nicoj?
B. Ovde spaval Podgoroj.
A. Koga kličeš, brate moj,
Kakor čednik s svojim oj?
B. Kajti s svojo materjo
Gledal sem, kde dom je moj.

A. Kteri zleg je nad teboj,
Brate, da spet kličeš joj?
B. Kak bezumen guč je tvoj!
Pitaš s takoj čudnostjov.
A. Meniš, um sem zgubil svoj?
Le pa vem, s čem ti nicoj
Si se pital, brate moj,*
Tak je čuden govor tvoj.

*) Morebiti s čerkami, ker jih ima toliko v ustih; ta oblika storivnega nima enakosti v nobenem narečju; staroslovensko in rusovsko sicer storivnega bolj iztezuje, pa malo drugače.

6. Celtogermansko.

Čudno le mešajo	Samo naroda dva
Modrim se glave,	Tam od izhoda
Vedno spreminjajo	Vredna spomina sta
Temeljne stave.	Sem do zahoda!
 V časih veljalo je	 Kadar pa vstajajo
Indogermansko;*)	Zoper slovanско,
To je kazalo se	Vsprot mu le stavijo
Kaj veličansko!	Celtogermansko.**)

Glej jo zamišljenost!
Vse si lastijo;
Tukaj pa malenkost
Z drugim delijo.

*) Kadar se je spoznala sorodnost ljudstev, ktere stanujejo od Inda čez perzijske puše, Kavkas in Helespont do atlantskega morja, se je za to sorodnost izbralo ime „indoevropski narodi“. Zdaj velja tudi beseda „zahodni in izhodni arijski narodi“, pa na Nemcih je bilo „indogermanski“.

**) Beri kdo Knabelnove ali pa Muharjeve spise; v vsaki drugi verstki stoji „celtischgermanisch“.

7. Verba movent, exempla trahunt.

(Nov. 1855. I. 15.)

Slab le bo uk ostal	Zgledov nabranih je
Samo v besedi,	Za te gotovih,
Če ne bo poterdval	Kar je le našlo se
Tudi se z zgledi.	Starih in novih.
 Srečen si, glagol ti	 Vreden je več ko vsi
Nedoveršivni!	Ta morebiti:
Nima čez te moči	Pravde da za te ni
Več doveršivni.	Moč doveršiti.

8. Vožnja slovenščine.

(Koled. Bleiweis. I. 1855.)

Kdaj so počasi jo	Stranski tam hot! kriči,
Vlekli volički,	Bistahor! prednji;
Zdaj pa jo peljejo	Stranski tñ ženè hi!
Čili konjički.	Stoj! ha! poslednji.
 Mnogo voznikov je,	 Čudno! da dalje gre,
Kdo jih če štetil!	Da se ne zverne,
Išejo križem se	In da se skoraj že
Vsi prehiteti.	Vse ne razterne!

Kakor je marljivega Hitzingerja, ki se je letos sim ter tje preslovenil v Znojemskega, dražila in poprijemala v slovenski kujiževnosti nenavadna nesloga; tako ga je v nemala in povzdigala nenadjana novica, da ima priti na svetlo slovar Vodnikov na stroške plemenitega knezoškofa Antona Alojzija, in po sklepu društva sv. Mohora v Celovcu celo sv. nismo. po razlagi Aliolitovi, toda v besedi in obliki drugim Slovencem

vzajemni. Vodnikov naslednik in častitelj je o prvi novici zložil v Novicah l. 1855: „Koleda za novo leto“. Pri Županu v Zlati vasi popevajo med seboj to veselico „Župan, Učitelj in Pevec“, kajti „S predragim slovníkom vred, se mi zdi, — Da Vodnikov duh se zdaj v novo glasi; — Spodbuja rojake s staro močjo, — Iskati svoj blagor z vso skerbjo“. In z Vodnikom poje Slovincu naposled pesnik goreč: „Za uk si prebrisane glave“ itd.

Preden je mogel izvesti Znojemski, da je knez Anton Alojzij sklenil v Ljubljani dati na svetlo sveto pismo stare in nove zaveze z razlaganjem po Aliolitu v jeziku slovenskem; je prevesel sklepa Mohorjevega Društva zapel jo v Nov. l. 25: „Res Dobrovoljka“.

9. „Viribus unitis“.

Naš apostelj svet Cirill
Naš apostelj svet Virgill
Kdaj sem slišal perve glase,
Druge slišal druge čase.

Pač zavisti v raji ni,
Ko se ta pred tem glasí:
Pa na zemlji ni pravica,
Kadar se molči resnica.

Se ravna zamuda zdaj,
Družtvo zbrano je tedaj
Svetemu Mohoru v slavo
Za pobožnih knjig napravo.

Sem pa mislil: »Bil je mar
Sveti Mohor slovničar?
Znal je samo uk veselí,
Znal je sveti evangeli«.

»Tu pa kdo ko iz slóvnice
Uči vseh jezikov se!
To ni svetega Mohora,
To bo žalega razpora.«

Zdaj pa me razveseli
Glas, ki budno krog hití:
»Razna moč se bo združila,
Delo važno doveršila.«

Pismo sveto, ki delí
Eno vero zemlji vsi,
V enem duhu se tolmači,
Se beseda tudi enači.«

Res da čerka le morí,
Da le duh duha živí;
Kot telo pa duši služi,
Tak se čerka z duhom druží.

XIV.

„Vsak narod; ako se sam kaj čuti, si skuša svojo staro zgodovino bolj razjasniti“. Kdo bi Slovincem zameril, ako tudi oni želijo v tame svojega nekdajnega časa več svetlobe pripraviti? Ptujci zgodovinarji jim vedno to oponašajo: „vaši predniki so še le v sredi 6. stoletja v te strani prišli; pred so stanovali unstran Donave, unstran tatranskih hribov“. Slovincem nasprot lastna zavest pripoveduje, da sedanje selišča jim niso bile nikdar ptuje, temuč da je že od prvega tukaj njih rod stanoval. Pa komaj se kak Slovenec to na glas izreči prederzne, že nasprotnikov cela truma zakriči: „Kaj si neki ti Slovenci domišljujejo? Celti so bili kdaj tukaj, Germani so bili kdaj tukaj, za Slovence tedaj ni bilo mesta!“ Pravda o tej reči se je poslednji čas živo vnela, in „Novice“ tudi svoj del prinašajo, da bi resnica zmago dosegla. Vendar v sredi učenega

prepira marsikteremu bravcu ni konec očiten, v ktereга se mnogoteri dokazi obračajo; sledeči spisek hoče nekoliko stan te pravde pojasniti, in sicer v več posamskih vprašanjih.“

Tako se glasi vvod premožnemu spisu: „Slovenščina v starem času“, v katerem je Podlipski po najboljih virih in v doveršeni obliki pojasnoval ono pravdo v l. 23—30 s posebnim Pristavkom l. 31—33, in z njim se v istem tečaju 1855 živo strinja izverstni sostavek l. 75 do 77: „Nemci so začeli spoznavati Slovence“.

Pervi spis se obravnava po naslednjih vprašanjih: 1) Kdaj so Celti, in kdaj Germani posedli južnodonavske strani? — 2) Kteri narodi so pa bili pred prihodom Galijanov med Donavo in jadranskim morjem? — 3) Ali so Celti morebiti vse te narode zaterli o svojem prihodu? — 4. 5) Kako je stala sedanja slovenska zemlja ob času Rimljanov: a) Norikum, b) Panonija, c) Ilirija z Dalmacijo, Liburnijo in Japidijo, d) Italija z Istrijo in Karnijo? — 6) Ali je v starem času med Donavo in jadranskim morjem bilo ktero ljudstvo slovenskega rodu: a) Staro izročilo in stari spominki, b) Vera starih tukajšnih stanovavcov, c) Lastne imena že kdaj tukaj navadne? — „Na koncu celega sostavka bi pač utegnil slehernega domorodca poprašati: Ali starost slovenskega rodu po vsem tem ni že toliko obilno dokazana, da ni nikakor nad njo dvomiti? Res še ni vse dokazano — res da to in uno se utegne pozneje še drugač pokazati; vendar slovenska zgodovina je do zdaj velike korake na dalje storila, in če vsakteri, komur je dano, dela po svoji moči, sme se če dalje lepši pospeh upati. Res da zgodovina in slovnica same še ne daste vsega blagra; pa naj se v drugem tudi marno napreduje, po tem bo lepa, blazivna celina skupaj“.

Pristavek k spisu „Slovenščina v starem času“ ima pa v sebi 1. Latovski jezik („Litičastite lodgospote lošterfajmote itd.; kteripi jepezipik jepe papa topo“ itd.); 2. Hrib Cetius; 3. Ostanjki starega slovenskega basnovérstva. — Še en pristavek k „slovenščina v starem času“: Brezimno ljudstvo. — Marsikaj se je že odgovarjalo na vprašanje, ktero ljudstvo je našo domovino nekđaj v lasti imelo; zdaj pa je neki dohtar Weiss, kakor se je govorilo v zboru zgodovinskega društva štajarskega, odgovoril, čujte! nato: „Brezimno ljudstvo — ein namenloses Volk!“ „ljudstvo, ktero ni poznavalo ne železa ne jekla, ampak je rabilo kamnjeno orodje!“ — Celo v pesmici se pokrega nad njim, ter potem nad nekterimi Slovenci, Hicinger, češ:

Mož ta res je temeljit,
V veke bode naj sloviti!

Ker imena on ne vé,
Ljudstvo je zgubilo imé.

„Vendar jez se ne čudim, da omenjeni učenik vesoljne zgodovine nahaja brezimno ljudstvo v naši domovini za nekđanji čas: ako premišljujem, da bomo skoraj brezimno ljudstvo še za sedANJI čas. Zakaj šta-

jarcu in Korošcu hoče biti večkrat ptuje, kar se na Kranjskem piše, in Kranjec spet ne uméva, kar se v Goratanu ali v Štajarji izdaja. Mislili smo, da smo vsi slovenskega rodu, pa odkritoserčno povém, da se mnogi mnogi ne bomo več k temu rodu mogli šteti, zakaj mnogih „slovenskih bukev“ nismo v stanu brati, s toliko nepotrebno novimi besedami in zoperno nerodnimi oblikami so pisane, in hudi spet ne bomo mogli biti na nikogar, ako bi pisal „krainische Sprache“, „windische Sprache“, kakor se je pisalo popred, ko se ni hotelo znati vesoljno ime; zakaj

Mnogotera je učilnica,
V vsaki druga slovnica,
Druga abecednica,
Druga verska knjižica.

Mnogotero je pero,
V drugi roki sleherni,
In drugače vrezano,
Vsako svojeglavno zlo.

Ako smo za blagor slovenskega naroda res vneti, mislim, da mora pri vsi naši pisavi to vodilo veljati: „ne prizadevajmo si izobraziti le goli jezik, temuč prizadevajmo si izobraziti slovensko ljudstvo. Pišimo tako, da nas bo ves narod umeval.“ — Na te nekoliko prevrotinske besede Hicingerjeve modro in mirno v Novicah tolaži se vredništvo, češ, da a) slovenski jezik je še le v dobi izobraževanja in v ti dobi se ni godilo nobenemu jeziku drugač, in b) da se ljudstvo ne spodtikuje nad tistimi novejšimi ali prav za prav starejšimi oblikami, ktere so nekterim učenim toliki tern v peti!

Bolj jezikoslovni spis „Nemci so začeli spoznavati Slovence“ mu je sprožil prof. dr. Rapp v Tubingi na Nemcih, kateri je izdal „Grundriss einer Grammatik des indoeuropäischen Sprachstammes. 2 Bde.“ — Važno je to delo za Slovane, pravi Hicinger l. 75, ker pisatelj prvi ptujec prinaša obilno znanost staroslovenščine in novih slovanskih narečij, ter te jezike priličuje ne samo s sanskritskim, ampak tudi s perzijskim, in v Evropi z gerškim, romanskimi in germanskimi jeziki; celtiškega pa ne prišteva v indoevropsko deblo, temuč z madžarskimi, čudskimi, mongolskimi v sufiksne jezike, s kterimi vendar celtiški po besedah in pritklinah ni soroden. Kar je v teh bukvah bolj važnega za slovensko reč, naj bo tukaj nekoliko naznanjeno. Govorivši potem o koreninah, besednem preoblikovanju, glagolskem pregibanju, o členu in dvobroju, o rodovinskih lastnih imenih, o sestavljanju pa o končnicah; o besednem nasledovanju ali zverstovanju pravi po dr. Rappu poslednjič šaljivo: „V nemškem jeziku vladna beseda žene odvisne stvari pred seboj kot tropo gosí; ali pa, kadar Francoz važno besedo nar pred stavi kot temeljni kamen, in potem igraje meče za njim ložeje kamne; takrat Nemec prav s termasto svojeglavnostjo naprej meče prazno šaro, in na zadnje verže poglavitni adut, ter z enim mahljejem sklene vse.“

V l. 74 zastavlja po Fr. Bilčevem rokopisu Novic vrednik jezikoslovcem vprašanje, odkod neki besedi „tisuč“ in „jezar“; in koj odgovarja

Hicinger l. 80. 81, kjer največ po Rappovi priličevavni slovnici indoevropskih jezikov po vseh teh in tudi iz hebrejskega razlaga: Besedi „jezar“ in „tisuč“ — in še druge števila. — V l. 94 pa opominja slovenske pisatelje, vzlasti slovničarje, po slovniški drobtinici „Nekaj o sestavljenih lastnih imenih“ razločka, ki se dela med tacimi imeni, ktere so sestavljene iz dveh imen ali iz imena in priimka, in pa med tacimi, ktere so zložene iz predloga in imena, kar je marljivi Janežič koj tudi privzel v svojo slovnico.

L. 13, 14 je precej določno popisana „Rimska cesta iz Emone v Noviodunum“; l. 64, 65 pa „Rimska cesta od Emone na Celejo“, kjer se je proti koncu nekoliko znosil nad nekterimi rojaki Hicinger takole: „Pravijo: bukve naj piše, bukve! kaj kratke sestavke daje v Novice? Veste, preljubi bravci! zgodovina se ne dá iz glave izkopati, ampak iz spominkov, pisem in pripovedb. Tega pa ravno iščemo, zato pišemo kratke odlomke, da bi koga zbudili, da bi saj to komu naznanil, kar vé, ker bi sicer lahko z njim zaspalo. Nekatere stvari so pa tudi nekaj same na sebi vredne; čemu nek zemljopis in zgodovino od bližnjih in daljnih krajev v šolah si v glavo zabijamo, samo domačo manj kakor vsaktero drugo. Zakaj pa manj? Zato gotovo, ker je do zdaj še več nimamo“. — Ali ste jo slišali bridko resnico profesorji zgodovinarji po Sloveniji, vzlasti v beli Ljubljani? Čujte in pomnite, da zgodovino slovensko spisati Slovencem je bila že davnej vaša sveta dolžnost!

Ne le po slovenski, tudi po nemški je priobčeval Hitzinger, kar je potujoč po domovini opazil o njej znamenitnega, in sicer po „Mitth. des histor. Vereins“, kjer se nahajajo razni spisi njegovi; l. 1853 na pr.: „*Auszug aus dem Archiv des Marktes Nassenfuss; Urkunden-Verzeichniss aus dem Haupt-Urbarium des Stiftes Freudenthal*“; l. 1854: *Ueber die Römerstrassen in Krain; die Römerstrasse über die Julisch. Alpen mit einer lithograf. Karte. Ueber die Schrift des Anonymus „De conversione Carantanorum“; Aus dem Archive der Stadt Laas; Geschichtliche Notizen über Laas u. Zirknitz; Zur Geschichte der Pfarren Krains*; l. 1855: *Ueber die noch ungedruckten Quellen der Geschichte von Krain: Zur Frage über die ältesten Bewohner der innerösterr. Länder; Reihe der Aebte des Cisterzienser-Stiftes Landstrass; Ueber die Gebirge mons Cetius u. mons Carvancas; Der Kampf des K. Theodosius gegen Eugenius am Flusse Frigidus; Auszug aus Bianchi's Urkunden des Patriarchates v. Aquileja itd.*“ — Čuteč, da se Slovenci premalo ali skoraj nič ne brigajo za društvo, kteremu je nalog bolj na tanko preiskovati in pojasnovati zgodovino naše ljube domovine, da je tedaj razun tajnika dr. Kluna za domače pisatelje in dopisovatelje njegove perstov ene roke bilo skoraj preveč; povabi l. 84—86 po iskrenem spisu „Krajnsko

zgodovinsko društvo — Cerngrob in več družega“ ne samo enega ali družega, temuč mnogo mnogo Krajncev ali sploh Slovencev v to društvo, ki se kliče po nemško: „Historischer Verein für Krain“. Popisavši njegov namen in vstav, potrebo in delovanje, da je tudi za bolj nove čase nabralo listov, zaznamkov, popisov, da bi Valvazor sedaj lahko izdal za polovico boljše delo; poziva rojake, naj bi kaj pisali, češ, sej ni potreba povsod učenosti, da se na znanje dá, kadar se je kak star dnar našel, kako staro pismo zadelo, ktera letnica iz bolj starega ali bolj novega časa v kamen vsekana ali v listih zapisana dobila. Svest, da ne bode zastonj, stavi očitno več vprašanj; pa jo tudi po vseh ustih pové na nekatere ugovore in prazne voščila na pr. kako prav bi bilo, ko bi kakor Valvazor spisal nam kdo kaj od naše zgodovine! — „Prav bi bilo res, pravi P. Hicinger, — pa veste, Valvazor je pri tem lepo grajšino zadjal ter v pomanjkanji umerl, in komaj se vé za njegov grob v Kerkem. Vsakdo pa tudi nima grajšine, da bi jo brez plače zadeval za domovino, in tudi ne kapitalov, da bi jih trosil po svetu gredoč, stare in nove zidarije pregledovaje, prašne arhive preiskovaje, po tem pa pisarje, risarje in tiskarje plačevaje. Zatoraj je treba več pomočnikov, kateri lahko z malimi stroški storijo veliko:

»Zerno k zernu dá pogačo,
Kamen k kamnu dá palačo«.

To je sicer res; vendar je društvo, ktero peša in hira, navadno tega krivo samo. Naj bi bilo prav národno in vzajemno, bi že napredovalo — brez dvombe. — Kako je pa Znojemski zgodovino presojeval in razlagal vedno v pravem duhu, spričujejo nam sočasni spisi njegovi o cerkvenih rečéh; in priserčno, jako priserčno je na pr., kar je pisal l. 1855 v Danici št. 25, kjer razkazuje: „Kaj katoliška cerkev dela o izhodnim vprašanji“. „Izhodno vprašanje (orientalische Frage), pravi, zadeva državne razmere med Rusijo in Turčijo in zraven tega tudi med drugo Evropo. . . . Pa za to stran se je že pred sedanjo vojsko trudila in se še neprenehama trudi ne posvetna, ampak duhovna vlada, sveta katoliška cerkev. Kako li vender tista? sej ni poslala vojakov na Donavo ali na Črno morje, sej ni sedela v zboru prvih evropejskih vlad na Dunaji, sej v njenih rokah, ali v njenih poslopjih se ne kaže nobena vojna priprava“. Na to pa kaže Hicinger tako lepo: „O pač njenih vojakov, samo de so duhovniga značaja t. j. redovnikov in redovnic, je obilno v izhodnih krajih; druží se ona tudi z zboram mogočnih poglavarjev, samo de je na drugim mestu t. j. angeljev in svetnikov v nebesih; in orožja ima pripravljeniga, in si ga še vedno množi, samo de je drugačnih lastnost t. j. pod znamnjem sv. križa, sv. zakramentov, prošanj in molitev, duhovnih novincov v misionskih semeniših

itd. Posebej omenja bratovšine sv. Cirila in Metoda, ktera vsak dan k Bogu kliče za soedinjenje izhodnih odcepljevcov s katoliško cerkvijo.

To je tedaj priprava, delo in trud katoliške cerkve o izhodnim vprašanji, pravi naposled Podlipski. Kdo de bo tukaj več dokončal, ali pozemeljska vojska vladarjev, ali duhovna vojska cerkve, tega slepi svet sicer ne bo hotel spoznati, vidno pa bo pred Božjim obličjem in pred očmi vsëh pobožnih vernikov.“

XV.

Kar je Zg. Danica l. 1849 št. 35 pod naslovom: Zmaga križa pod cesarjem Teodozjem — razkazala bila iz božje vladbe v zgodovini celega sveta; to je Hitzinger l. 1854 št. 50 po izvirnih cerkvenih pisateljih (n. pr. Sozomen, Sokrat, Teodoret, sv. Avguštín) popisal: „Čudna zmaga cesarja Teodozja zoper Evgenija“, l. 1855 v Mitth. d. hist. Ver-eins: „Der Kampf des Kaisers Theodosius gegen Eugenius am Flusse Frigidus“, l. 1856 pa popeval v Novicah št. 91 v baladi iz krajnske zgodovine l. 394 „Bitva na Vipavskem“:

Oj leži, leži pogorje
Od Triglava blizo v morje;
Čez pogorje pelje cesta
V laško zemljo, v lepe mesta;
Zid za zidom pot preprega,
Stolp za stolpom jo obsega;
Tam na stražah so vojaki,
Vsi so derzni korenjaki.
Unstran hribov pa globoko
Kaže se polje široko;
Oj to ni polje široko,
Vojske množtvo je visoko.
Vojsko zbral je knez Evgeni,
Carstva ropar nepošteni;
Djal verh gor malike bele,
V roke dal jim zlate strele.
Glas že pride od zahoda
V Carjigrad tje, do izhoda:
»Vojsko zbral je knez Evgeni,
Carstva ropar nepošteni.«
Kaj stori na glas nadložni
Teodozi, car pobožni?
Skliče v vojno, v boj se bliža,
Gre pred njim pa znamenje križa.
Pred še moli car pobožni!
»Ti pomagaj, Bog vsemožni!
Rod neverni naj ne pravi:
Kam njih Bog pomoč odstavi?«
Čudno naglo z vojno celo

Pride car v Emono belo;
Berž hiti z vojaki v gore,
Verhne straže kmal premore.
Vojna v ravno iti jame,
Boj serdit pa tû se vname;
V sredi dné se noč napravi,
Silna bitev cara vstavi.
V noči moli car pobožni:
»Ti pomagaj, Bog vsemožni!
Rod neverni naj ne pravi:
Kam njih Bog pomoč odstavi?«
Truden car vtepi se v spanji,
Glas dveh mož mu pride v sanji:
»Nič ne boj se, car ves verni,
Ti pomaga Bog nezmerni.«
Z dnem se car serčno vzdiguje,
Up vojake nadušuje;
Čversto stopajo z višave.
Gré jim vid že do ravnave.
V ravni vojski vse se bliska,
Truma druga zad pritiska;
Spet pa moli car pobožni:
»Ti pomagaj, Bog vsemožni!
Pot rešitve se odgerne,
Sproten trop se k caru verne;
Vojno vso nov up navdahne,
Kar v sovražne trume mahne;
Spet pomoč z nebes prisvita,
Burja vstane grozovita;

V sprotno vojsko silno brije,
Vse orožje z rok ji vije.
Zmagani, vbit je knez Evgeni,

Carstva ropar nepošteni;
Svet spoznal je vero pravo,
Car Bogu dajal je slavo.

Pred to pa so isto leto v Danici priobčeni bili že njegovi „Odgovori pri péti h litanijah Matere Božje“ l. 19; „Bukve brez čerk“ poleg nemške pesmi Kr. Šmida l. 31, in l. 38 poleg Tomaža Kempčana „Ljubeznjivost in milost Jezusova“. V Novicah je nato, da so mnogi jezikoslovci novoslovenščino krepko in izvirno tedaj razlagovati jeli na podlagi staroslovenščine, v l. 60 zapel Znojemski pesmico: „Stara in nova slovensina“, ktera ima v sebi tolikanj slovstvenega blaga, da se je bavit z njim 1867 Jezičnik skoraj celo leto, pa ga vendar ni prebavit do cela. — V l. 90 se nahaja njegova „Kovaška“, ktera se poje po znani nemški „Der Grobschmied“, in se pričinja s „Kovači pridno kujemo, — Se nikdar ne utrudimo, — Pik pok, pik, pok, pik pok“ itd. — L. 92 kaže spet balado iz krajnske zgodovine leta 1593, ki je po znani dogodbi, ktero opéva, pa tudi po krasni obliki izverstna, ter se glasi „Sisek rešen“:

Tam beli Sisek mi stoji,
Je v Sisku grad na vogle tri;
Pred gradom mesto zidano,
In vse za bran napravljeno.
Pred mestom turška množica
Med rovi je nastavljena,
In unstran Kolpe kaže se
Šotorov turških polno vse.
Je Hasan turški baša zbral
Od vseh strani močno druhal;
Nevernik Sisek rad bi vzal,
Ga zlo stiskati je začel.
Pa Blaže se ne gane kar,
On Sisku verli poglavar;
Z njim vred je vojna majhena
Braniti se pripravljena.
Kaj verli Blaže pa storí,
Ker Turek Sisku zlo protí?
On piše list do Zagreba,
Do bana tam horvaškega.
Od bana glas je dalje dan,
V Ljubljano belo še poslan:
»Nevernik Sisek rad bi vzal,
Ga zlo stiskati je začel.«
Že bliža Sisku se v pomoč
S horvaških mej nabrana moč,
In drugo trumo s krajnskih mej
Pelja Turjaški knez Andrej.
Je Turka res desetkrat več,

Turjaški knez pa ni boječ;
Napasti berž sovražnika
Veli sérca junaškega:
»Praznuje danes, pomni vsak,
Se svet Ahec, keršansk vojak;
Z njim vred naj Kristus bo naš glas.
In Bog ne bo zapustil nas.«
Pri jedi turški baša je;
Ko bobnov hrum zasliši se,
Strahovi vsi ga spreleté,
Zdaj zadnja je, mu vest pové.
Se baša vzdigne s konjico,
Čez sinjo Kolpo pelje jo.
V keršanski prvi trop se z njo
Zažene kar naj bolj močno.
Turjaški knez nasprot zdertí,
Za znamenje svojim ustrelí;
Z njim zdirjajo oklepniki,
Na Turka mahnejo serčni.
»Praznuje danes, pomni vsak,
Se svet Ahec, keršansk vojak;
Z njim vred naj Kristus bo naš glas,
In Bog ne bo zapustil nas.«
Vsi red za redom pokajo,
Na desno, levo sekajo;
Pregosto Turki padajo,
Njih trume zlo se tergajo.
Še vdari vmes horvaški ban,
Neverni roj je v beg zagnan;

Se Kolpa Turkov zagosti,
Se baša v reki se vtopi.
Je Sisek zopet rešen bil,

Zmagavcov krik se je glasil;
Ob mestu trikrat krog gredó,
Bogu vsi trikrat čast dajó.

L. 1856 jeseni sta presvetli cesar in cesarica pervikrat skupaj bila na Kranjskem in v Ljubljani celo o sv. Elizabeti, in popevali so to slavnost razni pesniki umetno in slavno; Hicinger pa, češ, duhoven pastir med slovenskim narodom v Podlipi, zapoje jo po šegi narodne pesmi l. 95 „Cesar in Cesarica v Ljubljani:“

Oj stoji, stoji Ljubljana,
Oj je z drugo spremenjana.
Ni z ozidjem ograjena,
Ni ne z vrati zatvorjena;
Na široko je sprosterta,
In na vse strani odperta;
Množice se tare cesta,
Ktera koli gré do mesta;
Vre iz vsakih ulic truma,
Tergi vsi so polni hruma.
Ali vojska je priderla,
Ptuja sila vse poterla?
Ni ne vojska sem priderla,
Ptuja sila nič ni sterla;
Pa sprejema Krajna zvesta
V sredi velikega mesta
Svoj'ga svetlega vladarja,
Franca Jožefa cesarja,
Njega preblago družico,
Lizabeto cesarico.
Hočeta za čas ostati,
Blagovoljna se skazati.
V sredi svojih zvestih Krajncev,
V sredi skušenih Ljubljancev.
Kaj si voli cesarica,
Previsoka vladarica?
Pride še svoj god veselí
Praznovat v Ljubljani beli.

V tem raduje se Ljubljana,
Oj je z drugo spremenjana.
Gojzd posoja tanke mlaje,
Hrib in dol zelenje daje;
Je cvetic jesen bogata
Ravno kot spomlad košata;
Venec z vencom pot oprega
Venec z vencom zid obsega;
Lep škerlat, tančica dala
Sta neštete pregrinjala;
Mnogopisane bandera
Vihajo se na jezera.
Solnce jasno z neba sije,
Se zvečer nerado skrije;
Kaj? če solnce le se umakne,
Pa svetloba z njim ne mrakne.
Lučic mnogo mnogoterih,
Kakor zvezd z nebes stoterih,
Se povsod po mestu vterne,
Da svetlo se vse razgerne;
Solnce drugo še prisije,
In 'z za hriba svet razlije.
Ljud veseli se krog sprehaja,
Kakor bil bi v sredi raja;
Glasen krik se vmes vzdiguje,
Mesto celo napoinuje:
Živi, svetli cesar! živi!
Svetla cesarica, živi!

Svést si resnice v dobrovoljki že opévane: „Res da čerka le mori,
— Da le duh duha živí; — Kot telo pa duši služi, — Tak se čerka z duhom druží;“ — spústi vendar Znojemski, sam že dokaj dober pesnik ter slovničar, v Koledarčku Bleiweisovem l. 1856 naslednja dva seršena:

Nekterim pesnikom!

Mislil bi, ptičice,
Ktere med nami
Koli glasijo se,
Slavčki so sami.

Smeja se kakor med
Sebi mnogtera;
Da ji nihče ni spred,
Njena je vera.

Graja pa naj na to
Reč se ji mala,
Precej serdito bo
V sprot začverčala.

Ptičice! s tem gubi
Slava se vaša;
Slavček, se meni zdi,
Tak se na zglaša.

Slovníčarjem!

To se mi čudno zdi:
Čerkice se derži
Vsak iz vse moči;
Kakor da čerkica
Bila modrost bi vsa,
Bila bi sreča vsa.

XVI.

Kedar koli se je prikazala na književnem polji stvar, o kateri je Podlipski kaj vedil ali pisal, koj je poprijel tudi on in doverševal tako svoje poročila. L. 1856 št. 7 poprašuje v Novicah: Kje je stal stari Sancticum? — ter odgovarja, da ondi, kjer stoji sedanji Kranj. — V razgovoru: „O besedi kuga“ piše l. 33 o njej nekoliko iz zgodovine, potem jo razlaga pa po etimologiji, po umoslovji in naravoslovji, v učenem in ljudskem govoru. — Narodski in jezični otoki med Slovenci so mu 1. Kočevarji, o katerih je zapisal nekaj l. 85; 2. Čiči l. 86; s tim spisom se vjema l. 101: Nekaj več od vlaškega jezika v Istri. Starinske reči pa je opisoval l. 88. 89, in sicer: 1. Nekaj od stare Emone novega; 2. Stari Mitratov tempelj poleg Černomlja. —

Bolj sloveči so to leto Hicingerjevi spisi, ki segajo v cerkvene vede in umetnije, na pr.: Nekaj od cerkvene zidarije v Dan. l. 1. 3, kjer razlaga razne podobe kerščanske zidarije, ki so 1. rimska, 2. romanska ali bizantinska, 3. germanska ali gotiška, 4. prerojeni romanski zlog, z nekaterimi zgledi sploh in posebej po naši domovini. Delavci naši dostikrat niso znali ločiti šege od šege, zloga od zloga, in mešali so velikrat napačno in neprimerno skupaj. Lahko bi se tukaj imenovali zgledi, pravi, pa utegnili bi koga žaliti, ker bi ne razložil, da tukajšne besede niso rečene za grajanja voljo, ampak zastran podučjenja. „Te besede so zlasti v to stran namenjene, de naj se pri popravah ali pri novih naredbah saj pri večjih cerkvah bolj natanko gleda na zlog prejšnjiga dela, de se gotiško sklepa z gotiškim, romansko z romanskim, in sicer spet naj se loči bolj na tanko bizantinsko-romansko, in klasiško-romansko... Ktera teh podob de je lepši, se ni lahko prepirati, ker ima vsak svoj okus v tacih rečeh; severni narodje sploh bolj čislajo germansko šego, južne ljudstva pa bolj romansko. Napak pa govorijo nemški pisatelji, ker od gotiške šege trobijo, de je nar bolj primerjena keršanskimu duhu, ter zaničujejo prijetno novoromansko podobo; duh keršanski ni samo

duh resnobe in pomišljevanja, kakoršno razodevajo gotiške stavbe, temuč je tudi duh ljubezni in veseljnosti, katero oznanujejo nar bolj novoromanske zidanja; bizantinske stavbe, bi se morebiti utegnili reči, imajo nekaj od vsaktere teh strani, vender tudi več od poslednje“.

Jako potreben in slovenskim rojakom podučen spis je: *O d z v o n o v* in soglasniga zvonila l. 31 — 34, kjer dokaj učeno po zgodovini in novejši umetnji pripoveduje, da „vsakteri drugačni glasovi ne dajejo praviga ali prijetniga soglasja; to že lahko razumeva uho, katero ni izučeno za muziko. Zatorej se mnogokrat sliši govor navadnih ljudi, de zvonovi ne shajajo skupaj, de se koljejo, ali de je en zvon preslab, drugi premočen. Pomniti pa se mora, de med popisanimi soglasji veljá nekaka različnost; nekatere so namreč bolj terde, krepke in vesele, nekatere bolj mehke ali mile... Kjer hočejo rabo tega dvojniga glasja prav določiti, si napravijo večji število zvonov, de si zamorejo za bolj vesele priložnosti in godove izbirati terdo glasje, za bolj žalostne čase in okolišine pa mehko glasje... Posebnost slovenskiga ljudstva pa je, de mu je nar bolj všeč mehko soglasje, kakor je sploh v njegovi lastnii, popevati bolj mile napeve... Kar lepoto glasu zadeva, se nekterim dozdeva, de je v starih zvonovih veliko srebra, in de zato bolj čisto donijo, pa v tej reči je nekoliko prazniga domišljevanja. V starih zvonovih je res povsod več srebra, ker so jih plačevali s peticami in dvajseticami; zdaj je pa dostikrat le papir v njih, ker zamoremo le bankovce dajati zanje. Kar pa blago zadene, je v vsih zvonovih le bron... Kedar v katerim kraji hočejo napraviti novo zvonilo, naj ljudje ne gledajo na samo težo velikiga zvona, de bi se z njo pred drugimi soseskami ponašali in bahali; temuč naj se ozirajo na velikost svoje soseske, na svojo premožnost, tudi na velikost zvonika, in nar bolj na prijetnost glasú. V tej reči jim bo razumen mož, ali zvonar sam nar bolje vedil svet dajati... Pri sklepu naj nikjer ne pozabijo, kjer zvonove hočejo napraviti, tiste besede, ki jo je pevec o zvonu izrekel:

Nam de delo v čast izide
Blagor scer od neba pride.

Vsak še nekaj moli za-se,
Preden liti se začne.

Na spis od cerkvene zidarije se nanaša v l. 44 t. 1857: Nekaj od cerkvenih posod in oblačil, da „kakoršno je zidanje, po takošni obliki gre tudi podobarstvo... In tudi cerkvena naprava, posode in oblačila, se morajo ravnati po obliki zidarije in podobarije... Treba je, de se tudi pri nas cerkvena lepava začne ravnati bolj po cerkvenim duhu, ker se je zlo od njega odkernilo“ itd. —

Ker je od l. 1848 pri pregledovanji rokopisov, sporočil zgodovinskega zbora in v to zadevajočih bukev našel še marsiktero drobtinico cerkvene zgodovine, je po tem popisal „Nar starji fare po Kranjskim“ l. 16 — 22, v šematizmu ljubljanske škofije, ter poleg Bianchi

Documenti I. l. 43 t. 1857 pod naslovom: Iz zgodovine slovenskih far.

Pri napisu: „Nekaj zastran naših koledarjev“ l. 27 — 29 bi utegnil kdo misliti, piše Hicinger sam, de bo našel kak pretres priloženih sestavkov našiga dvojniga koledarja ali naše velike pratike; pa to ni namen pričujočiga spisa, desiravno se memogredé želja sme izreči, de bi bilo dobro, nekatere sestavke pred dobro pretresti, ali gredo v koledar, in nekatere podobšine pred prav pogledati, ali so primerjene spisu, in de bi bilo tudi boljši, koledar za Slovence po imenu obilniši razločiti od slovenskiga koledarja. V sledečih besedah naj se več le to razloži, kateri svetniki ali sv. spomini naj bi se pred drugimi jemali v naše koledarje in pratike; zakaj v tem se lahko doslej zapazuje nekaka pomanjkljivost, sicer v koledarji za Slovence v večji meri, kakor v slovenskim koledarji. Kaj tedaj? — 1. Ljudski koledarji naj se bolj vjemajo s cerkvenim koledarjem. 2. Naši koledarji naj se posebno ozirajo na svetnike slovenskih krajev. 3. Ljudski koledarji naj obsegajo tudi svetnike med ljudstvom čislane, kakor posebne priporočnike ali patrone. — Še eno naj bi si zapomnila kmečka pratika: Naj jemlje za nekatere svetnike bolj primerjene podobe. — V naslednjem tečaju na vprašanje: Kolikero svetnic je svetih Helen? — kaže l. 40, da se jih obhaja petero. Pod naslovom: Štatiistiška opomba — graja v istem listu, da se pri številu cerkvenih popisov ali šematizmov nahaja velik razloček mimo števila državnih popisov; na pr. za Kranjsko, ki je celo obseženo v Ljubljanski škofiji, šteje politiški popis l. 1851 stanovavcev 478.299, cerkveni pa ima 500.839 duš za ravno tisti čas. Od kod je tolikošén razloček? Od tod, pravi, ker ni enake natančnosti, tudi ne enakih vodil za števenje na vsakem kraju, ter opominja, kako bi se strinjati moglo števenje politiško pa cerkveno.

Kedar je postavljen bil v Ljubljani protestanski tempelj in so na dan prišle bukvice „Bramba evangelske vere“, je v Zg. Danici l. 1850 št. 49 — 51 in l. 1851 št. 1 — 12 P. Hicinger, dasiravno ni bil dohtar sv. pisma, v posebnem sestavku razkazal, ktera je „Edina pot v nebesa ali podučenje od razločkov prave katolske vere memo drugih nekatolskih ver“ (gl. VIII. str. 22). Sedaj pa so našli v nekem kraju po slovensko spisane, nenatisnjene bukve o krivi veri, ki se bliža nekterim protestanskim odceplinam tiste baže, ki jih imenujejo pietiške, t. j. posiljeno ali lažnjivo pobožne, svetohlinjske; osebe te nove vere se rade shajajo po noči; ženstvo ima tudi svoje duhovnice; namesti nedelje obhajajo saboto; po pokončanji hudobnega sveta upajo tavžent let na zemlji kraljevati s Kristusom. — Tej krivoverski ločini nasproti spiše Hicinger l. 39 — 45 v poduk: „Prava pot v nebesa ni v temi skrita. Pogovori zastran nekterih skrivnih

verskih zmot.“ Razun vvoda se v posebnih razstavih vernik in duhoven pogovarjata: 1) Od Boga sploh; 2) od Kristusa; 3) od cerkve Kristusove; 4) od svetega pisma in od ustnega izročila; 5) od gnade Božje in od opravičenja; 6) od svetih zakramentov; 7) od Božjih zapoved in od keršanskih čednost; in 8) od poslednjih reči.

V dušni in telesni blagor otroške mladosti je živo popisal l. 46. 47: Potrebnoost posebnih dekliških šol, kajti pač prav bi bilo kaj več storiti za dobre matere prihodnjega zaroda, ali za pobožne device naslednjega časa. Popisavši izvrstni dve dekliški šoli v Ljubljani in v Loki svetuje, naj bi se posebej napravile na pr. v Kamniku, Idriji, Novem mestu, Kranju, Kerškem, v Metliki, in naj bi se v ta namen pridobile šolske, ali še bolje usmiljene sestre, ktere imajo na Tirolskem mnogo manjših podružnic po mestih in tergih po deželi . . . Se ve, da same vnanje naprave ne bodo nikdar zadostovale, da je vedno treba človekovega djanja in prizadevanja in čuvanja, najbolj pa Božje pomoči in brambe. — L. 50 je po nekterih novih dopisih in sporočilih v „Šolske reči“ dal „Pristavek k spisū o dekliških šolah“ nekaj tudi iz lastnega prepričanja v Terstu, češ, „človeku, ki je za blagor svojih rojakov vnet, in po drugih krajih vidi bogato število šolskih naprav, se pač v seru dela nekakošna teža in bolečina, ker v svoji domačiji ne najde toliciga iskreniga prizadevanja za potrebno izobraženje ljudstva“. — In kakor je v naslednjem tečaju l. 22 osemdesetletnemu Preserskemu župniku J. Rožiču zložil sonet ter popisal „Od Verhnike“ prijateljsko godovanje, v Novicah l. 1858 št. 36 pa zlatomašniku spet poklonil pomenljiv sonet; tako je l. 37 po dr. Brunnerju poslovenil, kako naj se vede „Deklica ob jutranjim zoru“.

Ko je po l. 1855 sklenjenem konkordatu v Avstriji v djanje stopiti imela, tudi nova postava v zakonskih rečeh, je sestavil o njih Dunajski nadškof Otmar cerkvenim sodnijam posebno podučenje, ktero so drugi škofje razposlali svojim duhovnom priporočevaje, naj se v duhovskih zborih o zakonskih zadevah med seboj pogovarjajo in podučujejo. Na Verhniki zbrani duhovni so pa z dekanom A. Pečarjem na čelu koj naprosili spretnega pisatelja Podlipskega, naj sestavi duhovnim in neduhovnim koristno poljudno razlaganje zakonskih postav tako, da bi v posebni prikladi v Zg. Danici prihajalo na svetlo ter se dobivalo poznej v lastnih bukvicah. Podlipski se podá, in vsled tega pride na dan tedaj jako vgodna knjiga:

6) Razlaganje zakonskih postav. Poleg nar boljših razlagovc cov spisal Peter Hicinger. V Ljubljani 1857, 8. str. 152. Natis. J. Blaznik. — Po primernem vvodu je v VII. poglavjih razlaganje v 1. od zakona sploh; v 2. od zarok; v 3. od zaderžkov yeljavniga zakona; v 4. od zaderžkov dopušeniga zakona; v 5. od ravnanja pri sklepanji za-

kona; v 6. od odveze zadržkov in poveljavljenja zakona; v 7. od tožbe na razdero zakona in na ločitev od mize in postelje. — „Cerkvene postavbe v zakonskih rečeh išejo po vsaki strani svetost zakonske zveze ohraniti in zagotoviti. Pisatelj je skerbela za tega voljo, tudi vse razlaganje v takim duhu pisati, in povsod po svoji moči spodobno in kersanski sramožljivosti primerjeno besedo staviti: zatorej upa, da bo s svojim delam tudi v to pripomogel, da bi se svetost zakonskiga stanu med našim ljudstvom obilniše čislala“ (Zg. Dan. l. 1857 št. 33).

XVII.

Kakor katoliška cerkev sploh, tako se je katoliška šola posebej od l. 1855 lepo dvigala po naših krajih, in med predmeti, ki so se v njej gojili, bilo je tudi petje. Prijazno so se shajali pri dekanah duhovni in neduhovni učitelji ter posvetovali o napredovanji šolskem. Vsled takega posvetovanja je prišel v Danico l. 46—49 krasen spis: Petje v naših ljudskih šolah. Poleg pomenkov ob učeniskem shodu na Verhniški spisal P. Hicinger — nekaj naprošen, nekaj primoran — bi človek djal. — Slovenski narod je že kdaj rad pel, skazuje v njem Podlipski jako izverstno po slovstveni zgodovini staro - in novoslovenski; slovenski narod pa še vedno rad prepeva; kakošne pesmi naj se rabijo pri šolskem petji, in od kod se bodo jemale takošne pesmi za petje cerkveno in petje domače; in ali bi bile rabiti še stare pesmi domače? — „Prav bi bilo, da bi se dobre stare pesmice zmed drugih nepripravnih ali napačnih v posebne bukvice odbrale, in nekoliko popilile; tudi napevi bi se ne smeli v nemar pušati, ker so narodovi in dostikrat prav lepi. De se naše ljudstvo bolje izобрази, ni potreba mu vsiga njegoviga jemati in mu le noviga dajati; ali kakor je latinski pregovor, „tabula rasa“ delati, vse postergati, da bi se po tem nov obraz delal. Toliko lažje bo ljudstvo pridobiti, ako se do njegove stare lastine kaže spoštovanje; toliko raji bo po tem tudi kaj noviga sprejelo, ali se kaj boljšiga dalo učiti. Treba je pa med starimi pesmimi previdno odbirati, zakaj v pesmi, ki je na prvi videz pobožne podobe, zamorejo tudi napačnosti biti . . . Zatorej ne bo napačno, da duhovni pastirji in šolski učeniki mladosti ne opominjajo samo s sploh besedo, da naj ne poje slabih, malovrednih, grešnih pesem; ampak naj take napačnosti po potrebi tudi posebej pokažejo, da se tako vse odverne, kar bi utegnilo dobri sad petja ugonobiti“.

Sam dober pesnik je čislal poezijo narodno, in nabirati ter na svetlobo dajati jel v Zg. Danici l. 1857: Pobožne národne pesmi. Nabral v Verhniški okolici, nekoliko poravnal in za poskušnjo dal P. Hicinger, in sicer l. 4: Od žalostne gore poleg Preserja; l. 10: Hvala za božje dobre; l. 21: Sreča svete maše; l. 28: Deviški venček; l. 30: Nečimernost

človeška, s katero se vjema „Posvetna nečimernost“, ki jo je poleg latinske nekega Jezuita: „Qui mundum probe noscit, de mundo nihili poscit“ — poslovenil J. Holzapfel, priobčil pa 1858 l. 3 Hicinger; l. 31: Juterna. — Da se vsaj nekoliko spozná, koliko ceno imajo te narodne pesmice, naj se ponatisnete tu le dve, in sicer:

Sreča svete maše.

Leži, leži ravno polje,
Čez polje bela steza gre,
Po stezi pobeč gre vesel,
Si lepe pesmice je pel.
Marija ga je srečala,
Prijazno je vprašala ga:
»Zakaj si, pobeč, tak vesel,
Kaj lepe pesmice si pel?«
»Zakaj bi jez vesel ne bil,
Ker sem pri sveti maši bil.
Sim v duhu vidil Jezusa,
Premiliga Zveličarja.
Sim vidil pet njegovih ran,
In prebodeno desno stran.
Pri sveti maši vsaki čas
Daruje Jezus se za nas.
On je milostniga serca,
Kar ga prosimo, vse rad nam da.«
Prosimo ga za sveti raj,
Ti, mili Jezus, nám ga daj!

Juterna.

Oj sveti, sveti beli dan,
De pride Jezus, kralj močan,
S presveto svojo Materjo,
Z Marijo, rožo zvoljeno.

Že petelinčki pojejo,
Nam beli dan sporočajo,
Pod nebam ptice letajo,
In beli dan pozdravljajo.
Po morji ribce plavajo,
Se v beli dan ozirajo.

Na polji rožce rastejo,
Se v beli dan razcvetajo,
Angelčki, Bogu spevajo,
Za beli dan ga hvalijo.
Oj sveti, sveti beli dan,
De pride Jezus, kralj močan,
S presveto svojo Materjo,
Z Marijo, rožo zvoljeno.

Razun teh so v istem tečaju l. 24: Predpevi za sv. Rešnje Telo, iz lat. poslovenil P. Hicinger. Peti se zamorejo po napevih G. Riharja za antifone „O sacrum convivium“ in „Da pacem Domine“; l. 40: Od sv. serca Marije Device (Poleg nemšk.).

Po Novicah pa je l. 1857 st. 75—81 spisoval: I. Jezikoslovne in zgodovinske drobtinice v posebnih razdelkih, in sicer 1) Ali „Kranjsko“ ali „Krajsko“? 2) Koliko raznih rodov je med Slovenci? 3) Ptujščine ne po sili razlagati za slovenščino. 4) Ptujščine ne po sili deržati v slovenščini. 5) V kakošni obliki rabiti imena ptujih krajev? — II. Čertice iz kmetijske zgodovine naših krajev, in sicer 1) Živinska kuga krog leta 50 pred Kristusom, in 2) Poljodelstvo in vino-reja o rimskem času. Pervo popisuje nekoliko po Virgil. Georgic. l. III. v. 469 etc. na pr.:

»Zimski pogóstni vihár res tako ne dere po morji,
Kakor po kužnih bolezen oblast med živinico dela;
Zleg ne popada živál le po samem; vsa létenska čeda,
Staro in mlado, miní kar ob enem, vse pleme do konca.
Vedi, ko človek ozre se do zračnih Planin in po gričih
V nóriške terdne gradove, in v japiški svet o Timavu,
Zdaj ko minulo je let že obilno, so še zapuščene
Trate pastirske, in prazni so logi široko in dolgo.« —

III. Kakošne meje je imela Kranjska v raznih časih l. 85—88 in sicer 1) Kranjska v starem času, 2) v prvi dobi srednjega veka, 3) v drugi dobi srednjega veka, in 4) v novejšem času, s vnovičnim razlaganjem pisave „Kranjska ali Krajnska“, vzlasti z ozirom na tedanje razprave Terstenjakove in Poženčanove (Cf. Jezičn. III. 1865).

Neutrudljivo je deloval Podlipski na domačem slovstvenem polji; posebno rad je preiskoval zgodovino, in kar je D. Terstenjak tako hlabro obdelovati jel starožitnosti slovsanske, v nemala sta se vedno bolj sloveča pisatelja. To spoznavši jima iskreni dr. Lovro Toman v Novicah 1857 l. 27 zapoje na slavo: Terstenjak-u in Hicinger-jul — Kakor Zgodovinska — je tudi Kmetijska družba, kateri je bil Hicinger ud že od l. 1849 ter z besedo in s pisanjem pospeševal njen stan, l. 1858 v občnem zboru hvalno pripoznala blagovito njegovo delovanje; predsednik jej je bil takrat F. Terpinec, tajnik pa dr. Jan. Bleiweis. — Pa tudi zunaj Slovenije so čislali jeli njegove znanstvene zasluge, in „Društvo za povjestnico i starine Jugoslovenah“ ga izvoli za svojega častnega družnika ter mu pošlje naslednje slavnino pismo:

Gospodine Župniče!

Ravnateljstvo ovoga društva izpunjuje svoju najugodniju dužnost, kada Vam javlja, da je velika skupština dne 18. veljače 1858 držana Vas jednoglasno počastnim članom istoga društva imenovala; s toga Vam dakle isto ravnateljstvo s velikom radošću šalje društvenu povelju i sve knjige, koje je društvo izdalo, te Vas najpomiznije prosi, da istomu društvu u pomoć biti izvolite.

U Zagrebu dne 28. veljače 1858.

Ivan Kukuljević,
Načelnik.

Jul. Borovecki,
Tajnik i Blagajnik.

Gospodinu Petru Hicingeru, župniku pod Lipom.

Kako je spodbudilo to poslavljenje Podlipskega, vidi se iz tega, da je spisal koj poseben spis „O krajini Žumberski“, ki se nahaja v V. Knjigi str. 218—221 v „Arkiv za jugoslavensku povjestnicu“ l. 1859. —

Za l. 1857 in 1858 dá na svetlo J. Lenček, kaplan v Žiréh, kolar v poduk in kratek čas z naslovom Slovenski Romar, in v obeh si pridobi za sodelavca marljivega Hicingerja, kateri pokloni I. spis: Aposteljni slovenske zemlje, str. 10—23 in sicer 1) S. Marka in s. Hermagora, 2) s. Pavlin, s. Virgili s sv. Modestam, 3) s. Ciril in s. Metodi, 4) škofa Martin Prener in Tomaž Krén z znamenito glasilko svojo: „Terret labor, aspice praemium“ t. j. „Te straši hudo delo: — Plačilo, glej! bo imelo;“ in str. 60—70 sostavek Zgodbe ljubljanskiga mesta: II. pa poleg pobožnih narodnih pesmic iz Verhniške okolice „Hvala Božja in Deviški venček“ spis: Sveti mučenci slovenske zemlje

Hicinger.

str. 8—18, ki so: Sv. Hilari in sv. Tacian; sv. Maksimilian in s. Viktorin; s. Kvirin in s. Maksim; s. Servul in s. Just; in izverstni popis Ljubljansko močvirje str. 59—72, ki so ga ponatisnile tudi Novice l. 101—104.

Kadar je dr. Bleiweis sostavljal Slovenske berila za nižo gimnazijo, pomogel mu je koj Hicinger z nekterimi po drugih čitankah prestavljenimi spisi, na pr. l. 1850 v I. „Kamčadalski psi, Povodni ali Nilski konj, Berkasti sér, Natopir“; v II. l. 1852 „Piber, Kenguruja“. Tudi v naslednje berila sta Bleiweis in Miklosič sprejela nekaj njegovih že znanih sestavkov in pesmic. — Kar tiče šolske knjige, jih je vlada sama večkrat izročevala Hicingerju sedaj v pregled ali popravo, sedaj v prestavo proti dostojnemu darilu, p. l. 1853 Oest. Vaterlandskunde; l. 1854 Uebungsbuch z. Rechnungs-Unterricht f. 2. 3. Class.; l. 1855 Methodik des Kopfrechnens; l. 1856 Oest. Geographie itd. — Da je v Mitth. des histor. Vereins tudi l. 1856 —59 marljivo pisaril, se vé; največ stvari, ktere je drugod obravnaval po slovenski, na pr.: Bischof Andreas v. Krain; Römerstädte in Krain; alte Grabsteine, Manuscripte, Urkunden; Capitel v. Cividale: Mithrasgrotte; Bischöfe v. Aemona; Valvazor; d. politisch. Verhältnisse Krains im Mittelalter I.—III. itd. itd. — Ker je v Dunajskem cerkvenem časniku l. 1857 prigovoril nekdo, da je Valvazor bil protestant, se nejevoljen in žalosten ponese zanj v Dan. l. 52: Je bil Valvazor protestant? — In v Nov. l. 1858 št. 47 ponovi v: Prošnja za Valvazorja, naj se naznani, kaj je zapisanega o smerti njegovi l. 1693 v Kerškem in o pokopu v Mediji (Galleneegg). — Da je bil katoličan, skažejo Drobotnice l. 1863. —

Kadar je ranjki knez Anton Alojzij velel, naj se vnovič primer-no posloveni sv. pismo z razlaganjem po Aliolitu, in je 1855 izročil vredovanje tedanjemu duhovnemu vodniku J. Volcu, poprijel se je velikega dela vesel in brati je med sodelavci v predgovoru str. XIV. tudi Peter Hicinger, fajmošter v Podlipi. Spisal pa je v to preimenitno delo, ktero je v VI. zvezkih od l. 1856 do 1863 prišlo popolnoma na svetlo, razlaganje k listu sv. Pavla do Rimljanov in k Razodenju sv. Janeza aposteljna; prestavo in razlago III. in IV. Bukev Kraljev, ter I. in II. Kroniških Bukev (Zv. II. str. 196 — 458). Koliko truda je Podlipskega stalo to obsirno delovanje!

Kadar so severni Slovani l. 1857 se vzbujati jeli, da hočejo slovesno praznovati tisučletni spominj slovanskih aposteljnove ss. Cirila in Metoda in so po Drobotnicah, Novicah in drugih knjigah o tem pisariti jeli Slovenci, oglasi se l. 1858 Hicinger v Danici ter spiše l. 7. 8: Koliko je djanje ss. Cirila in Metoda segalo med Slovence — po znanstvenih virih starih in novih. — L. 25 kaže Nekaj o djanji Svetnikov, da je nektero njihovo djanje jasno in brez dvombe dobro, toraj v enakih okolišinah po stanu in poklicu v posnemanje; nektero v

prejšnjem stanu slabo in pregrešno, toraj človeku ni posnemati, ne se z njim zagovarjati; nektero se na prvi videz ne razsodi lahko, ali gre celoma na dobro stran ali ne, toraj ne sme biti posnemanje naglo, pa tudi ne nagla hvala ali sodba. — Izmed pesmi se nahaja v l. 5 stara popravljena Solze nad terpečim Jezusom (Oko jokaj, serce pokaj — Od velike žalosti! itd.) in l. 6 tudi popravljena Miserere; l. 10 Predpevi od Marije Device iz latinskega, ter Odgovori pri lavretanskih litanijah; l. 18 Marija Kraljica angelska, in l. 19 K Marii pomočnici (O Marija, ti pomagaj nam!); l. 20 pa Hvala sv. Rešnjiga telesa, vse tri poslovenjene iz nemškega. V razgled naj se ponatisne tu poslednji predpev od Marije Device, in sicer:

Od sv. Trojice do adventa.

Češena si, Kraljica ti,
Češena, Mati milosti:
Življenje naše, up, sladkost!
V te kliče ubogi Evin rod,
Zdihuje v te, jokaje tod,
V dolini mnogih solz, bridkost.

Oj, pomočnica naša ti,
Obernimi milostne oči,
In nam pokaži Jezusa.
Pokaži sad svoj prečesen,
Ko revni čas bo iztečen,
Devica mila, sladka vsa!

Hvala sv. Rešnjiga telesa.

Plav' nebo, vse svetlo;
Koljko zvezdic šteješ ti?
Ni jih znat' — toljkokrat
Bod' češen svet zakrament.
Božji svet, zal razpet,
Koljko prahov šteješ ti?
Ni jih znat' itd.

Zlat' polje, rast travé,
Koljko bilik šteješ ti?
Gojzd zelen, lep beršen,
Koljko vejic šteješ ti?

Siv' morje, zbor vodé,
Koljko kapljic šteješ ti?
Solčni svit, ognjevit,
Koljko žarkov šteješ ti?
Večni čas, dolgi čas,
Koljko uric šteješ ti?
Ni jih znat' — toljkokrat
Bod' češen svet' zakrament.

XVIII.

Dr. Lovro Toman naznani v Novicah 1857 l. 89, da so l. 1849 že nekteri rodoljubi iz gorenske strani sklenili dostojno obhajati stoletni rojstni dan Vodnikov, ter nasvetuje ondi, naj se postavi mu iz kamna vreden spominek morda na rojstnem kraju njegovem in naj se v ta namen nabirajo pripomočki; dr. E. H. Costa pa spregovori najprej v Zgodovinskem Društvu, potem v Novicah l. 90, da je sklenil do Vodnikovega rojstnega dneva 3. febr. 1858 spraviti na svetlo bukve (Album) po vseh čemačih slovstvenih in učenih možeh, ki naj mu pomagajo, da se z zedinjenimi močmi Vodniku postavi tudi duševen spominek. In koj se oglasi Hicinger l. 97, češ: Poglavitni spominek Vodnikove stoletnice naj bode „nova, zleplšana, popravljena in pomnožena izdaja Vodnikovih pesem“. Da je pravo zadel s tem nasvetom, poterdili so mu poleg vredništva mnogi drugi želeči, naj knjižničar M. Kastelic, kateri je

v rokopisu imel Vodnikove pesmi v lasti, ali pa P. Hicinger sam pripravi jih res na svetlobo. — L. 1858 spregovori Hicinger vnovič O izdaji Vodnikovih pesem št. 6 in 7 vzlasti o oblikah, v katerih naj se natisnejo. — Velike slovesnosti so se obhajale o stoletnici sami in postavil se je po Tomanovem nasvetu v rojstni hiši pri Žibertu Vodniku spominek kamniten; slovstveni po nasvetu Costovem se je sicer zakasnil, toda l. 1859 prikazal tim krasnejši, in v njem je str. 23—30 spisal Peter Hicinger Pregled Vodnikovih pesem res izverstno, ter na koncu pristavil besede: „Nova bolj natančna izdaja Vodnikovih pesem, ki se pripravlja, bo mojstra slovenskih pesnikov zamogla pokazati bolj popolnoma v njegovi pravi podobi“. — V Novicah pa je l. 25, 26 precej obširno popisal Vodnikov spominek — Vodnik-Album. Na svitlo dal dr. E. H. Costa. — „Pokazal se je na beli dan lep in vreden spominek za našega slavnega Vodnika; lep zares po vnanji obliki in znotranjem obsežku, in ravno ker je slovstven, vreden posebno za moža, ki je obudil in oživil naše slovstvo. Izdajatelj teh bukev je sicer z njimi tudi sam sebi postavil znamenje svoje vneme za domače slovstvo in svoje umnosti o zbiranju razdrobljenih moči v eno dragoceno delo. Besedo reči o tem spomeniku, kaj, če se prederznem? Veseli tak spominek vsacega iskrenega prijatla naše domovine. Kaže se namreč iz vsega dela, koliko spoštovavcov ima slavní Vodnik, mož bogat z zaslugami za domovino, in sicer spoštovavcov, bodi si po tem, da so v bukve pisali, bodi si po tem, da so se za-nje naročili. Kaže se pa tudi, koliko je literarnih moči, ki Vodnika nasledujejo ali zamorejo nasledovati na poti, katero je on odperl, in po kateri je sam po junaško stopal“. Popisavši obsežek posebej pravi naposled: „To vse tedaj obsega Vodnikov spominek, natisnjen v čveterki na 268 straneh. Da je obsežek obilen, lep in slavnega moža vreden, se kaže iz popisa sestavkov zadosti; — da ni ravno vse izverstno, nektero (pa malo je takega) celó brez vse slovstvine vrednosti, ne krati slave Vodnikovega spomenika. Kdor se pervaku našega slovstva ni mogel pokloniti v dragoceni suknji, se mu je poklonil v borni jopi — gnala pa je vsakega serná želja, pokazati svetu, da čísla moža, čigar ime v zlatih bukvah domovine naše v prvi versti stoji. 86 pisateljev šteje „spominek“ — čez 1000 pa naročnikov — pač lepa množica na vsako stran! Hvala g. izdajatelju za početje njegovo!“ — Še neki Vodnikov spominek naznanja Hicinger v Nov. 1860 št. 7 iz nemškega „Sternkalender“, kjer mu ga je postavil vrednik njegov, znani in učeni dr. Brunner. Bil je le-tá o binkoštih l. 1859 v Postojni, kjer mu podarijo Costov „Vodnik-Album“ in po njem popiše prav mikavno našega Vodnika v posebnem sestavku z napisom: „Wer war denn dieser Vodnik? Eine Fahrt in's Krainerland“.

7) Močni baron Ravbar. Povést iz slovenske zgodovine —

je l. 1858 v Ljubljani posebej natisnjena knjižica 8° str. 15, katero je založil Giontini, spisal pa P. Hicinger.

P. Emanuel Podvinski je bil menih frančiškanskega reda, učenik na Novomeški, potem na Karlovški gimnaziji, ki se je poskušal v slovenskem pesništvu. „Nektere tistih pesem so mi prišle pred več leti v roke; podam jih Novicam, da se ne pozabijo, in da morebiti kdo še kaj več oznani od tega pesnika“, piše Hicinger l. 1858 št. 13, kjer je pod naslovom Pesmi E. Emanuela Podvinskega natisnjena njegova „Zgimba“.

V imenovanem tečaju se razun teh nahajajo še mnogi Hicingerjevi po obsežku in po obliki dokaj dovršeni spisi, na pr. l. 3, 4 „Krajnska zemlja, kakošna je v zemljioslovnem ali geološkim oziru, vzlasti po preiskavah ces. geologa dr. Lipolda l. 1856. — L. 8 popraša Cigale, kako se prav slovenski zove „Lavanter Bisthum“, in koj l. 10 odgovarja Podlipski z drugimi vred, pa l. 15: Še nekoliko o vprašanju v 8. listu: ali labodska, lavantska ali lavantinska? L. 18—23 obravnava Jezikoslovne in zgodovinske reči v teh le razdelkih: 1. Prihod novih slovenskih rodov v naše kraje, nekoliko po IV. Kukuljevičevem Arhivu za povjestnico jugoslavensku; 2. Čakovci med jadranskim morjem in Savo; 3. Starost pismenosti glagolske; 4. Krajna in Krajnski nadškof Andrej; 5. Stridon, rojstni kraj sv. Hieronima. — Klasičen dokaz, da stari Panonci niso bili ne Celti ne Germani, ampak Sloveni l. 24 z ozirom na prvi omenjeni razdelek in dotične razprave Terstenjakove o slovenščini starih Noričanov in Panoncev. — Prej že l. 19 poprašuje: Kako se bo novi denar imenoval po slovensko? — l. 21 sporoča, da — Bčele se dajo v zemlji ohraniti čez zimo; — l. 43 pa piše „Nekoliko od mer in teht“.

Slovenščina je bila Podlipskemu jako draga, in sad njegovih tedanjih preiskovanj so bili Zgledi slovenščine iz 16. stoletja, med katerimi je l. 27 natisniti dal a) pesem „Zoper Turka“ iz katekizma, ki ga je po novoverskem Primožu Truberju izdal Juri Dalmatin l. 1584, z nekaterimi opombami, da vsakemu — protestantu in katoličanu — o slovenskih bukvah in narodnih pesmih — daj se pravo; b) „Izgled prisega za spreobrnjenje“, ki se iz dni, ko se je l. 1600 po volji nadvojvoda Ferdinanda imelo zatreti vse novoverstvo po Štajerskem, Koroškem in Krajnskem, nahaja med rokopisi semeniškega arkiva v Ljubljani. — Pristavek k spominkom slovenščine iz 16. stoletja l. 31 razlaga gledé na Valvazorja prvi sled novoverskih poskušanj na Slovenskem posebno po naznanilih Tomaža Kréna. — L. 32, 34 pa Tudi nekaj iz slovenskega basnoslovja in sicer „Pripoved od Pavčka. Divji in povodni možovi. Izdane gospodičine in druge basni“.

„Napake slovenskega pisanja“ je l. 1—28 razkazoval Fr. Levstik ter po nekterih besedah o slovarjih sploh in slovensko-nemškem Wolf-ovem posebej spregovoril o potrebnosti kritike v našem slovstvu in sklenil s stavkom: Kdor Slovencem dobro hoče, naj z mano reče: „Bog živi kritiko!“ — Tedaj pošlje Hicinger v Novice l. 37: Nekoliko kritike, in ker v posebnem pristavku v njegovem smislu svojo pové tudi vredništvo; oglasi se v duhu Levstikovem Fr. Cegnar v Glasniku Slovenskem II. št. 8 „Je-li nam treba kritike ali ne?“ Vredništvo mu odgovori v Nov. l. 45, Hicinger pa o svoji zadevi l. 46: Še nekoliko kritike, kjer naposled po nauku Horacijevem kaže: a) Kritiko naj rabi najpred pisatelj sam pri sebi. To veljá vsakteremu pisatelju, bodi si mlaji, bodi si začetnik, bodi si mojster; brez lastne kritike tudi mojstrov ni, začetniki pa, in to so ravno nadepolni mladenči, naj si brez lastne kritike tudi ne obetajo pospeha. To je učil slavni rimski pesnik Horaci v. 289—294 de arte poet. — b) Kritiko naj rabi po tem prijatelj pri prijatelju, učenik pri učencu, mojster pri začetniku. To je druga kritika, ki se pa godí posamezno, bodi si v ustni besedi, ali v dopisih. Tudi to uči ravno pohvaljeni Hor. v. 385—390. — c) Kritiko naj rabi še le v zadnje ptuji presojevavec, ko je spis dan med svet. To je tretja kritika, in tista se rabi očitno, bodi si v bukvah, ali v časnikih, ali v slovstvenih govorih. To kritiko utegne meniti Hor. v. 445, 450. — Očitna kritika bi preveč imela opraviti, če bi mogla vse pervence nadepolne mladine, bodi si tudi bolj izbrane, v časnikih pretresovati; malo bi časniki po tem imeli bravčōv. Čujte zopet Horacija: Indoctum doctumque fugat recitator acerbus. De arte poet. v. 474. — Nato prinese Glasnik l. 1859 št. 1, 2, spis „Gospodoma nasprotnikoma“, in namesti str. 35 obetanega „Dalje in konec“ le str. 70 zastran pravde o kritiki opombico: „Ker se še vedno kdo na novo oglasi zoper mene in moje „napake“, vidim, da bo z odgovorom treba počakati, naj vsi povedō, kar imajo na sercu. Še le potlej bom vsem ob enem odgovoril. Zavoljo tih in drugih reči, katerih ne morem tu razlagati, moj odgovor ne bo več v „Glasniku“ hodil na svitlo, ampak iskati bo treba druge poti“. Fr. Levstik.

L. 1859 ima prvi spis Hicingerjev v 2. št. naslov: Jezikoslovne in zgodovinske drobtinice, kjer pojasnjuje nekatere slovenske imena za posamesne kraje in večje okrajine, ter govori nekoliko o rimskem zidovji, o starih terdnjavah, mestih itd. — L. 21—25 pa razlaga Zgodovinske reči po naslednjih razstavkih: 1. Starinske najdbe; 2. Iz sredočasne zgodovine slovenskih krajev; 3. Nekdanji potresi in posipi na Slovenskem; 4. Črna kuga ali črna smert leta 1348 in 1349; 5. Ceste in tovarne pota na Slovenskem v srednjem času; 6. Denarji, srednji čas na Slovenskem navadni.

„Obilno duhovno veselje se je pokazalo med vernim ljubljanskim“

ljudstvam, ko so méd-nj došli častiti ostanki sv. Feliksa mučenca. Pa tudi drugod po krajnski zemlji se je nekako radostno poslušala novica, de je sveto truplo prineseno v belo Ljubljano... Nenavadna reč se nam zdi to, ker je mnogo svetih ostankov, ki so hranjeni sem ter tje po krajnskih cerkvah, nekako malo znanih in čislanih... Naj jaz začnem take naznanila s tem, de povem od svetih trupel na Krajnskem, ktere sim sam vidil, ali od kterih sim saj slišal“. Tako piše v sestavku: Svete trupla na Krajnskem, Hicinger v Dan. l. 1859 št. 2. Nekdanja pasijonska procesija, ki se je veliki petek obhajala nekdanj v Ljubljani, obhajala se je tudi v Kranji saj nektore krat, in v Teržiču, pa v slovenskem jeziku, kaže l. 10 poleg Valvazorja, dr. Costa Mittheilung. des hist. Vereins. De Rubeis Monument. ecc. Aquil. od duhovšine Čevdatske cerkve itd. „V začetku je taka pasijonska igra utegnila podobo pobožnosti ohraniti; pozneje jo je človeška spačenost obrnila v nesposobnost“. — V istem listu pohvalivši katekizem, ki ga je izdalo rezensko ali regensburško škofijstvo, stavi Bogoslovno in jezikoslovno vprašanje o gnadi stanski in djanski (habitualis et actualis), češ, delavna bi utegnila zvati se „efficax?“ „Pravi zaumek je dostikrat tesno zvezan s pravim imenom; in dostikrat sim skusil, ko se ime pogreša, de pomanjkuje tudi praviga spoznanja“. — L. 11—15 ima Nektore besede o cerkvenih rečeh, o kterih je pisaril prej že, vendar zdaj bolj določno in popolno, in sicer: 1. Cerkevne stavbe ali zidarije; 2. Cerkevne oblačila, in 3. Koralno petje. — Zapel pa je v ravno tem listu Za bratovščini sv. škapulirja a) pesem „O Mariji Karmelski ali veseliga škapulirja, in b) O Mariji sedem žalost ali žalostniga škapulirja; l. 6 ima iz nemšine Pozdrav Marii Devici, in v l. 8 so Sveti zdihljeji „k presv. Rešnjimu Telesu; H križanimu Jezusu; k Materi Božji; k Angelu varhu“. — O tej priliki naj se zaznamnja, da je Peter Hicinger iz latinšine poslovenil tudi pesmi in molitve ali Vsa-kodanja procesija, ki se obhaja po cerkvi presvetega in prečastitega Groba Gospoda našega Jezusa Kristusa v Jeruzalemu, in je pridjana str. 248—272 v „Potovanje v sveto deželo“ l. 1857, spisal Mihael Verne, natisnil J. Blaznik v Ljubljani 1859.

XIX.

Rad je zložil Hicinger kako kolednico o novem letu, pisal o znakih ali podobah svetnikov tudi v pratiki, nekaj zastran naših koledarjev v Danici, zapél dvé v koledarčeku Bleiweisovem, posebno čversto podpiral slovenskega Romarja; naposled pa se je lotil koledarstva sam, ter je za Koledarjem slovenskim, ki ga je v III. tečaju l. 1858 vredil bil A. Praprotnik, spravil na svetlobo:

8) Domač Koledar slovenski za navadno leto 1859.

Spisal P. Hitzinger, Podlipski farnik. Četerti pomnoženi tečaj. S podobo Bleškega jezera. V Ljubljani. Založ. J. Giontini. Natis. J. Milic.

Ta koledar bi se med Slovenci rad kaj bolj vdomačil, kakor njegovi predniki, pišejo Novice l. 1858 št. 39, in mislimo, da ga bodo Slovenci res tudi lahko imeli prav za domačega; zakaj v lični podobi, na ne velikem prostoru, in za majhno ceno se jim tukaj ponuja blaga mnogo potrebnega, koristnega, podučnega in zabavnega, da v nobenem dosedanjih slovenskih koledarjev še ne toliko, in da se novi koledar slovenski lahko méri z marsikterim večjih nemških.

Če posebej smemo nekoliko razločiti obsežek tega koledarja, povémo, da se cele, iz 4 pol v 12sterki obstoječe bukvice, ki jih spredaj kinča lična podobšina bleškega jezera, delijo v 4 dele. Godovni in zvezdoznanski koledarček v začetku razlaga ob kratkem vso koledarsko vrednost . . . ; zgodovinski in zemljopisni pové letnice imenitnejih zgodb, državnih, cerkvenih in drugačnih, z ozirom na zgodovino slovensko . . . ; gospodarski, opravični in potni obsega stvari dotične . . . ; iz cerkvenopravnega so povedani zakonski zadržki razvezni in oviravni; podučni in zabavni koledarček pa ima v sebi najprej ogled po svetu, potem ogled po domovini, in sicer: Nove najdbe na nebu; Dunaj, avstrijsko cesarsko mesto; Rim, središče katoliške cerkve; Stan katoliške cerkve po svetu, izhodne ali gerške, protestanskih cerkev. Ogled po domovini pa ima: Akvileja, staro sloveče mesto; Bleško jezero, prelepi kraj; Gospa sveta, stara božja pot; Cesar Avgust pred Metulom; Zmaga cesarja Teodozija na Vipavskem; Srečen boj Andreja Turjaškega pod Siskom; Sv. Hieronim, cerkveni učenik, drag Slovencom; Sv. Niceja, akvilejski škof; Sv. Anton Padovanski, znan Slovencom. Kmetijske reči kažejo: Odkup in vravnava zemljišnih obtežeb; Poselski red; Pokončanje škodljivih merčesov. Šolske reči kažejo: Kako se ljudska šola kmalo napravi; Petje v ljudski šoli; Poštevanje desetink. Razne reči: Jud in Turek; Ženica in loterijske srečke; Kako se tat izvé. Pesmi: Leto in letni časi; Dan in dnevne ure; Pravi gospodar, ki je sestavljen po zgledu: „Zadovoljni kmet“ v Nov. l. 1850 in se glasi takole:

Pravi gospodar.

Družino dobro jez imam;
Ime je hlapcom: Delajsam,
Sepoznovlez, Zaranovstan,
Zaslišiberž, Seurnogan.

Mi dekle še pomagajo,
In prav zvesto mi služijo;
So Vredudela, Snažnojma,
Voljnoprenaša, Pridnozna.

Gre Moderuk voznik z menoj,
In Doberum je hišnik moj,
Za kuharco, točajko pa
Ste Lakotrezna, Žejazla.

Še hišni dve ste mi v posest,
Pobožnaprošnja, Dobravest;
Te mene ziblujete lepo,
Da spet zvečer zaspim sladko.

Pravi gospodar, pravijo Novice str. 311, uči najboljši gospodarski red; če bo tega vsak sploinoval, bo tudi gotovo dosegal tište srečo, ki jo koledar želi v začetku, 1859terno, tolikerno, kakor je velika prihodnja letnica. — Take sreče je pač vsak domeljub želel najbolj pisatelju samemu, ki sloveč tolikanj — bil je le priprosti duhovnik ali faran Podlipski. Zadnji čas je bil, da se luč tako svetla postavila je na svetnik. Dolžnost to živo opisal je hrabri Vicko v prijaznem dopisu do strica Bereka Dragana v Verbovca, iz potne bisage v Nov. l. 1859 št. 3, ki s tovaršem svojim prišedši v Podlipo str. 19 piše takele:

„Gospoda Podlipskega ni bilo doma, zato mi je dobra ura ostala za premišljevanje sreče in nesreče človeške. Tedaj tukaj staneje naš učeni rojak! Tukaj, kjer ni mogoče občiti se z učenimi ljudmi, — kjer ni bukviša, pa tudi ne potrebnega denara, da bi si človek kupiti mogel duševne hrane, — tukaj tedaj spravlja neutrudljivi mož bogata plodove bistrega svojega uma na dan! O tem samotnem kraji pač popolnoma velja angleški izraz: „to enjoy one's self“. Zato blagor temu, kdor dosti v sebi samem ima! Tak pevsod lahko živi po besedah modrega moža, ki pravi: „Der viel an sich selber hat, gleicht der hellen, warmen, kistigen Weihnachtsstube mitten im Schnee und Eise der Decembarnacht“. Tako tudi samota svoje dobro ima.

O mraku pride ljubljani prijatelj domú. Dala sva mu s tovaršem mojim ugibati: kdo da sem? Pa ni uganil zastavice. Ko mu rečem da sem Vicko (t. j. Davorin Terstenjak), poštena verbovska duša, se mi ginjen verže na persi in — „zwei Herzen und ein Schlag!“ je zaklical tovarš moj.

Ker je temna noč že svet pokrivala, sva na povabilo ljubega prijatelja pri njem čez noč ostala. Slovensk pisatelj sicer nima šampanjarja za svojega gosta, al ima kos domačega kruha pa — poštano serce. Disala nama je večerja bolje, kakor da bi nama bil dal kak bogatin v krasni sobani najdražji soupé. Med prijaznimi pogovori so nam ure pretekale, da sami nismo vedili kako. Pod streho podlipskega farovža je mala sobica, ktera je mene trudnega prijazno sprejela. Ne vem, kako mi je na misel prišla Juvenalova:

Hand facile emergunt, quorum virtutibus obstat
Res angusta domi.

Mislím, da je ozka sobica rodila to idejo „associationis“.

Drugi dan sva z mojim častivrednim spremljevalcom zapustila mirni podlipski kraj. Podlipskega pa je obletela pri najnem odhodu šerčna otožnost, in solze, ktere so z lica padale na zemljo, v kateri tiči močna korenika mile lipe, nama so bile zerkalo — v ginjeno njegovo serce. Slovo jemaje in spominivši se mnogih päic, ki so na oba naji letéle poslednje leta, sem rekel prijatlu: Mactel venient, qui sine offenso,

sine gratia judicent, etiamsi nunc omnibus tecum viventibus silentium livor indixerit". Ako se ne motim, sem pri poštemem Seneku bral te besede.

Domú gredé sem pogledal lego starega Nauporta ... Z Verhnike sva se vernila zopet v Ljubljano ...

In res, zaslužena sreča je bila l. 1859 Podlipskemu, da je 9. septembra postal farnik in dekan Postojnski, kar so radostni pozdravljali domeljubi in časniki slovenski vsi. Pričelo se je bilo tedaj zanj novo delovanje na polji duhovskem in cerkvenem; toraj je pojenjati moralo nekoliko delovanje narodno na polji slovstvenem in domačem. Skoraj doveršil pa je bil peti pomnoženi tečaj priljubljenega si koledarja, ki ga je dal bil na svetlo že pod naslovom:

9) Domač Koledar slovenski za prestopno leto 1860. Spisal P. Hitzinger, farnik Postojnski. S podobo Borovniškega mosta V Ljubljani. Zal. J. Giontini. Natis. J. Milic.

„Prav praktične bukvice so za mnogoverstne potrebe djanskega življenja skozi celo leto, pravijo Novice l. 1859 št. 48 tudi o tem koledarju, kateri kakor lanski razpada v 4 dele: prvi je zvezdoznanski, drugi zgodovinski in zemljopisni, tretji gospodarski, opravični in potni, četerti podučni in zabavni ali kratkočasni z nekterimi primernimi premembami ... Ni skoraj reči, ki je človek za to ali uno djansko rabo potrebuje, da bi je ne našel v tem koledarji, — za to mu gre po pravici čast praktičnega kazala, katero človek kakoršnega koli stanú vsaki hip potrebuje. Namesto dvajset bukev premetovati in iskati, česar nam je včasih vediti treba, imamo v koledarji tem vse pri rokah ... Le nekaj bi želeli, da bi v prihodnje drugač bilo: namreč to, da bi se slovenskim knjigam ne pridevale podobšine z nemškimi napisi: „Viaduct zu Franzensdorf“ se prilega „Koledarju slovenskemu“ ravno tako, kakor če bi nemškemu „Kalender“ pridjali podobo s slovenskim napisom: „Most v Borovnici“. —

Ker je poslednji — podučni in zabavni koledar — v slovstvu vzlasti znamenit, naj pové se tu, da „Ogled po svetu“ kaže: Zvezde in zvezdiša na nebesu; Stare velike mesti Babilon in Ninive; London, nar večje mesto sedanjega sveta. Ogled po domovini pa ima v sebi: Terst, trgovsko mesto kdaj in zdaj; Borovniški most na južni železnici; Nekdanji gornjograški samostan; Emona in Akvileja v dneh cesarja Maksimina; Slovenci v brambi cesarja Friderika IV.; Slovenska zemlja v veliki francoski vojski; Vojvodinja Virida, prijazna slovenski zemlji; Anton Alojz Wolf, ljubljanski škof; Ignaci Knoblehar, apostolski provikar v srednji Afriki. — Gospodarske ali kmetijske reči kažejo: Čast kmetijstva; Potrata rodivnega sveta; Potrata živinske moči. — Smešnice so: Hučla rosa; Čemu je žganjarju pijača; Nepotrebne priče; Kako se žival privadi človeka. — Pesmi pa: „Kar Bog stori, vse prav stori“ in „Stopinje človeškega življenja“ — obé iz nemščine; izvirna pa je naslednja:

Ribica.

Tam siva gora mi stoji;
Tu viditi drevesa ni;
Je v tmni skrito jezero,
Vodica čista kot srebro.

Je notri bila ribica,
Še mlada vsa postervica;
V globini malo ji je všeč,
Doma le biti grenka reč.

O mati, mati! kak lepo
Je vse tam zunaj, vse svetlo!
O naj saj malo ven hitim,
Se zunaj sveta veselim.

Nikar, o hčerka, v strahu bom,
Je nar bolj varen zate dom;
Sovražnik nima sem moči,
Drugej te kmalo zasleči.

Ne sluša mlada ribica,
Kar stara ji je pravila;
Skrivaj izmuzne se na dan,
Kjer potok se odteka v stran.

Se veseli, se krog verti,
S potokom vred naprej hiti;
Prijazno ji bliši nebo,
Ob kraji rož'ce ji cveto.

Pa ribič pod drevesicom
Sedi z goljufnim ternikom;
Priprosta pride ribica,
In vjame se sirotica.

Prešerna tak se pogubi,
Neverna v to, kar mati uči,
V spomin ti bode njeni zgled,
Da ne zgubiš se s tisto vred.

XX.

Bilo je razpisano darilo za najbolji krajevni, zgodovinski, ali vzajemni domovinski opis v nemškem jeziku, in v dosego njegovo je spisovati jel Hicinger najprej v „Blätter aus Krain“ l. 1860 „Das Quecksilberbergwerk Idria S. 90—136,“ potem pa je delo, ker je marljivo sestavljeno prejelo tudi darilo, knjigarna Kleinmayr-Bambergova spravila na svetlobo, in to je:

10) Das Quecksilber-Bergwerk Idria, von seinem Beginne bis zur Gegenwart. Geschichtlich dargestellt von P. Hitzinger, Dechant und Pfarrer zu Adelsberg. Laibach 1860. 8. S. 86. — Po tej knjižici je l. 1870 J. Lapajne v letnem sporočilu glavne šole Idrijske sestavil po slovenski: „Idrijskega rudnika zgodovinske črtice“ v 8. str. 17. —

Sicer je v omenjene „Blätter aus Krain“ l. 1860 spisal: Die Römerschanzen in den julischen Alpen; v „Mitth. d. hist. Vereins“ pa na pr. l. 1859: Zur Geschichte von Neustadt o. Rudolphswerth; von Neumarkt; l. 1860: Kurze Geschichte der Herrschaft Adelsberg; l. 1861: Pläne römischer Orte in Krain; l. 1862: Zur Gesch. des Geschlechtes der Auersperge; Zur Gesch. alter Glocken in Krain; Die Freisingischen Sal-, Copial- u. Urbarchbücher in ihren Beziehungen zu Krain; Das älteste Besizthum der österr. Herzoge; Die Cosmographie des Anonymus v. Ravenna u. die Geographie des Guido in ihrer Beziehung auf Krain; Auszug aus dem ältesten Urbar der Herrschaft Adelsberg itd.

V Novice je tedaj dopisoval, kedar je utegnil, manjši stvari in dogodbe „z Notranjskega, iz Postojne, s Pivke, itd. na pr. 1860 l.

8: O Pivki in Krasu v zemljopisnem, zgodovinskem in gospodarskem oziru; l. 20: Kmetovanje na Notranjskem — in kako bi se dalo na bolje obrniti, s katerim naj se primerja B. „Kmetovanje na Pivki“ v l. 23. 24; l. 31: O šoli, muziki, tergu, draginji v Postojni; l. 33. 34: O krajevnih, in jezikoslovnih rečeh na Pivki itd. — V l. 52 se je pod naslovom „Abecedar“ hudo znosil še enkrat menda prav Znojemski ali Hicinger nad prof. Poklukarjevo poskušnjo novih domestivnih čerk za Slovenski Alfabet v krepkem sestavku: Ozir na dozdanje slovenske alfabete — do vzete in ponujane, o katerem glej nekoliko v Jezičn. Met. XI, 47. — L. 1861 v št. 2 s Pivke: Kmetijske, jezikoslovne in druge reči, zemljopisne in zgodovinske čertice; l. 9. 10 se nahaja učen in izvrsten spis „O slovenski zemlji“, kjer po pravnih listinah in zanesljivih starih in novih naznanilih kaže, kako daleč je bil razširjen ali se zdaj še razširja slovenski narod, kako je bila slovenska zemlja kdaj na drobno razdeljena, in koliko zopet soedinjena v starem, srednjem in novem času, nekaj v ta namen, da se razširjuje vednost historična, nekaj pa v pojasnenje pravic slovenskega naroda, če tako pojasnenje, pravi o sklepu sam, kaj utegne pomagati, da bi se Slovencem tudi dalo, kar je pravo. — Na ta izvrstni spis se nanaša tudi l. 16: Še nekaj o nekdanji Krajni, po svetopisu Ravenskega neimenovanca (*Ravennatis anonymi cosmographia*) iz 7. stoletja, ki ga je po trudnem iskanji naposled dobil vendar v roke. — Popraj je priobčil bil že:

11) Domač Koledar slovenski za navadno leto 1861. Sp. P. Hitzinger, farar in dekan Postojnski. VI. pomnoženi tečaj s podobino jame Postojnske. V Ljubljani. Giontini. Milic. 8. str. 106. — Podučni in zabavni koledarček kaže v ogledu po svetu: Zemljepisne najdbe; Stare egiptovske mesta; Pariz, glavno mesto na francoskem. Ogled po domovini: Maribor na Štajarskem; Postojnska jama; Velesovo, nekdanji samostan in Božja pot; Grozoviti Atila pred Emono in Akvilejo; Avari, nekdanji stiskavci Slovincov; Slovenska zemlja in Turki; Enča Silvi, potem Pij II. papež; Jurij Stobej, Lavantinski škof. Gospodarske reči: Umanje kmetovanje; Živinoreja; Gojzdoreja. Razne reči — in Pesmi: Pot v nebesa; Gospod z učenci na morji (Poleg nemščine) in Nečimernost človeška (Ljudska pesem). — Jako prijel se je Slovencem koledar ta; pa je tudi res vreden, da ga radi imajo, ker je za sto in sto stvari, ki jih človek vsaki dan potrebuje, zanesljiv svetovavec, pravi Novice o nasledniku:

12) Domač Koledar slovenski za navadno leto 1862, ki v 8ⁱ str. 115 ima na čelu podobo mesta Iderskega. — Ogled po svetu: Snova nebesnih teles; Stare indijanske mesta in stavbe; Moskva in Petrovgrad, glavne ruske mesti. Ogled po domovini: Celjevec, glavno mesto

na Koroškem; Idrija, sloveče rudarsko mesto na Kranjskem; Začetek staro- in novoslovenskega slovstva, ter sedanji stan; Zgledi za opravilne spise, na pr. Izpisek, pobotni list, službina spričba, darilni, prejemni, dolžni list, dolžno, prepustno, kupno, najemno, ženitno, izročilno, oddajansko pismo, prošnja, poslednja oporoka. Pesmi: Božični vertec in S. Barbara, poleg stare pesmi, in poleg nemščine „Rudarska,“ ki se glasi:

Oj srečo! oj srečo! sred večne temé,

Oj srečo! tu v sredi strahote;

Po temnih predorih v globino se gré,

Kjer so zakopane dragote.

Globoko pod zemljo in z groze objet

Tu dela in pota je kraj nam odštet.

Tu maje se roka, in bit se vihti,

Odpirajo poke se strašne;

In smert tu iz sto in sto kotov proti,

Pošasti rešijo se plašne.

Pa rudar v globino se upa serčno,

In gre brez boječnosti v jamo temno.

Ko pride plačila velicega dan,

Se delo za zmiraj odstavi!

In duh se povzdigne tu neuderžan

Iz temne globine k presvetli višavi.

In društvo nebeško sprejame ga v raj;

Oj srečo! oj srečo mu kliče tedaj.

V Novicah je to leto nekaj več zaznamnjal v dopisu s Pivke l. 20. 21: Obgejdovanje Krasa. Sadjereja Narodnost, kjer je nekoliko črtic posebej o jami Postojnski. Kedarkoli je kdo pisal kaj bolj osornega ali manj častnega o Postojni ali o Pivki, koj se je oglasil po svoje tudi Hitzinger; tako je udaril na drugi zvon l. 49: Omika in narodnost Pivčanov nasprot prvemu B. v l. 46. 47: o učilnici za dela dekliske v Postojni, o slovenščini in šolskih zadevah itd. — Take je najgova menda tudi Kratkočasnica v l. 16: Menolog anga, k' noče Cimber bite, kjer rojake svoje graja zaradi nemškutarije, hvale zaradi obertnaje, pa jezikoslovcem kaže v lastni pisavi njihovo prave govorice na pr: „Jest ne vem, kaj bo te; tače se zmišljajo nekter naš gospodje, de je čovška groza. Sej je teržiška dolina vender zvo zaperta, pa od koder kak veter pripiha, že vse misle našem ljudem dergam oberne... V osem štiridesetga leta, — takrat je vse po svet morevo... Pred je vsak govoru, koker se mo ble usta zrasle, nemško alj kranjsko, pisov tud toko... Ne zdej je pa vse dergate; zdej naš gospodje notjo druje k nemšče špraše... Nekdo je štedirov, od kod be biv ta nemšče zarod pod Ibelj peršu; tadej se je spovan, de so ankat, mende še pred Kristšovem rojstvam, an nemšče Cimbre čez Snežniče na Vaško derle; in raku je: Gvišno je od tisteh ana truma med našme gorame zastava. Zato zdej nam ubojem Teržčanam za špet pravjo, de smo Cimbre; o jemnasta! kam bo te še peršvo?.. Oube, zdej je pa doste; menem, de Cimber vender še nisem, že glih je moj dešček nemško znov, moj oča pa niso znale, in mate tude ne... Zato ostanimo, koker nas je Boh ustvaru, da nas ne be tista pekvata krača po nosu karbala.“ —

V Danici je iz Postojne nekterikrat p. 1860 l. 20.. hvalno pisal o cesarici Mariji Ani, ktera je ondi rada ostajala in cerkvi bila velika dobrotnica; l. 1861 je v št. 10 poleg nemščine poslovenjena pesem Majeva: Že slavčki žvergolijo, — Se maj vesel zbudí; Naj serca podarijo, — Kar lepi maj rodi itd.; l. 1862 št. 10 je Za veliki tedn poleg cerkvenega petja poslovenjena žalostna pesem Jeremija pre-roka, in hebrejska pesniška šega je posneta v tem, da se vsak stavek začenja s čerko po versti abecede, kot v hebrejskem izviru:

Alef.

Ahl samotna brez ljudi
Hči Jeruzalem sedi;
Glej Gospa narodov kdaj,
Vdovi je enaka zdaj;
Sred dežel je kraljevala,
Zdaj pa sužnja je postala.

Bet.

Britko joka celo noč,
Z lic teko solzé na, moč;
Ne tolazi je nihče,
Kar nje ljubih šteje se;
So prijatli se umaknili,
V neprijatle spremenili itd.

L. 12 se nahaja Sonet k svetim praznikom: To res je dan, ki ga je Bog podaril; — O pridite, de zdaj se veselimo itd.; — in l. 14 pesem: V čast Marii Devici: Povzdigni glas se zdaj iz duše vnet — Za slavo, čast Device, čiste svete itd. L. 21 pa je v dopisu z Notranjskega sprožil neko reč, ki jo je opazoval bolj na tanko o tamošnjem potovanji milostnega kneza in škofa, to je, izbiranje in primerjanje posebnih svetih pesem po raznosti cerkvenega opravila. Za sveto mašo sicer ni toliko različnih pesem.. Če se ne more veliko sprememb delati v besedah, pravi ondi Hicinger, se utegne več spremenjavati v napvih, kar je prijetno in spodbudno. Vendar je tudi prav, če se večkrat ktera druga pesem vversti med mašno petje, na pr. pri darovanji pesem o tedašnjem godu ali prazniku, pri povzdigovanji pesem sv. Rešnjega Telesa, k koncu kaka pesem Matere Božje, ali zopet dotičnega goda. Po takem redu petje verstijo pravi orglarji in pevci. Pa koliko je takih orglarjev in pevcev. Skušnja za to stran kaže premalo razumnosti. Ravno o potovanji mil. škofa se je petje v raznih krajih dalo slišati, pa vse premalo izbrano, tako na pr. se je povsod pogrešala pesem za to priložnost, za sveto birmo primérjena. V slovenskem petji nisem nikjer slišal pesmi „Pridi sveti Duh“, ne v latinskem „Veni sancte Spiritus“; in sicer je bil zraven binkoštni teden. Nekoliko dražilo me je, da naši pesniki toliko in toliko svetih pesem skladajo, pa vendar malo njih za sv. Rešnje Telo, in celo malo od sv. Duha. O svetem Duhu bi se zlasti šolarjem moglo kaj pesem dati... Bolje je s pesmimi sv. R. Telesa, vendar orglarji premalo vprašajo zanje. Vem, da v enem tednu na več krajih, o več svetih mašah nisem slišal skoraj ne ene sv. Rešnjega Telesa; pri darovanji se je pelo od Matere Božje, pri povzdigovanji od Matere Božje ali za razloček od škofovega prihoda, in pri obhajilu spet

od Matere Božje. Vse je prav, prepevati čast, hvalo in visokost izvoljene Matere Gospodove in Device prečiste, in njo mogočno besednico klicati v pomoč. Pa sveta maša je spomin kervave daritve, ki jo je Jezus Kristus na svetem križu opravil; pri povzdigovanji je Jezus Kristus pričujoč na altarji; takrat tedaj se spodobi v njega vero in ljubezen buditi njega ponižno moliti; pri obhajilu zopet je potreba z njim se saj v duhu družiti. Bodi si, da se s petjem tudi obračamo v Marijo, presveto Gospodovo Mater; pa ne vé, če bi ji to moglo prijetno biti, če bi se nič ne ozerli v premilega Jezusa, v preljubega njenega Sina, kterege nam ona kaže. Vsaka reč ima svoj čas, pa tudi svoje mesto; in ravno taka je tudi s cerkvenim petjem.

XXI.

Posebno plodovito je bilo Hicingerjevo delovanje na slovstvenem polji naslednje leto, kedar smo preslavljali Slovani tisučnico ss. Cirila in Metoda pa 18stoletnico ss. Hermagora in Fortunata. Najprej je prikazal se na dan:

13) Domač Koledar slovenski za navadno leto 1863 v 8¹ str. 116, s podobo škofa Friderika Baraga. — Ozir po svetu: Pervine naravnih stvari, nekovine ali metaloidi, in kovine ali metali; Svete mesta, Jeruzalem, Betlehem in Nazaret; Carjigrad, glavno mesto turškega cesarstva. Ogled po domovini: Gorica, pravo slovensko mesto; Cerknisko jezero, memo družih čudovito; Tisučletni spomin ssv. Cirila in Metodja; Friderik Baraga, rojen Slovenec, ameriksanski škof. Gospodarstvo, obertstvo in trgovstvo na Slovenski zemlji v starem času. Pesmi: Ss. Ciril in Metodi (okrajšana po vzorni l. 1847), sv. Marjeta in Zaklad — po basni Ezopovi „Kmet in njegova sinova“ češ, da pridnost je najboljši zaklad. Ker je druga poleg stare pesmi jako mikavna in svetnica po Slovenskem dokaj češčena, naj se ponatisne tudi tukaj:

Sveta Marjeta.

Stoji, stoji tam beli grad,
Pod gradom jezero je zad;
Pa v jezeru je čudna zver,
Je zmaj, ki tač'ga ni nikjer.
Ga dobro pasti morajo,
So dali že živinco vso;
Je versta na ljudi prišla,
Storijo kmalo sklep letá:
»Mu dajmo le Marjetico,
Jezusovo služabnico;
Z Marjetico nič zgube ni.«
Kaj pa Marjetica stori?
Gre v izbo svojo pisano,
Obleče suknjo višnjevo,

Pasico vzame si zlato,
Gre pred globoko jezero;
Pa srečal jo je mlad junak,
Oj mlad junak, serčan vojak,
Junak je sveti Juri sam.
Ji pravi: Kaj ti sveta dam?
Greš pred globoko jezero,
Berž tudi zmaj priplaval bo,
Pasico verzi mu na vrat,
Še stori sveti križ takrat;
Bo zmaj ponižen in krotak,
Da ni še bil nikoli tak,«
Marjeta gre pred jezero,
Nad zmajem vse stori tako;

Pasico verže mu na vrat,
 Stori še sveti križ takrat,
 Je zmaj ponizen in krotak,
 Da ni še bil nikoli tak;
 Pohleven ves jo uboga rad,
 Da pelje ga pred beli grad.
 Pa prejde velik strah ljudi,
 Veliko male vse beži.
 Pa sveti Juri govori:

»Nikar ne bojte se zveri;
 Spoznajte pravega Boga,
 Sprejmite vero v Kristusa.
 Končal jaz z Bogom zmaja bom,
 Od sile te vas resil bom».
 Obernejo se vsi v Boga,
 Sprejmejo vero v Kristusa;
 Pa sveti Juri vzdigne meč,
 In mahne zveri glavo proč.

V „Mitth. d. hist. Vereins“ je l. 1863 pisal: Ist das alte Aemona an der Stelle von Laibach o. von Igg gestanden? — Sind in Krain unter den Römern noch Freie von den älteren Einwohnern geblieben? — Statistisches zur Geschichte der Reformation in Krain. — V „Blätter aus Krain“ pa: Zur Geschichte von Neustadtl. — Anmerkung zum Aufsätze Kozinas: Die Landeshauptleute in Krain.

V Danici je to leto z ozirom na tisučnico slovansko prišel v l. 2. s spisom: *Sa. Ciril in Metod v oziru na Krajnsko*, in: *Kako bi se obhajala mnogoletnica slovenskih aposteljev?* ter v dopisu „iz Tersta“ spregovoril o novi sv. Hermagoru posvečeni cerkvi v Rojanu. — Bolj na tanko in učeno je utrdil to v l. 4: Osemnajststoletnica sv. Marka in sv. Mohora v Akvileji, kjer je v dopisu „S Pivke“ soštel tudi vse cerkve sv. Moherja in sv. Marka znane na Slovenskem, v l. 22 pa povedal, kako so onod 12. julija praznovali skupno slovesnost, ter podal dokaj mično in doveršeno pesnico v omenjeno obhajanje:

Sv. Mohor in Fortunat.

V Rima sveti Peter biva,
 Marka učenca tak poziva:
 Hodi na pokraj jadranski,
 In tje nêsi uk keršanski.

Na italijansko mejo
 Marka pride v Akvilejo;
 Ondi vhodi se odperti
 V svet slovanski razprosterti.

Ljudstvo sluša evangeli,
 Glas o Kristusu veseli;
 Mnogo jih resnica gane,
 Kerst očisti v veri zbrane.

Mohor vmes je naj bolj vneti,
 Sam apostelj ga posveti,
 Akvileji da pastirja,
 Da se cerkev bolj razširja.

Fortunat je pomagavec,
 Tudi zvest oznanovavec;
 Uk in čuda skup storiJo,
 Da se verniki množijo.

Tak Gospodovo kraljestvo
 Jemlje ljudstvo si v posestvo
 Poleg Soče, bistro Save,
 Daleč do dareče Drave.

Rod paganski je zaviden,
 In sodnik ves malopriden;
 Sveta moža gresta v ječo,
 Preterpita smert bolečo.

Apostoljska moža! hvala
 Bo se vama skoz dajala;
 Z varstvom svojim nas braniša,
 In pomoči nam prosita.

Razun tega je v l. 19 sostavek njegov: *Procesija o Kristusovem vnebohodu*. — Proti koncu leta pa sv. Miklavž prinese Sloven-

cem vsem Slovanom drago knjigo, kateri je naslov: Zlati Vek ali Spominica na čast ss. Hermagoru in Fortunatu, sv. Nikolaju in ss. Cirilu in Metodu. Da se v tej zgodovinski knjigi verli Hicinger ne pograša, si lahko misli vsak rodoljub slovenski, in res, koj na čelu sta jej krasota njegova spisa dva: I. Začetki keršanstva na Slovenskem, in sicer 1) pri prvotnih stanovavcih slovenske zemlje, in 2) pri novih slovenskih naselnikih, v veliki osmérki str. 5—29; II. Iz cerkvene zgodovine krajnske zemlje, in 1) Škofje nekdanje Emone, 2) Krajnski naddiakoni v srednjih časih str. 30—40. — „Slovensko slovstvo je prejelo zopet novo prekrasno, skoz in skoz znanstveno delo, piše o tej Spomenici znan povestničar v Novicah l. 51, katero je živa priča dušne zmožnosti slovenskih pisateljev. Ne vemo, ali bi se čudili učenosti pisateljev, ali pa zanimivosti člankov. Prvi spis Hicingerjev, pravi na to posebej, po kritičnih historičnih virnikih pisan, zamore se vrstiti z vsakim historičnim pretresom kakoršnega koli izvrstnega cerkvenega historika. Ne samo, da se odlikuje zarad svoje logične razsodbe, tudi slog je jedernat, kakoršen pristoja zgodovinarju. Ravno tako izvrstna sta druga dva članka tega marljivega slovénskega pisatelja“.

V Novicah je v zvezi s tisučnico slovansko na mnoge vprašanja povedal svojo misel o Stari kapelici pod Trebelnim l. 3 in l. 6: „Še druga beseda o gornjo-mokronoški kapelici.“ — Poleg posamesnih dopisov s Pivke ali iz Postojne, po katerih je sprožil in pridobil Notranjcem marsiktere dobrotne vstanove, je sestavil v l. 17 Cestne in železnične višave na Kranjskem, pa tudi drugod od Ljubljane proti Terstu, proti Dunaju, od Zidanega mosta proti Sisku itd. — V l. 47 se nahaja krepki spis: Petstoletnica novomeška, kjer v začetku na pr. piše: „Če se obletnice v življenji posameznega človeka obhajajo na petkrat pet, petkrat deset let, se pač obletnica v življenji cele srenje ali soseske sme obhajati na petkrat sto let. Taka je s kranjskim Novim mestom. Če tukaj govori kdo o stoletnici, pač ni tako, kakor tam zunaj v deželi nam Slovanom sosednega ljudstva, kjer golih praznikov stoletnih, petdesetletnih, učenostnih, obrtnijskih, teloborskih, strelskih, zmagavskih, in kdo vé še kakošnih ni kraja ne konca, kjer ni družega kakor velik hrum, vriš, strel, petje, godba, v zadnje sklep vsega z gostarijo in napivanjem. Stoletnica se lahko obhaja, da ni sama potrata velicih stroškov, temuč naprava zares koristnega spominka“ — in govorivši o imenu ter o zgodbah tega mesta nasvetuje, kake stvari naj bi spominska knjiga za petstoletnico imela v sebi in sploh kako naj bi se obhajala bolj po koristni šegi slovanski. — V istem listu je naznanjen :

14) Domač Koledar slovenski za prestopno leto 1864 — v 8ⁱ str. 108 — s podobšino sedanjega Velehrada. Sp. P. Hitzinger,

Hitzinger.

farman in dekan postojnski. Založil Giontini, natisnil Milic. — „Kar smo v pohvalo Hicingerjevega koledarja že osemkrat rekli, rečemo z dobro vestjo tudi devetkrat, pravijo v ravno tem listu Novice, da ga nimamo bolj praktičnega koledarja od tega; česar leto in dan potrebuješ za vsakdanje potrebe, nahajaš v njem.“ — Ozir po svetu kaže: Nove zemljopisne najdbe; Atene, znamenito mesto v stari in novi Grecii; Velehrad, nekdanji sedež ssv. Cirila in Metodja na Moravskem. Ogled po domovini ima v sebi: Celje, staro slovensko mesto; Barbána, naj starja Božja pot v Primorji; Sv. Mohor in Fortunat, aposteljna za Primorje in Krajnsko; Žiga baron Herberstein. Razne reči: Naj večje drevesa na zemlji; Naj večje podzemelske jame na svetu. Pesmi: Sv. Mohor in Fortunat (natisnjena že v Danici l. 1863), pa: Sisek rešen l. 1593 (po nekoliko okrajšanem načinu).

Matica Slovenska, ustanovljena l. 1863, djanski prvo leto svoje prične 4. febr. 1864, in koj sklene, da hoče za l. 1865 ob svojih stroških dati med ljudi P. Hicingerja izverstni koledar, kar je tudi storila. Tako pride na svetlo Koledar slovenski za navadno leto 1865 v 8¹ str. 1—76 s pridjanimi narodnimi stvarmi, v katerih je razglasila po svetu zgodovino, pravila, ustanovnike svoje Matica. Tako je Koledarski del za l. 1867 in 1868 str. I—XLIV umetno vredil P. Hicinger, ki ga je pod naslovom „Narodni Koledar“ založila in izdala Matica z letopisom svojim, zadnjikrat l. 1869. Po vredbi Hicingerjevi je toraj še l. 1868, in se razdeljuje 1) v godovni in zvezdoznanski koledar, v katerem so poleg slovanskih imen mesecev in mnogih svetnikov vzlasti znameniti ob kraju po dnevih posebni spomini iz vede, umetnije, narodnega slovstva itd. — od l. 1860 vseskozi pomnoževani in spopolnovani; 2) zgodovinski in zemljepisni koledar, v katerem se nahaja na pr. štetev posvetnih in cerkvenih zgodeb; pregled vse zemlje, katoliške cerkve, avstrijskega cesarstva; deželna razdelitev, število stanovancev po narodih, vojaštvo; razdelitev cerkvena in učilne naprave; in 3) gospodarski, opravljeni in potni koledar, kjer je pojasnjen na pr. štempeljski in percentni davek, razložene mere in tehte, določeni novci ali denarji stari in novi. — Reči moram, da je ta koledar Hicingerjev bil naj bogatejši in naj popolnejši, in da ga tudi po koledarju družbe sv. Mohora doslej še nima naslednika verstnika.

XXII.

L. 1864 je oglašil se Hicinger tudi v „Učiteljskem Tovaršu“ št. 15: Naj starje ljudske šole na Kranjskem, in št. 16: O starih kranjskih šolah še nekaj. — L. 1865 pa prinese postojnske glavne šole poročilo sestavek, kateremu je pisatelj sam njen okrajni ogleda g.

Peter Hicinger, slavni zgodovinar naš, pravijo Novice l. 33. „Pivka“ je temu spisu naslov, kateri s kratko besedo pové, kaj da obdeluje učeni pisatelj. V njem bereš: „Kteremu kraju pravimo Pivka, in zakaj, — njeno zemljepisno lego, njeno višavo nad morjem, hribe in vrhove, jame, vodé in jezera. Opisuje nam tudi ozračje, in zemljo ozir rodovitnosti; dalje Pivki določuje nekdanje stanovnike, ob kratkem sega v politično in cerkveno zgodovino, pripoveduje sedanjó razdelitev ter konečno o lastnijah in obnašanji pivškega ljudstva govori, na kratko sicer, toda Pivčanje, nikar ne prezirajte teh opominov! V sklepu našteva šole z letnicami njih začetka.“

V „Mitth. d. hist. Vereins“ l. 1864 je pisal: Beiträge zur Geschichte der Reformation in Krain; Regesten über Freudenthal, über die Venetianerkriege 1508 bis 1514; Ueber die Lage einiger Städte der Römerzeit; Die militärischen Verhältnisse Krains zur Römerzeit; Die Peutingersche Tafel oder die Geographie des Ptolomaeus in Bezug auf Krain; Ueber das Unterrichtswesen Krains im Mittelalter. — L. 1865: Mittelalterlicher Handel zwischen Krain und Venedig; Nachbemerkungen zur Berichtigung einiger Punkte in Primus Trubers Leben; Neue Funde von Römersteinen in Krain; Nachträge zur 500jährigen Gründungsfeier von Neustadtl oder Rudolfswerth; Auszug aus dem Schriftenregister der Stadt Stein; Statistisches aus Krain vom 18. Jahrhundert; Zur Reihenfolge der Landeshauptleute, Landesverweser u. Verordneten des Landes Krain, der Stadtrichter u. Bürgermeister v. Laibach; Ueber gothische Kirchenbauten in Krain, namentlich über die Kirche in Zirknitz; Die Wichtigkeit der Geologie für die Geschichtsforschung Krains itd. — V „Blätter aus Krain“ l. 1864: Zur Geschichte v. Adelsberg u. dessen Grotten Nro. 1—6; Ueber den geschichtlichen Zusammenhang des Marktes Neumarkt u. der Ortschaft Ferlach in Kärnten. — L. 1865: Blick in die Urgeschichte Krains Nro. 47. — V „Triglav“ I, 1865: Zur Frage über das Idrianer Bergwerk Nro. 39; Correspondenzen aus Adelsberg Nro. 13, 21 itd. —

V Danico je l. 1864 spisal: Stare fare na Primorskem št. 22 in 23, kjer v začetku opominja, da „Imenik ali katalog ljubljanske škofije ima v tem zgodovinskem oziru posebno popolnost, in torej predstvo skorej pred vsimi enakimi zapisniki, ker na koncu pri vsaki fari naj staršo letnico, in sem ter tje še kako drugo bolj tehtno reč na znanje daje, kolikor je bilo to doslej imogoče zaslediti. Pervi taki zaznamki so bili l. 1831 vzeti iz pripoved Valvazorjevih, dalje pa iz naznanil dotičnih cerkvenih predstojnikov, ki so bile pa večidel posnete le iz kerstnih bukev“. Po listinah iz raznih arhivov itd. je bolj popolnoma izveršil ga ravno Hicinger za l. 1854; le čudno je, pravi v omenjenem popisu, da končnega imenika kranjskih fará marsikdo dosti

ne pogleda, in nekteri predstojnik še za svojo faro ne vé, koliko njeno starost pričuje imenik, vsaj — tudi zgodovinska vednost ima svojo vrednost! — Tako je vsled sporočila ljubljanske realke o fari ribniški popisal v l. 24 še „Nektere stare fare na Krajskem“ res po najboljših virnikih zgodovinskih. — V Danici l. 1865 št. 3—17 nahaja se prav znamenit spis njegov: Beseda o kerstnih imenih, ki marsikaj dobro pojasnuje, pa se še vedno le premalo spolnuje. — „Ker se tistim, ki se keršujejo, ime priklada kakor takim, ki se imajo v Božje otroke v Kristusu preroditi, in v njegovo vojaštvo zapisati: tedaj naj skerbi duhovni pastir, da se ne prikladajo imena napčne, izmišljene, smešne po praznem neverstvu ali po hudobnem človeštvu posnete, ampak imena svetnikov, da se verniki po njihovih zgledih k pobožnemu življenju spodbujajo, in po njihovih prošnjah si brambo dobivajo“ — tako sedanje cerkveno postavo zastran kerstnih imen naznanuje rimski ritual, in Hitzinger nato iz onega pristavka kaže nektare posebne vodila, da na pr. za moške se najbolj primerjajo imena svetnikov, in za ženske imena svetnic; da se pomni dan ali god kerstnega priporočnika ali patrona; bolj prav je, med raznimi izbirati imena svetnikov, katerih življenje je bolj znano, in se tedaj lože daje v posnemanje; po rimskem martirologiji in koledarji, ne pa po evangelijskih ali protestanških koledarjih, kar dela zmešnjavo, in naj tacih godov nekteri sledijo tukaj po svojem pravem imenu in pomenu, ker se nektare rabijo vzlasti po višjih bolj plemenitih stanovih, in „tako bi se dalo še o marsikterem imenu govoriti, pravi v tem — menda poslednjem svojem sestavku v Zg. Danici — Hitzinger, ktereга ljudje posnemajo po katerem koledarji si bodi, če tudi ni katoliški, ali po kateri drugi osebi si bodi, če ravno ga tista sama zase ni s premislikom izbrala. Prav bi bilo, da bi obširniši katoliški koledarji se bolj ozirali na cerkvene izvirne spričevanja, in da bi popisovavci življenja svetnikov pred drugimi se deržali na tiste svetnike in svetnice, katerih imena se rade rabijo za kerstne imena.“

V Novice l. 1864 je sporočal časih s Pivke, na pr. l. 29, da šola postojnska polagoma napreduje in je letos namesti navadne razredbe dala na svetlo v slovenskem jeziku letno sporočilo, v katerem za vvod stoji kratka zgodovina postojnske šole, kjer se izreka tudi želja po kaki realni gimnaziji za Notranjsko. Ko deček doverši navadno ljudsko šolo, se lahko še ne razloči, za kakošen stan je bolj pripraven in namenjen; sama realka ga precej odpelja duhovstvu, pravoslovju ali zdravilstvu, sama gimnazija ga nasprot pa odzame kmetijstvu, obertniji ali tergovstvu. Realna gimnazija pa najbolj zadostuje potrebam mladine, ki se želi kaj več izobraziti itd. — Da je segal Hicinger v vsaktere preiskovanja, spričuje spis l. 10—13 v Nov. 1865: Stare stavbe na kolih, kjer v začetku piše na pr.: Toliko besedi je današnji dan po

množih časnikih zastran pobištev, ki jih je starodavno človeštvo imelo na vodi, to je, zastran starih stavb na kolih (Pfahlbauten), da je potreba, da tudi Novice svojim bravcem povedo kaj o njih. Zanimiva je ta reč. Sledeča razlaga se ozira večidel na to, kar je znani dunajski zemljolovec dr. Hochstetter pisal o stavbah na kolih itd. — „Ni dolgo, kar je Slovenec željo in prošnjo izrekel, naj kdo naših zgodovinarjev notranje avstrijsko skupino temeljito prerešeta. Novice donajajo zdaj ta-le sestavek: Hvala!“ — Tako naznanja vredništvo spis iz roke Hicingerjeve: O zgodovini slovenske zemlje, ki ga je po Novicah istega leta št. 30 ponatisnil Slovenec v Celovcu l. 58, Besednik itd., ki je res znanstven in kaže, da glas o zvezi notranje avstrijskih dežel ni tako nov in da je vreden resnega prevdarka. — L. 31 je se vé da spet njegov spis: O povestnici dežele kranjske, kjer spregovorivši o društvu zgodovinskem, kako bi se moglo preravnati, pové svojo misel o jeziku, o nasvetovani knjigi, o njenem pisatelju ter o težavah za kranjskega zgodovinarja, koliko še manjka tvarine, in koliko ta reč potrebuje še preiskovanja. — Z ozirom na spis P. Ladislava v sporočilu novomeške gimnazije o sv. Hieronimu se je l. 34 oglašil Hicinger, ter odgovoril na vprašanje: Hieronim, čegav je? — da ne po rodu, temuč po zemlji in znanji jezika je sv. Hieronim naš; ravno tako si ga svojiti zamorejo Hrovatje. — L. 37 in 38 je dal obširno sporočilo „Iz zbora avstrijskega gozdnega društva“ v Postojni o Notranjskem, in v posebnem dopisu povdarja, kolika potreba je Notranjcem poleg pridnega dela in boljšega gospodarjenja tudi napravljati poštene ceste.

Kakor je znanstven sestavek o zgodovini slovenske zemlje, tako umetno dovršen je tudi v Novicah 1866 l. 13—15 spis: Trst in njegovo obmestje. Zgodovinska črtica, spisal P. H. — Povod mu je povedan koj v prvih versticah: „V Trstu in njegovi okolici je v poslednjem času bolj živo vprašanje in poganjanje za prave razmere med italijanskim in slovenskim narodom; ne bo tedaj napačno, iz zgodovine nekoliko pojasniti pravice vsaktere strani“. — L. 20 razlaga ob kratkem Nektera ljudska imena na Notranjskem in Primorskem, vzlasti o Čičih, Brkinih, in z ozirom na J. Bilčev spis o nekterih imenih Notranjcev in Istrijanov v l. 23 je berž l. 24 oglašil se spet „O nekterih notranjskih ljudskih imenih“. — V Dan. je to leto zapel še staremu Fr. Križaju, farmanu v Hrenovicah, o njegovi zlati maši labudnico v l. 32. — Ker je za naslednje leto sestavljal Matici del koledarski, posebej zvezdoznanski, utegne njegov biti še tudi v Novicah 1867 l. 15 s čerko H. podpisani sestavek: Nove najdbe v solncu — menda poslednji, kajti l. 36 naznanja že na slovstvenem polji tolikanj marljivega delavca prenaplo smert.

XXIII.

Marljivo je deloval Hitzinger na slovstvenem polji ter domoljubno v obeh jezicih; toraj sem sproti naznanjal ob kratkem tudi nemške spiske ali sestavke njegove. Kdor je le nekoliko poznal to njegovo delovanje, je priterdil zahtevanju, da poleg Jerana in Kosarja vzlasti Hitzinger zasluži že vendar-le, da se v Matico slovensko voli za odbornika. Razun splošnih je on za Matico imel zasluge še posebne, ker je sestavljal in vredoval njen koledar, dokler ga je priobčevala z letopisom vred. Bil jej je vstanovnik in poverjenik za dekanijo Postojnsko, in vdeleževal se je njenih razprav tako, da je na pr. v III. seji odborovi 7. jun. 1866 v posebnem spisku razodel o šolskih knjigah nekatere voščila, ki so živa priča duha njegovega slovenskega in celó slovanskega. Glasijo se:

O prenapredbi učilnega reda v ljudskih šolah.

„Mnogo se govori po samem in v zborih, piše tudi v vlogah in v časnikih, kako bi se prenapredil očitni red v naših ljudskih šolah, da bi dobil bolj narodno podlago, in da bi ljudstvu več koristil. Zdi se pa skoraj, da ti pomenki imajo premalo obširno obsego, da namerjajo bolj samo kranjsko deželo, za katero je okrožnica od 16. marca izbudila živo pretresanje. Če se sme še kdo vmes oglasiti, bi hotel jez izgovoriti sledeča voščila:

1. Pri obravnavi šolskega uka v slovenskih deželah naj bi ne hodila vsaka stran posebej, marveč naj bi se soedinile škofije ali konzistorii na Slovenskem, kot ljubljanska, lavantinska, krška, tržaška in goriška, kolikor mogoče na enak red. Doslej so mnoge šolske knjige drugačne za Štajarsko, drugačne za Kranjsko, in zopet drugačne za Primorsko.

2. V taki obravnavi šolskega uka naj bi se oziralo tudi na druge slovanske narode v avstrijskem cesarstvu, zlasti na Čehe; česke šole so, kar se tiče narodne podlage in koristnega podučevanja, posebno dobro osnovane; tudi kar se tiče zadeve družega, to je, nemškega jezika, so izversten izgled.

3. Kar se tiče sosebno šolskih bukev, bi utegnile ravno tudi učilne knjige drugih narodov slovanskih biti v izgledalo, bodisi kar se jezika tiče, bodisi kar oblike in verste obsežka; zlasti bi se česke šolske knjige ne smele prezirati, saj Čehi so med slovanskimi narodi se najdalje pomaknili v narodnem obraženju in znanstvu; tudi njihova dotika z drugimi narodi, zlasti z Nemci, je mimo drugih stranskih narodov najbolj podobna dotikam slovenskega ljudstva.

4. Dobro bi bilo, ako bi učeni in umetni izrazi tudi v šolskih rečeh, na pr. v slovnici, v računstvu, v naravnih stvaréh, bili bolj enaki pri raznih slovanskih narodih; za politične in pravniške reči so se umetni

izrazi pred nekterimi leti na Dunaji sestavili za vse slovenske narode avstrijskega cesarstva, in kaj enacega bi bilo primerjeno tudi za šolske predmete.

5. Če se sme za vse šolske knjige več enakosti voščiti po vsi slovenski zemlji, naj bi kaj tacega tudi za katekizem ali krščanski nauk veljalo; v tem je sicer še drugo voščilo na mestu, namreč da bi knjige za posamezne šolske razrede bile po enakem načinu izdelane, iz manjšega na večje, iz krajšega na daljše, iz tesnejšega poduka na bolj razširjenega se razvijale, kakor imamo izglede nad nekterimi katekizmi nemških škofij, na pr. v Reznu ali Friburgu. Sicer se vé, da katekizem je reč, za katero je škofijstvom skrb lastna.“ (Novic. l. 24.)

V II. občnem zboru 27. sept. 1866 izvoljen za vnanjega slovenske Matice odbornika je njenih obravnav vdeleževal se časih tudi osebno. Bila je na dnevnem redu tedaj vseskozi služba tajnikova, in Mladoslaveni jeli so največ iz osebnih vzrokov kazati rožičke, kateri so vzrastli jim poslej v rogove, da so vbadali z njimi zdaj tega zdaj unega starega domoljuba na radost tujemu občinstvu, domačemu slovenstvu na kvar. Bilo je v V. seji odborovi, da je z ozirom na tedanjega jako spretnega tajnika Lesarja nad njegovimi zoperniki znosil se nekoliko dr. Toman, češ, „pač žalostno je, da se odbor pri tolikem vspehu na tak način (po časnikih) mora opravičevati zoper nektare, ki brez ozira na korist domovinsko le razdirajo in podirajo, zidali pa sami še niso nič; ž njim se sklada v tem tudi dekan Hicinger, rekši, da to, kar smo dosegli, smo dosegli le po mnogoletnem trudu skušenih rodoljubov.“ (Novic. l. 47.) Omenjeno mlado rogoviljenje je vžgalo še celo nekterega hladnika, nikar že „Hitzingerja“! Namesto „po mnogoletnem trudu“ je bil res rekel: „Še vi niste hlač nosili, ko smo mi za slovenščino se trudili“. — Nato prinese „Slovenec“ v Celovcu dopis l. 94, in v njem besede:

„Kar se tiče g. Tomana, ki je precej hudo se razserdil nad nekterimi rogovileži, katerim narodna reč ni sveta, in kateri bi le radi razdirali, smo preverjeni, da ni v resnici tako hudo mislil; . . . ne zamerimo si vsake malenkosti! Novi odbornik g. Peter Hicinger pa nam je povedal ta dan svojo morebiti največo zaslugo za slovenstvo, da je namreč že leta 1829 za domovino — hlače nosil! Slava tedaj slavnemu varuhu postojnske kazine!“ — Z besedo „novi“ je tu mladi pisatelj nevedoma očital narodu slovenskemu, da po tolikih zaslugah ga je izvolil še le tedaj za odbornika v Matico; z besedo „morebiti“ je dobra vest nehotoma očitala mlademu dopisniku, da Hitzinger ima v resnici več cenjenih zaslug za slovenstvo; s poslednjim stavkom pa je kazal na bolj domačo borbo, katero je imel farman in dekan v Postojni.

Kar so bili v novejši dobi jeli snovati slovenske čitalnice po mestih in terjih, hotli so mladi tudi v Postojni kazino nagloma prestro-

jiti v čitalnico; stari pa so temu se upirali. Pomniti je, da je novo-slovenščina takrat napredovala skokoma; da starejši, vajeni nemščine, je z lepo ne pustijo; da so mladi marsikaj čitali in slišali v šoli, o čemur se starim ni še niti dozdevalo; da v krajih manjših so občinske razmere bolj pikre; da drugačen je stan duhovna pomočnika, drugačen stano-vitnega župnika ali dekana; da osebna zamera vpliva jako v zdražbo očitno itd. Verh vsega tega je znano, da služba dekana Postojnskega ni kaj bogata služba. Toraj je Hitzinger potegnil jo s starimi, češ, naj starji odmerjó, mlajši dorastejo in — sama po sebi se kazina spremenila bo v čitalnico. Dopisoval je tudi časnikom nemškim sem ter tje, da je dobil v potrebi kako nagrado ali podporo. Razdražen je l. 1865 v „Laib. Ztg.“ povedal o domačih zadevah kako znojemsko, na pr. št. 268 v podlistku: „Deutsch und Slovenisch“, — kjer o čitalnicah pripoveduje, da vsaka svojo žvergoli, in da pri taci družbah naposled navadno treba je čteti. — šteti, kar je pri mnogih bridka skušnja res poterdila.

Z ozirom na to poprijel ga je v Slovencu 1866 št. 4. nekdo v dopisu iz Postojne prehudo: „Sloveči naš zgodovinar in slovenski pisatelj, Peter Hitzinger, je spoznal, da kasina že 25 let stoji, in se mora tedaj ohraniti ko starina... Kolikor je ta nekdanji domorodec pisal zadnjo dobo, naš narod in slovensko reč zasramovaje in zaničevaje, to je komaj verjeti; res, „Ljubljancanka“ je dobila pravega moža! Žalostno je, da se tako zgubi slovensk pisatelj, ki je svojemu narodu že dosti koristil, v prejšnjih letih bil med našimi prvimi možaki, sedaj se pa tako ponižal, da v nam sovražen list pisari in nas sramoti. S takim obnašanjem se ne pridobiva ljubezen slovenskega naroda, tudi ne spoštovanje osebno, če se značaj spreminja kakor plajšč po vetru. Škoda za tako učenega moža!“

Da je ta dopis v tergu in okolici Postojnski vzbudil velik hrup, in da se je marsikaj sumničilo o dopisniku, misli si lahko vsak, in poterjuje nam dopis v l. 7, kjer poleg spoznanja, da menda ni tolikega hrupa zaslužil, piše: Po veliki marljivosti čast. gosp. dekana se je tu ustanovila tudi dekliško-obertnijska šola, in zanjo se je tudi že precej velika glavnica nabrala. Tudi se je letos tukaj 40 učencem in učenkam napravila vsa zimska obleka, kar je lepo znamenje dobrotnosti postojinske. Šole v tukajšnjem kraju lepo cvetó in so tudi osnovane na narodni podlagi, kakor tirja našega časa duh. Le škoda, da tu ni kakega večega učilišča, saj je vendar Postojna Notranjskemu središče... Tukajšnji gsp. dekan se dosti potegujejo, da bi Postojna postala mesto, in bi s tem tudi pravico dobila za kako večje učilišče, ki bi gotovo veliko koristi donášalo vsemu okrožju.“ — Proti temu je l. 11 oglasil se še iz Kranjske dopisnik: „Glas iz Postojne v 4. listu „Slov.“, kateri brani tamošnjo nemško kazino, došel je nemilo meni in gotovo tudi vsa-

kemu pravemu rodoljubu. Teržičan ostane Teržičan, sem si mislil prebravši oni dopis, če je tudi slovenski pisatelj in se slovečim našincem prišteva itd.“ — In v l. 19: „Kakor čutim, polegel se je v Postojni nekako tisti hrup, ki, že veste, kdaj in zakaj da je vstal, čeravno se mi dozdeva, da še tli v nekterih persih kaka iskrica maščevanja, kajti nemškutar ne pozabi rad hitro, če se mu enkrat kaj na perste stopi... Dandanašnje je res čudno na svetu. Brez stalnih načel jo maha večina kakor tje v en dan naprej, deržé se sicer nekterih práv, do katerih ima ravno nekak „gusto“, ali da bi vsem vse sveto bilo, kar je sveto, tega pa nikakor ne, tako da je nek Nemec po pravici rekel: „Wehe, die Zeit trifft jetzt ein zu kleines Geschlecht an!“ —

Kdor vé, kako je Hicinger pisal v slovenskih rečeh na pr. l. 1848 (cf. IV, 12. 13); kako l. 1862 proti nemškutarstvu (cf. XX, 69); kako je ves čas svojega življenja tudi po tej borbi domači deloval domoljubno: vidi in spozná, da ni obračal plajšča po vetru, da ni bil brez stalnih načel, marveč da je oni pisatelj v Slovencu na tanko zaznamnjajl novejši pritlikovski čas, kteremu je tako naglo umaknil ga Bog. „Skerbi pa ujedci me bodo končali“ — je po sestrinih besedah ponavljajl večkrat. V Mokronogu že je skočil bil nekdaž čez potok nesrečno, da utergal si je v životu bolezen, za katero je hiral potem, dokler je po vradnih opravilih in nekem starinoslovnem preiskovanji v Senožetah potert pripeljal se domu ter 30. avgusta 1867 proti dvanajstém po noči, vdan v voljo Božjo, sklenil v kervi pa v — revah. Kar je sinku Engelbrehtu v tožlažbo govoril oče Hervard Turjaški, veljá toraj res nekako tudi o Znojmskem:

«Če ravno smert nas dohiti,
Za Boga, brate teče kri,
V spominu bodemo živi.»

XXIV.

Novice naznanjevale prerano smert Hicingerjevo v l. 36 prištevajo: „Nje, ki bodo v rokah imeli njegovo zapuščino, lepo prosimo, naj dobro pazijo na rokopise, ki bi se utegnili najti med njegovimi papirji, ter naj je, če le mogoče, naklonijo slovenski Matici, kateri je bil ranjki odbornik itd.“ — Namenivši se pisati nekoliko o ranjkega slovstveni delavnosti — poprašam sestre njegove po spričalih bratovih ali kteri književni zapustnini; toda poleg spričeval prinese mi izmed rokopisov pokazat le kosec molitvene po cerkvenem letu prav vgodno vravnane knjige in kosec pripovedi iz časov cesarja Marka Avrelija, katero je poleg nemščine H. Geigerja poslovenil Peter Hicinger z naslovom: Lidija.

Hicinger.

„Lepe pripovedi, piše v predgovoru, nekakošno prijetno objemajo vsaktero človeško serca. Veliko novih pripoved se je zategavoljo spisalo in razglasilo v poslednjih časih. Marsiktere zmed tistih niso samo zabavne, temuč tudi obilno podučne; marsiktere sicer so pa pogubljive pod prijetno podobo, vender tacih se med slovenski narod ni še veliko zalodilo.

Če hoče kdo v kacic pripovedih več podučnega najti, mu bodo starji časi dostikrat večjo obilnost ponudili, kakor novejši dnevi. Zlasti prva doba keršanstva je bogata tacih podob in prigodeb, v katerih se duh utegne z radostjo muditi, pa si tudi mnogo naukov nabrati.

Pobožni in učeni katoliški možje so se tedaj v to obrnili, da spisujejo pripovedi iz prvih časov keršanske cerkve, in tako pripravljajo koristno berilo za sedanjí narod.

Sloveče bukve tacega obsežka so „Fabiola“ kardinala Wisemana, „Kalista“ profesorja Newmana, in tudi „Lidija“ mašnika Geigerja. Poslednjo podamo tukaj poslovenjeno in tako izdelano, da je tudi neučnim bravcom umevna, in tedaj lahko podučna. Sicer je nekoliko krajšega obsežka; pa lepo se v njej kaže razpadanje malikovanja, in nasproti močno razraščanje keršanstva.“

Ker sem nekdanjí kaplan Horjulski pri ranjkem bil časih v Podlipi, pa tudi pozneje v Postojni, in sem vedil, kako skerbno si je zaznamnjeval znamenitosti, kar jih je kje opazil ali čital; poprašam sestre, kamo so prešli ostanki in drugi spiski, in odgovorila mi je: „Vzeli so jih g. c. kr. predstojnik A. Globočnik, dali za nje 40 gld. v zapustnino, ter poslali jih g. K. Dežmanu, varhu muzejskemu v Ljubljano“. Poslal sem jo k poslednjemu gospodu dvakrat, naj blagovoli Hicingerjeve rokopise le samo pokazati, da se oménijo v pričujočem opisovanji; pa odgovoril jej je pervikrat: „Bom že jaz sam poslal mu jih“; in drugikrat: „Ako jih imeti hoče, naj pride po nje sam!“ Žal mi je, da toraj o njih poročati ne morem.

Iz dosedanjega opisovanja, ktero je dokaj zvésto kazalo njegovega književnega delovanja, vidi vsakdo, kako véрно je spremljeval Hitzinger naše slovstvo vse leta od 1829, kar je jel pečati se z njim, in vzlasti od 1843, kar je sam delovati jel na polji narodnem. Ni mu odšla skoro nobena bolj pomenljiva prikazen slovstvena skozi 25 let. Domoljubno je bilo njegovo pero, in

»Res da čerka le morí,
Da le duh duha živí;
Kot telo pa duši služi,
Tak se čerka z duhom druží«

to je po njegovem spevu bilo mu geslo ali to vsaj je znak vsega njegovega književnega dejanja. Kar je bilo brez duha, zjezalo ga je vselej;

kar pa je imelo svoj razlog ali razum, pokrotilo ga je koj. Cerkev in država, država in cerkev — to se je oboje primérno strinjalo v njegovem spisovanji. Nikdo sicer nima spretnosti do vsega; a Znojemski se je z dokaj dobrim uspehom o vedah in umetnijah ponašal vsestransko v vezani ter nevezani besedi.

V vezani besedi na pr. kako je spreminjal merilo, igral si z rimo, v asonanci in aliteraciji, s pripevkom, v trioletu, stancih, decimah, v distihu! Gojil je pesništvo narodno in umetno, cerkveno in posvetno, ter skladal na pr. pesmi, ode, himne, sonete; elegija, glosa, gazela, kancona, kantata se nahaja v poeziji njegovi; izpuščal je puščice ali seršene, koval napise, stikal pregovore, krožil dobrovoljke; popeval v pravljicah in pripovedkah, legende in seljanke, balade in romance. Zložil je pesem do 167, nekaj izvirnih, nekaj pretolmačenih, nekaj popravljenih ali vravnanih. Pel je rad, kar razodeva vzlasti dobrega duha, o presv. Trojici, o Jezusu v sv. Rešnjem Telesu, o sv. Duhu; o Mariji, materi Božji sami priobčil je kacic 27 spevov. Popeval je o Sloveniji, kje živi, o mirni njeni zmagi, o dobi Slovanski. Pošiljal je pesmice v časnike o raznih prilikah, za posamne stanove; ni ga bilo skoraj godovanja, da bi ga on preslavljal ne bil.

V nevezani besedi je o cerkveni vedi in umetnji pisaril največ stvari polemične v brambo veri in cerkvi nasproti drugovercem, o poganstvu in kerščanstvu, zgodovini in pravu cerkvenem, o svetnikih, škofih, misijonarjih, cerkvah starih in novih; o cerkveni zidarji, o podobah, glasbi, zvonilu, petji; o katekizmu, blagoslovih, bratovščinah, duhovnih vajah itd. O petji narodnem posebej in v ljudski šoli, o pesnikih in pesmaricah; o šolah deških in dekliških, obertnijskih, nižih in srednjih. Kolikanj spisov je sestavil iz zgodovine posvete stare in nove, o kledarstvu, o zemlji, mestih, krajih, možeh! Kako rad je preslavljal možake svete in domoljubne, ki so n. pr. sv. Hieronim, sv. Pavlin, ss. Hermagora in Fortunat, ss. Ciril in Metod; Herberstein, Hren, Valvazor, Vodnik, Knobleher, Baraga; Pij IX., Anton Alojzij, Francišek Jožef. Koliko je pisaril o Teržiču, Idriji, Postojni, Pivki, Terstu, Emoni in Ljubljani, Krajni in Sloveniji!

Dokaj znameniti so njegovi sestavki jezikoslovni o slovenščini novi in stari, o pravopisji in blagoglasji, kovanji novih besed, o kerstnih in lastnih imenih, o pismih opravičnih, nekdanjih spominkih, o slovenščini v šolah, vradnijah, postavah, pri vojacih; o književnem jeziku vseslovanskem.

Tako se je vbadal in vpiral v samoti Znojemski neutrudno za cerkev in državo, za dom in narod — mnogo let v dragi — Podlipski. Ujedal se je čestokrat nad učenjaki po mestih, na pr. dohtarji — češ, pri viru — pri knjigarnah — v službah — kolikanj bi spisali lahko narodu

***

v smislu domoljubnem, kajti dolžnost je velika. Treba mu je bilo o spisovanji zdaj te knjige, zdaj une listine, zdaj kake letnice ali kacega imena, in poskočil je časih ter hitel po noči, v gerdem vremenu, brez denarja v ta namen v Idrijo, Ljubljano, Cerknico, Zatičino itd. — Ko v takem opraviu hiti nekda iz Podlipse, zgubi edini svoj peták, in ko v Ljubljani pri součencu ne dobi postelje, prenoči zunaj na Mirji, koder se nebo razpenjalo je nad njim, grad mu je bil brez vratarja, srebermina jutranja rosa, zlatnina čista zarja; sploh vkvarjal se je v osodi pevca, komur sreča vedno laže, kateri po besedah Prešernovih živi, umerje brez dnarja.

Milo, premilo pa se mi je storilo, kedar sem popotnik na tolikanj slovečega moža grobu tihotnem v Postojni, kjer černe ga zemlje pokriva odeja, medleti vidil le neko germičevje — brez vsakterega, dostojnega spominka. Sicer si je Peter Hitzinger (Podlipski, Znojemski) v spisih svojih dokaj slaven spominek postavil sam; vendar — narod, kateri slavnih mož svojih ne slavi, da se mu rodijo, vreden ni. — Zdi se mi toraj, da prvo skerb ima pač Postojna, drugo Teržič, tretjo Matica slovenska, četerto Narod slovenski sploh, da verli farman in dekan, sloveči rojak, marljivi pisatelj, domoljubni učenjak ne ostane brez poslavljenja narodnega, brez dostojnega vnanjega spominka. Doslej pa, mili Bože! je žalostna istina še, da, verli Peter! tudi le

Ena se tebi je želja spolnila:

V zemlji domači da truplo leži.

V zemlji slovenski, v predragi deželi,

Ki si jo ljubil preserčno ves čas;

V kateri očetje so naši sloveli,

Ktera zdej ima grob komej za nas!

JEZIČNIK,

a l i

JAN NEP. NEČÁSEK

p a

ANTON UMEK OKIŠKI.

Spisal

J. M a r n.

XIII. Leto.

V Ljubljani.

Natisnil in založil Rudolf Milic.

1875.

I.

Jan Nep. Nečásek.

Janezu Nečaseku.

S L O V O.

Med zvezdami prekrasna je danica;
Naj lepša v času rajska je spomlad,
Ki cvetja mnogega je porodnica,
V katerem klije dni jesenskih sad.
V življenji pa naj mil'se je sijanje
Preblage zarje, svit mladostnih let;
Če kinči jih omika, lepo znanje,
Krasoto vso presega žlahni cvet.

Danica pa pred solnčnim svitom zgine,
Spomladi rajske zlati čas zbeži;
Mladosti srečne jasna radost mine,
Resnoba le pozneje spremlja dni.
Dolžnost se težkih množica odkrije
Do doma, do cesarja, do Bogá.
Na desno in na levo pot se vije,
O blagor mu, kdor pravo le pozná!

Zamišljen si, mladenec pot ubira,
Ko zgine mirni čas mu sladkih sanj;
Povsod drugačen svet se mu odpira,
S pogledom bistrim se ozira nanj.
Saj svest si je namembe imenitne,
>Gorjé, si misli, če jo zgrešil bom,
Tedad na pot kreposti stanovitne,
Ostrašiti ne sme nevihte grom! —

Voditelj blagi! Ti si sklepe take
S prelepim zgledom vedno nas učil,
Premagoval težave krepko vsake,
Da le dolžnostim Svojim zvest si bil.
Zaklade zlate zmaga bistra glava,
Kateri dana lepih ved je last,
Če zraven mar ji Božja tud je slava:
Kar Tebi nezvenljivo dela čast! —

Visoki znan peklic Ti je deržave,
Kateri dal oblast je sam Gospoč
Da' svete se spoštujejo postave,
Da srečen, prost je v njej človeški rod. —
Tud veš, da draga vsim je domovina,
Povzdigal našo s trudom si ves čas,
Vedoč, da sercu sveta je lastrina
Besede matrne premili glas.

Zato ločenje Tvoje obžaluje
Slovenski dom, zročena Ti mladost;
Pa vendar sreče Tvoje se raduje,
Ker v lastni dom pripelje Te dolžnost.
Dežela česka zvestemu Ti sinu
Z veseljem spet podala bo rokó,
Al Krajnska vedno v blagem tud spominu
Imé hvaležna Ti slavila bo!

Venec, 1. 1862.

Ant. Umek

Jan Nep. Nečásek.

Ko trombe glas, ko zvon doni,
Od verlega moža spomin.
Kosecki.

A.

»Nečásek jest muž v úřadě svém beze všeho hluku
na nejvýše blahodárně působící a vřidností svou umí
si získati srdce všech, kdož s ním činiti mají.«

Slovník Nauč. D. V. str. 684.

Nečásek je mož v vradu svojem brez vsega golča ali šuma kar največ blagodarno delajoč in z vřudnostjo svojo, zná si pridobiti serce vseh, kteri koli z njim opraviti imajo. — Tako kratko pa krepko je l. 1865, kedar je še živel Nečásek, značaj njegov zaznamnjan bil v vélikem českem Slovníku Naučnem, in da je to tudi istina, poterjujejo mi Slovenci vsi, kteri so poznali tega nekdanjega ravnatelja gimnazije Ljubljanske.

Bilo je pred Kresom l. 1857, kar dobim na deželo, kjer sem v tihi dolini Horjulski srečen pomagal v duhovskem pastirstvu, od tedaj njegaj veroznanskega učitelja A. Globočnika pismo, da me gimnazijski ravnatelj, gospod Janez Nečásek, kteri me pozná le po tem, kar je slišal o meni, dobiti želí na gimnazijo za učitelja veronauka ter slovenščine. Poklic ta dospel mi je nenadoma; a pozneje izvé, da me je sebi za naslednika nasvetoval mu Metelko sam, in njega je jako číslal Nečásek. Ko sem pozvan prišel k temu v vradnico, priljubil se mi je ravnatelj koj, in jaz menda njemu, kajti brez mene pri ministerstvu in škofijstvu vredi vse dotlej, da z novim šolskim letom 1857/8 vstopim v gimnazijo za učitelja ter služim pod njim in z njim tako, da bil mi je Nečásek voditelj prav očetovski in celo priserčen prijatelj. Težko mi je bilo slovó, kedar je l. 1862 iz Ljubljane preselil se v Prago za ravnatelja na gimnazijo Staromeško. Rad sem leto potem o tisučnici slovanski z Velehrada na Česko hitel tudi k njemu, in ko l. 1866 prerano umre Nečásek: ne gine, marveč — kdo vé zakaj — čím dalje tim bolje vedno mi ko trombe glas, ko zvon doní — od verlega moža spomin.

„To je bil mož“ — glasilo se je sploh pri odhodu njegovem iz Ljubljane; toliko spoštovanje si je pridobil bil na Kranjskem. „To je

bil mož* — pisalo in tiskalo se je tudi o smerti njegovi. — „Mož ni, mož nam manjka, značajev pogrešamo“ — čuje se v sedanji razburkani dobi tolikrat. — Namenil sem si letos popisati nekoliko, kar sem sam že učitelj vidil ali slišal, skusil ali opazil o tem verlem možu; morda bo kakemu učitelju tovaršu v spodbudo, da z menoj vred poreče i sam sebi: Esto vir — Bodi mož!

Pravi mož se ne spozná le po obličji, ampak tudi po govorjenji in dejanji, po pismih in prijateljih. Po vsem tem hočem nekoliko opisati Nečáska, kajti drage so jagode zlate, pa še draži so modrih izreki, in — morda naposled z menoj vred posluša kdo vabilo: „Glej in stori po podobu, ktera ti je pokazana bila, če tudi le v Učiteljskem Tovarišu“!

„Hvalimo sloveče može in naše očake v njih rodovinah . . Bili so možje mogočni in prevideni z modrostjo . . Dajali so ljudstvom svoje modrosti presvete nauke . . Prizadevali so si za lepe reči, in mirno so živeli v svojih hišah . . Njih trupla počivajo v miru, a njihovo ime živi od roda do roda“. — Kako lepo se te svetopisemske besede obračati dajo na ranjkega dokaj slovečega učitelja, modrega šolskega ravnatelja, ljubljeneža moža, predobrega očeta!

Da pa ne poreče kdo, češ, zaljubljen vanj preslavlja ga iz sebičnosti ali draživosti, povém koj tukaj očitó, da se v opisovanji tem ravnal bodem po nauku svetnikovem: „Ne hvali človeka o njegovem življenji, temuč hvali in povzdiguje ga po smerti, kedar hvalijočega ne vodi prilizovanje, in hvaljenega ne moti prevzetovanje“. — Razun tega hočem Nečáska, da si popolnoma prosto, kazati vzlasti po svedočbah, kateri so bili o slovesu, toraj gotovo brez sebičnosti in draživosti, javno poklonili mu učenci pa učitelji gimnazije Ljubljanske.

Poprej pa naj povém še ob kratkem, kar je čitati o njem v že omenjeni znameniti knjigi slovanski. Rodil se je Nečásek Jan Nepomucký 5. septembra 1813 na Visokem (Hochstadt) pod Kerkonoši. Hodil je v šolo najpred domá, potem v Litomericah; gimnazijo je zvešil v Jičinu, kjer mu je tudi učitelj bil sloveči pisatelj česki K. Maháček (r. 1799, u. 1846), modroslovje pa v Pragi. Na vseučilišču se je pridno pečal vzlasti z vedami jezikoslovnimi, matematičnimi, modroznanskimi. L. 1838 postane pridružnik ali adjunkt na gimnaziji Staromeški, kjer mu je predrag predstojnik bil slavni J. Jungman (r. 1773, u. 1847), pomaga nekoliko tudi na gimnaziji Malostranski; l. 1842 pa pride za pravega profesorja v Heb (Eger), kjer nekaj let posebej podučuje jezik česki ter dopisuje v časopis Přítel mladeže, ki je izhajal v Kraljevem Gradcu, pa v Novine Pražske. Za ministra L. Thuna postane Nečásek začasni re-ditelj ali ravnatelj osmorazredne gimnazije Hebske, l. 1852 pa pravi gimnazijski ravnatelj v Ljubljani, kjer se je priučil jezika slovenskega, po-pisal povestnico gimnazije Ljubljanske od l. 1418 do l. 1792 ter priobči

jo v letnih sporočilih gimnazijskih, vstanovil blagodarno društvo v podporo ubožnim učencem. Deloval je ondi skoro deset let, in 10. decembra 1861 imenovan bil reditelj gimnazije Staromeške v Prago. O slovesu je društvo zgodovinsko izročilo mu listino uda dopisovatelja, učenci so poklonili mu venec slovenskih pesmi, zbor profesorjev ljubljanskih pa je ravnatelju Nečásku v dokaz svojega spoštovanja podal lepo slikano in umetno spisano spomenico (cf. Slovn. Nauč.). —

B.

»Prečastiti Gospod Vodja! Deseto leto že teče,
kar ste prevzeli vodstvo ljubljanske gimnazije. Imeli
ste navado dajati spričevala Vi sami nam učencem:
blagovolite, da pa sedaj k slovesu mi učenci Vam damo
spričevanje Vašega djanja.«

Tako se glasijo perve besede v spričevalu gimnazijskih učencev, kateri so ravnali tedaj prav po svetem pismu: „Iz ust otrok in dojenčev si napravil si hvalo, da k molčanju pripraviš sovražnika“ — t. j. otroci (infantes), kateri v javnem življenji niso še smeli poročevati ali govoriti, in dojenčci (lactentes), kateri so učenci še dojili se iz znanstva raznih virov, v priprostosti svoji razglašajo tvojo hvalo, da ukrotijo in uženo vse, ki bi vzdigovali se zoper tebe. Toda — ni ga bilo, da bi derznil se bil sovražno kratiti gotove zasluge njegove.

Po novi vravnavi srednjih šol l. 1849 se ravnateljstvo gimnazijsko ni več razpisovalo. L. 1852 dobila je gimnazija Ljubljanska novega šolskega nadzornika (Fr. Rigler); dobiti je imela tudi novega ravnatelja. Radovedni poprašujejo mnogi, kdo bode voditelj izvoljeni, kajti bili so v učiteljstvu nekteri, ki ne bi se branili predstojništva gimnazijskega; kar poti glas, da dočasni reditelj gimnazije Hebske postal je pravi ravnatelj gimnazije Ljubljanske. Jan Nep. Nečásek, dotičnim nekterim gospodom vzlasti nečásek (inopportunus), pride in kó ga tedanje deželne vlade šolski sovénik (dr. S. Ladinik) skaže gimnazijskim profesorjem, oberne se k ravnatelju novincu ter mu proti koncu svojega govora kaže dokaj pikro, češ, mi vas ne poznamo, toda cesar, svetli cesar so vas poslali; to nam sicer zadostuje, vendar vam naj povém, kaj pričakuje od vas država in cerkev, kaj dežela in mesto, kaj učitelji in učenci! — Kako slavno je ravnatelj Nečásek navdovolil to vsestransko pričakovanje, spričujejo svetu o slovesu razun cerkve in države, razun mesta in dežele, vzlasti slovesno gimnazijski učenci in učitelji sami.

Kedar omaga vojna in se zgubi, dolži se navadno vojvoda; nasproti pa so resnične besede pesnikove:

Kjer je um
Vodja trum,
Zmaga se dobí;

Kjer serce
Sod' verste,
Zmaga ne zbeži. —

Ko je pred nekaj leti glasoviti Benedek nad Prusa šel bil z močno vojsko na Česko in so sim ter tje prosili mu pomoči Božje; rekel je neki prederzno: „Bog naj ostane le zmirom, bomo že opravili mi sami“, in — opravili so jo tako brez méрно, da po grozni zgubi in zmešnjavi naposled še teči niso znali! — Drugače pa je prišel s Českega vodja Nečásek. Ako gospod hiše ne zida in mesta ne varuje, trudijo se zidarji in varhi zastonj. Kogar Bog ne vodi, on sam zablodi in druge zavodi. Od Boga prihaja vse gospodstvo, in iz njegovega veličastva izvira tudi naša čast. Svést si tega je prevzel Nečásek gimnazijsko vodstvo po milosti cesarjevi v imenu Božjem ter opravljal vedno tako, da je zvésto dajal cesarju, kar je cesarjevega, a Bogu, kar je Božjega.

Imel je um in serce; toraj je vzmagoval próti v težavnih zadevah. — Po vnanje bil je slok sicer, toda velik, da je vzvišan nad vsemi koj poznal se predstojnik. Čelo bilo mu je visoko, oko bistro, lice resnobno, vendar prijazno; um bil mu je jasen, serce navadno veselo, časih v družbi prijateljski celó radostno. — Po pregovoru, da le, kdor dobro sluje, lahko in vspešno tudi posluje: skerbél je najprej za slutje ali dobro ime. In po kateri poti?

Hočes izvediti pot, po kateri se pride do slave? —

Živi tako, da bodeš v resnici, kar češ veljati.

M. A. Muret.

Bil je Nečásek v resnici in ne po dozdevku, kar biti je hotel. — Nije plemena do slavná imena. Boljši dober glas kakor srebern pas. Dobri glas seže v deveto vas. — „Kedar sem po dolgem učenji in po težavno nabranih skušnjah prašal sam sebe, ktero je vzgojevanju prvo nosilo, piše slavni Dupanloup, odgovorilo mi je prav resno premišljevanje: „Veljava in spoštovanje“. — Sicer pravijo, da človek na tem svetu le toliko veljá, kolikor si sam veljave dá; vendar bi rekel, da veljá to le na tem svetu ali med tim svetom začasno in po vnanje. — Vém pa dve drugi pravili, kateri sem opazil pri Nečásku, in kateri ste mi prav visoke pomembe, in sicer a): Bodi častitljiv, in častili te bodo; in b): Spoštuj ti ljudi, in ljudje bodo spoštovali tebe.

Čast je dvojna, notranja in vnanja, pred Bogom in pred ljudmi. Da druga brez prve nima prave in stanovítne veljave, to je že po mnogih skušnjah poterjena resnica. Vendar jih dan danes hódi tolikanj za častjo le vnanjo in pred ljudmi, toraj po stezi, ktera je ledena gaz in hitro zvođení. — Kdor hoče delati dobro, skerbeti mu je za notranjo čast najprej, potem pa tudi za vnanjo. — „Dvé reči ste ti potrebni, pravi sv. Avgústin, vest pa dobro ime; vést tebi, dobro ime drugim. Neusmiljen je, kdor zaupujoč na svojo dobro vest ne prizadeva si za dobro ime“. — Toraj je bilo dobro ime Nečásku tolikanj pri sercu, in kar vém iz

pisem njegove blage gospé, na smertni postelji še je tolažil žalostne svojce:

1) „Zapustim vam svoje dobro ime; ohranite si je tudi vi brezmadežno do groba“.

Zerkalo je dobro ime, katero se naglo utemni; zaklad — boljši od zlata in srebra, kateri se pa hitro zgubi, a težko težko potem spet pridobi. — Ogenj, voda in slov (slovez, slovenje, dobro ime) so hotli nekdanj skupaj potovati po svetu. Popred pa se pomenijo, kako bi se spet dobili, ako bi jih razgnale kake zoperne prigodbe. „Kjer se vzdiguje dim, tam me spet dobite“, pravi ogenj. „Kjer je močvirje, ondi sem jaz blizo“, reče voda. Slov pa velí: „Čujta, da mene ne zgubite; kdor mene zgubi, me več ne dobi“.

Dobre vesti je treba tebi, dobrega slovesa pa tvojim, da moreš dobro in vspešno delovati za nje v katerem koli stanu, vzlasti v učiteljskem — voditelj. „*Von der Tüchtigkeit des Direktors hängt zumeist der Zustand des Gymnasiums ab*“ — kaže srednjih šol učna osnova §. 100. — Kako dobro jo je zadela visoka vlada, ki je poslala v Ljubljano gimnaziji za voditelja verlega Nečáaska, spričuje nam to, da je v malo letih gimnazija naša zaslovela in povzdignila se na jako častno mesto med gimnazijami v Avstriji.

Svést si gotovega namena, ki ga imajo srednje šole, bil je Nečásek učencem in učiteljem gotov voditelj. — Po česki zove se direktor reditelj pomenljivo, kajti skerb mu je notranji ter vnani red šolski. Po slovenski velí se ravnatelj primérno, kajti pri toliko in tako raznih in tako učenih učiteljih, pri toliko in tako mnogoterih naukih treba mu je dostikrat ravnati in poravnávati, da godí se vse prav in namenu pristojno. — Da je vse to bil res Nečásek, spričujejo mu o slovesu učenci in učitelji. — Sam je sprejemal učence v gimnazijo, prebiral jim šolski red ali postave šolske, sam tudi o sklepu dajal jim spričala ter o teh prilikah spregovoril vselej kake tehtne besede, ktere si je v blagor ohranila lahko tudi mladina, kar mu blagovoljno v svedočbi pripoznáva že koj v naslovu, da bil ji je „Vodja Gospod Prečastiti!“

C.

»Bolj kakor pred spoznamo sedaj, kako milí Oče ste nam bili. Kakor oče ljubi svoje sinove, ste Vi nas ljubili, za nas ste skerbili in delali ves čas.«

Blago se prav cení, kedar je človek zgubi, in blage možé svet čísla navadno, kedar jih na svetu več ní — po besedah pesnikovih:

B'la je taka osoda vedno slavnih možakov:

Da jim slovelo ime, ko jih zagernil je grob.

Od Boga prihaja vse gospodstvo; od Očeta v nebesih se imenuje tudi vse očetovstvo na zemlji. Predrago in prečastno je bilo toraj ime oče vselej ljudém. — Kedar je otél junak domovino ali mogočno povečal, nadeli so mu že pogani častno ime oče, in hvaležna mu je bila vsa očetnjava. — Kedar je poslal učenjak cerkev Kristusovo, da je živel sveto, učil ter pisal modro, poslavila ga je potem tudi ona ter častno imenovala cerkvenega očeta. — Tako tudi ni brez gotovega tehtnega vzroka, da je o slovesu ravnatelja svojega s tim imenom počastila gimnazijska mladina; in tedaj je bolje mimo poprej spoznala, kako mil oče je bil jej Nečásek.

„Očetovska ljubezen ne sme biti strast, ona biti mora dolžnost“ (S. M. Girardin). — Dolžnost, sveta dolžnost mora tudi učitelju biti ljubezen do učencev. Tako pe očetovski je ljubil Nečásek; bil je mož brez strasti. Redki so taki ljudje na svetu: enega vódi duh napuh, enega pohotno meso, enega nečimurno blago, in — gorjé potem učencem, kajti vselej se jih kaj prime.

„Da je kdo dober predstojnik (višnjikar, verhovnik), biti mora terd do sebe, mil do podložnikov“ — pravi sv. Jovan Zlatousti. Tak je bil Nečásek, in kako so ga milovali ali ljubili njegovi domači, to se popisati ne dá. Ljubili so ga učitelji ter radi zbirali se krog njega; ljubili so ga iskreno tudi učenci, kar so mu pokazali očitno vzlasti na zadnje o slovesu.

Znamenito je, da se v svetem pismu nikjer ne veléva, naj oče in mati ljubita svojo deco; večkrat pa se zapoveduje, naj otroci spoštujejo in ljubijo svoje starše ali roditelje. Naravno je prvo ter se navadno izvršuje; naravno je tudi drugo, vendar se tolikrat ne spolnuje že proti pravim staršem, — kaj še le proti njihovim namestnikom, proti duhovnim očetom, učiteljem in gojiteljem! Čim redkejši so toraj gojenci, kateri resnično spoštujejo in serčno ljubijo svoje voditelje; tim slavnejši dokaz prave Nečáskove dobrote nam sme biti ono hvaležno skazovanje mladinske ljubezni.

Dober je bil Nečásek, in v tej dobroti šolske mladine ni ljubil v besedi, z jezikom, na videz, pohotno ali morda leposlovno; temuč „kakor oče ljubi svoje sinove, ste Vi nas ljubili, za nas ste skerbili in delali ves čas“ — spričujejo mu učenci in gojenci slovenski; in — ko je v Pragi na smertni postelji ležal dobri reditelj, molila je zanj verla mladina gimnazije Staromeške celo v šoli in skupno. Ta ljubezen je mnogotero polajševala mu bridko ločitev, in potolažen je pred smertjo nekterikrat ponavljal besedo:

2) „Dobrim godi se na zadnje le dobro, da — na zadnje, na zadnje“.

Kdor pa želi, da bi se na zadnje godilo mu dobro, mora

prej živeti dobro, in v resnični dobroti vravnávati vse svoje dejanje in nehanje, kakor je prav in pošteno. V očetovski ljubezni je skerb in delal Nečásek na korist svoji šolski mladini, in vračevalo se mu je dobro celo na zadnje, kajti:

Ako drugim rad koristiš, sebi koristiš;
Ako pa družih ne ljubiš, nihče te ljubil ne bude.

„Simon, ali me ljubiš?“ — je Petra popraševal Gospod, kedar mu je tudi kot nadučitelju izročeval svojo čedo, jagnjeta in ovce, naj jih pase z jedjo resnice: tako poprašuje še vedno učitelja, vzlasti ravnatelja, komur izroča nedolžno in nadepolno mladino, naj jo uči in vodi po poti k resnični blagosti. Srečen, presrečen učitelj — voditelj, kateri s Petromi sme reči: „To je da, Gospod! ti veš, da te ljubim“. — V tej ljubezni do pravega nadučitelja Gospoda — prav uči in srečno vodi izročeno si deco — šolsko mladino. Ljubezen in resnica ste mu — kakor Nečásku — v vsem podučevanju in vzgojevanju zvezdi vodnici — rednici.

„Imaš li ti mene tudi rad?“ — popraševal je Mozart še dečko velikrat svoje družnike, in koj so mu priigrale solze v oči, če je kdo tudi le šaljivo odmajeval ali odnikaval. Tako poskuša tudi učitelja — gojitelja mladina, če prav ne z besedo, in koj čuti na tanko, kdaj jo vodi resnična ljubezen, in —

Kar umnih um ne vé, ne izmodruje,
To prosto otročje serčice spolnuje.

Nasproti pa je istina, da je učenjak, ko bi govoril tudi vse jezike, vedil vse skrivnosti, imel vso učenost, brez te ljubezni Gospodnje verni mladini vendar le bučeč brn ali zvoneč zvonec. — Kakor o časti in spoštovanji, opazil sem tudi o ljubezni pri Nečásku tile dve pravili: a) Bodi ljubeznjiv, in ljubili te bodo; in b): Ljubi ti ljudi, in ljudje bodo ljubili tebe.

D.

»Poglavitno vodilo Vaše, katero ste tudi nam tolikanj priporočali, je bilo: »Iščite si slave v zvestem spolnovanju svojih dolžnosti!« Zvesto ste zverševali svoje dolžnosti. Kakor marljivi gospodar prvi vstaja in poslednji vspava, ste tudi Vi prvi prihajali v šolo in poslednji odhajali iz šolskega poslopja«.

Slave, slave želi si človek vsak že po strasti, ktera po zavžitem drevesa prepovedanega sadu klije v njem po glasoviti trojedni korenini; kaj še le človek učenjak, kteremu prav vsled tega odpirajo se oči, da spoznava vzlasti dobro in hudo, in kateri hoče Najvišemu biti enak. Oj kako mično se po srednjih in viših šolah učencem opisuje slava nekdanjih vojščakov — na bojnem polji junakov poganjskih, kterim — češ —

kerščanski junaki vsi s čevljev jermena odvézati niso vredni! Kaj čuda, da mladenči premnogi — in to naj sposobniši — svobodno uderó jo za slavo to, pustivši v némar popolnoma, da tudi

Pobožnost ima čislane junake,
Enako, kakor slava, kakor sreča.

(Schiller — Wallenstein.)

„Junaštva kaj je kras in znak? — Serčan je tud sirov divjak, — Pohlevnost je kristjanu znak. — Kder je svobode mnogo, tam je tudi mnogo zablode. Al dolžnosti ozka pot je varna“. — Svést si resnice te je ranjki Nečásek z besedo in dejanjem klical dijakom, naj vam ne bode žal, da stisnjena je v ozke meje vaša moč, ter kazal nam poglavitno svoje vodilo:

3) „Iščite si slave v zvestem spolnovanji svojih dolžnost“.

Da si časti in slave smemo iskati, to je jasno kot beli dan, in saj Bog sam nam jo obéta v svojem veličastvu. Dal je v ta namen človeku svobodo in vredil je svet po raznih stanovih z raznimi dolžnostmi tako, da naj jih človek prosto spolnuje in po tem zasluži si hvalo ali grajo, slavo ali sramoto.

Lepa je prostost, zlata je svoboda, in koga bolj mika, kot duhovitega mladenča v telesni kreposti, polnega žive domišljije o slavni bodočnosti? — Srečen, kdor ima v tej dobi modrega vodnika, ki ga napeljuje na pot dolžnosti ter varno vodi k pravi slavi! Srečen, kdor zgodaj spozná, da se svoboda človekova kaže in vspešuje v tém, da voli in izveršuje to, kar je prav, dobro in lepo, rad in prosto, in sicer po veri in vesti, ne pa preširno ali samopašno, pó svoji termi, po kacíh napačnih vzorih posvetnih ali celo poganskih. Tu je šolska mladost v največi nevarnosti, in toraj je Nečásek tolikanj priporočal zmožnim učencem, naj se vadijo zvesto spolnovati svoje dolžnosti, ktere jim nakladajo šolske postave, češ, tako se najbolje pripravljajo za prihodnji stan, v katerem naj potem delujejo sebi in drugim na čast in blagor.

Strast — gotova propast. Gorjé mladenču dijaku, kateri išče si slave strastno po poti razberzdane prostosti, po cesti razuzdane samopašnosti. Dijak zdívja ter pogine navadno prevred. Blagor pa mladenču, kateri se v gimnaziji privadi marljive delavnosti: navadno postane tak marljivo delaven tudi v svojem moškem stanu. Dela ne boj se:

Delavnost sama pelje človeka k častnemu miru.

Vernost in vestnost ste človeku najboljši družici v življenji in po smerti ga pripeljeta k večni slavi. Zlata prav res je svoboda mladenču, kteremu radovoljno pravilo v življenji je: „Kar smém, to dém“. Kar mi vera velevala, kar stan po vesti dopušča, to delam in sicer rad ter dobre volje. Tak temnim svojim delom dobiva bliščobe, ktera nikdar

ne ugasne. — In sveta dolžnost učiteljem in gojiteljem je, mladino buditi in napeljevati k tej blagoviti delavnosti. Koliko hudega jo ovarujejo, koliko dobrega po njej vzrokujejo!

Nič ne stori zató, da hvalil bi svet te: pa vendar
Marno pečaj se z vsem, kar koli ti hvalo prinaša.

— * —

Sperva je sladka lenoba, poznej ti čast pokončuje,
Terda v začetku sicer, al hvalo donša marljivost.

K taki hvalni marljivosti je vzbujal šolsko mladino Nečásek, najbolj s tem, da je kakor marljivi gospodar vedno sam zverševal zvesto svoje dolžnosti.

E.

»Modro in premišljeno ste nas vodili, ljubeznjivo in
poterpežljivo z nami ravnali. Vam so res veljale besede Tacitove: *Omnia scire, non omnia exsequi; parvis peccatis veniam, magnis severitatem commodare; nec poena semper, sed saepius poenitentia contentus esse.*« (Agric. c. 19.)

Moder, neskončno moder je Bog, ker stori vse iz najboljšega namena, in izvoli najpripravniše pripomočke, da doseže svoj konec. Človek je moder, kedar vravnáva vse tako, da je najbolje, in da doseže, kar hoče. Moder je vojvoda, kateri zna voje svoje voditi tako, da dobi zmago; zdravnik, kateri pomaga bolniku, da mu poverne se zdravje. In kedaj je moder šolski voditelj ali ravnatelj?

„*Das letzte Ziel aller Jugendbildung ist ein gebildeter edler Charakter*“ — pravi naučna osnova za srednje šole str. 7. Olikan blag značaj je vsega šolskega podučevanja in vzobraževanja poslednji namen ali konec (smoter, sverha). Da se toraj ta doseže vsaj pri večini, na to je v vsem dejanji in nehanji meriti ravnatelju z učitelji vred, in prav na to je zvesto méril Nečásek vselej.

Po učiteljih dobivajo učenci lastne znake, redove ali klase. Po učiteljih dobivajo tudi njih duše svoje znake, in znaki ti dajo človeku naposled značaj. Staremu se še pozná, kakega učitelja — gojitelja imel je mlad. Blagor učencem, katerim so učitelji sami krepki značaji ne pa veterinjaki, blagi ne pa zlobni, olikani ne pa surovi, in — tak olikan blag značaj bil je Nečásek gotovo. Modro ste nas vodili, spričuje mu toraj mladina, zgled modrosti ste nam bili, voditelj preblagi! in pesnik mu poje:

Moder sam si vadal nas v modrosti.

Kakor o poslednjem namenu, tako je modro ravnal Nečásek tudi o pomočkih. Najbolji pomočki, da se pomaga mladini k olikanemu bla-

gemu značaju, so pa značajni blagi olikani učitelji. Takih gimnaziji Ljubljanski pridobivati bilo je Nečásku vedno mar. Rad je za učitelje sprejemal novince, duhovske in deželske domačine, češ, naj se vadijo, pripravljajo, pridobijo za učiteljstvo. Modro bilo je tako ravnanje, kajti novinci, če tudi niso brez pogrškov, vendar so bolj goreči in marljivi v svojem poslu, imajo menj plače, več dela in navadno tudi več storijo. Kjer koli je opazil Nečásek kaj brez hvalnega značaja, kaj neblazega, premalo olike; koj je popravljal in pomagal, toda vselej modro, premišljeno, ljubeznjivo in poterpežljivo. Znamenito je opazovati, kako so za njegovega ravnateljstva odhajali ter prihajali učitelji na gimnazijo in kako je znal vladovati vse to z ozirom na vgodne pomočke in poslednji blagi namen.

4) „Z združenimi močmi povsod učite mladino“.

To je bilo Nečásku geslo; ali — to geslo povsod in vselej izverševati — pri tolikih in tako raznih naukah, po tolikih in tako raznih močéh, učiteljih, profesorjih ali doktorjih — oj kolika težava! Napaka po sedanjih šolskih vredbah največa je ta, da je v dosego blazega namena prepotrebna enota, krasna po osnovi, v dejanji skor nemogoča. In če eni zidajo, eni pa podirajo, — kako more navkviško poslopje! —

Vendar je v tem poslovanji Nečásek bil dokaj srečen. Sam mi je pripovedoval, da je — nekaj let bivši v Ljubljani — podal se v opravilih na Dunaj in šel k popečitelju ali ministru nauka in bogočastja grofu L. Thunu, in v razgovoru o srednjih šolah je prvo vprašanje ministrovo bilo: „Kako se imata na gimnaziji Ljubljanski pri vas katehet pa historik — veroučitelj pa povestničar?“ — „Dokaj dobro“ — odgovoril Nečásek. — „Veseli me, pravi minister na to; navadno so med téma dvéma največe težave.“ — Dobre vesti je Nečásek lahko odgovoril ministru tako, kajti sveta skerb blagemu voditelju je bila, da se nikdar ne žali niti vera niti veda. Res tudi ni bilo ne brati ne čuti, da bi se bili pod njim kresali profesorji v tem oziru sebi in mladini na kvar, da bi na pr. eden učil, da je Bog, eden pa, da ga ni; eden, da je nad naravo, eden pa, da je v naravi in sicer tam neki v solncu; ta, da je Bog svet stvaril, uni pa, da je postal svet sam od sebe; eden, da je spoved potrebna in koristna, drugi pa, da je nepotrebna in nepristojna itd. itd. — Res „le malo jih je, ki vladati sami se znajo, i rabiti razum razumno“; a Nečásek je znal verdevati v tem učitelje, in časih prav modro različne nauke strinjati v blago enoto, ter smel bi bil reči sam o sebi:

Prevdaril vselej delo svoje sem,
Zato me ne prostraši, ne osupne
Nikoli konec.

(Schiller — Cegnar.)

Modro in premišljeno ste nas vodili, pravijo učenci v javni svoji svedočbi Nečásku, ljubeznjivo in poterpežljivo z nami rav-

nali. — Ker mladina sama nekaj ne zna še misliti, nekaj nerada več premišljuje in je največ lehkomišelná; treba je, da so tim bolj premišljeni nje učitelji in gojitelji. — Moder in premišljen voditelj lehkomišelní mladini je bil Nečásek, in kolikrat pri učiteljih srednik in besednik, vzlasti pevcem, ki so navadno nekoliko serboriti, in je marsikdaj poravnati bodisi v nravih in naukih, bodisi v podporah zasluženih ali rado-voljnih nagradah!

„Čednost ni čednost, ako pogreša se v njej previdnost,“ pravi He-venesi. — Previdnost pa kaže voditelju, kako so splošnje postavbe in velebe po lastnih razmerah in potrebah vravnati in izvrševati posebej, da so koristne in da pospešujejo visoki namen. — Čednosti moč je ljubezen, piše Hevenesi; ljubezni prva lastnost pa, da je poterpežljiva, kaže sv. Pavel (I. Kor. 13, 4), kateri — „učenik narodov“ — postal je „vse vsem“. — V teh krepostih je Nečásek modro ravnal res tudi po besedah Tacitovih, sedaj ljubo sedaj hudo, sedaj mehko sedaj terdo, kakor so bili grešniki ali grešnički.

Lepo je prositi, lepše je deliti odpuščenje — milosti. — Bodi otr o-kom, ktere vzrejaš, nekako očetovska in materska previdnost Božja. Učencem bodi oče, uči Fenelon; bodi jim tudi mati, modro pristavlja Dupanloup.

F.

»Učili ste nas ne le z besedo, ampak tudi z djanjem.

Kar ste nam velevali, ste tudi sami spolnovali.«

Kedar je odšel bil Nečásek iz Ljubljane, poklonili smo se učitelji ravnatelju nasledniku, in isti govornik starosta, kateri je poprej tolikrat preslavljal Nečáska, v ogovoru razodene tudi veselico, da odslej na gimnaziji Ljubljanski gojila se bode čista veda (die reine Wissenschaft). — Kaj je to, vzdihnem pričujoč sam pri sebi, mar se doslej ni? — Tedaj nisem razumel še, kaj će to biti; sedaj — 13 let poznej — razumem in z menoj vred čutijo mnogi drugi to le prebridko.

Kaka veda pa se je gojila za Nečáska in kako? — »Učili ste nas ne le z besedo, ampak tudi z djanjem. Kar ste nam velevali, ste tudi sami spolnovali« — spričujejo mu učenci slovenski.

Longum est iter per praecepta, breve ac efficax per exempla t. j. Dolga je pot po naukih, kratka in zdatna po zgledih, velí modrijan poganski (Seneca). — Verba movent, exempla trahunt t. j. Beseda gine, zgled prešine, kaže stari pregovor. — Nauk v šoli, da se lože prime, pojasnuje se v zgledih. — Vera, da je prava, mora biti živa t. j. kazati se v življenji; ljubezen, da je prava, biti mora dejanjska t. j. razodevati se v dejanji in v resnici, ne samo v besedi ali z jezikom. — »Vi me kličete: Učenik in Gospod! in prav govorite; sam

tudi. Zgled pa sem vam dal, da ravno tako, kakor sem jaz vam storil, tudi vi storite. Ako to veste, blagor vam bo, če boste to storili.“ —

Po teh in takih pravilih je ravnal Nečásek svoj uk in svoje véle. Bil je tako zgled v posnemanje sploh vsem, učiteljem in učencem. Vzlasti znamenita mi je bila njegova prostost in svoboda, njegova posebna samostojnost. Bil je vsakemu služenj, nikomur pa suženj. To je kazal vsem, posebej svoji gospej priporočal malo pred smertjo:

5) „Ohrani si samostojnost; ta je veliko vredna; po njej si ohraniš zadovoljnost tudi v nesreči.“

Popolnoma sam je stal Nečásek od konca med učitelji v Ljubljani, sicer nad vsemi, ki pa neznanemu niso bili vdani, nekteri bili so mu celo nasprotni; vendar ni moledval, naj se mu zaupa, kajti zaupanje mora se zaslužiti; tudi ni koledval pri posamesnih, češ, pobratimo se, kakor počenjajo marsikteri likarji sedanji. O pirovanji ali v gostéh res ne preséda tako pobratimstvo; jako žali pa se po njem dostojnost o vnémarnem ali napačnem službovanji, o slovesnih prilikah, proti predstojniku vpričo podložnikov i. t. d. „Prijateljsko tikanje med starši in otroci je greh, kateri za vselej razdere spoštovanje do staršev — očeta in matere, in kaj dostikrat vzrokuje tudi druge žalostne nasledke“, terdi dokaj sloveč učitelj (J. Schmid. Kat. hom. Repertor. IV, 3.).

Z vsemi prijazen, z nikomur preprijazen si je Nečásek po svojih delih popolnoma samostojno pridobil potrebno vdanost ter občno spoštovanje, in učil je potem tako vspešno z besedo in z dejanjem. — Samostojnost naj si ohrani gospod proti služabnikom, učitelj proti učencem, pa tudi proti vnanim ljudem, posamesnim ali strankam, proti gospodarjem, tergovcem, obertnikom, ali katerim si bodi malikom. Ne bodi presladak, da se kdo s teboj ne posladká. Ne bodi muza proti nižim, nikdar liza proti višim. Mila ti naj bo sveta prostost. Igre in dolgovi pogubljenja so mostovi. Strastna navada težka klada; dobra, lepa navada pak je krepost.

V tem duhu je učil Nečásek tudi šolsko mladino in ker „mladosti svet ozek je, možgani so široki“ — kazal ji je postavo ter veléval določno, kako je izverševati. — „Najboljša postave razlaga je vzgled. Kdor tega vidi, ima koj um in razum in ne potrebuje nobenega pojasnovanja. Viditi se pravi tù naučiti se“ (Hevenesi). — Beda je veda, dokler znanja ne poživlja djanje. To mu je bilo vzlasti v čislih, in kar je veleval drugim, je tudi sam spolnoval. — Prepoveduje se dijakom tobak piti javno, odsvetuje pušiti ga tajno. — „Nikar tudi mi ne kadimo očitno, vzlasti po učilišču“, kajti učilišče je svetišče, in hramina Vilinska nikdar postati ne sme vojarna ali tovarna, razgovarjali smo se nekdaž za Nečáska v posebni družbici učitelji; kar oponosi neki profesor: „Quod licet Jovi, non licet bovi.“ — „Sed a bove majori discit arare minor“ — popravi mu koj učitelj starejši, in — tako je.

„Dela staršev so bukve, iz katerih se učijo otroci“ — piše sv. Jovan Zlatousti, in po dejanji učiteljev in gojiteljev ravna jo se tolikrat učenci in gojenci. Vladati so tudi k samostojnosti mladenčji ne da hočejo postati, temuč da v resnici postanejo prosti, in da svobodno spolnujejo v življenji, kar so po gotovih velévah spolnovali še učenci. — Kakor mati polagoma popušča dete, kedar ima vzhoditi, kakor oče sina, kedar ima sam svoj biti; tako naj učitelj iz podložnosti, v kateri živi, popušča učenca k svobodnosti, da se skoro ne zná, kakor se spreminjajo med seboj v mavrici barve, uči Fenelon. V tem oziru ni bila neslana poprejšnja vredba, da so tikali se dijaki v nižih šolah latinskih, vikali se v srednjih, gospodje nazivali v viših, ter tako tudi po vnanje priraščali k spodobni samostojnosti.

„Za meno j!“ kliče junaški vojvoda, in navdušeni gredó vojaci za njim v boj. Srečni dijaki, katerim voditelj je blag učitelj, jak v besedi in v dejanji. Nesrečni, katerim jak je le v besedi, če tudi učeni in medeni; krinko zapazijo, krinko nataknejo. Nesrečni pa nad vse, katerim je gojitelj sam zločest, ter jih v dvomnih zadevah, v razburjenih dobah, v mladostnem ognji vžgati zná, da strastno popustijo dolžnosti in prapor svoj pravi ter govorijo in počenjajo, kakor na pr.

Deverú.

Gospod moj, za hudiča!
Jaz delam po izgledu tvojem, ako
Slepar si ti, zakaj bi jaz ne bil.

Makdonald.

Mi ne promišljamo. To reč je tvoja.
Ti si poveljnik, ti nam ukazuješ,
Za taboj pojdemo i da nas v pekel
Popelješ!

Pač res, v pekel, ki ga peče že tukaj, pripelje voje svoje tak voditelj. Človek, vzlasti mlad človek je posnemajoča stvar, in vse stori izgled v mnozih prilikah. — Groza pregroza, ko bi o katerih učiteljih moglo se reči: „Poslušajte jih, ne glejte jih; kar vam porekó, storite; po njih delih pa nikar ne ravnajte!“ — Nekdaj so učili bolj v zgledih — v dejanji; sedaj pa učijo bolj v slovih — z besedo; toraj prihaja nam manj sadú, toži o sedanjem prebrisanem času Hergenröther. — Ker nas Bog ne bo sodil po našem znanji, temuč po našem djanji; je prav tedaj Nečásek učil in veléval mladosti krepostne navade, svést si, da človeka pozneje v viharjih življenja tolikrat

Le jasni zakon v mejah ga derži
I sled globoko vtisnjenih navad.

*

*

*

G.

»Povsod, v šoli in v cerkvi, smo Vas vidili vselej v svoji sredi.«

Kakor ste nekdaj dve ženski prišle k Salomonu kralju in se prepirale pred njim za še živo dete, češ: „Moj sin živi, in tvoj sin je mertev;“ „Ne, ampak tvoj sin je mertev, moj pa živi“ — tako, prav tako prepirate se nekaj let že cerkev in država za šolo ali šolsko deco, češ, moja je, ne pa tvoja. (Vid. Alb. Stolz Kal. 1873.)

Pervotno pravico do šole ima cerkev, drugotno ima država (Gl. Dr. A. Stöckl Paedagogik str. 97. 104). Cerkev je šoli mati in ostane mati, če tudi hčerka postane razuzdana! Cerkev katoliške šole ne pusti in je pustiti ne more, če jo tudi popuščajo celó duhovni predstojniki katoliški. Kakor nekdaj pred Salomonom prava mati, kliče še sedaj cerkev katoliška: „Nikar otroka ne sekajte, nikar ne delite (modus vivendi), nikar ga ne umorite“; kajti ona ima serce, in v sercu gorečo ljubezen do šolske dece.

Bilo je leta 1861, da sem vpričo bil pri izpraševanju in slovesnem sklepanju šolskem v Idriji. Med obedom pri tedanjem ravnatelju zatožim poslej dospévšemu Nečásku sicer milega mi součenca, da premalo ravna s cerkvijo, da premalo slovéní, preveč pa nemškutari! Nečásek jame nato popraševati ravnatelja, v katerem jeziku se pridiguje v „nemški“ Idriji, in ko pozvé, da ob nedeljah in praznikih, dopoldne in popoldne, le po slovenski; vstane ter ožernivši se proti njemu, kakor je že on znal, pomenljivo reče:

6) „Pa vi hočete šolo ločiti od cerkve!?“

Ta pomenljiva beseda Nečáskova poprijela je takrat močno mene ter vse pričujoče, med kterimi je bil tudi Ljubljanske vzgledne šole voditelj K. Legat; vzlasti pa mi je na misel hodila o prerani smrti tedanjega ravnatelja, češ, morda si žertva težnji — cerkev in šolo razvezujoči kteri si stregel tolikanj — nevedé in nehoté!?

Vedoma in hotoma pa je Nečásek služil težnji — cerkev in šolo ljubeznjivo vežóci; vsaj je nauk, ki ga je razodel nam Božji učenik ter ga razlaga njegova sveta cerkev, edino povréslo (religio), ktero vse posvetne vede in človeške nauke lepo veže v krasno Bogu prijetno, nam pa za čas in večnost koristno snopovje. Dokler človek vé in véruje, da je stvarjen ne le za ta, ampak tudi za uni svét; vé in véruje, da mu je v dosego tega namena treba delovati, in da namena tega ne more doseči brez cerkve Kristusove, v kteri so nam obilno na ponudbo v to potrebni pomočki. Toraj kaže učna osnova gimnazijska l. 1849, naj posamni nauki obračajo se k vernim in npravnim vzorom ter v njih se vjemajo kakor v svojem središču (S. 9: „*Ein Zusammenstreben aller*

Lehrgegenstände zu den Ideen der Religion u. Sittlichkeit, als ihrem gemeinsamen Mittelpunkte, u. eine gute Disciplin sind die beiden Mittel, welche im Allgemeinen den Schulen für diesen Zweck zu Gebote stehen“); toraj modro veléva, naj veroznanstvo prav se uči — tako, da se vzbuja in goji resnična pobožnost, in naj vsi učitelji to delo pospešujejo s svojim učenjem in vedenjem (§§. 66, 2: *„Echte Frömmigkeit, welche, gleich entfernt von Aberglauben u. Zelotismus wie von leerem Indifferentismus u. oberflächlicher Zweifelsucht, in der Demuth des Herzens wurzelt, soll gepflegt werden durch Religionsunterricht u. zweckmässige religiöse Uebungen; sämmtliche Lehrer der Schule aber haben in ihrem Unterrichte u. Betragen gewissenhaft darauf zu achten, dass sie die Wurzeln wahrer Religiosität niemals schwächen, sondern, so weit es an ihnen liegt, kräftigen und stärken“).*

Na te pravila pazil je vedno Nečásek ter po moči skerbel, da so jih spolnovali učitelji in učenci. Kazal jim je to sam s svojim učenjem in življenjem. — Nikdar ni tožaril, da se gimnazijalci preveč učijo kerščanskega nauka; marveč je skerbel, da se uči veroznanstvo vedno bolje ter v duhu cerkvenem. Svést si, da treba je po veri tudi živeti, hodil je na pr. ob nedeljah in zapovedanih praznicah sam k šolski sv. maši verno enkrat v križansko, enkrat v nunsko cerkev, in o velikonoči k duhovnim vajam in sv. obhajilu rédoma sedaj k zgornji, sedaj k spodnji gimnaziji. Pa ne le o godovih, vsaki dan prihajal je vsem v spodbudo k šolarski sv. maši po zimi in po letu, o gerdem vremenu, časih celó bolehen, ter je z učitelji, kateri se nikdar niso pogrěšali, skerbel, da godí se vse dostojno. Čeh — po rodu že pévec i godec — ni mogel sterpévati, da šolska mladina ne bi péla pri sv. maši; toraj je vadil mlade pevce ter vodil jih s perva celó v cerkvi sam, dokler so prevzeli poznej iz učiteljstva nekteri ta posel ter podpirali ga v njem — Bogu na čast, mladini na blagor.

Razun po daritvi sv. maše in nauku sv. vere prihajajo nam v do-sego večnega namena potrebni pomočki v katoliški cerkvi po svetstvih ali zakramentih, in kdor je v. stanu milosti posvečujoče, treba mu je sproti tudi delujoče, da raste v modrosti ter ljubeznjivosti pri Bogu in pri ljudéh. Toraj je Nečásek skerbel, da se je molilo v šoli pred naukom in po nauku; da so hodili učenci na tanko k sv. maši; da so prejemali vredno sv. zakramente — vsaj petkrat na leto — vzlasti slovesno o velikonočnih vajah. Pri sercu so mu bile vernemu človeku tolikanj vgodne cerkvene slovesnosti, in da jih je po moči vžívala šolska mladina, bilo mu je mar. Primérno so se obhajale pod njim šolskega leta pričetne in konečne svečanosti, pa tudi sploh javne cerkvene slovesnosti na pr. prošnji in veličastni obhodi ali procesije, sveto leto, pogreb ranjcega in vhod novega kneza vladnika, obredi za ranjci ter dotični po-

grebi; pod njim se je vstanovila sprelepa slovesnost sv. Alojzija ter pobožnost prvega sv. obhajila; pod njim so si omislili dijaci mično podobo ter krasno zastavo sv. Alojzija, zavetnika svojega, da so se tim rajši po notranje in vnanje vdeleževali cerkvenega življenja.

Kakor cerkvene obrede, čislal je tudi cerkvene obrednike — duhovnike. Veroučitelj višje gimnazije imel je vselej prvo mesto na njegovi desnici, in učiteljem novincem rad je kazal prijateljsko, katerim tudi cerkvenim predstojnikom gré pozdrav ali poklon. Dobro tudi vém, v kolikem ljubeznjivem spoštovanji bil je Nečásek ranjkemu knezu Antonu Alojziju. In kar je najviše pomembe, je to, da vse cerkveno dejanje in ravnanje Nečáskovo bilo je resnično, prosto, priserčno, brez hinavstva; tega mu najgerši zavid oponašati ni mogel.

Kakor v beli Ljubljani, tako živel je s katoliško cerkvijo Nečásek tudi v zlati Pragi. Nevarno oboel poprosi koj cerkvenih tolažil in previden s sv. zakramenti tolaži svoje preljubo, češ, da zagreblji bodo le revno truplo, duh njegov pa jim bode čujoč vedno na strani; „v tolažbo vam bodi, da se nisem strašil smerti, in živite tudi vi tako, da bote mirno pogledovali v večnost, in veseli se snidemo v prihodnjem življenji“ i. t. d. — Dokler je bil zdrav, povsod — v šoli in v cerkvi — so vidili ravnatelja Nečáska vselej v svoji sredi učenci slovenski, pa tudi česki; in kedar umre, postavijo nepozabljivemu reditelju hvaležni učenci česki na grob spominek in na njem v mili pesmici spoznavajo to, kar spričujejo mu v svoji svedočbi učenci slovenski. L. 1867 so 26. majnika blagoslovili spominek, in o tej priliki je katehet P. Neumann vpričo učiteljev in učencev Staromeške gimnazije slovesno kazal, kako se je razodévala ranjkega pobožnost, in da prva zvezdica v življenji Nečáskovem je sijala k slavi Božji, k slavi Gospoda vsemogočega, kar je z učenci vred opazoval hvaležno:

»O jak často jsem hleděl s uctou na muže toho ctihodného, jak často jsem Bohu díkoval při oběti nejsvětější, že oblažil ústav náš mužem tak šlechetným, tak bohabojným« i. t. d.

„Pustite otročiče, in nikar jim ne branite k meni, ker takih je nebeško kraljestvo“ — kliče z vstanoviteljem svojim cerkev katoliška, ki nas je po sv. kerstu duhovno prerodila in posvetila v otroke božje; hrani in živi nas z božjo besedo in z angeljskim kruhom; redi nas v strahu božjem; na strani nam je z molitvijo, tolažbo in božjo pomočjo vsekdar v življenji, o smerti in celó po smerti. — Ako se tej predobri materi odteguje šolska deca, kolika krivica! In čim bolj se odteguje kerščanstvu, tim bolj se pogrezuje v poganstvo. In naj se reče in počne kar koli, mirú ne bode, dokler Salomon živega otroka — šolske dece — ne izroči spet pravi materi.

»Komur cerkev ni mati, njemu Bog ne bo oče.« (Sv. Ciprijan.)

H.

»Kazali ste nam tako, da le blagor človeku, kateri ima
bister um in blago serce«.

Druga zvezdica v življenji Nečáskovem je stjala k slavi vŕde (ku slávě vědy), kakor je dokazal P. Neumann po pesmici na speminku o njega blagoslovljanji. Sicer je bil Nečásek jako skromen tudi v tem oziru, in nikdar se ni ponašal s svojo učenostjo, vendar je vsak znanec njegov čutil lahko, koliko moč da ima prava véda.

On, ki ga je pri modrem národu nekdanjem bog modrosti sam imenoval najmodrejšega, Sokrat — je po mnogem modrovanji spoznal na zadnje: „Le to vém, da nič ne vém“. Sedem besedí, pa — koliké modrosti! A — reci sedaj pervošolcu, da nič ne vé, in — reci osmošolcu, da malo vé, in — reci dijaku godnjaku, da ne vé vsega; kako mu poraste greben! Vsaj se že v prvih šolah učijo sedaj, česar so se nekdaj v srednjih, in v srednjih, česar so se v poslednjih. In — koga je Sokrat proti našim učenjakom!?

Nečásek pa je deržal s Sokratom. Kakor se sam nikdar ni ponašal s svojimi vedami; tako je tudi pri učencih svojih maril na to, da se ne prevzetujejo s svojim polovičarskim ali mnogovičarskim znanjem. — Za Sokratom je vstal drug Učenik, kteremu so nekteri moderci rékali drugi Sokrat, česar bi se pa Sokrat sam nikdar derznil ne bil, in ta je klical učencem vsem: Jaz sem resnica! — In tega učencec je bil Nečásek, kajti „kazali ste nam, da le blagor človeku, kateri ima bister um in blago serce“, spričujejo mu dijaki slovenski.

Sreče, blagosti iščejo vsi, a malokteri jo najdejo. Glava, glava — kaj sercé; bistrost, bistrost — kaj véra ali vérnost, kličejo premnogi sedanji čas; pa — ravno ti ne najdejo sreče in blagosti. — „Smilijo se mi najini otroci, dejal je časih Nečásek svoji gospéj, kajti ne bodo doživeli tako srečnih dni, kakor sva jih midva; sedaj vpijejo vedno:

7) „Olika, olika napreduje, toda — serca omerzujejo, in človeku jemljó najsvetejše, kar ga vzderževati more v veselji in terpljenji.“

„Mens sana in corpore sano“, to je človeku najviša blagost na svetu, dejali so že nekdanji poganski modrijanje, kar kerščanski Slovenec pravi tako lepo:

V telesu zdravem duša zdrava,
To je na svetu sreča prava.

Da pa je duša človekova zdrava, treba je, da ima jasen, bister um, dobro serce, blago voljo, in v kerščanstvu, da je v stanu posvečujoče milosti Božje. Kdor toraj poleg zdravja telesnega vse to pripravlja človeku, on mu na svetu naklanja srečo pravo. In to, za Boga! naklanjal je po svoji moti Nečásek šolski mladini.

Nečásek.

Z njegovo pripomočjo že je na svetlo prišlo delo „Disciplinargesetz f. d. Gymnasien von Steiermark, Krain u. Kärnten. Gratz, 1853.“ — v katerem je med stanovskimi dolžnostmi dijaka gimnazijskega §. 1: „*Erfüllung der religiösen Gebote des Gymnasiums*“, in §. 2: „*Den Lehren der Religion widme der Gymnasialschüler die ernsteste Sammlung des Geistes u. Gemüthes, u. obliege dem Gottesdienste u. sämmtlichen religiösen Uebungen des Gymnasiums gewissenhaft u. mit würdiger Haltung.*“ V tem smislu je v življenji Nečáskovem prva zvezdica sijala na čast Božjo; druga pa je sijala védi na slavo.

Kakor je skerbel, da si učenci gimnazijski blažijo voljo, boljšajo serce; tako si je prizadeval, da si jasniyo in bistrijo um s potrebnimi in koristnimi vedami; a — mar mu je bilo tudi, da si vadijo ter po moči zdravo ohranijo telo. — Pervo je tedanje šolstvo pospeševalo déloma drugo že preveč, tretje pa premalo. A sedanje? —

Sedanje ne pospešuje ni pervega, ni drugega, ni tretjega. Kako to? — Pervega ne pospešuje, ker se je ločilo ali se loči od cerkve; popušča presv. daritev, svetstva, molitev; nalogo, blažiti voljo, boljšati serce, prepušča veroučitelju, kateri se pa mnogotero opovira, kteremu svétovna véda smelo tudi nasprotuje itd. — Druzega ne pospešuje, ker um prezgodaj ostrí in prehitro, premnogo zahteva ter premnogotero; spominj zanemarja, domišljijo preganja itd. — Tretjega ne pospešuje, ker telo, malo in mehko in okorno, muči in zaderžuje, da ne more naravno rasti ter vzmagovati si krepko in gibko itd. — Najhujše je pa to, da v sedanjem šolstvu tolikrat vlada uk brez nauka, reja brez vzreje, in da je utihnilo veselo, mladosti tolikanj potrebno soglasno budio: „Sursum corda!“

Temu nasprot prizadéval si je Nečásek šolski mladini naklanjati srečo pravo, da v telesu zdravem ohrani si dušo zdravo; toraj je, kedar koli je mogel, polajševal stan dijakom in učiteljem na pr. po srenjah ali posvétvanjih učiteljskih, navadnih in nenavadnih, po opraviilih ali slovesnostih cerkvenih, o sejmi in godovih itd., da se jim je pustila tretja ali četrta šolska ura, da se nikdar niso mučili v noč. Poskusili so bili za njegovega ravnateljstva s šolo tudi o četertkih, pa koj zopet popustili, češ, naj si učenci in učitelji popolnoma prosti dan do dobrega počijejo, časih po potrebi naspijo, o lepem jutru sprehodijo ter čversto razvedrijo.

Po sedanji šolski osnovi mora mladina v srednjih šolah po 5 — 6 ur rédoma sedeti na dan, po 25 — 30 na teden, in to v dušnih skerbéh. Kolika muka je to premnogim, in kolika radost vlada med njimi, kedar izvedó, da bode prosta tretja ali četrta ura; in — to učenosti ni na zgubo, marveč radost ta veselí duha, poživlja telo, ter pospešuje celo napredovanje v vedah in umetnijah. Nasproti pa mladina dan na dan vprežena od zora do mraka prerano ter prenašlo gine „duhom i telom“, in kake bodočnosti nada more biti po tem človeštvu? Trudna in mlačna

mladina — kako starost ima? — Olika, olika napreduje, toda — serca omerzujejo, dejal je Nečásek, in to ne le učiteljem, temuž že mladim učencem.

Skušnja uči in zgodovina poterjuje, da pravi dobrotniki ljudém in koristni udje človeške družbe niso tolikanj oni, kateri so jako učeni in prebrisani, marveč oni, kateri so dobre volje, blazega serca, mirnega duha, in — kako malo učenosti je velikrat treba k srečnemu življenju! Veselje bi vživali radi vsi, terpljenja pa se ne manjka nikdar; bodi nam toraj skerb, da si ohranimo najsvetejše, kar nas vzderževati more v veselji in terpljenji, kajti

Blagor trikrat sercu, blagor glavi,
Kjer se učenost s krepostjo objema!
Njegov venec v nevenljivi slavi
K slavnem' djauju pozne vnuke vnema.

Rek Sokratov: „Le to vém, da nič ne vém“ — veljá sicer najprej o duhovnem in večnem, o nadčasnem in nadzemeljskem; veljá pa tudi o telesnem in časnem ter pozemeljskem. Da pa dospé kdo do te véde, do tega spoznanja, moral se je že dokaj učiti in truditi. In Sokrat ne pravi: „Nič ne vém“ — ampak: „Le to vém, da nič ne vém“. Komur je rek ta, kakor nekđaj Sokratu istina, njemu se že na licu, v njegovem govorjenji, v vsem dejanji in nehanji pozná, da veliko vé in dobro vé, in tak je bil Nečásek, kateri je vedno kazal šolski mladini, da blagor le človeku, kateri ima bister um in blago serce. —

In blagor nam! Česar je prvi Sokratov učenec še le želel, mi že imamo. Iz unega sveta, iz nebes prišel je Učenik, kateri nam je postal „pot in resnica in življenje“ (Jan. 14, 6.), da ne hodimo v temi, ampak v luči, in da mir vživajo vsi, kateri so blage volje. In kakor je najpopolnejši vzgled vsem učnikom, tako je tudi edino pravi vzor vsem učencem. Male vzlasti milo kliče k sebi, in kateri jih sedaj v kerščanstvu odvráčujejo od njega, so sami pogani in vzrejajo le nove pogané. Kerščanstvo samo naklanja človeku pravo srečo, ter mu kaže vse olike, vsega napredovanja pravi vzor:

»In Jezus je rastel v starosti in modrosti ter v milosti pri Bógu in pri ljudeh.« Luk. 2, 52.

I.

»Bili ste nam učencem tudi velik dobrotnik. Podpirali ste ubožne učence sami, in vstanovili ste za nje posebej zaklad, iz kterega dobivajo vsako leto mnogotere pomočke.«

Dobrota je sirota, pravi pregovor; ali tudi sirota je velikrat dobrota, in prav storí, kdor dobremu siromaku pomaga iz siromaštva, kajti po

njemu pomaga velikrat narodu ali celo človeštvu. Dostikrat je res, da ubožnost in neumnost ste sestri, da nevednost in nemarnost ste pot do revščine, da „paupertas turpia cogitat“; toda — pomagaj človeku iz ubožnosti in nemarnosti, in pomagal si mu velikrat k pobožnosti in marljivemu delovanju.

Revščine šteti nikdar v sramoto ne smeš siromaku:

Čigar dar je bogastvo, taistega dar je ubožstvo. —

Više ceni krepost kot trud zavoljo bogastva,

Dá ti bogastvo krepost, ne dá ti kreposti bogastvo. —

Zlata krepost pogosto je skrita pod stergano suknjo,

Pa noroglav se nerodnej tudi s škerlatom ogrinja. —

Za uk je Slovenec sploh prebrisane glave, in le srečen, kdor se iz prostega rodu kmečkega podati more v šolo ter povzdigniti k védnosti in premožnosti, da koristi potem sebi in svojim. Toda mnogi mnogi so preubožni, in nikakor ne uterpijo prevelike stanovnine in učnine sedanje. Dobro delo stori, kdor kakemu zmožnemu pa ubožnemu po šeti pomore v boljši stan. Nečásek je to vedil iz lastne skušnje. Pomagal mu je bil najprej starejši duhovni brat Josef, poznej kanonik v Litomicah pomagal v Pragi blagi grof Chotek itd. V Ljubljani, spoznavši med mladino slovensko veliko potrebo, vstanovi toraj že l. 1855 ravnatelj Nečásek s svojimi učitelji za potrebne pa vredne učence gimnazijske založnico ali zakladnico, ktera se je za njegovega ravnateljstva narasla bila nad 1000 gld., in ima letos že blizo 5000 gld. premoženja, da iz njega dobivajo dijaki vsako leto res mnogotere pomočke. Po njegovem delu so si napravili poznej tudi po drugih učiliščih za uboge enake blagajnice; le želéti je, da se po njih podpirajo vseskozi res potrebni pa vredni t. j. blagi mladenčiči.

Kar je bil storil v Ljubljani, to je storil Nečásek koj tudi v Pragi, ter je na gimnaziji Staromeški „staral se jako otec pečlivý a s jinými lidumili zarazil spolek ku podporě nuzných studujících“; vstanovil je pa tudi društvo v podporo vdov in sirot učiteljskih, ter blago deloval do smrti „předseda spolku pro podporování vdov a sirotek po profesorech, a místopředseda spolku pro podporování chudých studujících na školách středních.“ In kar je o blagoslovljanji Nečáskovega spominka očitno spregovoril katehet Neumann o blagem vspehu obeh dobrotnih društev, opominjati se sme vzlasti o prvem za potrebne pa vredne učence tudi Slovencem:

»Vy sami, bratři drazí, svědky jste, jak blahodárné ovoce přináší strom ten a mnohému z Vás samých pomozeno bylo v čas potřeby největší; — a již nyní z mnohých ust, s mnohých srdcí povznášejí se k nebi srdečné vzdechy a vroucí modlitby za šlechetného dobrodince a otce pečlivého: itl.

„Ne dajaj mi ne uboštva ne bogastva, prosi Modri v sv. pismu; podeli mi le, kolikor mi je v živež treba; da kje presit ne bom napeljevan te tajiti, in ne rečem: Kdo je Gospod? ali da po revštini prisiljen ne kradem, in krivo ne prisegam pri imenu svojega Boga.“ Pregovor. 30, 8. 9. — V tem smislu je jako ginljivo a podučljivo blagi Nečásek pred smertjo tolažil svoje, gospó in deco, ter dejal na pr.:

8) „O tebi (gospej) vém, da si zmérna, pridna in varčna (genügsam, fleissig und sparsam); toliko imate, da bote živeli spodobno in čedno (anständig und bescheiden).“

Kolikanj pomenljive besede vzlasti o sedANJI tolikanj „ferfravasti“ dobi, kedar je mnogim vedno le mar, da se jim povekšujejo plače ali dohodki! Mnogi si potem brez potrebe vseskozi povekšujejo tudi stroške in živjanja, ter pozabijo, da spoštena jedinstina je šola učenosti, šola prave kreposti; da marsikteri je ubog pri svojem bogastvu, in marsikteri je bogat pri svojem uboštvu; da napačna nezadovoljnost s poštenim svojim stanom in gerda mermravost je dereč volk, kateri ugonobi vsako čredo, v katero se zažene (Filip Neri)^{*} itd.

Preveč bogastva ne ljubi, pa tudi ga v nemar ne puščaj,
Ker dasiravno prave sreče dati ne more,

Vendar je važna pomoč na potu skozi življenje.

Skerbi, da tó zadovoljin uživaš, kar ti je damo,

Vendar takó, da iskati boljšega nikdar ne jenjaš.

„Ako ti svetuje kdo, obogatéti drugače nego z varčnostjo in delavnostjo, nikar mu ne verjemi, kajti on je strupovar“ (otróvar Giftmischer), modro kaže Franklin. — K zmernemu življenju, pristni delavnosti in pametni varčnosti so toraj nagibovati že mladi, ako hočemo, da dojde nam bolja osoda, in da ne vrača se tresk na tresk!

Kar vredno po pravici je zavida,
Na zadovoljnost se edino zida.

Skerbi, da zadovoljen vživaš, kar ti je dano v stanu gotovem — vendar takó, da iskati boljšega nikdar ne jenjaš. Srečen, kdor časnega premoženja, blaga pozemeljskega ima dokaj, da boljšega — nadzemskega, duhovnega in večnega — išče lahko sebi in drugim. V tem oziru naj oménim, da so med slovanskim narodom od nekđaj duhovni gospodje, sim ter tje tudi kaka blaga grajska gospóda, po deželi opazovali ter podpirovali bistre kmečke dečke, in jim pomagovali v mesto, v šolo, više in više v bolji stan. Sedanji čas se jim je to mnogotero zgrenilo, najbolj po brezvrškem duhu, kateri veje iz nekterih mestnih učilišč, zoperne časih cerkvi in domovini. Vendar pravega domoljuba naj to nikar ne otopí; potreba raste in vpije že po vseh stanovih. Naj nas nikar ne straši gerda, celo črna nehvaležnost. Kdor more kaj dobrega storiti, naj se nikar ne mudi! Ako hočemo pomagati narodu slovenskemu,

kedaj na višo stopinjo, pomagati moramo sedaj posamesnim njegovim sinovom, če so tudi nekteri neskromni in nehvaležni. Pogled v bodočnost in o z i r v n e b o — skerbí in težave olajšal nam bo.

Rad se je spominjal dobrot, ktere je od koga prejel, a skoro nikoli ni spomnil tistih, ktere je komu sam storil, bere se o ranjem rojaku slovenskem; prav takega duhá bil je Nečásek, kteri je dijakom siromakom verno kazal nank:

Povzdiguje prejete dobrote hvaležen: storjene
Pa zmanjšuj, ter pusti, da jih razglašajo drugi.

*

Komur zahvala ni mar,
Temu odteza se dar;
Kdor se pa rad zahvaljuje,
Nove dobrote kupuje.

K.

»Prijazno in pošteno ste se obnašali proti vsim, toraj so Vam tudi radi pošiljali slovenski starši svoje sinove v vodstvo. In Vi ste povzdignili in pomnožili našo gimnazijo, da sloví krog in krog; in kakor ste pomogli k doveršitvi druge, tako ste pomagali k vstanovitvi tretje v ljubi naši domovini, ktera je bila tudi Vam mila in draga.«

Prišedši v Ljubljano neznan vsem, se vé, tudi jaz nisem imel nobenega znanca; kar pride koj perve dni k meni na dom častitljiv gospod in me prijazno pozdravi, češ, ravnatelj si ti, ravnatelj sem jaz; želim, da bi ravnala vse prav v prijaznosti. Bil je J. Novak, ravnatelj semenišča duhovskega. Povedati ne morem, kako je dobro déla ta ljubeznjivost mojemu sercu, in res sva dobra prijatelja si vedno. Tako pripovedoval mi je Nečásek sam. — Tudi sicer med slovensko duhovščino je imel mnogo iskrenih prijateljev. Posebno rada sta se pa imela Nečásek in dr. Vončina. „Nisem še našel doslej človeka, da bi se ga bil mogel tako priserčno okleniti; pri njem nahajam vse svoje misli in želje, kakor jih celé pri svojem bratu ne najdem“ — dejal je Nečásek o dr. Vončinu.

Bodi obraza prijaznega, pametno zmirom govori,
Tako si bodeš lahko pridobival mnogo prijatlov.

Prijazen bil je Nečásek in proti vsem brez razločka, proti gosposkim in kmečkim. Kedar koli sem prišel k njemu, vselej je vstal, in vsakega sprejel je dostojno. Pametno je zmirom govoril in mož - beseda obnašal se povsod pošteno. — „*Wer Nečásek kennen gelernt, konnte ihm seine Hochachtung nicht versagen, die ihm anvertraute Jugend hing aber an*

ihm mit seltener Liebe. Stets mild und edel, streng und pünktlich in Erfüllung seiner Pflichten wusste er sich die Liebe und Achtung Aller zu erwerben“ — je pisala o smerti njegovi „Politik“. — Prav je toraj še pred smertjo tolažil svoje:

9) „Nič ne marajte, saj imamo dobre prijatelje, kateri vam bodo s sovétom na pomoč.“

In res, komaj je Nečásek zatisnil oči, že pride naméstni škof P. Fr. Krejčí sam k zapuščeni vdovi ter se ponudi, da hoče, on s pristojnim duhovskim spremstvom ga pokopati in drugi dan obhajati zanj tudi slovesno sv. mašo — rekši: „Škoda, prav škoda tega poštenjaka (Ehrenmann); poznal sem ga še dečka; bil je tako blag“. —

Prijazno in pošteno se je obnašal Nečásek proti vsem stanovitno, kajti le „vir duplex animo inconstans est in omnibus viis suis“ — pravi sv. pismo (Jak. 1, 8); toraj so slovenski starši radi pošiljali mu svoje sinove v vodstvo. Kakô je pa tudi naglo in čversto za ravnatelja Nečáska rasla naša gimnazija! Sprejel je bil l. 1852 na Ljubljanski gimnaziji v VIII razredih učencev vseh 441, in ker je naslednje leto pričela se bila nova realka z 204 učenci, se je število gimnazijskih l. 1853 znižalo na 421. Ko pa dobro véti začne duh njegov, zasloví tudi gimnazija, in od leta do leta prihaja vanjo več mladine. Po ranjkem knezu Antonu Alojziju pomore, da se v Novomestu (Rudolfovem) šestrazredna doverši na osemrazredno višo gimnazijo; v Ljubljani pa prične že l. 1854 z vštricnimi razredi na spodnji gimnaziji, ker se mu je zdelo neusmiljeno, nadepolno mladino slovensko odvrčevati od srednjih šol, ter po tem takem od viših stanov.

Primérno napredovala je tedaj realka; vendar je čim dalje več mladine prihajalo na gimnazijo, ktera se je do l. 1859 povzdignila bila na štiri paralelke ali vštricne razrede. Kar si je l. 1856 namenil bil Nečásek, sprožil je l. 1859 in dosegel l. 1861, da se je v Kranju ustanovila nižja gimnazija, najprej z dvema, poslej s štirimi razredi; l. 1863 imela je že učencev 172. Tako je pomagal res k doveršitvi druge, pa k vstanovitvi tretje gimnazije na Kranjskem; Ljubljansko višo gimnazijo pa je pomnožil bil dotlej, da je l. 1861 z vnanjimi vred štela dijakov 741, l. 1862 pa 718 poleg toliko družih srednjih učilnic. Ako l. 1874 prva velika gimnazija naša v Ljubljani s tremi vštricnimi razredi šteje dijakov vseh skupaj le 426, Novomeška nadgimnazija v osmih razredih le 112, Kranjska v štirih samo 71 (realka po vsej slavi 370); more li to zvati se napredovanje? Mar je nova Kočevska s svojimi 20—30 dijaki v 2—3 razredih pobrala vse? Bi li derznil si kdo reči, da gimnazija naša sloví toraj krog in krog? —

Kakor v Ljubljani, tako je skerbil i v Pragi, da ne bi treba bilo odvrčati od učenja sposobnih mladenčev slovanskih, naj napravijo se

paralelke, in ravno je iskal prostora za četerti vŕtricni razred na gimnaziji svoji Staromeški, ugonobi si svoje malo terdno zdravje, »a muž ten stal se obŕti povolání svŕho. Smŕle tudy mužame řići, že zasvŕtil život svŕj vědŕ, a že vědŕ jakož i mládeže vlasteneckŕ, ze zdroje toho řerpajíc, život svŕj přinesl za obŕt« (P. Neumann).

Uĕenjaki — „povsod pa nikjer domá“ — so naposled res povsod ptuji pa nikjer domaĕi. Bog je povsod, pa v nebesih domá. Uĕenostniki, ki ľazijo po svetu brez domovine, prŕdajo uĕenost brez znaĕaja. Kakor v vědah — mešajo tudi v drugih reĕeh, in to je silo napáĕno. Tem nasproti bil je Neĕásek vsegdar Ćeh i Slovan, ter je to rad spoznaval tudi javno; na Kranjskem pa je med Slovenci postal i Slovenec, in priljubila se mu je domovina naša tako, da mu je bila vedno mila in draga. Pisal mi je bil to l. 1863 v Ljubljano, in ko smo o tisuĕnici slovanski 18. avgusta v Pragi bili pri njem v gostijah štirje Slovenci (dr. Vonĕina, J. Gnejzda, T. Zupan, i jaz), spregovoril je blagi gospod oĕitno:

»Vedno hvalim Boga, da me je bil na Slovensko poslal. Našel sem ondi toliko prijateljov, vžil toliko dobrega, da tega nikoli pozabil ne bom, in nikdar bi jest iz Ljubljane, iz Kranjske ne bil šel, ko bi meni ne bilo zavoljo moje družine in rodbine. Praga — se vé — je pa le Praga« (Vid. Zg. Danic. l. 1863 str. 224.)

Skoraj enako pisal mi je iz Prage 16. marca l. 1865, kjer o sebi in svojih, pa o dražih prijateljih na Kranjskem pravi: *„Die lebhaften Erinnerungen an das liebe Krain und Laibach sind für uns immer höchst angenehm; allein Feste unserer theuersten, bewährten Freunde begehen wir immer mit gesteigerten Gefühlen der Freude und Dankbarkeit u. s. w.“* — „Zvest prijatelj je moĕna bramba; in kdor ga je našel, našel je zaklad. Z zvestim prijateljom se nič ne meri, teža zlatá in srebrá ni nič vredna proti ceni njegove zvestobe. Zvest prijatelj je zdravilo življenja in neumerljivosti; in kateri se Boga bojŕ, ga najdejo.“ (Sir. 6, 14—16.) — Iz vsega tega je razvidno, da je pobožno res bilo prijateljstvo Neĕáskovo, kajti je raslo ĕim dalje tem bolje, kar poleg Herderja pomenljivo opŕva verli naš Cegnar:

Kakor dopoldanska senca
Je prijateljstvo hudobnih;
Vsako uro se pomanjša.
Pa prijateljstvo pobožnih
Rase kot večerna senca,
Da življenja solnce vgasne.

*

*

*

L.

»Sami Slovan ste čislali tudi slovenski rod in dom; čislali ste slovenščino, učili se je sami in pridobili ste ji spodobno mesto ne le v šoli med družimi nauki, ampak tudi v šolskih letopisih, kjer ste sami jeli popisovati zgodovino naše gimnazije, in pri očitnih šolskih slovesnostih, in nadjamo se, pridobili ste slovenščini to častno mesto stanovitno.«

Tretja zvezdica v življenji Nečáškovem je sijala k slávi demovine slovanske (ku slávě vlasti své). Draga mu je bila i domovina naša. — Kedar sem koj perve dni na Kranjskem pópólnomá neznán šel bil na sprehod proti Savi po cesti Dunajski, češ, tujec sprehajaš se med tujci, pozdravi me stara ženica: Hvaljen bodi Jezús Krístus! — Amen, na veke! jej odgovorim, in prešine me sladka misel: „Čuj, kakor pri tebi domá; saj toraj nisi na tujem“. — Tako pravil mi je Nečásek sam o drugi priliki. Pač res, vsaj Slovan povsod brate, vernie brate ima!

Rodu slovanskega, domá na Visokem pod Kerkonoši, bil je Nečásek vedno Slovan „duhom i telom,“ in prav je kazal P. Neumann: »Tato láska k vlasti milé a nadšení pro slávu její, toť právě ona třetí družka, která jej provázela ustavičně po všech cestách vezdejšího žití jeho.« — Mračna bila je doba in dremal je še narod česki, kedar je z nekterimi vlastimili Nečásek budil že svoje rojake. Na gimnaziji Hebski podučeval je posebej (v hodinách mimořadných) jezik česki, in tedaj že dopisoval v „Příteli mládeže.“ V Ljubljani postal je koj prijatelj pravim narednjakom slovenskim, in ni se bal prihajati v čitalnico k očitnim slovesnostim. Vstopil je v Društvo Zgodovinsko, ter v njem domoljubno deloval z Metelkom vred. Naposled je jel sam popisovati zgodovino gimnazije ljubljanske v njenih sporočilih l. 1859—61, „a spis jeho o dějinách tamějšího gymnasia“ — še zdaj od l. 1862 čaka domoljubne roke znanstvene, da bi jo spletla do dobe sedanje, bridko toži Slovenec l. 1875 št. 2. — Ni kaj lepo to; pa res je!

Čislali ste slovenščino, spoznavajo mu dijaki slovenski, in s čim je dokazoval to Nečásek? S tim, da se je resno sam učil slovenščine, da je prebiral slovenske knjige in časnike, hodil z Metelkom v šolo ter ga nekda j celó sam namestoval v slovenščini. Pasterka je bila še takrat slovenščina po srednjih šolah, in prizadéval si je dokaj, da bi jezik narodov povzdignil se na isto stopinjo s tujimi jeziki. Pripomogel je k temu, da so za posamesne razrede sestavile se lastne Berila slovenske. Znak iz slovenščine — ali celo ni bilo ga treba ali pa je bil brez vsakerega nevgodnega vpliva na glavni red v svedočbi; kolikanj se je trudil, da je priboril mu veljavo z drugimi nauki po vgodni in nevgodni plati vsaj pri Slovencih! Kar se morebiti ne godí nikjer, godilo se je pri

nas. Slovenščina se je slovenskim mladenčem razlagovala po nemški; kolikanj se je boril spet Nečásek, da je z vso svojo veljavo proti profesorjem po nemščini razvajenim priboril jej pravico, da se učencem slovenskim razlagovati sme po slovenski!

Spoznavši našo mladino je skerbel zato, da se jej po domače pojasnujejo potrebne reči, in vzlasti je čutil napako, da se slovenski dijaki v nižjih razredih verstva ne učijo v besedi materni. Pisariti je jel v ta namen in moledvati, in je res primoleđval, da je l. 1861 dopustil se slovenski kerščanski nauk v prvi, in da se je pripravljati jela slovenska obredoslovna knjiga za drugi razred. Tudi v cerkvi bi naši dečki z večim pridom v domači besedi poslušali duhovne govore, in v tem smislu rekel mi je nekđaj Nečásek:

10) „Blago sloviti čem uro, v kateri bom pervikrat slišal v cerkvi besedo božjo oznanovati slovenski šolski mladini v nje maternem jeziku.“

Delal je na to, da se v beli Ljubljani polagoma vstanovi popolnoma slovenska gimnazija. Da priti moramo do tega, to je gotovo; kedaj pa dospemo, kdo to vé?! — V letopisih gimnazijskih je on prvi učence razločevati jel po veri i po narodnosti, in hvalno je omenjal v njih, da je nekterim gimnazijskim učencem Novice pa Danico darovala tiskarna Blaznikova. Novice je sam rad prebiral, in še l. 1865 me je iz Prage poprosil pismeno, ker „měštanská beseda“ nekaj listov ni dobila, naj po dr. J. Bleiweisu vredim to reč, kajti „ne le jaz, mnogi drugi deželjani moji radi berejo Novice,“ pravi v omenjenem dopisu.

Mila je Slovanu vzajemnost slovanska, in potrebno mu je znanje jezikov slovanskih, in prav bi bilo, da bi se izmed njih po naših srednjih šolah učili vsaj poglavitni. Iz tega nagiba je pri visoki vladi prikoledval bil Nečásek privoljenje, da se je na gimnaziji njegovi podučevati jel jezik hrovaško-serbski (t. j. ilirščina; pr. Jahresb. Laib. Gymn. 1861 str. 34), in namerjal je isto izprositi za jezik česki; toda — poslednje se ni dovolilo, prvo pa koj po tem opustilo — javaljne v prid mladini slovenski! Tedaj se je tudi dognalo, da se je v nižjih razredih rabiti smela domovinska knjiga poslovenjena po nemški „Reichs- u. Länderkunde des Kaiserthums Oesterreich“ (Jahresb. 1862 str. 30.). — Prav v tem duhu je neutrudno deloval v Pragi. Bil je ondi „člen společnosti musea království českého, umělecké besedy, měštanské besedy“ i. t. d. — Leta 1863 bili smo z njim Slovenci v besedi meščanski, kamor je zahajal navadno o sredah in sabotah zvečer. Bil je tam slavni Palacký, verli Rieger, čversti Malý z mnogimi iskrenimi mladimi rodoljubi, in na té kažóč reče mi tedaj Nečásek: Glejte, tu je naša bodočnost! Pač dobro sem ga razumel. — Ko sva na Kranjskem še o neki priliki govorila o grozni serditosti glasovitih nemškutarjev, spregovorí mi vedno pomenljivo besedo:

11) „Vse zastonj; neki dan zgernejo se valovi nad njih glavami.“

Po zgodovini narodi prihajajo ter odhajajo; versta prihaja sedaj Slovanom, in kedar si vzmagajo v vedah in umetnijah, pride jim v istini, kazal je Nečásek. V ta namen treba je učiti se ter pridno delati. Zakon nature je tak, da iz malega raste veliko; toraj

Marno pogledjte potém na polje slovenskega djanja,
Mnogo ledine je še, mnogo je križema rok.
Ganite jih, otrébite mah domovini do jedra,
Duhe zaróтите v beg dvombe, nemarnosti, tmin,
Dvignite serčno zaklad slovenskega dlana in uma.

Pridobili ste slovenščini spodobno mesto ne le v šoli med drugimi nauki, ampak tudi v šolskih letopisih, in pri očitnih šolskih slovesnostih. — „Razveselilo nas je, da smo pervikrat v programu naše gimnazije našli znamenje žive še slovenščine v izvrstnem sestavku, ki ga je spisal g. prof. Marn pod naslovom: Slovanskega cerkvenega jezika pravo ime, prvotna domovina in razmera proti sedanjim slovanskim jezikom, pravijo Novice l. 1860 št. 33; in tisto leto se je za Nečáska pri očitni slovesnosti o razdeljevanji šolskih daril v mestnem strelišču glasil prvi slovenski govor, ki ga je zložil in govoril A. Umek Okiški, in ki je ponatisnjen v ta spomin v Vencu (str. 26—28), ki so ga l. 1862 Nečásku poklonili bili učenci gimnazijski. Tako je bilo tudi naslednje leto 1861, kedar po zgledu gimnazijskega prinese i niže realke Ljubljanske program prvi slovenski spis A. Lesarjev: „Glasoslovje slovenskega jezika“, kteremu je bil pa vvod že odstrizen. Novice l. 35 stran 286 pripovedujejo to, ter pravijo ondi: „Ne vemo, zakaj je vodja realke — g. Schnedar — pridnim učencom letos iz pratike izbrisal najveselejši dan, da ni po stari navadi bila delitev premij slovesna kakor v gimnazii, čeravno je mestni odbor to zahteval.“ —

Kolike pomembe in kolikega vspeha je bila ta očitna prikazen, ktero je po šolskih letopisih in javnih slovesnostih vzbudil bil Nečásek, posname se nekoliko iz dotičnega sporočila v Novicah l. 1862 str. 269 kjer se bere na pr.: „Triesterčni“ dopisnik sicer potem, kar je pri očitni delitvi gimnazijskih daril vidil in slišal, solze pretaka ter tako piše, kakor da bi že kljenkalo „nemški“ ljubljanski gimnazii; in zakaj? — zato ker je Slovenec z izvrstnim slovenskim govorom nemški in latinski govor tako „in den Hintergrund“ potisnil, da ju skor še slišati ni bilo. Slovenščina ni več tisto okorno dete, kakor ga si nekteri nevedni ljudje mislijo ali za česar ga delajo protivniki naši, — krepek mladenec je, ki ga, kamor le pride, sprejemajo s zasluženjo slavo. Ko so nemški in latinski govor izdelovali profesorji, ni bilo tega treba pri slovenskem: učenec sam

ga je naredil in govoril — čeravno je slovenščini po vsi gimnazii bilo le po dvoje pohlevnih ur na teden dovoljenih. Namesto tedaj, da bi „Triesterčani“ dopisnik solze pretakal, bi se, ako je pošten mož, še le veseliti mogel, da se domači naš jezik tako vrlo obnaša iz lastne moči!“ — K r i n i v o d a.

Pač res, vsak pošten mož se je mogel veseliti živega napredovanja, katero je po tej poti dobivala tedaj slovenščina. Gimnazijo je posnemala realka, in tako so delati jele niže in perve šole po slovenskih pokrajinah ter o koncu šolskega leta po lastnih izveštjih ali sporočilih priobčevati sim ter tje prav krasne in raznoverstne spise. Da je to sedaj skoro popolnoma pojenjalo, mora pač obžalovati vsak poštenjak.

Nadjamo se, pridobili ste slovenščini to častno mesto stanovitno — pisali so l. 1862 Nečásku slovenski učenci; ali — žalibože! — ni se ohranila jim lepa nada. L. 1866 glasil se je konec šolskega leta slovenski govor tudi na gimnaziji naši poslednjikrat, in že ne več slovesno na strelišču, ampak le v šoli; in l. 1870 so po zgledu ljudskih šol tudi v srednjih učencem ustavili darila, nasproti pa učiteljem vzviševati jeli plačila. — Da se slovenščini omenjeno častno mesto pridobi stanovitno, skerbeti bode toraj Slovencem samim, kakor opominja hrabri pesnik:

Svetu pokazite lik domače navade in misli,
Biti slovenske kervi bodi Slovencu ponos.
Spomnite se imenitosti del pokojnih očetov,
Cenite vrednosti scer roda sedanjega tud;
Kdor zaničuje se sam, podlaga je tujčevi peti.

K o s e s k i.

M.

»Čast in slava Vam bodi! Ker Vam pa drugega v hvalo dati ne moremo, smo v Venec nabrali nekoliko cvetic; blagovolite jih sprejeti v znamenje naše serčne hvaležnosti in resničnega spoštovanja do Vas, preblagi Gospod! Nabrane so na vertu, ki ste ga Vi skoraj deset let tako skerbno obdelovali. Spomladanske so. Pognale so iz mladih serc, in v spomin na belo Ljubljano in na slovensko mladost jih pri vašem odhodu v zlato Prago poklonimo Vam hvaležni učenci ljubljanske gimnazije«.

Slava je čast najviše pomembe, poje Koseski. Častili in preslavljali so šolski mladenči ravnatelja svojega ter v znamenje serčne hvaležnosti in resničnega spoštovanja so za slovo poklonili mu nekoliko v Venec nabranih cvetic. Cvetice te so pesmice, které so v kratkem času zložili bili dijaki gimnazijski sami od VIII. do II. šole, in sicer najprej v imenu svojih součencev „Slovo“ za 8. razred A. Umek, za 7. J. Trobec,

za 6. Fr. Tomšič, za 5. Fr. Marn, za 4. Lud. Tomšič in za 3. Fr. Levec. Tem se pridejane še nekatere druge, n. pr.: „Slovenfi“ zložil Fr. Levec; „Deček in metuljček“ pa „Lipa“ zl. Lud. Tomšič; Sonet „O mili dom“ pa „Spomin“ o mladosti Jan. Zupan; „Nevihča“ J. Trobec; „Spev (kteremu je napev zložil Ant. Nedvéd), Domovini, Zvon sile, Govor konec šolskega leta 1860, Zlata Praga in bela Ljubljana, Pričujočim Pesmicam“, v katerih dijak A. U. Okiški, drugim tedaj voditelj, kaže svetn, kako naj se presojuje te spomladanske cvetice t. j. mladostne dijaške poskušnje v pesništvu slovenském:

Z Bogom, srečno, hčerke njezne!	Serc iz mladih ste pognale
Koder bodete hodile,	V naglici; tedaj recite:
Bote dragi svet učila,	Dragi bratje, pōterpite,
Da so serca nam hvaležne.	Veče bomo tud bolj zale,

Z Bogom, srečno, hčerke njezne,
Radostne povsod hodite,
In Slovence podučite,
Da so serca nam hvaležne!

Verli učenci gimnazijski so preljubljenemu voditelju za slovó bili napravili tudi slovesno večernico s svečavo in s petjem, in tako počastili ga javno pred svetom, s tem pa počastili i sebe. „Šolska mladost je s tem kaj lepo spričala, pravi Danica l. 1862 str. 54, da vé dobro razločiti, kdo je spoštovanja in ljubezni vreden, in postavila je s tem naj lepši spominek ne le svojemu dosedanjemu vodju, ampak tudi sama sebi“. Bil sem oni slovesni večer pri njem v hiši Medijatovi, kjer je vseh deset let visoko stanoval kakor poslej v Pragi poleg širne Veltave, in dobro vém, kako je bil ginjen, kedar je ugledal pod oknom živo mladino gimnazijsko, vidil svečavo, slišal vbrano petje; ko mu prinesó med tem trije „Venec“ krasno vezan v več knjižicah ter se poslovijo v nekterih besedah; kako je ves v solzah z okna blagoslovil mladino in spregovoril častne besede, ktere mi je pismeno 25. febr., ustmeno pa 18. avg. l. 1863 (Danic. str. 240.) prav tako ponovil cesarjev rojstni dan v Pragi:

12) „Slovenska šolska mladina je pridna in zmožna; Bog jo ohrani, Bog jo blagoslovi!“

Da bi res, kakor je zmožna, bila vselej tudi pridna! I te verstice niso pisane, da bi se po njih ponašala s svojimi zmožnostmi, marveč da bi gojila jih vedno marljivo v duhu Nečaskovem, kar bi gotovo ne bilo brez blagoslova Božjega.

Kakor slovenska — je iskreno ljubila in spoštovala ravnatelja svojega Nečaska i mladina česka. Povedano je že bilo, da je šolska mladina gimnazije Staromeške, dokler je nevarno obolel nje reditelj ležal na smertni postelji, skupno molila za njegovo ohranjenje. Jako ginljivo

pa je bilo njeno obnašanje o smerti in o pogrebu, pa tudi pozneje po smerti njegovi. Mertvaški voz, s cipresnim in drugimi venci opét, je peljalo sicer tri pare konj, truplo pa so v sreberno okrašeni trugi, svež venec s trakom v bojah slovanskih na njej, nosili gimnazijalci sami; nad sto jih je svetilo po obeh straneh; drugi učenci vseh treh gimnazij — Staro- in Novomeške ter Malostranske — z učitelji vred so na bregu Františkovem stali v verstah (Cf. Politik 1866). Kakor v Pragi — smo 29. nov. imeli tudi v Ljubljani za ranj- kim Nečáskom slovesno sv. mašo, katero so v stolni cerkvi vpríčo bogo- slovcev, dijakov in profesorjev gimnazijskih in mnozih častiteljev njegovih služili tedanji stolni dekan J. Zl. Pogačar, ranjkemu ravnateljju vedno prijatelj. (Vid. Jahresb. Obergymn. Laib. 1867 S. 26.)

Koj o smerti je prišla (nákladem akadem. gymn. starom.) na svetlo pesem „Památce velezasloužilého pána p. J. Nečáska“, zložil Julius Nejedlý, v kateri se lepo opéva, da je ranjki preblagi reditelj gorel in žertvoval se za vse, kar vódi k Bogu in pravi védi, kar služi domovini in sinom njenim na slavo, da je zgorel kakor zgorí in se žer- tvuje sveča, da ga je Bog posebno miloval, ker ga je na sklonku živ- ljenja pripeljal bil domú v Prago, da se je ločil po telesu, nikar po duhu itd. — Kaj so še vse storili verli česki učenci? — „Svému zvěčnélému řediteli postavili vděční žáci“ na grobišču Malostranskem sprelep spo- minek, ki so ga o raznih prilikah krasili z venci v slovanskih barvah, dali blagosloviti in na svoje stroške po svetlopisu posneti ali fotografovati. Blagoslovljenje so imeli slovesno 26. maja 1867. Tedaj je očitno na grobu nepozabljivemu ranjkemu na slavo govoril katehet P. A dalbert Neumann tako, da so plakali hvaležni dijaci in je sam prežaljen ne- koliko celo premolknil. Govoril je po pomenljivi pesmici, ktera je vpisana na spominku in se bere tako-le:

Hrob tento kryje srdce vřelé,
to srdce otce, učitele.
Nuž dřímej po svém namáhání,
Ty srdce, které v nadšení
to všechno svoje vroucí plání
jen šlechetnému snažení
ku slávě Pána všemocného,
ku slávě vědy, vlasti své
Jsi v obět dalo. Nechť i Tvého
tělí ducha schrána v hrobu zde,
duch Tvůj dál žíti bude s nami
než shledáme se nad hvězdami.

Marsikaj bi o preblagem Nečásku še lahko popisal, kako mirno pa veselo je živel domá, srečen in zadovoljen v svoji preljubi rodovini; kako je rad dobrote delil potrebnim in pridnim učencem, pomagal in světoval

poštenim učiteljem; kako je pospeševal vero in vedo itd.; vendar naj o koncu povém le še, da v resnici dejanjsko mu je bilo staro in slavno naše geslo: „Vse za vero, dom, cesarja“. — Kako je živo strinjal pravo vernost in učenost s pravim domoljubjem in hvaležno vdanostjo do cesarja, pokazal je dostojno l. 1856 v Spomenici (Fest-Album), ktero je s svojim gimnazijskim učiteljstvom 18. novembra v Ljubljani poklonil bil presvetlemu cesarju in cesarici. V krasni odi latinski čestita na čelu ravnatelj sam vladarju, ktera naj še ponatisne v omenjeno spričevanje tudi tu.

Ad

**IMPERATOREM AUGUSTISSIMUM
FRANCISCUM JOSEPHUM I.**

Aemona gaude! dulcia profuant
Amore plenis carmina cordibus!
Franciscus en Josephus intrat
Carniolam venerandus urbem.

Te grande nomen! Te Moderator et
Auguste Caesar, commoda in Austriae
Quem sustinendis fata rebus
Imperii statuere culmen,

Heroa fortem des referam modis
Gratus canoris; ardet amor Tui,
Rumorque certat fervidus Te
Per memores celebrare fastos.

Gravissima inter munia gloriam
Paras perennem fortiter hostibus
Instans et artes pacis almae
Protegis atque foves benignus.

Fides renidet clarius, exserens
Coolestem amorem foederibus novis;
Concorde gentes mente anhelant
Viribus adsiduus salutem.

Planare montes saxaque devia,
Mandasque ferro magnificas vias
Fundare, molirique classem,
Perque vaporem agitare moles.

Jam sume grates Carniolis favens,
Dilecte Caesar! Dux vigil omnibus,
Scientiarum cultor acer,
Prospiciens docili juventae,

Sincera vultu vota hilari excipe:
 Vivas beatus Nestoris in dies,
 Quotque in mari existunt arenae,
 Tot Tibi gaudia sint, precamur.

J. Nečásek.

N.

»Po potih modro vodil vedotnanskih
 Sinove dveh si národov slovanskih.«

Venec spomladanskih cvetic so poklonili o slovesu preljubemu svojemu ravnatelju dijaki slovenski v spomin, da so serca jim hvaležne. — Pa tudi profesorji so raznotero posamesno in skupaj Nečásku razodevali tedaj svoje spoštovanje in ljubezen svojo.

Kakor katehet više gimnazije Staromeške v Pragi — tako je poslavil Nečáska tudi veroučitelj više gimnazije v Ljubljani dr. Janez Gogala. Bil je II. predpepelnično nedeljo l. 1862 v križanski cerkvi, kjer viša gimnazija obhaja prazniško službo božjo, da proti koncu nedeljskega govora po nemški s prižnice nenadoma spregovori tole: „In k sklepu ne morem, da ne bi oménil zadéve, ktera nas vse navdaja z žalostjo. Mi vémo in bridko čutimo vsi, da imamo danes našega ljubljeneega in prečastitega gospoda ravnatelja pri nedeljski službi božji zadnjikrat v naši sredi. Ljubi mladenči, nočem vas k serčni hvaležnosti še le vnemati, vsaj ste vsi pod tim ljubeznjivim in očetovskim vodstvom dospéli svojo dosedanje oliko, vémtoraj in sem terdno prepričan, da ga ni med nami nobenega, v čegar sercu ne bi že plamtéli mogočni občutki ljubezni in hvaležnosti; pač pa sem si namenil vaše občutke očistiti in posvetiti in na kviško obrniti. Tu vzlasti pred prestolom resničnega in bistveno pričujočega Gospoda naj se razlijejo naše serca, tu naj se naše molitve vzdigajo k Njemu, kateri edin poverniti more take zasluge. — Toda ne samo danes bedi hvaležno naše serce; za Vami, Preljubljeni! za Vami pojdejo naše želje in prošnje za blagoslov ter za stanovitno srečo v Vašo milo domovino, in dasi daleč od nas, bode spomin vendar stanovit, kajti dolgo dolgo bodo nove cvetove poganjali sadovi, ktere je vzbudila Vaša neutrudna delavnost, Vaša ljubezen in skerblijivost. Naj zato nebeški Oče obilo deli blagoslov svoj Vam in Vašim vedno.“ Amen. — Te očitno spregovorjene besede so prevzele pričujoče vse, presunile vzlasti Nečáska, da je poslej ponižen, kakor je vedno bil, očitno spregovoril besedo:

13) „Tolike pozornosti jaz nisem zaslužil.“

Hvalno prehalno je tudi spričevanje, ktero mu je dal naslednik njegov v ravnateljstvu gimnazije Ljubljanske dr. Henrik Mitteis, in ktero se bere v „Jahresb. Obergymn. Laibach. 1862“ str. 31 na pr.: „*Einen empfindlichen Verlust erlitt die Lehranstalt durch die mit allerhöchster*

Entschliessung Seiner Majestät des Kaisers vom 10. Dec. 1861 ausgesprochene Uebersetzung ihres hochgeehrten Directors Johann Nečásek in gleicher Eigenschaft an das Prager Altstädter Gymnasium. Das hiesige Gymnasium hatte sich seit dem 22. October 1852 seiner liebevollen, milden Leitung erfreut, und die ansehnliche Vermehrung der Lehrmittel, die Erweiterung der Lehranstalt durch vier Parallelcurse, die Gründung des Unterstützungsfondes für arme Gymnasialschüler, die Renovirung des botanischen Gartens, die Wiedereinführung des Turn-Unterrichtes, die unter seiner Leitung erfolgte Einführung eines Lehrcurses über Stenographie, die leider nicht ganz vollendete Bearbeitung einer Geschichte dieses Gymnasiums etc. sichern ihm eine ebenso ehrenvolle Stelle unter den um diese Anstalt hochverdienten Männern, als ihm sein wahrhaft humanes Wirken in den Herzen seiner Schüler und des ganzen Lehrkörpers eine bleibende Erinnerung gegründet hat. — Er schied am 28. Febr. l. J. von dieser Lehranstalt; der Lehrkörper bezeugte ihm seine Hochachtung durch Ueberreichung einer kalligraphisch ausgestatteten Adresse, und die Schüler durch Darbringung eines grossen Fackelzuges und eines Bändchens durchwegs von Schülern der verschiedenen Classen verfassten Abschiedsgedichte in slovenischer Sprache.“

Spoménica, ktero smo o slovesu mu poklonili bili učitelji gimnazijski, kazala je na čelu umetno slikano hišo Medijatovo, v kateri je stanoval ves čas v Ljubljani, in poslopje šolsko, v katerem je v omenjeni dobi deloval tako vspešno. Po glediščih in plesiščih, strelarnah in kavarnah, celo po gostilnah nikdar ni hodil brez posebnega razloga. O domačih gódojih in šolskih slovesnostih čestital mu je navadno učiteljstvu na čelu klasično vzobraženi starosta profesor Peter Petruzzi. Da je starosta čestitajoč vselej trepetal, ravnatelj pa odgovarjal vselej pokojno, tega nisem mogel razumeti tedaj, a sedaj — razumém. Tudi spomenico je bil sostavil starosta, ktero smo pa poterdili še le po vzajemni presodbi in nekoliki premembi. Kolike pomembe mora toraj biti, da so jo podpisali tedanji profesorji vsi, celo oni, kateri se z Nečáskom niso vjemali bodisi v duhu cerkvenem ali verstvenem, bodisi v duhu narodnem slovanskem! Iz vzroka v prvem razstavku o zaljubljenem preslavljanji povedanega ter sedanjim in prihodnjim šolskim voditeljem v razgledovanje ponatisne naj se ta sloveča spomenica v besedi in veljavi izvirni. Glasi se:

Seiner Wohlgeboren
DEM K. K. GYMNASIAL-DIREKTOR
Herrn

JOHANN NEČASEK

bei seiner Uebersetzung nach Prag.

Der Lehrkörper des Laibacher Gymnasiums.

Nach zehnjähriger, unermüdlicher Waltung scheiden Euer Wohlgeboren von einer Lehranstalt, welche durch Anwuchs von Schülern vergrössert, durch geeignete Lehrer und Lehrmittel gekräftigt, eine ehrenvolle Stellung unter Oesterreichs Gymnasien einnimmt; von einer Stadt, welche an Euer Wohlgeboren den gewandten Schulmann, den charakterfesten Bürger, den tadellosen Staatsdiener ehret; von einem Lande, welches an Euer Wohlgeboren das ermunternde Beispiel humaner Gesittung, amtlicher Gewissenhaftigkeit und häuslicher Tugend erhalten und stets bewahren wird.

Euer Wohlgeboren scheiden von uns mit dem Bewusstsein, Vieler Wohl begründet und Niemandes Gefühl gekränkt zu haben, mit dem fruchtbaren Schatz vieljähriger Erfahrungen und mit der Gewissheit, dass Sie in dem neuen Ihrer Thätigkeit angewiesenen Wirkungskreis, auf dem heimatlichen Boden am Prager akademischen Gymnasium dem Lehrkörper und der Schuljugend in den mehrfachen Verhältnissen des Lebens vorleuchten und auch dort Achtung und Liebe ernten werden. Der Lehrkörper dieser Anstalt, der gegen seinen Vorstand nicht bloss schuldige Achtung sondern auch aufrichtige Liebe hegte, freuet sich einerseits über die Erfüllung Ihres Wunsches und Ihre hoffnungsreiche Zukunft; andererseits aber muss er mit Bedauern die Lücke betrachten, die Euer Wohlgeboren scheidend zurücklassen.

So trennen wir uns denn mit wehmutsvoller Liebe, indem wir dem Unvergesslichen dauernden Segen vom Himmel erflehen und das unvergilgbare Andenken bewahren, welches in dem sich stets verjüngenden Lehrkörper vererbt werden, Ihren theuern Namen mit Liebe aussprechen und auf ihre Werke mit Dank weisen soll.

Laibach am 28. Februar 1862.

Da to, kar se je godilo v Ljubljani o slovesu Nečáskovem, ni bilo kako prazno skazovanje ali kako nerodno prisiljeno in pretirano narodno ponašanje, spričuje naj svetu vsemu i ta-le spomenčica moja, ktera naj v dokaz, da so slovenskim učencem serca bile res hvaležne, prizame si na koncu tudi njihovo spomenico o smerti njegovi, in po Novicah 1866 l. 50 str. 410 glasi še takole:

Svojemu preserčno ljubljenemu nekdanjemu ravnatelju,
visokočestitemu gospodu

JANEZU NEČASEKU

umrlemu 26. nov. v Pragi,

ljubljski gimnazijalci.

Če kdaj, ob dobi so zares sedajni,
Ko mrak nesvésti, bojev hrum pretí,
Potrebni svétu móževi značajni,
Čujejo glas pravice in vesti,
Ki v noči dvomov, zmót so zor sijajni,
Na šumnem morju sidro mladeži,
Ki na obzorju duha z visočine
Obsévajo temóte domovine.

In ták, o vodja nam nepozabljivi!
Modrice sinom tudi Ti si bil, —
V dobroti blagi, v kári zanašljivi
Po očevo mladino si gojíl;
Državo, narod si v ljubezni živi —
Poklicu vdan — podpiral in častil;
Po potih modro vodil vedoznanskih
Sinove dveh si národov slovanskih.

Ak druge boj kedáj bo siloviti
Še v pózni zgodovini iménoval,
Jih zelen lovor krog glavé oviti
Pred vnuki našimi preslavljeval:
Značaj pa Tebe moški, plemeniti
Še više bode povelíčeval
In v blagru rodovitno Tvoje djanje
Svetilo bo brez pége se najmanje.

Zató pa s Čehi bratje njih Slovenci
Prebridko zgubo objokujemo,
In mi, ki bili Tvoji smo učenci,
Spominico darujemo le-tó.
O naj se blagovoljno sklène z venci,
Ki jih na rani grob pokládajo
Država, národ in pa rodovina,
Še venec naš — hvaležnega spomina!

II.

Anton Umek Okiški.

Blazemu prijatelju.

Učeniku hvalo peva
Moja struna v spomin dneva....
Evo, naj doni vodniku v slavo,
Ki pokazal zvezdo mi je pravo
U poezijo nebeško zdravo!

Kak srce se veselilo,
Kolko rajskih čutov vžilo,
Ko sva segla prvič si v roké!
Duša na Te me vezala,
Žalost v hipu je prestala,
Obmolknilo ginjeno srce.

Navdajála me je želja,
Da Te kakor prijatelja
Bi pritisnil mirno na srce;
Ker za blagor domovine
Želje Tvoje so edine,
Kar i moje vedne so želje.

Pa dočakal sem veselja,
Spolnjena je bila želja,
Pripeljala naju je ljubezen skup.
Ti podal si meni roko,
Ti povzdignil si visoko
V prsih mojih zaneteni zgodnji up!

Vse besede zlate Tvoje
Bile so zdravilo moje,
Pokazale mi so trdno pot;
Kjer se luč je zasvetila,
Ki me vedno bo vodila,
Varvala mladostnih prvih zmot.

Srce v prsih je sklenilo,
Da Te vedno bo ljubilo,
Da spominja Tebe se zvesto,
I da hladna le mogila
Zvezo blage bo ločila,
Ko trohnelo v zemlji bo teló.

Torbica, l. 1873.

Franjo Ser. Levec.

Anton Umek Okiški.

Vse za vero in domovino.

A.

»Dokler si nježen otrok, té željno poslušaj nauke,
Naj ne pomni jih duh sam, tudi odkrivaj jih z deli. —
Naj pred časti Bogá ter stariše čislaj in one,
Ktere ti dala namesto je starišev sama narava.«

M. A. Muret.

Kedar sem l. 1857/8 vstopivši v gimnazijo Ljubljansko za učitelja ob delavnikih v stolni, ob nedeljah in praznicih navadno v nunski cerkvi imel gimnazijsko službo božjo, stregel mi je večkrat k sv. maši četertošolec, kateri se mi je koj s svojim mirnim pa duhovitim vedenjem pri-ljubil stanovitno. Mladeneč ta je bil ranjki Anton Umek Okiški.

Rodil se je v soseski sv. Ane na Okiču — od tod Okiški — v duhovniji Boštanjski (Savenstein) na dolenjem Kranjskem 12. junija 1838. Oče Janez, mati Jera, stanú kmečkega, sta oba pošteno vzrejevala otroke svoje, in vzlasti pobožna mati je ljubega Antona z besedo in dejanjem navduševala za vse, kar je dobro, pravo in lepo. Željno je nježni otrok poslušal njene nauke, in ni jih pomnil duh sam, temuč kazal jih je tudi v delih. V domači šoli Boštanjski bil je vsem v vzgled in spodbudo. Verli duhovni pomočnik Stanislav Šranec, spoznavši bistrega duha, jame budit mladega Antona za verno slovensko reč, in vidilo se mu je, da ga vsakdanje opravila kmečke ne veselijo. Blagejši duh podobe više ljubi, in sam začne prositi, naj ga pošljejo v Ljubljano v više šole. Nepremožni roditelji se strašijo velicih stroškov, ali pomaga jim dobri žup-nik Boštanjski, Ignacij Kutnar, priporočivši zmožnega učenca prijatelju Jan. Šlakarju, šolskemu voditelju, kateri je nekaj sam nekaj po drugih podpiral ga toliko, da je Umek učil se lahko, in v srednjih šolah že je hvaležen sim ter tje podpirati jel celó svoje domače.

Na gimnaziji Ljubljanski prikaže se Anton Umek v šolskem letniku v prvem razredu l. 1855 na I. mestu, na katerem se nahaja l. 1862 tudi v poslednjem ali osmem razredu. Le enkrat je bil na II., dvakrat na III., sicer pa vedno na I. mestu med mnogimi součenci, ki so ga sploh ljubili. V petem razredu bil sem mu jaz učitelj verstva, in v osmem

Umek.

učitelj slovenstva. Bil je tudi on med učenci, kateri so pod ljubeznjivim in očetovskim vodstvom blagega ravnatelja J. Nečáška dospeli svojo gimnazijsko oliko, in koj za tém je l. 1862 po izverstno opravljeni zrelostni preskušnji poslovil se od Ljubljane tudi Umek.

Najprej časti Boga. To je véрно spolnoval Umek na gimnaziji vse leta. Pobožno se je obnašal in prosto, brez himbe, vsem v spodbudo in vedno enako, celó v viših razredih. — Čislaj stariše. Spoštoval in ljubil je očeta in mater priserčno, kakor tudi brate in sestro. Čital sem nekoliko pisem njegovih, v katerih se ljubo razodéva njegova resnična vdanost do vseh domačih. — Čislaj njihove namestnike. Tudi to je dostojno izverševal celo po dokončanih šolah, in hvaležno spoštoval učenike in dobrotnike nekdanje. I njega so čislali učitelji, čim bolj so ga poznali.

Bilo je še na gimnaziji, da ga nekda vprašam jaz, kamo se misli podati po doveršenih srednjih šolah. V bogoslovje ali pa v modroslovje, mi priprosto odgovori; določil doslej še nisem. Znamenito je v tem oziru pisanje, ktero je sedmošolec domačim poslal 20. rožnika 1861 iz Ljubljane:

Preljubeznivi moji!

Neizrekljivo me je razveselilo pismo, in vse drugo, kar ste mi poslali z vošilom vred kot darilo za god, ki sem ga ravno danes teden obhajal. Zares v serce me razveseli, kolikorkrat se spomnim (in to se zgodi veliko-velikokrat) na svoj rojstni kraj, na svoj tihi mirni dom na Okiču. Kaj bi pa tudi ne. Tam sem preživel perve leta svoje mladosti v jasni zadovoljnosti; na lipovških in slemenških pašnikih sem bil veliko bolj srečen, kakor zdaj, ko po ljubljanskih gradovih „ongavim“. — Upam pa, da tudi zdaj nisem nesrečen in nezadovoljin ne; ampak veliko več, Bogú in Vam, moji dobri skerbni starši! moram biti hvaležen, da sem jo tako daleč pririnin. Kaj bi pa tudi ne bil hvaležen? Saj ni, da bi človek zmiraj otrok in pastir ostal.

Pa ne samo spomin na nekdanje čase me tolikrat privabi domú, ampak veliko več še to, da kar mi je nar ljubšega na zemlji, tamkaj prebiva. Tam namreč ste, hvala Bogú, oče in mati živi, in kolikor toliko še zdravi. Od Vas mi je došla za Bogom nar večí pomoč, posebno v telesnih zadevah; pa tudi v dušnih rečéh matrne besede, ki se v mladosti v mehko serce vsadijo, več zdajo, kot marsiktere debele učene bukve, ako jih človek pozneje prebere in prebira. Tedaj za blage in zveličavne nauke svete vére moram posebno Vam, predraga moja mati! čez vse hvaležen biti in tudi sem.

Ostal mi bô celo življenje, naj me že pripelje pot na desno ali na levo, ta zaklad, ki ste ga domá zastavili, in ki se je pozneje po mnogem učenji se vé da mnogo narastel in razkošatil, kar vednost zadene. Rekel sem:

naj me pripelje pot na desno ali na levo — saj veste, kaj čem s tem reči. — Mladenčem, meni enakim, so odperte mnoge pota, tedaj je tudi meni več vrat odprtih; jest se ne branim nobenih, in tudi čez nobene ne silim; kar bo, to bo; saj to pa sami veste, da posebno take reči se morajo premisliti do zrelega. Sicer bi pa tukaj še eno rad sprožil, ker sem ravno pri tem. Škrici so kmečkim ljudem tern v pēti, pa zakaj? Zato ker so velikokrat kmete goljufali, preganjali, zatirali, odirali, jih zaničevali, in se obnašali proti njim, kakor bi bile gosposke riti bogovi, kmečka priprostost pa jim je bila zaveržen angel. To so posebno delali tako imenovani „pijontarji“. Od tod izhaja, da vsak gosposk človek, ki ni duhovoh, je „preklet škric in odertnik“. Ali silo napčna misel bi bila, ako ima kdo vse neduhovske gosposke ljudi za take. Ali to ni tako. Med mnogo nepoštenimi je veliko poštenih deželskih gospodov, kakor tudi med duhovščino, Bog se smili, ni vse zlató, kar se svēti; pa od tega je nar bolje, da molčimo. — Po pameti in pa po sveti véri, po glasu svoje vesti, mora človek ravnati in je prav, naj že hodi po tej ali po uni poti. Jaz še nisem ne tega ne unega sklenil, zato sem prav radoveden, kaj bo iz mene. Ker pa dolgost življenja ni v naši oblasti, se samo po sebi vé, da, kakor vsak, moram tudi jest povsod in vselej svojim besedam pristavljati, ali sáj misliti: „če bom živel“. — Sicer bo pa že Bog dal, da se bo vse dobro izšlo.

Kar me tudi domú vabi, v mislih in v resnici, so moji brati: Janez . . Martinče . . Cene . . , je moja sestra Mica . . ; mika me visoki jasni Okič, prijazna vsa soseska in daljni pogled na vse strani . . . Z Bogom! Vas vse lepo priserčno pozdravljam ves

Vaš

Tone Umek.

Starši in mnogi prijatelji so res želeli, naj Anton bode duhovnik, toda župnik Boštjanski Kutnar potolaži očeta in mater, da mu pustita na voljo, in ker so podpirali ga nekteri dobrotniki in grajščak Ludv. vitez Gutmansthal, podá se l. 1862 na vseučilišče Dunajsko. Po prime se jezikoslovja ter marljivo pripravlja za učiteljstvo. L. 1866 pride po nasvetu blagega A. Janežiča v Celovec, kjer na gimnaziji podučuje poleg gerščine ali latinščine in nemščine vzlasti slovenščino ter vreduje Besednika. V kratkem si pridobi občno spoštovanje, pri mladini ljubeznjivo vdanost. Zaroči se z gospico Franciško Rabičovo, toda le za malo časa, kajti z l. 1871 jame bolehati in že 15. julija, zapustivši mlado vdo vo in hčerko Bertico, umre lepo previden in vdan v osodo Božjo. Pokopan je na grobišču sv. Ruperta v Celovcu, kakor je sam želel, poleg dragega prijatelja svojega Ant. Janežiča.

Bil mi je ranjki učenec in priljubil se mi je tako, da tudi o njem, kakor o ravnateljju Nečásku ne gine, marveč — kdo vé zakaj — čim dalje tim bolje vedno mi ko trombe glas, ko zvon doní — od verlega

moža spomin. — Redki so, kateri bi čedni pa bistri po sedanjih šolah napredovali brez graje stanovitni do konca, ozirajoči se na zvezdo prave modrosti. Nekteri vendar imajo milosti nebeške v obilnejši meri, in blagor jim, ako jih zvesto obračajo vedno Bogu na čast, sebi in drugim v prid.

Gorjé mladini brez blagih vzorov. „Nichts wichtiger für die Jugend, als wenn sie Ideale hat und daran glaubt; eine bloss realistisch gesinnte Jugend ist verloren“ (J. Fr. Böhmer). Anton Umek si je že v nježni mladosti vbral bil vzor, kateremu je žertvoval se Okiški na slovstvenem polji slovenskem verno v vsem svojem dejanji in nehanji, in se ga tudi po doveršenih viših šolah ni sramoval, napisavši na lastno sliko geslo svoje:

„Vše za vero in domovino.“

B.

»Po nizkih potih solnce se vozilo,
Raztrésala je pomlad prvi cvet,
Ko pesnikovo serce nas rodilo,
In derzno smo prijádrale na svet.«

Gorjé mladini brez blagih vzorov; trikrat gorjé z neblagimi ali zanikarnimi! — Čut o dobrem, pravem in lepem je vsadil človeku že stvarnik; treba je, da ga v otroku vzbudijo in potem skerbeno gojijo oni, ktere mu je sam Bog dal za svoje namestnike. — Blagor mladenču, kateri se v vinogradu Gospodnjem vcepljen dobro prime in kakor mladika na terti čversto raste, prav cvete in lepo plodí po vzgledu Kristusovem, kateri nam je v kerščanstvu prvi in poslednji vzornik.

To srečo je imel mladi Umek. Pobožna mati je vzbudila v njem čut za pravi vzor ter ga gojila ljubeznjivo, popevaje mu mile pesmice in pripovedovaje svete pravljice. To je pripomoglo, da je potem deček najrajši prebiral lepe povésti in čedne pesmice, in da je zgodaj popévati jel tudi sam, kedar mu še

Po nizkih potih solnce se vozilo,
Raztrésala je pomlad prvi cvet.

Bilo je to l. 1856, a sledí se pervikrat l. 1857 v Novicah str. 112 v pogovorih vredništva: Gosp. A. Okišk.: „Da že poskušate pesmice kovati, je hvale vredno, — al na svetlo še ne moremo ž njimi“. Ta odgovor vendar premlademu pesniku ni poderl serca, marveč mu je bil spodbudek k boljšemu napredovanju. Spoznal je to Umek očitno pozneje, ko je kot vrednik Besednikov nekemu nadepolnemu dijaku, čegar pesmic le ni bilo na svetlo, na prošnjo z rokopisi poslal tudi naslednje pisemce:

D r a g i !

„Tu imate pesmi, kakor želite. Oprostite, ako je bila še ktera; našel sem mej rokopisi samo té. Veselí me, da krepko napredujete.

Ako v začetku reči še niso za natis, to ne sme strašiti. Jaz sem tudi celó zgodaj (v 2. lat. šoli) bil v „Novice“ poslal prvo pesmico — a ni je bilo na dan. Pošljem drugo in prašam, kakó in kaj. Na to dobim odgovor, „da že poskušate pesmice kovati, je hvalevredno, ali na svetlo še ne moremo ž njimi“. Leto in dan je preteklo, predno sem si spet kaj upal poslati. Ali to mi je toliko pomagalo, da pozneje ni bila nobena več zaveržena. Še dandanes sem hvaležen „Nov.“ za tako ravnanje. Toraj le verlo naprej!“ (Vid. Iv. Libijanski v Besednik. l. 1871, št. 15.)

Koliko pevsko žilo je imel Umek in kako verlo je napredoval, o tem spričuje nam prva njegova pesmica, ktera je spomladi iz gorečega serca pesnikovega po Zg. Danici št. 28 derzno prijadrala na svet, in sicer: „V spomin nove farne cerkve v Boštanji, posvečene 5. mal. serp. 1857.“ Pesmi tej naj po dokaj pesniškem opisu v pojasnjenje služi poslednja kitica:

»Ta roža je Boštanjska cerkev nova,
Ki, posvečena Križu svetemu,
Preblaga je nevesta Jezusova
In stala ondi bode v čast Bogú.
Pozdravljena mi srečna bod' ravnina!
Ki noč in dan svetišče to deržiš,
In blagor tebi, ljubljena dolina!
Ker v sredi tvoji je vsajen svet' Križ.«

Druga pesmica, ktero je zložil A. Umek, prijadra na svetlo l. 1858 po Danici v l. 4. z naslovom: „Pepelnica“ v obliki soneta, v čegar poslednjem razstavku se doveršuje tudi pesnikova misel:

»Prevdari, kaj pomeni pepeljenje,
In spomni se, da kratko je življenje,
Da prah si zdaj, in boš se v prah spremenil.«

To leto umre nenadoma na potu v svojo domovino slavni rojak slovenski, misijonar dr. Ignacij Knobleher, provikar v srednji Afriki, 13. malotravna 1858 v Neapelnu. In v Zg. Danici l. 9 nahaja se mila „Žalostnica“, ktera je ponatisnjena v „Abuna Soliman“ str. 157 z naslovom: „Slovenija žaluje“. — V pesmi obžaluje pesnik, da je nemila smert Abuna Solimana na potu v domovino položila v hladno zemljo, ter kliče naposled:

Mirno spavaj v daljnem južnem kraju,
Vere zvest junak, Slovenje sin,
Vidili se bomo v svetem raji.
Živel bode večno tvoj spomin,
Ki si, zapustivši očetnjavo,
Množil Božjo in njeno slavo.

Kdo je navdihnil ali kaj je pripravilo mladega pesnika k temu, da je četrtošolec tako priserčno opeval zgubo velikega misijonarja, ne vém; pomenljivo pa je to gledé na njegovo poznejše delovanje. — V doslej

omenjenih treh pesmih podpisan je A. Umek; v naslednjih dveh razodeva se le po znaku *m. — Perva: „Marii, majnika kraljici“ nahaja se v l. 10, druga pa: „Spomlad“ v l. 11 Zg. Danice; ponatisnjeni sta obé v „Pesmih“ njegovih str. 98 in str. 137. — Tretja: „Zvonovom“ — v „Pesmih“ str. 50 — nahaja se v prvi obliki v Danici istega leta v l. 14 z navadnim podpisom A. Umek. — Kaj priserčna in veličastna je v l. 22 pesem: „Ozir v nebo“, kjer A. Okiški milo opéva veselje nebeško in s prvo kitico zadnjo sklepa takole:

Zatoraj k vam, sijonski prebivalci!
 Ki v zlatem mestu srečnih ste višáv,
 K vam, z večno slavo venčani zmagavci
 Na zemlji kdaj nevarnih vam skušnjav:
 Iz solzne doline oziramo milo
 Mi gori, presrečni! se v sveto nebó,
 Kjer vaše veselje vas nikdar minilo
 V nebeški spomladi ne bo! —

Tisto leto umre v Ljubljani neutrudni profesor Anton Globočnik, marljivi veroznanski učenik na c. kr. gimnaziji, in mladi A. Okiški mu v Zg. Dan. l. 23 v žalostnici, kateri je v nevezani besedi pridejan popis življenja, dejanja in končanja njegovega, ki je ponatisnjen bil tudi posebej, splete „Venec“ na grob, v kojem to, kar je prosto povedano v popisu, ob kratkem naznanja pesnik:

Spolnil dolžnosti si svoje v učenji,
 Vnét si za blagor mladenčev ti bil,
 Vadil goréce jih v svetem življenji,
 V mlade jim serca pobožnost sadil.

Kar je A. Umek mlad še o drugih opeval ljubo, to je blag že sam o sebi gojeval zvesto. Rastel je v letih in v učenosti; a čutil je, da mu je napredovati v kreposti, v milosti pri Bogu in pri ljudeh. To krepko razkazuje v Zg. Dan. l. 26: „Tihe misli o koncu leta“, kjer opéva najprej, da spremenljiv je čas, da donaša nam mnogo veselja in dokaj radosti, pa še več grenkosti in premnogo težav, ter na zadnje resnobno kaže Okiški tudi učenemu človeku življenja pravi namen:

Pa vender, vedi! pretečene dela
 In misel slednja serčnih globočin,
 Besede vse, življenja dóba cela
 Imela večno bode svoj spomin:
 V življenja bukvah vekomaj bo stalo,
 Kar v njé vsevidno Bitje je pisalo.
 O blagor njemu, ki mu je modrost,
 Družica neumerljiva b'la krepost!

Ker, ko ne bojo zvezde več svetile,
 Ko v prah minljivost bo zdrobila vse,
 Ko leta več ne bojo se množile,
 Cvetela bode ena roža še:

Krepóst le vekomaj ne bo vsahnila,
Svoj sad prelepi — še ga bo rodila,
Ko časa že ne bo in zginil svét;
Kreposti svete nezvenljiv je cvet!

C.

»Slovenci dragi! slave ne želimo,
Saj je ljubezen ráдостna razlog,
Da dneva belega se veselimo,
Veljá nam geslo: »Domovina — Bog!«

Slovanski svet navdaja posebna ljubezen do cesarja in vladarske rodovine. V tej vdanosti zapoje A. Okiški „Njih Veličanstvu, Svitli cesarici Elizabeti, o Njih prihodu v Ljubljano 30. prosenca 1859,“ kjer (Zg. Dan. l. 3) čestita visoko slavni vladarici ter prosi, naj vladarju veličastnemu na strani še mnogo let Večni jo ohrani, in

Naj sreča se in blagor ves razlije
Čez vsih narodov Vajnih domačije!

Na obnebjí Kranjskem ugasne zvezda — svetli knez in vladika, in kdo bi se bil nadejal, mladi Okiški mu koj v l. 4 pokloni prekrasen spominek v pesmi: „Glasi britke žalosti o smerti prečastitljivega svetlega kneza in škofa ljubljanskega Antona Alojzja Wolfa, 7. svečana 1859“. — Slovenija žalostna obhaja tvoj pokop, ktera s tabo v kratkem praznovala je tvoje druge nove maše dan; vendar dasi temna raka te objela bo, prerokuje pesnik, tvojih del ne bo zakrila, v katerih nezvenljiv je tvoj spomin; bral jih v zgodbi, ki jih bo hranila, poznih dob bo kranjski sin, in na spominku, kjer truplo spalo, z zlatimi se čerkami bo bralo:

»Tù velikodušni spi Pastir,
Ki daróv je vložil brez števila
Domovini dragi na altar.« —
Luč življenja Ti je ugasnila:
Blagor Tvojih sije žar! —

V l. 9. 10 nahaja se razprava: „Véra — edina prava tolažba v revšini“, poslovenil po Dr. Schlör „der Schatz des Glaubens“ Ant. Umek. „Kako veselo je življenje, kako lepa je zemlja!“ — tako mnogokrat vriska mlado serce v polnosti svoje moči in ferfólf, kakor na metuljevih perutih, skozi življenje; zapomni si pa, svétuje pisatelj po jako krepki razpravi, še téle skušnje, po neštevilnih zgledih poterjene: a) Nikoli nobenemu še ni bilo žal, da je zvest ostal pravi veri, veliko jih je pa bitko objokovalo, ker so se v lahkomišljeni, prijetni mladosti položili neveri v naročje. b) V nevero in krivovero zabrede človek, kadar mu je življenje sladko, v sreči, zdravji in blagostanji, tedaj takrat, ko misli, da ne potrebuje nobene tolažbe; — pa ne, kadar je bolan, na smertni po-

stelji, kjer najde tolažbo in pomoč le v pravi veri. c) V cvetji tega življenja se marsikdo pravi veri iznežvésti, ker se ložej živi v neveri. Nazadnje pa se jih veliko skesanih povračuje nazaj k sveti veri, ker smert v pravi veri je tolažljiva in dobra. — Resnico tega opéva naposled v tej le ginljivi pesmici:

V strašljivih dvombah, ko podre
Se v nič in prah na hip ti vse,
Ko svetne uk modrosti jasne
Omotni duši nič ne hasne:

Da v čednosti ne oslabiš,
Namembe blage ne zgrešiš,
Da serčno moreš se bojvati,
In v dobrem močen zmir ostati:

Kaj te k resnici pripeljá,
Gotovost kaj samó ima?

Kaj v boji tem podpéra te,
Da slavna zmaga tvoja je?

Vera.

Vera.

V nesrečah težkih ko ječiš —
Za smert bolan ko, bled ležiš,
Ko blizo že ti je ločenje,
Veselje večno, al — terpljenje:

Kaj z močnim upom te navdá,
K Ljubezni večni kaj peljá?

Vera.

Prijatelj je bil verli Okiški mladim duhovnom, duhovni pa njemu, in njegova je tudi pesem spomenica „Sanja“. Rajnemu gosp. Jožefu Kanduču v l. 13 Zg. Danic. Rojen v Cerkljah na Gorenskem, umre Kanduč prezgodaj duhoven pomočnik v Leskovcu na Dolenskem, in pesnik poje, kako se ranjki po veseli gostiji v družbi prijateljski prikaže na mertvaškem odru, pa spremenjen nagloma vstane in pravi:

»Cvetica v svetem raji lepše klije,
Ak jo zgubi na zemlji ternjev vert;
Prejasno solnce vekomaj ji sije,
Ji ne proti strupene slane smert.
Naj v radosti vam serce mirno bije,
Žalosti grenke preč verzite pert;
Sklenili bomo spet se v večni zori,
Pa pomni vsaki naj: Memento mori!«

Isto je priporočal v pomenljivem sonetu Prešern, kateri je v slovenskem pesništvu zložil prvi sonetni venec; po njegovem vzgledu je spletel ga tudi A. U. Okiški, a ne „Primicovi Julji“, tudi ne „Poljakovi Milici“, ampak „Mariji — morski Zvezdi, — Ave Maris Stella“ — z naslovom slovenskim „Pozdrav Zvezdi na morji“, kateri priobčen v Dan. l. 18 — je bil natisnjen tudi posebej in je ponatisnjen v „Pesmih“ str. 83 — 97. V njem kaže mladi pesnik — dijak peták ali petošolec, da na višavi Topolovski ginil ga je prvič svit njen rajske, in kakor Prešern — razlaguje venec:

Sonetje so v soglasji mičnem zbrani,
 Vsi sini nježni »vencevega vira,«
 Zateka vsaki vanj, iz njega izvira;
 Al čutja vroče serce v persih hrani. —

Kar zvali so pred njim pesniki „Magistrale“, to primérno zove
 Okiški „Vencev vir“, kateri se mu glasi:

Adamov raj je temna noč zakrila,
 V obzorji jasnem Ti si prisijala,
 Enaka zarji, gosti mrak pregnala.
 Moči neskončne Solnce si rodila.

Al nisi se pred lučjo solučno skrila,
 Razsvitaš vedno zvezda se prezala.
 In lepa tak boš vekomaj ostala,
 Svetovom rajskim večno boš svetila.

Svit Tvoj, ki mu primére ni nobene,
 Tud lije žarke v solzni dol rumene,
 Enak je luni, ki po noči sije.

Ljubezni Tvoji so narodi vdani,
 Lej, strun tud mojih glasi so Ti vbrani,
 Al slabe so, nevredne poezije.

V dokaz, da Novicam ni bil zameril dobrohotne opombe in kako
 je v pesništvu sam kaj napredoval, poslal jim je pesem:

„Spomladi doma“, ktera je natisnjena 1859 l. 27 str. 214. Milo
 opéva v njej pomlad in dom, domače svoje žive in ranjke ter sebe, kako
 je deček mali srečno živel, dokler ga je izvabila mogočna želja v hram
 modriški, kjer pa je spoznal devico domovino, ktera mu vnela za-se
 mehko je serce. „Serčno, glej! nakviško si pomaga, — Že je v cvetji
 zapušteni vert: — Pridite sinovi svete Slave, — Prostor ta je v delo
 vam odpert!“ — Nekaj po obliki, nekaj po vpletenih viših naukih raz-
 odeva se v njej Koseskega „Zima“ in — nasproti Jovani Orleanski —
 govori v kitici poslednji:

Kličejo mile nazaj me Modrice,
 Ljubi domači! spet ločil se bom,
 Zdravi ostanite, srečni, veseli,
 Bog te obvaruj, samotni moj dom!

Srečno zdaj cveteče vé livade,
 Srečno tud prijazno hladni log,
 Lét otroških blaženo zavetje,
 Tihi raj, obvaruj zdaj te Bog!

Mokrega očesa gorko solzó
 Blagovoli, mili dom sprejet!
 Slovo jemljem s tolažljivim upom,
 Da poljubil bom te kmalo spet.

Da pa Novicam ni pošiljal več pesmic svojih, vzrok temu je Glasnik Slovenski, lepoznavsko — podučni list, ki ga je l. 1858 na svetlo dajati jel marljivi A. Janežič, kateri se mu je po njem in blazih svojih delih priljubil tolikanj, da mu je na zadnje A. Umek postal sodelavec in naslednik, dasi za malo časa. Oglasil se je Okiški v Glasniku Janežičevem l. 1859 v III. zvezku št. 8 s pripovedno pesmijo „Pomoč v sili“ v Pesmih str. 148. 149; št. 9 „Pesnik;“ št. 11 s sonetom „Spremenjenje“ — v Pesm. str. 139; v IV. zvezku pa št. 1 str. 12 „Otroške leta, št. 3 „Nada“ in št. 6 „Zmota“ v Pesmih med soneti str. 133 — 135. — Bolj pomenljiva in poznej ne ponatisnjena je po Ledinskega geslu v posebni obliki zložena:

P e s n i k.

Vesilna moč nadzvezdnega viljanja
Objema pesmonosno mu srce,
In brs skerbi do tu'ga poslužanja
Mu pesem kliče, raste, v cvetje gre.
Rodoljub Ledinski.

Podoben Pythii je duh človeški,
Ki mu Apol — v nevidni svet ozir:
Ki mu — je dal visoki dar nebeški,
Da nosi v sebi pesem sladkih vir.
Obdá, ko pride ura pred neznana,
Navdušenja ga nezmagljiva moč,
Je domišljije svetla luč prižgana,
Mu jasni dan — oči telesnih noč.

Zdaj večno skriti jezik se omaja,
Glasove razumljive govori,
Ki z njimi srce pesniku navdaja,
In stvar prečudna — pesem — se rodi!
Rojena v persih gladko se izliva
Na beli dan in gre med daljni svet;
Poet pa svoje sad osode vživa,
Vesele ali žalostne, ko pred.

Visokemu poklicu zvest ostane,
Za srečo, za bogastvo mar mu ni.
Le njemu čudne so skrivnosti znane,
Ki hrani vir jih sladkih harmonij;
Tedaj srec nečutljivih ne presune:
V sorodnih persih čutja se zbudé,
Le v teh, ko oglasé se njega strune
Preljubeznjivo mični glas doné. —

In nevmerljive pesmi še donijo,
Ko krije ga tihotna groba noč;
Prihodnje čase vse ga še slavijo,
Kjer kolj odkrijejo čarobno moč.
Zató poklicu pesnik zvest ostane,
Za srečo, za bogastvo ni mu mar.
Le njemu radost — so britkosti znane,
Ki jih pesništva ima nebeški dar.

D.

»Sestrice lepše pridejo za nami,
V gorkejših dnevih bolj prijeten glas,
Če najdemo prijateljstva med vami,
Če pride srečniši in lepši čas.«

Da dneva belega se veselimo, ljubezen radostna je razlog, kaže Okiški v svojih pesmih; a dasi vsegdar ljubezen, bila je razlog mnogim vendar le žalostna, in v tej je po Zg. Danici 1860 l. 7 šestošolec zapel sonet milemu „Součencu v spomin“, pridnemu Fr. Kerču, umerlemu domá na Primskovem pri Kranju, kjer je bil z več drugi o pogrebu tudi sam pričujoč (Pesm. str. 140). — V l. 11 je „Drobtinica za pobožne duše“, v kateri se zveličani O. Baltazar Alvarec in blažena

Marija Diac pogovarjata o terpljenji, ki si ga človek ne nakoplje sam, in mu je ravno zato močno zasluživo, ako ga prenaša z vdanostjo v voljo Božjo. — S to drobtinico je poslal Danici i pesem „Spomladno jutro“ str. 94, v kateri ga opéva pomenljivo po začetku, krasu in sveršetku. — Kakor je zložil bil Okiški ranjkemu knezu A. A. Wolfu spomenico žalostno, tako je spletel knezu „Jerneju Vidmarju“ o slovesnem nastopu škofije ljubljanske l. 14 str. 114 radovanjko, češ, če zmaga bo naša, na veke veljá. — V istem tečaju nahaja se l. 25 še sprelepa pesem „Hrepenenje“ po sprelepi domovini nebeški (Pesm. str. 47 — 49). —

Bilo je l. 1848, da so dovolili slovenščini v srednje šole, v gimnazijo, in glasila se je, kolikor pomnim, tedaj tudi o sklepu, toda le v šoli slovesno; za ravnatelja Nečaska pa se je prikazala tudi javno, in v Glasniku l. 1860 zv. VI str. 188 se bere: „Kakor je v gimnazijskem letniku Ljubljanskem poleg nemškega sastavka tudi slovenski, ki ga je spisal g. J. Maŕn, katehet nižje gimnazije, zdaj tudi za slovenski uk poterjen, pod naslovom: „Slovanskega cerkvenega jezika pravo ime, prvotna domovina in razmera proti sedanjim slovanskim jezikom“ —: tako se je tudi med latinskim in nemškim v sredi glasil lep slovenski govor, ki ga je spisal in imel verli učenec šestega razreda A. Umek, v katerem v lepi obliki in prijetni besedi mladenčem slovenščino priporoča. Vsem je bil nar bolj všeč in ne bi bil prostor v nobenem časniku zgubljen, ki bi mu ga bili dovolili; pisatelj kaže v njem, da ima res pevsko žilo in um.“ — Zakaj ni bil natisnjen takrat, ne vém; ponatisnjen pa je str. 26—28 v Vencu, ki so ga Nečasku l. 1862 poklonili učenci gimnazijski. Mladeneč pride ob roki vodnikovi, tako poje v njem, iz tmine na jasne livade, ter vidi, kako po zgledu klasične umetnije vsak narod svojo zemljo obdeluje, da zdaj tudi domovina lastna ne praznuje, da jezik slovenski spoštuje se že v logu Modriškem; dosegel bode bratov častno mesto, če bode le nalogo spolnil zvesto. Celino kopati in orati jel je V. Vodnik:

Mladenči! zgled njegov nam iz spomina
Ne sme; nam dan je um in pamet zdrava,
S posnemanjem ga bomo spoštovali,
In druge vse, ki so za njim orali.

— — — — —
Zatoraj bomo zvesti stari Slavi,
In sveti cerkvi v kinč, in v prid državi . .

— — — — —
Radujte se, vesel je zdaj Slovenec,
Da srečno je dosegel slave venec !

Tako sklene slovesno, in „slava, slava“ donela mu je po streliški dvorani med govorniki najmlajšemu, a — najboljšemu.

Družba sv. Mohora v Celovcu se l. 1860 povzdigne v bratovščino z mnogoterimi duhovnimi dobički, in poprosi lepo slovenske pisatelje, da bi marljivo za-njo pisali in jej vedno prav obilo v katoliškem duhu, po domače zloženih spisov pošiljali. Koj med prvimi se jej pridruži blagi Okiški in Koledarček za l. 1861 ima že njegovo pesem: „Nevesta slovo jemlje“ — str. 29. 30 — od očeta, matere, bratov, sester, tovaršic, prijatic, ter se zročuje ženinu. — Slovenske Večernice za poduk in kratek čas pa imajo tisto leto v I. zv. res kratkočasno in podučno „Poštepa zdravica vsem Slovencem“, ki se v Pesm. nahaja ponatisnjena str. 74—76. — V Večernicah zv. III je str. 43—45: „Filoteja“, sirota, koja po noči pride vsa žalostna k materi na mogilo, pa po njej potolažena odide verna domu.

Rad je prebiral Danico in l. 1861 popeva Umek v št. 3 v sonetu „Zemeljsko veselje“, ktero — po besedi matere Makabejke za Antijoha — naglo zgine, a veselje unstran nikdar več ne mine. — Prekrasno odo Deržavinovo „Bog“ poslovenil je po Novicah l. 1846 Koseski, po Glasniku l. 1858 Levstik, in kakor mnogi drugi — zložil je po njej tudi Okiški v Dan. l. 17 odo „Bog“ v sedmerih kiticah, ktere vrednost in obliko naj vsaj nekoliko kaže tukaj prva in poslednja:

Strune, zadonite veličastno,
 »Bog« — besedo sveto — vpletam v vas;
 Pojte, kaj mu je, kaj ni mu lastno,
 Ponovite pesem mnogih glas! —
 Če Neskončnega tud čem slaviti,
 Ki presega kinč vsih poezij,
 Misel novih vendar ni dobiti,
 Ker le vem, kar sam vsém govori. —
 Toraj ponavljam le don ljubeznjivi,
 Ki slavošpevov obsega ga cvet,
 Tebi, ki v luči si nedosegljivi,
 Čutim Te v sercu, Te priča mi svet. —

Tak, popoln, nad bitja vse mogočen
 Si, si bil, in boš na vekomaj;
 Umu tamnemu ne zmir odročen,
 Jasniši enkrat mu boš, ko zdaj.
 Cilj in konec Ti si nam edini,
 Si blagosti preobilne vir,
 Si vidljiv v nebeški domovini,
 Sreča naša, radost, sladki mir!
 »Sursum corda« tedaj zadonite
 Strune, nazadnje mogočno naglas,
 »Serca na kviško!« in Njega slavite,
 Ki vas osrečil za večni bo čas.

Krepka in v raznih spremembah, ktere se opévajo tako različno' jako tolažljiva je v Dan. l. 18 — v Pesm. str. 43—46 — natisnjena „Tolaž“, ktero — kakor mornar v viharju po igli magnetni — človek v skušnjah, bojih le začasnih, najde v veri, češ:

Ti si mornar, in igla čudna, —
 Ki kaže ti nebeško stran,
 Kjer se počije roka trudna, —
 Je vera, ž njo se stavi v bran.

Da si ves v opravilih — poslal je l. 1861 tudi v Novice l. 45 Slovenkam „Sonet“, v katerem poje, kdaj da bodo v istini mile in krasne, kteri glasi se takole:

Sonet.

'Zmed Gracij treh je znana Evfrozina,
Kar sestri nje, je ona tud' počela:
V veseli družbi bila je vesela,
V obnaši vedno sama le milina.

Da ni nje stanovitnost brez spomina,
Podoba njena kostko je imela:
Ker kakor se oberne kostka bela,
Ostane ji enaka poveršnina.

Če z lic nedolžnih jasna radost sije,
In v rahlih persih blago serce bije:
Od te je više ni lepote ženske.

Če stanovitno braniti jo veste,
Če ste Bogu in domu vedno zveste,
Najlepše bote Gracije slovenske!

L. 48 „Sonet“ kaže, kako iz vira narašča bistra vodica, potok, reka dereča, zdaj mirna zdaj v stermi slap poskoči, potem v neskončno morje se izliva; tako počenja človek vedno z novimi vzori, da potihnejo mu v grobu. — Prof. Ivan Macun se po kratkem delovanji iz Ljubljane, kjer je na gimnaziji poleg slovenščine v posebnih urah učil tudi ilirščino, umakne zopet na gimnazijo v Zagreb, in gimnazijska mladež ljubljanska napravila mu je za slovo slovesno večernico s petjem in bakladi, in peli so najprej v zboru „Pesem k slovesu“, ki jo je nalašč za to večernico napravil nadepolni pesnik A. Okiški, v muziko pa v primernem duhu žalostinke zložil g. Miroslav Vilhar. Pesem v več ličnih natisih razdeljena ponatisnjena je v Novic. 1861 l. 52. —

Jako priljubil se mu je Glasnik; marljivo je dopisaval vanj Okiški dijak sedmák ali sedmošolec. V št. 2 zv. VII l. 1861 poje „Srečno novo leto“, in krilatec čestita Sloveniji, ktera že pozno praznovala bode zlati čas, naprej, da v ta namen:

Imaš sinove bistre, te izbudi,
Pokaži jim prihodnje slave kras;
Kar je vihar do zdaj podiral jezen,
Sozida gorka naj za dom ljubezen!

Ljubezen, pravi, serca naj razgreva, za dom, cesarja, vero, za Bogá; tako boš srečna, da srečna boš slovanska zemlja vsa! (Gl. v Pesm. str. 69. 70.) Žalibože se ljubezen ta pograša tolikrat! — Št. 9. je čitati „Zakleto mesto“, narodna pripoved, čul na Dolenskem in zapisal A. Okiški. — Št. 13 sonet „Večer“ v Pesm. str. 136; št. 19 „Prerogjenje“ v Pesm. str. 138, češ, da zore svit naznanja veselo petje, prihaja slave dan ti, rod slovanski! — Št. 21 priobčil je „Slovniške opombe“, v kojih ob kratkem razlaguje „ako, ko, če; s, z, iz; vsaj saj, sej; drugega, družega, globokemu, globocemu“ ter po reku: Moder jezikoslovec mora gledati, da ne zaostane, ne zaide in ne prehití — pravi, dasiravno se nam je povedalo, kako je boljše, kaj je prav, vendar zmirom še radi verhovatimo! — Št. 23 ima v sebi sonet:

Resnica in laž.

Prikazni dve, in stariša je ena,
 Redi v osertji svojem časje celo.
 Pogosto lice bo ti prebledelo,
 Če gledaš, kak divjá poznej rojena.

Tako se laž, peklenska laž bojuje,
 Ter mami svet, verige terde kuje,
 Bi mislil kdo, da večno bo kraljica.

Po njenem plesu zemlja je vkajena,
 Za njenim vriskom bode vse letelo;
 Premagano je perve skor kerdelo,
 In ona sama tesno ograjena. —

Al': »Meč Gospodov, Gedeonov!« pravi
 In zmagovito v bran se vedno stavi
 Z nebeško slavo venčana resnica!

V št. 25. 26 pa se nahaja modroslovni spis: „Sedajnost, preteklost in prihodnjost“, kjer opisuje čas in večnost, potem sedajnost, preteklost in prihodnjost, kako so si gledé človeške sreče ali nesreče, njegovega početja, stanja in gibanja v neverjetno ozki zvezi. Kakor korenina, deblo in veje na drevesu, tako so zraščene ena z drugo. Sad, ki se vživa sedaj, se je izcimil iz cvetja, ki ga je pognala in gojila preteklost; sedajnost pa cepi mladike, ki bojo obrodile cvetje in sadje v prihodnjosti. Tako se versti naprej in naprej, in to dokazuje pri nekterih posamesnih človekih, družinah in narodih, ter oziraje se na Slovane, da niso najmanjši in tudi ne najmlajši, da so v sredi med toliko nasprotniki — velike pomembe Avstriji in njim Avstrija, ako dala bode vsakemu, kar se mu spodobi, piše o Slovencih in mladeži slovenski, kar naj bi le-tá pač dobro pomnila, posebej tole:

„Tudi Slovenci krepko napredujejo. Želeti je le, da bi marsiktere nesloge ne bilo. Sedajnost ima nekaj prav čverstih stebrov. Prihodnjost, pravijo, se opira na našo nadepolno mladež. — Pač res, med častito mlajšo duhovščino, pri iskrenih gospodičih viših šol, veje hvale vreden domoroden duh.

Pri mladenčih, ki za temi korakajo, je tolika gorečnost in vnetost, da kadar vidiš, kako poskakujejo, kadar veljá se za slovenščino poganjati, meniš: serca jim morajo popokati. Tega se nekteri veselijo, drugi temu malo verjamejo; bojé imajo prav, ker skušnja jih uči. Bog vari, da bi žalil iskrenih mladenčev; povsod se mora govoriti, pisati in sklepati *exceptis excipiendis*. Toliko pa je res, da ni vse prava iskrenost in gorečnost, kar se pri mladem svetu razodevle. „Živio“ in „slava“ klicati ni težko, tudi ni težko nemškutarjem zabavljati, dasiravno je mnogokrat brez potrebe. Korenjaška možatost se še ne zmeni za marsikaj, kar je smešno, nedosledno, neumno in hudobno. S tim pa ni rečeno, da Slovenec naj vse voljno terpi; še červiček se brani, pa bi se mi ne! „Kdor se ne brani sam, ni vreden, da ga branijo drugi“. Teže je, slovenščine se dobro naučiti, pa tudi to ni težko, treba je le nekoliko trdne volje. Pa kdor hoče Slovenec biti, mora vsaj slovenski znati.

Povejte mi, ljubeznjivi prijatelji! kakšna domorodnost je to, ako bi vpili Slovenci smo! poleg tega bi pa pisaje v slednji izreki po več kozlov nastavljali!

Pred vsem se moramo tedaj slovenščine naučiti in po moči tudi sorodnih narečij. Naj teže, pa ravno tako potrebno pa je, da Slovenec ostane verni sin matere Slave. Pogosto se zgodi, da kdo ohriplje, celo odpade in se izneveri. Vzrokov tu ne bom ugibal, mnogo jih je bilo sem ter tje povedanih in zapisanih. Ako hoče slovenska mladež, da se sedanji možje smejo radostno na njo ozirati, si mora omisliti terdno značajnost, ker zdaj je čas zato. Če bojo sedajni mladenči ravno tako vneti in goreči možje, potem, o blagor tebi, draga Slovenija! Hočemo tedaj, da bo iz težavne in resne naše sedajnosti, ki ima nemilo in tamno preteklost v znožji, prirasla srečna in slavna prihodnjost, je treba, da posnemamo iskrene domoljube. Treba je vednosti, treba čverste, prave možatosti. Serca se ne smejo dómu izneveriti nikdar, ne iz tvariaskih dobičkarij, naj manj pa iz hudovoljnosti in sovraštva. Če bomo ravnali tako, nam bo solnce če dalje lepše sijalo. Bog daj srečo!

E.

»Zamišljen si mladenec pot ubira,
Ko zgine mirni čas mu sladkih sanj;
Povsod drugačen svet se mu odpira,
S pogledom bistrim se ozira nanj.
Saj svest si je namembe imenitne,
Gorjé, si misli, če jo zgrešil bom,
Tedaj na pot kreposti stanovitne,
Ostrašiti ne smé nevihte grom!« —

Slavno je napredoval Umek in popeval od leta do leta, in prihajale sona dan pesmice njegove — sestrice — zmirom lepše in številniše; prihajali so pa tudi njemu vedno gorkejši dnevi v srednjih šol najvišem t. j. osmem razredu. Bil je jako plodoviten, celó o hudih učitvah, kedar mu je zginjal že sladkih sanj dijakovskih mirni čas ter si je zamišljen pot svojega življenja ubiral na svetu. — Z ozirom na mlade svoje spomine je v Slov. Večernice zv. VI. za leto 1862 spisal domačo povest „Osrečena pravičnost“, v kateri v dveh delih pripoveduje o osodi Zamanovi in Barbáretovi str. 3—63, iz ktere pripovedi se vidi jasno, da naposled, naj še tako pretijo viharji človeškega življenja, vedno srečna je bila in bode — pravičnost. Vanjo živo vpletena je „Ponočna pesem“, da spremenljivo je življenje, serce žene hrepenenje, ki se ponatisnjena čita v Pesm. str. 20. 21. — V Koledarčku pa je mično zapel mladi učenki svoji „Na grobu mlade deklice“ str. 45. 46, da med krilatci čaka žalostne matere.

Za leto 1862 je izdal Janko P. Vijanski slovenski zabavnik *Nanos*, v kojem je prikazalo se mnogo mladih pesnikov in pisateljev; med njimi tudi Okiški str. 107—114: „Čarovnik“, kako je učenec osmošolec pričaral sebi in dobremu možu dobro večerjo, katero je nezvesta žena njegova pripravila priliznjencu pisarju, kako je vraga pregnal izpod soda in v potrebi dobil celo od žene, da ne bi je ovadil, lepo darilo. — Str. 149—170 nahaja se povédka s popotvanja na Koroškem med brodniki plavničarji o prečudni prigodbi, iz ktere se prav lepo spričuje naslov „Previdnost Božja“. Čudne in nerazumljive so pota božje, piše proti koncu Okiški. Sicer nam je večidel tamno in skrito, kamo mérijo mnoge naklómbe svete previdnosti, vendar pa imamo premnogo dogodkov, ki nam jasno spričujejo, da Bog, neskončno moder, vse v dobro obrača, naj že človek spozna ali ne. . . Ni je pa lepše in više časti, kakor je ta, ako si Bog človeka izvoli, da je tako rêči roka Njegovega opravila in vladarstva. K temu smo poklicani bolj ali manj vsi: da bi bili le vredno orodje svete previdnosti Božje! — Str. 171—173 pa je pesem „Mladeneč na razpotji“, katero je nekako konec srednjih šol zložil o sebi. Mladeneč nadepoln šeta po svetu, po mestih in vaseh, povsod razgleduje vse rad, toda o pogrebu prijatlovem in o milem zvonjenji v spominu poslednje svoje osode zakliče naposled:

»O blaga presrečna dežela mirú,	Zakaj me nadlegata, silne željé,
Serc koliko že je prispelo domú,	Bežite vsi upi, in nade sladké,
Kak sladko, vi mertvi! tù spite. —	Glasovi nebeški, donite!«

Rad je spletal Umek vence v spomin ranjikim; rajši še o veselih prilikah v spomin živim; mnogo pa jih je spletel tudi v slovó milim prijatlom in dobrotnikom. Komaj jo je bil zapél za slovo prof. I. Macunu; že póči glas, da še tisto šolsko leto blagi voditelj Jan Nep. Nečásek vzame slovó od Ljubljane, toraj tudi od ljubljenih učencev svojih. Kot iskra prešine boljše dijaké hvaležnost, da se jim vname pevska žila in da spletejo naglo ravnateljju svojemu v znamenje serčne hvaležnosti in resničnega spoštovanja „V e n e c“ mičnih, krotkih pesmic, ktere svetu naj bi kazale, da dijakom slovenskim serca so res hvaležne. Verlim dijakom tem voditelj bil je Anton Umek Okiški, osmak tedaj ali osmošolec, in po pomenljivem že znanem pismu, katero so ponatisnile Novice l. 10 str. 78. 79 in Danica l. 7 str. 54, v Vencu so njegove „Slovó VIII.“ iz ktere je vzeta glasilka pričujočemu spisku na čelo; „Spev“ str. 13; „Domovini“, sonet (Slovenski dragi svet, o Bog, ohrani); dovtipna „Zvon síle“, ponatisnjena v Pesm. str. 157—160; „Govor ob koncu šolskega leta 1860“; „Zlata Praga in bela Ljubljana“, ponatisnjena v Novic. 1862 l. 10, in v Pesm. str. 155. 156, in poslednja „Pričujočim pesmicam“ (cf. J. N. Nečásek M. str. 29).

V Danici l. 1862 popéval je Okiški najprej l. 12 str. 91 v pomenljivi pesmi „Človeštvo v čveterem stanu“ veroznansko in bogoslovno, da bi najbolji bogoslovec ne mogel bolje, in ponatisnjena se v Pesm. bere str. 64—68. — V l. 28 nahaja se o prerani smerti A. M. Slomškega žalostnica: „Cerkev je zgubila pregorečega apostelja, Avstrija naj zvestejšega državljana, Slovenija svitlo luč, ovčice Lavantinske pravega očeta in v resnici zvestega pastirja, Zgodnja Danica naj blagšega podpornika.“ Tedaj po dobrem prijatelju poprosim Okiškega, naj zloži kako spomenico temu preblagemu rojaku, in l. 29. že prinese premilo pesmico „Slomšku v spomin“, ktera je natisnjena tudi v Pesm. str. 61—63.

Po smerti dr. Ign. Knobleherja so rojaki njegovi nabirali darov za dostojen spominek v njegovem rojstnem kraju, v Ljubljani in v Hartumu; iz ostalega denara pa, nasvetuje Zg. Danice vredništvo v l. 6, naj se odloči spodobno darilo za najboljši slavospév njegovega življenja in delovanja med zamorci, ter poziva mladenče slovenske, verle pesnike, naj se lotijo slavnega dela, kteremu naslov naj bode Abuna Soliman. V l. 36 pa naznanja Danica vesela, glejte! že té dni — tedaj še pred koncem povabilnega leta 1862 — smo že imeli v roki dokončan slavospév, ki upamo, da bode slava našemu rojaku in Slovencem, lepotichek našega mladega slovstva, veselje naše mladine in posebno priméren za slovenske šole ter pripraven v vsaki hiši za domače branje, kakor imajo na pr. Italijani dela svojih slavnih in čednih pesnikov in rojakov in jih vedno prebirajo in veliko iz glave znajo. Poslal nam je pa slavospév z Dunaja naš mladi pesnik, znani gosp. Ant. Umek Okiški. Da je kaj izverstnega, nam je porok pesnikovo imé. Skerbeli bomo zdaj za lično Knobleherjevo podobo v majhni obliki za na čelo, potem se bomo popečali za pravi-ličen natis. Med tem spisuje g. Umek še življenje ranjcega provikarja, ki se bo pridjalo slavospévu, in prišle bodo bukvice na svitlo, prej ko se bo dalo i. t. d. —

Kar smo l. 1858 obhajali stoletnico rojstva Vodnikovega, rasla je slovesnost ta od leta do leta. V duhu domačem pa umetnem se je veršila v čitalnici Ljubljanski vzlasti l. 1862, kedar je za Vodnikov god zložil bil in govoril A. Okiški prekrasno spomenico: „Pevéc buditelj“, ki je, kakor pravijo Novice l. 6 str. 47, po svojem zapopadku in po besedi posebno globoko segla vsim pričujočim v serce. Natisnjena je l. 7 pervikrat, drugikrat pa št. 5 l. 1875, ko se je o isti priliki v čitalnici bila ponovila; v Pesm. gl. str. 56—60.

Umerl je v Novomestu mili mu prijatelj in mladi dijak, pesnik L. Engelman Nožarjev, in v Novicah l. 26 postavi Okiški „Spominek na prijatlov grob“, kjer opéva dobo prijateljsko in delovanje prijetno, dokler sta v daljave še gledala prihodnje, ali sedaj, pravi Umek tako

pomenljivo — „Rosi oko naj v tamne globočine, — Za tabo gledam v jasne visočine“ — in nadaljuje k sklepu:

Tedaj počiva, pridno djanje tvoje,	Da sklenil mlado si življenje svoje?
Miruje um! — Samoten jaz stojim,	Dà! skenil si — Bogú te izročim,
Zaportega te v grobu pesem poje;	Mileje solnce naj te tam obsije, —
Da v grobu si? — Alj čujem, ali spim?	Zavetje sprejme lepše domačije!

V Glasniku l. 1862 je zv. VIII. št. 1 Okiški dal na svetlo „Sonet“, kjer s popotnikom po tamnih in svetlih krajih primerja dragi svoj rod, kateremu v dobi novi vsako leto sreče več bo dalo, če bode duh krepak ga vedno vodil, kar ima v Pesm. str. 132. — Št. 4. str. 121. 122 zložil je po Horacijevem geslu: „Multa ferunt anni venientes commoda secum, — Multa recedentes adimunt“ — pesem „Dvojne leta“, kjer popéva, kako prikaznim v stvarjenji, v času in prostoru, podobni so obrazi v življenji človeškem. Naravi pride čas pomladi in čas razpada; tudi človek na zemlji živi sploh dvojne leta, hiti navkviško, dokler raste krepost telesna in moč duha, a kedar oberne let prijetnih se tečaj, v nezmožnost prejšnjo človek gre nazaj . . . Letanje prejšnje heja je počasna, — Okornost težka prejšnja lahka moč; — Očem svitloba sména manj je jasna, — Berlí en čas in pride groba noč.

Pa novi cvét v spomladi novi klije,	In gori zaupljivo se ozira,
In drugo jutro pride lepši zor;	Navdaja ga v slabosti čudna moč,
Tako človeku srečnemu odkrije	V deželo srečno pot se mu odpira,
Se unstran rajske zemlje mili dvor.	Kjer dan bo večne slave, nikdar noč!

V št. 9 in 10 popisal je dokaj mično „Potovanje za Savo“ z učencem prijateljem že o pustu l. 1859 — iz Ljubljane čez Vače na Savo, Zidani most, Radeče, Boštanj, Šent-Janž — o navadnih pustnih veselicah sim ter tje z bistrimi opazkami. — Venec dosedanjega delovanja njegovega pa je bil ogovor, s katerim se je v imenu gimnazijskih učencev ob daritvi šolskih daril poslovil od šolskega leta 1862 pervak 8. razreda, občecenjeni gospod Umek Okiški. Da ni čudo, da se pričujoči vsi, mladi in stari, katerim serce bije za domovino, močno ginjani bili po krasnem govoru njegovem in da so mu živahni slava-klici doneli od vseh strani bolj kakor je morebiti marsikomu ljubo bilo, jim bo kazal govor, ki se je takole glasil: Slovo od ljubljanske gimnazije, pravijo Novice l. 32, kjer je natisnjen prosti govor s pesniškim slovesom (v Pesm. str. 23. 24) vred: Obvaruj Bog vas, ljubeznjive leta... Ostani zdrava mi Ljubljana bela... Vi griči, trate s cvetjem nasajene, — Ob mestu ravno polje krog in krog . . .

In vi tovarši, zdravi! — Radováli
Smo skupaj se v ljubezni mnogo let.
Dan sije, zginil jutra svit je zali,
Pogumni se razidemo med svet.
Iz serca kličem vam med sjajnim krogom:
Hodite radostni in srečni, z Bogom! —

F.

»Prijadralo je leto novo,
 Veseli se, slovanski rod!
 Koló prinese ti njegovo
 Cirilov in Metodov god. —
 Kak svetijo se Dioskuri
 Na severno in južno stran!
 Pred tisuč leti v srečni uri
 Napočil je nebeški dan.«

Bilo je leta 1862, ko je Umek doveršivši gimnazijo šel na vseučilišče Dunajsko učiti se modroslovja, da učitelj, če tudi ne duhoven, bode kedaj narodu svojemu slovenskemu. Kakor kmečkim mladenčem sploh, godilo se je tudi njemu. Da si pridobi v svoj namen več potrebnih pomočkov, marljivo pisari in popeva vzlasti za naslednje zlato leto, za tisučnico slovansko, katero je tudi v delovanji pesnika Okiškega bilo prav res zlato, kajti takega in tolikega vspeha ne bi bil pričakoval nikdo. Naj začnem z Danico, ktera mu je povod dajala k premnogim lepim izdelkom.

V Zg. Danici opeva se koj v l. 1. „Slovanska tisučletnica, 1863,“ ktere prva kitica je geslo temu spisku. — „Bili so radostni Slovani — Zaslišavši presladki glas: — Beseda materna naznani — Nebeških čudežev jim kras“ — poje v njej po Nestorju Umek, in radostni so čitali Slovenci že ta pozdrav; še bolj radostni pa so prebirali druge spomenice, ktere je ss. Cirilu in Metodu poklanjal Okiški. — Dež za solncem mora biti, — Za veseljem žalost priti. To leto umre mu 3. sušca duhoven dobrotnik, in v Dan. 10. sušca l. 8 čitati je „Spomenica preč. gosp. Jan. Nep. Šlakarju“, nekdanj voditelju normalnih šol, šolskemu svetovavcu, častnemu korarju v Ljubljani, vitezu Franc-Jožefovega reda itd. Po župniku Kutnarju bil mu je naklonjen podpornik Šlakar, in kako res hvaležen je bil Umek za vse dobre, iskreno spričuje kratka pa krepka njegova hvalnica, ki se glasi:

Šel tedaj si v varno krilo,
 Kjer se mirno, sladko spi.
 Al življenje je vgasnilo?
 Nikdar; — z deli duh živi! —

Bil voditelj si mladini,
 Cerkvi dika, caru čast,
 Z umom, z djanjem domovini
 Blagor stvarjal, dvigal rast.

Tega pa ne bom prepeval,
 Naj ti dom hvaležen bo.
 Jaz bom svetu razodeval,
 Kak si meni dal roko.

Pomlad prva je sijala,
 Hrepenelo mi serce,
 Želja vroča v mesto gnala,
 Umu luči tam goré.

Al doseči zar bliščobe
 Revež si ne more sam,
 Skriva se mu vir svitlobe,
 Ni odpert modriški hram.

Ti pa si mi luč prižigal,
 Duh Mecenov te je vžgal,
 Do svitlobe si me dvigal,
 Da bi v častnem svitu stal.

Še mi serce gorko bije,
Hvala ti je zadnji dar;
V krilu lepše domačije
Naj ti sveti rajski žar!

Koj za tim zavetnikom umre mu predragi oče, in v koliki časti in koliki ljubezni bil je dobremu sinu dobri oče, lepo kaže pesem „Na očetovem grobu“ (Cvetni petek 1863) v Dan. l. 15, kjer Okiški, vernivši z Dunaja se domú, z ozirom na kraj in rod opeva v prvih petéh kiticah čas in sad njegovega delovanja, ter nadaljuje premilo:

»Niso venci čela ti slavili,	Slava ta pa večno bo cvetela,
Po širjavah ni te svet poznal;	V tem sloví na veke Izidor —
Marmor ne blišči se na gomili,	Serce bode ti presladko grela,
Da bi v njej mogočnega oznanoval.	Saj ti sije že unstranski čudni zor.
Prosto si po brazdah kmetič hodil,	Tebi prislovica je veljala:
Blagoslov rosilo je nebó,	»Čast Bogú, poštenje, mir ljudém!«
Varno te krilatec Božji vodil,	Za spominek ta doní ti hvala,
Ker si vedno hvalil Stvarnika zvestó.	Dati boljšega, predragi! ti ne vém.

Toraj naj ti mir nebeški sije.
Drag, predrag ti tukaj mir je bil.
Trudno serce v grobu naj počije,
Ker premnogokrat si vir terpljenja pil.
Da se zopet snidemo veseli,
Vera pravi, upanje budí;
Radostni se bodemo objeli
Tam, kjer več terpljenja in ločitve ni!«

Da prislovica očetova: „Čast Bogú, poštenje, mir ljudém“ bila je tudi sinova, spričuje nam vse njegovo življenje, pošteno in mirno vse njegovo delovanje. — Očetov namestnik in podpornik bil je Antonu tudi vitez Gutmansthal, in kakor vsakemu — je vzlasti rad njemu postregel pesnik Okiški, in l. 27 je čitati „Pozdrav . . knezu in škofu . . dr. Jerneju Vidmarju“ o Njihovem slavnem prihodu v Radeče na Dolenjsko 9. sept. 1863 poklonili osrečeni Radečanje, ki ga je omenjeni grajšak prav lično dal tudi posebej natisniti ter obilo razdeliti.

Manjše pesmice svoje pošiljal je Umek v mladini priljubljeni Glasnik, ktere naj se tukaj, ker so ponatisnjene v Pesmih njegovih, naznajo le ob kratkem: l. 1863 zv. IX. št. 2 „Milim strunam“ — v Pesm. str. 14; št. 3 „Popotnik in luna“ — v P. str. 18. 19; št. 3 „Mladeneč in Vila“ — v P. 16. 17; št. 8 „Sonetje I — III“ — v P. 129 — 131; št. 10 „Rožici“ — v P. 13; št. 11 „Starec in čas“ — v P. 28. 29. —

L. 1862 jel je marljivi A. Janežič dajati na svetlo izvrstno Cvetje iz domačih in tujih logov, in v šestki II. zv. 6. nahajata se „Slovanska blagovestnika sveta Ciril in Metod“. Prigodbe in povesti v spevih. Zložil Anton Umek Okiški. V Celovcu 1863. Nat.

J. Leon 12. 52. — Knjižica ima najprej „Posvečenje. Pevanje I. Sv. Klemen papež in mučenec. II. Ciril — takrat imenovan Konstantin filozof — poslan h Kozarom najde ostanke sv. Klemena. III. Metod — Cirilov brat — narisa bolgarskemu kralju Bogoru poslednjo sodbo in mu jo razlaga; Bogor se dá kerstiti in se pozneje odpove vladarstvu. IV. Ciril in Metod prideta na Moravsko. V. Ciril in Metod v Rimu. VI. Ciril umerje v Rimu. VII. Metod vkroti ljutega hunskega vladarja. VIII. Metod kersti Borivoja, vojvoda češkega. IX. Metodova smert. Slovanska tisučletnica. (Za novo leto 1863)“. — Delce to slovenski mladini v prijetni obliki podano napoveduje se v Dan. 1. 23, kjer je ponatisnjeno tudi tretje pevanje. (cf. Zgodovina ssv. apost. slovan. Cirila in Metoda. Češki sp. dr. Bílý, slovenski prof. Majciger.)

V l. 27 naznanja se Danici njegovo največe delo: „Abuna Soliman.“ Zložil Anton Umek Okiški. V Ljubljani. Nat. J. Blaznik 1863. 8. str. 204. — Knjiga ta, v kateri se opéva slava in popisuje življenje rojaka našega dr. Ignacija Knobleherja, apost. provikarja v srednji Afriki, ima tri dele. Vsej knjigi na čelu stoji (poleg Jan. 5, 4) prepomenljiva glasilka:

Močna bolj kot grom in blisk, vetrovi,
Težja kot neskončnosti svetovi,
Rajsko mila pa — beseda blaga:
»To je zmaga, ktera svet premaga,
Vera naša.« —

Po geslu tem, katero tudi pesnika dokaj znamenjuje, v predslovji „Slava Slovenii!“ mladi Okiški nekoliko v smislu Ilirije Vodnikove pa Slovenije Koseskove opéva slovensko domovino ter kaže, da mater to vredno poslavljuje tudi Abuna. — V I. razdelku popéva po glasilki: „V zelenem šopku roža skrita — Razvija nježni, divni cvet, — Ko čas spomladnega je svita, — Ko premladi se celi svet“ — v večih in manjših pesmih, ktere so sploh značaja liričnega, in v raznih merilih, Knobleherja v življenji domačem, v mnogoterem poskušnji njegovem ter pripravljani na službo misijonsko; v II. pa po glasilki: — „Ko več ne bo kraljevega Triglava, — Ko zgine zlati z zvezdami obok; — Slovela še, Abuna, tvoja slava — V osrečenji zamorskih bo otrok“ — v ravno tako različnih pesmih, ktere so pa značaja bolj epičnega, njegovo in tovaršev njegovih misijonsko delovanje med Zamorci v srednji Afriki.

V I. razdelku kaže „Nebo odperto“, kako se nebeščanje radujejo bodočega misijonarja, kateri še mladeneč „Na razpotji“ že stori „Sklep“, svet in življenje darovati Bogu na blagor Zamorcem. Zadnji čas v domovji ima v sebi pesmice „Na ledinah; V gozdu; Solncu; Luni; Zvezdam; Pri potoku; Zvonovom; Sam Sebi;“ kedar jemlje slovó, poloti se ga „Otožnost,“ toda namen daje mu „Serčnost,“ da od svojih ljubih vzame res „Slovo“ in „Abuna gre“; spremlja ga „Materna molitev“ pri Mariji

na Stopnem, poprijema „Vožnja na morji,“ pokrepta pa se „Na grobu sv. Petra in Pavla“ v Rima, kjer pride mu huda „Skušnja“, kajti niso ga sprejeli v propaganda. Naslednje kratke pa verne pesmice „Tihe ure pred Najsvetejšim“ kažeje, kaj počel je Knobleher v teh skušnjavah, kaj težil Bogu, in pod solncem ni strunarja, da bi vredno, prav zapel, kaj Gospod mu odgovarja, kaj je sercu razodel, umno pravi pesnik. Pomagal vendar je Gospod, da postane „Novi mašnik,“ vzame „Slovo od Rima,“ ter da mine vsa mogočnost posvetna, rimska in gerška, „Abunov samogovor na morji“ spričuje, da kerščanska cerkev le daje svet in zmago, in da bi zanj mogel boriti se vspešno v krajih afrikanških, pripravlja se „Na Libanu“, dokler navdušenemu po svetih starodavnih spominih pomakne se solnce v više obzorje in Gospod pokliče misijonarja na delo.

*

Pomagajte svete mi nebese,
Moč izvoljene dajajte verste,
Pomagajte serafinski kori,
Navdihnij me vsih kraljic Kraljica,
Da bo vredno pela struna moja.

Vi kristjanje pa me poslušajte,
Pel početje slavnih bom junakov,
Ki v kraljestvu Božjem so nazemali
Zmagoviti bili terde boje;
Bil med njimi Soliman Abuna. —

Tako pričenja Okiški H. razdelek, v katerem prva pesmica „Nebeška prikazen“ razodeva živo zvezo svete cerkve z nebeškim varstvom, in da uči vse narode, je prvi prednik „Rilo s tovarši na poti“ v Afriko. „Somenj v Hartumu“ jako živo opisuje, kako ravná se s sužnjimi Zamorci, in da poleg telesne prinesó jim misijonarji prostost duhovno, obeta „Hrepenenje po sv. kerstu“. Toda prvi voditelj obolel — „Bilo slovó jemlje,“ Knobleher naslednik premišljuje „Abuna sam,“ in nese ga v Afriko še dalje „Vožnja po Beli reki“, ali da bi dobil pomoči, oberne se v Evropo in „Klic po domovini“ doseže, da rod Kámov izroči se „Mariji“, in na Dunaju vstanovi se Marijina družba misijonska. Ljubo glasi se „Materna zahvala,“ da vidila je pred smertjo svojo še sina Abuna, ktereга z novimi tovarši nova barka „Zgodnja Danica“ pelje po Nilu; sam poda se „Po puščavi“ na prvo misijonišče v Hartum; „Vojska ustavljena“, med Barci in Bersi in „Varstve Božje“ v treh prigodkih spričuje moč poslanca Božjih, vzlasti skazuje se „Abuna Soliman med Barci“, kjer vstanovi v Gondokori drugo misijonišče, in tretje napravi se med Kiki pri sv. Križu, da zacvetó „Tri nove rože v Afriki“. „Prošnja za dež“ odpravlja vražarsko početje, „Barski učenci“ hvalijo Boga, „Božična noč na Nilu“ se obhaja, „Novi zvenovi“ iz Ljubljane pojó v Gondokori, „Štiri želje“ poglavarja Kikovskega se popravijo in utolažijo, „Kerst na smertni postelji“ se doverši, „Abuna in Mogà“ v razgovoru verno učita Berce, mika ga „Spomin“ na domovino, derži in krepta „Tolaž“ v svetem poklicu, bolan vzame vendar „Slovó od Afrike“, na petu v Evropo stori sicer „Zadnji sklep in vdanost“ izreče Večnemu, kateri ga pokliče k sebi

in na grobu kerščanskega junaka svojega „Slovenija žaluje“ (cf. Zg. Dan. 1858 l. 9.). V prekrasni odi „Vekovitost človeških del“ kaže Umek po geslu Horacijevem „Exegi monumentum aere perennius“, da v pravem pomenu vekovite so le dela storjene v stanu milosti Božje. Z Abunom „Padlim junakom“ veljá predzadnja pesem, in v zadnji kliče blagi pesnik „Z Bogom“, svést si, da le njega razgreval bode kerščanske strune njegove glas, komur v persih bije verno serce, kar se v resnici godi na poganskem in v malovernem svetu, kjer

• Če djanje zemeljsko povečuje —
Mogočno plava — pesem do višav;
Če pa neskončnost svitlo poslavljuje,
Obdaja senca smertnih jo nižav. —

Pristavek ima v sebi „Barske pesmi“ (Marii; Molitev za dobrotnike; O priходу provikarjevem), poslovenjene po nemškem prevodu, in nekatere razjasnjenja k pesmim. V III. razdelku popisuje pa se „Življenje dr. Ignacija Knobleherja“ v nevezani besedi, da se še po njem, kolikor je treba, pojasnuje ves slavospev Abuna Soliman. Spis ta, ki ga je na Dunaju doveršil bil Umek v dan sv. Cirila in Metoda 1863, začenja in skončuje se s pomenljivimi besedami Ciceronovimi:

»Illa — illa vita est tua, quae vigebit
memoria saeculorum omnium, quam
posteritas alet, quam ipsa aeternitas
semper tuebitur t. j. Ono — ono živ-
ljenje je tvoje, ktero bo cvetelo
v spominu vseh stoletij, ki ga bo
znanstvo gojilo, ki ga bo zmirom
varovala sama vekovitost.«

G.

Prešinila resnica tamno znanstvo,
Poblašila je umu svitlo pot;
Osnove čudne gleda le kerščanstvo,
Ker prosto jadra duh njegov povsod.
Pozná začetek večni in stvarjenje,
Ker kaos ne zapira mu oči;
Le ono vé, kaj smert je, kaj življenje,
Kaj čas, kaj doba vekovitosti.

Tako poje Okiški v „Abunovem samogovoru na morji“, kjer z ozidrom na razpadli svet gerški in latinski kaže časa velike spremembe in da na mestu velikanskih dvorov silovitih nekdanih cesarjev sloví sedaj prestol Petrov. — Kje rajskega Olimpa so višave, kjer nekdanj bival je z maliki Cen, pomenljivo poprašuje; zapodil dim je svit resnice prava, le rošil broj se praznih je imén. Prišla je moč beseda silovita, na nebu

se prikazal zmage križ; neskončnosti so pota vsim odkrite, ko jih obsije večne luči bliš. — Sicer je sveto mater — cerkev Kristusovo — težko stalo, da tak povzdignila je tužni svet, opeva dalje; kervi potoke drage je veljalo, iz katerih vekoviti klije cvet. Al zemlja se je rajsko prerodila, zaraščal pred jo je osat in mah. Celó barbarska moč se je vklonila, v milino se spremenil ljuti strah. — Kar je tu (str. 46. 47.) ob kratkem povedal, popéval je Umek tudi v pesmi „Poezija v keršanstvu“, ki se nahaja (str. 244) v spomenici „Zlati Vek“, ktero je o tisučnici slovanski l. 1863 dala bila na svetlobo petorica slovenskih duhovnov domoljubov. V njej malovernim pesnikom, ki otožni vzdihajo po poganstvu in njegovih sladnostih, češ, da preč so v keršanstvu poezije časi zlati, da tujka tava v pregnanstvu, da več ne sije blaga ji spomlad, da prazni keršanstva so kraji i. t. d., odgovarja Okiški:

Nikdar — nikdar! Prekrasna je narava,
Po kateri lije zlato solnce bliš,
Nad katero tiha luna mirno plava
In srečo ji naznanja šmarni križ.
V prelaskem teku se soglasje giblje,
Premili rajski jek doni naprot,
Poblašena se poezija ziblje:
Vesoljnost vsa je prosta njena pot!

Mogočno čas z neskončnostjo edini,
V lepoti večni njej izhaja tir,
Z nebeškim krilom kaže se v nizini,
Potres in grom sta ji prečudni mir.
S presladkim jekom ji šumljajo viri;
Zvezdišče v gladkem krogu se verti,
V tihoti se življenje glasno širi,
Vse E d e n giblje, v E n e m vse živi.

Kako Stvaritelj stvar poveljuje,
Kje duh preljubeznjivi dom ima,
Kako se čudno dvojni svet združuje,
Z očesom bistrim ona vse spozná.
Da tudi mar ji niso sladke sanje:
Resnica dela ji neskončno slast,
Budí jo solnca trojnega sijanje,
Keršanske poezije večna čast!

Prav ta pesem bila je vzrok, da poprošen po istih domoljubih, ki so o tisučnici slovanski dali bili na svetlo „Zlati Vek“, sklenil je Umek spisati slavospev o keršanstvu z naslovom „Sijonska Slava“ ter v njem kazati milosti in dobrote keršanstva pa nemilosti in strahote poganstva. — Toda — nekaj bolezen zlaténica, nekaj preobilo učenje, in naposled prerana smert — bila je vzrok, da namenjenega dela ni mogel po volji izveršiti.

O tisučnici slovanski — vredil je Nikola Stokan, ter v Zagrebu

izdal Vjekoslav Pretner zabavnik „Biser“, in tudi v njem so Okiškega „Pesme“, in sicer str. 143 dve domorodni gazeli: I. „Nebeški žarki umu zabliščijo — naprej“; II. „Ponočni mrak na zemljo luči brani — ura bije“ — v Pesm. str. 81. 82, pa str. 144 dva soneta: I. „Prečudna knjiga svetu so nebesa“; II. „Oziram se v neskončni dom narave“ — v Pesm. str. 128. 127 — o sercu pesnikovem, ter o nebeškem daru — poeziji.

Isto leto — 1863 — je dal dr. Valentin Fassetta, zdravnik mestne bolnišnice v Benetkah, na Dunaju na svetlo „*Marci Antonii Mureti Institutio Puerilis*“ v izvirnem jeziku latinskem pa v vseh (11) jezicah avstrijskih, in prevod slovenski je v gladki ter umni besedi str. 29—32 „*Nauk za mladino*“ od Marka Antona Mureta preskerbel Okiški. Nauk ta, prvotno spisana v Rimu novega leta dan 1578, ima po Ciceronovih (II. de Div.) besedah: „Kteri blagor veči in boljši moremo prinašati državi, kakor če podučujemo in blažimo mladino, posebno v teh časih, ko je tako zabredla, da bi jo skerbno morali vsi berzdati in krotiti?“ in po glasilki dr. Fassettovi: „Z združenimi močmi povsod učite mladino“ — 107 verzov v heksametrih — res zlate resnice, jako primerne nježni mladini, vzlasti dijakom srednjih šol. Dobro so služile že tu in tam v opisovanju Nečaskovem, in sklepovne verstice se glasiyo:

Malo nauk je teh: ali spolnovanje večletno
 Sad čudovit ti bode rodilo v časovem tiru. —
 Bog blagoslovi začetek, On, ki vesoljnost obrača,
 Z večnim ki sklepom kraljuje v nespremenljivi modrosti;
 Njemu, mladenec! pred vsem si prizadevaj dopasti,
 Njemu prošnje pošiljaj v molitvi, ko zarja te zdrami,
 In ko odpravljajš zvečer se v posteljo k sladkemu spanju. —
 On ti dal bode zdravo telo in bistro razumnost,
 Dal ti mnogo še boljšega bode. — Le trdno zaupaj! —
 Ti pa zmirom in vse obračaj v slavo Njegovo!

Kako obilno, kako blagovito bilo je verlega Okiškega delovanje v omenjenem letu! — Čital je Danico rad celó na Dunaju, in blagi njegov duh se kaj lepo razodeva v nekterih dopisih. Priserčno je popeval „Tihe ure pred Najsvetejšim“, in slovesnost presv. Rešnjega Telesa je bila prva, katero je popisal l. 1863 v Dan. l. 17, češ, da procesija v beli Ljubljani ne vstraši se vsake druge. „Mnogo tisuč ljudi se tare po ulicah, pravi ondi, pa le malokdo morebiti praša: Quis est iste Rex gloriae? — Kdo je oni kralj, ki ga prenašajo pod zlatim nebom? — Vendar to ne bodi rečeno zato, da bi hotel hudo soditi o gledavcih slovesnih sprevodov, ker vsak skerbi za se, Bog pa za vse. Saj Dunajčanje sploh tudi niso brez dobrih izgledov. Res je, da je le premnogo taci, kteri kažejo, da nič ne vedó ali vsaj nočejo vediti o cerkvenih zapovedih, pa je tudi taci, ki vedó zakaj so nedelje in prazniki, zakaj zvon v zvoniku visi itd. Sploh pa je pomniti, da kjer je veliko pšenice, lahko je tudi mnogo ljulike.“ —

Kako umno pa verno je pisal na pr. l. 19: „Ako človek pazno ogleduje sukanje današnjega sveta, kmalo se mora prepričati, kako omahljivi so dnevi, v katerih živimo. Na planjavah, po katerih se giblje človeštvo, vzdigajo se razni viharji, mnogo jih je, in za vsacim se nagiblje večja ali manjša množica. Vsaki dan se verstijo nove dogodbe, mnogo žalostnih, malo veselih; dogodbe vzbujajo misli, in za mislimi se mnogokrat obračajo serca. Blagor mu, čigar serce se nagiblje po zmernih občutkih svete resnice; presrečen, kdor vé hoditi za solncem rajskega poštenja! Ni vse zlato, kar se sveti, to je že davno znana resnica; ni vse sladko, kar se prilaga jeziku, in vsaka bliščoba ni žar nebeškega solnca. Sofistika današnjih časov je taka, da le prelahko spelje neskušeno in neprevidno pamet na led, ki se udere, in v neskončno brezno pogrezne. Hudobne in oslepljene stranke tudi naj blažjo reč počernijo tako, da se pristudi tistemu, ki je prav ne pozná; umetne so pa tudi take, da vejo gnjusobe pozlatiti kakor svitlo zvezdo, ali gorjé človeku, ako ne ve dobrega od slabega ločiti. Omamljeno in omamljivo modrovanje je lastno današnjemu času. Odkritoserčnost je redka cvetlica, prehodi vse kroge društvenega življenja, in zaslediš jo malo kje. Posebno žalostne prikazni so neštevilni samomori; ni ga skoraj dneva, da ne bi novine kaj enacega vedile povedati. Blaga čednost menda ni nikdar imela toliko napadnikov kakor dan danes. Kam pride človeštvo, ako pojde po taki poti naprej, kdo ne bi vganil? — Med tacimi meglami pa vendar krepko ostane kraljestvo večnega Vladarja, in od časa do časa se pokazujejo svitli meteori pravega duhá. Človeška omika je prišla tako daleč, da, kakor se kaže, več se ne méni za vero; bodi si té ali une, da le s svojo okolico v en rog trobiš, potem si mož po volji božji, ali da prav rečem: po volji človeški. Med tem pa katoličanstvo ne miruje, marveč po prilikah odkriva premili žar nebeške blagosti, in tako se je v kratkem dogodila tudi na Dunaji spomina vredna dogodba! Vojvoda pl. Grammont je iskren katoličan, pa zaročen s protestantinjo. Zdaj je poslanec na cesarskem dvoru dunajskem, pred je bil dle časa med drugim tudi v Rimu. Prizadeval si je, da pridobi zaročnico svoji veri, pa ni se mu kar berž po sreči izšlo. Otroci pa so se odrejali po katoliški. Ko je prišel čas, da se imajo podučiti za prvo sveto Obhajilo, jim je pripeljal slovečega dunajskega pridigarja jezuita Klinkovströma. Kmaló pa se je zaslíšalo, da se je tudi vojvodinja pokatoličila. Kaj pravite k temu Slovenci? — Ego vero sentio, pulcherrimam esse fidem nostram! — Z Bogom!“ —

Bilo je l. 1862 proti koncu kimovca, ko je proti Dunaju po železnici derčal A. Umek mimo Maribora. Na mariborskem kolodvoru je bilo silo veliko duhovstva. Spremljevali so blagega vladika Slomškega v hladno gomilo. Perve dni potem, pravi v dopisu l. 33, na Dunaju še nisem imel posebnega opravila, in naj več sem na tujem spominjal se

zemlje domače; premile mi domovine slovenske. Premišljeval sem mile in nemile dogodbe svojega naroda, in svit ene zvezde njegove, da si tudi se je bila ravnokar skrila za goro, leskeče se še dandanašnji po vsej zemlji slovenski. In pri daljšem oziranju po svetu slovenskega slovstva so mi posebno tri zvezde švignile v jasno obzorje (M. Ravnikar, škof teržaški, A. A. Wolf, knezoškof ljubljanski, in A. M. Slomšek, knezoškof lavantinski); zato naj mi, prosim, nihče ne zameri, da sprožim novo misel (naj napravi se spomenica — nov album — s podobami in življenjepisi teh treh možakov), katero sem do zdaj (13. listopada 1863) shranjeval na tihem. Škodovati ne more, verh tega pa želim, da bi jo skušeni domorodci blagovolili preudariti, morebiti ni po vsem prazna itd. itd. —

Prevdari dobro in nepristrano dotične reči, ter loči resnično logiko od navidezne, zdravo mišljenje od zmedenega, dobro voljo od hudobne, vero od nejevere, in potem še le govori, sodi in delaj. Ta pomenljivi svet je prinesla Danica na 270. st. t. leta. „Ako kdaj, piše na to Umek 22. grudnia 1863 l. 36 umno in modro, gotovo se mora posebno danes z vsem prizadevanjem ločiti resnična logika od navidezne, zdravo mišljenje od zmedenega. Toda moči človeške so različne, luč umu prižgana tu berli, tam gorí, drugod celo sterjenje budí s krasno bliščobo. Pa bodí si tako ali tako, vedno ostane resnično: *errare est humanum*. Vendar zmote se dajo popraviti, ali gorjé, ako se temu ustavlja hudobna volja in naj večé gorjé, kadar je hudobna volja sklenjena z nevero. Že starodavni Sokrat je terdil, da nektère rečí same o sebi niso ne dobre ne slabe; pristavljal je pa tudi, da ravno zato niso nič vredne. Zdrava pamet sicer naravnost pové, da je boljša reč ne dobra ne slaba, kakor slaba. — Ali koliko je neki taci, v bitji človeškem? Kakor svetovi po veseljnosti, tako se sučejo djanja in misli človekove, premikavna moč pa so namení. Po teh se ravna početje po dobrem ali slabem potu, povzdiga se do nebne luči, ali pa se pogreza v brezno nočne tmíne. Kakošno podlago imajo namení dobre —, kakošno slabe volje! — Odgovor je jase, in lahek tudi sklep, kakošne djanja se snujejo iz ene in druge. Rečí tedaj, ako bi bile same o sebi tudi brez veljave (indiferentne), dobivajo po dobrem voditelju veljavo, po slabem neveljávo. Naj hujša slaba voditelja naših časov pa ste ravno hudobna volja in nevera. Na vse strani in po vseh ozirih dokazati to, bilo bi skoraj nemogoče, ali za vsako primeró posebej pokazati nikakor ni težavno. Prepričaš se, ako stopiš v bukvarnico kupčijsko, pregledaš malo naslovov in prebereš nekaj strani; prepričaš se, ako stopiš v obilno družbo, kjer ti bođe več glav brez ovinkov odkrivalo svoje mnenje itd. Najmogočnjšo moč do občinstva pa skoraj da ima slovstvo, ki se ga sleherni dan prikaže v nezmerni obilnosti. Ali koliko je ravno v tem hudobne volje in nevere, izkušeni možje le predobro vedó in preživo čutijo. Zatorej

blagor slovenskemu slovstvu, da se je večidel ohranilo v cvetji rajske poštenosti: komurkoli blago serce v persih bije, mora ga okolnost ta veseliti. Da bi se razvijalo tako naprej tudi v novem letu, ki je blizo blizo, Bog daj srečo in blagor vsem Slovencem! Z Bogom!"

Koliko verstnikov med tedanjimi modroslovci je v takih nazorih pač imel blagi Okiški? Kako bi neki pisal o sedanjem slovstvu slovenskem?!

H.

Da zlata zvezda narodne svobode
Sloveniji pokaže rajski svet,
Da stopi med osrečene narode,
Da cvet požene v slavi vekovit:
Zató junaški broj se trudil bode,
Ki plamen svetlih zvezd mu je odkrit,
V zvestobi in ljubezni se ne gane,
Dokler bolj mila doba ne postane!

Tako je po Slov. Glasniku zv. X. št. 1 Okiški stanoviten v zvestobi in ljubezni do Boga in domovine sklenil svoj „Glas o novem letu 1874“ — v Pesm. ponatisnjen str. 71—73; v št. 2 nahaja se prepomenljiva „Bog in narava“ — v Pesm. str. 39—42; št. 3 „Gazele“: I. Ko zorin svit na zemljo žarke lije in II. Na nebu svitile zvezde zamigljajo — luna sije — v Pesm. str. 79. 80.; št. 5 „Upanje“ — ostalo v posodici Pandorini — v Pesm. str. 25. 26. — L. 1865 bere se v št. 5 pripovedna: „Morska roža“ — v Pesm. str. 150. 151.

Kar je opéval Okiški v pesmi „Bog in narava“, to je popisal ob kratkem jako ljubo v spisku „Narava“ v Koledarček družbe sv. Mohora l. 1864 str. 59—63, kjer kaže, kako je narava učila človeka nekdanj, kako mu pomaga v napredovanji še sedaj, kako koristno in zanimivo je znanje o naravi, pa tudi blagor njemu, ki ni zaostal v tej zadevi. „Toda natančno seznaniti se z vsem, kar se tiče narave, pravi ondi Umek, to je jako težka naloga; življenje je kratko, uka pa preobilno veliko; tudi možje, ki se celo življenje urijo v učenosti, imajo zmirom dosti opraviti, in ako pojde tako dalje, koliko se bodo le še zanamci imeli učiti! — Pa tebi, predrago slovensko ljudstvo! tudi ni treba pečati se z vsem, s čimur se pečajo učeni. Koristno pa ti bode, da se s časom, ko ti bo narodna zavest draga lastnina, ko se bolj seznaniš s poglavitnimi rečmi narodne omike, natančneje ogledaš tudi po lepi naravi, ter se vzraduješ njenih zakonov, ktere ji je zapisala premogočna roka Božja, ter jih človeškemu umu dala odkriti. Blagodušni tvoji boritelji, ki ti budijo domorodno zavest, in ti pripravljajo dušne omike na prvi stopnji, skerbili bojo, da ti s časom tudi v tej zadevi posijejo lepši dnovi, le ne pozabi, da današnji čas kliče: naprej!“ —

Popolnoma v tem smislu je dopisoval A. Umek tudi l. 1864 z Dunaja v Zg. Danico na pr. l. 22, kjer obžalovaje smert verlega pesnika J. Bonača hvali Danico, da skerbno prinaša le to, kar v prid utegne biti Slovincem. Tako moraš ravnati, ker ti si cerkven, klerikalen, ali kakor bi rekli naši omikanci — ultramontansk list. Sicer ti ne nagajajo še tako, kakor se godi tvojim dunajskim bratom in sestram, ki se poganjajo za naj svetejši reč. „Huji, se vé da, kakor vse take zabavljice, piše Okiški str. 23 dalje, je duh sedanje — neprave omike, ki se tolikanj razodevle v dereči žurnalistični reki. Preobilno število današnjih učenjakov je, ki hočejo da človeška bistrournost ima nad vse obveljati, kratko rečeno: vera je po njih mnenji nevednost, in marsikaj, kar je z verstvom sklenjeno, to je tmina in neumnost ter prazna vera. Kdo bi se pa tudi temu preveč čudil, saj je napuh prvi in naj stareji zmed vseh pregréh. Ali strašna je v napuhu slepota, naj strašnejši pa je padec njegov. Kako je to, da Renanci tako očitno lažejo vpricho celega sveta in njegove zgodovine? Zato, ker je meso slabo, duh pa — žalibog! popolnoma nevoljan in serce čisto popačeno. Tedaj, premila Danica! skušaj, da se v veri ohrani narod slovenski. Sprelep dar nebeški je bistrournost, blaga je učenost, ali ako ta hoče prvo povzdigniti na verhunec, in nima više meje v veri, gorjé, potem ni več sreče in blagoslova“. —

Tako resnično in modro pravi str. 40 omenivši tedanje vojske: „Toda pustimo politiko, ki ni naš posel; prijatelj Pust se nam je zopet oglasil, poreden in muhast je kot po navadi, tekó pa mu že zadnji dnevi, popečajmo se nekoliko ž njim! Po podobi znan mi je ta junak samo iz pratike, in ker ga sicer še nikjer nisem vidil osebnó, moram verjeti, da je „dobro zadet;“ značaj njegov pa je tako splošno znan, da ga ni treba popisovati. Vé se tudi, da mu je bitje enako nekdanjemu Bahu, in dasi nimamo njegovega rodoslovja, vendar morebiti ni napačno terditi, da je iz Bahove hiše. Častijo ga po širokem, vterjene šege se ne opusté iz lepa, ali češčenje mu je dvojno. Bodi si kdor koli, svečenik ali posvetnjak, poštenih in neškodljivih veselíc ne zavida človeštvu. Ali kakor je spačena omika zašla v raznem oziru, tako posebno v nekterih pustnih veselícáh. V tem tudi dunajsko mesto ni zaostalo, nekteri mu zastran tega v novejšem času že celó večó slavo dajejo, kakor Londonu in Parizu. Se vé da slava taka z žalostjo serca polni pravim človekoljubom, in posebno v tem času velja: *beatus ille, qui procul negotiis urbanis!* Res je, da zanjke zapeljivosti so nastavljene povsodi, toda prilike so različne in po okolnosti so popolnoma skrite pastí. Več kakor vse drugo pa dela dan danes slaba in pomankljiva odreja. Da si nekteri starši veliko prizadevlejo, da bi prav izgojili svoje otroke, vendar prepogosto bolj merijo na um kot na serce. Ali kaj pomaga tudi

naj bistreji duh brez blazega serca, brez lepe in pazne vesti? Brez tega se ne dá hoditi po pravi poti. Prerado se tudi godi, da se mladosti ne daje pravega okusa za lepo in dobro; od tod izhaja, da čedalje bolj se pogreza v vsakdanje bedarije. Nar bolj obžalovanja vredna je mladina, ki ne dobiva nikakoršne odreje, in vzlasti, ako potem zaide med ostudne druhal; zgubljeni so taki, ker nimajo orožja, da bi se branili." —

V l. 8 str. 63 je 24. svečana z Dunaja A. Okiški pisal tole: „Ni še davno, ko me je neko nedeljo zgodaj zjutraj poprej kot druge krat iz predmestja želja gnala v notranje dunajsko mesto. Spremljal me je prijatelj Miroslav in urno sva korakala po križevatih ulicah. Zor je bil že napočil na jutru, vendar v mestu še ni bilo belega dne, berlele so pa plinove luči. Bil je popred sneg pobelil ravnine, tudi dunajske strehe so bile odete z njim; tisto jutro pa je potegnil jug, zato so z visocih streh mogočno germeli plazovi, mogla sva hoditi po sredi, sicer bi nama bil pinče potolkel. Vprašali pa boste, česa sva iskala. Berž vam povém. Hotla sva priti k sveti maši, da bi čez dan bolje muzam služila. Bila je ura pet, pa več cerkev je še bilo zapertih, šla sva tedaj v naj slavnije dunajsko svetišče, v Štefanovo. Kmaló je zvonček zapel in Božji služabnik stopil pred véliki oltar. Spravila sva se v klop, sej je bilo desti prostora; le tam pa tam je sedela kaka zašlarana gospá, sem ter tje stal resen možak; pa kolikor jih je bilo, brala se jim je prava pobožnost na obrazih in védli so se, kot se spodobi v tako svetem kraju. Po sveti maši je stopil duhoven na leco in zaklical: „Sin Davidov, usmíli se me!“ — Približevali so se ljudje iz zatemnelih kotov velikanske cerkve poslušat svete blagovesti. Bilo jih je malo in zdele se mi je, kot bi otroci privreli k očetovi mizi, ko jim jame kruha deliti. Poslušal — gledal sem, in prešinila me je mila otožnost po beli Ljubljani. Ko sem tam prihajal, bodi si v katere koli cerkev zgodaj ali pozno, kako je bilo vse živo in polno. Blagor Slovencem, ako v pravem namenu ostanejo večne v taki slavi!

Iz povedanega pa ne smete sklepati sploh o dunajski živi veri. Že sem bil menda enkrat omenil, da je tudi takaj še pri mnogih pravega duha, in se po priliki tudi nahajajo polne cerkve. Vendar hrepenenje po večnem kraljestvu se ne razodevlje tako, kakor se razstavljajo zemeljske lepeticja in izdelki časnega blagostanja. V našem velikem mestu znajo predajavei posebno mikavno razstavljati svoje reči, hočejo jim kar življenje vdihovati, da bi same govorile željnim očem in polnemu žepu: kupi me! Tu se za velikansko šipo estetično obrača voščena slika, ozaljšana kot kraljeva nevesta ter pravi memogredočim: moj gospod ima še mnogo onacega blaga, hodi k njemu. Tam se v svetlem kočobaru sučejo zlate ure in nenehoma tekljajo: tik tek — naprej. Drugje so v zelenih vencih spleteni rumeni zlataki, vmes se srečke, in našemljeni možički plešejo

s figurami v sredi, kot bi vriakali: Sreča te išče, kupi srečko in rajal boš kakor mi. In tacih igrač je še veliko. Kaj bi se neki mi iz tega učili? Morebiti, da se dobre reči same hvalijo. Naj bo tak, ali menil bi še kaj drugega. Tudi slovenska domovina ima dokaj lepega in dobrega, pa po mnogo rečeh premalo sega celó domače ljudstvo. Evo tedaj: javni glas naj modro in previdno še bolj ko zdaj spravlja na dan koristno blago, ki ima vterjati časno in večno srečo slovenskega naroda. — Bog vas živi, dokler se spet ne vidimo!“

L. 14 str. 111 pisal je na pr.: „Mnogo reči se je že zgodilo in spreminilo, kar nisem pisal Danici, dasiravno je tega še le malo tednov. Posebno politikarji so imeli dosti gradiva za dolge in široke sestavke, sej se povsod z neznansko silo vertí vreteno naj noveje zgodovine . . . Tudi na Dunaji je vsaki dan kaj važnega, toda ako preiščam, kaj bi razveselilo bravece „Zg. Danice,“ težko me stane dobiti prijetnega blaga. Kaj bi vam pravil, da je zdaj ta, zdaj uni samomorivec skočil v Donovo, da je danes nekdo po nepoštenu prišel na boben, da so včeraj tu pokradli, tam poropali itd., ker tacih žalostnih primerljejev se nikjer ne manjka; kjer pa je toliko ljudstva vsake baže skupaj kakor tukaj, tam je tudi naj več nemilih prikazni itd.“ —

V l. 22 je o počitnicah iz pod Kuma za Savo sporočil Danici žalostno prigodbo v nov izgled, kako hude nasledke rodi ponočevanje. „Mnogo lepih navad in lastnosti ima ljudstvo slovensko, pravi na zadnje, ne manjka se mu pa tudi slabih ne, in ponočevanje je gotovo naj gerša in nevarniša razvada. Da bi si pač zapomnili mladi ljudje, ko jih tolikrat svaré duhovni, starši in pametni prijatli!“ — L. 35 se pripoveduje, kako je nekdanji šentjurski fajmošter g. Jernej Rejic v Račji obhajal zlato ev. mašo, in ondi je str. 286 ponatisnjena tudi pesem, katero je A. Umek zložil in na Dunaji dal tiskati v imenu šentjurskih farmanov, kateri mu želijo pregoreče: „Bog daj veselja Ti in sreče — V najlepši méri tu in tam!“ —

„Žalostno slovesnost smo včeraj obhajali dunajski Slovenci, piše pa v Novice 1865 l. 21. Ni še dolgo, kar je umrl M. Derbič, učenec zdravstva v 4. letu, včeraj pa smo pokopali Antona Ogrinca, pravoslovca v 2. letu, bratranca Viljelmovega.“ In popisavši bolezen, smert in pogreb postavil je Okiški v Novicah naslednji

Spominek na prijatlov grob.

Padala je merzla slana
Na pomladnji tvoj obraz,
Stiskala te smertna rana,
Rahli je govoril glas:

»Z Bogom, vi prijatli mili!
Z Bogom, moj slovenski dom!
V tuji hođem spal gomili,
Dokler spet se zbudil bom.«

»Dragi oče! mila mati!
Sestra! dajem vam rokó.
Al preveč nikár jokati
Vsem osoda taka bo.«

»Lepše solnce unkraj sije,
Tam ne seka smertni meč,
V krogih rajske harmonije
Ne bo solz — ločitve več!«

V zoru poznem glas izgine.
Z Bogom, dragi! mirno spi.
V krilu lepše domovine
Spet dobé te žalostni!

I.

Od kar srcé se v persih je zbudilo,
Hvaležno Slavi le se posvečuje,
Razvijam svetih njej Modric darilo.

Altarju venec desna njé daruje,
Njo zmir serce v življenji bo ljubilo,
In v krilu njenem pesnik naj miruje.

Slovenci imamo mnogo pesnikov in dokaj dobrih, pa jih premalo čislamo, ker jih premalo poznamo; ne poznamo jih pa, ker se njih poezije nahajajo sim ter tje po časnikih in se toraj le sim ter tje prebirajo. Tako je tudi Okiški priobčeval tu in tam svoje pesmice. Poprosim ga jaz, naj jih zbere ter skupaj dá na svetlo, morda po redu, v katerem jih je dijak skladal, da bodo v vzgled in posnemanje mladini gimnazijski, ktera — umna in čedna — vendar tolikanj potrebuje vzvišenih vzorov. Dogovorí se tedaj Umek z marljivim A. Janežičem, kateri jih sprejame v „Cvetje iz domačih in tujih logóv“, vendar proti temu, da se izberó le nekte, in da tém pesnik pridene še nekaj na novo zloženih, prej nikjer ne natisnjenih. Tako so prišle na dan „Pesmi. Zložil Anton Umek Okiški. V Celovcu. Na svitlo dalo vredništvo slovenskega Glasnika. 1865. Nat. J. Blaznik v Ljubljani. 12^a str. 173.“ —

S prav skromno popotnico „Moje pesmi“ po že znanem geslu „Domovina — Bog“ so v treh razdelkih, in sicer v I. Pesmi, v II. Gazele in sonetje, in v III. Pripovedne poezije. Nove, dotlej ne natisnjene so v I. razdelku: Na sprehodu str. 8—10; Jek 11. 12; Pozabljen pevec 15; Spomini 22; Spanje in smert 30. 31; Opomin zgodovine 32; Oporoka dobrega vladarja 33. 34; Biserji (Lepota. Čas. Okó. Prijateljstvo. Nedorčnost. Poterpežljivost.) str. 35. 36; Najviša moč — moč ljubezni 37. 38; Godbin namen 53—55. — V II. razdelku sta po sonetu „Domovini“ str. 22 v Vencu Jan. Nečáseku posvečenem „Slovenski dragi svet, o Bog, ohrani!“ — dva sonetna venca v enem str. 99—126. — In v III. so na novo pridejane: Zvezda v čelu str. 143 — 145; Topolovška gora 146. 147; Nestrohnelo truplo 152—154; pa Telemak na spodnjem svetu str. 161—173.

„Lepe pesmi glas seže v deveto vas, brati je bilo nato v Danici 1865 l. 18. Tega pregovora se spomnim, kadarkoli berem kako res lepo pesem; nasprot me pa serce boli, kadar dobim kako gerdo pred oči, naj si bo njena vnanja oblika še tako umetna. — Kdor ima s šolami opraviti, vé in čuti, kako suhe in prazne so večidel slovenske berila, zlasti kako malo imajo v svojih predalih dobrega, šolski mladini primer-nega pesniškega blaga. — Pa so tudi mnogi pesniki taki, da se njih pesmi z dobro vestjo ne morejo v roke dati mladim učencem. Tolikanj bolj mora veseliti človeka pesnik, o čigar pesmih se mladosti lahko reče, kar piše sv. Jeronim: „Hilarii libros inoffenso decurrat pede“. In ta pesnik je znani A. Umek Okiški. Zgodaj že je jel skladati pesmice, pél je zmiraj lepše in umneje tako, da je doveršivši gimnazijo Sloveniji podal krasni slavospev Abuna Soliman. Kako je napredovala po tem nje-gova Vila, bo pokazala bližnja prihodnost. Skorej da na prošnjo je dal svoje sem ter tje razglašene pesmi zdaj po Janežičevem Cvetji skupej na svetlobo, ter je pridjal še nekoliko prej, nekoliko poznej na-rejenih, da bi jih tim.raji prebirala slovenska mladost i. t. d.

Izbral je bil Umek po želji Janežičevi le nektare izmed svojih prej-šnjih pesmic, in koliko je razun teh popeval in kaj in koliko spisoval v slovenščini, razvidno je vsem, kterim je mar, iz pričujočega opisovanja njegovega. Po tem je tudi soditi, kar pravijo o omenjeni zbirki Novice 1865 l. 25: „G. Umek je Slovencem priljubljen pesnik; tudi Novice so že marsiktero njegovih pesem prinesle, ko je še učenec Ljubljanske gim-nazije bil. Zdaj je vse (t. j. nektare) zhral v kitico, kteri je dodal še ne-koliko novih, in (té) vse poslal z oglasnico (s prav skromno popotnico „Moje pesmi“) po svetu, ktera nam kaže tudi bistveni značaj njegove poezije, ki se strinja v besedah „Domovina — Bog“ i. t. d.

Slovenski Glasnik št. 7 naznanja Umekove iz 24. in 26. vezka „Cvetja“ 1865 posebej skupaj natisnjene Pesmi že nekoliko ostrašen, ter pravi: „Kakor vsem poezijam tega mladega pesnika, predmet je tudi pričujočim pesmam „Bog in domovina“; ta visoka predmeta prepeva z visoko navdušenostjo v raznih podobah. Poezija mu je sploh sredstvo, da zbuja po njej bravcu v persih ljubezen do Boga in domovine; zatorej so skoraj vse njegove lirične pesme didaktičnega zapopadka. Naj g. Umek krepko napreduje po tem poti in čedalje bolj raztegne meje svoji poe-ziji, da zgine s časom vsa enoterost, ki se nekterim dosedanjim pesmam še pozná. Sploh pa obsegajo pričujoče pesmi mnogo lepih cvetlic, ki si bodo s svojim blagim duhom gotovo dosti bravev privabile; sosebno pa je priporočamo naši odrasli mladini za tečno berilo.“ —

L. 1865/6 pride Anton Umek v Celovec na gimnazijo za učitelja in posveti se v novih opravkih šolski mladini, za katero je bil posebno obdaran. — Novo službo nastopijo l. 1866 bogoslovni nekdanji součenci

njegovi, in prijatelj jim iskreno vdan zapoje po Danici l. 24 pesem pomenljivo „Boj in mir“. Letošnjim g. g. novomašnikom ljubljanskega semenišča kot svojim predragim součencem posvečuje A. U. Okiški. — Med bojem, v katerem ljuta laž napada resnico, nasilstvo bije na pravico, začuje rajske godbe glas: „Hosana, slava Bogu na višavi, — In mir ljudém na zemlji v rajski spravi!“ — in ugleda množico obilo, matere očete, sestre, brate — v svatovskem oblačilu, ter poprašuje:

Zakaj le-tí veseli raj imajo? —
Sinov junaških blaženo koló
K Vladarju vseh vladarjev pripeljajo,
Dadé mu jih z ljubeznijo gorkó,
Naj ž Njim v nevarno vojsko se podajo.
Pa srcem zbranim grenko ni slovó,
Navdaja milo, častno jih veselje:
Vladar sinovom vojno dá povelje! —

Tako vas vgleдам, vi predragi moji
Prijatelji, tovarši mladih let!
Bolj veličastni ste v mladosti svoji
Sedaj, kot bili ste kedaj popred.
Navdušeni želé vam srečo broji,
In ž njimi kličem jaz iz serca vnét:
Naj večno bo v presladko vam veselje
Vladarja vekovitega povelje!

Oblast tedaj je, dragi! vam zročena,
Na strani vaši ljudstvo naj stoji,
Potem ne bode bojna čast zgubljena,
Ko se po dolgem boji mir stori.
Saj vas in nas navdaja želja ena:
Pogum naj stanoviten v nas gorí,
Da bomo nezmagljivo se borili,
Gospodu slavo — sebi mir dobili!

To leto prinese iz njegovega peresa Koledarček družbe sv. Mohora str. 48. 49 kratko zgodovinsko črtico „Spremenjena pot“, kako je po smerti zaročene si neveste Dolinarjeve grajščak in pravoslovec zaročil se s cerkvijo, postal bogoslovec, duhovnik, misijonar, škof v severni Ameriki — slavno znani Friderik Baraga.

V novi službi svoji je sklenil se A. Umek prijateljsko z A. Janežičem in zvesto mu je pomagal pri spisovanji in vredovanji slovenskih šolskih knjig, pri novem natiskovanji slovenske in nemško-slovenske slovnice, vzlasti pri sestavljanji in vredovanji novih šolskih bukev. Po družbi sv. Mohora je bil spravil Janežič l. 1865 na svetlo „Cvetnik“, namenjen posebej mladini. Po nasvetu nekterih učiteljev je I. del predelal nekoliko ter v drugem natisu l. 1867 dal na svetlo „Cvetnik. Berilo za slovensko mladino“ — in tisto leto tudi II. del, ki sta

se sprejela za čitaanko v niži gimnaziji. Pri obeh podpiral ga je zdatno Okiški, in v I. delu nahajajo se v besedi vezani: Jutranja molitev str. 9; Polje duhovno (po češkem) 25; Mornarska 41; Metod in Atila 122; v besedi nevezani: Madonna della Sedia str. 42—44; Kako narava pričuje (po Schubertu) 49. 50; Pomlad 63; Memento mori 76. 77; Resnice 102. — V II. delu pa so v besedi vezani: Mavrica str. 59; Večerna molitev 62. 63; v nevezani pa: Leonida s Špartanci pri Termopilah 26. 27; Kako se je škorec smerti rešil 37. 38; Brata Filena 64. 65; Rudolf Habsburški 134—136. — V Cvetniku, kateri je 1. natisa l. 1861, pod naslovom „Cvetnik slovenske slovesnosti. Berilo za više gimnazije in realke“ — l. 1868 v 2., vsem predelanem, in l. 1870 v tretjem popravljenem natisu prišel na svetlo, nahajajo se v II. Okiškega pesmi: Najviša moč str. 58. 59; Ponočna pesem 59; Jek 59. 60, Vekovitost človeških del 83. 84; Na Libanu 96. 97; Biserji 109; Poslanica Svitoslavu 109—111; Mladeneč in Vila 128; Morska roža 161; in v III. natisu l. 1870 namesti nekterih drugih: Mornarska str. 54. —

Kakor pri šolskih bukvah, tako je Umek podpiral Janežiča tudi pri Glasniku, in je v letnik 1867 št. 2 dal mu pesem „Prognanec“, št. 4 pa „Dekle in cvetlica“. V prvi na pr. junak na samotnem morja otoku, prej mogočnej zdej siromak, po hudih sanjah zbučen in skesan govori naposled:

»Preč je slava,
S svetom vsem očetnjava
Mojo sebičnost pozná.
Enkrat prost bi hotel še biti,
Mogel potem bi svet se učiti,
Kaj je prava svoboda.«

»Sebi v slavo
Kratiti človeštvu pravo,
Nad propadom trohljiv je most.
Druge osrečevati,
Svobodo ljudstvom dajati,
Lastna je velikost.« —

V Glasnik l. 1868 št. 1 zložil je A. Umek pesem „Poslanica Svitoslavu“, kakor se je v domoljubnih pesnih svojih podpisoval Luka Jeran, za cerkve katoliške in naroda slovenskega svete pravice neutrudljivi boritelj na književnem polji, vzlasti po Zg. Danici, menda posebej z ozirom na nekdanje poskušnje misijonarske, na priprosti njegov stan pa na velike, toda premalo čislane zasluge njegove. — Tedaj se je stari, resnici in pravici protivni duh (liberalizmov) glasiti jel že tudi v mladem slovstvu slovenskem, in prihajali so na dan veljakom, po Novicah, Danici itd. znanim voditeljem zabavljivi — zagatni spisi v vezani in nevezani besedi, kateri so blagoserdnega Janežiča pripravili bili v toliko zadrego, da je — spoznavši nepristojno ujedanje — 1. junija 1868 nagloma ustavil svoj „Slovenski Glasnik“ (češ, preobilica zaostankov, pa tudi marsiktera nemila izkušnja nas je prisilila. v str. 236) na preveliko zgubo šolski mladini slovenski, ktera — tudi po Besednik in Zvonu, celó po Vestniku in Zori — doslej še nikakor ni dobila — nadomestila! — A. Umek Okiški pa, svést si pravega delovanja, čuteč, da nikoli nikjer,

kar če biti lepo in krasno, protiviti ne sme temu, kar je pravo in dobro, ter vedoč, kamo veslajo mladiči slovenski, nekteri brez vere, nekteri v strastih, odgovoril jim je v Glasniku l. 5 v pesmi, ktero so uméli — se vé da — le spet pisatelji — pesniki jasnega uma pa dobrega serca, in ktera se glasi takole:

Čuden vpor.

Razvija se pomlad, pod solncem rumenim
Sprehaja se pesnik med drevjem zelenim,
Nevidno orožje razpenja — loví.
Med žarne svetove do neba dosega,
Na zemlji prestrmega ni mu ga brega,
Pri čistej lepoti pa le se mudi,
Va-nj pena se bistrega slapa kadí,
Od hrupa vsakdanjega bega.

Iz stvarstva — modrosti neskončnega vira
Snóvi za lastno si tvornost nabira,
V besedo zapleta s srcem jo um.
Ko novim obrazom vdihuje življenje,
Osupné ga hipoma čudno šumenje,
Obsuje groza presilnih ga trum.
Izgine ko rosa nekdanji pogum,
Ko gleda omotno vršenje.

Kak šviga mu plamen zornega svita,
Bliščoba nešteti mu zvezd je odkrita,
Pred njimi na čelu solnce stoji.
Kar pesnikom služi iz krila narave,
Vse barve, ki v cvetji rodé je dobrave,
Kar v vednej premembi se krasno blišči,
Krasota, soglasje vseh živih stvari
Peklenske so zdaj mu skušnjave.

Kot temni duhovi prihajajo strasti,
Ljubezen najprva v ovenčanej časti,
Kot megle v krdelih se jezno drvé.
Kar vzornega štejejo pevske primere,
Dogodbe stoletij prikazni stotere
Znad temnih oblakov mu silne prté,
Iz vriska nenehoma vdarja: gorjé!
Upada poprejšnje moč vere.

Med tem kot sodnjega dneva vršenjem
Razločen je zadnji glas med grmenjem:
Napočil stvarém vsem prosti je čas,
Za nami se dalje tedaj ne oziraj,
Z oklepi nas sužnosti delj ne zatiraj,
Naj sanja se tvoja ne vtiče v nas,
Oprostiti čemo harmonični glas,
Več nove snovi ne nabiraj! —

Zbežé krdela, nastane tmina,
 Zapre se vesoljnosti mu domovina,
 Vsa redna lepota za zmerom je preč. —
 Oj! solnce razuma z oblaki se meša,
 Veselja nekdanjega srce pogreša,
 Krilatca silnega mahnil je meč,
 Zaprl se čutom je raj cveteč:
 Pesništvo mu — prazna je veša.

K.

V krasoti mladej se blišči narava,
 Posadil med-njo blagi me vrtnar,
 Al zdaj — že grob se tebi razkopava! —
 Dokaj prezgodaj jaz uboga stvar
 Žalujem pri mrtvaškem odru tvojem,
 Z menoj žaluje ves slovenski svet,
 Ki milo si ga nosil v srcu svojem,
 Po njem zasajal najkrasnejši cvet! —

„Hvalo sem Vam še dolžen za „Jezičnika“, ki mi tako dobro služi pri učenji v 8. in 7. razredu, pisal mi je vdani in hvaležni Umek iz Celovca 18. marca 1868. Gospod doktor Krek pa so Vam tudi morali povedati svojo; kaj menite; na univerzi vse drugač z véliko žlico zajemljemo! Pa kaj, to še ni vse nič proti temu, kar bom jaz čul v prihodnjem „Glasniku“! Kaj bo, tega ne vem; toliko mi je Janežič naznanil, da Stritar kritikuje „Abuno“, in da zabavlja, ker se prebira na gimnaziji; težko že čakam, kako bo to motiviral, sicer pa mu bom vedel hvalo, ako mi pové kaj spomina vrednega.“ — Kako se je oplétala ta reč po Glasniku, da je nagloma prejenjal, po Zvonu, Dunajskih sonetih, Slov. Narodu, celo v deželnem zboru Kranjskem (cf. Slovenec št. 60. 61: Abuna Soliman pa Dragotin Dežman v dež. zb. Kranjskem 13. maja 1875 itd.), to slovenski svet, kteremu mar, vse dobro vé. — Kaj pa je storil blagi Janežič? —

Kedar ranjki Slomšek svojim rojakom ni smel hrane dajati po društvu v kosovih, vstanovil je l. 1846 znani letnik Drobttince ter jel deliti jo po drobtinicah. — Kedar Janežič ni mogel več po lepoznansko-podučnem listu „Slov. Glasniku“ služiti mladim Slovencem, vstanovil je kratkočasen in podučen list za slovensko ljudstvo: „Besednik“, čegar vredovanje je po njegovi prošnji koj s l. letom 1869 blagovoljno prevzel Anton Umek. — To leto se omoži edina sestra njegova, kteri je bil prepustil tudi svojo dedščino na Okiču, in ker sam ni utegnil v svate, zloži in pošlje 23. prosenca iz Celovca svoji sestri Mici — nevesti pesniški „Pozdrav“, češ, ker so moje pesmi znane po širem, zakaj ne bi bila ena doma o tej priložnosti, da jo zapojete na ženski, lahko

po napevu: Veselo na sveti živet', — Si mor'mo prav lepo zapet' — in pričenja se:

Od daljne Koroške strani
Naj pesem Ti moja doni,
Saj pela od nekdanj si rada,
Ki danes nevesta si mlada.

Podal Ti je ženin rokó,
Le zvesto se derži za njo,
Ker terda življenja je cesta,
Ki pelje do rajskega mesta itd. —

Svečana 21. dan 1869 umre župnik in nekdanji podpornik njegov in koj splete Umek žalostnico: „Venec na grob pred. gosp. Ignaciju Kutnarju, fajmoštru v Boštanji“ in jo z nekterimi opazkami o blagem njegovem delovanji v prosti besédi sam dá v Celovcu posebej tiskati ter jo razpošlje med svoje rojake v hvaležni spomin.

Dobro pa je vredoval poleg obilnih opravil svojih „Besednik“, spisoval „Ogled po svetu“, in vzlasti v dopisovalnici z družniki Mohorjevimi pa s pisatelji Besednikovimi je znati roka in duša njegova. V l. 7 str. 68. 69 je dal z znakom — m — krepki spis svoj: O potrebi farnih bralnic. — Prevezemši vredovanje Besednikovo pač ni mislil Umek, da že l. leto umre mu ustanovitelj njegov. Kako globoko ga je bila presunila smert predobrega prijatelja in sodelavca na slovstvenem polji slovenskem, o tem živo spričuje žalostnica „Antonu Janežiču“ in priserčni življenjepis, katero oboje je priobčil v l. 17 str. 145 — 147. Z menoj žaluje ves slovenski svet, poje ondi, pri mertvaškem odru tvojem, kateri nikdar za prazne nisi maral sanje, nikdar za blišč neumnega svetá; kar vekomaj poganja zalo cvetje, pokojnik dragi! bilo tebi mar; kar poznim vnukom sveto bo imetje, in rodu zdanjemu je rajski dar. — Koj v istem listu vzbuja Slovence, naj postavijo Janežiču priméren spominek, in v l. 19 naznanja sklepe družbe sv. Mohora, pri kateri je ranjki od l. 1852 do 1868 čisto zastonj brez vse plače opravljal težavne dolžnosti tajnikove, ter opominja, naj družba v kateri svojih knjig že prihodnje leto družnikom svojim dá obširen življenjepis z lično podobo prvega svojega tajnika. — In res, Večernice l. 1870, imenovane Janežičeve — prinesó v zv. XXIII s podobo tudi življenje in delovanje njegovo, spisal Ferčnik Lambert, kteremu je pa A. Umek na čelo str. 3. 4. zložil bil spet pomenljivo pesem „Antonu Janežiču,“ v koji pravi naposled: „Živiš na veke — in slaviti mora — Te Slave, matere najzadnji sin, — Kot družba bode svetega Mohora — Slavila brez nehanja, tvoj spomin!“ — V ravno teh Večernicah nahaja se str. 51—58 spis „Slon“, v katerem pripoveduje, kako je doma med pastirji slišal prvičkrat ime slon, in kaj je čital in učil se o njem pozneje.

„Z Bogom, predragi Slovenci! zadnjič dohajam k vam v starem letu; naj se ohrani, naj se pomnoži prijateljstvo med nami, da se srečniši in veseliši spet vidimo v novem letu!“ — Tako za geslom:

Interea magnum sol circumvolvitur annum,
Et glacialis hiems aquilonibus asperat undas.

Virgil. Aen. l. II. v. 284.

Solnce med tem prevali nam časom véliko leto,
Zima ledena preteplje z burnim tuljenjem valovje —

beseduje „Besednik“ t. j. A. Umek v poslednjem 22. listu l. 1869, ter milo zaupljivo piše nadalje: „Daravno si — staro leto vsekalo veliko novih ran, pa malo starih zacelilo in le s pičlo méro delilo dobrote, daravno nisi bilo tako, da bi ti rekli „blago leto“, vendar nam nisi vzelo vere v Najvišega in njegovo vsemogočnost; le-ta vera, združena z vero v lastne prejete moči, je velikanski steber, po katerem se vzdigne moj rod do sreče in blagostanja. Trden ko demant je up, da se s pomočjo vekovečnega vladarja spolnijo dolgoletne pravične želje slovenskega naroda. Tega upa, staro leto, in te globoke svesti nam tudi nisi vzelo, marveč ti si — in kakor za druge dobrote, tako prevroča ti hvala posebno zato — ti si hoté ali nehoté zviševalo nam dar najvišje kreposti: ti si v narodu množilo — ljubezen! Čedalje bolj se zbuja narodna zavest, poganja vsestranska blaga ljubezen in iz ljubezni do domovine se razvija krasno cvetje, ki se bo kedaj veličastno razkošatilo po ogradah slovenskega sveta. Srčnost velja in boj ne miruje; Najviši pa nam je porok, da zmaga pravica!... Sicer pa poznate moj rod in značaj. Zmerom imam namen hoditi po pravem, občno veljavnem potu. Če se pa kedaj spodtaknem, prizanašajte, ker zmeta je delež človeškemu rodu na zemlji. Prizadeval si bom ne le, da ne zakrnem v ovinke, marveč da si nabere čedalje lepših lastnosti, ki povzdigajo poštenega moža itd.“ —

V tem duhu je vredoval Umek tudi l. 1870; godilo se mu je, kakor se navadno godi vrednikom slovenskim. Od malokterih strani prihajala mu je hvala, od mnogoterih pa graja, vzlasti o jezikovih oblikah. Prijatelj Gozda mu je brez ovinkov naznanjal svoje in drugih misli, in na to meri „Odprto pismo“ l. 15, pa „Dopisovalnica“ l. 17, kjer odgovarja Okiški nekaj resno nekaj šaljivo gledé na različnost v pisavi (p. lepi — ej, ni — nij — nej — nije; smert — smrt, zapišejo — šó, med — mej, Bog — bog itd.), češ: „kolikor pisateljev, toliko glav in posebnosti. Poskušajmo vse; kar je dobro in pravo, tega se poprimimo. Morebiti pridemo po tej poti tako daleč, piše str. 136 modro, da malemu slovenskemu narodiču posije solnce edinosti v knjižnem jezici. Da zdaj ne more biti vse po enem kopitu, ker se jezik vedno še pili in mika, to je res. Ravno tako resnično in žalostno pa je tudi, da se nam v pisavi čisto brez potrebe svojeglavno šopiri vseslovanska lastnost — nesloga, in to zarad reči, ki nimajo nikacega vpliva na slovestveno vrednost in notranjo ceno. Dozdeva se mi, da z marsičem je taka, kakor z novo šego v obleki, letos širok rokav, lani ozke hlače.

Ali midva, ljubi Gozda! ne bova ničesa spremenila, zato pustiva „niti“, „nego“; „ka“ in „kajti“, pustiva „a“ in „baš“, pustiva „ej“ pri ženskih prilogih in dajva „ru“, kar je njegovega, dokler se trdi, da njegov je — glas. Iz tacih in enacih stvari res še ne izvira jeziku lepota, ali nikakor mu je tudi ne jemlje, ako je sicer v njem. Zatorej ne vznemirjaj se tolikanj. Kedar bojo vsi edini, bodeva midva prva in rada med njimi. Pa predaleč sem zašel; da ravno bi ti rad še veliko povedal, vendar ne morem. Naj ti zadostuje! Sicer pa še enkrat: Ne bezaj me več v sršenovo gnjezdo!“ — Prav z ozirom na dotično mladičevsko šopirjenje je zapel Okiški poleg narodne starega Kranjca v l. 22: Pesem starega Slovencea, kjer poje o pisavi, književnosti, šegi, kulturi in politiki slovenski na pr.

Kaj sem moral doživeti
Svoje stare sive dni?
Na le-tem slovenskem sveti
Vse na robe se godi.

Zdaj pisava je zmešnjava,
Več jezika ne poznam;
Vsak po tujih potih tava,
Le domačih ga je sram...

Vse slovanske zdaj jezike,
Le slovanskega nikar!
Temu dobre so razlike
Take, da ni nov, ne star...

Narod več novic ne sluša:
Stari mladega spoštuj!
Téle z bikom se poskuša,
Pa se človek ne huduj!..

Tabori to je stekališče,
Kjer živi »Slovenija«;
Tù jo najde, kdor je išče,
Saj drugod se ne pozna. — ..

Le takó naj dalje bode,
»Živio« naj se kriči;
Saj bo vsacemu brez škode,
Kdor po glavi ne dobí. —

Kakor v gramatiki, tako je tedaj napredoval Umek tudi v politiki in posebej v „Ogled po svetu“ Slovencem kazal svoj um. V dokaz, bodi na pr., kar je pisal l. 21: Katoliška politična društva. Združena moč je potrebna vsakemu večemu delovanju, vzajemno porazumljevanje je duša javnega življenja. Ako kedaj, treba posebno v današnjih razburjenih časih edinosti — sloge. Nam Slovencem je posebno živa potreba, da delamo z združenimi močmi, tem bolj, ker smo, da-si nas je le malo, razcepljeni v razne dežele. Dve svetinji pa ste, ki nam morate biti nad vse dragi, ki zahtevate od nas resen boj: vera in narodnost. Moč za varstvo obeh in boj za-nji mora biti skupaj. V varstvo in razvijanje slov. narodnosti imamo več zavodov, n. pr. družbo sv. Mohora, Matico, čitalnice itd. Ker pa ima tir sedanjega časa toliko jako hudih nasprotnih življev, ki so enako nevarni varstvu in narodnosti, ker se taki življi prikazujejo posebno v političnem gibanju, treba je, da se po enakem poti temu v okom hodi, in zato posebno pripravna so — katoliška politična društva itd. ... Ako se kmetje v taka društva ne zberó, bojo vedno v manjšini pri volitvah, bodi si v šolski svet, bodi si v srenjski ali okrajni zastop, ali v deželni zbor. ... Torej na nege, Slovenci, časi so važni, delajmo z združenimi močmi!“

L. 22 je pisal o tedanji adresni razpravi obeh dunajskih zbornic na pr.: „Navada, da se taki zbori odpirajo s prestolnimi govori, in da se na-nje odgovarja z adresami, prihaja iz angleškega kraljestva, kjer je že davno bila ustava. Včasih vtegne pomenljiva biti ta šega, pa tudi le včasih, če gre za kaj posebnega; večidel pa ostaja slovesna navada ali navadna slovesnost, prazna ceremonija, in silno škoda za čas, ki se gubi in trati s tem. To se po vsej pravici mora reči tudi o sedanji adresni razpravi obeh dunajskih zbornic. Premlatilo se je toliko prazne slame, pa ne enega zrna ni. Povedalo se je, kar je povedanega že sto-in stokrat. Pokazala se je marsiktera napaka, nihče pa ni besedice znil o tem, kako bi se ta in druga reč dala zboljšati... Žalostna, prežalostna resnica je, da tako zvanim ustavovercem je tako malo mar za mir in spravo z vsemi narodi, kakor za lanski sneg! Adresa gosposke zbornice, ktero je spisal grof Anton Auersperg, ki že davno slovi kot jako liberalen (prostomislec) človek, le-ta adresa je sestavljena tako, da bi je popolnoma absoluten vladar ne mogel drugače pisati... Tū liberalci tako rekoč velé: Kar je nam prav, to mora vsem prav biti! — Kdo ne bo razsrjen poprašal: Ali je to liberalnost?! Kaj je takim možem svoboda in ravnopravnost? Ali je to človeško, da knez Karlos Auersperg kar na ravnost pravi: šiba je Čehom še premalo pela! — Počasi se daleč pride, pravi pregovor. Po taki poti pridemo tudi mi počasi — a silno daleč! Enako ravnanje zastran adrese se razodevlje v poslanski zbornici itd.“ —

Tako razumno je sodil l. 23 o delegacijah t. j. taista vez, v kateri se ima kazati edinost avstrijsko-ogerske države, ker one (cislajtanska pa ogerska) ste vzajemni zastop vseh dežel, ki so združene v carstvo, kteremu se je nedavno še reklo Avstrija... Najvažniše zadeve, s kterimi imajo delegacije opraviti, tičejo se denarjev.. Največ vselej vzame vojaštvo. Ali kaj se če, saj celo pametni možje trdijo, da so taki časi, da ne more izhajati država brez izdatne vojaške moči. Bogú se smili, da je tako! To je tista tolikanj povelicevana svoboda, to silni napredek našega časa, da če ne moreš poldrugi milijon vojakov ali vsaj kaj enacega v tej zadevi brž spraviti na noge, kedar je kaj, pa nisi nič itd. — Ker je založništvo Besednikovo po smerti Janežičevi prevzela bila vdova njegova Karolina, napovedalo je z njim vred v ravno tistem listu tudi vredništvo v vabilu na naročbo, da vnanja oblika „Besedniku“ za tretji tečaj l. 1871 vsaj za zdaj ostane takošna, kakoršna je bila. „Skrbeli pa bomo — in k temu nam je pomagati obljubilo mnogo dozdanjih in novih pisateljev —, da se množi izvrstnost in različnost v obsegu.“ —

L.

»Národ ves čuti z menoj veliko tvojo izgubo,
 Vé, kdo bil si mu tí, kaj si mu stvoril in dal :
 Ti si bil mu vodník k prosveti in pravi svobodi,
 Ljubil si ga od srcá, njemu se ves daroval ;
 Torej ohranil imé bo tvoje v blagem spominu,
 Dokler jezik glasíl bo na Slovenskem se tvoj.«

V verni ljubezni je deloval Umek na slovstvenem polji tudi naslednje leto, poln nade o dobri prihodnosti svojega naroda. Po Večernicah družbe sv. Mohora l. 1871 pride v zvezku XXIV str. 87—99 na svetlo spis njegov: „Devica Orleanska“, kjer v tehtnem vvodu piše na pr.: „Junaštvo so od nekdaj jako cenili vsi narodje na zemlji, katerim je bilo enacega pomena kakor krepost ali čednost, njemu so dajali najvišjo slavo in poganje so celó bogovom prištevali svoje junake... Junaštva torej je treba, pa ne le vojaku v ognji, ampak tudi gospodinji v mirnej hiši in celó puščavniku, ločenemu od vsega posvetnega hruma. Pravo junaštvo pa bode slovelo na vse veke. Na zemlji res da marsikaj ostane zakrito.. Človeštvo sicer zapisuje, kar se kaj bolj imenitnega godí po svetu, v veliko knjigo, pravi se jej vesoljna zgodovina; veliko nabajaš v njej junaškega, pa še mnogo več nejunaškega. Toda koliko vtone v morji pozabljivosti, in kaj je vsa svetna zgodovina v knjigah proti temu, kar shranja večni mojster v bukvah svoje vsevednosti! Popolnoma zgodovine toraj se bomo učili še le na unem svetu, odkrila se nam bo v prečudnej neizmernej širjavi. Hvale vredno pa je, da si ljudje prizadevajo, od rodú do rodú v spominu ohranjati svoja dela, in Bog sam pomaga, da živé izgledi junaštva, kajti izgledov je treba, da te podpira njihova moč po kamnitej poti smertne dežele.

Najvišji izgled junaštva je Kristus sam. Ali koliko je preubogo človeško pero v stanu popisati o njem, ki ni le človek, marveč Božji sin. Molimo ga, njemu gre večna čast in slava. Pa hvalimo ga tudi za to, ker je od nekdaj pošiljal in še zmerom pošilja ljudém junaških močí. Videvši izgled lastnih bratov in sester misli človek: Ta in ta je junak, zakaj ne bi bil tudi jaz? Serčnost veljá! Tako se izpaja resnična beseda: Beseda miče, djanje vleče. Čim više junaštvo, tem večja moč, ki nas naganja k posnemanju. Tudi izgledi na obzorji človeške zgodovine so kakor najsvitlejše zvezde v temnej noči. Kogar hoče Božje na tem svetu posebno slaviti, postavi ga na visok oder, da razsvetljuje drugim temne poti življenja, kakor solnce sterme tokave po zemlji. Take luči na obzorji človeške zgodovine nas mogočno povzdigajo k Najvišjemu, ker zgovorno pričajo, koliko tudi slaba umerljiva stvar premora v službi vsemogočnega vladarja. Kakor pa pregovor pravi, da nihče n prerok v lastnej deželi, tako se pogosto tudi godí, da najverliši ljudje

ne dosegajo zaslužene časti in veljave o svojem času, pri svojih verstnikih. Zavidnost, krive misli in razne druge okolnosti teptajo v blato, kar bi se moralo lesketati v solnčnej bliščobi. Toda nenehoma čuje oko večne pravice, prej ali slej se gotovo odkrije pravi obraz vsakere dogodbe in marsikaj, kar je preganjala nekdanjost, povzdiguje sedanjost in bode slavila prihodnost. To med drugim posebno veljá o zgodovini device Orleanske itd.“ — Str. 107—122 pa se nahaja podučen spis: Pogled na skrivnosti v stvarstvu, kjer v pogovorih — Védiga pa Kopri-var — prosto razlaga Umek, iz česa je zemlja, iz česa so vse stvari in reči na njej. —

V Besedniku l. 1871 je dal natisniti najprej l. 3. 4 z znamenjem — m — sostavek: Sreča na zemlji nestanovitna, kjer po resnični dogodbi iz svojega življenja kaže, kar poterjuje tudi starodavni pregovor: Srečen je, kdor je zadovoljen. — Sprejel je bil vanj iz starejih rokopisov pesmico, češ, morda še nenatisnjena, ki pa je natisnjena bila že v Mladiki. Zato se znosi pisatelj nad vrednikom, Besednikom in vsim slovenskim narodom, kolikega milovanja je vreden, ker se more kaj takega pripetiti. Nato zaverne Umek tako neslano pa hudovoljno sumničenje ter očitiranje vsemu narodu modro pa resno v l. 4: Slovenski narod pa Besednik, ter pravi naposled: „Stara resnica je že, da pisateljem in posebno pesnikom ni z rožicami pot postлана; ovir, težav in nasprotovanja imajo le v preobilni meri; ali kdor ima poklic in voljo, ne straši se ničesa, tudi ne prvakov (Mladike, Slov. Naroda itd.). — Zatorej kedar in kar pišete, pišite v pravi dotiki in obliki, pa ne delajte konj — iz mušic!“ — V l. 7 se nahaja še njegova pesmica poslovenjena „Pomlad“. L. 9 napoveduje, kedaj in kako se ima postaviti spominek ranjkemu Janežiču, in l. 12 popisuje, kako se je omenjena svečanost veršila, kar prinese l. 14 žalostnico:

„Tužni glas se razlega spet po dragi nam domovini, ki globoko pretresa srce vsakemu rodoljubu: Anton Umek, učitelj slovenščine na Celovski gimnaziji, 33 let star in vrednik „Besednika“, je umrl po dolgem boleovanji 15. t. m. v Trušnjah blizu Velikovca. Truplo ranjkega se je 16. t. m. pripeljalo na Celovsko pokopališče in se v ponedeljek zjutraj blizu Janežičevega groba slovesno shranilo v zemljo. Skazala mu je poslednjo čast vsa gimnazijalna mladina, skazali profesorji in mnogi drugi njegovi prijatelji. Naj v miru počiva!

Ž njim je zgubil „Besednik“ svojega odgojitelja in vrednika, so gubili učenci ljubeznjivega učitelja, Slovenci vrlega pesnika in sploh parljivega delavca na slovstvenem polju.

Anton Umek, ki se je za obema Antonoma — Janežičem in Tomšičem — prezgodaj preselil v večnost, naj ž njima vred vsem Slovencem vedno stane v hvaležnem spominu!“

Bolehav se je umaknil bil s svojo družinico iz mesta na deželo, v Trušnje (Mittertrixen) na grad, ki ga je v najemu imel sorodnik gospé njegove, in od ondod je 8. majnika 1871 dvema bratoma pisal zadnje pismo, v katerem pripoveduje, kako si je tedaj, ko je moral jést hoditi v kerčmo, pokvaril bil želodec, da se mu je potem uperla sploh jed in pijača, pa se ga lotila spet lakota, da je vsled tega oslabel, ter pravi naposled: „Moja hčerka je zdrava in se lepo redí; za njo in za mamko je tudi dobro, da smo na deželi. Ali najbolj važno je to za „papa“, ker če ne bo kmalo zdrav, bo to napačno.“ —

Besednik l. 15 ima žalostnico, ktero je po Prešernovi v spominj Matija Čopa koj „V spomin Antona Umeka“ zložil dijak gimnazije ljubljanske, žalibože prerano umerli blagi pesnik France Cimperman (r. 1852, u. 1873, gl. Slovenec 1874 št. 68). V istem listu Besednikovem se bere „Črtica o Antonu Umeku“, spisal Iv. Libijanskij; v naslednjem 16. pa „Poziv“, ki so ga po želji od več strani razodetej podpisali „Celovski rodoljubi“ v nabiro doneskov, da se kakor A. Janežiču postavi tudi A. Umeku na njegovem grobu dostojen spominek. Poziv kaže, kako dobro so Umeka poznali in kolikanj so čislali izverstne njegove zasluge za povzdigo domačega slovstva in narodne omike. „Umeka je prešnil Janežičev blagodejni duh, pravijo ondi rodoljubi; stopivši v njegove stopinje je živel nam Slovencem. Duševno zmožen, kakor je bil, obdarjen, kakor jih je le malo, bi bil blagi pokojnik lahko povsod našel sijajno prihodnost; a njegovo srce je gorelo le za blagor uboge slovenske domovine; slovenskemu narodu je daroval vse odlične svoje zmožnosti, njemu je bilo posvečeno vse njegovo delovanje. Od prve mladosti do zadnjega trenutka je kakor pridna bučelica neprestano in neutrudljivo nabiral in nanašal, da bi slovenski narod preskrboval s krepko, zdravo dušno hrano, ki bistri um in blaži srce. Bi le mogli kdaj pozabiti Antona Umeka, pesnika tako prijetnega, pisatelja tako vzornega, domoljuba tako značajnega? itd.“ — Poziv ta Besednikov, kteremu na čelu je bil vrli Andrej Einspieler, našel je odziv Peričnikov (str. 144), in med darovatelji citati so poleg načelnika na pr. prof. Robida, prof. dr. Stanonik, Anton baron Zois (20 gld.), Ludovik vitez Gutmansthal-Benvenuti (20 gld.), dr. Bleiweis, Fid. Terpinc itd. itd. — Ko sem z grajščakom Boštanjskim in Dvorskim bil nekdaj pri grajščaku F. Terpincu, in me je Gutmansthal ovadil, da porabim dokaj popirja, daroval mi ga je koj pisemnega mnogo, pisal je ranjki o neki priliki sam, in ko mu l. 1863 pošlje v spominj Abuna Solimana, daruje mu ga v hvalo spet, češ, naj napiše nanj veliko lepega, s pridjano 3. listopada na Fužinah lastnoročno spisano pesmico:

Mila tvoja struna
Razgrinja Večnemu Altar,
Poje čast Abuna,
Za vérne je prav rajske dar.

In — kakor da bi se velečastitemu gospodu bilo zdelo, da je povedal še premalo, spravi se stari Fidel še enkrat na Pegaza, ter zapoje:

• Stvarnik in Umek.

Umek se pišeš,
Um velik teb' dam;
Umnost pa išeš
Z' umom si sam.

Nabiral je potem za spominek njegov Besednik l. 1872 in 1873 kedar v l. 6 pové odbor, da se postaviti ima o godu njegovem in se je 28. julija res tudi slovesno blagoslovil. Na dokaj priprostem kamnitem spomeniku bere se ob treh straneh sledeče:

•Kraj, kjer mladost, veselje, mir ne mine;	Anton Umek	Kerščanskemu pesniku
Kjer več težav ni, solz, ne	Okiški.	in
bolečine,	Učitelj slovenščine na c.	marljivemu pisatelju
Na uni strani groba se	k. Celovškeje gimnaziji.	v
odkrije.◀	* 12. junija 1838.	hvaležni spomin
	† 15. julija 1871.	postavili rodoljubi.

Ker je pa iz skromne vsotice nabrane za spomenik nekaj bilo se prihranilo, darovali so po Einspielerjevem zgledu in nasvetu še nekteri čestitelji in prijatelji ranjkega A. Umeka v ta namen, da se je 100 gld. poklonilo hčerki njegovi, kakor se je po lastni ustanovitvi storilo bilo že prej tudi sínku in hčerki Janežičevi, kar z vsestransko zahvalo naznanja odbor v l. št. Besednikovi l. 1874.

Prej omenjena, v l. 15. Besednikovem natisnjena žalostnica pa se glasi:

V SPOMIN ANTONA UMEKA.

28. julija 1871.

Blaga sijati pomlád nam komaj je vendar začela,
Padlo visóko drevó v cvetji je svojem na tlá.
Malo doživel si dnij, roják, pa doživel si mnogo,
Bridkih grenkostij dokàj, malo veselja si vžil.
Trudil si noč se in dan, ne zá-se, za národ slovenski,
Bilo najblážje srcé tebi za dragi je dom.
Vedno gojil si željó, da povzdignil svoj ród bi v resnici,
Ti si pokazal mu pot, ki ga do slave peljá.
Jasen ostal ti je duh, strašili te niso oblaci,
Ki zakrivajo up, plásil nij tebe vihar.
Ako izvrstnih kaj móz rodila nam Slava je mati,
Eden gotovo si ti biser v nje kroni svetál.

Z materjo meni rosi po tebi okó, ker globoko
 Ranjeno moje srce čuti izgubo težkó.
 Komaj sem sládko te smél prijatelja svojega zvati,
 Ločiš od mene se vže, krije prezgodnji te grob.
 Segla še nijsva v rokó si, ker nij pripustila osoda;
 Da bi tvoj videl obraz, želje izpolnil nij čas.
 O bridkostij bridkost, ko edinega loči od zveste
 Duše prijatelja grob, samemu smrt je živót.
 Z lučijo svéta bi ti mi bil svétíl v temoti življenja,
 Ti bi dajal bil pogum, ko bi na poti slabél.
 Teža peroti duhá mi tare, da kvišku ne more
 Dvigniti se iz prahú, moja upada srénost.
 Ti bi s tolažbo sladkó, z mogočno in blago besedo
 V prsih mrjóci bil up v novo življenje budil,
 Solza moja na grob naj pade ti, blagi prijatelj,
 Tožbe utihne naj glas, srce pokojno naj bó.
 Národ ves čuti z menoj veliko tvojo izgubo,
 Vé, kdo bil si mu ti, kaj si mu stvoril in dal:
 Ti si bil mu vodnik k prosveti in pravi svobodi,
 Ljubil si ga od srcá, njemu se ves daroval;
 Torej ohranil imé bo tvoje v blagem spominu,
 Dókler jezik glasil bó na Slovenskem se tvoj.

France Cimperman.

M.

»Vse za vero in domovino.«

„Exegi monumentum aere
perennius.“

Hor.

Po besedah skrivnega Razodenja 14, 13: „Blagor mertvim, kateri v Gospodu umerjejo. Odslej, reče Duh, naj počivajo od svojega truda; zakaj njih dela gredó za njimi“ — je v mertvaškem govoru o pokopavanji A. M. Slomškega tedanji stolni dekan rekel proti koncu: Usta, ki so tolikanj rade oznanovale besedo večnega življenja, so sicer omolknile, ali kar so pokojni vikši pastir v svojih spisih založili, bo svoj pot ostalo bogat zaklad za učilo, tolažilo, spodbudovanje, pa tudi mnogim v koristen kratek čas. Tudi v tem oziru so se nad njimi spolnile besede sv. pisma: „Njegove dela gredo za njim.“ —

Njegova dela gredó za njim, smem tudi jaz reči o pokojnem blagem pisatelju in pesniku A. Umeku Okiškem, in sicer v dvojnem smislu. Marsikaj je ranjki spisal, kar je prišlo na svetlo še le po smerti njegovi, ali se ima še natisniti. Tako je prinesel Besednik l. 1871 koj v št. 17 pomenljivi spis njegov: Božje okó in človeško hrepenenje, kjer hvaležno pripoveduje resnično dogodbo, kako je brat njegov, ves vnet za slikarijo, dobil podporo, da se je more vaditi in si pomagati ne-

koliko više. Kakor v svojem, je tudi v življenji svojih rojakov obračal se Umek rad na previdnost Božjo. V listu 2. str. 16 pa je brati, da od 25 povesti poslanih družbi sv. Mohora je v odboru razun dveh drugih enoglasno obdarovana bila tudi: Rešilna moč máterinih nauk in spomin prvega sv. obhajila, spisal A. Umek, ktere znamenite povesti pa doslej menda še ni bilo na dan. — Besednik l. 1872 ima razun neke zgodovinske čertice v št. 4 dovtipno pesmico, zložil A. Umek:

Solnce vse vé.

Da solnce zemljo ogreva,	Al manj morebiti je znano
Stare pesmi pojó,	To, da solnce vse vé.
Od njega da luč je dneva,	Če kaj je po noči skovano,
Vsi narodje vedó.	Berž mu luna pové.
In bodi si še tako skrito,	Zločinstvo v tmino se skriva,
Vé naj lastna le vest:	Luč po godu mu ni,
Gotovo bode odkrito,	Al solnce svetu odkriva
Žarkom pride v pest.	Vse, kar se dogodi.

Zatorej ljubi svitlobo,
Varuj hudih se ran,
Opuščaj zločinstva gerdobo:
Vselej pride na dan!

Večernice l. 1872 zv. XXVIII so prinesle str. 68—79 raznoverstne reči za poduk in kratek čas, nabral A. Umek, pod naslovom: Človeško oko in uho, pa svet, kako ga vidimo in slišimo. —

Med rokopisi mojega moža, pisala mi je vdova njegova, nahaja se veči spis prevod, kateri bi po misli družbe sv. Mohora pristojniši bil slovenski Matici, in res, po posebni priporoči prinese ga nje Letopis 1872—1873 str. 210—275: Pavel in Virginija. Francoski spisal Bernardin de Saint-Pierre. Prosto poslovenil ranjki Anton Umek Okiški. V kratkem predgovoru pravi prestavljavec, da omenjena povest, v poglavitnih razvojih resnična, budí ljubezen do narave, ki je nevsahljiva knjiga večne modrosti, sicer pa jasno spričuje, da srečen je le tisti, kateri „up sreče unstran groba v persih hrani“. — Ta up prave sreče unstran groba je stanovitno v persih hranil blagi Okiški in jako primerno so kerščanskemu pesniku v spominek na grobu slovenski rodoljubi vpisati dali iz njegove lastne poezije (Spomlad v Pesm. str. 137) pomenljive besede: „Kraj, kjer mladost, veselje, mir ne mine, — Kjer več težav ni, solz, ne bolečine, — Na uni strani groba se odkrije“. — S to véstjo se je tolažil Umek v svojih težavah in britkostih, kar lepo spričuje doslej nenatisnjena pesmica „Tolaž“, katero je poslovenil prosto po češki in se glasí takole:

K nebu zri, ko solze toči
Lice, blede od britkosti,
V slavo svete Božje moči
Zvezde tam goré v svitlosti.

O njihovem žarnem lesku
Božje oko zre z višine,
Šteje zvezde v čudnem blesku,
Šteje solzne bolečine:

Več migljá jih v svitlem pasu
Kot imajo solz očesa,
Te vsahnó ti v kratkem času,
Krasna večno so nebesa.

Gori zri, ko solze toči
Lice, blede od britkosti,
V slavo svete Božje moči
Zvezde tam goré v svitlosti.

Ne tolikanj po želji razodeti v Besedniku, marveč po lastnem nagibu hotel sem popisati nekoliko slovstveno delovanje premilega nekdanjega učenca. V ta namen mi pošlje najljubši mu brat Martin slikar nekaj njegovih pisem, iz katerih sem že kaj posnel, in rokopisov, iz med katerih je Slovenec dva že prinesel in sicer l. 1875 št. 87—96: „Lazarjeva dvojčka ali Trojno veselje o novi maši“, povest iz časov turških vojsk na Slovenskem, katero je spisal bil Umek pred ko ne že pred l. 1860, in št. 121 domačo dijaško nalogo iz l. 1862: „Na ljubljanskem gradu“; dva pa prinese prihodnje leto, in sicer: „Govor za Vodnikov god l. 1864“ — v slovenski dijaški družbi na Dunaju, in: „Slovanski boji o Metodovem času“ v epični pesmi, ktera je ostala mu od l. 1863, kedár je po Janežičevem Cvetji priobčil bil prigodbe in povésti v spevih t. j. „Slovanska blagovestnika ssv. Ciril in Metod“. —

Koliko je še sicer pisaril ter opéval Umek o posebnih prilikah, da je postregel posamesnim, kdo to vé? — Z mladega je budila in vodila ga vzlasti premila mati, ktera je za njim umerla spomladi l. 1873. Bila pa je to žena izverstna. Zнала je dosti nad sto pesem, deloma cerkvenih, deloma narodnih, iz glave. Jako zmožna je rada brala, in razun najnovejših je ni bilo skoraj knjige slovenske, da bi je ona prebrala ne bila. V resnici pobožna je bila pridna in previdna tudi v gospodinjstvu, mnogim v izgled. — Po njej je za svoje brate skerben na vse strani bil tudi Anton. Ginljivo je, kako je na pr. že vseučilišnik l. 1865 verno podučeval brata svojega, učenca pri mojstru slikarju v tujem mestu. Vesele me, mu je pisal, da boš ob nedeljah lahko obiskoval šolo risarsko. Pazi tu na-se in čuvaj vedno; nedeljski šolarji so dostikrat veliki zaničkarneži; zato se človek le prav previdno pečati mora s človekom. Kar nečedno govorjenje tovaršev tvojih součencev zadeva, bode najbolje, ako se delaš, kakor da bi jih ne slišal. Svarjenje o tacihi priložnostih navadno ne pomaga nič ali le prav malo; taki ljudje jo počenjajo potem nalašč še hujše, da človeka dražijo; zato se človek zanje kar zméniti ne sme. Posebno se varuj vina; pijanci so največega milovanja vredne stvari in nimajo nobenega zaupanja in nobenega spoštovanja pri poštenih ljudéh. Sicer vém, da to vse tudi sam prav dobro veš, in da

ne potrebuješ, kakor si zdaj še, mojih opominov; vendar pa imej vedno pred očmi resnico, da najbolje na svetu je dobra vest in dobro ime. Kdor si to dvojje ohrani vse svoje žive dni, njemu ni treba bati se ničesar itd. —

Za to dvojje je skerbel Umek tudi sam, in toraj so spoštovali ga součenci, in za učitelja svojim otrokom iskali starši, da je vedno veliko opraviti imel že v Ljubljani. Na Dunaju, pisal mi je časih sam, je mnogo pomagal dr. V. Klunu pri sestavljanju raznih naučnih knjig, pri delih o Slovanih, ter nabiral mu v ta namen tvarine po knjigarnah in časopisih. Dopisoval je sim ter tje po nemški v „Volksfreund“, da bi soznanjal tujce nekoliko bolj s Slovenci. — Kako se je v blagem duhu vjemal z Janežičem, spričujejo verli rodoljubi Celovski, kateri so dobro poznali velike dušne zmožnosti njegove. — Hodili so znanci k njemu radi po pesmice o veselih i žalostnih priložnostih, sosebno pogosto po nagrobnice. Po smerti nekterih dragih verstnikov nekako prežaljen reče nekda: Vedno hodite po nagrobne napise k meni, ali — kdo ga bo meni naredil? — Naredil si ga sam, vedno zvést glasilki svoji: Vse za vero in domovino. Kar je pel o sebi prvi naš pesnik, velja tudi tebi: „Dovolj je spomina — Te pesmi pojó“.

Kolikanj je Okiškega še učenca čislala zmožna mladina slovenska, bere se na pr. v Torbici, ktera je pričela se bila l. 1861 v Alojznici, prosto nadaljevala l. 1862 v Ljubljani, potem l. 1863—64 v Zagrebu. Ondi se v III. letu omenja slavospjev Abuna Soliman, in mlado però piše na to: „Občespoštovani pesnik naš Anton Umek Okiški se je v poslednjih letih s svojimi vrlimi pesniškimi deli tako zeló prikupil vsem Slovencem, da po pravici spada med jako dobre pesnike novejših časov. Kdorkoli je naletel na kako njegovo pesničko, katerih je že jako dosti po vseh slovenskih časopisih, ter jo prebral, gotovo bode o milni njegove poetične fantazije dosti hvalevrednega povedati vedel. Naš Umek je nadarjen s ponosnim umom na vse strani, kar je po vseh gimnazijskih šolah s tem pokazal, da je bil vsako leto med obdarjenimi in tako izvrstno končal ljubljansko gimnazijo, da nepristrano reči smemo, da je k diki slovenske mladosti. Kdor bi se rado prepričal o resnici naših besed, brzo naj seže po Abunu Solimanu . . . Konci teh vrstic naj iskreno izrečemo željo: Bog nam poživi našega Umeka še dolgo let v korist in slavo slovenske naše domovine!“ —

Pač res, dika slovenske šolske mladosti je bil A. Umek Okiški, in deloval je tudi pozneje v korist in slavo slovenske naše domovine tako, da se po pravici priporočati sme vsem dijakom v zgled in posnemanje. Tako si ga je za učenika in vodnika izbral bil mladi pesnik, dijak Franjo Ser. Levec, že l. 1863 po Torbici zv. II, kjer v pesmi „Blazemu

prijatelju" obéta, da spominjati se ga hoče vedno ter po trdni poti hoditi za njim, „ki pokazal zvezdo mi je pravo, v poezijo nebeško zdravo“. (Glej Jezičn. 1875.) Gotovo — nikdar ne bi se kesal, ako véрно bi ga bil nasledoval. —

Mladina potrebuje vzorov. Blagor vsem, kateri dobijo prave vzornike v posnemo! Pervi in poslednji vzornik nam je Kristus. To je Okiški zvesto spoznaval v vsem svojem popevanji, toraj je pa tudi poezija njegova dar nebeški, kateri od zgoraj navdihnjen — povzdiga zopet navkviško — k viru vse dobrote, pravice in lepote. Kako svetla, mila, veličastna je njegova poezija v slutji vesoljnega soglasja, o Bogu, človeku, naravi, o času in večnosti, o radostih pa britkostih posvetnih, o narodu slovenskem in slavi njegovi, o veri, upanji, o najviši moči ljubezni itd. — Kako vse drugačno je ono iz Nemčije žalibože že tudi v naše slovstvo vrinjeno popevanje, kojemu predmet je „*Welfschmerz, Emancipation des Fleisches und des Weibes, und revolutionäres Umtehren der Dinge*“ (cf. Eichendorff 2, 116; pr. Pesmi, zložil Boris Miran, na Dunaji, 1869 itd.) — „*Poesie, welche nicht der Wahrheit gewidmet ist, schimmert ohne zu wärmen; Bethörte laufen dem hülfenden Irthüm nach: er erlischt, und läßt sie im Sumpf (F. L. Stolberg).*“ — Ako je res o dveh čislovanih velikanih nemških: „*Götze ist ein Meister schöner Form bei unsittlichem Gehalt*“ (B. Menzel) in o Schillerju „*er fuchte daß Christenthum ohne Christus;*“ — kako previdno je ravnati kerščansko-katoliški mladini z drugimi, o katerih piše Eichendorff 1, 285: „*Die Religion der reinen Menschlichkeit (Humanität) d. h. des pantheistischen Rationalismus hat in der That bis auf den heutigen Tag die deutsche Poesie fast ausschließlich beherrscht u. s. w.*“ — Ako je v časi strup, kako morem pijačo priporočati komu, če je tudi časa umetno narejena, zlata ali sreberna! — „*Kaj sem jaz brez tebe, o Bog! poprašuje sv. Avguštin, ter odgovarja: vodnik, kateri sam sebe vedem v brezdnó.*“ — Da bi marsikteri voditelji seboj ne vodili tudi družih po poti, ktera se človeku zdi prava, toda nje konec pelje v — smert! (Preg. 14, 12.)

Nikdar pa pozabljen ne more biti pevec, kateri je zvesto po glasilki svoji popeval slavo Božjo in čast domovine slovenske, in kateri to, kar je kazal o ranjkem Slomšek, v resnici poje in naj vedno prepeva nadepolni mladini slovenski:

»Ne zábite, slovenski sini zali!
Edino prava je resnice pot;
Zastonj bi sreče si brez nje iskali,
Zagázili bi v mrežo hudih zmot.
Zató glasovi vaši kot kristali
Naj čisti bodo vedno in povsod,
Plamenov zračnih se le naglo skrije —
Žar zvezd nebeških pa na veke sije.«

»Tedad zatiraj berž peklenske zmaje,
Če v dom ti sili kdaj neverski hrum,
Prihodnjost hrani ti cveteče mlaje,
Daravno jutro je, iměj pogum;
Za solncem tvojega sveta tečaje
Naj suče blago serce, bister um:
Potem bo srečna tvoja očetnjava,
Slovenski rod, in večna tvoja slava!»

*

*

*

JEZIČNIK,

ali

OTEC MARKO POHLIN

pa

VALENTIN VODNIK.

Spisal

J. Marn.

XIV. Leto.

V Ljubljani.

Natisnil in založil Rudolf Milic.

1876.

*

V Arabje pušavi
Se tičik rodi,
V odljudni gošavi
Sam za-se živi itd.

Kakor v Arabije puščavi — bilo je prejšnje stoletja v slovenskem slovstvu, in — kakor v odljudni goščavi — bilo je v preteklem še za P. Marka Pohlina, dokler se ni prikazal Valentin Vodnik. Bil pa je Vodnik učenec Pohlina. Vendar — svést si, da reki svetega pisma: Učenec ni čez učenika; učencu je zadosti, da je kakor njegov učenik; popolnoma pa bode vsak, če je kakor njegov učenik itd. — veljajo v gotovem smislu le o Učeniku, kateri je prišel od Boga (Jan. 3, 2); napredoval je vedno v učenosti in hodil verno za zvezdicami prave véde in umetnije ter postal nam otec dobre proze in lepe poezije slovenske. Prekosil je jako jako nekdanjega učenika svojega. Doveršivši svoje delo je pa tudi potolažen vzkliknil o svojih naslednikih:

Incessere novi: veteres migrate colonos.

Vam, dragi učencil je rasti, meni pa giniti, umikati se in — umakniti. In res, prirasli so novi, mladi Slovenci, jeli obdelovati domače slovstveno polje, in radostni obhajamo sedaj god oživljene Slovenije. En zarod poganja prerojen ves nov. In kaj bi vesel ne bil stari učenik taci mladih učencev! — Vzgleđ sem vam dal; posnemajte in doveršujte ga. Pravijo sicer, da sedanji svet je brez značaja. To pa ni rés. Ima značaj ima, toda — slab značaj. To je terst, ki ga veter maja simo tamo. Takov ni bil Vodnik. Kar je opeval v prvih pesmicah, ta je dokazoval v zadnjih spisih svojih. — Znana je bila že nemila njegova osoda, kar jamejo nekoji — dijaci ne — divjaci nagajati mu učeniku. Vodnik — užaljen — preneha v nauku, pogleda milo po šoli, in kedar omolkne vse, resno spregovori:

Fortuna non mutat genus.

*

„Kar sem, to sem; Slovenec sem, Slovenec ostanem; Slovenec v sreči, Slovenec v nesreči“. — In prav to je, česar sedanji vetrasti svet ne umé in uméti ne more; o čemur pa želim za Vodnikom slovenski učenik, da bi umévali in v dejanji dopolnovali vsi moji pravi učenci slovénski, katerim posvečen bodi vzlasti XIV. moj v bridkem letu spisovani Jezitnik. V bridkem stanu je vbadal in vpiral se Vodnik netruden vse dni in pridobil si tako, da ga preslavljamo po smerti: torej poje Prešern, da — kakor slovečega imena tič Fenis:

Tak pevic se trudi,
Samoten živi,
Še v slavi, ki zgrudi
Ga smert, prerodi.

*

V Ljubljani, 1876.

J. M.

Otec Marko Pohlin.

I.

Slovstvo slovensko se loči v staro in novo. Staro se je pričelo bilo v IX. veku po duhovnih redovnikih ali menihih, in je napredovalo največ po duhovnikih nekaj v glagolici, nekaj v cirilici, nekaj pa v latinici, najprej v cerkvenih, potem tudi v državnih rečéh. Vspeh je bil po raznih krajih različen, dokler so se po tiskarstvu žive narečja hitreje povzdigati jele v knjigo, in so pojenjávala prejšnje književne govorice. Književni ali bukovski jezik je bil po naših krajih latinski; njega je izpodrinil potem nemški, in tega izpodriva sedaj slovénski.

Dasi novoslovensko slovstvo po znamenitih Brezniških spominkih sega morda celó v IX. vek, in v naslednjih ni brez književnega sledú, pričelo se je znatno vendar še le v XVI. stoletji po novoverstvu; toda — osoda njegova skoro da bila je tudi osoda slovstva novoslovenskega, vsaj med Slovenci. Prepovedovano je propadalo, dokler so se ga usmili spet duhovni redovniki ali menihi, in sicer najniže verste t. j. Kapucini, na pr. Vipavski pater Janez Kerstnik ôd sv. Križa (1691 — 1707), p. Hipolit Novomeški (r. 1684, u. 1722), p. Rogerij Ljubljanski (1731. 1743) itd. — Med redovniki, kateri so v skerbi za naše ljudstvo po samostanih vzbujevali ter pozivljali knjigo njegovo, zaslovel je najbolj Pater Marko Pohlin.

Pohlin Marko, sin Antona meščana, je rojen bil v Ljubljani 13. aprila l. 1735, hodil v latinske šole k Jezuitom, vstopi l. 1755 v samostan k bosim Avgustinjanom v Mariabrunnu poleg Dunaja imenovan Pater Marcus a. s. Antonio Paduano, doverši ondi vse nauke bogoslovne, postane redovni pridigar v Ljubljani, od koder se podá l. 1775 na Dunaj redovniškim bogoslovcem za učitelja; l. 1781 pride za prednikovega namestnika (supprior) spet v Ljubljano, postane l. 1784 okrajni tajnik,

l. 1791 prednikov namestnik na Dunaju, kjer je, od l. 1794 duhovni voditelj samostanskim novincem v Mariabrunnu (ad Fontes Marianos), za boleznijo v nogah umrl 5. februarja 1801.

Mnoge službe in dostojnosti njegove že kažejo, da otec Marko ni bil vsakdanji človek. To se spozná tudi iz njegovih mnogoterih pisanj, kajti pisaril je toliko in o tako raznih stvaréh, da pred njim v slovenskem slovstvu nikdo ni tolikanj, in da nekteri celo pravijo, da se z njim začenja nova t. j. tretja doba slovenskega pismenstva, ker dozdej so bile razun slovníc in slovarjev vse pisanja le duhovske obsége, odslej so pa začeli tudi deželske ali posvetne reči pisati. In k temu je P. Marko (prav za prav zvavni od imenov. Marka, in je v imenovavnega ravno tako povzdignjen, kakor o če) veliko pripomogel, čeravno od druge strani tudi marsikaj zmedel, ali morebiti bolj prav rêči popačil (Metelko). — V tem oziru se je verlemu Patru dokaj že oponašalo, in res malo dobička za naše slovstvo bi bilo, ko bi hotel kdo vse njegove pisanja po samezu pretresovati. Pisaril je po latinski in laški, po nemški in slovenski, in spravil je na dan knjig kacih XX, v rokopisu zapustil kacih X. Sam je bukke svoje bil zaznamnjal v „Bibliotheca Carnioliae“, ktero je l. 1862 na svetlo dalo zgodovinsko društvo Kranjsko. Iz pisatve naslovov njegovih bukev že vsak lahko sódi, kolika je bila njegova učenost v slovenščini. Vendar naj se ponatisnejo tukaj, da se prav spozná njegova vsestranska delavnost ter da se po nekterih vzlasti jezikoslovnih prvi slovenski učenik Vodnikov v svoji lastni podobi pokaže Slovencem.

»P. Marcus a S. Ant. Paduano . . . praeter . . . a) Bibliothecam Carnioliae evulgavit: b) Abezédika. Lab. 1765, in 8. c) Molituvne bukvuze. Ibid. 1767, in 32. saepe saepius et Graecii, et 1792 octava editione Viennae recensum precum libellus. d) Kraynska Grammatika. Lab. 1768, in 8. quam secunda editione emendatiorem reddidit. Ibid. 1783 impressam. Verlegt Lorenz Bernbacher, bürgl. Buchbinder unter der Trantsche. Adjumentum Poëseos Carniolicae mansit in Ms. editum Vien. apud Trattner 1798, in 8. e) Limbar med ternjam, seu devotio ad S. Aloysium cum vita S. Joannis a S. Facundo. Vien. apud Kaliwoda 1768, in 12. f) Ta male Katekismus Petra Kanisiusa, addita in fine vita Ss. Hermagorae et Fortunati. Vien. apud Kaliwoda 1768, in 12. g) Marianske Kempensar. Lab. 1769, in 12. h) S. misl sa mertve moliti. Ib. 1769, in 12. i) Popisuvanje shivljenja S. Florian, Ss. Jannesa inu Paula, S. Donata inu S. Emigdija. Ib. 1769, in 12. k) Dyjanje lepeh zhednost. Ib. 1771, in 12. l) Sveti postni Evangelyumi. Ib. 1771, in 8. m) Pet Ss. Petkov, mesza Sushza, additur vita S. Isidori agricolae et B. Nothburgae ancillae. Ib. 1774, in 12. n) Usakdane kruh, tuje te male molituvne bukvuze. Ib. 1777, in 32. o) Vertit in carniolicum kaiserl. Patent von der Militärbeschreibung und Meldzetteln. Lab. 1771, in Fol. p) Bukvuze za rajtenge. Ib. 1781, in 8. q) Mathia Schönberga oppravk tega zhloveka. Ib. 1781, in 8. r) Tu malu besedishe, sive parvum Dictionarium trilingue. Ib. 1782, in 4. s) Jannesa Nepomuc. Tschupicka Pridege na Nedele zhes leytu. Vien. typ. Christiani Grosser 1785, in 8. t) Bild und Wahrheit, das ist: Vorstellung der heil. Messe, ein Gebethbuch. Apud eumd. 1785, in 32. cum iconibus ligno incisis. Crobat vertit in carniolicum.

u) Kmetam sa potrebo inu pomozh. Viennae apud eumd. 1789, in 8. v) Glossarium Slavicum. Ibid. 1792, in 4. w) Patroni menstrui, praeprimis pro Ordine S. P. Augustini, cum. ejusd. regula pro Fratribus et Sororibus germanica. Ib. 1793, in 12. x) Uganke. Ibid. 1788, in 12.

Habet et praeter ista plura in Mss. typum et typi sumtus offerentem expectantia. a) Te odperte ali odklenene dure, 1768 seu Janua linguae Carniolicae. b) Psalmov Davidoveh Buqve k' usezhhihernemu shpoganju. c) Kraynska Kro-neka kratkega popisuvanja use shlaht spomina uredneh rezhy, katire so se kadej na slavenski semli — pergodile, quod in germanicum versum Kalendario per annos inseri coeptum: Kurzgefasste chronologische Beschreibung denkwürdigster Begebenheiten, wie immer das hochlöbl. Herzogthum Krayn betreffend. d) Dictionarium magnum latino-germanico-Carniolicum a litteris ABC. compactum in 4. usque ad alphabeti Aaa, expost. cessavit ulterius scribere eo, quod desperavit unquam eum Maecenatem acquisiturum, qui tam vasti, sed perfecti operis edendi suppetias ferat. e) Chronicon Ordinis Augustiniani ab an. 355 usque ad moderna tempora in 4. compactum Partib. II. f) Interpretatio carniolica Auctorum Graecorum pro exercitatione scholae graecae Labaci. f) Memoria Academiae Operosorum Labacensium a. 1781 die 5. Martii renovata. g) S. Avr. Avgushtina Enchiridion, sa eno skushno, koku se puste nauki visokeh shol po Kraynsku dapovedati, v leytu 1781 na Kraynske jesik prestavlen. h) Encyclopedia scientiarum et artium tradendarum et addiscendarum. Systema Systematum. i) Petnajst pergajnajozheh arrezhy, ali premislekov: sakaj se more Katholshka Virra usem sedanem viram naprejulezhi, versio germanica. k) Compendiaria commemoratio ortus, progressusque conventus Augustinianorum Discalceatorum ad S. Josephi Labaci ad vias regias, ejusque Virorum illustrium etc. Ms. et reperitur in Vol. II. Protocolli ejusd. conventus transcripta, cujus extractum allegat P. Marianus in suae Austriae sacrae T. V. l) Svetega Pisma starega Testamenta perve Moyseove Buqve is reslaganjam S. Texta. Viennae 27. Aprilis 1778 a. Censura Viennensi: Imprimatur meruit; Labaci tamen necdum licuit prelo subijcere. Contemplatus sum (ait) cum Eccl. 44 omnes labores hominum et industrias animadverti patere invidiae proximi: sicut et illo se solatur:

»Pro meritis male tractarunt Agamemnona Graji.«

II.

Pisariti je otec Marko jel l. 1765, in že l. 1768 pride pervikrat na svetlo slovnica njegova. — Pervo slovnico o našem jeziku slovenskem je v latinščini spisal bil Adam Bohorič: *Arcticae horulae succisivae de Latina Carniolana Literatura — Witebergae 1684*; drugo P. Cap. Hipolit: *Grammatica Latino-Germanico-Slavonica — Labaci 1715*, ktera je ponemčena prišla na dan v Celovcu 1758; in tretjo je kar po nemški spisal p. Marko z naslednjim obširnim naslovom: „*Kraynska Grammatika*, das ist: Die crainerische Grammatik, oder Kunst die crainerische Sprach regelrichtig zu reden, und zu schreiben, welche aus Liebe zum Vaterlande, und zum Nutzen derjenigen, so selbe erlernen, oder in selber sich vollkommentlicher üben wollen, bey ruhigen Stunden mit besonderem Fleisse verfasset zum Behuffe der Reisenden mit etwelchen nützlichen Gesprächen versehen und mit vollkommener Genehmhaltung hoher Obrigkeiten zum Druck befördert hat P. MARCUS, a S. Antonio Pad. des uralten Eremiten Ordens der

Augustiner Discalceaten Professor Priester bei St. Joseph auf den Landstrassen. Laybach, gedruckt bey Joh. Friedr. Eger, Landschaftl. Buchdr. Im Verlag bey Lorenz Bernbacher, Burgerl. Buchbinder. 1768."

Znamenit je predgovor, v katerem kaže svoje jezikoznanje (ali — brodje) in razodéva svojo kranjsko gorečnost in delavnost z ozirom na prejšnje in tedanje pisatelje slovenske. Ker se vsak presoja najbolje iz lastnega dejanja in nehanja, naj se ponatisne predgovor, toda razun bolj značajnih odstavkov po slovenski:

Jezikoljubivi čitatelji!

Vsak pravi jezik ima svojo hvalo, slavo in korist. Človeštvo obrača si ga v prid, razodéva po njem svoje misli ter vekovitosti izroča reči. Zastarelo prenavlja v besedah, in novo zapušča preteklosti v spisih. Nobenemu jeziku ne smé se odrekatí hvala in korist, sicer bi človek kazal, da hoče bivati v babilonski zmešnjavi, ali med pametnimi ljudmi živeti kot nespametna žival brez glasú, brez govora, brez razločnega jezika, ter le sim ter tje mermrati kaj brez razuma. Bolj previdne glave ne zaničujejo nobenega jezika; celo lahko spoznavajo njegovo korist in prednosti njegove. Mnogi si tedaj veliko prizadevajo naučiti se vsakoršnih jezikov.

V čislih imam pa tukaj le jezik naše dežele, ker sem sam naložil si breme, na korist očetovini in v popravo skoraj skozi in skozi pokvarjenega kranjskega, ali — da ga imenujem po njegovem prvotnem naslovu, ilirskega jezika sestaviti pravo slovnico. Ktere prednosti pa ima kranjski jezik? Prašam, ker se mu noče pustiti celó nobena prednost. Toda — kako hočejo iz števila navadnih jezikov pregnati celó oni jezik, kateri že po starosti svoji tolikanj sloví? Vsaj je ilirščina koj o razdelitvi ljudski po vesoljnem potopu po Jafetu Noetovega sina naslednikih priselila se v to deželo. O da bi še vedno kakor takrat vsa ta dežela bila enega jezika in enega govora! Tedaj bi se kranjski jezik gotovo ne čislal tako malo.

Se li zaničuje morda zato, ker se govori v tako majhni deželi, ki jo obsega vojvodstvo Kranjsko? Kdor ga zaničuje iz tega vzroka, ta v zemljepisji ni kaj izveden, ker nič ne vé o prostrani Iliriji; vsaj so razposeljene te ljudstva od vzhoda do zahoda, od morja do morja. Kranjecem se oponaša: Kranjec najde se po vsem svetu. Kedar se pa gre za jezik, tedaj nočejo nič vediti o njih po svetu. Temu nasproti je vendar spričano, kakor zemljepisci omenjajo, da se v nedopovedljivo mnogih pa velikih krajih čuje kranjskemu podoben jezik tako, da bi se večí del svetá zvati mogel Ilirija. (Nato našteva dežele ob severju in jugu, ob zapadu in vzhodu, po Evropi in Aziji, koder prebivajo Slovani, od morja do morja.)

Pervi materin jezik se vé da ni povsod ostal kaj čist, temuč se je v tako raznih deželah več ali manj zatajil ali prelikal po mlajših, kakor so bliže ali dalje selili se od perve svoje matere, in so namesto čistega in dobrega jezika naučili se dokaj divjega, terdega in ptujega narečja.

Vsi ti selovanci so prebivali v Dalmaciji in v tako imenovani Iliriji. Odtod sta selila se Čeh in Leh, Pemcev in Poljcev očaka, in puščala sta potoma povsod ljudi svojega jezika in kraje svojega imena v spominj, da sta nekdanj bila tukaj, in da bi preselitev ne pretergalà vzajemnosti ter sorodnega domačinstva. »Und so wurden sie insgemein Illyrier oder Slaven, oder sonderheitlich hier Crainer, Kraynzi, in dem Dalmatien am nächsten gelegenen Lande wohnende, dort Wenden, oder Windische Slavenci: das ist: die glorreichen; itzt Slavonier Saklavoni Sklavoni: die Feindwürger; itzt Mährer Moravzi die Bezwinger; bald Böhmen Böhemi die fürchterlichen; bald Pohlen Pohlaki die Feldlägerer, und wieder anderstwo Bayerling Vojarzi die Feldfürsten; wieder anderstwo Pomerer Pomurjani die Seevölker; und so anderstwo Moscoviter Moshkowiti: Klopfmänner, und Reussen Refsajeni die Zänker, oder weit ausgebreitete u. s. f. benamset.

Allein nicht nur die Völker, sondern auch die Ortschaften, wo sie vorüberzogen, haben von ihnen einen Namen ihrer Sprache angenommen, also heisst in Rasszien Stuhlweisenburg Belegrad: Constantinopel Zsargrad, das ist Kayserburg. Die Hauptstadt in dem Steuermarkt Graetz ein Schloss oder Vestung, Leipzig Lipeza, die berufene Handelsstadt in Sachsen. Die erste Vorstadt in Wien, so man aus Krain kommt, hat von den Crainern den Namen Widen bekommen, weil sie ankommende einander fragten: videsh Dunej? ware die Antwort: videm, und als sie in ihr eigenes Wirthshaus kommen, fragten sie: kolku Kraynzov, hat die Vorstadt bis heutigen Tage den Namen Widen, und das crainerische Wirthshaus bey der Goldkrainzen den Namen.

Gewiss! die Ausdrückung der Worte crainerischer Sprache hat schon was besonders. Das einzige Wort Buh seye genug zur Zeugniß, worinn man die dreyeinige Gottheit so wunderbar ausgedruckt erblicket. Ein Wort dreier Buchstaben ist: Buh. B ist der erste unter den Mitlauteren. Damit kann man auf Gott dem Vater den Ursprung aller Dingen verfallen. Der zweyte ist u, er wird aber in der Abänderung in o verändert, wodurch man so wundersam in das grösste Geheimniß unsers Glaubens geführt wird: Das Wort ist Fleisch worden, und hat in uns gewohnet. Endlich der dritte ist h ein Athembuchstabe, und eben darum ein figürliches Zeichen Gott des heiligen Geistes, der, weil er von seiner Natur unsichtbar ist, hat in Gestalt einer Taube über den Sohn Gottes sich sehen lassen, also wird auch das h in der Abänderung in g versetzt, so oft das u in o veränderet wird, damit desto leichter das Wort gehöret, und das Geheimniß erkennet würde, was Gott heissen solle.«

Dalje! Tudi se je doslej dvomilo nad pravilnostjo kranjskega jezika, pričujoča slovnica kaže nasprotno. Zopet častna prednost jezikova! Vem pa še več taci, izmed kterih ena je, da je papež Hadrijan II. svetemu škofu Cirilu v posebnem papeževskem pooblastilu dovolil v ilirskem, kakor v latinskem in gerškem jeziku, brati sv. mašo, moliti duhovske dnevnice, da, opravljeni vso službo Božjo v omenjenem jeziku. To delajo še danes ilirski duhovniki.

Pogleda naj se tudi na korist, ktero donaša jezik duhovski in deželski gosposki, ako se pogovarja s kmetom v njegovem jeziku, ter ga bolje naklanja k pokorščini do cerkve in države. Zeló napačno je, ako kdo s Kranjci govori po nemškutarsko (deutschcrainerisch) in se ne razume lahko, ali pa bi treba bilo, da se vsi vaščanje učijo nemščine za voljo svoje gosposke.

Šolska mladina se zdaj ne priganja tolikanj k latinščini, kot k izvoljeni nemščini. O da bi se poprijemala tudi prave kranjščine, ker bode jej po dokončanih šolah vmes v tem jeziku skrbeti za lastni blagor, pa tudi drugim v prid. To smo zanemarjali; torej ni čudo, da nas ptujci v naši deželi zasmehujejo ter nam očitajo, da besede krademo, češ, da jih, ker nimamo lastnih, na pósodo moramo jemati iz drugih, ali da se v ptujih krajih sramovati moramo svojega jezika, in da se vernivši domu vedemo, da smo celó pozabili svoj materin jezik. Nikar se ne sramujmo, predragi rojaki! svojega maternega jezika; ni tako slab, kakor si ga mislite. Rim, glava vsem narodom, je njegovo vrednost prav posebno počislal, kajti je v Vatikanski knjižnici postavil dve podobščini, eno svetemu Cirilu, eno pa svetemu Hieronimu, le zato, ker sta lastne čerke sestavila jeziku ilirskemu. In cesar Karol IV. je dal cesarsko povelje, v katerem se volitnim knezom ukazuje, naj svoje sinove dajo podučevati vzlasti v ilirskem jeziku.

Daleč so zabredli z našim jezikom, da se zdí, da ga hočejo med učenimi celó odpraviti in zatreti. Bog varuj! Kaj bo počel potem neučeni? Temu priti v okom je prvi pomoček slovnica, drugi popoln slovar, ki ga že tudi pripravljam in ga očetovini na korist dodelati hočem, ako me bo le kdo podpiral. Brez teh dveh perutnic si jezik ne more pomagati navkviško. Vnaji ga bodo vedno prezirali in domači ga ne bodo nikdar znali.

Slovnica je res kaj dober pomoček ohraniti jezik. Naš tako blagi, tako koristni, tako sveti jezik je v nadvojvodini Kranjski za nekaj let tako upadel, da bi ga stari Kranjci komaj še poznali. Kaj je temu vzrok? Med drugimi to, ker ni bilo nobenega ravnila, nobene slovnice, po kateri bi se pravilnost bila mogla poiskati, ali naj bi se bila skazovala. Mnogi, ali da rečem prav, vsi so zdihovali po kakí slovnici. Jaz se vé da tudi.

O drugih jezikih vseh so vidili, da pride skoro vsako leto kaka nova slovnica na svetlo. Celó v Lubinu (Lübben) v dolnjih Lužicah (kdo bi si mislil?) nam je nedavno, t. j. v minulem letu 1761 M. Jan Bogoljub Hauptmann v osmérki izdal hvalevredno Vindiško slovnico. Kranjska pa naj bi tičala vedno v sili gorečih željá in v tolaži dobrega upanja pod mernikom nepotrebnih ali morda celó nemogočih reči. Čez toliko časa je skoraj vsak obupal, da se spravi kranjski jezik v pravila. Tudi mene je težko stalo. Toda ljubezen do domovine in do maternega

jezika mi je polahkala ves trud in pregnala vse težave. Vjunačil sem se storiti vsaj to, česar doslej ni še storil noben rojak. Če me kdo prekosi, dobro! veselilo me bo, da sem s svojim delcem spodbudil druge skazovati se v boljšem delu. Da bi se le nihče, ki kaj takega namérja, iz praznih vzrokov ne dal ostrašiti. Nalašč poskusi naj sel Meni je prav; palmica visí še v sredi, le po njej, kdor si upa narediti kaj boljšega. Rad pustim tudi ta častni venec. Dosti mi je, da sem rojake svoje vnel tolikanj, da bolje skerbijo in se ponášajo za svoj jezik.

Dobro vé m, da ta moja slovnica pride pred oči mnogim ostrim knjižnim sodnikom, ali da bolje rečem, v roke mnogim zabavljivcem. Vsem vse ne bo dopadlo v njej; nekaj vidilo se jim bo staro, nekaj novo, izmišljeno, in nikdar slišano, ali bode celo zaverženo, češ, da je brovaško. Vsak se bo prevzetoval v svojih mislih, se spotikal o čem, in kaj grajati hotel. Pa saj ne pravim, da je to delo popolno brez pomanjkljivosti; to in le to hočem pa reči, da sem storil toliko, kolikor dozda ni še storil nobeden: žal mi je le, da nisem mogel storiti toliko, kolikor bi si bil želel. Bodi toraj dobro, dokler ne pride kaj boljšega.

Kar je bilo mogoče, sem storil, in sem celo slovniške izraze, povém naravnost, stvaril samolastno. Je li to kaj napačnega, da sem poslužil se prava, ki sem podedoval ga po našim prvem očetu Adamu: rečem po splošnji volji in njihovi lastnosti dajati imena. Zvezdogledi, oni, ki iznajdujejo nove otoke, in umetniki imajo to pravico, svoje novo delo, novi otok, ali zvezdo zvati po novem imenu, in nov slovničar ne bi smel beséd izobraževati iz korenin, ktere reč in lastnijo reči pokažejo in pojasnijo.

Poslednjič, kar se tiče govora in izreke, v tem se nisem ravnal po nobenem gotovem kraju. V tej reči posnemam učenjake in jezikoslovce, ki besedo ceniti in rabiti znajo. Šola daje pravilom obstanek. Govoriti svojevoljno, kakor se komu zdí, to kvari besedo med ljudstvom. Ni se treba bati, da bi prosti človek branil se dobre in prave besede, ali da ne bi je razumel. Um in pamet mu bosta spoznati pomagala, česar poprej ni znal dopovedati. Temu se bodo nekteri smejali, pa to me ne briga, kajti mislim si vedno: Zabavljivcev je veliko, kakor norcev povsod dosti. Takemu opravljanju oditi je težko celo v najboljših stvaréh. To je vzroka premalo, da popuščali bi slavne in poštene prizadevanja. Kdor brez vzroka zaničuje kak jezik ali kako besedo, in zasmehuje govornika, pa le trohice o slovnici ne razume, tak zasluži, da ga žvižgaje opsuje ves pametni svet. Ti pa, jezikoljubni čitatelj! sprejmi to moje delce blagovoljno, kajti sestavil sem ga z najboljšim srcem; tako sem jaz, tako boš tudi ti potem dosegel svoj namen. Zdravstvuj.

III.

Za predgovorom so na posebnem listu vdete nelično natisnjene in slabo razlagovane pismena cirilske in glagolske. — Slovnica Markova t. j. Kraynska Grammatika ima tri dele:

A) Od beffedne fazhetnofte (Wortforschung). V tem razlaguje čerke samoglasne in skupglasne, iz katerih naraščajo zlože (floshe, Sylben), besede, govor. Besedam, ki so moškega, ženskega ali nobenega spola, prideva se beseda spolska (Artikel). Štetve so samuene, dvojne, mnoge. Sklonov štejeta Bohorič in Hipolit šest, na tanko po latinščini (vocativus: ô ti mosh, o ozha; ablativus: od tiga mosha, od tiga ozhéta); Marko pa sedem, in sklon t. j. prigba 1. mu je imenuvavc, 2. rodnik, 3. dajavc, 4. tožnik, 5. vekavc, 6. zmaknik, 7. spremuvavc.

Sklanje t. j. prestavnoste so tri, in moški I. samostavniki se pregibljejo pa sklanjalu 1. Ta Krayl, 2. Fant, 3. Ta Roh ali ruh, tega roga — rogova; ženski II. po sklanjalu 1. Ta Krayliza, 2. Zhednost, 3. Skerb; in srednji III. po izgledu 1. Serze, 2. Oblizhje. — Pridevniki ali prilogi — perftavne beffede — se spreminjajo po spolu: Ta brumne, ta brumna, tu brumnu, tega brumnega; v sodnji ali primerjavni stopnji (nagglihavnek): brumnejshe, -ega; v tretji ali presežni: narbrumnejshe; bel, narbel gluh. — Števniki so števila poglavitne: stu, jefar, miliar; zaporedne: rajmo stu, samo stu, jefarske, miliarske; rezdejlivne. — Zaimek t. j. perdevk v ednini: jeft, ti, on; v dvojini: ma me ma, va ve va, ona one ona; taiste, une, katire-a-u; kedu, gdu, kaj, kir-a-u; moj, kajfen a-u.

Glagol — beffeda zhasna — ima čas prične, pretečene, perhodne; naklone ali viže (vifhe). Sprege t. j. prekladnost se po končnicah (-am, -em, -im) v določnem sedanjiku razločujejo tri, in v I. se pregibljejo po spregalu 1. Dam, dal, dan, dati; v II. po spregalu 1. Lubem, lubil, lublen, lubet ali lubiti, in 2. Berem, bral, bran, brati; v III. po spregalu 1. učim, učil, učen, učiti. Potem pripoveduje nekaj od glagolov nepravilnih, sostavljenih (unrichtigen, abfönderlichen u. unabfönderlichen) itd. — Za glagolom ima nauk od predloga,* prislovov, medmetov in veznikov t. j. spredneh, stranskeh, v' mejs postavljenih, in vežejočeh besedi. Po vsem tem tole:

Allgemeine Anmerkung.

Aus diesen 7. Theilen der Rede kann man leichtlich bemerken, wie sehr nothwendig es seye, sowohl im Schreiben, als Lesen und Reden, des rechten Grunds und Mundart sich befeissigen, ansonsten wird man niemals die Schreib- und Redrichtigkeit in der Sprache einführen. Der Anfang leidet Gewalt. Lässt man sich Anfangs mit dem Sudeln befriedigen, werden immer die alten Fehler, ach leyder! so viel unleidentliche Fehler! haufenweise sich einfinden. Die Unrichtigkeit wird immer mehr überhand nehmen, und zu letzt auch den Lands-

kindern ihr eigene Sprach unbekannt, und etwa gar unbegreiflich vorkommen. Ist es nicht schon genug rauhes, und bäurisches in die Sprach nach und nach eingeschlichen, und hat ihr die ganze Aynehmlichkeit benommen? Ist es nicht einmal Zeit, solchem Rasen Einhalt zu thun? Wie weit soll es denn noch gehen? Genug hier von diesen, weil es immer unter den Fehlern noch ferner einen Platz finden wird.

Nato ima nekako skladje t. j. slovarček, v katerem se v abecednem redu nahajajo nekte re besede 1. koreninske (Wurzelworte), 2. odrasene t. j. izpeljane po natiku posamesnih obrazil na koreniko ali deblo, in 3. skupzložene t. j. sostavljene ali zložene, in sicer po vseh govornih razpolih.

B) Od skupskladanja teh beffedy (Wortfügung). — Po kratki vpeljavi piše: »Ohne der ächten Wortfügung, welche nach den grammatikalischen Grundregeln soll eingerichtet seyn, ist jeder crainerischer Redner, Verfasser und Poet, nur vor einen unachtamen Sudler und Schmierer zu halten, welcher seiner eigenen Muttersprach so große Unehre, durch sein rasendes Stimeln, und Verderben zufüget.« — Na to pravi, češ, da so pravila največ iz jezika samega (nach dem Grund der Natur), dasi so sim ter tje tlačansko posnete po drugih, o spolniku ali členu — ta, ta, tu; en, ena, enu: wird gar oft zierlich ausgelassen; im Nachdruck öffentlich gesetzt, — ter razlaguje po svoje besedoskladje spet po vseh besednih plemenih.

C) Od Dobropisnoste (Rechtschreibung). V tem delu ima naslednji Vorbericht: Gewiss! vieles wird erfordert die crainerische Sprach regelrichtig zu reden, ich stehe aber auch nicht ohne Grunde an, ob nicht ein mehreres zur regelmässigen Rechtschreibung erforderlich seye. Diess ist mein allersehnlichster Wunsch. Wer ist aber, der so richtig schrieb, und sich kein Bedenken machte nach eigener Willkuhr, und Gutdünkel etwas daher zu lallen, und etwas daher zu schmieren? Wer ist, der sich auch in ungebundener Rede, so richtig, und regelmässig verhielte, dass er ohne ungegründeter absonderlicher Redensart (Lestnorednost) und in unförmlicher Wortfügung (Naroberezhnost) sprechen thäte? Nur schade, dass man eine so Wortreiche Muttersprach habe, und will sich derselben nicht bedienen. Wie können es jene verantworten, die ihre eigene reine Sprache mit lateinisch - deutsch - wälsch - oder französischen Worten schmücken, oder verderben wollen. Diesen Schnitzer - und Fehlerschwall, dass er nicht weiter reiffe, Einhalt zu thun, soll seyn »Erstes Capital. Von den Buchstaben (selber Lautung) und Rechtschreibung«. — Potem pripoveduje, da je Ilir Metod, kakor so zaznamnjali Hermann, Febroni, Mosemann, sostavil hrovaške in ilirske čerke, ter v njih spravil na svetlo ilirsko biblijo; drugi pa menijo, da brat njegov Ciril, da se torej cirilske zovejo. V teh, piše Febroni, je na neznanske stroške deželnih stanov Kranjskih tiskano bilo sv. pismo, evangelijske, lutrovske postila v Tibingu ali Avrahu na Virtemberskem. Na Kranjskem so vse posamne bile sežgane in zaterte. O koliko slavnnejše bi Kranjcem bilo, da bi katoliško sv. pismo, ktero imam v rokopisu pri rokah, z nekterimi stroški hotli dati na svetlo! — Razun teh so še druge ilirske čerke, ktere je pa sostavil sv. Hieronim iz Stridona v Dalmaciji, ki se zovejo glagolitiške

itd. — Te pismena so dan danes popolnoma odpravljeni, kar je l. 1553 Prim. Truber najpred biblijo tiskati jel z latinskimi čerkami, katerih so se poprijeli tudi Pemci, Poljci, Hrovatje, da ilirske čerke imajo le ilirski duhovniki v svojih mašnih bukvah, in so v rabi še v Carigradu, Bosni, Moskoviji ali na Rusovskem itd. —

Nato razklada latinsko čerkopisje po svoje, kjer pravi, da na pr. e rabi sem ter tje p. cirkuv ali cirqua; namesto dvoglasnega e piše se z repkom p. derfhe; l časih ll p. dalla, vola Wille, vólla des Ochfen; q redkoma: buque, qvas; f, fh in s, sh je pisal nasproti Bohoriču ravno narobe p. salu Schmeer, sad Frucht, shallam scherze, pa salu hübfch, sad hinterrucks, fhalliti betrüben; w zum Unterschied der gleichthönenden Worten: wodem ich steche, bodem ich werde, sem wila ich hab geschlagen, sem bila ich war gewesen; y ali ybxonyre v enako razločevanje: fgvoni leite, fgvony er leitet; stojy, syn, krayl. — Potem razlaguje „kluke, fnamèna — Accente o. Mundthöne, tu dolgu (beró), tu hitru favyanje (pèr, smèrt), polhirk das Kürzungsfrichlein o. Mondchen (h', v', s'); ločila ali prepone na pr. pika, dve pike, fguna pika; spodna pika! — V spevorenosti (Thonsprechung) mu je pesemske dejl ali skok Reimglied, predahnenje Abschnitt, rajfh ali raja Reim, Vers, ki se narejajo po latinskih in družih na pr.

Pisheta, pure, raze, koshrune, kopune, telleta.

Kako se pesmice kujejo po kranjsko, razkazuje v nekterih zgledih, govori o mnogih pesniških svoboščinah, o nekterih prilikah in podobah, našteva pesnikom razne poganške malike po kranjski, sedmere čudesa na svetu, Katonov nauk od zhloveshkega faderfhanja — po nemški in slovenski. Naposled ima v pristavku nektare navadne pogo-vore v prid potujočim v jeziku kranjskem, nemškem in laškem na pr.

Crainerisch.

Deutsch.

Wälfch.

Goril goril moj

Auf! auf! mein

Sh! sh! Signor

Gospud!

Herr!

mio!

Pokaj?

Warum?

Perche?

Sreznho rajfho.

Glückliche Reise.

Felice viaggio.

Bah vas obari.

Behüt euch Gott.

A Dio Signore.

IV.

To so gledali Kranjci, kedar se je prikazala bila Pohlinova „Kraynska Grammatika“. Eni so jo hvalili ter se ž njo ponašali; eni pa so jo grajali in se je sramovali. Očitno je svojo sodbo o njej prvi spregovoril učenik Matija Čep (Mathias Chöp Sprachlehrer) na Dunaju ter je na posebnem listu do spisatelja še tisto leto 26. vinotoka dal natisniti. Malo let še le je, kar so jeli sploh nekoliko bolje čislati jezike,

pravi Dunajski jezičnik, in nemščina se je povzdignila k toliki lepoti in čistoti. O kranjščini se tega pač nihče ni nadejal. Vi pa ste storili, česar poprej še nobeden ni; delo vaše je dobro in kolikor mogoče pravilno. Palmica in častni venec sta torej vaša. Jaz bi si storiti kaj takega ne bil derznil, nikar že kaj boljšega. Vendar dovolite, da povém očitno svoje misli o gramatiki vaši, „ohne ein scharfflichtiger Schrift-richter, noch ein niederträchtiger Spötter zu heißen.“ —

Najprej mi ni všeč, kar pravite v predgovoru, da kranjski jezik je ilirski, in malo potem, da ilirščine hči je kranjščina! Brez sile se ne more terditi, kar pišete o Dunajskem predmestju „Wieden — Videm“ in ondodni kerčmi, ktera ima še dan danes v svojem znamenju „die Kohlkrainze“, ne pa „die Goldkrainze“. Ravno tako ne velja razlagovanje imena „Buh“. Koliko več bi koristili, da bi bili nemščino pisali nekoliko bolje! Morda tudi, ko bi razlaga na eni strani bila nemška, na eni kranjska. Nekatere besede so mnogim celó nerazumljive, sim ter tje neresnične. Marsikaj bi bili smeli opustiti itd. Sicer pa ne zamerite, in nikar se ne dajte ostrašiti. Le pogumno naprej! Vaša gramatika se na Dunaju kaj rada (mit Entzücken) bere. Le skoraj na dan s popolnim slovarjem, prej kot z biblijo, da se ne vkrade vanjo kaj pomot. Ne bodi vam žal, da se trudite iz ljubezni do domovine, v povzdigo njenega jezika. Deželi bote koristili, sebi pa pridobili čast in slavo, k čemur vam kaj rad srečo voščim.

Nato pride l. 1783 pater Markova „Kraynska Grammatika“ popravljena drugič na svetlo v malo čednejši obliki, z geslom iz sv. Avgušтина (De Civ. Dei 19, 7) o različni besedi, češ, človek rajši biva s psom svojim kot s človekom tujim, s katerim si — enaka po naravi, različna po jeziku — dopovedovati ne moreta tega, kar čutita. — Ta gramatika je zdaj drugič in popravljena prišla na dan, otec Marko pripoveduje v kratkem predgovoru, ker je prva bila pošlá in so le tolikanj po njej popraševali, in jaz sem brez pomišljanja to, kar sem v prvi še učenec v svojem maternem jeziku pregrešil, prezerl ali kakor si bodi premalo prav povedal, sedaj kot bolje izurjen in izkušen učenik popravil in brez prikrivanja priobčil drugim, da se hitreje in laže naučijo jezika. Nikakor v sramoto, v čast si štejem očitno popravljati sam sebe na splošno korist. Vsaj prva poskušnja nobena ni brez pomanjkljivosti; vaja delo doveršuje. Prijatli in znanci vidite, ktere reči sem zboljšal, kterih pa prenarediti nisem mogel. — V še krajši vpeljavi hvalo daje slovnici sami, češ, da njena veda je prava v podlago vsem drugim, v vseh jezikih po pesnikovi hvalnici:

„Frustra Doctores sine me coluere sorores.“

Gramatiko prvo je ločil Marko Pohlin v tri dele, drugo pa že v pet, in ti so: I. Berôzhngft (Rechtsprechung, Orthöpie); II. Savyanjje

têh besedy (Tonmëssung, Prosodie); III. Besedna fazhëtnost (Wortforschung, Etymologie); IV. Skupskladanje teh besedy (Wortfügung, Syntaxis); in V. Dobropisnost (Rechtschreibung, Orthographie).

V I. delu pripoveduje o nekdanjih čerkah ilirskih, in vé, da Metud se pravi Strahóta, Ciril pa Zharha; da tega abeceda je Chyruleza, sv. Hieronima Stridonskega pa Glagolza (t. j. die berufene o. der Gelehrten Schrift), in da je v Vatikanski knjižnici, kakor spričuje Cikarella v življenji Siksta V., pod enim stebrom brati: Shent Hierolym sokup slavenskeh zherk; pod enim pa: Shent Chyrull sokup drugeh slavenskeh zherk. — Čerke so mu samoglasnëki in skupglasnëki, lôčne in nalôčne in po posebej zaznamnjanih določuje se pomen. Tako razločuje na pr. é, è, ê (strëshëza Dächel- oder Käppelakcent), ę (Schwanzel o. Cedil); ó, ò, ô, o; i, y; v, 'w; s, sh (s, š) in f, fh (z, ž), vendar malo dosledno, in po teh čerkah se lahko spozná pisava Markova. — Imenska beseda je ali lastna ali množna, samasvoja (Hauptwort) ali perstavna (Beywort). — V prestavnosti I. so mu sklanjala 1. Ta Krayl, 2. Fant, 3. Rog-ú-ova; v II. 1. Krayliza, 2. Perpovist, 3. Klóp; v III. 1. Serze, 2. Snamëne. — Perstavna beseda: Brumna-a-u ima v drugi stopnji — perglihavnëk — Brumnejshe — v vseh treh spolih. — Številske besede so poglavitne (jefar, tisuzh, tisee), zaporedne (rajmno ftu, jefar, tisuzhe, tifhezhu), rezdejlivne in množitne. — Časna beseda loči čas „prizhn, pretezhëne, prihodn“. — V prekladnosti I. služi mu spregalo: Sëkam — Bom sëkan; v II. 1. Stävem — Hvâlëm, 2. Bërem — Potrebûjem; in v III. Dejlim — Stojim. — Deležnik mu je beseda posrëdna (Mittelwort), predlog sprëdna, prislov polegbesëda, medmet v' mejs postavljena, veznik skupzvezliva. Na te osmere besedne razpole mora paziti, kdor hoče prav govoriti in pisariti, sicer porekó vedno o kranjskih pisateljih: »Per Aufonii fines fine lege vagantur« — da vsak ima svoje pravopisje in svojo slovnico, in da se, kakor njih očaki, s kterimi se tolikanj ponašajo, terdovratno nočejo ravnati po nobenih slovničnih in dobropisnih pravilih, marveč le po svoji lastni šegi in termi! Tudi je kaj dolgočasna in neprava pot, jezika učiti se po rabi, navadi ali izreki ljudski.

V pristavku razlaguje potem besede „koreninske, odrasene in skupstaknéne“ po končnicah in njihovih pomenih. Vmes našteva imena, ki se celoma ali deloma lotijo po spolu na pr.: Oče, mâtë; syn, hčy; brat, sêstra; pubëč, punca, mladënc, deklíč; stric, tetta; nëmc, nemškuta; mërjasc, svina; petelin, kokuš; dëdc, baba itd. — Na koncu III. dela ima iz prvega svojega predgovora ponatisnjeno razlaganje besede „Buh“; tolikanj pomenljivo se mu je zdelo. — V dopropisnosti prav živo ponavlja, da se pisatelj ne sme ravnati po ljudstvu in ne po nekdanjih

pisalcih, temuč po pravilih, ktere vse na tanko določujejo. Brez teh se ne more prav pisati, kar dokazuje po reku (Mat. 16, 26.) iz nekterih kranjskih pisarjev, ter opominja: »Aber! waren den diese Schriftsteller keine gestudirten, keine gelehrten Leute? Sie waren vielleicht wackere Theologen, wackere Philosophen, nur Grammatiker, nur Orthographen waren sie einmal nicht. Wer hat also aus allen obangezogenen recht? Keiner: nur die Regeln allein: welche ich ohngeacht so vieler Unrichtigkeiten doch aus eben diesen, und andern kraynerisch. Authoren, wie die Grammatik, und Orthographie gestudiret, und erlernet habe: das erwelter Text grammatikalorthographisch also soll geschrieben seyn: Kaj pomaga zhlovehu, aku be us voln svejt dobil, na svoji dushi pak be shkodo terpel? So schreibe ich, und kann mich für jeden Buchstaben rechtfertigen... Oder sollte man für die Krakauer eine, und für die Tyrnauer wieder eine andere befondere Grammatik, und Orthographie niederschreiben, weil, obchon sie kaum einen Büchschenschuß von einander in der Vorstadt von Laybach wohnen, eine befondere Aussprache und Mundart haben? Ist nicht da die Grammatik nothwendig: die Lehrmeisterinn recht zu reden und zu schreiben?« —

Naznanivši vire, iz kterih naj zajema dobropisnost (Derivation, Analogie, Anomalie, Orthöpie itd.), kaže več besedi, ktere različnega pomena se skoro enako izrekujejo, vendar naj se v pisavi po lastnih čerkah dobro razločujejo na pr. dejli die Theile, dejly er theilet; gafim ich wade, gasim ich löfche; gôderna bâba gôderna brummet; jé er ift, jê er ifst; kraj End, Ranft, kray Staat, Land; pëta die fünfte, pëta die Fërfe, pejta gefungen, pejdta geht ihr 2; pyli getruncken, wyli geschlagen, bili gewesen, pili feile du; svët heilig, svejt die Welt, svjet ein Rath, svit Tagesanbruch, fvyt itd. — O preponah kaže „fnamene tega perkrajschanja, te lozhitve; dolgè potéfaj Komma, potéfaj is sgôrno piko Strichpunkt, kluge ali sërpi Einschliefungszeichen, fnamene tega odstavka Paragraph, tega noterupeluvanja Anführungszeichen, fa kaj spremisleti Gedankenstrich, zhérknya ali wëlish Anmerkungszeichen.

V spevorenosti mu je pësmëska mira Reimmaafs, stih, rajfha, raja Reim, Verfe; odseknost Apokoppe, svishatnost Hyperbole, smajshatnost Miofe itd. „Natur, Genie, und Uibung machen auch in Krayn den geschicktesten Poeten, was sonst Mühe, und Kopfbrechen nicht zuwegenbringen“. Naposled ima imena nekterih malikov itd., ktere se nahajajo v pesništvu, „Katonôv Navk od zhlovëshkega faderfhanja“ spet po nemški in slovenski, „Isokratov Govor k' Demonikusu, od dolfhnuft“ po slovenski, Plinijev list do Pavlina po nemški, in nektare navadne pogovore v treh jezikih, kakor v I. Grammatiki Kraynski l. 1768. —

V.

Slovnica je prvi pomoček, da se jezik ohrani, drugi pa popolnoma slovar, ki ga že tudi pripravljam in ga očetovini na korist dodelati hočem, ako me bo le kdo podpiral. Brez teh dveh perutnic si

jezik ne more pomagati navkviško. Tako je besedoval otec Marko v predgovoru k svoji „Kraynski Grammatiki“ l. 1768, in je tovarše svoje vžgal tako, da so po njem kar hrepeneli ter hrepenenje to razodeli celó v Pisanicah l. 1779 v lastni pesmi: „Kraynska Dushella shelly tudi svoj Dikzijonarjum imeti,“ v kateri mati Krajna govori na pr.:

Lubizhki teh Modriz!

En' Besednishe vi mi marnu skup fofhite,
De tega nimam jest, Tu je she mene sram.
Vi bodite mofhji! vi mujo si vlamite,
Stopite urnu skup, ter pomenite se;
To pravopisnost bersh med sabo vi sklenite,
V' ti mor'te narpoprej vi fastopiti se.

Synovi! Mate sem, Mater obwogatiti
Nekar o! nej nabo vash put vam pregnenak.
Synovi! Mate sem, Mater zhaštito štriti
Nekar o! nej nabo vash trud vam pretefnak.
Stopite skup, ter si naspruti pomagajte,
Šazhetek je tefhak, tu dellu bo lohku;
Stopite skup, ter le blagu si posvoj'vajte,
O vam je, more bit', tud' tu she preteshku?

Česar pa „Lubizhki teh Modriz“ skupno niso storili, učinil je hrabri otec Marko sam, ter dal l. 1782 na svetlo slovar s tem-le naslovom: „Tu malu Besedishe treh jefikov. Das ist: Das kleine Wörterbuch in dreyen Sprachen. Quod est: Parvum Dictionarium trilingue, quod conscripsit R. P. Marcus a S. Antonio Paduano Augustinianus Discalceatus inter Academicos Operofos Labacenfes dictus: Novus. Permissu C. R. Commiffionis Revifionis librorum. Laibach, gedruckt und zu haben bey Johann Friedrich Eger.“ — Z ozirom na njegovo pomenljivo glasilko: Collectis oritur Novus Academicus Operosus Labacensis — preslavlja tolikanj marljivega pisatelja nasprot trotom ali nemarnim bučelam na drugi strani brat Jos. Pohlin, duhovni pomočnik pri sv. Štefanu na Dmaju, v distihih latinskih na pr.:

... Quot libros patria, longum fit dicere, lingua
Vulgaris, Gentis gloria Carniolae!
Carniolo per Te Mulas sermone canentes
Orbis miratur, prodigiumque putat. . . .

Predgovor, v katerem se p. Marko kaže v vsi svoji šegavi učenosti, glasi se — prepisan v Gajici — takole: „Le en odgovor je ta predgovor, s' katirem se otšem unem koker en Kráterus odgovoriti, katiri so že poprej, predn so te bukve videli, veliko čez leta Dikcignarijum, čez njega besede, čez tehisteh zastopnost, inu branje veliko govoriti imeli. Mene ni tu govorjenje nekar v' ti narmajnsi reči ostrašelu. Le tolikajn več je mene užgalu, moje delu naprejšnati.“

Tem bukvam be bil znal enu naznanu ime: Volnâk dati, v' katiremu 24. pajnov polneh satovja, medû, voskâ, sterdû, zalôge, obnožne itdr., tuje: tolkajn besedi, katire je Krajnska čebela po Abecedikarski versti skup znosila; al jest sem se rajši enega znanega, od več drugih goriuzetega imena Besediše, Bukve teh besedi prijel. Koker tudi res neč drugega niso. Al kaj je na imenu ležeče? Kolkokrat nas je že ta perve list eneh bukv fratral! Tu so teiste bukve, katire njih je že tolkajn toku močnu, toku dolgu, inu skorej brez usega upanja od cele dužele želelu. — Inu kaj? — Lâ tu malu besediše? — Jeli tu muje urednu iz eno tako merveco vsega želne postreči? — Ha! Koku so pač spet visoke gorre le eno mišeko rodile! — Zakaj ne tu veliku? — enu popolnema besediše? — Zakaj? — ja! zakaj nek ne? — Zakaj se nise lubè Krajnci že zdavnej poprej doliusedl, ter, koker be pihnel, en velik, en cel popolnema Dikcionarijum spisal? To čast be bil Tebi iz serca pervošil. — Inu mordej je že tudi merski edn od dvajstu lejt le-sèm, kar smo začeli Krajnci latinske čerke špogati, začel; al kumej ABC spisal, se pak že tudi naveličal, ter use skupej naenkrat na kol obesel? Toku leže v' miru dostireh dobre misle, inu vole zakopane, ter ostanejo za vselej en nagodne sad, en skazen porod, en jalov pajn. Matčca je preslaba bla. Nekar ena mišeka ni iz tega hribca na dan prišla.

Spod mojega čebelnaka je leta prična mala miš: tu majhenu delce, tu malu besediše perlezlu, kar je le vonder uselej bulše, ked neč. — Al le poterplenje, le perpomoč, le podporno, inu čas, tok be utegnili močni levi, veliki sloni se roditi. S' časama ratajo jaki korenaki, katiri so se ked mali otroci rodili. Use se zna še zgoditi. Na dobri voli nobenemu namanka, enem še tudi na muji ne, le Kratkočasnoste, jegre, pojedne, sprehajanje, dolgočasnu pogovarjanje, inu obiskanje merski enem taiste čas, katir njim poleg dolžnust svojega stanu prestaja, temu delu, v' katirega so scer zalubljeni, oduzamejo. Noben dan nima brez čerke pre-jidti, per katiremu je glava od nature, in uka zatú, de je v' stanu tu ne le skuz volo, temuč še tudi skuz ubijanje te glave, inu v' dijanju zveršiti, inu na konc perpraveti.

Kaj je tega tolkajn treba? Tukej leži tu malu delu v teh treh v naši duželi navadneh jezikeh pred očmi. Jest vem: quantum distent aera lupinis, kaj usaka stvar zeno ceno ima: inu Ludji bistrega spoznanja tudi nabodo tega dela za kaj cel toku malega deržali, koker njemu na čelu zapisanu stoji itd." (*kaše, kakošne besede se v njem nahajajo itd.*)

Al dosti besedi je, katireh merski edn nazastope: katireh ta desetè še nekol šlišal ni. Tu se meni malu reče. — Kedu je taiste, katir, deslih be meni en jezik, navem koku dobru, znal, be meni vse besede svojega jezika zastopil, inu povedati v stanu bil? Nej meni kmalu

iz glave en Latinc pové, kaj se tu reče: Literae adespotaë etc. ali en Nemc, kaj se prave: Brodemen, nippen etc. Ta veče dejl more jidti svoj orakel, svoje besediše poprašati. Toku je le, inu zategavolo so tudi te bukve med ludi dane, de be Krajnci imeli, kam be hodili teiste besede iskati, katire, kader njuh bero, ali šlišejo, nazastopejo. Use besede so iz veliko mujo koker use rože po gorri Hymettus, ali iz utisnenedh ali iz pisaneh bukuv skupzbrane. Skuz te Erythace sem se jest oživel, ter moje pajne bogatu napolnil.

Per usemu temu neč mejn vonder enem ene, inu druge besede nadapadejo; al zakaj ne? — Ke Krajnske niso — so slovesam reči, ukradene — so Hrovaške, so Koroške, so Bezjaške, so — Kedu prave tu? — en Hrovat zares ne, ampak en tak, katir nazna nekar Hrovašku, nekar Krajnsku. O! kedurkol si kaj takega misle, tega prosem jest, kar narbel lepu morem, nej meni za naše Krajnske dužele časti volo kaj več bulši krajnskeh besedi pove, jest njuh otšem v svojemu temu velikemu besedišu popraveti, inu perstaveti.

Še nekaj. Dosti besedi se narajma, katireh eni namorejo brati, po nobeni viži skupspraveti. Kaj morem jest zatú! Koker oni neč zatu namorejo, de jest naznam Turških, ali Kopteš čerk brati. Jest se njuh tudi nekol nisem učil. Al Krajnci beró latinske čerke. Tsevedel koker Latinci Laške, ali Francoske liste. Narpoprej je treba v Kraněum hoditi, ter brati se učiti, kar se otše znati, scer ni neč od tega govoriti.

Te, inu take reči sem jest že večkrat šlišal brez use navole; ke vem, de se je tudi drugem imenitnejšem pisarjam toku godilu, katireh nigdar zadosti prehvalne pisanice so se skuz kup teh samu sebi zastopne dazdevajočeh vedomcov koker skuz ossklivne šibe ulekke. (Nato pové takim nemarnim zabavljivcem in preganjavcem — ropancem, navratnicam, Momusovim bratom, radovoljno slepim — nektere pikre, češ, kar je mož previdnih in umetnih, ti bodo že čislali moje delo. Curabit praelia Canon itd.)

„Naposled vošem jest vam delovne, inu od useh terpečnost proste Kompagije, use časti uredni Perjatli, Patrijoti, katiri si perzadevate Krajnske jezik, inu te umetnoste naše rojstne dužele pouzdigneti, inu useskuzi k večemu gorijemanju perpraveti, use dobru, ter prosem, pustite si iz mojem delam, inu posebno s tem mojem Komozisam postreči, katirega vam zdej tukej pomoliti to čast imam

Vaš

Podlofhne slufhabnek
P. Marka.

V' Lublani na 24. Velikega Serpana 1781.

Qui legis ista, tuam reprehendo, si mea laudas
Omnia, stultitiam: si nihil? Invidiam.

Tinnul. ad Bos in Lin.

VI.

Iz predgovora k malemu „Besedišu“ se vidi, kako je Pater Marka pisaril slovenski. Slovar je v veliki osmerki, brez številke na straneh. Na zadnjem listu se bere: „Konz pervega dejla.“ — In res da pozneje z obema že omenjenima glasilkama (*Collectis oritur Novus.. pa: Qui legis ista etc.*) na svetlo: „*Glossarium Slavicum in supplementum ad primam partem Dictionarii Carniolicum. Viennae, Literis Grosserianis. MDCCXCII.*“ Knjiga ta je v enaki obliki ter šteje 119 strani.

V predgovoru terdi, da je popustil misel, da vsi drugi jeziki izvirajo ali besede in njih pomene izjemajo iz jezika Ilirskega ali iz Slovanskega (Slavica, quae illa quidem posterior, excultior tamen est) ter misel, da Kranjščina je lastnih besedi bogata tako, da se jej ni treba šopiriti s tujim perjem. Tako še nekteri ponosno ménijo, kakor oni povestničarji, kateri stare očake in njihove prvotne običaje pripisujejo svojemu narodu.

„Has ego Syrtes, et Charybdes cauto pede vitaturus, mediam ingressus viam, linguarum potius harmoniam, quam vernaculae nostrae Glossarium conspiciendum dare satago. Ducat, per me licet alter ab hac, alter ab illa lingua vocis cujusdam originem, mihi sufficiat, harmoniam, affinitatemve: consonantiam, mutuamve rationem, nexumque hoc opere indigitasse. Verumenimvero, quod ad rem nostram facit, est notatu dignum: quod linguae nostrae primigeniae, et genuinae voces plerumque graecae sint originis; imo, ut Cl. Poppovitchius asserit: Multarum earum vocum, quae apud ipsos Graecos interiere, origo in Illyrica lingua est quaerenda, quod voce Hod etc. probat. Neque hoc aliarum linguarum celeberrimi Glossatores diffitentur, plures nempe voces ex Illyrica fuisse mutuatas, et in suam linguam assumptas. Et hoc decori, honorique linguae officiat? Minime gentium. Communis, et universalis Nationis consensio in quibusvis innoxiiis sancta, et religiosa esto. Lingua, ac Religio pari passu ambulant. Hocce nostro saeculo certe pares patiuntur vicissitudines. Heu! bona Numina! quot quantique publice, atque privatim in ea nobis eripienda desudant, atque elucubrant, quin melius quid in ejus, quod tenebamus, vicem offerant, proferantque... Paucis. In hoc opere sequentes Glossologiae generales regulas, quae ad linguarum harmoniam gubernandam assumptae referuntur, ita prosequor, ut et in pervestigandis linguae nostrae vocibus, quantum fas est, ab iis non deflectam... Radicum ergo potissimum in hoc Glossario ingeritur, et habetur ratio etc.“ —

Vmes pripoveduje, kako malo koristijo, kateri besede kujejo in pilijo brez ozira na njegovo — se vé da — „Kraynsko Grammatiko“! Razun tega našteva pravila, dasi ne po vse prava, po katerih se vjemajo besede celoma ali deloma, po tvarini in obliki, po čerkah in pojmi, kako se.

izpeljujejo, primerjavajo in zamenjavajo, vstavljajo in izpahujejo ter razlikujejo. Poslednje pravilo se mu glasi: „*Demum etymologiam omnium vocum ne quaeras cum Stoicis; quia vix possibile est unius, alteriusve vocis Etymologiam assequi, vel etiam effingere; imo quaedam linguae sunt propria.*“ —

Posebne važnosti je knjiga, ktera je v rokopisu str. XIV predgovora ter 116 listov spiska hranila se v tukajšnji knjigarni, in jo je zgodovinsko društvo Kranjsko natisniti dalo l. 1862 z naslovom: „*Marci a s. Paduano Er. Aug. Disc. Ord. Prof. Bibliotheca Carnioliae*, in qua reperiuntur scriptores, qui vel ipsi, vel eorum opera in Carniolia primam lucem aspexerunt; vel alias in vel de Carniolia scripserunt, ordine alphabetico, seu ad formam bibliothecae pro alphabeti scrinia dispositi, pro varia ex iis et historica et critica, et chronologica notitia, atque eruditione capessenda. Collectis oritur Novus.“ Beilage zum Jahrgange 1862 der „Mittheilungen des histor. Vereins für Krain.“ Redigirt von August Dimitz, k. k. Finanz-Concipient, Secretär und Geschäftsleiter des Vereins. IV. 63.

Vvod (Prooemium) ima na čelu geslo: *Illud nihil valere ad rem cognoscendam arbitror, qualis fuerit ille, qui scripsit: honestissime tamen bonus creditur, cujus litteris generi humano, posteritatique consultum est. S. P. Augustinus Tom. VI. lib. de utilit. cred. c. 5.* — Najprej razlaguje ime „*Bibliotheca*“ (repositorium, conclave, librorum scriptorumve collectio) ter pripoveduje, kaj ima v sebi, česa pa nima. „*Bibliotheca Carnioliae . . liber est, in quo Auctores Patriae nostrae, eorumque codices impressi et Mss. exponuntur. Auctores inquam Patriae, quae olim, ut notum perspectumque est, non adeo, ut hodie, angustis limitibus circumferebatur; Auctores, qui vel ipsi, vel eorum partus ingenii in Carniolia, adsitivae Carnioliae finibus lucem viderunt: vel in Mss. alicubi in Patria inediti latent. Hoc idem cl. Patriae nostrae Scriptores: Valvasorios, Thalbergios etc. me citius aliquomodo prolusisse fateor. Cur ego eos in texendo Eruditorum nostrorum catalogo presso non sequar pede?* . .

Na to obžalovaje razklada, da delo ni popolnoma, da nima vseh pisalcev od starodavnih časov v sebi, da se je sicer sam trudil in vpiral; da so ga nekteri opovirali, nekteri pa podpirali, mimo domatinov sim ter tje bolje ptujci. Prav krepko naznanja namen, da je spisal to reč: „*Volo hac Bibliotheca illud convicium compellere, quo Carniolos aliae quaedam viris suis doctis superbientes Nationes verbo: et quidam eorum Comentatores suis etiam scriptis onerant, quasi Patria nostra nullos, vel omnino raros progerminaret eruditos, defectu vel talentorum vel diligentiae, vel Mecaenatum: sive quod unum est, idemque ex inertia, paupertate aut literarum horrore. Volo inquam his foliis Auctorum Terrae vel linguae Patriae Cultorum, quorum opera jam non facile haberi possunt, oblivioni eripere. Volo et nostris et Patriae consulere, dum gloriam*

Patriae, quae suos sibi genuit, aluitque scriptores, in iis conservatum eo. In tako našteva še druge namene, da sinovi in vnuki spoznavajo, čislajo, doveršujejo to, kar so predniki hvalnega storili ter spisali za domovino, da zbirajo in prebirajo njihove knjige, da jih hranijo in vsaj pisalce ohranijo v spominu, da spoštujejo verle pisatelje verstnike ter po moči podpirajo. So taki, kateri nabirajo knjige in vsi nori (*Bibliomania*) spravljajo v svoje shrambe, pa jih ne rabijo sami in tudi drugim v rabo ne dajo, kar ni hvale vredno (*Librorum Philautia*, si *prudentia et scientiarum spiritū non regitur, degenerat in maniam*).

Hotel sem, pravi proti koncu v predgovoru, po tvarini razrediti pisalce, toda — ker jih po njej spisujem v knjigi *„Encyclopaedia Scientiarum et Artium“*, porazstavil sem jih v tej po abecednem redu brez lastnega presojevanja: „ut abstinere a crisi, de qua, ut de gustu, nec duo facile, idem formant iudicium, praeprimis morosi partuum suorum defensores, qui, quiquid ex eorum capite, vel manu prodit, Palladem esse putant: ex alieno non nisi bubones posse prodire; cum non raro contra eveniat etc. . . Qui secundum carnem sunt, quae carnis sunt sapiunt; qui vero secundum spiritum sunt, quae sunt spiritus sentiunt . . Trahit sua quemque voluptas, sicut ad agendum, ita et ad scribendum: sicut ad probandum, ita ad respuendum etc. . . Mihi sufficiat, Scriptores Carnioliae, quos colligere potis eram, enumerasse primum. Sufficiat, sat superque sufficiat mihi, si iste conatus meus vel partem approbationis apud exteros tulerit, quam ejusmodi specimina aliarum Nationum apud Nostrates retulere.“

Ves vesel si o sklepu (*Coronis*) hvalo poje: „*Gaudet ad finem perducto opere operarius: peracta vindemia vinitor jubilat: agricola exultat collecta messe; gestirem et ego non mediocri voluptate, si votorum omnium metam hoc meo tentamine attigissem: si hoc conamine omne punctum tulissem. Hoc vereor*“ — vendar si poterka naposled na persi, češ, kdor zna bolje, široko mu polje, in sklene (po *Cic. de Fine l. I. c. 2.*): „*Mihi iniquiens nulli satis eruditi videntur, quibus nostra ignota sunt, postquam hanc de Patria nostra notitiam et eruditionem dedi*“.

VII.

Iz dosedanjega opisovanja spozná lahko vsak, kako je pisaril Marko latinski, nemški, slovénski, in tudi že, kolike vrednosti je bilo njegovo jezikoslovje. Vendar naj se vsaj v nekterih zgledih še pokaže, kako je počenjal s pravico, ktero je podedoval po prvem očetu Adamu, in kako je po svoji dobromušnosti stvarém koval imena ter posnemal časih nepristojno izraze po drugih največ čeških knjigah.

Tu malu *Besedishe* treh jefikov l. 1782, na pr. ima (toda v sedanjem pravopisji): *Am grem angehen attinet; amuzamem se sich*

annehmen defendere; ankeršt chirurgisches Instrument, Antichrist angistrum, Antichristus; anca Bedingnifs conditio, moje ancé meines Standes meae conditionis; arreč Ursache, Ursprung causa, origo; aržat Sack saccus.

Barle, na barle auf den Schein apparenter; bašti traun sane, profecto; bavd Falte plica; bergamačka Murmelthier mus alpinus; besaga Satteltasche hippopera; besediše Wörterbuch dictionarium; besedniše Katheder d. Rechtsgelehrten cathedra advocatorum; besodorečnost Wohlredenheit rhetorica, eloquentia; bezlaj Flüchtling, Bezoarsteinn fugitivus, bezoar; birtah Vortuch, Schurz praecinctorium; blek Fleck commissura; Božak Jupiter; bradinstvu männliches Alter pubertas; buquestiskavc Buchdrucker typographus; buroviž, burovizda Burgermeister consul; burovž Pollarstern stella polaris; burovske kôla Heerwagen ursa major; butara Bürde onus.

Da fragmenta ganz und gar ad minimum usque; derpavsam se heftig kratzen scabere, scalpitare; deržaja Gebieth ditio; dešter zart, artig bellus, tener; dijanu je z' nami es ist geschehen actum est; dolidavam wiederlegen refutare; dolipisk Abschrift, Kopie antigraphum; do-liudarem abschlagen abnegare, denegare; dvohomim zweifeln ambigere; dušepust Zügen agonia.

Eb éhtnèca Maria Verkündigung festum Annuntiationis B. V. M.; Efa pod komunam freches Weib mulier dissoluta; ernem wenden vertere; erzeg Kriegsheer exercitus.

Fajmaštr Pfarrer parochus; fajn, falenga, faler; falotj Trofsbube calo; favd, facanekel; fefla Schnattergans garrula; fehtam, ferbegam se; fer-kolin Stutzer, ein kleiner Knab ostentator, parvulus; fermažia Malvasierwein vinum Malvaticum; figamož feiger Mann vir infidus; fingrat, firenk, firšt, fletn, flis, flisk, foglovž, folk, fovš, fovšija, fraj; frata mene es mißlingt mir non succedit; friškove Richtplatz f. Weibspersonen locus supplicii; frišen, fundament; furbaria Hinterlist vafrities.

Gabreje Buchwald populetum; gantnar Weingerüst cantherius; garbin Nordwind africanus; glagole hohe Schule universitas, academia; glagolitske, glagólske von der hohen Schule academicus; glih, gmah, gnada; godernèca Murmelthier mus alpinus; governam, govt; gratam werden, gerathen fieri, uberius provenire, succedere: Gromač Jupiter deus tonans; Gruden Christmonat, December, Saturnus.

Hamba Hohn ludibrium; haramoč Heyduck pedes Ungaricus; hiran-gel Erzengel archangelus; hiroškof archiepiscopus; hlačam in Pump-hosen einhergehen braccatus incedere; hostelnek Haynpriester sacrificulus; hud böfs, zerriffen malus, lacer.

Jakujem, -kuvati bejahren affirmo, annuere; jakuvavc Jaherr as-sentator; javla se ist herauszunehmen colligitur; ihtiti se hegetzen singultire; imenavednost ethymologia; irperge.

Kanduht Leiche funus; kazin, kazinc Zeigefinger index; kerstirna Taufstein baptisterium; klublivost, klubu Trotz, Unwillen disgratie; kniž Graf comes; komatia verwirrte Dinge negotia varia, tricae; kozapersk Weinmonat october; kozarje Geishirtendorf capretum; koseze Wiesmähde pratum messorium; koštomaja der Turken Paradies regnum millenarium; Kròdè, eta Aeskulap idolum Slavorum; kšaft, — ujem testamentum, testor; kumram se, kunšt, kuštr.

Larma Lärm tumultus; lesasuk Drechseler torneator; lešerba Bauernampel lucerna; lih, lihkar, likof; limbar Lilie liliun, Limbarska gora; lintvern; listmarn, listmarnek schriftverständig, Student, Rechtsgelerhter legis peritus; lokovž, lubnu Lustgarten, Tempe; ludvina Nation natio; lukovca Sternwarte specula; lustovž Lusthaus pergula; likeb Schenk pincerna.

Mahtikast Hoheit altitudo, majestas; majolèka Porcellangeschirr vas fictile pictum uti Faenticum; makâvc Taucher intinctor; marcek, markovc Marggraf marchio; marovt Student studiosus; mejstanos Bürgermeister consul; menihovše Kloster monasterium; mevža zaghaft formidosus; mirkuca Aff simia; mirkucin Waldteufel aegipan; mirčun Messer, Viesierer; mitje Wucher, Zins census, foenus; modrina gelehrte Gesellschaft academia; modriše hohe Schule; modrica Musa; modrorèčnek Wohlredner rhetor; mojškra Zofe, Kammerjungfer abra, cameraria; mordrir Mörder homicida; mrakanos Abendstern hesperus.

Nabore, -ta Unterjochter subjugatus; nadega Hoffnung, Erwartung, Unruhe expectatio, spes, inquietudo; nagelnove žebice Gewürznägel clavi aromatici; nahdam nachgeben cedere; nebahlad Wetterleichten corruscatio; nemškuta deutsches Frauenzimmer germana; nergam anschnarchen invehī in aliquem; nešterc, nečminer, nigdarsit, ništermeju; novaštvu erstes Schulrecht tyrocinium; novc nummus ungaricus.

Obahtnek März martius; obora Thiergarten vividarium; obraznekar Bildhauer sculptor; obstretna Mondeshof atmosphaera; Odamov kerhl Adamsapfel glandula gutturis; offernažnost Ausstaffirung adornatio; ogrilca Steinöl naphtha; okmaštr Hofmeister aulae praefectus; okroždel, -na Cirkel circulus; okulipernesem herumtragen, umbringen circumferre, enecare; opprežnek Propst praeses, praefectus; oslovšena Versammlung ungelehrter Leute rudium faex; osujak Merz Monat martius; očina priča Augenzeuge oculatus testis.

Padar Bader balneator; paglovc, -ovček Zwerg, Edelknab nanus, ephebus; pametva Unschuldiger Kinder Tag festum ss. Innocentium; paramuc ein 5. köpfiger Abgott idolum Slavorum; peklenc Höllengott Pluto; perečogn St. Anton Feuer, heiffer Brand pustulae gangraena; pergacia Elixier laxativum; pod koš pojdem ich werde sterben moriar; podviz Anweiser, antescholanus; poltar Fischkasten cista piscatoria; pomirkač

Aufseher animadversor; porčehn Chor in der Kirche ambo, chorus; potepenu pismu abschlägige Antwort repulsa; prekaste oči übersichtig luciosus, myops; preža Schauspiel comoedia; prosenc Janus, Jänner; Prove, -ta Vulcanus; pijanu ureme volle Metten ebriorum clamores; piti po soncu in die Runde trinken circum libare saluti.

Quădar alter Schlesier Quadus, Silesita; qvanta lyrisch Gedicht, Märchen aeolium carmen, anilis fabula; qvartavc, -tač, -topirc foliorum lusor; qvantač, qvasovc, -ovnek ineptus orator.

Radagost Idolum Slavorum, Mars; ratam p. gratam; ratne gospud Rathsherr senator; režimbaba Mutterkraut matricaria; rezvada, rezum n. razum; rečnik Redner orator; rinam iz smertjo mit dem Tode ringen agonizare; risanca gezogenes Rohr sclopus diductus; ris Leopard, risena Pantherthier; Rožlin Stadt Agram urbs Zagrabia, Sigmarswurz alcea.

Sajovc Cyclops; zamejstanos Burgermeister consul; samurogač Einhorn monoceros; zapavčnek Zeigefinger index; zapertje tega trupla adiarrhea; zaplečnek Laquay pedissequus; za zlo gorivzamem übel aufnehmen maligne interpretari; zavetnu dete an Kindesstatt angenommen adoptivus; zbornik Churfürst elector; zbroja Rüstung armatura; Selân Mercurius; serbat, serbatje Göttergetränk nectar; šafti kaum, schwerlich vix, difficulter; šap šapel Hirnbindel corona frontis; židane volje wohl auf, gutes Muthes bonae voluntatis; šircejte! širckejte potztausent eja, age; žlaferneca Ohrfeige colaphus; Šmarn dan Frauentag Marianus dies, — križ Himmelskreuz constellatio, Kreuzwurz pappus, — slak Polleykraut glechona; špižirna Speisekasten penus; šravf, šrunf, štavt, štiftenga, štima, štrafenga; štritentga; žvergoliše Orgel organum; Ziba Venus; skезá genug seyn sufficere; skuz hoja Durchgang transitus; slapot, slapotstvu legatus, legatio; slavka Austern ostrea, Slavkovje Stadt Austerlitz Slaucovium; znoj Schweiss, doch nicht von der Wärme, sudor ex angore, desiderio; spevorečnek Poet, Dichter poëta; spisirna Kanzley cancellaria; starostnik Graf comes; sveta pëta Bethschwester tertiaria; zvik Gebrauch usus.

Tabore, -eta Vestungskommandant castellanus; tarout Quäler afflictor, tortor; tažnik Tröster; tekmenik Eiferer aemulator; teme, -na Grund, Wirbel auf dem Kopfe basis, pinnaculum, vertex; tepežkam frisch u. gesund geben, aufkindeln virgam offerre in festo Innocentium; terma Schedel durum caput; Tork Dienstag, dies Martis Mars; torka Kriegsgöttin Bellona; tranča Bütelhaus custodia publica; Triglav Götz Diana; Trojaci Dominica Trinitatis.

Vajd, vajda Pfleger praetor; uhule, -ta Pedant vanus ostentator; visokošolc Theologus, academicus; umejsk medium, brez umejska unmittelbar, iz umejskam mittelbar; vojska černa allgemeiner Aufstand rebellio; vonuzetje, vonuzetk Ausnahm exemptio; usačihernost Gemeinde, Universität; ušafanje Beschaffenheit affectio; učenust v' pameti theoria, v'

dijanju praxis; učirna Lehrstube musaeum; wodicijes Igel erinaceus; wogataj reicher Mann dives, praepotens; wytes Ritter Held, — cirqven Tempelherr.

Caf Gerichtsdiener apparitor, lictor; cakar Gemeinschaft commercium, v' cakar hodem umgehen conversari; cavfam zurückerkehren regredi. — Čar monarcha Russiae, Turciae; časnece Zeitung nova, acta; Čerig Insel Cypem; čez ramo o ja freylich ahahe! čiležn Drath, čiležnik Drathzieher; cifa Mutterhörner; Franse, gemeines Weib, cifast, cifrast; cijaz, cijazeti langsamer Bote, hart gehen, schwer tragen; cil, cir, col; cuké troll dich fort apage! —

VIII.

Qui legis ista, tuam reprehendo, si mea laudas
Omnia, stultitiam: si nihil? Invidiam.

Tako je na čelo zapisal tudi knjigi „Glossarium Slavicum“ l. 1792, kjer razkazuje prav posebno svoje čudovito jezikoslovje ter pojasnjuje besede naše iz hebrejskega in arabskega, iz gerškega in latinskega, iz romanskih in germanskih jezikov in celó narečij, na pr.:

Ajd, germ. Heyde, a gr. *α* privat. et *ἰδω*, video, quasi caecus, non videns Deum in creatis. — Aldov, verbum vetus Illyricum, a verbo dam et al, q. d. hoc ego habeo, sed eo me privo, et Deo do, offero. — Arreč, vox genuina ex verbo as ur, Ursprung s mutato in r ob faciliorem enunciationem sequentis compositionis membri, nempe: reč, Sache, quod et germani habent Ursache. — Aržat a gr. *ἀρχος* vel *ἀρχικος*, vas vimineum. — Ašteržel ab as, in die Höhe, et deržim.

Baba eine Puppe der Kinder; babem, babeca apud Carniolos habent duplicem significationem, nempe: Hebamme et Großmutter; babura, babuška, q. d. horribilis ut pediculus vetulae, a baba et uš. — Bâram vindicum verbum a germ. wahr, ist es wahr. Carnioli habent prašam: Croatae pitam. — Barovnice, melius borovnice a bor, ubi solent crescere. — Bevka, melius weyka a węł, albus; quia pediculi albi sunt, et pulices nigri. — Blagu, lat. bona: germ. Güter, vindis interamnensibus, ait Poppovitsch: bonum mobile aequae, ac immobile; Carniolis merx; Croatis pecus, uti latinis pecunia. Dialecti significationem variant, quia variis provinciis variae sunt opes populis. Carniolis negotiatoribus merces; Vindis cultoribus agrorum fundi; Croatis pecudum et jumentorum curatoribus pecora. — Božam, pobožam a Buh, iz Bogam tolažem. — Briul, Friul, lat. briulum, gall. breuil, ital. broglio, angl. broel, germ. Brühl. — Buque, germ. Buch, vide buka; quia veteres in corticibus arborum, fagi, betulae etc. scribebant, et talia folia compacta a buka vocabant bukve seu buque.

Cyrillus (Sanctus) Kyrul putant quidam a Romanis Irillus, et ad

pronuntiationem facilitandam ab aliis Cyrillus, quod Illyricorum fuerit Apostolus et Episcopus, ita vocatum; domi enim apud suos Constantinus vocabatur. Et hoc non abs re; quod literas illyricas suos docuerit, quæ Cyrillicae, quasi Illyricae vocantur. Slavi eum suo idiomate Čarha, quod cum Čerka (litera) consonat, vocabant. Aberrant, qui a Cyrillo Illyricos fuisse dictos autumant; cum longe pluribus seculis ante nomen Illyricorum in orbe esset notissimum. Ex derivatione graeca *Κύριος* (Dominus) significaret Cyrillus, quasi parvus Dominus, et Illyrii Dominantes, potentes. Quod non esset absurdum ominari.

Dimla se meni, a dim, ut germ. habet proverbium: Es nebelt mir. — Dôb: hung. dub. Antiquis erat quercus bona arbor; quia primum mortalibus victum dedit ab hebr. tobh vel tov bonus; unde et dobr bonus a Slavis derivatum est; dobrava, silva quercina, utique a dôb. — Dovžekar, non a dolg (debitum), alias scribi deberet dolžekar; sed a dovêl, multum, et žveka garrit, blaterat fallendi causa. — Dvohomim, dvomim a dva et umim, sicut in lat. dubius inter duas partes positus.

Erbas, melius verbas, a verba; quia ex salicis viminibus corbes flectuntur. — Erja, etiam arja, a lat. ardeo, vel gr. *ἀραιβη* aerugo. — Eč frater patris mei, probabilius ab oče permutato o in e, quasi očeč parvus pater.

Fèrja tertia pars cohortis: ferjânc ductor talis cohortis: ferjančeč diminutive, quasi subdux germ. Sergeante. — Frata vide ratam, cujus est contrarium, vel negativum. Tù njega frata, kar njemu narata. — Friškove a gr. *φρίξ*, ein Schauer, horror, qui praetereuntes occupat.

Gajam, simplex exolevit, in composito negativo nagajam est in usu. — Gluh ab uhu et gulem hebetio. Valesianis chlust auris. — Godernam, a godem, est onomatopoeia; quia in barbito gravi ludens murmurat potius, quam canit. — Gojzd a gost dict. — Govedinar (vulgo goldinar) germ. ein Gulden; quia bovis figuram praesetulit haec veteris pecuniae species. — Graja, germ. super. ein Greinendes, a gr. *γραῖα* anus, vetula, quae cuncta carpere solent. — Grudem, lat. rodo, unde Grudn, priscis Slavis Krode Saturnus tempus edax rerum.

Hlače deducunt aliqui a latine caligae; sed verius ab antiquo lačem, slačem; prisci enim Slavi et Illyrii omnes caligabant pedes usque ad lumbos, ut etiam hodie gestant Croatae. — Hlepim a hleb litera leni in asperam mutata. Vaporem noviter pisti panis quoddam feminarum genus appetit odorare etc. — Hostel, ein Hayn, a hosta, est fanum in luco.

Jederce, a jed, quod nucleus ab animantibus edatur. — Jérëb onomatopoeia, conclamans, convocans gregem. — Jęteka, germ. Hektik, lat. hectica, a jem, quia aegrum exedit. — Ihtem se: Austriaci dicunt hegetzen; est onomatopoeia.

Kaldov ab aldov, seu dar, et kôlem klati: germ. blutiges Opfer. — Kavarna Arrest a varijem; idem vocabulum et Moschovitae usurpant; germ. Kasserne: affine lat. caverna. — Kert a kryem, quod se sub humo abscondat. — Klavorn hebr. chala aegrotavit, q. chala varn, morbum metuens. — Klobasa in vocabulario Hung. Viennae 1554 impresso kolbas, gall. colebasse, Jonaskürbifs. — Kloš ab už et kolem, quia dolenter mordet. — Kmet Polonis et Bohemis baro; gr. kamno laboro, kmetos elaboratus. — Koleduva ab okoli et dva; quia unus praecinere solet antiphonam et duo vel plures prosequuntur. — Kopriva a gr. κοπρία stercus quod ad sterquilinia crescunt. — Koštamaja ab ital. gusto mio. — Kraže in proverbium assumtum; križe kraže, qualia omnes linguae habent, ut germ. kribes krabes etc. — Krat consonat cum hunico kor tempus; sicut a Stund germ. ajunt itzund.

Lastovca conformiter quidem ad radicem graecam loquor, garrio, sed communius glastovca a glas, vox. — Lebam vindicum a germ. leben, wohlauf leben, schwelgen. — Leškačem, lešketam, a blisk prima litera absorpta. — Lisica a lisa, stria in fronte; alias a gr. ἀλίσσω capio, quasi astute capiens bestia. — Lykof, melius lijkop a lij et kop kauf, mercipotus habet Haltaus.

Malik conformiter ad radicem scribi deberet molik a môlem; quia vero molik amatorem sonat, idolum per a scribendum recte jubetur; Hebraeis erat Moloch. — Maškara ab arabico mascara Spiel; nos ex materna lingua deducamus a mažem, quia personati primitus non erant larvati, sed variis coloribus facies pingebant, quod etiamnum plebs in pagis facere solet. — Mačoha (cynosbatus) a mačka, quia affricando vulnerat ut catus; vel per similitudinem ad novercam. — Mědved, huny. medve: a med (mel) quo libenter pascitur, et vad Hungaris fera etc. — Mejnam a mejn (minus) quia in permutatione pecuniarum plerumque ex una parte minor specietenus v. g. pro floreno 60 cruciferi acquiruntur et permutantur. — Mejsc a mejn (minus) vel mejnam, spreminam (muto), quia luna varia solet apparere; unde et Vindi mejnsec et mejsenc enuntiare cosuescunt. — Mešetar quasi v' mejs govoriti; v. mušetar, a muša vacca senescens efoeta ut kluza equus clitellarius, quia plerumque in venditione equorum assumitur. — Moj, antiquitus scripsere et mvoj, sicut tvoj et svoj etc. — Mojškra a moj et škric, quae conducuntur, ut telam in frustra conscissam in usum vestimentorum consuant. — Mojstr, quasi moj sturnik, quod et in latino nempe magis instruit, et in germ. sonat a meist, id est: ab antiquo positivo meh v. mei (magnus, praestans) et er (ille) quasi dicas: ille est praestans, ego sum discipulus ejus. — Mokoš, quasi mokra kokuš.

Nadnyca, nadanica, a na et dan, diaeta. — Nejtilu, a nej permissivo et tily gliscat, succendatur. — Nęmc ob Asce Nec, ultima syllaba

retenta, litera m interjecta. Priscis germ. Nemet magnum sonabat. Wachter Nimis: Hung. Nemet. — Neveſta, quasi nesciens virum.

Obláda ex oblast, quasi oblast dam. — Ohrovť a germ. quasi auch Kraut. — Orjak, melius gorjak a gorra; ut mons gigas alios supereminet. — Ossebenek quasi ob sebi, ob svojem živí; sabenek hebr. sabal habitavit.

Pavc forte a palca, uti quidam scribunt palc: sicuti germ. Daum a Stamm, Stumpf derivatum putant. — Persegam, quasi k' persam, na perse segam; vel perst stegam, quorum utrumque jurantes facere consueverant. — Pirh, fors a pirje, quod varia inscribebantur ovis paschalibus; ex eadem ratione et pirkelc, quasi acu pictum. — Podgana a pod germ. Boden et Gan, ambulare, Gang ambulacrum, ubi subtus morantur glires: Hung. patkan. — Pomada quasi pomaža a mažem ungo. — Povajncam quasi v' ajn (v' njega) zijam. — Pridega a pridem ut lat. concio a cieo. — Prósenc a sencé; quia Janus bifrons figuratur.

Raj, quod kray, ditio, regnum, k absorbo. — Rajkel Radelführer; porajkel germ. Reitel, Packreitel. — Ravs, kavs, propria sunt linguae carniolicae, qualia verba omnis lingua habet, uti germ. Zick Zack etc. — Repar a rep, quia est quasi cauda adjecta ad grossum, et caudam leonis referebat; repenčem quasi caudam extendere et girare. — Rog prima syllaba latinae vocis cornu retrograde versa: vel germ. Horn, unde et quidam Carnioli enuntiant rôh pro rôg.

Zakon, Illyr. lex; quia primariae leges in voluntaria obligatione et limitatione consistebant. Vetus et novum testamentum longissimo tempore abhinc zakon vocabantur, quia Deus foedus cum suis adoratoribus iniit. — Zatišje a tišim, vel a dušim, quod spinae et fruteta nil aliud sinant succrescere. — Sel a pošlem, vel sem šl praeterito, ivi. — Želod a želim, quia Japides glandibus vescebantur, et id eo eis esca desiderabilis; želodc, quasi escae, videlicet ex glandibus paratae, receptaculum. — Šepast, quasi že otše pasti. — Špel (lingua), slavenske špel lingua slavica, dialectus, a pojem, spejl cano, accentus. — Štacuna, štacunar, et per syncopen štacnar, a stojim infinitivo statí, quia ad nundinas stare primitus, sicut modo in suis tabernis sedere solent, eosque germ. Buden- Ladensitzer vocant. — Štokanda a stokam, quia in custodia detenti gemunt; stokanda germ. Stockhaus. — Župán, etiam sine sibilo zupán, hebr. et chald. sav senex a radice subh canescere et Slavico pan (dominus), significaret ergo zupan quasi sub — vel condominus: communiter sunt iudices pagorum suorum, qui germ. Schulze dicuntur; hebr. schophet iudex; Scapini, quasi Scamnini (a scamnis) Schöpfe, Chefe in jure Saxonico dicuntur; unde carnioli similitudinarie vocant župánc Schuhfleck, quasi in sustentaculum et commissuram adhibitum. — Ziba erat idolum veneris priscis Slavis, unde zibel, ziblem. — Skaldič a skala

(petra) Druidae, Bardi; cf. Koluger, koledneki. — Slapot ex pošlem, vel grem praeterito poslal, šl, et pôť quasi poslân pôť. — Solata, germ. Salat. quasi sale condita herba. — Solza a sol, quia lacrymae salsae sunt. — Soržeca, ex erž permutato e in o, et pšenica ommissa media syllaba. — Stejska Vindis aquaeductus ad molendinum; Carniolis râke.

Tavlam simplex duntaxat in compositis viget ohotavlam se: infer. Sax. taueln, usurpant pro zaubern. — Těmé a gr. θεμέλιον fundamentum per antiphrasin. — Terska, a res et kôlem diffindo. — Tok lat. sic ita. — Tôler germ. Thaler, von Joachimsthale, ubi hanc monetam primus comes a Schlick communi omnium acceptatione et laude anno 1518 in magna copia cudi curavit. — Tork a terem, quia Mars omnia frangit et devastat. — Tovarš, a varijem, quasi custos alterius; melius est enim duos esse simul, quam unum Eccl. 4, 9.

Vavpet quidam deductum vult ab upyem clamo, quia laborantibus angariam continuo inclamat et ad laborandum perurget. — Vigred vindicum ad similitudinem nograd; Carnioli habent vert. — Vice ignotae quidem radices; quo tamen non obstante, non vides, quomodo quidam Vindi derivatum velint a germ. Hitze, et ideo etiam ita scribunt Hize, ni forte illi insistant, quod animae in purgatorio igne ut aurum purgentur. Abundet, pace mea, quisque suo sensu. — Urême dubio procul ab ura, quod tempus horas absorbeat. — Uržoh vindicum et in Carniolia prevaluit a germ. Ursache, rejecto vocabulo arřĕ.

Wer v aliis berv; ita et Wesnica aliis Besnica, et Basnica; wile a lat. vigiliae et exequiae mortuorum. — Wogam Poppovitsch praetendit esse germ. folgen obtempero, quasi folgam. — Wręg, unde germ. Berg per metathesin. — Ydria nomen civitatis deductum a gr. Hydrargyros Quecksilber, propter celeberrimas Mercurii fodinas. — Cavfam ab illyrico ufam spero, quasi za ufam despero, incipio spe cadere; germ. super. zaufen. — Cesar hebr. cascher a r. caschar rectus. — Čelada, a čelu, quasi frontis praesidium aut tegumentum. — Čotara a sod (dolum), quia est majus vas accedens ad dolum. — Čuk, a voce čuk čuk, quam avis ejulando edit: Bononiensibus giu. — Čunata gall. cabinet; quidam deductum putant a čujem vigilo et germanico Nacht, quod contrariam innuit significationem; quis enim in cubili de nocte vigilat? Radicem prodit vox priscis germanis usitata, et a Slavis mutuata: Kemnate a kamen, quasi kamnata; similia enim cubilia ruri ex lapide aedificantur, etsi domus caeteroquin ex lignis et tignis sit fabrefacta.

IX.

Razun doslej opisanih knjig jezikoslovnih je zložil otec Marko mnogo bukev in bukvic prostemu ljudstvu na korist, nekaj duhovnega nekaj posvetnega zapopadka, in nektare so se tudi zeló razširile

med narodom; na pr.: „Bukvze sa rajtenge. L. 1781. — Mathia Schoenberg Oppravk tega zhloveka, katirega je is Nemshkega na Kraynsku prestavel Novus, Lublanske teh delovneh Modrine Tovarsh. V Lublani na utrato Mihelna Prombergerja, gmajnmejstnega buklarja. L. 1781. v 8ⁱ str. 316. — Kmetam sa potrebo inu pomozh, ali uka polne vesele in fhalostne pergodbe te vasy Mildhajm. Utisnenu na Duneju, per Chrift. Grofserju 1789 v 8ⁱ str. 442. — To je prevod „des Becker'schen Noth- und Hülfsbüchlein's für Bauersleute, od. lehrreiche Freuden- und Trauer-geschichte des Dorfes Mildheim.“ — Na drugi strani poje kmetom:

»Te buqve so s premislekam	Zna v dobri voli skus ostat',
Tok narjene samem kmetam,	In en premožne mož postat'.
De, kar njuh bere, in tok stry,	K veselu tud za otroke
Ohhrane zdravje, um zbistry:	Mersk' ene pilde vzam' v roke:

Če se z njuh kaj učé, s tabó,
Tok greval tebe kop nabo itd. —

„Kratkozhasne Uganke inu zhudne Kunshte is Wele shole. Od Petra Kumrasa. Na Duneju 1788. 12ⁱ 48 str.“ — Tako je časih podpisoval si nalašč narobe ime (Pater Markus). — Bere se, da je po njegovem prizadevanji oponovila se bila družba „Academia Operosorum“ t. j. Lublanska teh delovneh Modrina, v kateri je bil Marka s primkom „Novus“ tovarš prav deloven, vendar se to skazati ne dá. — Tako se tudi bere, da je on dajal na svetlo „Pisanice od lepeh umetnost“, kar pa spet ni res. Čudno je to in znamenito, da v njegovi drugi „Kraynski Grammatiki“ L. 1783 se na zadnji strani med njegovimi deli (Werke von nämlichen Author) bere tudi: Skupspravlanje Kraynskeh Pisaniz lepeh umetnoft, Wyteska pesm itdr. per J. F. Egerju, 1780 inu 1781. in 8; — v „Bibliotheca Carnioliae“ pa on sam to delo pripisuje Teržičanu Feliksu Devu, bosemu Avgustinjanu, kjer str. 28 piše: P. Joannes Damascenus a nomine Mariae Carn. Neoforens., Ant. Felix Deu cognominatus, Augustinianus Discalceatus, Philosophiae et Theologiae Lector Labaci, inter Academicos operosos Labacenses dictus: Utilis, Poësi vernaculae excolendae se dedicavit; morbis podagrae, chiragrae, calculi et tabis miseriis afflictus, vires morborum versificando levabat. † 7. Novembr. 1786. Labaci. Varia ejus Poëmata impressa sunt Labaci typis Egerianis in 8. maj. Ejus.

»Skupspravlanje Kraynskeh Pisaniz od lepeh umetnost
a) Lubesn Joshefa Rimsk, Zesarja etc. 1779. b) Novu lejtú etc. 1780. c) Mile Pogovor med Savo in Donavo od smerte Mar. Teresije, svitle zesarize etc. 1781. d) Composuit et alia. pro annis 1782 et 83, quae inedita remanserunt et Meaenatem alterum expectant. Ejus symbolum, seu Academicum Lemma fuit: Pungit et ungit Utilis.«

V resnici se v véliki knjigarni Ljubljanski hrani zvezek z nadpisom: Skupspravlanje itd. l. 1779 v 8ⁱ listov 8 brez stranic;

l. 1780 listov 30; in z naslovom: *Pisanice od lepeh umetnost na tu lejtü 1781 listov 28.* — Poleg teh pri Egerju stiskanih (in nekterih nemških) je v tistem zvezku napisanih 17 listov z geslom: „*Visitat, non vitiat*“ itd.. in iz povedbe Markove ter iz nekterih opombic rokopisnih je razvidno, da to so P. J. Damascena Deva Poëmata pro annis 1782 et 83 inedita. — V stiskanih je podpisov celih kaj malo, na pr. Dev. J. N. gr. Edling (cf. *Bibl. Carniol.* pg. 17); Jur Kletwod (?); Pavl Ritter (?) naznanjenih na pr. F. D. in P. D**. (cf. *Damasc. Dev* pg. 28); J*. M**. (*Mihelitsch Joan.* pg. 36); N. (*Naglitsch Martin.* pg. 37); W. V. ali samo V. (*Bibl. Carn.* pg. 59), kjer je zaznamnjal Marko tole:

»Vodnik (P. Marcellian.) Carn. Schiskanus. Ordinis Minor. Observant. S. Francisci Reformat. talentum suum in Poësi Carniolica probavit sequentibus: a) *Mila Pesm pejta P. Marku Avgushtinarju Diskalceatu sa odhodno, kader je v' lejtü 1775 is Lublane na Dunej shl.* b) *Kraynske Modrine (Academiae) shaluvanje nad smertjo Marie Teresie premudre Zesarize etc. Lab. typ. Egerianis, in 8. maj. extat quoque cum priore et sequentibus.* c) *Sadovoln Kraynz.* d) *Klek in collectione elegantiorum litterarum Carniolicar.*« —

Mihelič Janez Kropar (Carn. Kroppensis, Parochus in Radzhah) je v „*Mili pesmi*“, katiro je k hvallu teh pregovorov pejl,“ hvaliti jel tudi p. Marka na pr.:

»Ta je meni peržgal leto luč, 'nu lušt mi naredil,
Zvestu pošlušat', al tud' Krajnske modrice pojó?
Ktir' si je vzel bil naprej to Krajnsko špraho ottebit'
'Nu je od nje nam na dan Krajnsko Grammatiko dal.
Koker je zbrisan ta bil, k' je znešl pot z' Labirintha,
Kjer je Klovčec rezvil, 'nu po niti vonšl:
Koker je kunštnu stare dervesa take sturiti,
De s teh suheh verhov frišna mladika rase:
Ali plevevno nivo napravit', de rase pšenica,
De se sama respne, inu se čista gostí:
Toku znajden je Ta, k' je Krajnske jesik tok vednu
Noveč pod regelce dijál, 'nu ga rihteg učí.
De b' le skorej vondal kaj več od tega jesika,
De b' le oblubo končál, ktiro nam tukej daje«. itd.

In koj za to se nahaja v *Pisanicah* vseh treh tečajev edina pesem, o kateri se more terditi, da je res Markova (Pater Marka Diskalceat), na čast Kroparju Miheliču, Jasonu Kranjskemu, in se prepisana v Gajici glasi:

Witestka Pesm

katiro je zložil P*. M*. D*. unemu za odgovor, katire je njemu na čast hvallo teh pregovorov pejl.

Kajzenglas? ktir' só skuz votle doline rezlega
Lesëm k nam doli, perjetn iz hribov gorenskeh,
Kjer Hromak v oglju podnevi, ponoči polega,

S tem' svoj'mi topí perst, jen tega bellega vovka
 Pod Kladuvm jedernu na majhene kosce pokuje.
 Ke napnó, tok že sam svoje besede namore
 Šlišat' nobedn; tak hrup méhi, voda, koleša,
 Jen ogn, jen kladuvu, jen kleše, jen birgle, vretena
 Dellajo. Se tam ki teh Krajnskeh Vitezov pesme
 Kujejo? Kjer ni neč koker vse vmazane Fante
 Vidit' rezbijat', 'nu žgati v sajasteh luknah?
 Kujejo ki ondi leti zlate žeble za Kojna
 Vseh Pevken? tekó ki njih sreberni studenci
 Otdot? al ki sem h kotlu vročino gasiti
 Hodejo? al ki tam teh Modreh Sonce stanuje?
 Be skor navirijel, ak be se Jasona žarji
 Sem nabliskalli, jen zgovorne reke natekle
 Iz visok' Častite Glave, katira se viža
 Po stari Sirski, jen Palestinarski šegi,
 Njega jesik je z več koker stu pregovar'mi mazan:
 Pet pesm, jen tavžent on zna: pripovist pak tri tavžent,
 Od Cedra na Libanu, jen od usakega drevca,
 Od tic, od červov, od kač, od sledne živalle,
 Od rib, od žlahtneh zelš noter da izopa rajmno,
 Katir' iz zida rase, kmal' eno povedat'
 Nam vé. Gdu' je ta? nili on en brat Salomonov?
 Ja! več ked Salomon. On je en Kristusov Jogr,
 Ke le v perglihah govori ta modre Bellinež,
 Ked de b' po citrah svoje vezane pesme prepeval.
 Pojdi štet' zvezde, pojd' pesk na morskemu bregu
 Zbirat, al grabit tu suhu listje po borštu,
 Al fraško cenit, al sirkove zerna prerajtat
 Na skedn, iz žlico vodo iz jizera plati.
 Vse boš ti poprej sturil, koker une besede
 Lepeh pregovorov v to Farško besago pogatil.
 Tolk' ona derží, de le več v sebe požira,
 Ni nekol sita, ke dna nobenega nima,
 V nje najdeš, kar je lepše ked rože dušeče,
 Čistu čez zlatú, bel svitlu ked sonce rumenu.
 Take pšenice nekjer ni, ne tok sladkega grozdja:
 Koker so pesme, katire Krajnske duželle
 Pevke po gojzdeh, po pojlu prepevajo zmirej.
 Vse je noter v en rog zmašil Mojstr pregovorne,
 Ter je zapiskal v njega berž eno za drugo;
 Tu so začelle vse Krajnske Modrice plesati,
 V rajah vertiti, de vse se je treslu pod njeme,
 Ter vpile toku: Ta je samega Travnega Pana
 Premagal! Kuj mu eno krono na glavo denite
 Z erdečeh gartrož, jen Lorbarjevega pirja:
 S te pišve glasam vse drevja, vso žvino za sabo
 Vlečeš naš Jason. Kaj otšeš drugega še več?
 Le vkaži, kar 'tšeš, al daj kar otšeš imeti,
 Kmal boš ti šlišal, kok' Krajnska tica zna pejti.

Ona bo pejla toku, koker se njo ti naučil:
 Ti se Krajske Jason Ti se me k temu podvizal.
 Buh Te je dal: Buh večne Te živi nam še kaj dalej.

X.

Ker se je o prečudnem patru govorilo in pisarilo marsikaj, spisal sem dosedanje sestavke največ tako, da po njih kaže se otec Marko sam. Imel je sicer naslednikov mnogo, med temi so bili na pr.: F. J. Repež, In. in Fr. Tauffrer, A. Conti, M. Redeskini, J. N. grof Edling, J. Dev, J. Mihelič, M. Naglič, J. Fanton de Brunn, M. Crabat, D. Zakotnek, J. Sellenko, A. Clementini, A. Linhart, celó B. Kumerdej in J. Japel, in poleg drugih tudi V. Vodnik. Vzbudil si je bil po svojem pikrem samolastnem delovanji vendar nekaj nasprotnikov, kateri so je presojevali in popravljali sim ter tje pikro.

Pervi, kateri se je oglasil zoper prvo njegovo slovnico koj l. 1768, bil je učenik jezičnik Matija Čep (Choep) na Dunaju (gl. sost. IV.). — O drugi je brati v Bibl. Carn. 18: Fanton de Brunn... in correctiorem P. Marci Carniolicae Grammaticae editionem submisit Ms. „Carniolis, quae sint leges, ratioque loquendi, In lucem dederas pridem, Patriamque bearas Grammatica primus: quam nunc pro jure paterno Correxisti Auctor, quamquam auctam mittis in orbem. Laudo Novum Patriae quod fers Novus ipse proboque Munus.“ Quod tamen Censor D. Scheel novam Grammaticae Carnioliae editionem adprobans, eidem Grammaticae in typo praefigere non admisit.

Drugi je J. Žiga Popovič, r. v Studenicih poleg Celja l. 1705, u. blizo Dunaja (Berchtoldsdorff) l. 1774, kateri je razun nekterih dokaj dobrih jezikoslovnih spisov zapustil v rokopisu: e) Crisis über die kraynerische Grammatik des P. Marcus Augustin. Discalceat. cui haec praemittit: Nihil unquam egregii tentatur, cujus primus conatus calumniis non impetatur. (Bibl. Carn. 43). — Rokopisov njegovih nekaj dobil je bil Vodnik.

Tretji, kateri je zavračal nekoliko samolastno pisarjenje Markovo, bil je Jožef Hasl, r. v Celju l. 1733, iz tovarštva Jezusovega, u. v Dolu pri sv. Jakobu l. 1804, v bukvicah „Sveti Poft“ v Ljubljani l. 1770, kjer v predgovoru opravičuje svojo besedo sklicevaje se na pisavce stareje nasproti novejim Markovim (na pr. s, sh pa f, fh; i, j pa y; l pa ll; en brumni n. brumne zhlovk itd.) ter piše proti koncu: „Navzemi meni za zlo, če sim se kje al v besedi, al pak v provpisnosti zalejtet. Misli, de jest nisem noben Vučenik tiga kraynskiga jezika (to meri na Marka), ja de njsim enkrat en rojeni Kraync, ampak le en Slovenc iz Celanskega mejsta na Štajerskimu itd.“ — Da to otcu Marku ni bilo kaj po godu, vidi se iz opazke njegove k omenjeni knjigi (Sveti Poft): „Est Quidragesima sancta P. Gabr. Hevenesi in vindicam potius, quam Carniolicam

linguam (sive orthographiam, sive grammaticae leges, interpretationis periphrasticae modum spectes) sed his non obstantibus in bonum usum plebis versa etc.“ (Bibl. Carn. 25).

Četerti je bil Oswald Gutsman, r. v Grabšteni na Koroškem l. 1727, iz tovarštva Jezusovega, u. v Celovcu 1790, kateri v bukvicah „Christianfke Refnize l. 1770 v Zelouzi“ natisnjenih, str. 237 — 246 nasproti p. Marku razlaguje, kako naj se piše slovenski: „Anmerkungen über die windische und krainerische Rechtschreibung, welche nicht von einem einzigen Kopfe eronnen, sondern aus Anweisung u. Einftimmung folcher Leute, die in der slavifch, böhmifch, kroatifch, krainerifch, u. windischen Sprache eine genugsame Kenntnifs befitzen, find angefetzt worden“ etc. Pripomogel je k boljši pisavi tudi po svoji slovnici l. 1777 in dokaj dobrem slovarju l. 1789. O njem pravi p. Marko: „Additae ad calcem hujus libelli (Christ. Refn.) Grammaticae Carnioliae P. Marci animadversiones criticae, non ad Carniolicam sed ad plebejam Carinthiaco-Vindicam linguam accomodatae . . . Multum et diligenter incubuit ad corruptam Vindicam linguam regulis subjiciendam; num vero expectationi satisfecerit, ipsi Vindi Eruditi, si non suae, saltem latinae linguae potentes Gramatici juxta fundatae Grammaticae (t. j. Markove!) regulas censeant (Bibl. Carn. 23)!

Peti je bil Valentin Vodnik, kateri je, kakor tudi Bl. Kumerdej (r. 1738, u. 1805) in J. Japel (r. 1744, u. 1807) z drugimi predstavljavi sv. pisma vred, s prva pisaril skor popolnoma po Markovo. Napačnost tega pisarjenja razkazuje v „Lublanskih Novicah“ l. 1768, kjer v spisku, „Povedanje od flovenfkiga jesika“ oménivši slovnice Bohoričeve l. 1584 in Hipolitove l. 1715 v listu 25 pravi: „Bohoričova Grammatika se je razgubila, Hypolitova je premalo med ludi peršla. Sleherni pisavec je krajnsko pisal, kakor se mu je zdelo; nobeden ni gledal na eno stanovitno vižo, vstavo ali red. Pisarji poprejšniga stoletja so se dosti držali po Bohoriču, al v sedajnim stoletji so rili naprej, inu z krajnskimi pisanjam delali, kakor prešič z meham. — O če Marka en minih bosih Augustinarjov klostra na dunejski cesti v Lublani rojen pred mestam vidioč to nadlogo, je spisal eno novo grammatiko v leti 1768. On je imel v bukviši tiga klostra Bohoričovo, inu Hypolitovo grammatiko, vunder drugači je napravil svojo, njo na dan dal, inu rekel: de do njegovih časov še nobene krajnske grammatike ni bilo. Al potle smo zvedeli, de on je imel poprejšne grammatike; zatorej naj gleda sam gori, kako si je upal neresnico govoriti inu pisati. — L. 27: O četu Marku smo hvaležni za več reči. On je spet branje med ludmi raširal, od trideset let se skoro vsaki pastir inu pastarica brati naučila. Dosti bukv je med ludi dal; jezik semtarkje v bukvah očistil, omečil, inu lepši perrezal. Al nekatere reči zastopnim niso dopadle: on je namreč stare mejnike

brez uzroka prestavil; od starih grammatik odstopil; pisal, kakor Lublanski predmestnani govore; ni gledal na čistiši jezik polancov, inu daleč od Nemcov stoječih starih krajnskih zarodov. On je preveč nemčoval, namesti de bi bil slovenil. V enkatereh besedah je brez potrebe hravatil, v drugih premalo unajne Slovence čislal, ker je lahko inu treba. — Eden njegovih jogrov (t. j. Vodnik sam) spozna, de se je dosti od njega naučil; vunder sedaj vidi, de je potrebno tudi stare grammatikarje poslušati, kateri so pred njim pisali. Od tot pride, de oče Marka per nas nobeniga nima, kir bi se po njemu popolnim deržal; prestavlavci svetiga Pisma inu drugi učeni od njegove viže odstopajo, inu se bližajo starišim pisarjam v jeziki inu v pisanji. — Iz tiga sklenem, de bi dobro bilo, skoro eno grammatiko inu Besediše viditi, v katerih bi se krajnski jezik v svoji čistosti najdel, stari mejnik le iz potrebe prestavil, govor po tih naukih perrezal, kakor so ga drugih jezikov učeni lepotili, inu se nič ne zapletalo, temuč izrekovanje za ušesa, pismo, inu za pesem perlično naredilo.“ — To je Vodnik tudi storil nekaj po svojih pesmih, nekaj po „Pismenosti“ l. 1811 in drugih spisih, kakor je zahteval od njega na pr. Dobrovsky v pismih l. 1804 in 1806, Ž. Zois itd.

Šesti, kateri je vzlasti hudo zdelal ubozega Marka, je Jernej Kopitar (r. 1780, u. 1844). V slovnici svoji l. 1808 piše o njem v vvodu str. XLIII—IV, pa str. 127—149, kar sem po Metelku povedal v Jezičniku IX—XI str. 128. 129, in „po nej so se bolj in bolj ravnali Vodnik, Ravnikar in vsi drugi naši razumni pisatelji, in morebiti še nikoli nobena slovnica, pri nobenem drugem narodu, ni toliko zboljšanja storila kakor ta v slovenščini.“

Sedmi, kateri je dejansko poravnal veliko p. Markovih krivd, bil je sloveči pisatelj Matevž Ravnikar (r. 1776, u. 1845 — pr. Zgodbe sv. pisma l. 1815 itd.), in za njim osmi bil je profesor Frančišek Metelko (r. 1789, u. 1860) v besedi in spisovanji, vzlasti po slovnici „Lehrgebäude der Slowen. Sprache“ l. 1825, kjer v predgovoru str. XXIII do XXVII razsodbo o Markovem pisarjenji ponavlja po Kopitarju, o čegar gramatiki je pisal že prej Dobrovsky: „Allerdings wird diese Grammatik in der krainischen Literatur Epoche machen, und des P. Marcus willkürliche Neuerungen werden bald vergessen seyn.“ Isto velja o Metelkovi.

Deveti, kateri je zaznamnjal p. Marka ostro pa resno, je učeni Matija Čop (r. 1797, u. 1835), kateri v knjigopisji, po J. Jirečku v „P. J. Šafařík's Geschichte der südslaw. Literatur“ l. 1864 priobčenem l. str. 23. 24 o njem pravi na pr.: „Marka Pohlin, der fruchtbarste, aber auch sprachincorrecteste krainische Schriftsteller . . . ziemlich unwissend . . . mehr als billig ehrgeizig: Seine eben so unnöthigen als grundlosen Neuerungen fanden indess doch einen starken, wenn gleich nicht allgemeinen Eingang. In neuerer Zeit hat besonders Hr. Kopitar in seiner Gram-

matik alle Blößen und Missgriffe des Paters mit schonungsloser Strenge aufgedeckt, und für die Zukunft unschädlich gemacht.“ — Česar ni dosegel bil še Kopitar, Metelko itd., doveršil je vitez Fr. Miklosich po učenih spisih svojih na pr. „Radices linguae slovenicae veteris dialecti“ l. 1845, po slovnica in slovarjih staroslovenskih, vzlasti po knjigi: „Die Fremdwörter in den slavischen Sprachen“ l. 1867 itd. itd. — „Das Verdienst, durch seine zahlreichen Schriften die Leselust seiner Landsleute geweckt und unterhalten, so wie durch seine willkürlichen Neuerungen andere zum Selbstdenken oder schärferer Prüfung veranlasst und hiemit auf den raschen Entwicklungsgang der Sprache und ihres Studiums im Vaterlande bedeutend eingewirkt zu haben, bleibt ihm nichtsdestoweniger ungeschmälert“, spričuje v omenjeni slovstveni povéstnici slovénski bistroumni Matija Čop.

Po vsem tem je laže razuméti slava, v kateri je deloval nekdanj Pater Marka Pohlin, in hvala, katero mu je popeval „eden njegovih jogrov“ t. j. Vojnik Valentin v pesmi l. 1779 natisnjeni v „Skupspravljanje Kraynskeh Pissaniz od Lepeh Umétnoft“ in tu v Gajico prepisani:

Mila Pesm

pejta

*P. Marku A. D. za odhodno, kader je
v' lejtu 1775. iz Lublane na Dunaj šl.*

Od W. V*.

Strašn, in temne je dan, k'tir' nam naše veselle odterga,
Katir' nam trošte skazi, katir' nam reke suši.
Šlišete! Tihu! — jest šlišem en glas, k'tir' od Duneja pride,
Krajnske Modrice kaj bo? — Marka vaš Krajan'k gre preč,
Marka vaš Krajan'k gre preč! Oh! o! krajnske Modrice jokajte;
Njega pokorš'na velli. Gdu je ta, k'tir' ga derží?
On se napravla, on jemle slavú, ter berž rajžati more,
Kuj en navošliv voz njega odpellal nam bo.
Take besede sem jest tihi krajnskem Modricam povedal;
Vergle so citre kje preč, ter zdihuvale toku:
Dunej grumeče! zakaj ti nam našega Krajan'ka jemleš?
Ta dan tedej nej bo mejd praznečne dneve dijan.
Nekar nobena živina nahodi k' studencu, nobedn
Koker pastir ta dan (dans) s' pašo živino napas'.

Kojn! tudi dans ti nahodi na dapadejočo planino,
 Inu nobedn zvečer čede nagoni na dom.
 Bodemo v črnemu krilu zavite bejžalle po temneh
 Gojzdeh, na citrah pak b'do strune nam pokale preč.
 Krajske Modrice toku zdihuvale so; ti pak naš Krajan'k
 Srečn pojd', srečn tam živ', srečn tud' pridi nazaj.
 Peršl bo tudi en dan, k'tir' bode te zupet perpellal;
 Pojdi le srečn! ti boš naše bel želle zažgal:
 Bodemo tebe veliku iz vekšem vesellam prejelli,
 Boš tud' ti Krajan'k spet naš, bomo štemalli te bel.
 Boš živel tud' per perhodnemu svejtu koker en Kraj'nek,
 Buh daj! de Tebe le skor' videjo moje oči.

Valentin Vodnik.

A.

Prošna na Krajnsko Modrino.

Druzi se k' men' Krajnske Modrina d'žele,
Jen' zapejt prov cverstu men' daj. povéle;
Stur' sê vredna v' meni zažgati žéle
Pesem pejt Krajnsko.

Al se men' zdi? — Al je mordej resnica?
Že leti ta modra prut' men' Divica,
Men' podâ nje bela ked sneg ročica
Pišvo postransko.

Za dar Tvoj vsa hvala bod' Teb' Bogina,
Daj še spevoroškega pit' men' vina,
Ter bom žverglal, dokler ta pišv iz drina
Se narezkole.

V.*

I. Ta pesem se Vodnikovim vsém staviti sme na čelo. Perva njegova, o kateri se vé, bila je sicer „Mila Pesm“ P. Marku A. D. za odhodno l. 1775, natisnjena l. 1779, v hvaležni spomin učeniku, od kterega se je bil, kakor sam pravi, dosti naučil. V njej se ozira v preteklost in doveršuje nekako tedanjo dobo v slovenskem slovstvu; v pričujoči pa se obrača v prihodnost ter prosi Modrino ali Muzo sebi notranje vnéme, piščali postranske in pesniškega vina, vedoč, da poezija je dar nebeški. Po tej torej pričenja Vodnik novo dobo v naši književnosti, sam sebi nekako prerok, češ, žverglal bom, dokler se mi piščal ne razkolje. Razklala se mu je, in to' — silovito.

Valentin Vodník.

„Rojen sim 3. svičana 1758 ob 3. uri zjutra v gorni Šiški na Jami per Žibertu iz Očeta Jozefa, inu matere Jere Pancè iz Viča. Dedec Juri Vodnik je rojen v Šent Jakobi uni kraj Save, se je perženil na Trato

pod Goro nad Dravljami k hiši Žibert. Potle kupi hišo v Šiški na Jami, ime seboj pernese v leti 1730, vmerje 1774 star osemdeset inu pet let. Je rad delal inu vino pil. Večkrat mi je sam pravil, kako sta on inu njega oče Miha hodila na Hravaško, kupčovala s prešičmi, vinam inu platnam, zraven dober kup v ostariah živela. Večidel Vodnikov je pozno starost doživelo; dva brata inu ena sestra mojga dedca so mene dostikrat pestovali, inu potle hvalili, kader sim pridno v šolo hodil.

Devet let star popustim jegre, luže, inu dersanje na jamenskih mlakah, grem volán v šolo, ker so mi oblubili, de znam néhati, kader očem, ako mi uk nepojde od rôk. Pisati inu branje me je učil šolmaster Kolenec 1767; za prvo šolo stric Marcell Vodnik franciskanar v Novim Mesti 1768 inu 1769. Od 1770 do 1775 poslušam per Jezuitarjih v Lublani šest latinskih šol. Tiga leta me ženejo muhe v kloster k franciskanarjam, slišim visoke šole, berem novo mašo, se z oblubami zavežem; al 1784 me Lublanski škof Herberstein vun pošlê, duše past.

Krajnsko me je mati učila, nemsko inu latinsko šole; lastno vesele pa laško, francozko, inu sploh slovensko. Kamenje poznati sim se vadil 1793.

Z Očetam Marka Pohlín Diskalceatam se iznanim 1773, pišem nekaj krajnskigá, inu zakrožim nekitere pesme, med katirmi je od zadovolniga Krajuca komaj enmalo branja vredna. Vselej sim želel Krajnski jezik čeden narediti. Baron Žiga Zois inu Anton Linhart mi v leti 1794 naročita, Kalender pisati; to je moje prvo delo, katiro tukaj vsim pred oči postavim, de se bodo smejali, inu z menoj poterpljenje imeli. Če bom živel, očem še katiro noro med ludi dati; naši nastopniki bodo saj imeli kaj nad nami popravlati, inu brusiti.

Pisano na Gorjušah v bohinskih gorah 1. Rožnicveta 1796."

Tako je popisal dotlej svoje življenje Vodnik sam ter prepisal z lastno roko na prvi list „Velike Pratike“ l. 1795 — 97, ktera se terdo vezana shranjuje v knjižnici Ljubljanski (Prim. Pesme Val. Vodn. l. 1840 str. 129 — 131; Novice l. 1844 str. 139 itd.).

„Nekitere pesme“, ktere je zakrožil Vodnik vsled znanja storjenega z M. Pohlinom, so v „Pisanice od lepeh umetnost na tu lejtá 1781“ natisnjene: „Prošna na Krajnsko Modrino; Krajnske Modrine žalovanje nad smertjo Marije Terezije prehodre cesarice itdr. („Kajzene černe oblak od polnoči vleče? — Dev koreninah tvojeh Jožef berstí“); Zadovolne Krajnc; Klek („Kader noč se s črnem krilam — Na us volne svejt sprostí: — Bulš' je vsó noč dobru spat', — Ked iz Anko zjutrej vstat'. Vid. Vodnik. Pesni l. 179 str. 53—59.) — Ker Vodnik sam pravi, da je med temi le „od zadovolniga Krajuca komaj enmalo branja vredna“, naj se pokaže tu v per svojí obliki l. 1781:

Zadovolne Krajno.

Men' sonce iz straže Hrovatske gor' pride,
In' na Korathanu za hribe zajide,
Iz Burjo me štajerc po zimi hladí,
Iz Jugam mi Lah po lejt' čelu putí.

V vsakemu lejtú jest žajnem pšenico,
In' ajdo; lan sejem za lepo tančico.
Kaj maram, men' rase na pojlu zadost,
Ni sile trebuha za kruham men' nost.

Jest sukno imam iz fin fina Pad'vana:
Maruška pak raš nos' iz prav'ga mezlana,
Moj pruštof ked pirh lep erdeče škerlât;
Al moderc je nje us sreberne, in' zlat.

Okrogle rad plešem, z nogame perdâjam
Glas godcam, ter se na dva cepa sem majam,
Al Špela za mano práv ročnu drobní,
Stopine pobira, se v rinke vertí.

Spehove jest žgance zravn kislega zela
Štemam, kader pridem od težkega dela.
Klobasa je dobra, tud' dobrè je sok;
In', kar se še cmare na ražnu okrog.

Useler imam za vse židano volo:
Al' deni me v žovd; al' pak pošli me v šolo;
Iz eno besedo, jest sem korénâk;
Zdej delam, zdej baham, zdej pijem tobak.

*

Horac brez Mecena bi patrona
Javalne do Kvebeka slovil:
Brez budil Sigmunda Zois Barona
Vodnik znan Slovencam bi ne bil.

Čbelica III, 51.

II. Ker je za cesarja Jožefa nastalo bilo več samostojnih duhovnjí po deželi, je razun družih tudi Vodnik l. 1784 poslan iz samostana šel v pastirstvo, in služil duhoven pomočnik najprej v Sori, potem v Gradu ali Bledu, kjer je soznanil se z baronom Zoisom, in v Ribnici, od koder je na le-tega priporočbo prišel za duhovnika v Koprivnik, in l. 1796 k sv. Jakobu v Ljubljano.

Baron Žiga Zois (r. 1747, u. 1819) in Anton Linhart (r. 1756, u. 1795) mi v l. 1794 naročita, Kalender písati; to je moje prvo delo, pravi Vodnik sam, in sicer:

1) Velika Pratika ali Kalender za tu lejtú 1795 ali MDCCXCV.

2) Stiskan per Jan. Fridr. Egerju. V' Lublani, se najde per Wilhel. Heinrichu Kornu. — V mali čveterki ima v sebi: V' temu Lejtú se Lejta taku štejejo. Popisovanje Svetle Cesarske Žlahte. Predgovor od Kalendra. Dnevi v tednu. Po soncu. Prosenc ali Januar. Ozvezdje. Premenenje

na Luni, Soncu inu Dnevu. Vinska mera. Svičan ali Februar. Sušec ali Marzius. Mali Travn ali April. Velki Travn ali Majnik. Rožencvet, Kresnik ali Junius. Mali Serpan ali Julius. Velki Serpan ali Avgust. Kimovc ali September. Kozapersk ali Oktober. Listovgnoj ali November. Gruden, Božičnik ali December.

Potem: Hišne opravila za vsaki mejsic, v Prosenci, Svičani intd. — Popisovanje Krajnske dežele: „Krajnska dežela je enu Vajvodstvu, sliši skuzi erbišno Estrajskimu Vajvodu, kateri je tudi zdaj Cesar. Ona leži med Koratanam, Štajerskim, Krovatskim, Liburnjo, Teržaškim mórjam, inu Furlanio. . . . Krajnci imajo svoj lastni jezik, kateri od slovenskiga izvira, inu je v žlahti z Hrovatškim, Pemskim, Polskim, inu Moškovitarskim. Krajnski jezik se na mnogo sorto v vustih tih prebivalcov skoraj v vsaki vasi drugači zavija . . . Za vučenost so v Lublani male inu visoke šole, tudi v Novim mejsti nemške inu latinske. Po farah so normal-šole. Veliku Krajncov zna krajnsku brati, škoda, de nimajo več dobrih krajnskih bukuv! Gospoda je večdejl nemške rodovine, kmetje pak slovenske. V zaderžanji, jeziki, živeži, oblačili je kraj od kraja razločen, inu skoraj vsaka vas ima druge šege, inu se hoče z drugih norca delat . . . Posebni kraji so na Gorenskimi: Lublana, nekadaj Emona, poglavitno mejstu cele dežele. Stoji na Lublanci, katera jo po sredi dejl. V Lublani prebiva okoli enajst tavžent ludí; je dosti lepu zidana; ima štir predmejsta. Ona je sedeš deželskiga Poglavarstva, inu enega Vikši-Škofa. Je en dober kraj za kupčio . . . — Od spoznanja tiga vremena.

Krajnc, tvoja dežela je zdrava,
Za pridne nje lega ta prava,
Pojle, kupčija, rude, gore,
Nogradi, gojzdi tebe redé.

Imaš za vuk zbrisano glavo,
Prov čedno, in' terdno postavo,
Sreča te iše, vum ti je dan,
Najdel jo boš, če nisi zaspan.

Vse tebi natura ponudi,
Le vzeti od nje nezamudi.
Leniga čaka stergan rokál,
Palca beraška, prazen bokál.

Semni Krajnske dežele. Cesarska zapoved od Semna, dana v lejtú 1770 ta 14. dan. mal. Serpana. Ob nedelih, inu zapovedanih praznikih se ne smej nikjer semn ali terg deržati; ampak, kader v' take dni pade, se ima na en delovnik prestaviti, kateri je poprej, ali potler. Tamkej, kjer je semn skuz več dni, se imajo nedele, inu prazniki skuz delovnike namejstiti. Ti dnevi pak, kateri niso več zapovedani prazniki, se imajo semni inu tergi ravnu taku namejstiti, kakor z družimi delovniki itd. —

2) Velika Pratika ali Kalender za tu prestopno lejtú 1796 ali MDCCXCVL — Po predgovoru od kalendra nahaja se v prvi obliki na pr.

Novu letu se voši.

Navada je novu letu vošiti,
Al res, al z jezikam, more se st'riti,
Delovcam nese bogate dari,
Prat'karje v časi tud kaj doleti . . .

— — — — —
Gospodi, nu kmetam polno mošnico,
Deb' lohka za pratko dali petico,
Aku pak ima per vlaškim obstát,
More jit trebuh moj k herbtu vasvát.

(Vid. Pesme 1840 str. 8—11; Pesni l. 1869 str. 34—36.)

Vsaki mesec posebej nahaja se ob kraju namesti „Vinske mere“
a) Epigram na ta Mejsc na pr.: „Kratek je pust; ročnu pobal'ste žene;
Kratek je ples; kvatre zakonske dolge. — Če boš po zim' klobas suhih
hranil, Se boš po lejt' muham lahku branil; pa b) Vganovavka na pr.:
Kaj imamo taku dolgo, dokler jišemo, kadar pak najdemo, nimamo. —
Pomlad dišim, Po lejt' hladim, Jesen redim, Po zim' gorim“. — Hišnu
opravilu: Počeno lončeno posodo zacelit. Pomoč kadar se n'hoče puter
v' pini vmésti. De se mleku ne vsiri. V vodo globoko vidit. Mrovle
od drevja odgnati. Pomoč, de pšenica ne bode snetjava. Jesih lahku
hitru narediti, inu dolgo brez kana obderžati. Žajfa iz praprata. Od
gollobov, inu gollobnaka. Krompir ponoviti, kadar nerodoviten postane.
Bogate zaloge v zemli ležé; Nevtrudni kopači mačka
dobé. — Kratkočasne pergodbe. Od zdraviga, inu nezdraviga lufta. Od
Vremena. K'ter je po sili prerok kislega zela, Ta se naturi
lahko v krošno podela.“ — Popisovanje te zemle, na pr.
„Zemla je en dejl vsiga volniga svejta; zakaj skuzi besedo: ves volni
svejt: se zastopjo vse zvezde, inu karkol zvunaj zemle svoje bitje ima.
Zemla je okrogla, kakor druge zvezde; nje okróžnost se per mraknenju
tiga mejsica vidi, ke ona takrat okroglo senco na mejsic meče itd.“ —
Podvučenje od rajtanja. — Pergodbe. — Podvučenje od nebeških perkazen:
Rosa. Slana. Megla. Oblaki. Dež. Maverca. Snejg. Toča. — Posebni mit-
telní: Oderte drevesa zacelit. Železu pred rujo obvarvati. Kerte pregnati.
Mole iz žita pregnati. Pomoč, kadar se en vud spahne. Černe mole iz
žita pregnati. Semni.

3) Velika Pratika ali Kalender za to lejtó 1797 ali MDCCXCVII
— V tej se ob kraju bere na slednji strani spet: a) Napis na ta Me-
sec na pr.: „Ak' Vincenca sonce peče, Pravo vince obzorí; Rad po cvičik
birt poteče, De le mošna zableší. — Ak' nebó v grudnu germí, K' let'
velik' vetrov bučí, Deb' le hujga nič ne strili, Kakor prave norce brili;
pa b) Vganovavka na pr.: „Kaj je per jedi narból potrebno. — Zakaj
je na kmetih vekši hlebec za dva reparja, kakor v mestih“? — Hišna
opravila: Po lejtó meso ohraniti. Smerdliva jajca spoznati. Osénce pre-

gnati. Svinc, inu cin brez zgube topiti. Pomoč, kader od tobaka jezik opáhne. Šilkrote zdrave ohraniti. Posebne vmetalnosti. — Podvučenje od rajtanja. Od vremena: Zjutrajna inu zvečerna zaria. Kader ima luna koló. — Popisuvanje te Zemle: „Morje okoli vse zemlje derží, zato so vže večkrat se v barkah okrog zemle pelali; so veliko nam popred neznanah dežel inu otokov, ludí, žival, inu zeliš najdili; vender še ni vse razodeto . . . Europearji govoré šest poglavitnih jezikov, kateri imajo vsak svoje odraselke. Ti šest poglavitni so: Latinsko, Nemško, Slovensko, Ogersko, Gregsko, Turško“ itd. — Kratkočasne Pergodbe. Gospodinske opravila. Odgovor na Vganovalke. Semni. In pred tem poslednjim razdelkom je natisnjena v popravljeni obliki vzlasti po Zoisovih nasvetih (v prvi in zadnji kitici) na pr.:

Zadovolni Krajno.

Od straže Hravaške
Men sonce gor pride,
V vinograde Laške.
Na večer zajide.

Z Beneškiga murja
Jug čelo potí,
Od Štajerjov burja
Per del' me hladí . . .

Za vsako povéle
'Mam židano volo:
Al branit dežele
Al hoditi v šolo.

Povsod se prav maham,
Ko čverst korenák,
Zdej delam, zdej báham,
Zdej píem tobák.

4) **Kuharske bukve.** Iz Nemškiga preslovenjene od V. V. Lublana. Natisnene per Kleinmajerji skuži zaklado Andrea Gassler na tergi Nro. 190. 1799. m. 8ⁱ str. 176. — To je četerta knjiga, ktero je slovenski spisal Vodnik. S sliko knjigi primerjeno in geslom: „Narbolši jedí — Za lačne ludí“ ima „Predgovor“ spredej in „Kazavec“ zadej, vsaki po sedem listov brez naznanjenih strani. V „Predgovoru“ piše na pr.:

„Ne le samo navada, ampak tudi spodobnost je, da ženske kúhajo. Žene so skerbniši za snažnost, iz njih čednih rok je vse perjetniši, one se znajo urníši obrátati, imajo bol ojster pokus, bistriši poduh za razločiti, kaj bolši, kaj zdraviši. — Možkim naj ostane učena zdravilska kúhina v' apothekah. Kuharji so preveč brihtni otli biti, ženske premojstriti; al kaj je iz tiga vstalo? oni so znajdeli umne mešanja, al nevarne za zdravje; pod zavitemi inu komaj zastoplivemi besedami vpelali eno silno čedo nezdravih jedilov; z ptujmi imenmi kuhinski jezik Nemcam inu Slovencam zmešali; tako daleč, de nam dan današni skoro ni mogoče unajne kuharske bukve zastopiti.

Krajnice se kuhanja težko uče, ker nezastopio pomenik francoskeh, anglejskeh, laških inu nemških besedí; posebna nadloga je po deželi zunaj mesta, tam ga ni človeka, kir bi skrivno zastopne besede razložil nevajenem slovenkam. Torej sim si perzadel začetik ene krajnske kúhine v roke dati mojem rojákinam. One imajo čast, de so narejavke zdraveh, dobro dišečeh, inu snažneh jedi; tedaj jeh nagovorim: sturite

tudi ve čast vaši kuhini, de jo bote v lastnim slovenskim jeziki zastopile, govorile, inu ohranile. Ako nisim morebit vse prav po krajnskimi zadel, bodeti ve popravile, inu za en drugi perhodnikrat povedale, kaj imam pre narediti, kader se bodo te bukve drugič natiskvale. Sledna vmetnost ima svoje lastne besede; tudi ve imate svojo vižo kuhinske stvari prav imenovati, tedaj bodete narbol znale mojimu slabimu perčetku popolnost naložiti. Čemu besede krasti? Al ni slovenski jezik zadosti premožen? . . .

Dalaj imam zavolo krajnskiga jezika, v katirim so te bukve pisane, oppomniti: jes sim gledal na narbol znane med slovinci najdene besede, de bi vsim zastopen biti mogel. Kaderkol ene krajnske bukve na dan prideo, ima sledni kaj čez jezik godernáti: enimu je preveč po hravatski, drugimu preveč po nemški, inu tako naprej; jes pravim: mi moremo krajnske slovenske besede poiskati semtertje po deželi raztresene, inu na to vižo skup nabrati čisto slovenšino. Skušna me uči, de ni lahko stvari najdi, katira bi se v enim al saj drugim koti prav po slovenski ne imenvala; če je pa kaj novič znajdenih inu starem slovenkam neznaneh reči, se znajo te po unajnih jezikih imenovati, ako bi jo mi ne mogli iz ene slovenske korenine karstiti.

Moje besede v teh bukvah so skoro vse krajnskiga slovenskiga roda z tim samim razločkam, de se povsot v naši deželi negovoré. Al ima pa zavolo tiga meni kdo kaj očitati? bom li drugam hodil imena beračit, kader jih doma najdem? nebomo li nikol naš govor popravili? Ako bi ta reč tako naprej šla, bomo doživeli, de se nebodo gorenc, dolenc, inu notrajni eden drugiga zastopili; eden se bo ponemšval, drugi bo sam na sebi ostal, tretji bo na pól Lah. Kdo bi potle Krajncam bukve pisal? Tedaj moremo eden drugimu podati, kar ima sledni dobro čistiga.

Katiri nemšujejo, pravio: fila, kar pa gorenci inu drugi po deželi budla imenujeo. Lublanec nudelbret, po deželi dila; hasobsoten riba nezastopi nobeden po stranskih krajih, kader pa rečem obarjena riba, me bodo zastopili. Take besede so nadalaj arenšmalc, to je jajca v masli; knedel to je gnedel; burfel to je kotčnek, kir je na štir kote vrezan; ajmoht to je mesnina v suki al v soki; roš to je mreža; einbund to je zavezana podvica ali potica; šefla kar je zajemnica ali zajemávka. Gorenc inu drugi pravio staklenca namesti flaša, ker je iz stákla to je iz glažavne. Namesti taler pravio dilca ali krog; mavrah je smerček; pušel je snopek ali zvezik.

Libra ali funt je noviga znajdenja starim neznaniga, v tim se rajši veržem po latincih inu lahih, kir imajo besede bol lahke za izreči, kakor Nemci; ravno tako bi jes rajši rekel brodet kakor ajmoht. Per mestih so našem slovenkam, katire se pridejo kuhat učít, narbol smešne besede,

kader v novič slišio, postavim: einrirati, oblávširati, gori djati, abtribati, durhšlagati; kar bi se vuner lahko po slovenskim reklo: zasúkati, obariti, iztrebušiti, vmesti ali vmeti, precediti.

Spoznam, de nismo še per zadni popolnimosti čistiga kuhinskiga jezika. Narlaglaj bi meni v ti reči pomagale gospodine po deželi, kir so narbližej per izvirki neskaženiga slovénstva. Zatorej perporočim inu prosim, de bodo pervimu začetku dobrovolno perzanesli, moje perzadevanje poprávili, ter slovensko kuhino v en stanovitni red inu versto djali.“

Lublana 1. dan mali travna 1799.

Valentin Vodnik.

*

Je kaša zavrëla,
Se terga kej nit?
Moj sosed kaj dela?
Sim barat že sit.

Al vumnosti jmajo
Po svejti kej več?
Al drujga kej znajo,
Ko hruške sam peč?

Od tega Novice
Lublanske povdò;
Za nov lejt potice
Še take ni blò.

To pesmico imajo na čelu 5) **Lublanske Novice** Jann. Fridr. Egerja, kterih prvi list (Nro. 1.) je prišel na svetlo v Sredo 4. dan Prosenca 1797 in kterim je pozneje V. Vodnik vezanim v prvem tečaju z naslovom „Lublanske novice od vseh Krajev celiga svejta“ napisal naslednji rojstni list:

»Oče Marka Pohlin me je Krajnsko pisati učil 1773; al od takrat sim iz lupine zlezal, inu se v' teh novicah drugači iz vsih dosedajnih krajnskih pisalcov norca delati začnem. Eger me je nagovoril, rad sim moje tumpasto pero njemu v' štero posodil; se kremšim, se pačim, inu gledam, kako bi naš jezik narbol po drugih že osnaženih evropejskih jeziki perrezal. — Bravec! ti boš sodnik.«

Lublana 30. rožmicveta 1798.

Izhajale so Novice te na pol pole v mali osmérki. — „Pričeoče Novice se dejlé vsako Sredo, inu Sabboto. Velajo skuz celo Lejto 3 fl. Po ces. kr. Pošti prejete 6 fl. Na drobno 3 kr. nemškiga števila.“ — Donašale so razun novic iz vseh krajev v prístavkih vsakoršne razglase ali oklice od sodne gosposke, žitno ceno, loterio, umerle. V 4. št. se bere: „Pričeoče novice govoré od takeh reči, za katere se dobro ve, de so se res pergodile. Tudi nepoberajo vsako kvanto od vojske; temuč rajši povedò, kaj se po drugih tudi kej godí. Perporočim taistim, kateri jeh jemlo, nej še drugim pergovoré; de jeh bodo jemali; inu de bom mogel shajat“. — Nr. 13. pravi: „V' Nedelo na Cesarjovga rojstva god so tukaj v Lublanskem theatri enò pesem po nemško peli, inu v' nej svitlimu. Cesarju srečo vošili. Ta pesem je po krajnsko taka:

P e s e m
na
Cesarjev god.

Bog obvari Cesar Fronca
Srečo, zdravje Bog mu dej!
Lubeznivga našga Fronca
Nebo vari vekomej.

Njega dni nebodi konca
Svitlo sonce njemu sej!
Bog obvari Cesar Fronca
Srečo, zdravje Bog mu dej! itd.

III. Nro. 40: Oznaniło za šole. „Perhodni petek na 19. velkiga Travna se bodo šole na Lublanski visoki šoli začele. Kateri študentje so tedej domu šli, nej se zdajci povernejo. Novicarji so prošeni, jim to oznanit, inu bravci, jim povedat.“ Lublana 15. d. velk. Travna 1797. — Grofsauer Rector. — Nro. 46—48: „Lublanske novice so pol leta doživele, inu mislio še dalej svojo srečo skusit. Dozdej se muja komej plača; vender bolši je nekej, kakor nič. Zahvalim za pretečeno dobroto, inu prosim perjatlje slovenskiga jezika, de nej pomagajo te novice perporočuvati. Ker je v kratkem pol leta ven, nej gledajo vsi jemalci za drugiga pol leta spet naprej plačat. Kateri jeh po pošti prejemalejo, ti plačajo na bližni cesarski pošti 3 fl. — drugi pak 1 gl. 30 kr. v' moji hiši na Polanah Nro. 3. v' Lublani.“ — Nro. 83: „Slovenski jezik je v perveh ali koreminskih besedah nekaj podoben Armenskemu inu Perziskemu. Še bol so si med seboj podobni gregski, latinski, nemski, inu slovenski. To pokaže, de so ti rodovi nekidaj v narpervih časih skup rojeni notri v sredi Azie. Počasi so Gregi, latinci, nemci inu slovinci se ven iz Azie v Europo širali, inu Armence, inu Perze v Azii popustili. Matí ih je odstavila, oni so iz zibeli ustali, inu govorit začeli.“ —

Nro. 84 se prične pod naslovom „Povedanje od slovenskiga jezika“, ktero se nahaja sim ter tje v raznih listih in je ponatisnjeno nekaj v Novicah l. 1858 št. 5—7. Tu naj se vzlasti o jeziku posnamejo nektore reči na pr.: „Kader so Slovenci iz Azie svoje zibeli ven šli pruti Europi, niso bili sami, temuč je bila še le ospuva štirih velikih jezikov ukup, to je Gregov, Latinov, Nemcov, inu Slovincov. Počasi so več po sveti vidili, rodove gmerali, rodovi med seboj blebetali, inu se v besedah eden od drugiga dalšali; tako dolgo, de je jezik štir velike verhe pognal.. De so ti štirji verhovi iz eniga jezika, sam jezik razodeva; postavim slovenec reče: matí, nemec mutter, latinec mater, greg meter itd.. Gregi inu Latini so bližej poldne ostali; Nemci inu Slovinci se bol pruti polnoči od sonca naprej derli... Nemec je pred Slovincam v Europi naprej tišal, inu še zdaj od Azie dalej stoji; Slovenec je zadej ostal, inu je po teh deželah, katere smo uni dan imenovali. Nemec pomeni toliko, kar mutec. Slovenec ga ni zato múteca imenoval, kakor bi neznal govorit; ampak zato, ker ga ni zastopil, inu je bil slovincu, kakor

mutast, po tem, kader sta dal časa razločena živela, inu sledni svoj jezik razločila. Slovenci pak so se tako imenovali, ker so se med seboj zastopili, inu si lahko eden drugimu slovo dajali; zakaj slova med vsim drugimi slovinci pomeni besedo.“ — „Zdej pridemo (Nro 85.) na same Slovence, kateri se ali od slove inu slovesa, ali pak od selenja inu preselovanja tako imenujejo; nemorem prav za terdno reči, zakaj nisim bil takrat zraven. kader so jeli to ime sebi dajat. Druge ludstva so ih drugači imenvale“ itd. . . „Rod, kateri se je nar dalej pruti pol dnevu podal, je bil krajnski imenovan, to je nar na kraji stoječ; ker je na meji laške dežele. Krainci smo tedej narkrajni (Nro. 86), nar dalaj od drugih slovincov, kateri so zadej pruti polnoči; mi smo mejači pruti laškim. — Iz tega, kar je do sedaj rečeno, spoznamo, de Slovenec je sploh ime vsih ludstvom tiga jezika na enim prostori od pol milliona na štiri vogle mil. Potlej pa pridejo posebne imena slovenskiga roda od dežele, v kateri prebiva.“

„V gradiši se je ta mestia začela, Luba, ali Lublana imenovat, ker je na lepim inu na lubim kraji, per vodi inu per poli ležioča. Dolenci še dan današni v več krajih pravio Lubléna, ne Lublana; de si lih je Lublana tudi prav, od besede: lublam, to je: za lubo rad imam. (Nro 91.) — „Vse kraje ni mogoče razločit, od kod imajo svoje imena; nekatere so od nemcov prevernene, nekatere imajo stare slovenske imena, katere se zdej nezastopio, zvunaj le od taistih, kateri se na slovenskiga jezika nauk s pridam podado . . Kateri bi rad krajnskih imenov pomenik zvedel, mora na moškovitarskiga jezika znanje se podat. Krajnski jezik je moškovitarskemu narbol podoben; bol kakor vsem drugim slovenskim izrekam. Moškovitarki so dosti besedi ohranili, katere so se per nas pozabile, inu iz navade peršle (Nro. 92).“

„Stari bukviski jezik ima veliko podobnost z našim krajnskimi. Bukviski se taisti imenuje, v katerim so bukve od nekidaj pisane. Čerke niso latinske, ampak cirilske inu glagolitske; to je: stare slovenske. Te imajo podobo z grekiskemi. Tukaj v Lublani se najde več sort bukv tiga bukviskiga jezika, so namreč mašne bukve, sveto Pismo, brevirji, besediša, pesme, druge pisanja inu grammatike, to je: jezikov navuk; od kateriga bomo en drugi krat več govorili, naše krajnsko pomankanje bogatili, inu po bukviskim popravljali, kar smo se od stare korenine na stran zašli. Popred moremo govorit od navád, inu lastnóst nekidanih slovincov, de bomo po časi perpravleni, zastopit, kar se bode od nih jezika reklo (Nro. 94).

„Te dni je eden rekel, de krajnskimu jeziku besedi manka, de je vbog; inu je nekatere nemške besede za skušino postavil, od katerih meni, de ih nemoremo po krajnsko reči. Besede so te: augenscheinliche Klarheit, ich meine, ich wähne, ich halte dafür. Ta perva beseda ima

en koš bogastva v krajskim, inu se pravi: očitnost, razločnost, zapopadljivost, razglednost, vidnost; očitni razločnik, vidioča očitnost, razgledno pokazanje, vidno razodenje, s perstam pokazanje; iz teh besedi se lahko z rokami prime inu vidi, kako bogat je krajski jezik. Druge tri, katere po nemsko zgoraj stojé, se tako prestavio: menim, sumim, za tako čislam, domišlam, meni se zdi, se dozdeva, natolkujem, imam za resnici podobno, za prav štejem, moj sum na to letí. — Krajski jezik je sam na sebi bogat, le ljudje so revni na besedah; zato, ker premalo spomina imajo na to, kar ih je mati učila (Nro. 100).“

V št. 94—96 naznanja natiskavic J. Eger: Zadne tri leta sem natiskoval eno pratiko z imenam: Veliki Kalender; al nisim mogel izhajati, bila ludem predraga; zatorej bodem eno majhino pratiko pod imenam: Mala Pratika namesti une velike vundal . . . Perporočim to mojo perložno nosno pratiko, ker je lepa, dobri kup, inu za per sebi vedno nosit, perpravna“. In v št. 96—100: „Staro leto grede h' konci, pričioče Novice se tedaj perporočajo svojem perjatelam dalaj za perhodno novo leto, de naj ih še zanaprej podperajo. Kateri ih jemlejo, so prošeni, de plačilo za pol leta pošlejo; inu kateri ih žele na novič dobivat, naj svoje imena napovejo. Po pošti prejete velajo itd.“ —

6) Lublanske Novice l. 1798 imajo na čelu:

Za novo leto.

Deb' zlomil si glavo

Kaj vošit nevem

Lan tlačil sim travo

Al letas jo smem?

V št. 3 piše Vodnik: „Te novice se zato novice imenujejo, ker po celi gorenski strani nad Krajnam tako govore, in sploh med seboj pravio, kader kdo pride od dalniga kraja: kajzene novice perneseš! Kaj se v novicah bere? Drugi slovenci inu Moškovitarji zeitenge imenujejo novine; al novina per nas pomeni novo nivo; zatorej se rajši deržimo imena, kateriga nam gorenci v roke dado. Vem, de na krasu inu v Gorici pravjo nevestam novice: al to je iz laškiga posneto. Ako bi vunder kdo eno bolši besedo vedel, kako bi se novice drugači prav krajnsko rekli; je prošeni, de bi povedal inu dober svet dal; dokler ni kaj bolšiga, ostanemo per starim gorenskimi imeni.

Nekiteri bi radi imeli, de bi se več v teh novicah pisalo inu zraven posebni listi perkladali; al prosim ih, naj ne zamerio; zakaj delo se neplača zadosti, inu do sedaj grede vse na upanje, de s časam bode več jemalcov. En sleherni, lahko prevdari, de za dva sto rajnš se nemore dva inu petdeset pognov natiskovat; brez tiga, de je po verhi treba vunajne novice kupovat, popir za pokrove dajat, inu dosti stopin sturiti.“

V Nro. 4 pa: „En rojen Krajnc nedá miru, inu v enim pismu piše,

de krajnski jezik je vbog, zato ker nekateri ljudje dosti nemskeh besedi namesti krajnskeh govoré. Ako bi taka velala, bi nemci bol pomankliv jezik imeli, kakor mi; zakaj nemci vsaki dan eno veliko silo francoskeh, latinskih, inu laških besedi v ustah nosio. Po celi Europi je taka navada, de sosedje od sosedov besede brez prave potrebe jemljejo; al to je ena spačena navada, inu v bukvah nesme biti, temuč bukve se morejo v čistim jeziki pisat. Nesmemo tedaj pisat: fajn, fâlar, faler, fant, favd, ferš, flaša, flika, furman: ampak: tanek, ali lep, ali vséčen, steber ali podpora, pregrešenje, mladeneč, gubà, srovi ali presn, ali hladni ali nov, staklenica, zaplata, voznik. De pa slovenski, latinski, nemški inu grekiški jezik so v koreninah eden drugimu podobni; je znamine, de od ene matere iz nekidanih časov pridejo; ne pa, de eden drugimu kradejo. Sicer se bomo tožili, kdo je tat; inu bode narpred prašanje, kdo bo za sodnika mogel biti? zakaj slovenski narod je trikrat tako veliki, kakor nemški; Latinci inu Greki pa so pomerli.“

„Moremo spet kaj od nekidanih Krajncov povedat, pravi v št. 5. Slovenci so rade ptuje pod streho jemali, inu ih gostovali . . . Krajnci so pisat znali (l. 6), preden so bili ločeni od slovincov na unim kraji Donave . . . Slovenci imajo dvoje čerke, ene se imenujejo: Bukvica, druge kjurilica; bukvica je v navadi per slovincih ta kraj Donave; kjurilica uni kraj Donave . . . Navada besede malati je bila po celim sveti, preden so bile čerke najdene (l. 7). — Krajnci z latinskemi čerkami pišemo; je še le navaša od dva sto in štirideset let, kar je Primas Trubar en Lublanski korar tako pisat začel. Popred so Krajnci z glagolitskem čerkami pisali, kakoršne imajo še današni dan korarji v Bakri, Senju inu v Dalmaciji. (l. 14). — Glagolitski jezik je nekidani čisti slovenski jezik. Sedaj ga noben slovenec popolnim na tanko nezastopi; vunder je tak, de bi se ga v kratkim vsi slovinci lahko zastopit navadili, ako bi se duhovno opravilo po njemu imelo (l. 15). — Kdo inu kdaj je glagolitske čerke znajdel, se na tanko nevé. Modri možje so te misli, de per eni glihi pred trinajst sto letmi so bile znane, to je okoli petiga stoletja po Kristusovim rojstvi. . . Zlasti si je perzadel vero inu jezik pogmerati en grekiski mašnik Konstantin, kateriga so kristiani Zirillus imenovali. Od tiga Zirilla so zirilske čerke, katere so po celi Mošković še današni dan v navadi (l. 19) . . . Krajnci so pisali po glagolitsko notri do šestnajstiga stoletja . . . Od tiga časa krajnci po latinskim a b c pišejo kakor tudi Hrvatje, Dalmatinci, inu sploh Slovenci, kar ih je bliže Laške dežele (l. 20) . . . Ob časi Primaža Trubarja je več drugih Krajncov krajnske bukve z latinskemi čerkami pisalo. Adam Bohorič . . . Pater Hyppolytus . . . Oče Marka . . . (l. 23. 25. 27). —

L. 45. 46.: Oznanilo. Znaprej neperpusté opravila vsaki teden dvakrat novic dajati, bolši pa je nekaj, kakor nič; tedaj od perhodništva

mali serpana bom delil Novice v tedni enkrat, to je sleherno sabboto... Zaupam dobiti še več bravcov kakor dozdam, zlasti, ker je cena majhni, postrežbo pa še bolj zvesto obljubim, inu ludem bo ravno prav hodilo v Sabboto kaj brati, kader delapust na večer oddihljej pernese inu k branju vabi... L. 61 d. 1. kimovca: „Ta teden smo prejeli pismo od eniga nepodpisaniga človeka, pismo je dano na pošto v Razdertim 15. dan velki Serpana; v tim pismi se toži, de od Bonaparte nič nepišemo, ker vender Lublanske nemške novice, Teržaške inu Beneške novice dosti vedo povedati... Dalaj nam to pismo očita, de prazne reči pišemo, de malo povemo, kako naši soldatje marširajo, de pišemo kar so drugi ljudje že pozabili; de od Basvan Oglu nič nevemo, inu druge take stvari. Mi pa porečemo, de Dunejske dvorne novice ravno to pišejo, kar mi... Prosimo, naj nam nikar nobeden z praznimi pismi v roke nesega, temuč, katirnu resnične stanovitne naznanja nedopadejo, naj rajši naše novice pusti. Per naši revšini nimamo denarjov, praznih pism brez imena plačovati; kir pa vunder oče nam kaj pisati naj pošle svoje pismo porto franco.“ —

L. 71: En Nemec na Duneji gospod Denis, je na čast Nelsona naredil eno kratko pesm po Nemško inu po Latinsko, katiro mi tukaj s kratkemi besedami kraincam po našim jeziki preložimo;

Če manka desnica
Se tebi ni bat
Zadost je levica
Francoze požgat.

L. 74. Oznanilo. Unidan je bil tem novicam en cedelc perložen, kir se oznani, de Modrostne bukve stariga Testamenta so v krajnskimi jeziki naprodaj per vedovi Anna Raab na starim tergi Nro. 109. nezvezane kup je 30 kr. — Zdaj se te bukve vsim slovincam perporoče, ne le, ker so polne dobrih svetih nauk, temuč tudi, ker so v lepim čistim slovenskim jeziki pisane; v takim jeziki, kakor ga krajnci po deželi govore, kodar še niso spaceni od nemšine. Prestavlavec teh bukv nekaže zmirej z perstam, inu negovorí, kakor postavim nekatiri, kir očejo enako Nemcam reči: ta hlapec je vzel to sekiro, je šel na to dvoriše, inu je te derva na te polena razsekal; prestavlavec je vse take inu druge nepotrebne besede venspustil; inu se deržal po tim, kakor stoji vera po krajnskimi v sakristiskih bukvah, ker je tako pisano, gmajno svetnikov, odpušanje grehov, gorivstajenje mesa, inu večnu življenje. Te reči povem zavolo učenih, katiri bodo moje novice brali. Dalaj so dostikrat besede jest, je, o, ti, mi, venpušene, kirkol niso potrebne, inu med čistimi Slovenci nenavadne.“ In l. 76—78.

Oznanilo.

»Nove lete se perbližuje, tedaj se oppomnio, katiri želé novice zanaprej

prejemati, da naj se al per meni podpisanmu, al na bližni cesarski pošti oglašio, inu za pol leta naprej plačajo. Za pol leta se plačuje en goldinar, po pošti pa dva goldinarja. Se perporočim za obilno jemanje.«

Joän. Friedrich Eger
na Polanah Nro. 3.

IV. 7) **Lublanske Novice** l. 1799 imajo na čelu v 1. listu navadno vošenje novega leta, katero se popravlja v 2. z opombo, da „per vošnji novega leta se je stavlavec v natiskarii zmotil, on je ene napek besede postavil, katire veliko nezastopnost naredé; zatorej moremo danes popraviti, kar je zadnič kriviga.“ In v tretji obliki je vošenje pripisal poznej Vodnik v vezanem tečaju nasproti prvemu, ki se zapored glasijo:

a)	b)	c)
Se vsak veselí	Ob novimu leti	Se noviga leta
Se dobro godí	Se vsak veselí	Vsak veselí:
Dolg' oče živeti?	Dolg' oče živeti	Dolg' hoče živeti?
Vesev naj živí.	Vesel naj živí.	Vesél naj živí.

Nato pripovedujejo Novice vseskozi od vojske, sedaj srečne sedaj nesrečne. L. 23 pišejo na pr.: „Slehera reč ima enkrat en konc, sama stanovitnost ga nima; ona dočaka konc vseh reči. Esterajci so bili dolgo inu več let nesrečni na vojski, al vuner vselej stanovitni v lubezni proti svoji domovini, stanovitni v nadlogah, stanovitni v serčnosti. Sovražnik je menil, de cesarski so stanovitnost zgubili, de pobežé kakor strašlivi zajci; on jih tedaj letas popade, prvič enmalo nazaj podere, misli požreti; al njegova sreča ima enkrat en konc itd. . . Ludem na sveti se permeri, de na en čas oslepé (l. 24). Kaki zmikavt jih premoti, oni mu verjameo, menio per njemu dobiti vso srečo. Tako se je godilo Laham, inu Piemontejcam; ti so na en čas francozam verjeli, jih za odrešenike šteli, mislili skuz francoze dobiti nebesa na zemli. Slepária le en čas velá, pride luč, pride pamet nazaj, takrat mine vse zapeljanje. Človek ni stvarjen, de bi se s pametjo kregal, dár pámeti se časi enmalo skalí, pa se spet verne. Ludje, katiri so pod težkim jarmam požrešnih generalov inu ~~francozkih~~ komisarjov zdihvali, so se zbrihtali, prejemleo zdaj naše cesarske vojšake, kakor svoje prave odrešenike, vedoč, kako srečni so bili pod starimi njih dobrotlivimi gospodarji itd.

Ena nova perkazen je za nas krajnce (l. 26), de so Rusi naši stari bratje peršli nas ne le obiskat, temuč tudi pred sovražnikam branit. Pred poldrugi tavžent letmi so prvi Slovenci v te naše kraje peršli, oni so bili od Rusov inu drugih slovincov roda; od tiga pride razločik, zakaj mi lahko zastopimo rusovski jezik; oni so namreč slovinci, inu korenina, od katire so naši očaki rojeni. Daleč uni kraj Donave so se zaredili, inu počasi lesem stegvali, dokler je nar krajni rod na kraj laške dežele perderl, inu tukaj se naselil, ter deželo imenval Krajno.

Zdaj vidimo z očmi, kakišne mogočne inu velike brate mi po svetu imamo, katiri so naš slovenski jezik vselej čist ohranili. Proti letim se imamo bližati, kaderkoli očemo jezik čistiti. Pa se tudi od njih učiti, kader je treba deželo pred sovražnikom braniti. Ako oni silno daleč prideo, zakaj bi mi tukaj blizo nepomagali, se sovražniku zoper staviti .. Kazaki — kar zastopiti morem, se oni zato tako imenujeo, ker v kazen na vojsko gredeo. Namreč oni sami sebi nepravio Kozak, temuč Kazak ..

Čigavi jezik bo dopovedal vse vesela, katerè so Lublančani v nedelo obhajali zavolo doblene Mantove ... Na večer je bilo po celim mesti razsvitleno. — Turska muzika je do polnoči okrog hodila, pred rothovžam na velikim tergi je bil feierverk, veseli ogin. Ludje pa ukali, vivat (naj živi, živ inu zdrav bodi) upili, vesele razganali, de se je vse razlegalo. Na oknih so bila vse sorte napisanja po latinsko, nemski inu tudi krajnski. Med krajnskimi je bil en napis: „Mantova naša, Prazna bo flaša, Pernesi ga še.“ En drugi napis: Mantova Carjova, se rada podala, bo naša ostala. Mi pa na dobleno Mantovo skup zapojmo:

Premočna Mantova

Srečo ti vošimo

Ti si čast Krajova

Nam pa mir prosimo.

Ponedelk so se pelali Lublančani z muziko gori po Lublanci na sto čolnih do Ižice, tam so na travi večerjali, po mraki se nazaj vozili z lučmi inu baklami itd. ... — Od Princ Karlina (št. 42). Eden, kateri je večkrat okoli njega, ga toku popiše: on celo zgodej vstane, eno malo moli; po tem pak gre k maši; do desetih se on v svojo kamro podá; po tem do 11 pridejo k njemu Generali, inu Adjutanti po povéle. Po ednajstih on obiskvanja gori jemle. Koker dvanajst bije, more jesti na mizi biti; eno žensko pak nikoli k jedi nepovabi. On ne pije ne vina, ne kafeta. Po jedi gre on do dveh se sprehajati. Če na poti koga kmeta sreča, se z njim pogovarja: skori vselej pravi k njim: mojí Lubi! mi smo vam pač k nadlogi. Vojska je res en hud otép; prosite Boga, da bi nam skori mer dal. On celo malo govori, se nikoli ne razjezí; kar se pergodi, al dobro, al hudo, toku se on toku zave, ravno koker bi bil že vse naprejevedil. Če večkrat ga eden vidi, več popolnemasti nad njim najde — inu toku dalej.“ — V spremenjenih manj prijetnih čerkah in v manj pravilni besedi pripovedujejo Novice, ktere se od št. 41 zovejo „Marie Therezie Egerce,“ kaj se je godilo po svetu, in v l. 47 vabijo v naslednjem oznanilu:

»Četerto leto se perbližuje, v katarim bodo te novice še dalaj živele. Jes podpisana oblubim, de bodo moji bravci bol postreženi kakor zadne dva leta. Začela sim perstavka dajati, katira so bila tulkokrat obetana! sturila bom kar bo narveč mogoče narbol nove inu resnične pergodbe oznanvati! tedaj se perporočim jemavcam, de naj obilno te časinge kupio, inu svoje plačila do perhodniga 15. grudna ali na poštah po 2. fl. — al per meni 1 fl. — za pol leta vlože.«

Therezia Egerce.

Zdi se človeku, da se je Vodnik odslej vredništvu odmikal, in da so naročniki se pritoževali, kajti l. 50 ima v pristavku tole oznanilo: „Eni se pertožio, rekoč: te novice niso resnične, one so prepozne, inu lažnive. — Jes pišem po dunajskéh dvornih inu cesarskih oznanilih; če kdo meni, de te niso res, naj se vzdigne, inu skaže očitno; al naj gleda, kako bo zvižal! Druge nemške časinge so tudi tem enake, inu pisma tudi taku govoré. Tedaj neterpim neslanih pisanjov na mene, v katirih se mi laž očitá od neumnih ludi, katiri so od drugih prebrisanih nalaš z lažmi postreženi bili. De pa krajnske pozniši prideo, ku nemške; ni drugači mogoče, ker Nemec precej lahko iz nemških pism natiskuje; jes pa morem popred iz nemškiga predstavljati, pisati, inu še li potle čerke za natiskvanje staviti. Delo je večí, plača majhina; vuner, katirmu nedapade, naj me rajši per miru pustí, ker vem, de po vsi moči hitro inu resnično pišem.“ — Da vendar tedaj Novicam osoda ni bila mila, spričuje naslov, ki ga je celemu tečaju poznej napisal Vodnik, v katerem pa svest si bolje spomladi poje preroško:

Smo stare Novice
Negódne drobnice,
Nam dobri so kotje
Za délat napótje;

Se bomo zmedile
Iskavca dobile.
Pretekla bo zima,
Zastojin nas íše:

Nobeden nas nima,
Ko jez in Bukviše.

8) **Lublanske Novice** Marie Theresie Egerce l. 1800 so prihajale vsako saboto na dan, in v prvem listu imajo na prednji strani ta-le napisa:

Preteklo je let	Nemorem lagáti
Oblubim ga spet	Ne letas ne lan'
Pervošim po verhi	Kir neče me brati
Saj petkrat deset!	Naj dene na stran!

V manj lepi obliki in manj pravilni besedi morebiti po nespretnih stavcih ali čerkarjih pišejo na pr. v l. 2: „Ozerk na pretečeno leto 1799. Lepe pergodke nam kažejo zamerki pretečeniga leta. Tolkein lepih del inu drage vmetnosti, tolkein števila hvale vrednih vojšakov! tolkein človeške lubezni posebnih inu dobrih deželá se spremina inu svitli iz zagreba stariga leta! Med timi sto letami nobeno leto tolkein gosto zadrugim vojšakov nešteje koker ta kir je pretekkel, pa tudi nobeno leto se raspertena inu neraspertena lubezen deželá ni tako natanko iskazala koker v zadnimo. Zmeram je bila v zadnimo leto nar veči vojšakost malopridnosti nasproti, v tih nar terših stiskah inu v nar žalostniši nadlogi je kralvala zmeram nar veči vojskna serčnost. Komej je bila ena dežela iz velike velike vbožnosti potegnena že je bila ena druga skos krive obvarvance v govt razdianja inu potrenja veržena itd. — Velki pondelik je bil boj v gradiši med žnidarji inu šribarji (l. 16), v velikonočne ne-

dele jutro je en žnidar vmerel, inu eden na smertni postell leží, inu eniga šribarji je boj na rotouš zaperl, inu še eden drugi v' pokorni hiši ali cuthauzi v želesje tečí. V Nr. 25 je brati na koncu:

Spet se bliža drugiga pol leta čas, ob katirim je treba za te novice denarje vložiti. Se perporočim, de se jih dosti inu še pred koncam tiga mesca oglasi; sicer ako jih bode malo, bom mogla od vundajanja tih novic ob novim leti nehati. — Per meni se plača za pol leta 1 fl. — Na pošti 2 fl. —

Theresia Eger vedova
na Polanah Nro. 8.

Razun nekterih naznanil, žitne pa kruhne cene (tariffa) in lotterie so donašale Novice le sporočila o vojski. „Dan na dan gredo tu skozi soldatje na Laško... V kratkim bodo naše armade spet napolnene, tukej per nas ih grozovitno v žold love, ali novinci se nebranio veliko, zato kir nobeniga razločka per lovlejno nedelajo. Vse more k vojski, štacnarski sinovi, šribarji ali pisarji, postopači vsi, žnidarje, z eno besedo vse zunej študenta (l. 34). Bo mir, ali vojska? še zdaj (l. 36) nevemo povedati. Pisma hodio iz Pariza na Dunej, iz Duneja v London, inu nazaj; sledni lahko vidi, de to se ne pusti čez koleno prelomiti. Usaka reč ima svoj čas; vuner menim, bomo danes teden od tiga kaj bol razločno vedeli... Ni mir, temuč vojska je (l. 37). Tako nam oznani dvorna dunejska časnica. —

Juri Veba krajnc iz Moravške fare major per bombarderjih je od svitliga Cesarja povišan za Barona, deslih kmetiškiga stanu se je vuner dobro obnašal, učene bukve od merjenja pisal, inu skuzi te stvari milost pred Cesarjam zaslužil. Majnši šole je slišal v Lublani, potlej pa na Duneji se dalaj prebrisal (Nro. 39). — Pravdni doktorji bodo zanaprej li v cesarskih deželah študirati mogli, ojstro sprašani biti, tri leta per enim vajenim doktorji se vaditi, spet ojstro sprašani še li doktorstvo zadobiti, če se znajde, de so pošteni inu dobrozaderžni. Ako bi kdo očitne krive pravde zagovarjal, vinke, zavijače, zamude delal, en tak bo ob službo djan. Katiri besedni doktorji pa se bodo prav inu vestno obnašali, naj imajo upanje, de per cesarskeh službah se bo na nje narbol spomnilo (Nro. 41). — Dvojna jeza nam zagrina večerni in polnočni svit, za črnim koltram zad zasiple treš nu toučo za deželo posmertit, tudi nasaja delečave rev, nasreče, inu jezere milih solz, gorje deželi ako se to neispreletí (Nro. 48). — Pemski duh v velikim plemeno za deželo gorí, pemci so perpravljeni zmeram za nih krala se skusiti, oni nam kažejo posnemik, kar so že z' davnej v stariših vojskah pokazali, nih imena bodo v zmeram terpeče bukve vtisnene, inu lepotile nih goreči duh za deželo (Nro. 52.) — Na koncu v št. 51. in v poslednji 52. je brati:

„V prihodnim lejto nebodo krainske novice več ven dajane.“

B.

Grem visoko pit Savico
 Lepih pesmi hladni vir,
 Mojstru pevcov na zdravico
 Naj mi teče ta požir.

V. Da je Vodnik tako verlo napredoval v slovenščini in pisati jel bolj v narodovem duhu, k temu je pripomoglo najprej to, da je prišel bil sam med narod, služil duhoven sim ter tje med slovenskim ljudstvom; znanje in prijaznost storil z bar. Zoisom, kateri mu je stregel z besedo in v dejanji, s knjigami in pisanji; potem lastna vaja in veselje po „Pratiki, Novicah in Kuharskih bukvah;“ največ pa vendar to, da je l. 1798 postal učenik poetike t. j. v najvišem razredu tedanje gimnazije, kjer je razun veronauka učil vse predmete, vzlasti „helensko, latinsko, tevtonsko“; živo pečati se jel s klasiki ter po njih likal in bistril si duha in besedo slovensko. Prav res se je nova doba pričela tedaj v njegovem življenji. Bil je tudi v odboru, kateri je presojeval novo poslovenjevano sv. pismo (1784—1802), kateremu početju sta bila na čelu sloveča J. Japel in Bl. Kumerdej. V sedanjem veku pa se prikaže Vodnik ves nov, nekako po novoletnici v Novicah še ne natisnjeni:

1801.

Sto let doziveli,
 Na nov omladeli,
 Od perviga spet
 Začnemo živét.

1802.

Veselo se kaže
 Nov' létašni dan,
 Mi serce ne láže
 Ne létas ne lan'.

Kakor se razodéva Vodnik v prejšnjem stoletji še učenec M. Pohlinov; tako se kaže v veku sedanjem učenik mnogim, premnogim novim učencem. In prvo delo, katero je v tem stoletji dal na svetlo, to je:

9) „Pésme za pokušino.“ V' Lublani, natisnene pèr Joanezu Recerju. 1806 v m. 8ⁱ str. 46 in „Kazávic“, kjer se naštevajo naslednje pesmice: 1) Pésma na moje Rojáke (Krajnc! toja zémia je zdráva...; Za vuk si prebrisane glave...; Glej stvarnica vse ti ponudi...); 2) Na sebe (Grem visoko pit Savico... s podobo spredi); 3) Zadovolni Krajnc (Od straže Hravaške — Gor sónce mi pride... Pa delam, pa baham, — Pa piem tabák); 4) Novo léto (Naváda je vóšit — Nov' leto priti... Ako pak ima — Per lanskim ostát, — Pojde moj trebuh — Pod rèbra vavát); 5) Napisi za mesce (Prozimec: „Kratki je pust, — Ročno pobašte žené, — Kratki je plés, — Kvatre zakonske dolgé... Režnicvét; Kimavic; Listagnoj; Gruden: „Kir po zim klobáse hráni — Se po létu muham brani“ cf. Pratika 1796); 6) Napisi za mesce (Prozimec: „Ak Vincenca sonce peče, — Pravo vince zazorí; — Rad po cvitík oštír teče, — De li mošna zabliší“... „Gruden bliska nu gromf,

— Drug lét vetrov dost bučí; — Deb li hujga nič ne stríli, — Zvunaj zrele norce brlíi“ cf. Pratika 1797; 7) Veršác. Narviši snežník za Triglavam, s podobo spredej („Na Veršacu doli sédi, — Neznán svét se teb odprè; — Glej med sivih pleš v' srédi — Zarod žlahtnih rôž cvetè... Pod velikim tuki Bogám — Breztelesni bit želím, — Čiste sape sréd mej krógam — Menim de na neb' živím);“ 8) Predgovor za Lublanske Novice 4. d. Prozimca 1797 (Je kaša zavrela, — Se terga kaj nit? Kaj sosed moj déla, — Sim prašati sit. .); 9) Vošenje noviga leta 1799—1800 (Zdravi fantiči — Čedne deklíči — Majo živét — Vekoma lét.. Preteklo sto lét, — Oblubim jih spét, — Pervošim na dalje — Saj petkat desét); 10) Novo leto 1798 (Deb zlomil si glavo, — Kaj vošit nevém; — Lan' tlačil sim travo, — Še letas jo grém); 11) Novo leto 1799—1801 (Se noviga léta — Vsak veselí — Si več lét obéta — Vessel naj živí...); 12) Novo leto 1802; 13) Pravlica. Kôs inu Sušic („Kos prepeva, gnéздо znáša, — Lepi Sušic gori gré — Nasmeóči kôsa práša: — Poješ tako zgódi že?... Kamer tvoja slà ti kaže, — Preveč nagli nimaš bit; — Stara Pratka se ne zláže: — Sušic ima rep zavít“); 14) Sraka inu Mlade (Sraka Mlade je svarila: — Preveč blizo hiš greste... Doživela kaj sim sróta? — Jajce več ku puta vél); 15) Némški inu krajnski kojn; 16) Petelinca (Lepó sta ravnala — Ptelínčika dva itd.); 17) Plesár (Sim v' Lublan' — Dobro poznán — Mestu, Pred méstam, — Nu na Polán'... Naj raji spím, — Plesat učim, — Pravim, in lažem, — Norce lovim); 18) Star pévic ne boj se péti (Čebélca visóko — Gori v' planíne — Perlétna si vúpaš — Snežne na bríne?... Anakreon sivčik — Na gosli poje, — Mej lasce ruméne — Zapléta svéje.) — Vzlasti znamenita je pravljica, v kateri popéva tedanjo razmero med nemščino in slovenščino:

Némški inu krajnski kojn.

Némški kojn slovénmu reče:	Mene v' dobri versti májo;
Brate kaj medlíš na cést'?	Men se trikat ovs ponúd',
Ti li noga, glava neče,	Čiste noge mi jegrajo,
Al se teb nelubi jést?	Vrat nosim ko labúd.

Krajnska pára milo pravi:
 Tud bi lahko jes bil tak,
 Al tepejo me po glavi,
 Lačni morem stati v' mlak'.

To je v slovstvu novoslovenskem prva knjižica, o kateri se reči smé, da je klasična, da je umetna, pa v duhu naroda slovenskega. Ravnal se je Vodnik vsled šolskega nauka najprej po ptujih vzgledih latinskih in nemških; poznej pa je popéval v domačem duhu po slovénških pravljicah in povéstih. Nabirati je jel narodne pesmi, in l. 1807 dá na svetlo prof. J. A. Zupančič (Suppantšitsch) staro slovensko „Pegam in

Lambergar“ v nemški prestavi z naslovom: »Das Turnier zwischen den beyden Rittern L a m b e r g und P e g a m. Ein krainerisches Volkslied mit einer deutschen Uebersetzung. Laibach, 1807. Eger. 8. S. 23.« — Nahaja se ta pesem v mnogih oblikah, in v nemškem predgovoru o jeziku in narodnem pesništvu slovenskem pravi Zupančič: »Die gegenwärtige Ausgabe ist nach einer Abschrift veranstaltet, die mir mein würdiger Lehrer und Freund, der Herr Professor Vodnik mittheilte«. Ponatisnjena je po tem Vodnikovem spisku skoro prav na tanko 10) „Pegam pa Lambergar“ v Berilu Miklosičevem za VIII. gimnazijski razred str. 98—102 na pr.:

Tam béli Dunej mi stoji,
Na Duneju kaj se godi,
Me dobro poslušajte vi!
Je v' srédi mesta trática,
Na trati raste lipica,
Dunej hladi nje sénéica,
Pod senco míza rúmena,
Okoli mize stoli pa,
Sedi na stolih góspoda,
Med nimi Cesar govori:...

— — — — —
Mu reče tako svitli cesar:
»Junák ti, moški Lambergar,
Kaj češ imeti za tvoj dar?«
Pa Lambergar odgovori:
»Na Kranjskim imam tri gradí,
De b' moji, prosim, lastni bli!«
Pa cesar tako govori:
»Kar češ imét, nej se zgodi,
Kar dolgo li tvoj rod živi!«

VI. Spoznavši napake učenika svojega M. Pohlina — sklene Vodnik vzbujevan po Zoisu rojakom svojim spisati dobro slovnico in pošten slovar, in res neutrudoma nabira za slovar, kterege je oménil že l. 1802 „Brünner Tagblatt Nro. 63“ in v katerem je dal kratko sporočilo l. 1806 „Laibach. Wochenblatt Nro. 25. 26“, ter spisuje slovnico, ktero doverši v nemški besedi l. 1807. Kako ga tedaj skoro v norcéh Kopitar prehití s svojo slovnico, in kako mu je to po njegovem odhodu na Dunaj potolažen po baronu Zoisu popravljaj Vodnik in doveršiti pomagal, pripoveduje Kopitar sam v svojem lastnem opisovanji (Gramm. der Slav. Sprach. Kop. S. 388; Slav. Bibl. Mikl. 1851; Koledarč. Bleiweis. 1855 str. 24; Kop. gesamm. Schrift. Mikl. 1857. Selbstbiographie itd.)

L. 1806 je bil Vodnik latinskim šolam predstojnik, dokler jim l. 1807 prefekt postane sloveči Fr. Hladnik (r. 1773, u. 1844). Tedaj so preravnali nekoliko šolstvo, in po novem načertu naj bi se povéstnica pričenjala učiti z zgodovino domačo. V ta namen spiše Vodnik knjigo, in prefekt Hladnik izroči spis njegoy vladi s pristavkom, da je dobro jedro, in res poterjena za šolsko knjigo pride na svetlo: 11) **Geschichte des Herzogthums Krain, des Gebiethes von Triest und der Grafschaft Görz.** Wien, k. k. Schulbüch. Verschleiss. 1809. 1812. 8° S. 58. — Knjiga ta je spisana sicer v nemškem jeziku, toda s slovenskim peresom in — sercem, po dobrih virih, ki se ob strani naznanjajo. Po Vodnikovi smerti jo je prof. Richter pomnožil do l. 1820 in natisnjena spet v zalogi šolskih bukev na Dunaju v 8° S. 84 l. 1825 je rabila učencem druge latinske šole do l. 1848, in obžalovati je, da se nauk ta o lastni domovini pogreša še zdaj po srednjih šolah. Da si je Vodnik časih potožil, da

ne zná pisati prav po nemški, je vendar krepka tudi nemščina njegova. V dokaz bodi, kar piše str. 22—24 na pr.:

2) Herkunft, Sitten und Verfassung der Slawen in Krain, Görz, im Triester-Gebiethe und in den umliegenden Gegenden.

»Die Slawen sind in der Geschichte ein neues Volk. In der zweyten Hälfte des VI. Jahrhunderts treten sie aufgeführt von Jornandes, Prokop und Menander, aus dem Scythischen und Sarmatischen Gemengsel hervor, und fangen an unter der Regierung des Kaiser Justinian über die Donau in das Reich der Römer einzubrechen. Jetzt sind sie nach dem Raume, welchen sie bewohnen, das allerausgebreitetste Volk auf der Erde. Ueberhaupt wohnten sie vorhin jenseits der Donau, unweit vom Ufer derselben, in unermesslichen Räumen. Schon Ermanrik König der Ost-Gothen besiegte um d. J. 376 einen Theil der Slawen, unter welchen auch Wenden (Venedi, Venadæ, Veneti) vorkommen. Ein Zweig von diesen Slaven, welche der Deutsche Wenden oder Winden nennt, nahm beständige Wohnsitze an der obern Drave, Save, Kulpa, am Sontius, Timavus, und am Meerbusen von Triest. Der Abkömmling dieses Stammes nennt sich noch bis auf den heutigen Tag einen Slawen (Slovénez). Im engsten Sinne zwar werden nur die Steyerischen und Kärnthnischen Slawen Winden (Slovenzi) genannt; jedoch erkennt sich in der weiteren Bedeutung auch noch der Krainer an diesem Gesamtnahmen, wenn die Rede von seiner Herkunft und Sprache im Gegensatze des Deutschen ist; der Italer nennt ihn einen Slawen (Schiavo) und in der übersetzten, im Jahre 1578 zu Laibach gedruckten Postille Spangenberg's, wie auch in andern spätern Krainischen Büchern wird die Krainische Mundart Slovenski jesik genannt. Alle Slowenzen im heutigen Inner-Oesterreich reden nur eine Slawische Mundart, Slowensko; nur die Slawen in Istrien sind Chorwaten. Noch bewahren beyde manches Eigenthümliche ihrer alten Vorfahren.

Liebe zum Ackerbaue, zum Hirtenleben, zur Bienenzucht und insgemein zu den Geschäften des friedlichen Lebens zeichnete den Slowenzischen Stamm ins besondere und überhaupt alle Slawen aus; daher ihr so ungeheurer und ausgebreiteter Anwuchs. Einfach war ihre Kost, Kleidung und Lebensart. Sie wohnten in schlechten zerstreuten Hütten familienweise. Ein jeder verfertigte sich selbst alles nothwendige Geräthe; man findet wenige Handwerksleute unter ihnen.

Sie betheten nur Einen Gott an, den Urheber des Donners und den Herrn des Himmels.

Von der ältesten Verfassung der Slawen ist uns wenig bekannt. Im Frieden wurde jede Gemeinde vom Supane (shopàn, dem Ältesten) nach einigen einstimmig angenommenen Gesetzen in Ordnung gehalten; im Kriege wählten sie einen Wojwoda (Herzog) Staraschinen (Feldhauptleute) und andere Kriegsvorsteher unter verschiedenen Benennungen, die sich in den Familiennahmen noch erhalten haben. Daher hatten sie keinen allgemeinen Regierungsplan, keine zusammenhängende Streitkräfte, und im engeren Sinne genommen, gab es keinen Slawen-Staat. Einzelne in dringenden Gefahren zu Wojwoden gewählte Männer erwarben sich ein bleibendes Vertrauen, und eine der königlichen ähnliche Macht (Kral, König).

Seit den ältesten Zeiten bestimmte das erworbene Eigenthum und die damit verbundene Macht, welche vom Ansehen stets begleitet wird, die Eigen-

schaften des höheren und edlern Theils der Einwohner dieses Erdstrichs. Unter dem ost-gothischen Könige Theodorich waren im Noricum und an der Save schon eingeborne Familien (Provinciales), die einen Mittelstand zwischen dem Landesherrn und dem Volke ausmachten. Diese konnten sich unter den Slawen erhalten haben, weil wir sie unter Karl dem Grossen wieder finden.

An den bisher aufgestellten Zügen erkennt sich noch unser Slowenez, obwohl er im folgenden Zeitraume durch die Einwirkungen des Feudal-Systems und der christlichen Religion allmählich aufhörte, ganz das zu seyn, was er einst war.«

Proti koncu pravi str. 57. 58. na pr.: »Seit der zweyten Hälfte des letzten Jahrhunderts verbreitete sich unter dem Landvolke aus eigenem Triebe zur Belehrung die Kunde des Lesens und Schreibens in der Landessprache. Diesem Triebe gaben die Deutschen Schulen einen neuen Schwung; nun ist das Lesen und Schreiben in der Windischen und sogar in der Deutschen Sprache, so wie auch das Reden in zweyen und mehreren Sprachen nicht mehr selten. Windische Bücher finden überhaupt, besonders aber Erbauungsbücher, und die von Japel, Kumerdey, und andern übersetzte Bibel eine gute Aufnahme.

So streben Krain, Triest und Görz unter dem rastlos an dem Glücke seiner Völker arbeitenden Landesvater Franz I. zu ihrem erhabenen Ziele, der Veredlung, empor.«

Bil je Vodnik že l. 1806 tudi meščanskim stražnikom duhovni pastir, in kedar je čim dalje tim hujše pritiskala vojska s Francozom, jel je pesnik svoje rojake vžigati za na boj ter jim je v smislu nemških Kollinovih prosto, pa v narodnem duhu zložil: 12) **Pesmi za Brámbovce.** 1809. 8^l. str. 16. — So pa téle: 1) Pesem brambovska (Presvetli Cesar vabi nas — Na domovine bran . . . De se perséga naša bo — Povsót razlegala); 2) Molitva brambovska (Mogočni Bog! — Tvoj dih je stvaril sonca nove . . . Ko pléve ga skropi tvoj pšh — Vslíš nas Bog!); 3) Perséga (Pred Bógam smo — Kir pregleda serca vse . . . De z' božjo močjo dopolnimo — Perséžemo!); 4) Estrajh za vse (Ako li če — Je bil Estrajh in bo za vse. . . Bit če, bit če — Estrajh za vse); 5) Brambovska dobra volja (Kár smo mi brambovci — Več nismo cágovci . . . Ko nazaj pridemo — Poroka bo). — Pesmi te imajo spredej „Predgovor“, spisan v nevezani, jako krepki besedi, ki je ponatisnjen na tanko v Pesme Val. Vodn. str. 71—74, prim. Vodnikove Pesni str. 99—100, in se glasí na pr. proti koncu:

„Bomo li roke križam deržali inu nemarno glédali, kako ptujci hočejo naše stare lastíne jemati, naše dežele med seboj deliti, nas pod svoj strah silit? — V' takih nevarnostih se skaže, kdo je mož; kdo rajši to vaga, kar je manj; kdo raji blago inu življenje zgubi, kakor svojo čast inu samosvojnost. Komur je tako per sercu, ta ne govóri mehke besede, ampak iz polniga serca mu tečejo iz ust goréče pesmi, ktíre junake k' junaštvu vžgejo.

Péli so nekidaj naši očaki, inu Turke pobáli; peli so, inu pod Sisek tekli Hassan Baša v' Savo potopít; inu če je Turk do nas perdèrel, so ga pognali, de so komaj nektiri razbojniki svoje pete vnesli.

Pojite tedaj, lubi Slovenci, te pesmi, vnémajte se z' petjam k' pravimu junaštvu, k' brambi našiga svetiga Cesarstva; kar dopolnit nam Bog večni pomagaj!"

VII. Za francoske vlade postane Vodnik „vódia latinskih, prvih in delovskih šol“, učí zgodovino, zemljepisje, časih talijanščino, in ker je ukazala se slovenščina v prvih, pa tudi v srednjih šolah, jame spisovati v ta namen potrebne knjige in dajati jih zapored na svetlo. Perva tedaj priobčena knjiga se imenuje: 13) **Abeceda za Perve šole**. V' Lublani. Natisnena per Leopold Egerju. 1811. 8° str. 32. — Narejena je po dotlej navadnih abecednikih s kratkim toda bolj pravilnim berivom na pr. Zapovdi božje in cerkvene; Jutrina in Večérna molitva, pred Šolo, po Šoli; Djanje vere, vupanja, lubezni; Obžalvanje Gréhov, Naprejšvetje; Kratki navuki k' lepimu ino čednimu vedenju p. Boga se boj; delaj pošteno; nikoger se ne boj. Hudi razgledki kazé dobro vedenje. Kdor se enkrat zlagá, se mu več vera ne dá. Kar ne moremo popraviti, terpimo volno. Sturi se, de te bodo za možà volili. Ne jezaj se brez potrebe. Per gostju bodi po redkim. Jegraj žogo, ne kupčaj pa nikar itd. Kratke perpovédanja. Radoveden otrok; Bogaboječi, Gospodarski, Molčeči, Nespametni otroci. Polsko délo. Živinska reja. Čebelarja. Preja. Tkanje. Razdelenje zlogov v' večzložnih besedah. — Tkanje: „Tkalic snuje klobčiče na rémo, sturi snutik, ga navie na šipno vrátilo; sedi v' statvah, stopa na podnožnike, snutik odpéra z' berdmi, skozi odpéranje méče suvalnico, v' ktiri je vótik; gostí platno z' grebenam, ino tka. Tako tudi suknár tka sukno iz vovne.“ —

14) **Keršanski Navuk za Illirske Dežele** vzét iz Katehizma za vse cerkve Francozkiga Cesarstva. Se najde per H. W. Korn Bukveprodajavcu. 1811. 8. str. 133. — Na čelu ima: Izpis iz pervopisa Cesarske skrivne pisavnice v' poslopju Tuillerie 4. dan malitravna 1804: „Napoleon sklene na naznanje Ministra za česenje Božje, de bode za vse cerkve katolške celiga cesarstva napovédan ta keršanski navuk“ itd. — Zgodbe svete na kratkim (str. 5—14). — I. Keršanski Navuk v 1. delu po Apostolski veri (str. 15—38), v 2. Keršansko Vedenje po Zapovdih božjih in cerkvenih (38—59), in v 3. delu Česenje Božje po Molitvi, sv. maši, zakramentih (59—97). — V 2. delu ima pri 4. zapovedi prašanje: „Ktore dolžnosti imamo posebno proti Napoleonu Pervimu, našimu Cesarju, proti njegovim naslédnikom, zakaj? in poznej je knjižici, ki se hrani v knjigarni gimnazijski, na čelo pripisal Vodnik sam: »Pag. 43. quarta interrogatio cum ejus responso, pag. 44. duae interrogationes cum responsis, item pag. 45. duae interrogationes cum responsis delectantur, et sempiternae dentur oblivioni.« Konec tega oddelka str. 98 je pa natisnjeno: Ta Keršanski Navuk je prečastiti Lublanski Škof po imenu Anton v' zboru svojih zvolenih Duhovnih preglédal, popravil ino poterdil, 2. dan Kimovca 1810.“ —

S „Keršanskim Navukam“ v zvezi je potem: II. Sosednji Navuk (str. 99—112), kateri uči, kakšine dolžnosti ima človek proti sebi, proti drugim, posebnim človekam; dvorne dolžnosti, mestne ali lepobnašne t. j. snažnost, dvornost itd. — III. Polski Navuk p. Polsko delo sploh. Zemljina natura ino nje pobólšanje. Gnoj ino Délo. Zélni sadež ino Vertje. Travniki. Germovi ino Drevje. Vinska Terta ino Vino. Logi ino Lés. Živali. — V Sosednjim Navuku piše na pr. str. 103—105:

Pr. Kako se popólnimajo dufhine smóshnosti?

Od. Ravno tako, kakor teléfe. Te smoshnosti so: *šposnánje* tiga, kar je refnizhno; *špomin* na to: kar smo šposnali; *hotenje* tiga, kar je pošhténo ino prav. Sdaj pa s' vednim vurjenjam po navuku modrih se dobé te tri rezhi, ktire so terdnost ino jakost ali hrabrost nafhe dufhe; ino ta terdnost inu kripkost se ne ohrani drugazhi, ko s' pomozhjo tresnosti v shelah ino straftih, s' ogibanjam pregréh, ktire naf neréfhilivo seboj vlézhajo.

Pr. Kaj so strafti? (*passiones*.)

Od. *Straft* je fledno nagnenje ino fledna fla, ktira naf tare, stréfa ino stanovitno góni proti kaki nam perferzhni rézhi. Ako je ta rezh sa réf dobra, je tudi straft dobra; ako je slobna, je slobna tudi straft. S' nafhimi letmi rafejo ino koreninjo v' naf nafhe strafti, ino teshko jih je bersdati. Treba je tedaj se váditi v' mladosti zhes nje gospodváti ino jih rávniti k nafhimu dobizhku.

Pr. Ktire so slobne ali hude strafti?

Od. Ene so proti nam obernene, druge proti ludem. Med pérve fhtejemo vse nesmérne flè, kakor je poshréfhnost, prevelka lubesen pozhutnih flafti, ino tista nesitost sheléti to, kár se ne móre dosezhi po pravizi, te so strafti, ke naf déljajo nesadovolne s' nafhim stanam, ino nesreznhe. Med drugo versto fhtejemo napred jéso, ktira naf pahne v' fledno nesmérno, kader nam vsame svetlobo nafhiga vuma, ino naf stréfe. Potlej je sovshstvo ktiro, kader lómi ino tare nafho dufho, v' nji raspušha trup shalce, ino naf perpravi ob fladkoto blishniga lubésni. Nevófhilivost ali nevfhilnost nad drugih frezho nam opelini shivljenje s' grisenjam ino vjédanjam, ter naf vódi k prasnimu veselju nad ptujo nadlogo. Napuh, ki naf déljovrësh drugim, de se všim pergnúfimo. Lakomnost, ktira nam jemle svet drugim dobro sturíti, naf nagiba se lózhiti od sófédnje drúfhine s' lózh, de shivimo polni tesnote ino straha bres vshitka dobrót, ktire nam se daje.

Pr. Kako se je tim straftam ogibati?

Od. Ni drugé pomozhi, ko vedno váditi se v' zhednostih *tim greham nasprotnih*. Vadi se, dokler si mlad, méro dajati svojim shelam, svojim flá, ter verjami, de doséshesh gospodarstvo zhes svoje strafti. Lenoba ino védnost sta svir vših pregréh. Rad delaj; rasvetli vum v' tih rezhi, ktire ti je treba véditi; bodi tresen per vlakimu djanju: tako bofh zhestnost ino frézhen.

15) Pismenost ali Gramatika za Perve Šole. V' Lublani. Natis Leopold Eger, 1811. Na prodaj v' šolah. 8. str. VIII. 190. — V predgovoru, kjer je še nekaj jezikoznanskega klasja, kar ga je za seboj bil povezal v snope, pravi: „Dosti po némško in latinsko pisanih gram-

je med ljudi danih, ktire Némcam in drugim Europejcam kažejo slovén-ski jezik pisati in govoriti; slovensko pisanih pa za domačo potrebo nič več ne poznam, ko sami dvé, Smotriskovo in Lomonósovo za Rose in Serbliane. Ptujce smo tedaj učili našo besédo znati, sebe pa ne. Od tód pride, de nimamo skoro nič vučeniga perdélka. Zatórej je prav prišla zapoved našim mladenčam dati v' roke pismenji navuk, kir jim bo kazal svojo domačo besédo izrekvati in na pismo dévati.

Porečes: čemu pa mi bo? sej znam po naše govorit. — Govorit znaš, al spravno govoriti in pisati morebit ne. Nemci, Lahi, Francozi, dajo svojim otrokam narpred svojo domačo pismenost za prvi vuk, deslih znajo némško, laško, francozko. Za kaj? — za to ki je treba začéti vse navuke z' tisto besédo, ktiro nas je mati učila. V' ti se otroci lahko in hitro navádio pismenje znadnosti. To je prva stopna k' vsim višjim vučenóstam. Veséli tedaj naj bodo mladenči, de jih od začétka ne silimo z' ptujimi neznanimi besédami.

Rés je, de tudi tukaj nenavadne imena na dan pridejo; al per novimu vuku so nove beséde potrebne, in té niso neznane, ker so vzéte iz drugih že vsim znanih. Vsako délo ima svoje glasne znamina, ktire so čudne, al morebit smésne tim, ki niso tistiga déla. Kdor ni malnar, ne vé, kaj je polza, šiška, péstrana, pàh, terličnik. Kdor ne déla rudo v' Bohinu, méni, de je v' Kolobocii, kadar jih sliši med seboj govorit: pod starcovim témenam začne stena gnati, jama pride v' razor, potlej na lukne, sprédni rob ométa, rób stisne. Tako ima tudi pismenstvo svoje iména, ktire ne ležé na klópi, temoč gori na polici. Ne zmišlam si jih sam, Smotriski in Lomonósov m' jih dajeta v' svojih bukvah. Né-kaj malo takih serbskih imén sim persilen mémo pustiti, ktirih korenine so per nas clo neznane. Namést tih dam naše druge take, de jih bodo tudi Serbliani lahko razumili; tako si bomo roke podali, in eden k' drugimu brez težave v' šolo hodili.

Pismenji navuk bo našo slovénšino zbrusil, zlikal in obogátíl; vas mladenče pa perpravil, de se bote drugih jezikov ročno navučili: zatorej glejte narpréd svojiga dobro poznati. Ne sméte méniti, de že znate, kar še ne znate. V' kratkim pa bote vidili lép sad vašiga truda; jez bom, zna biti, nove domače perdelke lépih vumétnost doživel." Gotovo bi jih bil, ko bi na tej podlagi bili napredovali. Konec predgovora pa piše: „Zdaj prosim, de dobri priatli naj bodo zarés dobri, in me tímčasi do drugiga natisa tih bukev opomnio, kar m' imajo reči, de bom znal vse pomote popraviti in to delo do verha pergnati.

To pismenstvo sim v' letu 1807. po némško spisal, zdaj ga dam svojim rojakam v' našo besédo prestávlenga.“

V' Lublani na Krésni dan 1811.

Valentin Vodnik,

vodia latinskih, prvih in délovskih šol.

Tedaj ga je nada novih domačih pridelkov v vedah in lepih umetnijah tako bila navdušila, da je zapel svojo osodno pesem: 16) „Illyria oživljena“, ktera je koj po predgovoru pismenosti bila pridejana, in ktero je v izvirni besedi pa v latinski pesnikovi prestavi: „Illyria rediviva“ ponatisnil tedanji vladni list „Télégraphe officiel“ 61 št. 31. julija 1811 s primernim pristavkom (... »une ode nouvelle on il peint l' Illyrie renaissant à la voix de l' Empereur Napoléon ... et la version litterale que l' auteur lui-même — M. l' Abbé Vodnik, Directeur du Gymnase de Laybach — en a donnée en latin. Le style de la pièce originale est, au jugement des connoisseurs plein de mouvement et d' énergie ... L' Amour de la patrie respire dans chacun de ses vers et c' est un feu sacré qui échauffe, anime la pièce entiere« cf. Gesch. Krains v A. Dimitz IV. 8, kjer ste obé str. 352 in 353 na tanko ponatisnjeni).

Pismenost sama ima pet delov, in v A) se razlagajo Čerke, v B) Besede, v C) Vezanje, v D) Izobrazenje Besed, v E) Glasova Mera, in v F) Prepone. O glasovi meri pravi na sklepu: „Pevcam vender ne jemlemo njih starih pravic, ktire jim dovólio, de smejo večkrat na stran mahiniti in se po posebnih krajov izréki ravnati. To pa bodo sami védili, de naj se varvajo samopášnosti. Kar smémo v' majhinih pesmicah, ta, se mi zdí, nam per viših pesmah ne bo vselej péla“. — In po preponah je str. 167: „Pomnja. Vsako delo ima svoje besede in imena, ktire drugi ne znajo, ki niso tistíga dela. De boš tedaj pismenske besede poznal, perstavim tukaj njih pomén.“ In na to nasledva, str. 168 do 187:

Pomén pismenjih beséd po abecednimu redu.

Na pr. Beseda, vocabulum, besédica, particula. — Dih, spiritus, gos, dih, spiritus asper; doba, aera, tempus opportunum, tempus. — Glast sonus, glasen vocalis, sonorus, glasnik, litera vocalis, glasova mera, prosodia. — Istje, substantia, istno ime, nomen substantivum. — Kluka, circumflexus (Gallis usitatus), klukast vdar, accentus circumflexus; kopito, modulus; kratka signum abbreviationis. — Lice, persona (apud verba et pronomina), ličen, personalis. — Naklon, modus; narečje adverbium narékama pišem, Diktando schreiben. — Obhod, periodus, obhódnji, periodicus; obraz, forma, zemlin obraz, mappa mundi, deželni obraz mappa geographica, morski obraz Seekarte. — Pismo, scriptura, scriptum, epistola; pismenji grammaticus - ca - cum, pismenstvo, pismenost, pismenja znadnost ars grammatica, Grammatica, pismenic ein Grammatiker. (Smotriski imenuje čerko pismik al pismén, Lomonosov pa bukva); potis, potisk der Nachdruck, emphasis; pravilo, regula. — Réz, comma. — Samo čist, samo edín, simplex; snova, snutik, materia, der Stoff, Urstoff, argumentum; sojoč, ens, substans, sostvo, sost, substantia, entitas, sósten substantivus; strok, oratio seu periodus. — Zjanje, hiatus; z' osredljam mediate; zréka dialectus. — Tok, theca conditorium, das Futteral, die

Holfter. — Vsôst, universitas. — Císló numerus, číslam aestimo, habeo rationem itd. —

Pervo poskušnjo, slovnico pisati po slovénski, storil je J. Zelenko, čegar gramatika (zrekliviše) je popolnoma v duhu Markovem na eni strani nemški na eni slovenski vravnana prišla na svetlo v Celju l. 1791 z naslovom: „Slovenska Grammatika, oder Georg Sellenko's Wendische Sprachlehre.“ itd. — Pervo čisto slovensko in v krepkih izrazih dal nam V. Vodnik, kakor v vezani tudi v nevezani besedi naslednikom res vodník, začetnik znanstvenega imenoslovja, katero so sprejeli Metelko in drugi. —

VIII. Ker so v latinskih šolah francoščine učili se po slovenščini, pride v ta namen na svetlo knjiga: 17) **Počétki Gramatike**, to je Pismenosti **Francoske** Gospoda **Lhomonda** izsluženiga vučenika per visokih šolah v' Parizu. Za latinske francozke šole v' Illirii. Prestavil Vodnik. V' Lublani, per Janezu Retzerju Natiskavcu. 1811. 8. str. 118.

Predgovor je ta-le: „To malo gramatiko je za francozke mladénče zložil Lhomond skušeni vučenik, kár v' kratkimu predgovoru te svoje Pismene Znadnosti opominja rekoč:

Kadar otroke vučimo, imajmo pravo méro, kaj ino kolko razvumiti premórejo, to je, ravnajmo se po njih zamóžnosti.

Nikar jim veliko na enkrat ne kázimo; vlivajmo navuke po samimu, kakor točimo tekoče stvari v posodo z' tesnim vratam kaplo per kapli; če več natákamo, kar ima pojátine, gréde čes ino razlíamo.

Tedaj je tréba dajati navuke porédama; ne smémo méniti, de že véjo to, kar še ne vejo, ino nimamo prej govoriti od zadniga konca prédén od perviga.

Naše besede per vučenju perlčímo mladénškimu vumu. Za nje še niso dolóčki posébani ino perrezani; rajši jim tako perpovdujmo, de lahko vse z' roko otípajo.

Skušnja dvajsetih let, pravi Lhomond, me je vučila poznati mladénšino, ino kaj je za njo prav. Po tim se ravnám v' mojih bukvah, ino želím, de bi mladénči v' svoji dragi ino lubi stárosti nič več solze ne točili per svojimu pervimu vuku.

Z' timi besedami vučeniga Lhomonda, vam Vučeniki! tukaj da slovenski tolmač te lepo spravne bukve, de po njih mlade vučíte iz Slovenskiga Francozki jezik znati.

V tej knjižici se nahaja v XI. stavi, kjer razklada zlóžno mero po glásovem opéranji in po kolkšínosti zlógov, znano geslo vse Vodnikove pesnije. Proti koncu XI. stave pravi: „Zlóžna méra lépsa skladanje in branje; tedaj od nerodne zmese dolgih in kratkih zlogov govor škriplje po všésih, kar poslušavcam duh in vum žali. Boileau je že davno lépo méro perporočal:

Le vers le mieux rempli, la plus noble pensée.
Ne peut plaire à l'esprit, si l'oreille est blessée.

Naj pésen umétna,
Naj mórjena bó,
Nikdar ni prietna,
Ak žali vuhó.

Na poslednji strani je brati tale „Pomnja“: »Opomnimo mladenče, de narbol slovéti natiskavci so nékaj let lesem začéli prenaréjati pravpismost in prepóne, in so nove šege per ti réči v' bukve vvedli. Niso namreč akolih majhine stvarce v' nemar pustili, temoč so z' modrim premislikam tudi per tih mervicah svoje bukve olépsali. Tako so zginile tiste velke čéde vejic, tiste kraže, tiste lišpane začétné čerke, in lepótice ktíre so jih tako silno opíkale in okrážale. Sicer še niso med seboj ene misli in eniga obraza; za to bi se lahko zdéla pomóta per enih to, kar je per drugih lépa novína, kar pa še niso vsi poterdili in vpeláli. Predolgo bi bilo tukaj po versti praviti vse te ponavljanja. Kaže pa, de se smémo deržati tiste šege, ki nam je narbol všéč. Sploh je rés, de te novíne so pravpismost in prepone sčístile; tedaj lahko najdemo pravo pót, če se po narlépsih na svítlobo danih bukvah ravnámo.«

Vse te knjige je spravil na dan ¹Vodnik l. 1811; kolika delavnost! Koj naslednje leto pa pride na svetlo: 18) *Abecéda* ali *Azbuka*, Das ABC-Buch, L' Abécé. Natisnena per Recerju za zaklado prvih šól 1812. V' Lublani na prodaj per Vilhelmu Korn. 8^a str. 16. — V predgovoru francoske slovnice Lhomondove pripoveduje že zlate resnice, potrebne učenikom, vzlasti v sedanji dobi; tako moder je tudi „Ogovor na Vučenike“ v tej abecedi, ki se glasi:

„Starši bi radi, deb' otroci berž znali némško, francosko, laško in vse druge navuke. Tudi vi Vučeniki bi radi tó. Al vi ste skusili, de kdor se iz perviga prenagli, se kmali vpéha. Tedaj kdor hoče perhitévati, začne per znanih rečéh, ktirih se otroci hitro navádio: íz tih jim potlej kaže druge neznane; in tako pridejo od stopne do stopne v' kratkim daleč. Máterna beséda je otroku narbol znana; prva stopna tedej je, ga v' domáčimu jeziku vaditi pisat in brat.

Ker pa v' naše šole ne hodio sami Krajnci, dam otrokam v' roke trojo abecédo, slovénsko, nemško in francozko, de bomo vsakiga v' svoji besedi nar préd zvúriili. Potlej pojde dalje; in Krajnc se bo iz francoz-kiga lahko navadil latinsko, laško, špansko; iz nemškiga dansko, švedsko, anglejsko; iz krajnskiga hrovaško, serbsko in vse slovensko. Tako bodo naši mladenči, če bodo pridni, v' kratkim znali po vsimu svetu pisma pisati, in povsód po opravkih hoditi.“

Lúblana 24. dan grudna 1811.

Vodnik.

V abecedi tej ima na zadnje pred „1 kat 1 je 1 — 9 kat 9 je 81“ očenáš po naslovu tudi v treh jezicih, slovenski, nemški in francoski, in v poslednjem je čítati na pr. takole:

»Au nom du Père, et du Fils, et
du saint-Esprit. Ainsi soit il.

Notre Père, qui êtes aux Cieux, que votre nom soit sanctifié; que votre regne arrive; que votre volonté soit faite sur la terre comme dans le Ciel; donnez-nous aujourd'hui notre pain de chaque jour; pardonnez-nous nos offenses, comme nous pardonnons à ceux qui nous ont offensés; et ne nous laissez pas succomber à la tentation; mais délivrez-nous du mal. Ainsi soit il.«

19) Deutsch-Windisch-Lateinisches Wörterbuch. Slovar Nemško-Slovensko-Latinski. Verfasset von Valentin Vodnik Professor des zweyten Jahres der Humanität am Lyzeo zu Laybach. — To delo, ktero je imelo biti največe in najslavnejše Vodnikovo, je napovedal „Télégraphe officiel“ 27. junija 1813 v št. 51 ter je prinesel prvo polo na ogled, z nemškim predgovorom in z enim listom slovarjevim, vabeč k naročevanju. Delo samo, pravi v vabilu, je dotlej dognano, da se v dveh mesecih pričeti more natiskovanje. Nastavljeno je bilo najprej na 60, potem na 80 pol v veliki osmérki in v dveh delih, ki bi donatijnjena stala 8 gl. Naslov v listu vabilnem je preménil pisatelj sam potem v „Deutsch-Slowenisch (n. Windisch)-Lateinisches Wörterbuch“.

Besede je pobiral največ med narodom Vodnik sam; porabil vse prejšnje slovstvo; privzémal iz sorodnih jezikov slovanskih; za nove reči stvaril izraze po pravilih, ki jih je povedal bil v predgovoru k pismenosti svoji. Kar domačega imenoslovja o kmetijstvu, rokodelstvu, gorništvu, sorodovinstvu itd. ni sam nabral, obetali so mu ga prijazni učenjaki, in hotel je imena te na pr. do 550 sadik ali cvetic, rib, rudnin, tičev itd. pridejati še slovarju v pristavkih. Kjer koli je bilo mogoče, pristavil je tudi latinski izraz. O obsegu in naslovu slovarjevem izvirno piše sam na pr.:

„Dieses Werk enthält den reinen slowenischen Sprachvorrath der Wenden oder Winden in Krain, in der Steyermark, in Kärnten, Triest und Görz, so weit das Auffammeln der Wörter dem Verfasser nur immer möglich war, welches so weit geglückt hat, daß sich über dreißig Tausend deutsche Wörter mit möglichster Annäherung an jene Präcision, die man an Schellers und Adlungs Wörterbüchern zu loben pflegt, in das Windische übersezt darin befinden. Ueberdieß sind die deutschen vom Windischen abweichenden Redensarten nebst den verschiedenen Bedeutungen des Wortes durchgängig mitgegeben worden . . .

Warum dieses Wörterbuch mit dem allgemein slawischen Namen Slovar, nicht aber mit einem neugeprägten Worte benennt worden, ist der Beweggrund, daß gleichwie andere grammatische Kunstnahmen aus den alten slawischen Grammatiken genommen wurden, man gleichfalls diesen sonst überall, nur bey uns nicht völlig belangigen Ausdruck, des Strebens nach einer unter den slowenischen Mundarten litterarisch erwünschten Verein-

fachung und Annäherung wegen, lieber einführen wollte, zumahl da sein Stammwort *slovo* in einer freylich nunmehr engern Bedeutung allhier noch lebt, und folglich sein Abkömmling leicht wieder aufleben kann. — Warum *Slovénski*, Windisch? — Weil der Verfasser bemühet war, sein Werk nicht nur aus Krain, sondern auch aus allen benachbarten slowenischen Provinzen zu bereichern, und die sehr unbeträchtlich abweichenden Mundarten derselben zu ihrer eigenthümlichen Einheit zu bringen, vorzüglich aber desswegen, weil hier nicht von der Dertlichkeit, sondern von der Sprache, welche Georg Dalmatin auf dem Titelblatte seiner in dieselbe übersehten Bibel *slovénski jezik* nennt, die Rede seyn kann . . .

Laybach den 15. Juny 1813.

Valentin Vodnik.

Slovarjeva oblika naj bi bila taka-le:

Slovar

Nemško-Slovénski-Latinski.

Deutsch - Windisch - Lateinisches

Wörterbuch.

A.

Aal, der, d. i. ein falscher Bruch im Tuche *zléna*. Ein Fisch, ugor. Inn. Kr. S. die Fische im Anhang . . .
 Aas, das, *merläd*, *mertváčina*, d. i. Luder, *mèrha*, *cadaver* . . .
 Ab, d. i. hinab, *dòli*, *deorsum*, d. i. weg, *proč*, *ab*, *de*.
 den Hut ab! *klobuk dòli!* *odkri se!* *depone pileum!*
 Hand ab, *roko proč!*
 auf und ab, *gòr in dòli*, *sursum deorsum*.
 d. i. hin und her, *sèm ter tje*, *ultro citroque*.
 auf und ab, d. i. ungefähr, *več al manj*, *plus minusve*.
 ab dem Wege, *iz pòti*, *de via*.
 ab den Augen, *iz pred oči*, *e conspectu*, *ex obtutu*.
 Greuel ab den Götzen, *stud nad maliki* . . .
 Abba, *oča*, *oča*; *pater*, *abba* . . .
 Abbild, das, *posnétik*, *poobraz*; *effigies*, d. i. Vorbild, *predpodoba*; *imago* . . .
 Abänderlich, nach allen Bedeutungen des Verbi, *prenarédliv*, *prekònliv*, *zàtèrliv*, *sklánjaven*.

Abänderung, die, *prenarédba*; *mutatio*.
 Deklination, *sklánjanje*, *declinatio*.
 Abarbeiten, glatt machen, *obdelujem*, *obdelam*; *elaboro*, *expolio*.
 d. i. los machen *oddelum*, *oddélam*; auch *odtém* oder *odtném-tmi* und *tmi-éti-él-ét*.
 die Schuld abarbeiten, *izslužam*, *izslužim dolg*; *pecuniam debitam penso laborando*.
 d. i. sich entkräften, *zdelujem*, *zdelam*, *se*, *labore frangor*.
 d. i. abnützen S. Abnützen . . .
 Abbitten, *prósim* za *zaméro*, oder *prosim* za *odpušánje*; *deprecor*, *veniam peto* . . .
 Abbrechen, I. v. a. 1. durch Brechen absondern; überhaupt, *lómim*, *odlómim*, *dlž*, *lómim*, *defringo*.
 2. den Ast entzwey, *prelámam*, *prelómim*; *prelómam*, *prelómim*; *frango*.
 3. Blumen, Früchte, *tèrgam*, *odtèrgam* und *vtèrgam*; *decervo*.
 4. vom Stamme, durch einen Riss, *odkrehújem*, *odkrehnem*; *čèhnem*, *odčèhnem* itd. itd.

C.

IX. Kedar je Kranjska postala spet avstrijska, premení se nekoliko tudi njeno šolstvo, in Vodnik je bil imenovan l. 1813/4 za učitelja zgodovine in zemljepisja; pa mora koj naméstovati v razredih humanitetnih t. j. v sedanjem 5. in 6. več predmetov, prosto podučevati talijanščino, pobirati šolnino itd. —

Obhajali so tedaj zmagoslavje nad Napoleonom, in v ta namen je zložil Vodnik 20) „Mirov god,“ 11. dan serpana 1814, pa „Premagova veseljica“ 1814, po slovénski, po némški pa prof. Zupančič (>Lied in der Landessprache zum Friedensfeste in Krain am 11. July 1814: a) >Holde Knaben, zarte Mädchen« etc. gedruckt auf die Schleifen der ein Ballet tanzenden Kleinen, u. b) >Die Herrscher haben die wilde Lust« etc. der tanzenden Jünglinge und Mädchen), ki se glasita izvirno:

Mirov god.

Pubiči, punčike
 Pul'te marjétiče,
 Zlatice, zvončike,
 Dans mirov je gód!
 Splétajte vénčike
 Šmarnice, kokale,
 Krésnice, pojdemo
 Mirivcu napróti!
 Trósili, vénčali
 Gaz Premagávčovo
 Mil'mu porečemo
 Zdrav dôšel Franc bod!
 Tvoje smo cvétiče,
 Se ti poklónemo,
 Pónižno prósimo:
 'Smil se sirót!

Premagova veseljica.

Cesarja sta vgnala
 Hud vojskini krik,
 Francozu pa dala
 Pravičen mejnik.
 Mladence vuhájo
 Kdar stavio mejó;
 Nas plésat ravnajo,
 Nam godce dajó.
 'Spomin bo; kdaj zmóte,
 Kdaj spór je minúl,
 Kdaj mir nam dobróte
 Na zemlo izstúl.
 Plesajmo, pozablen
 Pobèr se prepír,
 Vukajmo, povablen
 Z' nam rajat si mir!

Pod vsaktero podpisan je Vodnik. (cf. Pesme str. 48—51; Pesni str. 32. 33.) — „Proti koncu šolskega leta 1814 zasvetila se je Vodniku nada na nekoliko višo stopinjo dospeti in okolnosti svoje prav po volji si izboljšati. Stolica občne zgodovine na liceji je bila izpraznjena in za njo je prošnjo vložil 29. julija. Sklicuje se v njej poleg drugega na to, da je za Francozov kot ravnatelj in učitelj nesebično skerbel za šolstvo in si prizadeval kolikor mogoče obdržati je pri avstrijanskem šolskem načrtu. Na zadnje pravi, da bi dobivši zaželeno mesto brez škode za zgodovinski uk mogel se lotiti trgovcem, obrtnikom in posebno mladim duhovnikom zelo koristnega podučevanja v slovenskem jeziku, in mogel bi drugič potem tudi svoj že davno pričakovani nemško-slovénski slovar na svetlo dati, in tako s tema dvema rečema, ki ste najbolj njegovemu

srcu prirastli, koristiti domovini. Licejsko ravnateljstvo je Vodnika na prvem mestu priporočilo gledé na njegove zasluge, na njegovo zgodovinsko znanje, katero je deloma že v svoji kranjski zgodovini pokazal, in posebno gledé na ponudbo oskrbovati tudi slovenskega jezika stolico, katero bo treba osnovati, „ker le tako bodo začeli izobraženi stanovi se za ta jezik zanimivati in ga kot pripomoček v izobraževanje naroda rabiti.“

Meseca septembra je bil konkurs za vnovič ustanovljeno stolico italijanskega jezika z letno plačo 300 gold., in edini Vodnik se ga je udeležil. Vsled tu pokazanega znanja ga je licejsko ravnateljstvo živo priporočilo za to mesto. Tako je upal Vodnik, da če mu spodletí pri zgodovinski stolici, mu bode vsaj italijanska izdatno izboljšala položaj.

Ali nenadoma se mu vse lepe nade poderejo. Organizujoča pri-dvorna komisija je vse, kar je bilo dozdej po odhodu Francozov v Iliriji ustanovljenega, za začasne določbe smatrala in pripravljala spremembe. 18. marca 1815 pride ravnateljstvu usodni ukaz: cesar je zapovedal, da se naj profesorja Vodnik in Pesenegger ali po veljavnih postavah v pokoj deneta, ako nista več zmožna za službo, ali naj ju za kako službo izven Ilirije, kjer ne bi imela nič opraviti z odgojevanjem mladine, nasvetujejo; zato da naj se primerna izjava zahteva od njiju. O vzroku te nepričakova- spremembe nobena listina nima besedice.“ (cf. Vodnik, učitelj ljubljanske gimnazije, po listinah in pismih shranjenih v njenem arhivu, v Jahresb. d. Obergymn. Laib. 1875. prof. M. Pleteršnik.)

Milo je potem bráti, kako so ubogega Vodnika sedaj v službe postavljali pa spet odstavljali, hvalili pa spet žalili, rabili pa ne plačevali itd. — Tako je na pr. za talijansko stolico l. 1815 drugič, in l. 1816 tretjič naredil konkurs, pa je — dasi za-njo priporočan — ni mogel dobiti stanovitno. — Sredi leta 1815 je prosil, naj mu dajo vsaj toliko pokojnine, da bo mogel živeti in svoj nemško-slovénski slovar izdati. — Od l. 1806 je slovenil Vodnik cesarske nemške ukaze in deželnega vladarstva razglase in razpise (Patente, Currenden, Circulare itd.) predstavljaj v „deželni jezik“ ter je dobival za to kar kranjski tolmač (als krainerischer Translator) 100 gld. na leto. To sitno in časih prav težavno delo so mu milostno pustili tudi poslednje leta. L. 1817 je poslovenil 32 takih ukazov in razglasov in poprosil, naj mu deželno vladarstvo za to delo, „s katerim sem si, kakor sam najbolj čutim, velikrat hudo ubijal glavo“, nakloni dobrotno nagrado, in — dali so mu 60 gld. V tej prošnji je podpisan Vodnik „Provisorischer Prof. der It. Sprache am Lyceum“, ker to so mu bili dovolili, da je podučevati smel laščino, vendar le začasno kot naméstnik. (cf. Jezičnik IX. str. 5, 6.)

V tej potrebi je delal, kjer je mogel, da si je kaj prislužil in polajševal svoj revni stan. Tedaj je poslovenil 21) Babištvo ali Porod-

ničarski Vuk za Babice. Pisal dr. Janez Matošek ces. kr. vučenik porodničarstva na visoki šoli, ino zdravnik v porodnišu. V Ljublani 1818. 8^a str. 247. Natiskal za vtrošik pisavčov, Jožep Skarbina bukvotis, ima na prodaj pisavic.

Predgovor se bere takole: „Pogrešali smo, jez in moje vučenke, dobriga berila od porodniških navukov. Postavljen vučenik navuka porodniškiga sim si vse prizadeval vstreti volji naših velcih oblasti, de našim babicam naj dam v roke porodničarsko berilo. Jez slovenščino znam od mladiga, pa le Česko, tukajšnih slovincov zreke pa spervič zadosti znal ne sim; tedaj silna potreba babicam koristnih bukev me je primorala pa Nemško spisati tole berilo, in tolmača jiskati. Dali so mi se pregovoriti gospod vučenik Balant Vodnik znani slovenčan, de so mojo Nemško ino Česko besedo tolmačiti se lotili. Zgol samoč po njih se je zgodilo, de v devetnajstimu veku pride na dan Porodničba v pokmetški Krajnšini, za katero oni so vsi živižino vneti.

Krajnšina bogata je; bogata ino čista na kmetih; pa kmalo bode še v mestu, sej po predmestih je vže od nekda. Imena porodničarskih stvari so vzeta iz vust naših babic, mater ino vučenih zdravnikov; ne sva si jih iz persta sesala, to de znana so samim tem, ki v teh rečeh imajo kaj opraviti.

Besedo sva stavila tako, kakor se je zdelo, de naše babice nama bodo narlaglej pravo misel vjemale; bravka naj veda, de ne besedica, ne besedna verstica ne brez nič je raven tako in takole stavljena; pazno naj bere, vuma naj jiše, naj ne vstavi se, dokler mu ne pride do dna. Nekterih navukov sim po verhu zadeval, kateri so mervico višji nad babičnim vumam, pa vedajo naj, de sim hotel našo zreko bogatejšati, in pa po deželskim zdravnikom kakšin vuk memogredoč jim migniti. Imena, kar se jih po našmu Kraljestvu povsod enako ne zrekova, ki ne so vsim znana; tudi imena vnovič keršena, so posebej spisana, ino po Nemško tolmačena. De med novmi roji bi nič ne bilo spačka, ne hčem terditi, pa kerstiti je bilo treba rojenčika, mu dati ime, tsevede narbol njemu spristniga. Prašaš: sta le svoj doteklej dosegla? — I taka je le! svojo moč sva skusila; kdor pa gorši zna naj mahne jo le; snutik sva navlekla, naj le derzno kdor hoče zaloči kaj bolšiga; sej ne sva vsega do konca dognala.“

Pod tim predgovorom, pisanim „Na visoki šoli v Ljublani maliga travna 1818“ natisnjen je sicer „Pisavic“; beseda slovenska pa je — Vodnikova. V njej se vidi, kako je v smislu Ravnikaarjevem (Zgodbe sv. pisma 1815.) trebil in bogatil „pokmetško Krajnšino“ tudi Vodnik, o katerem M. Čop (Šafařík. Gesch. d. südslaw. Lit. I. 32) piše: »Seit den letzten neunziger Jahren des vorigen Jahrhunderts wurde er als der vorzüglichste krainische Schriftsteller betrachtet, als der Mann, von dem für die krainische

Sprache und Literatur am meisten, oder, vielmehr alles zu erwarten wäre. Vollends nach Kopitars Entfernung nach Wien stand Vodnik allein da, und war der einzige Gelehrte, zu dem man in dieser Hinsicht Zutrauen hatte.« — Prav Vodnik je bil menda, kateri je v „Laibacher Wochenblatt 1817, 4“ sicer brez imena o tem, kako naj se čisti in lika slovenščina, dal bil „Ein Wort an Freunde der Sprachkunde“ (Eingesandt von einem krainerischen Philologen), kjer pravi na pr.:

»Jedermann wünscht, dass man seine Sprache ja nur in der Mundart seines Landesbezirkes in Büchern schreiben möchte. Die Erfüllung dieses Wunsches ist unmöglich, da es Legionen verschiedener Mundarten in einer jeden lebenden Sprache gibt; daher lässt uns einen billigen Vergleich treffen, und annehmbare Capitulations-Punkte vorschlagen. — Den einen und ersten Punct geben die Griechen und Lateiner an: sie wollen nicht Barbarismen begehen; folglich vermeide man sie in jeder Sprache.. — Ein zweyter Punct..: ein jeder Scribent besitze sein Recht in seiner örtlichen Mundart zu schreiben. Auf diesem Wege werden wir Originale erhalten, die Sprache bereichern, sie ausbilden, und bey uncultivirten Dialecten die künftige Zeit der Sichtung hoffnungsvoll erwarten. — Mein dritter Punct..: dass der Ausdruck derjenigen Mundart überhaupt gelten soll, welche den ächtesten und treffendsten besitzt. Dieser Punkt beschränkt zwar jedoch nur die Zügellosigkeit, kommt aber allen im Einzelnen zu Gunsten.. Ich erkläre ihn durch Beyspiele.... Schreiber dessen hat sich seit jeher zum Gesetze gemacht, und es niemahls gebrochen — er wolle handeln, nicht schreyen; schreiben, nicht Geschrey machen; forschen, sich selbst verbessern, nicht lärm« etc..

Kdo ne vidi v teh besedah Vodnika samega? — Prav res je: „Dolgo so pisarili slovenščino po nemški t. j. v tujem, nemškem duhu. V sedanjem veku še le je to napako poravnal — Ravnika, slovenščino djal na pravo kopito — Kopitar, vsem svojim naslednikom o slovenski pisavi dal gotove vodila — Vodnik. In sram ga bodi zdaj vsacega, kateri slovenski piše tako, da mora človek misliti po nemški, ako ga hoče razumeti po slovénški!“ (Jezičnik V, 48.)

X. In žverglal bom, dokler se mi ta piščal iz drina ne razkolje, je prerokoval Vodnik sam sebi l. 1781 v prošnji na Kranjsko Modrino; razklala se mu je nagloma l. 1815, in to silovito, kadar je dejan bil profesor v pokoj! — »Nach der Wiedereroberung der illyrischen Provinzen wurden Vodniks Verhältnisse getrübt . . . Nichts desto weniger gab er auch in dieser schwierigen Lage seine begonnene Unternehmung nicht ganz auf, erheiterte sich daneben mit Dichtkunst und beschäftigte sich zugleich mit der Entzifferung aller im Umfange Krains sich vorfindenden römischen Denksteine« .. piše M. Čop. — Pri tem preiskovanji mu je pomagal učni Francoz St. M. Siauve, družnik keltiške akademije v Parizu. — Da je Vodnik v tem času veljal za izvedenca v starinstvu, priča to, da je dopil 14. julija 1818 po deželnem poglavarstvu nalog, preiskati mosaik, kateri se je bil našel pri prenavljanju kapucinskega terga.

Vodnik je že tedaj, ko je postal bil učitelj zemljepisja in zgodovine,

in vzlasti, kedar je spisoval domačo povéstnico, jel potovati po slovenski deželi od kraja do kraja ter preiskovati stare spomenike, in nekaj jih je opisal že v omenjeni knjigi. Posebno pa je s starinoslovjem baval se sedaj na starost v pokoju, in delo njegovo se nahaja pod naslovom: 22) *Römische Denkmähler in Illyrien* v „Laibacher Wochenblatt zum Nutzen u. Vergnügen 1818“ po razdelkih: a) „In Laibach; b) Im Felde bei Laibach; c) An den Ufern der Save“ v Nro. 11. 12. 14. 21. 23. 25. 26. 29. 30. 34. 37. 38. 39. 43... — Prišel je to razlaganje z besedami:

„Dem verehrten Publikum gibt Professor Vodnik über die in Laibach zu Tage geförderten römischen Denkmähler einige Nachrichten und nimmt sich vor dieselben über alle Denkmähler in ganz Illyrien fortzusetzen;“ — in vredništvu spremlja to naznanilo z naslednjo opazko: Vodnik — »dieser ehrwürdige, unermüdete Slavist, Alterthumsforscher und Historiker Krains; — dafür ihm jeder biedersinnige Geschichtsfreund im Inn- und Auslande vielen Dank wissen wird, besonders da es derley Männer wenige, derley Arbeit in Krain aber ungemein viel gibt.« — Opisoval je Vodnik rimske spomenike po Ljubljani in okrog Ljubljane strogo znanstveno brez kacih dovtipnih opazek, ktere je prav rad delal; kar v §. 29 št. 43 pri spomeniku v Lescah nenadoma, kakor za slovó — ali labud nico — spregovori, kar je popéval v osodni Iliriji oživljeni svoji, takole:

Hier bemerke ich, dass der Name Ribulo in der römischen Sprache barbarisch, das ist, ausser griechisch u. lateinisch klingt; in der Slavischen hat er eine Bedeutung. — Wie unvermuthet kommst du hier mit deinen Slaven angestochen? — wird mich Jemand fragen. — So, weil ich keinen vernünftigen, keinen in der Geschichte gegründeten Anlass finde die Hauptländer der heutigen grossen Nationen mit anderen nunmehr völlig verschwundenen Urvölkern zu bepflanzen, und nachher aus der Ferne durch andere ganz neue anbauen zu lassen. Die Cimbern u. Teutonen bauten ihr Deutschland, und bauen es noch; die Oenotrer u. Italer ihr Italien ebenfalls seit jeher, die Hellenen u. Pelasger ihr Griechenland, und so die Sarmaten u. Scythen u. Illyrier ihre den schreibenden Griechen und Römern einst unbekannten unermesslichen Wohnsitze. Rom reitzte sie, die Deutschen u. Slaven, war ihnen lange an Waffen überlegen, und endlich erfuhr es, in was für mächtige Nester es gestochen habe, um welche es unbekümmert gewesen war, woher sie wären, was sie seyen, was für ein gemeinschaftliches Interesse sie für ihre gegenseitige Erhaltung belebte und zur Gegenwehr verband. Allmählig wurden die einheimischen Nahmen der Völker bekannt, die sich am Ende bey uns nur in Deutsche und Slaven aufklärten, welche letztere der Deutsche Winden, Viniden, Wenden, Wandalen nannte und welche schon frühzeitig ihre Vindonissa, Vindelizien, Vindobona u. s. w. hatten. Die in den Zeiten der sogenannten Völkerwanderung wandernden Völker

waren Eroberer, wollten Befehlen u. Geniessen, nicht das Land bauen, daher liessen sie die arbeitende Gattung Menschen als gehorchende und Genuss erzeugende Geschöpfe fortbestehen, sie vertilgten kein Urvolk. So handelten schon vorher auch die Römer: nur die, welche Waffen führten, wurden bis zu ihrer Unterwerfung bekriegt, u. allenfalls getödtet; das gemeine Volk blieb bei seinem Daseyn. Die meisten Nahmen der Völker in der alten Geschichte sind schwankend, relativ, unbeständig; daher verschwinden sie aus der Geschichte, aber das darunten verstandene Volk bleibt. Dacien war ursprünglich ein Slawisches Land, denn die Wallachische Sprache (die Rumugnische) ist halb slavisch, halb lateinisch; folglich Getä waren Slaven, eine Erscheinung, welche ich Geschichtsforschern wohl zu beherzigen empfehle. Germania Magna u. Teutonia sind keine vollkommene Synonyma. Wir Illyrier sind neulich keine Franken gewesen, u. wären es auch nicht geworden seyn, obwohl sogar aus dem gemeinsten Volke viele französisch sprechen erlernen hätten, wenn wir unter französischer Bothmässigkeit geblieben wären. Wir waren und blieben Slowenen. Wenn also in dem Illyricum, Vindelicien, Noricum, Pannonien u. andern Cisdanubianischen Ländern unrömische, undeutsche Nahmen vorkommen so folgere ich, dass man dieselben in der slowenischen Sprache zu suchen eine Ursache von Haus aus habe, und den Ribulo unter den Slaven finden dürfte. (Die Fortsetzung folgt.)

To so poslednje besede, ki jih je Vodnik dal na svetlo; znamenita — prav res — labudnica njegova. — V št. 52 napoveduje sicer vredništvo, da „Laib. Wochenblatt“ imenoval se bode v prihodnjem letu „Illyrisches Blatt“ in da se vanj sprejemalo bode vse, kar koli je v zadevi z Ilirijo, in vabeč pisatelj pravi: »Der unermüdete Veteran der vaterländischen Alterthumskunde, Hr. Prof. Vodnig möge jüngeren Talenten hierin zum Muster dienen«; toda že v 4. listu l. 1819 prinese „Illyrisches Blatt“ namesti njegovega nadaljevanja o rimskih spominkih le njegov „Nekrolog“ z naslednjim začetkom in sveršetkom:

„Krain hat einen schätzbaren Gelehrten und Schriftsteller verloren: Am 8. Jänner 1819 gegen zehn Uhr des Abends starb Valentin Vodnik, Priester und provisor. Professor der italienischen Sprache plötzlich am Schlagflusse im 63. Jahre seines Lebens.“

Als Mensch und Priester wurde Vodnik ob seiner Frömmigkeit, Bescheidenheit, Dienstfertigkeit und seines munteren Wesens allgemein geachtet und von denen, die ihn näher kannten, herzlich geliebt.“

Vmes v „Nekrologu“ prof. Richter, kateri ga je sostavil v naglici, češ, da hoče Vodnika opisati bolje, kedar dojde mu potrebnih poročil, pripoveduje nekoliko o življenji in delovanji njegovem in o vzajemnosti, v kateri so z njim bili na pr. P. Marko, Damascen, Japel, Kumerdej, bar.

Zois, Siauve, in v l. 8 priobčuje iz zapuščine njegove spomenik iz Vidma poleg Save proseč, naj kateri domoljubov nadaljuje, kar je hvalno pričel, a do konca dognati ni mogel — Vodnik.

XI. Kar je Vodnik premogel in kar si je bil napisal, prodalo se je na javni dražbi po smerti njegovi. Izmed vse ostaline nam najimenitniše je dvoje: a) Spévník ali Pesmarica t. j. pesmi, kar jih je bil ali sam zložil ali izmed naroda si zapisal ali poslovenil iz drugih jezikov, in b) Slovar. — Rokopis s pesmami ali a) Spévník kupil je tedanji licealni knjižničar Matija Kalister; za njim ga je dobil Mihael Kastelic. — Vodnik je pesmi svoje pilil, prenařejal, popravljal, prepisoval nekatere po dva-, tri-, tudi štirikrat, in spolnoval po trikrat Horacijev nauk: „Nonum prematur in annum!“ — Pa tudi Kastelic jih dolgo ni mogel pripraviti na svetlobo. L. 1830 jame po M. Čopu spodbujen vrédovati „Krajsko Čbelico“ in vanjo sprejemati i pesmi Vodnikove. Po njej priobči v II. bukv. l. 1831 pervikrat pomenljivi, sedaj obče znani Vodnikov „Moj spominik“ (str. 3. 4) in „Vinske Mušice“ (str. 5. 6). — V III. bukv. l. 1832 se nahaja: „Milica“ (str. 4 — 6.) in „Péseem od Ravbarja“ (str. 70—77), kakor jo je r. Vodnik zapisal. — V IV. l. 1833 so ponatisnjene „Iskrice“ preslovenjene iz Laškiga (str. 75—77) pa „Anakreonta“, greškiga pevca nekatere pesmi po slovensko, t. s. 1) Gosli; 2) Ženska moč; 3) Sreberni kozarec; 4) Vsi pijejo radi; 5) Lastovka (str. 78—82), in „Balade ino Pesmi“ med krajskim ljudstvam péte, od r. V. Vodnika zapisane, in sicer: 1) Voznik; 2) Samče; 3) Kralj Matjaž (str. 83—94). — V V. l. 1848: Ilirija oživljena (str. 3—6). — Vredoval je tudi pesmi Vodnikove ter jih vredil do l. 1839, toda samo v rokopisu, v katerem se zna roka (pisava) petéra, z nemškim predgovorom, kjer pravi: „Mancherlei Rücksichten und widrige Zeitumstände haben die Herausgabe dieser Gedichte so lange verzögert.“ —

Česar pa M. Kastelic ni mogel, to stori Andrej Smole (r. 1800, u. 1840), kateri v Gajici dá na svetlo: „Pesme Valentina Vodnika“. V Ljubljani. Natisnil Jožef Blaznik. 1840. m. 8° str. 131. — V tej zbirki, ktera je dokaj razširjena med narod slovenski, nahajajo se: »Na moje rojake; Zadovolni Krajnc; Novo leto; Versác; Narviši snežnik za Triglavam; Pravlica; Kós inu Sušic; Sraka inu Mlade; Némški in krajski kojn; Petelinčika; Plesár; Star pevic ne boj se peti; Moj spominik; Bohinska Bistrica; Vinske Mušice; Samčë; Milica milena; Cvétje; Iskrice preslovenjene iz Laškiga; Napis na Lubl. Nov. od l. 1802; Mirov god; Premagova veseljica; Na sebe; Predgovor za Lubl. Nov. 1797, — 1798, 1799; Novo leto 1799 — 1802; Vošenje noviga leta; Napis na Knobelnove Pesme; Napis za mesce 1796 in 1797. — Pesmi za Brambovce v l. 1809. Predgovor. Pesem brambovska; Molitva brambovska; Perséga; Estrajh za vsë; Brambovska dobra volja. — Anakreonta... nekatere pesni: Gosli; Ženska moč; Ljubezen pobeč; Slabic; Golobica; Neznana vojska; Sreberin kozarec; Vsi pijejo radi; Ljubezen

sužinj; Lastavca; Pomladi; Ljubezen pičen; Skeržák; Ljubeznove pšice. — Popisovanje Krajnske dežele (iz pratike 1795.). — V. Vodnikovo življenje (iz pratike l. 1795.). —

Po tej zbirki Smoletovi so mlajši Slovenci še le prav spoznavati jeli Vodnika, in mnoge njegove pesmi slovenskemu narodu zložene so postale res narodne. — Potem so ponatisnile sim ter tje katero Vodnikovo Novice; na pr. l. 1844: Zadovolni Krajnc; Brambovska dobra volja; l. 1845; Nemški in krajnski konj itd. — L. 1848 pride „Iliria oživljena“ pervikrat tudi po latinski na dan po Sloveniji l. 5. — L. 1854 priobči Bleiweisov Koledarčik slovenski str. 32 „Jeklenice.“ — Zg. Danica prinese l. 1858 št. 3 slovečo „Dies irae“, kakor je Vodnik jo poslovenil: „Dan poslédni pride sila, — Zemlja v prah se bo zvalila, — Priča David in Šembila itd. (cf. Janežič Cvetn. slov. slovesn.). — Nekaj manjših prinese tudi Vodnikov Spomenik l. 1859, vzlasti v P. Hicingerjevem sestavku: „Pregled Vodnikovih pesem“, kjer je po krajšem izdelku pervikrat natisnjena njegova „Ilirija zveličana.“ —

Čim bolj so tako spoznavali Vodnika Slovenci, tém bolj so zahtevali, naj se vendar pesmi njegove spravijo skupaj na dan. L. 1868 pridobi si na javni dražbi po Kastelicu omenjeni rokopis Matica Slovenska, in po njej se prikažejo na svetlo: „Vodnikove Pesni.“ Uredil France Levstik. Izdala in založila Matica Slovenska. 1869. Natisnil Jožef Blaznik v Ljubljani. 8ⁱ str. 146. — V zbirki tej se nahajajo nekatere pervikrat natisnjene ali po rokopisu nekoliko prenarejene v razdelku I: Različne pesni (na pr. Dramilo svojih rojakov; Ilirija oživljena, Illyria rediviva, Ilirija zveličana po daljšem izdelku; Mile mileni; Nelsonu; Veselje o dobitvi Mantove 1799; Leto 1814; Združenci 1813. do 1815. leta; Šole spet estrajške; Zahvala Petra Malega; Koprivniška cerkev; Napis Knobljevim pesmim itd.) — II. Basni. — III. Pesni iz Pisanic. — IV. Uganke. — V. Pesni, zložene po narodnih (Tekica; Ribič; Slavček; Miška). — VI. Pesni preložene (Anakreonta; Dies irae; Iskrice; Otožnemu vina; Petelinček; Pesen na cesarjev god; Uk estrajških vojakov 1813). — VII. Pesni brambovske v letu 1809 (Napitek). — VIII. Narodne pesni nabrane (Pegam in Lambergar; Ravbar; Nevesta kralja Matijaža; Lovec; Brašno; Mladenič samec; Voznik. — Kratke in poskočne.) — Rokopis, po katerem je vravnana ta zbirka, se hrani v Matici, ktera za obliko ni prevzela odgovornosti. Kar je v Smoletovi na koncu v opombi, „de so Vodnikove pesmi ino druge pisarije tukaj ravno tako natisnjene kakor jih je on zapisal. Nič se ni prenarodilo, nič popravilo“ — se o tej, žalibože! ne more reči. —

Rokopis b) Slovar (Nemško-Slovénsko-Latinski) je kupil iskreni tej Ravnikar, tedaj voditelj modroslovnim šolam, ter izročil ga prof.

Fr. Metelku, češ, naj spravi o priliki ga na svetlobo. Toda imel je s Spévnikom skoro enako osodo Slovar. L. 1848 ga prepusti Metelko tedanjemu Slovenskemu Društvu, a tudi to ga ni moglo doveršiti. Ob novem l. 1854 nese dr. Janez Bleiweis svoj „Koledarčik Slovenski“ prevzvišenemu knezu Antonu Alojziju Wolfu, in v razgovoru o V. Vodniku, čegar podoba z opisanim zaslužnim življenjem njegovim se nahaja v dotičnem koledarčku, pridobi kneza, da sklene na svoje stroške nekdanjega svojega učitelja slovar primerno pomnožen v nemškem in slovenskem delu dati na dan, kar je Bleiweis naznanil Slovencem koj v I. listu str. 4. v naslednjih besedah:

»Kaj veselo novico za novo leto zamorejo »Novice« povedati bravcem svojim, da namreč naš milostljivi gg. knezoškof so blagoselčno obljubili pripomoči, da pride toliko zaželeni slovenski besednjak Vodnikov na dan. Pomnoženo je veliko vredno in trudapolno Vodnikovo delo z mnogim lepim blagom, ki so mu ga pretekle leta dodali izvrstni jezikoslovci vsih slov. okrajnin, — ali prelepi zaklad je ležal brez koristi za občinstvo, ker ni ga bilo rešitelja, ki bi mu bil pomagal na dan. Hvala Božu! presvitli naš knezoškof, ki so si postavili že marsikter veličansk spominek blagoselčnosti svoje v domovini naši, hočejo tudi rešitelj biti krasnemu delu, ki zdihuje že toliko let po belem dnevu. Modri gospod, živo spoznavši, da v omiko in povzdigo vsacega jezika je dober in potrebam časa dostojen besednjak perva potreba, želijo resno, da pride to delo kmalo na dan, in da bi se ne odlašalo iz strahu, da ni popolnoma, ker noben besednjak ne more doveršen biti. Domorodci! kaj ne, da je to vesela novica za novo leto! Slava presvitlemu knezu!«

Po nasvétovanji dr. Bleiweisovem je prevzel vredništvo v I. delu verli Matej Cigale, in po njegovem neutrudnem spisovanji je prišel s primernim predgovorom, v katerem se pojasnuje zgodovina in osnova slovarjeva, na svetlo: *Deutsch-slovenisches Wörterbuch. Herausgegeben auf Kosten des Hochw. H. Fürstbischöfes von Laibach Anton Alois Wolf. Erster Theil. A—L. Vorw. XIII. 8°. S. 1—984. Zweiter Theil M—Z. S. 985—2012. Laibach. 1860. J. Blasnik.* — V predgovoru so brati tudi te-le besede: »Leider sollte es dem hohen Mäcen nicht beschieden sein, die Beendigung des Werkes zu erleben, welches Er in der edelsinnigen, durch die denkwürdigen Worte Seines Testamentes bezeichneten Absicht, »die eines deutsch-slovenischen und slovenisch-deutschen Wörterbuchs sehnlichst harrenden Landsleute zu erfreuen«, begründet hat.« — Dozdéva se mi, da imá tudi „Slovénsko-Némški del“ osodo Vodnikovo, kajti do danes ga Slovenci še zastonj pričakujejo. Kaj poreče povéstnica, sodnica svétova, in kaj — sodba božja?!

Druge književne ostaline Vodnikove je nekaj prikazalo se na dan v Illyrisch. Bl. na pr. l. 1844 itd.; nekaj v Mitth. d. hist. Vereins na pr. l. 1848: *Itinerarium 1808—1818*; l. 1864: *Vodnikiana „Münzbeschreibung“ etc.*; l. 1861: *Zwei Briefe Dobrowsky's an Vodnik 1806—1808* (popravi str. 33 O. Marko P. nam. 1804 in 1806); *Zvon l. 1870: Pogovori iz Lukijana I. II. III. (Priobčil Fr. Levstik) itd.* —

XI. Sicer je Vodnik naj lepši spominek postavil si sam, kar je pópéval pomenljivo tudi si sam na pr.:

Ne hčere ne sina   Dovolj je spomina:
Po meni ne bo,   Me pesmi pojo. —

Vendar so postavili spominek iz kamna mu tudi rojaki, kateri z omenjenimi lastnimi besedami Vodnikovimi stojí na grobu še sedaj s pristavkom: „Postavili 1819, popravili 1839 prijatli.“ — Pa tudi književnih spominkov so prijatelji, učercci in nasledniki postavili mu dokaj v slovstvu slovenskem nekaj v vezaní nekaj v prosti besedi.

Pervi je Bl. Potočnik priobčil v Krajski Čbelici I. kratko pesmico

Vodniku per Savici l. 1829:

Mojstra pevcov si učila —
V grobu glas njegov molčí —
Ga, Savica! boš slavila,
Njemu naj tvoj grom doní.

Nato je dr. Fr. Prešern v Kr. Čb. III. med „Seršeni“ svojimi „Mojstru pevcov“ zapel jo sicer:

Preblečen sim minišič bil,
In rad sim pel, še raji píł; —

vendar je on prvi l. 1845 v Novicah št. 3. zložil mu tolikanj pomenljivo:

V spominj Valentina Vodnika.

V Arabje pušávi	In miro nabéra
Se tičik rodi;	Netruden vse dni,
V odljudni gošavi	Se vbada, se vpéra,
Sam za-se živí.	Za smert le skerbí.
So zvezde sestrice,	Germado 'z njih dela
Mu mesic je, brat;	Perlétén samče,
Ni dano mu tice	Ko pride smert bela,
Si ljubico zbrat'.	Na nji se sožge.
Zanj družba ne mara,	Vun plane z plamena,
In on ne za njó;	Z svitlobo obdan,
V samoti se stara,	Sloveč'ga imena
Mu leta tekó.	Tič Fenis na dan.
Nar slajši dišave,	Tak pevic se trudi,
Ki zánje sam vé,	Samoten živí,
Nar zlahtniši trave,	Se v slavi, ki zgrudi
Kadila dragé.	Ga smert, prerodí. —

Kakor v Čbelici omenja Vodnika dr. J. Zupan v svojih pesmicah o bar. Sig. Zoisu; tako se ga spominja v svojem glosarju po geslih njegovih tudi J. Koseski. Za Prešernom so preslavljali Vodnika mlajši pesniki slovenski zapored, na pr. M. Vilhar in Fr. Cegnar l. 1849; v

Koledi za novo leto 1855 Znojemski ali P. Hitzinger; l. 1858 J. Virk pa dr. Lovro Toman; l. 1859 A. Praprotnik; l. 1861 Gr. Krek; l. 1862 A. Umek Okiški: „Pevce Buditelj“; l. 1863 „Slovenija oživiljena“ — Vodnik, Cojz, Linhart — zložil J. Bile; l. 1866. 1871 „Slovenija. Vodniku“ in l. 1872: Na Koprivniku — Vodnik, Cojz, Majda — zložila Lujiza Pesjakova itd. itd.

Kar si je Vodnik sam prerokoval, in kar mu je Prešern popeval, da se Fenis — pesnik — v slavi prerodí; zgodilo se je o stoletnici rojstva njegovega, in k temu pripomogla sta poleg dr. J. Bleiweisa največ dr. L. Toman pa dr. E. H. Costa.

Pervi je sicer opisal bil Vodnika bistroumni M. Čop v „Illyr. Bl.“ 1828 in v „P. J. Šafařík's Gesch. d. südsl. Lit. l. 1864.“ O njem pisala je Carniolia 1838; povedale so marsikaj Novice; gl. 1843 št. 35, 36: „Vodnikovo življenje“ opisal Danecki (J. Kosmač); Vedež l. 1848 št. 20—23 Navratil; Drobntince l. 1849 M. Majar; Ljublj. Časnik l. 1850 J. Terdina; Slov. Bčela l. 1853 J. Valjavec; Pregled slov. slovstva 1854 A. Janežič; Bleiweisov Koledarčik l. 1854 Dragotin Dežman; Ruska Beseda 1857—59 in Oesterr. Revue V. Klun; Česki Museum l. 1832—1834, 1863; Naučni Slovník in Pregled slov. literature 1863 J. Macun itd. itd. — Posebno na tanko se opisuje Vodnik l. 1858 po Novicah in vzlasti v „Vodnikov Spomenik“, na svitlo dal dr. E. H. Costa 1859 4°. XI. str. 268, kjer so raznovertni spisi nemški in slovenski o Vodnikovem življenji in o značajnosti in o dobi njegovi, ter mnoge pesmi Vodniku v spominj in na hvalo itd. itd. —

„Kakor žvergoli v domačem logu slavlí pesmice sladke, tako je naš rajni Vodnik svoje pesme prav po domače prvi pel, in je s svojim čednim petjem mnogo mladih pesnikov vnel, pisal je A. Slomšek v Drobnt. l. 1862. Vse je Vodnika rado poslušalo od Soče do Mure, ob Savi in Dravi so se Vodnikove pesme popevale in ogrevale dobrovoljne Slovence. Bila je doba Vodnikova našega slovstva lepa spomlád, blagi Vodnik pa njeno solnce. Vbožček je rajni Vodnik živel, vbožec je vmerl, kakor je večidel pevcov osoda, alj njegov lep spomin po vsi slovenski zemlji sloví, kakor si ga je starček sam po svoje prav živo napisal itd. — In za stoletnico njegovega rojstva v zahvalni spomin (gl. Spomenik str. 211) mu je zapel Slomšek na pr.:“

Ti svetla zvezda, Vodnik moj,
Si dalč pred meno hodil,
Pa bil sim zvest učenec tvoj,
Ker s' me prijazno vodil.
Prav po domače si nam pel,
In si tud' moje serce vnel,
Naj po domače poje,
In drami brate svoje...

Kraljestvo nama bilo ni
Bogastvo tega sveta;
Slovenš'na bliša in časti
Slovencom na obeta.
Zaupam pa, de bodeva
V nebesih večno združena
Slovenca prav vesela
S Slovenci slavo pela.

Najbolje pa, kratko in krepko, je opisal našega prvega Vodnika v premnogih obzirih naš drugi Vodnik, dr. J. Bleiweis l. 1868 o njegovem gođu v sledečem slavnostnem govoru (cf. Novic. str. 46. 47):

„Po sporočilu odbora čitalničinega došla mi je častna naloga, da s prologom vpeljem slovesno nocojšno „besedo“, ktere namen je, da hvaležnega srca čestitamo duševnemu očetu naroda našega — Vodniku — ob rojstnem njegovem dnevu.

Ravno 110 let je danes — slavna gospôda! — kar se nam je rodil Vodnik naš. Od tistihmal pa, kar smo 1858. leta obhajali stoletnico njegovo, stavi čitalnica naša spomin ta v prvo vrsto slovesnosti svojih, in sestrice njene — druge čitalnice po zemlji slovenski — nas hvalevredno posnemajo v tem obhajilu.

Ako nam kdo vprašanje stavi: kako to, da narod naš ravno Vodnika slavi tako posebno nenavadno, lahko mu damo odgovor ta: da hvaležnost naroda slovenskega do njega je neizmerna, kakor so neizmerne zasluge njegove za narod naš.

Neopravičeno bi bilo hvalisanje, ako bi kdo trdil, da Vodnik je najizvrstnejši pesnik naš, da je najbolji slovničar, najbolji zgodovinar itd. in da nimamo odličnejših pesnikov, slovničarjev, povestničarjev itd. — Ne to, kar imenujemo specijalno izvrstnost v tej ali uni stroki, ne to je, kar Vodniku daje vrednost toliko, — marveč to je, Vodnik sam je bil korenjak za deset drugih, da je delal sam za deset drugih izvrstnih, in to vse iz lastne moči, iz čiste ljubezni do naroda svojega, in ob časih tacih, ko je še debela mēgla nemilega tujstva ležala nad zemljo našo.

Vélikí misijonar omike in rodoljubja bil je Vodnik domovini svoji, za ktero je živel, trpel, umrl.

Kdo gospôda moja! je prvi nam čistil jezik, dajal sosedu nazaj, kar je najetega v njem? Kdo je prvi svetu pokazal bogastvo, sladkost, krepost jezika slovenskega? — Vodnik!

Kdo nam je prepeval pesmi tako v narodovem dnuh, kakor Vodnik!

Kdo je že v preteklem stoletji, ko so še po vsem svetu časniki bili bele vrane, izdajal slovenski časnik? — Vodnik!

Vodnik je bil, ki je prvi nam začel izdelavati vélikí slovár.

Vodnik je bil, ki je spisal povestnico naše domovine, ktere še dosihmal nikdo ni prekosil.

Vodnik je spisal slovensko gramatiko, kršanski nauk za šole in je bil marljiv pripomočnik pri prestavljanji pisma svetega.

Vladi je stregel s tem, da je bil translator uradnih razglasov.

In tudi kmeta ni pozabil, kteremu je v „vélikí pratiki“ svoji podajal gospodarske nauke, pa tudi gospodinj naših ne, — poslovenil jim

je „kuharske bukve“, in prof. Matošek je v slovenski jezik prestavil „bukve za babice“.

Vodnik je bil mineralog, arheolog, numismatik, profesor mnogih nauk, ravnatelj treh učilnic, — znal je zraven materinega svojega jezika več drugih slovanskih narečij in vrh tega še 6 drugih jezikov.

Človeku se v glavi vrti, ako vidi kaj je delal in stvaril na polji tolikostranskem. Če vé kdo — in tudi pri drugem narodu — za enacega možá, naj reče: kdo da je!

In ta izvrstni naš rojak ni bil sin mogočnih, bogatih starišev; rodil se je v borni bajtici na kmetih; šel je v šolo v prtenih hlačicah; 17 let star postal je menišek frančiškan in mašnik, dokler ga ni čez 9 let škof Herberstein oprostil samostanskih zidov njegovemu duhu pretesnih in ga poslal za kaplana na deželo, kjer se je s pripomočjo dveh preblagih naših Zoisov začela razvijati delavnost njegova. —

Ker pa človek izvrstne može rad tudi pozná po osebi, značaji, vedenji v družnem življenji itd., naj dodam še nekoliko besedi o tem.

Vodnik, mož srednje pa krepke postave, bil je priljuden, pohleven, pobožen pa rad vesel; marsiktero okroglo nam je zapel. Rodoljub z dušo in telesom, pa je tudi milo potožil, ko je videl, kakor v pravlici svoji pravi, kako se „nemškemu konju trikrat na dan oves ponuja, kranjsko paro pa po glavi tepó“.

Če tudi se je natolcevan po hudobnih jezicih vladi zeló zameril, da je zapel „Ilirijo oživljeno“ v prevelikem veselji, ko je narodu našemu v šolah došla ravnopravnost, in je bil zatega del prvi mučenec národnosti slovenske, bil je vendar vseskozi Vodnik zvest Avstrijan, Avstrijan kakor rodoljub, z dušo in telesom. Navdušene njegove „brambovske“ pesmi navduševale so narod, da je radosten v boj šel in kri prelival za dom in cesarja; — bil je Vodniku — kakor je v pesmah svojih rekel — „Estrajh za vse!“

Tako je bil Vodnik vzor pravega slovenskega rodoljuba, po katerem še danes Slovenci imamo geslo: vera, cesar, domovina!

Slavna gospóda! mislim, da kratke te črtice iz življenja Vodnikovega pričajo nam dovolj, zakaj da narod slovenski njega tako visoko ceni: naša hvaležnost je neizmerna kakor so neizmerne zasluge Vodnikove za narod naš.

In zato Ti, véliki naš Vodnik! zopet danes hvaležna domovina okrog glave ovija venec slave!

Res profetične so bile Tvoje besede, ko si rekel:

Ne sína ne hčere po Tebi ne bo,
Dovolj je spomina: Te dela pojó! —

XII. Da je Vodnik res duševni oče naroda našega, to je iz dosedanjšega opisovanja pač razvidno, in kako napačno je, da se „Vodnikove ulice“ po nemški velijo „Wasser-Gassel!“ — Vodnik je otec poezije, a tudi proze slovenske. — Povedal sem, kako je vplival nanj prvi dobri slovanski jezikoslovec J. Dobrovský (r. 1753, u. 1829); kako je za slovenščino Vodnik vžgal Kopitarja (r. 1780, u. 1844), bere se v tega „Selbstbiographie“ pr. Mikl. 1851 in Bleiw. Kol. 1855; dopisal mu je bil nekdanj Vuk Stefanovič Karadžič (r. 1787, u. 1864). — Kar je verli M. Ravnikar svetoval na pr. l. 1815 o čisti prozi slovenski, to je dokazoval Vodnik že v prejšnjem veku na pr. l. 1799 itd. — Po njem se je vzbudil nekoliko Vodnik koroškim Slovencem t. j. U. Jarnik (r. 1784, u. 1844); po njem je posnemal J. Primic (r. 1785, u. 1823), L. Dolinar (r. 1794, u. 1863), Bl. Potočnik (r. 1799, u. 1872) itd. Kaki naslednik mu je bil Metelko z Metelkovci, glej Jezičnik IX — XI. —

Trojaci — v slovenskem pesništvu pervaci — občevali so med seboj l. 1818 — 19, kar je vsakemu rodoljuba jako znamenito, in ti so: V. Vodnik, Fr. Prešern pa J. Vesel Koseski. Popeval je J. Vesel l. 1817 po nemški, in l. 1818 zložil je prvi slovenski sonet, kteremu je za nemški „Trost“ Vodnik nasvetoval po slovenski naslov „Potažva“ (cf. Laib. Wochenbl., Bleiw. Koled. 1852, Vodnik. Spomenik itd.). Da je Vodnikova „Iliria oživljena“ in „Iliria zveličana“ mati Koseskovi: „Slovenija cesarju Ferdinandu l. 1844,“ kdo ne vé? — Po Vodniku navdušil se je dr. J. Zupan (r. 1785, u. 1852), M. Čop (r. 1797, u. 1835), A. Smole (r. 1800, u. 1840); po njem in z njim je delovati jel M. Ravnikar, Fr. Metelko, J. Zalokar itd. itd. —

Napoleon reče:
Iliria vstan'!

I Vodnik zapoje:
Iliria vstan'! itd.

In — Napoleon je šel, Vodnik pa je ostal, Marmont in Napoleon — oba sta šla, Vodnik pa je ostal — ter postal po pesmih svojih otec oživljeni Iliriji, pa Ilirjanom, pa Ilirski Danici (pr. Gaj in Gajevci; Stanko Vraz; Illyrismus u. illyr. Litteratur, sp. Fr. Afrić 1876 itd.). — Po Vodniku spreménil se je „Laib. Wochenblatt“ l. 1819 v „Illyrisches Blatt“, in so vanj dopisovali prijazni mu profesorji Zupančič, Richter, Heinrich, in je izhajal do l. 1849, kjer je naposled opisan pogreb Prešernov. — Koliko je poslej dobil učencev, naslednikov pevcev in pisateljev sploh, kdo pové? —

Vodnik je tudi mučenec slovenske narodnosti. Kdor pa pozná vse razmere tedanje, rad priterjuje pisatelju najnovejše zgodovine Kranjske, kateri (A. Dimitz IV, str. 354) piše: »Aus dem allem ergibt es sich aber auch bis zur Evidenz, dass Vodniks jedenfalls formvollendete, poetisch-schöne Hymne weniger eine Huldigung für Napoleon, als der schwärmerische Erguss nationalen Selbstgefühls, eine patriotische Phantasie war, für welche man mit

dem offenen, warmfühlenden, durch und durch edlen Poeten nicht ins Gericht gehen kann. Wenn dieses vonseite der oesterreichischen Regierung nach dem Abzuge der Franzosen geschehen ist und der arme Vodnik deshalb in Zurücksetzung und Noth seine Tage endigen musste, so kann man darin eben nur ein trauriges Symptom der auf die Befreiungskriege gefolgtten Reaction des Servilismus und der Demagogenriechei erblicken, welche unser Dichter nach kurzem Begeisterungsrausche vergeblich durch seine »Illyria zveličana« zu beschwören versuchte.

Sloví prav res Vodnikova „Iliria oživljena“; sloví pa tudi njegova „Iliria zveličana.“ — „Zveličana bodem — Zavupati smem itd.“ popeval je že v prvi, in v njej na koncu je zapisal Vodnik sam, da nasledvati ima „Illyria magnificata — Slovenia zveličana“ (cf. Koseski Slovenija 1844: Rudolf prvi je bil moj prvi v resnici zveličar). Nahaja se v Vodnikovem rokopisu poslednja vpisana v dvojnem izdelku — daljšem i krajšem. Nektere verstice so v tej, nektore v uni bolje zadete na pr.: „Iz Dunaja kliče — Ilirji glasno: — Slovenska beseda — Vučena naj bo“ — in: „Iz Dunaja kliče — Ilirja vstan — Svobódnosti tvoje — Napótil je dan“ itd. Pripisano je v krajšem izdelku: Zveličanja tebi itd. — Pervo je Vodnik sam dal na svetlo; kdo vé, kako bi bil vredil bil v ta namen drugo? — Ker ste te dvé pesmi (cf. Vodnikove Pesni strv. 12—17; Vodn. Spomenik str. 27. 28) tolikanj pomenljive — vesele in žalostne — osode bile Vodniku, naj sledite k sklepu njegovega pričujočega opisovanja v slovstvu slovenskem:

Iliria oživljena.

Napoleon reče:	Od nékdaj snezniki
Iliria vstan!	So najina last,
Vstaja, izdiha:	Od tód se je naša
Kdo kliče na dan?	Razlégala čast.
O vitez dobrótni	Je Galian hraber
Kaj Ti me budiš!	Na Padu, pred njim
Daš roko mogočno,	Dorašen je tresel
Me gori daržis!	V' ozidju se Rim.
Kaj bodem Ti dala? —	Že močan na morju
Poglédam okróg,	Ilirjan je bil,
Izločit ne morem	K' se ladie tesat
Skor svojih otrók.	Je Rimic vučil.
Kdo najde Metulo	Počasi pa Rimic
In Terpo moj grad?	Na vojsko ravná,
Emona, Skardona	Se morja navaja
Sta komaj poznat.	Premaga obá.
Nazaj spet junake	Široko razgraja
Kdo bode mi dal,	Per sedem sto lét,
Ki jih se Spartanski	Al sprave sosednje
Je vajvoda bal?	Ni hotel imét.

Od severja pride
Nad njega vihár,
Nevrédne gospóde
Iz viškiga vdar'.

Zdaj Branci in Gotje
In Némci slové,
Ilir pa v' tamnice
Pozablene gré.

Dva sedem sto soncov
Zaraša ga mah,
Napoleon trébit
Vkaže mu prah.

Ilirsko me kliče
Latinic in Grék,
Slovensko me pravio
Domači vsi prék.

Dobrovčan, Kotòran
Primoric, Gorénc,
Pokopjan po starim
Se zove Slovéc.

Od perviga tukaj
Stanuje moj ród,
Če vé kdo za drugja,
Naj reče, odkód?

Z' Bilipam in Sandram
So jméli terd boj,
Latince po mokrim
Strahval je njih roj.

Zveličana bódem,
Zavupati smém,
Godí se eno čudo,
Naprej ga povém.

Duh stópa v' Slovénce
Napoleonov,
En zarod poganja
Prerojen ves nov.

Operto eno roko
Na Galio jnam,
Ta drugo pa Grékam
Priazno podam.

Na Grecie čelu
Korinto stojí,
Iliria v' sercu
Európe leží.

Korintu so rekli:
Helénsko okó;
Iliria perstan
Evróпинi bo.

Iliria zveličana.

Iz Dunaja kliče:
Iliria vstan!
Zveličanja tebi
Napočil je dan.

Po starih pravicah
Prijemi oblast,
In starmu jeziku
Obvaruvaj čast.

Mat' stara Slovenja
Se komej zavé;
V očeh ji vesele
Igrajo solzé.

Kdo čísla moj jezik,
Kdo zove me mat'?
Ga hočem al oča
Al sina imenvat.

Čez lastne snežnike
Po traku vodà
Junake sim svoje
Pelala nekdá.

Po hribih, po dolih
Raširjen njih rod,
Prisegnil je slavni
Dunavini prod.

Vindisa, Vindona
Slovenski ste blà,
Na Nemcih Slovincu
Je Vindec imé.

Tam vedno zidali
Hasburski so grad;
To prosto vozili
Do morja zaklad.

O mejah Hrovaških
 Prot' Turkam na bran
 Nezdavno strahvali
 Belgradski divan.

Od stariga debila
 Nihče nas ločit,
 Dok sila Francoska
 Ne mogla odbit.

Napoljon ne sebi
 Ne meni izvest —
 Razmeta, razgraja
 Vse stare pod pest.

Ne misli mi biti
 Ne oča ne kralj,
 Blèš zvezde kervave
 Vse serca razalj.

Na glas sim mu pela
 Rimljanov zapad —
 Gluhej pa ni tarme
 Ko viteski glad.

Sim pela »jes perstan
 Evropini bom;«
 Ne dá me nevesti —
 Se vdere na lom.

Kar stane od burje
 Osvetni vihar,
 Evropa enako
 Velikana vdar.

Izbudi se pesem
 Očišenih vust,
 Od starga očeta
 Dat' hvalni okust.

Prisvetli, dobrotni
 Po Rudolpu Vnuč!
 Ti vstaviš pravico,
 Besedo in vuk.

Narave slovenske
 Oživleni kal
 Bo cvetjem in sadjem
 Cesarstvo obdal.

Ti skupiš Evropo
 Dat' roke si v' stren,
 Da sebi prisega
 Svet vekomi sklen.

Na sercu s' mi rastel
 Me Babico veš,
 Med svoje pristare
 Kraljice me deš.

Me sebi zapletaš
 Med slavni svoj venc,
 Zveliča me tebi
 Naš zvesti Slovenc.

Samica ti dajam
 Dost' pridnih otrok,
 Premnogih pa sestram
 Pridružena rok.

Te slovejo Pola,
 Tersat ino Terst.
 Dinarsko premorje
 In mejsta poverst.

Zagajnata Drava
 In Sava svoj šum,
 Rogulje Triglava
 Odglasajo hrum.

Je sosed vesolnim
 Po svetu moj dom,
 Vezilo vsih polkov
 Po mokrim ti bom.

Illyria Rediviva.

Versio verbalis e Slovenico, dicto Vindico.

Napoleon dicit: . . . .
 Illyria surge! — Illyria annulus
 . . . . Europae fiet.*)

*) Sequetur **Illyria magnificata**, ceu antithesis jam tum concepta in mente poetæ, in laudem ejus, qui linguam excoli juberet Slovenicam, atque gentem erudiri, quod fecit Franciscus. Nomen carminis erit: Slovenia zveličana.

This book should be returned to
the Library on or before the last date
stamped below.

A fine is incurred by retaining it
beyond the specified time.

Please return promptly.

~~NEW BOOK~~

STALL STUDY
CHARGE
CANCELLED

Widener Library

3 2044 098 645 781